

VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ.

—◇—
POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. * Dr. ANT. PODLAHA.

—“ Se schválením “—
nejd. kniž. arc. Ordinariátu v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884.

SVAZEK XX.

a

SVAZEK XX.

BAJKY O JESUITECH.

S DODATKEM:

„CO JSOU JESUITÉ?“

V PRAZE 1902.

Majitel: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství
V. Kotrba.

P. BERNARDA DUHRA T. J.

BAJKY O JESUITECH.

PŘELOŽILI A DOPLNILI: Dr. JOSEF
TUMPACH A Dr. ANT. PODLAHA.
S DODATKEM: „CO JSOU JESUITÉ?“
OD P. JOS. SVOBODY T. J. ———

— SE ŠESTI OBRAZY V TEXTĚ. —

V PRAZE 1902.

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Všem,

kdož pravdu hledají a milují,

věnováno.

PŘEDMLUVA.

Výtečnost Duhrova spisu »Bajky o jesuitech«, vydaného čilým katolickým nakladatelstvím Herderovým ve Frýburce Breisg., uznává přítel i nepřítel. Také o časovosti jeho není nejmenší pochyby. Proto též v osmi letech dočkal se trojího vydání (r. 1891, 1892 a 1899), a r. 1902 podán z něho stručný výtah pro lid pod názvem »Sto bajek o jesuitech«. České vydání spisu toho jest u nás požadavkem nutnosti. Nebylť a není ani u nás nedostatek protijesuitských románů, povídek, básní, ba i vědeckých prací, o řečích a skutcích druhu toho nemluvic.*) Doby minulé jsou toho výmluvným důkazem a přítomné nepodávají též svědectví jiného.

České vydání Duhrových »Bajek o jesuitech« je skorem o třetinu větší třetího vydání originálu něme-

*) Právě nedávno (1902) vydána opět v Praze nákladem Tiskového družstva českoslovanské strany sociálně demokratické brožura toho druhu pod názvem »Jesuité. Stručný přehled činnosti řádu Tovaryšstva Ježíšova. Upravil Karel Starecký.« (Interpelace posl. J. Hybeše a soudruhů z 15. února 1902.)

ckého. Jsou pojaty do něho některé věci ryze české. Tak rozmnožena českými daty stať 12.: »Jesuité jakožto nepřátelé vzdělanosti«; totéž měrou ještě hojnější platí o stať 13.: »Nevlastenectví jesuitův«, kdež s pominutím některých věcí, týkajících se výhradně vlastenectví jesuitů německých, položeny kusy, dokazující patriotismus jesuitů českých, ku kterémužto cíli prohlédnuta četná »jesuitica«, chovaná v c. k. universitní knihovně pražské; dále pak stať 14.: »Koniáš« je zcela nová, jsouc podána dle stejnojmenného článku Podlahova ve »Sborníku historického kroužku« z r. 1893; též článek 18.: »Jesuité a katolická reformace v Čechách«, zpracovaný hlavně dle Hodrova pojednání v »Hlídce« z roku 1897 a dle Svobodova »Rozboru knihy *) Reformace katolická« (v Praze 1893), nově je tu zařaděn, což platí i o »Řeči generála jesuitů ke shromážděným jesuitům, redemptoristům a liguoriánům« na str. 1025 n.; a jelikož u nás v době nedávné (r. 1896) Tomáš Bílek ve svém spise »Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova atd.« mnohé věci jesuitům za vinu kladl, které patří vlastně do říše historických bajek, neopomenuto zde na příslušných místech aspoň v poznámkách k tomu poukázati, což stalo se většinou slovy Dra. Hodra, jenž v »Hlídce« r. 1897 podal rozbor knihy té.

Dále české vydání Duhrova spisu, pořizené dle třetího vydání německého z roku 1899, také tím od tohoto posledního vydání se liší, že uvádí obsírně i ony stať, které hned do prvního a druhého vydání byly pojaty a k nimž se vydání třetí buď jen odvolává nebo pouze stručný obsah jich podává. Jsou

*) Autorem knihy té jest Tomáš Bílek; kniha vyšla v Praze roku 1892.

to zejména stať 31—39 a ve stať 40. články pod číslem 16, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 27. Jelikož pak letos v době, kdy tisk českého vydání již se dokončoval, vyšlo ono svrchu zmíněné populární vydání »Sto bajek o jesuitech«, v němž jednak podáno vyvrácení některých »bajek« z let nejposlednějších, jednak při »bajkách« starších dbáno i projevů nejnovějších, pojaty ony »bajky« nejnovější i do vydání českého a zařaděny ve stať 40. pod čís. 42—52 (str. 1026—1040), a mimo to doplňky k »bajkám« starším buď, pokud to ještě možno bylo, do článků samých vloženy, nebo zvlášť na str. 1041—1048 uvedeny. Tím zajisté podána českému čtenářstvu historicko-apologetická práce Duhrova celá.

Konečně pak po vyvrácení bajek a nepravd proti jesuitům nejčastěji pronášených vidělo se býti vhodným, podati též poučení o tom, co vlastně jesuité jsou. Úkol ten plnilo dříve velmi dobře pojednání P. J. Svobody T. J.: »Co jsou jesuité?« (v Praze r. 1873); proto uveřejněno tuto znovu s některými nepodstatnými změnami ve formě a s několika doplňujícími poznámkami, vzatými ze stať »Jesuité« v polském spise P. Stanis. Zaleského T. J. »Jezuici w Polsce« (Lvov 1900), aby i dále dobré služby konalo, čímž vykonán též zároveň akt piety vůči tomuto zasloužilému a vlasteneckému historikovi českému.

Do českého vydání spisu Duhrova vloženy též obrazy šesti jesuitů: P. Jos. Steplinga, P. Vydry, P. Balbína, P. Šturma a obou Plachých.

V PRAZE v květnu 1902.

OBSAH.

	Strana
Předmluva	VII
Úvod	1
1. Ignác z Loyoly založil řád jezuitský k vyhlazení protestantismu	5
2. Krivá přísaha sv. Ignáce	28
3. Vyzrazená generální zpověď císařovny Marie Terezie	33
4. Otrávení papeže Klementa XIV.	56
5. Monita secreta čili tajné předpisy Tovaryšstva Ježíšova	68
6. Rouhavé vyznání víry jezuitům připisované	89
7. Jesuité jsou nejhlavnějšími původci tricetileté války	119
8. Vražedné úklady jezuitův o život Gustava Adolfa	159
9. Jezuitská válka v Paraguayi	172
10. Mikuláš I., král paraguayský a císař Mamelukův	186
11. Ženitba P. Adama Schalla	191
12. Jesuité jakožto nepřátelé vzdělanosti	195
13. Nevlastenectví jezuitův	268
14. Koniáš	359
15. Zrušení řádu jezuitského jakožto důkaz jeho nebezpečnosti pro obecné blaho	417
16. Zloprověštná mravouka jezuitská	455
17. Planoucí hranice	488
18. Jesuité a katolická reformace v Čechách	505
19. Závaznost ke hříchu	516
20. Účel posvěcuje prostředky	536
21. Toruňské krveproliti	554
22. Lakotnost a poklady jezuitův	569
23. Hanebné obchody jezuitův	599
24. Otrokářství jezuitův	625
25. Pověstní dvorní zpovědníci z řádu jezuitského	634
26. Jesuité prý vymyslili nauku, že dovoleno jest tyrana zavraždit	658
27. Nestoudný Mariana	680
28. Kralovrahové ve službách jezuitův	696
29. Jezuitští traviči	721

	Strana
30. Jesuité prý falšují listiny	744
31. Jesuitská výchova jest zavržení hodna	769
32. Jesuitská kamarilla na dvoře Jakuba II.	794
33. Noc Bartolomějská — děsné orgie ducha jesuitského	814
34. Hrozná přísaha jesuitův	825
35. Francouzská revoluce ovocem jesuitismu	832
36. Jesuité prý svedli císařovnu Eugenií k válce německo-francouzské	845
37. Zločiny jesuitů v Sasku	853
38. Vražedný čin jesuitů v Drážďanech	878
39. Nelidští obavníci v Santiagu	883
40. Ještě několik bajek o jesuitech. Klasobraní čili paběrky ze starších i novějších dob	897
1. Řeže Piemontské (1560), str. 898. — 2. Řeže v Kalabrii (1561), str. 899. — 3. Jesuitské zbrojnice (1576), str. 900. — 4. Zavraždění Viléma Oranžského (1584), str. 901. — 5. Attentát na královnu Alžbětu (1596), str. 901. — 6. Vrah Panne (1598), str. 902. — 7. Vražedění kacířských panovníků (1601), str. 903. — 8. Jesuita Garnet jakožto původce spiknutí prachového (1604), str. 904. — 9. Za živa zazděný predikant v Olomouci (1642), str. 904. — 10. Papeženský komplot (1678), str. 906. — 11. Podvod jesuitů s umělou krví v Solnohradsku (1728), str. 907. — 12. Jesuitský válečný plán k vyhubení kacířův (1735), str. 909. — 13. Jesuitské právo válečné (1759), str. 913. — 14. Zednář Denis (1785), str. 915. — 15. Jesuita Benedikt Statler učí, že vražda je dovolena (1789), str. 917. — 16. Jesuitský generál Beckx strůjcem vraždy (1831), str. 917. — 17. Rakouská jesuitská banka (1860), str. 924. — 18. Jesuité podloudnými dědici (process de Buckův 1864, process Straubinský (1890), str. 925. — 19. Zavraždění presidenta Abrahama Lincolna je dílem jesuitů (1865), str. 938. — 20. Jesuité svádějí ke krádeži (1866), str. 943. — 21. Padouch prvního řádu, jesuita P. Fischer (1867), str. 955. — 22. Nesnášlivost P. Roha (1869), str. 956. — 23. Jesuité se vzájemně vraždili (1876), str. 959. — 24. Jesuité pálili čarodějnice v Mexiku (1877), str. 964. — 25. Soudů nad čarodějnicemi užíváno za plášť pro pronásledování kacířův, str. 966. — 26. »Jesuita« Julius Lang (1890), str. 974. — 27. »Jesuitský v nehorším slova toho smyslu« (1891), str. 985. — 28. Jesuitská horlivost v obracení na víru (1892), str. 991. — 29. Jesuitský attentát na státní školu (1893), str. 993. — 30. Beránci, vlci, psi a orlové (1897), str. 999. — 31. Orgie v Novém Sau-deku (1898), str. 1005. — 32. Dreyfusjáda je zločinem výhradně jesuitským (1898), str. 1006. — 33. Nemilosrdní jesuité ve Španělsku (1898), str. 1007. — 34. Hospodářství jesuitů na Madagaskaru (1898), str. 1008.	

— 35. Jesuité svěťší a jesuité laikové, str. 1013. —	
36. Učení jesuitův o křivé přísaze, str. 1015. —	
37. Mrtvolná poslušnost žáků jesuitských, str. 1018. —	
38. Vybájené zázraky svatého Františka Xaverského a svatého Ignáce, str. 1019. — 39. Řádová pravidla jesuitů jsou původu mohammedánského, str. 1021. —	
40. Prokrustovo lože exercicií, str. 1022. — 41. Reč generála jesuitů ke shromážděným jesuitům, redemptoristům a liguoriánům, str. 1025. — 42. Nenasytnost rakouských jesuitův, str. 1020. — 43. Dábelský plán zosnovaný proti rodině Ubao, str. 1027. — 44. Padělatel Delamare, str. 1029. — 45. Sekretář saské zemědělské rady, str. 1030. — 46. Válka v Číně, str. 1031. — 47. Otrávení kardinálů Franchiho, Schiaffina a Galimbertiho, str. 1032. — 48. Jesuité prý Kalvína soustavně hanobili, str. 1033. — 49. Bezdůvodně poplach vzbuzující zprávy o taifunu, str. 1034. — 50. Panamský švindl, str. 1036. — 51. Jedlé obrázky svatých, str. 1037. — 52. Podzemní chodba v Madridě, str. 1039.	
Doplňky	1041
Doplňek k bajce 1., str. 1041; k bajce 3., str. 1042; k bajce 4., str. 1042; k bajce 5., str. 1043; k bajce 6., str. 1043; k bajce 16., str. 1044; k bajce 17., str. 1044; k bajce 20., str. 1045; k bajce 34., str. 1046.	
Závěr	1047
Dodatek: Co jsou jesuité?	1049
I. Kandidatura a noviciát	1051
II. Duchovní exercicie	1059
III. Sliby	1071
IV. Scholastikát	1078
V. Ústava řádu	1103
VI. Práce v řádě	1127
VII. Svědeckví o řádu	1156
Opravy	1160
Ukazovatel osob a věcí (sestavil Václav Tumpach)	1163
Obrazy v textě:	
P. Josef Stepling, T. J.	213
P. Stanislav Vydra, T. J.	245
P. Bohuslav Balbín, T. J.	271
P. Václav Sturm, T. J.	313
P. Jiří Plachý, T. J. (spisovatel)	313
P. Jiří Plachý, T. J. (obránce Prahy)	319

U v o d.

V každém sdružení společenském, jež tvoří slabí a křehcí lidé, jsou chyby a nedostatky možny, a proto ani společnost, která se zove Tovaryštvem Ježíšovým, nemohla býti nikdy tak domýšlivou nebo pošetilou, aby si pro své členy osobovala neomylnost a nehřešitelnost.

Myslí-li tedy někdo, že má dostatečný důvod, aby o takových chybách a nedostacích veřejně mluvil, pak můžeme a musíme žádati, aby se pro důkaz a posuzování těchto chyb užilo týchž pravidel kritiky, jichž dbáti a jež zachovávati pokládá se při všech věcech za věc, která se sama sebou rozumí. Neboť heslo »Jesuita« nedispensuje od snahy po pravdě a netvoří náhrady za lásku ke spravedlnosti, a to ani tehdy, kdyby všichni jesuité byli zřejmými zločinci: neboť ani oproti zločinci není nikdo k nespravedlnosti a k nepravdě oprávněn.

Nežádáme od protivníků pro jesuity nijaké zvláštní přízně, ale jest nám tím důrazněji žádati za šetření pravidel kritiky, jelikož jsou případy — a mezi ně patří i otázka jesuitská — v nichž kritika a opatrnost v úsudku jsou zvýšenou měrou jak požadavkem rozumu, tak povinností mravnosti, tam totiž, kde bojuje se zřejmě s velikou prudkostí a náruživostí, kde již i dle doznání nejzarytějších odpůrců samých z mnohých, často opakovaných obviňování aspoň některá jako zcela nepravdivá jsou dokázána, kde jde o obžaloby velmi těžké, o jakých jinde sotva je slyšeti, kde

druhá strana uvádí oproti obviněním těm nejpříznivější svědectví mužů nejpovolanějších a věci výtečně znalých.

K důkazu zločinu jesuitského žádáme tudíž dle pravidel vědecké kritiky:

1. Naprosto spolehlivých a kriticky ověřených svědectví mužů, kteří nejen pravdu vědět mohli, ale ji také povědět chtěli;

2. vyloučení všech jednostranných svědectví, t. j. takových svědectví, jež pocházejí jenom od zarputilých nepřátel jesuitů, zvláště může-li se jim dokázati nedostatek smyslu pro pravdu.

Pro posouzení zločinu jesuitského a pro činění důsledků z něho žádáme, odvolávajíc se opět na pravidla vědecké kritiky:

1. Aby se bedlivě hledělo k tomu, zda představení tuto chybu nebo tento přečin schvalovali, a když jej schvalovali, stalo-li se to v souhlase s regulí řádovou;

aby se chyba jednotlivcova na určitém místě, v určitém čase spáchaná, v rozporu s logikou nekladla na vrub tisícům na různých místech, v různých dobách, v pozdějších stoletích s poměry a názory velice změněnými žijícím.

Při obviňování, jež týká se zřízení, učení a askese řádu, žádáme rovněž za užití vědecké kritiky, zejména pak:

1. Aby přesně zjištěn byl text na základě prvních pramenů, nikoli však ze snůšek, jež odpůrci na potírání jesuitů uveřejnili;

2. tento text nejen že nesmí býti ze souvislosti čili z kontextu vytržen, nýbrž jeho smysl a význam musí býti stanoven též z jiných paralelních míst;

3. učení jednotlivých jesuitů nesmí se přičítati na vrub jiným členům řádu, tím méně pak řádu celému, zvláště, když jiní členové nebo celý řád proti učení tomu bojují; tak ku př. nebylo by správně, chauvinistické výpady jesuity nečeského klásta za vinu jesuitům českým nebo celému řádu, protože ani čeští jesuité ani představení řádová nejsou s to, aby takové

věci v každém případě zabránili, i když regule sebe přísněji je zakazuje;

4. dlužno se varovati nepravých závěrů z řádové censury: tím, že se knize dostane dovolení k tisku, řád se nijak s učením spisovatelovým nestotožňuje, neboť jinak by byl v téže době prohlásil za učení řádu nauky, které si přímo odporují; nad to jen málo je spisů, jež kromě censury místních censorů v různých provinciích podrobují se ještě též censuře generálních revisorů v Římě; ani provinciál, a ještě méně generál, nemůže čisti všechny knihy, jimž dostává se dovolení k tisku na základě dobrozdání censorů;

5. s výtkami, jež netýkají se učení jesuitů vlastního, nýbrž učení, morálky nebo askese celé katolické církve, musí se nakládati nikoli jako s výtkami proti jesuitům, nýbrž jako s výtkami proti církvi katolické. Bude-li toho dbáno, stane se často, co kterýsi zarputilý nepřítel jesuitů podává jako výsledek svých studií o řádě jesuitském: »Výsledek svých studií mohu shrnouti ve slova, že řád jesuitský jako dítě veliké reakce papeženství v XVI. stol. nese na sobě podstatně znamení středověkého katolicismu, že tedy není možným rozdílem mezi ním a středověkou a dnešní církví papežskou.«

Pro ty odpůrce naše, kteří těchto pravidel kritiky i vůči nám dbáti chtějí a tudíž lásku ku pravdě a spravedlnosti i v boji proti odpůrci tak často tupenému mají za první požadavek slušnosti a spolu za nejkrásnější ozdobu čestného muže, vybral a objasnil jsem z přečetných bajek o jesuitech tuto malou část.

Naším ctěným přátelům však necht jsou tyto »Bajky o jesuitech« při stále se opakujících nájezdech příručkou pro poučení a obranu. Za tím účelem připojen též ke knize této podrobný ukazovatel osob i věcí.

1. Ignác z Loyoly založil řád jezuitský k vyhlazení protestantismu.

Opět a opět možno se i u spisovatelů vynikajících setkat s tvrzením, že Ignác z Loyoly založil řád svůj přímo proti protestantismu a k jeho vyhlazení. Chce-li se tím říci, že sv. Ignác zakládaje svůj řád měl na mysli speciálně protestantismus, ať výlučně nebo jen nějakým zvláštním způsobem, že vše zřídil ke zvláštnímu potírání protestantismu a tento boj že pokládal za jeho vlastní úkol, tak že by vedle »vyhlazení« protestantismu nebo po něm nebylo pro jeho syny žádné jiné práce, je toto tvrzení vědecky naprosto nesprávné.

Má-li se však »vyhlazením« protestantismu při tomto tvrzení rozuměti jen tolik, že byl řád jezuitský založen ku podpoře a zachování církve katolické, tedy též na obranu proti všelikému odchýlnému učení církevnímu, a pokud protestantismus takovýmto odchýlným učením jest, též na obranu proti protestantismu, nutno k tomu rozhodně přisvědčiti; ale pak je výraz ten volen velice nevhodně a nešťastně.

O vlastním účelu Tovaryšstva Ježíšova můžeme nabýti vědomosti jenom z listin, jimiž je papežové potvrdili, dále z konstitucí řádových a konečně ze slov a skutků zakladatelových.

1. Prvého potvrzení dostalo se řádu jezuitů od papeže Pavla III. v breve »Regimini militantis« ze dne 27. září 1540. Když byl papež poukázal k tomu, že členové tohoto Tovaryšstva pracovali již více let na vinici Páně, veřejné slovo Boží hlásajíce, věřící

k dobrému a k šťastnému životu povzbuzující, v nemocnicích posluhující, mládež vyučující, a to k veliké spokojenosti na všech místech, kamkoli zavítali, potvrzuje předloženou ústavu řádovou (formula instituti). Dle tohoto základního plánu řádové ústavy je Tovaryšstvo založeno především ku podpoře věřících v křesťanském životě a v křesťanském učení, k rozšiřování víry veřejným hlásáním slova Božího, duchovními cvičeními a skutky lásky, zejména též vyučováním jinochův a nevědomých v učení křesťanském a zpovídáním věřících.¹⁾ Po té se jedná o slibu zvláštní poslušnosti k papeži, při čemž se podotýká, že členové nového Tovaryšstva jsou hotovi, beze všelikého otálení a rozmyslu jíti do země, kamkoliv by je papežové poslali, »ať k Turkům, ať k jiným nevěřícím, a to i do Indie, ať k jakýmkoliv haeretikům a schismaticům, nebo i ku věřícím.«²⁾ Vypočítávají se zde všechny druhy cizinců v jich vztahu k Římu, aby se tím vyjádřila všeobecnost poslušnosti; na haeretiky neklade se tu žádný zvláštní důraz, nýbrž uvádějí se teprve na třetím místě.

V této důležité první listině není tudíž o protestantech zvláštní zmínky. Podobně nenalézá se zvláštní zmínka o nich ve stvrzovací listině papeže Julia III. ze dne 21. července 1550, v níž opět týž základní plán skoro týmiž slovy se schvaluje.³⁾ V potvrzení Řehoře XIII. z 1. února 1583 udává se jako účel Tovaryšstva: rozšiřování a obrana víry, podporování vě-

¹⁾ . . . Societatis ad hoc potissimum institutae, ut ad profectum animarum in vita et doctrina christiana, ad fidei propagationem per publicas praedicationes et verbi Dei ministerium, spiritualia exercitia et charitatis opera, et nominatim per puerorum ac rudium in christianismo institutionem, ac christi fidelium in confessionibus audiendis spiritualem consolationem praecipue intendat (Litterae Apostolicae, Florentiae 1886, p. 2.). Většina tuto uvedených listin nalézá se též ve starých pražských vydáních institutu.

²⁾ . . . sive (Romani Pontifices) miserint nos ad Turcas, sive ad quoscumque alios infideles, etiam in partibus, quas Indias vocant, existentes, sive ad quoscumque haereticos seu schismaticos, seu etiam ad quosvis fideles.

³⁾ L. c. p. 20 sq.

řících v křesťanském životě a učení.¹⁾ Bulla téhož papeže »Ascendente Domino« z 25. května 1584 stanoví účel Tovaryšstva jasně slovy: »Hlavním účelem Tovaryšstva jest obrana a šíření víry katolické, podporování věřících v křesťanském životě a učení; ve shodě s tímto povoláním jest, různá místa dle ustanovení papeže nebo vrchního představeného tohoto Tovaryšstva navštěvovati a život v tom díle světa trávit, kde je větší naděje na záchranu duší ke slávě Boží.«²⁾ Skoro táž slova čtou pak se opět i v pozdějších listinách apoštolských až k poslednímu velikému potvrzení řádu skrze Klementa XIII. dne 13. ledna 1764, tedy ani deset let před zrušením řádu. Klement XIII. udává jako hlavní účel jeho hájení a šíření víry katolické, chválí mezi jiným nepřemožitelnou odvalu členů Tovaryšstva, s níž všem nebezpečenstvím na vodě i na souši vzdorují, jen aby divokým národům světlo učení evangelia přinesli.³⁾

Panovalo však mínění, že o speciálním vyhubení protestantismu mluví se aspoň v breve Klementa XIV., jímž řád zrušen a jemuž nepřátelé v tomto případě přidělují rádi zvláštní, v katolické církvi neznámý stupeň neomylnosti. Avšak jenom znetvořením a zřejmým porušením textu bylo možno toho se odvážiti, neboť znění breve toho je zcela zřejmo: »Ani píle ani pátrání jsme nelitovali, abychom nabyli známosti o všem tom, co týče se původu, rozvoje a nynějšího stavu řeholního řádu, jenž zove se obecně Tovaryštvem Je-

¹⁾ L. c. p. 85.

²⁾ Cuius praecipuus finis catholicae est religionis defensio ac propagatio, animarumque in christiana vita et doctrina profectus; gratiae quoque eius vocationis est proprium, diversa orbis terrarum loca ex Romani Pontificis seu Praepositi Generalis eiusdem Societatis directione peragere vitamque in quavis mundi parte agere, ubi salvandarum sua opera animarum copiosior proventus ad Dei gloriam speretur (l. c. p. 88). — V bulle Urbana VIII. ze 6. srpna 1623, jíž Ignatius za svatého byl prohlášen, se praví: . . . quae (Societas) inter alia pietatis et caritatis opera gentilibus convertendis, haereticis ad fidei veritatem revocandis et Romani Pontificis potestatis tuendae ex instituto se totam impenatit.

³⁾ L. c. p. 311.

žíšovým. Shledali pak jsme, že řád ten svým svatým zakladatelem založen byl ku blahu duší, k obrácení haeretikův a zvláště pohanů, zejména však ku zvelebení zbožnosti a náboženství.« Vyznává tudíž Klement XIV. zřejmě a výslovně: Řád Jesuitský byl založen vůbec ke spáse duší, zejména ku zvelebování zbožnosti, pak k obrácení nekatolíků, zvláště pohanů. Částečný účel řádu týká se tedy obrácení jinověrcův, a v tomto částečném účelu zaujímají první místo pohané, nikoliv protestanti.

Jako v papežských dokumentech, jež dřívějšího Tovaryšstva se dotýkají, vyhubení protestantismu ani slovem jako hlavní účel Tovaryšstva se neuvádí, tak nenalzáme zprávy o tom ani v papežských listinách devatenáctého století, počínajíc brevem Pia VII. ze dne 7. srpna 1814, jímž řád znovu byl založen, až do posledního stvrzujícího breve papeže Lva XIII. z 13. července r. 1886.

Z tohoto nejnovějšího breve, v němž výslovně připomíná se zrušující breve Klementa XIV. více než před 100 lety vydané, záhodno, aby zde bylo uvedeno několik slov, jelikož pochopení potřeb nynější společnosti se strany Lva XIII. došlo u přátel i nepřátel všestranného uznání.

»Tento list náš — tak dí sv. Otec — nechť svědčí o naší lásce, s jakou posvátnému Tovaryšstvu Ježíšovu oddáni jsme byli a oddáni jsme, tomu Tovaryšstvu, jež ve věrné oddanosti k našim předchůdcům a k nám samým jako plodná matka vydalo tolik slávou svatosti a učenosti stejně vynikajících mužů, jež důkladnou a zdravou vědu vždy pěstovalo a přese všechna těžká, pro spravedlnost zažitá pronásledování nikdy nepřestalo s myslí nezlozmlou a radostnou vzdělávati vinnici Páně. Nechť tudíž toto tak zasloužilé Tovaryšstvo Ježíšovo, jež od samého koncilu Tridentského doporučeno a od našich předchůdcův uznáním a chválou zahrnuto bylo, sleduje dále stanovy své ku větší slávě Boží a ku věčné spáse duší; ať pokračuje ve svém povolání, pohany a haeretiky svatými missiemi ke světlu

pravdy vodíc, mládež v křesťanských ctnostech a krásných uměních vzdělávajíc, filosofické a theologické vědy dle ducha andělského učitele přednášejíc.«

I zde uvádějí se tedy při částečném účelu Tovaryšstva, jenž týká se obrácení jinověrců, nejprve pohané, jako v breve Klementa XIV., a pak teprve haeretikové, t. j. všichni ti křesťané, kteří učení od církve zavržené hlásají a vyznávají. A tak vidíme, že, co se účelu Tovaryšstva dotýče, všechny listiny papežské úplně souhlasí.

2. Ani konstituce řádové neudávají jiného účelu. Na prvé straně ústavy řádové, v tak zvaném »Examen generale«, čte se toto: »Účelem tohoto Tovaryšstva není jen, s milostí Boží o vlastní spáse duše a o vlastní zdokonalení pečovati, nýbrž též s veškerou horlivostí duševní spáse a zdokonalení bližního s milostí Boží se věnovati.«¹⁾ V druhé hlavě prvního dílu vlastních konstitucí řádových se praví: »Ústav (řád) směřuje k tomu, aby duším k dosažení jejich posledního cíle z rukou Pána a Stvořitele našeho byl nápomocen.« Pak hned v následující kapitole se dí: »Láska a horlivá péče o duše, kterou toto Tovaryšstvo dle účelu svého pěstí, týká se všech tříd lidstva.«²⁾ Dále v první kapitole třetího dílu se čte: »Tovaryšstvo založeno jest zcela ke slávě Boží, ku všeobecnému blahu a prospěchu duší;«³⁾ podobně v úvodě k dílu čtvrtému se dí: »Účel, k němuž Tovaryšstvo směřuje, jest ten: pomáhati duším členů jeho a bližních, aby dosáhly svého posledního cíle, k němuž jsou stvořeny; a skorem týmiž slovy praví se totéž ve dvanácté hlavě téhož dílu: »Účelem Tovaryšstva a jeho studií jest, pomáhati bližním k poznání a milování Boha a k dosažení spáse jejich duší.«⁴⁾

3. Který účel udává však sám zakladatel řádu ve svých listech a ustanoveních, odezírajíc od těchto

¹⁾ Institutum Societatis Iesu (Romae 1869) 1, 1.

²⁾ L. c. 1, 24 sq.

³⁾ L. c. p. 38.

⁴⁾ L. c. p. 67. Srv. též Pars 6. c. 3. § 4. Pars 7. c. 1. § 1. Pars 10. § 2.

konstituci? Listy zakladatele Tovaryšstva Ježíšova jsou otištěny v šesti silných svazcích;¹⁾ a z nich dá se rovněž zcela jasně stanovit, jaký byl hlavní účel sv. Ignáce při jeho zakládání. Uvedeme jen několik příkladů. Dne 17. prosince 1545 píše sv. Ignác svému velikému žáku, sv. Františku Xaverskému: »Úmysl náš nenese se k ničemu jinému, než aby víra katolická všude vzkvétala a rostla a aby věřící s veškerou horlivostí Bohu byli získáni.«²⁾ Roku 1549 doporučuje sv. Ignác vévodovi bavorskému Vilémovi Otce, jež k založení koleje posílá, těmito slovy: »Kolej tato obrátí veškery své snahy, péče a bdění jediné k tomu: aby pokleslé mravy těchto dob povznesla a dobrým příkladem, poskytováním pomoci duším, vědou na víře a učení Krista Ježíše zaslouženou lidem z pout náruživostí ke šťastnému a zbožnému životu, z těla k duchu, ze světa k Bohu přivedla.«³⁾

V listě z 24. února 1554 udává sv. Ignác tento účel Tovaryšstva: »Tovaryšstvo naše věnuje všeliké myšlení a snažení své pomoci a podporování spásy duší, jelikož láska a řád náš k tomu nás vedou a veliká bída na celém světě víc a více nás k tomu pobádá!«⁴⁾ »Majíce na mysli lásku — tak dí sv. Ignác v základní listině koleje v Bermeu (v Biskaji) — a řád náš, jenž jediné k největšímu pokud možná šíření slávy Boží a spásy duší byl založen, musili jsme se cítiti pohnutými, abychom zvláště v těch krajínách a na těch místech námahu a práci vynakládali, kde jak zbožnost věřících, kteří pomoci naši žádali, tak naděje na prospěch duševní nejvíce nás vábí.«⁵⁾ Jako tato naděje na větší prospěch duší o založení koleje rozhodovala, tak byla to na jiných místech větší bída duševní, jež lásku sv. Ignáce podněcovala. V tom přesvědčení psal sv. Ignác dne 1. května 1556 arcibiskupovi Kolínskému: »Ačkoliv se toto Tovaryšstvo naše

¹⁾ Cartas de San Ignacio de Loyola. Madrid 1874—1889.

²⁾ Cartas I. 226.

³⁾ Cartas II. 192.

⁴⁾ Cartas IV. 72.

⁵⁾ Cartas IV. 332.

dle účelu svého věnovalo cele podpoře duší a pěstění náboženství katolického, objímá přece šlechetný národ německý tak zvláštní láskou, že jest ochotno nejen všelikou námahu, nýbrž, kdyby toho třeba bylo, i všecku krev jeho duševní pomoci obětovati.«¹⁾

Pro stanovisko, jež aby žáci jeho proti haeretikům zaujali, svatý Ignác si přál, velmi důležitě jest navedení, které jesuitům roku 1556 do Ingolstadtu poslaným z jeho rozkazu bylo vypracováno. Praví se v něm v odstavci o školách:

»Budiž pečlivě dbáno toho, aby pravda pravé víry tak byla dokazována, by přítomní snad haeretikové vycítili křesťanskou lásku a skromnost; nijaká křivda ať nepřejde přese rty učitelovy aniž dáváno buď na jevo rozhořčení nad bludy, nýbrž ať dokazuje se pravda katolických článků věroučných, a z toho pozná se lichost učení protivného. Kdyby pak vévoda (bavorský) uznal snad za dobré, aby se na bludy veřejně v přednáškách útočilo, nechť činí se to přece se zmíněnou skromností a s projevem lásky ke spásě bloudících.«

V jednom z následujících odstavců pak sv. Ignác totéž znovu káže připomenouti slovy:

»Při kázání dbáno budiž toho, co výše professorům bylo připomenuto, totiž aby se učilo řádně a katolické pravdě, aniž by se ostatně proti haeretikům a jejich bludům vystupovalo. Avšak i na naší straně musí se sporným učením věnovati náležitě studium, aby se v soukromých hovorech bludy důkladně mohly vyvrátiti; to však děj se s výrazem lásky a horlivosti pro pravdu, jež dobrými a pevnými důkazy se dovozuje a jež sama protivné bludy vyvrací. Neboť tímto způsobem stanou se i haeretikové ochotnějšími a naslouchati budou kázání pravdy, kdežto jsouce zjevně pronásledováni jen by se zatvrdili, učení katolickému by nenaslouchali a nikdy by se v duši nad ním nezastavili. Kdyby však se vévodovi dobrým býti zdálo, aby se bludy haeretické s kazatelnou vyvracely, děj se

¹⁾ Cartas VI. 250.

to, jak řečeno, s horlivostí pro spásu duší a s prokazováním útrpnosti pro stav jejich.«¹⁾

Hájení, podporování a šíření náboženství katolického je tedy účelem Tovaryšstva Ježíšova; kde tohoto účelu bylo lze dosáti, anebo kde zvláště byl ohrožen, tam pracovalo Tovaryšstvo Ježíšovo se zvláštní láskou. Napadl-li protestantismus církev katolickou a snažil-li se tuto církev s rostoucím zdarem z jednoho místa po druhém vytlačiti, byla to povinnost nejen jesuity, nýbrž každého katolického kněze a laika, aby se na obranu církve proti nepříteli tomu postavil. Který poutivý protestant mohl by katolickému knězi nebo jesuitovi vykládati ve zlé, ujímá-li se s veškerou energií církve, jež jest dle učení katolického dílem Kristovým? Opak byl by u každého katolického kněze bezcharakterností a zbabělostí. Jestliže tudíž i jesuité tohoto boje mezi protestantismem a církví katolickou s dobrým výsledkem se účastnili,²⁾ následuje snad z toho, že byl řád jesuitský založen k vyhlazení protestantismu?

Když sv. Ignác pojal úmysl, založiti nový řád, tu, jak Huber dokazuje, »ještě ani jména německého reformatora neslyšel, ba — jak se zdá — více než po celé desetiletí potom nevěnoval ještě církevnímu hnutí v Evropě a zvláště v Německu řádné pozornosti.«³⁾

Sv. Ignác shromáždil r. 1534 poprvé své druhy, aby jim úmysly své oznámil; a tu obrátil pozornost jejich nikoliv na Luthra a protestantismus, nýbrž na

¹⁾ Monumenta Germaniae Paedagogika IX. 470, 474 n. (Berlin 1890). Podobnou instrukci z května 1556, danou jesuitům poslaným do Kolína, viz u Hansena, Rheinische Acten zur Gesch. des Jesuitenordens, str. 268 nn. (Bonn 1896). Jak první jesuita Petr Faber v duchu lásky v Německu působil, vidno z jeho denníku »Memoriale B. Petri Fabri« (Paříž 1873) a z jeho listů (J. M. Velez) Cartas y otros escritos del B. P. Pedro Fabro. Bilbao 1894. Viz Histor. Jahrbuch 1894, p. 792 sqq.

²⁾ Při jiné příležitosti se k boji tomuto vrátíme. Zde ptám se jen: Když protestanté ve svých zemích katolicismus všelikým způsobem vyhlazovali, tu jesuité nesměli užiti všech dovolených prostředků k tomu, aby protestantismus v zemích ještě katolických zatlačili?

³⁾ Huber, Jesuitenorden, str. 3.

Mohameda a ty Orientaly, kteří k jeho učení odpadli: »Již dávno byl (prý) to jeho záměr, do Palestiny se vrátiti, a to z úcty k posvátným místům a s úmyslem, aby tamější národy, mezi nimiž křesťanství kdysi tak kvetlo, ale kteří nyní nečisté učení Mohamedovo přijali, třeba s obětováním svého života k učení křesťanskému obrátil. Kdo (prý) s tímto úmyslem souhlasí, k tomu že bude státi věrně až do smrti.«¹⁾

Kdyby vyhlazení protestantismu bylo bývalo cílem tohoto španělského rytíře, nebyl by zajisté podnikl svou nebezpečnou cestu do Jerusáléma, nebyl by si za nejbližší pole své činnosti zvolil Španělsko a Itálii, nebyl by pro svou osobu tak velice se oddával skutkům milosrdenství v katolickém Římě. A přece, abych jen na jednu věc této činnosti poukázal, jest i nepříteli jesuitův uznati toto: »Zvláště bych rád upozornil na to, že Loyola povšiml si též výchovu a záchranu dívek veřejné hanbě propadlých a jí ohrožených, a že již zřídil k tomu cíli ústavy.«²⁾

O této rozmanité charitativní činnosti sv. Ignáce zmiňuje se výslovně i papež Urban VIII. v kanoni-
sační bulle ze 6. srpna 1623:

»Chudým a nemocným v nemocnicích vytrvale pomáhal a rozděloval mezi ně almužny, jež od zbožných osob vyžebřal; od svého obrácení věnoval zvláštní péči a námahu vyučování dětí a nevědomých v křesťanské věrouce. Zavedl návštěvu a podporování zajatých a pilně to též konal. Zavedl missie ve všech krajích světa, zakládal domy řádové, kostely a kolleje, zvláště v Římě, kdež kromě gymnasia, v němž zdarma se vyučuje, založil též německou kolleji, domy pro sirotky a katechumeny, kláštery sv. Marty a sv. Kateřiny a jiné zbožné ústavy. Urovnával spory, uděloval dobré rady, sepsal duchovní cvičení, naváděl k častějšímu přijímání svátostí a způsobil, že lidé urážky vzájemně si odpouštěli a za nepřátele se modlili. To vše

¹⁾ Orlandini, Hist. Soc. Iesu (Romae 1614) lib. 1. n. 89. Srv. Genelli, Das Leben des hl. Ignatius von Loyola (Innsbruck 1848) str. 130.

²⁾ Huber, l. c., str. 26.

ukazuje zřejmě, jak veliká byla jeho láska k bližnímu, z lásky k Bohu plněná!«¹⁾

Kdyby byl sv. Ignác směřoval v první řadě k vyhlazení protestantismu, pak by byl zajisté r. 1538 neposlal Bobadillu do Ischie, Laineza do Benátek, Fabera do Parmy a Jaie do Brescie. Teprve na prosby císařského vyslance dovolil tomuto r. 1540, aby si vzal P. Fabera do Wormsu jako průvodčího. Bylo-li Tovaryšstvo Ježíšovo založeno k vyhlazení protestantismu, jak mohlo sv. Ignáci teprve tak pozdě na mysl přijít, aby poslal jednoho jesuitu do země protestantismem nejvíce ohrožené, a to ještě teprve na prosby a naléhání císařského vyslance? Jak mohlo sv. Ignáci napadnouti, aby r. 1542 poslal Broueta a Salmerona do věrného, katolického Irska? Jak mohl ten chytrý a cíle vědomý Ignatius odhodlati se k tomu, aby svého nejlepšího pracovníka, Františka Xaverského, poslal téhož roku do Indie obracet pohany? Právě ta okolnost, že hned na počátku trvání Tovaryšstva země katolické právě tak jako pohanské zvoleny byly od sv. Ignáce za působiště jesuitů, jest mocným důkazem proti tvrzení, že založil řád svůj k vyhlazení protestantismu.

Vedle činnosti v Indii, jejíž počátek spadá do r. 1542, počali jesuité pracovati již r. 1547 na Kongu v Africe, r. 1549 v Brasílii, roku 1555 v Habeši. Na počátku r. 1551 mělo Tovaryšstvo Ježíšovo tři provincie: Indii, Portugalsko a Španělsko.²⁾ Rok před smrtí zakladatelovou, r. 1555, mělo již Tovaryšstvo osm provincií: v Itálii 2, ve Španělsku 3, v Portugalsku 1, v Brasílii 1, v Indii s Japonskem 1. zatím co to »hlavně na mušku vzaté« Německo nemělo ještě žádné provincie. A ze 65 domů, jež již roku 1555 existovaly, připadají jen dva (Kolín a Vídeň) na Německo, tuto baštu protestantismu, proti němuž prý onen důsledný španělský rytíř řád svůj hlavně založil.³⁾

¹⁾ Institutum Soc. Iesu I. 149. (Florentiae 1892.)

²⁾ Polanco, Chronicon Soc. Iesu, II. 162. (Matriti 1894.)

³⁾ Podrobnější zprávy viz u Polanco, Chronicon, V. 5. sqq.

Z důvodů tuto uvedených vysvítá jasně, že jest nekritické a nevědecké, praví-li se, že bylo Tovaryšstvo Ježíšovo založeno k vyhlazení protestantismu. Jest to bajka, jež se mnohdy zajisté jen proto hlásá, aby se protestantům věci neznalým nahnalo strachu. Jesuité — tak se mluví — mají jenom ten účel, aby potírali protestantismus; proto každý protestant musí je nenáviděti, žádný protestantský stát nesmí je přijati. Zachování, utvrzení, obrana, šíření víry katolické — toť účel jesuitů, účel to, jehož dnes jako dříve dosíci lze jak v zemích ryze katolických, tak v zemích zcela pohanských, k němuž i dnes zvláště v zemích nábožensky smíšených pracovati se musí, nemají-li též milliony katolíků upadnouti v nevěru a socialismus, jako již millionové protestantů stali se kořistí bezbožického socialismu.

Proti těmto zde uvedeným důkazům snažili se odpůrci uvéstí různé námitky.

1. První námitka: Sv. Ignác¹⁾ předepsal modlitby za duchovní potřeby Německa, »aby se Pán nad touto zemí smiloval a ji k čistotě víry křesťanské přivésti ráčil.« »Tímto, pro nás velice poučným předpisem vložena samým zakladatelem Tovaryšstvu hlavní péče jasnými slovy na srdce a hlavní činnost mu vytknuta.« — Než již dříve předepsány sv. Ignácem všeobecné modlitby za Portugalsko²⁾ a později zároveň s modlitbami za Německo předepsány též modlitby za Anglii;³⁾ týmž právem nebo neprávem byl by tudíž sv. Ignác věnoval hlavní péči Portugalsku a Anglii.

2. Druhá námitka: »Je pravdou nepopíratelnou, samými jesuity slavnostně uznávanou, že řád, čím více si v boji s protestantismem vědom byl svých vlastních hlavních úkolův, obracel svou hlavní sílu proti protestantskému kacířství a stále dle zákona vnitřní nutnosti proti němu ji obraceti musí. Neboť není ostřejších protiv nad jesuitismus a protestantismus.«⁴⁾

¹⁾ »Schwäbischer Merkur« 1893, č. 15.

²⁾ Cartas III. 218.

³⁾ Cartas III. 255.

⁴⁾ »Schwäbischer Merkur« 1893, č. 15.

I to jest nesprávné. Jsouť ostřejší protivy než jesuitismus a protestantismus, ku př. jesuitismus a atheismus. Jesuité našich dob vidí ve věřících protestantech své přirozené spojence proti bezbožnosti a frivolnosti. Jesuité, respektive svatý Ignác byl si svých hlavních úkolův vědom, dříve ještě než nějakého protestanta poznal. Důkazem toho jsou exercicie sv. Ignáce, v nichž jeho hlavní účel nejvýrazněji je vysloven a rozveden: Vše ku větší slávě Boží. V těchto exerciciích se slovo »haeretik« ani nevyskytuje. Podobně ani slovíčkem nečiní se zmínka o boji proti haeretikům v řádových konstitucích od sv. Ignáce pocházejících.

Ze jesuité stále více hlavní svou sílu obraceli proti protestantismu, jest nepravda, jež se dá statisticky dokázati. Dle katalogu Tovaryšstva Ježíšova z roku 1762 mělo Tovaryšstvo v šesti assistencích 22.588 jesuitů; z těch připadalo na

Italii	3623	jesuitů	ve	139	domech
Francii	3548	»	»	155	»
Španělsko	5014	»	»	259	»
Portugalsko	1854	»	»	?	»

Všichni tito jesuité působili v ryze katolických zemích nebo na missiích v Asii, Africe, Americe, kde šlo o obrácení pohanů, a nikoli protestantů. I v assistenci »Německé« připadá nejvíce jesuitů na země tehdy ryze katolické, na Rakousko, Čechy, Bavorsko, katolické části Švýcarska, Porýnska, Vestfálska atd. Kde je tedy ta hlavní síla, namířená proti protestantismu?

V novější době zvolili si jesuité svá sídla v krajích katolických, a nikoli v krajích protestantských, ku př. v Německu v katolickém Porýní a v katolickém Vestfálsku, a to v městech zcela nebo převahou katolických.¹⁾ V Prusku dle zpráv listu »Statistische

¹⁾ Raumer píše ve své »Geschichte der Pädagogik II. (Stuttgart 1857, 3.: »Hledíc k účelu, za jakým se jesuité brali, bylo to přirozeno, že, kde to bylo možno, usazovali se v protestantských městech nebo na blízku jich.« Toť nesprávně a přirozeno jen tehdy, posuzují-li se jesuité dle předpojatých názorův.

Correspondenz« až do r. 1867 obyvatelstvo evangelické více vzrůstalo než katolické. Teprve roku 1867 se to založením severoněmeckého spolku a později založením říše změnilo, a týž stav potrvál i po vyhnání jesuitů; neboť od roku 1871—1885 vzrostli evangelici v Prusku jen o 13·74%, katolíci však o 16·35%, kdežto v celé říši německé obnášel přírůstek za dobu od r. 1871—1885 u evangeliků 14·82%, u katolíků pak 12·88%.

Kdyby byli jesuité hlavní síly své obraceli stále více proti protestantismu, musilo by se to jeviti i v jejich školách: tyto školy by totiž byly musily přihlížeti stále více zvláště k žákům protestantským. Než, věci se mají právě opačně. Těch několik málo protestantských žáků mizí stále více ze škol jesuitských, tak že ve století XIX. stali se protestantští žáci i v obou největších vychovávacích ústavech německých jesuitů řídkou výjimkou.

Co se týče Frýburku ve Švýcarsích, praví výslovně jeden odpadlý bývalý chovanec, že v onom velikém pensionátě nebylo protestantů: »Mladí lidé nekatholických vyznání nebyli v ústavech jesuitských přijímáni.«¹⁾

Feldkirch nemá mezi svými četnými žáky ani jediného protestanta, a mezi těmi tisíci žáků, kteří během skoro 50 let ústav ten navštěvovali, činí počet všech protestantských žáků dohromady nanejvýš tucet, jak roční katalogy dokazují; v největším počtu let neměl Feldkirch mezi svými chovanci žádných protestantů.

Tento směr jeví se též ve školním dramatu jesuitském. Jeden z nejlepších jeho znalců, Karel z Reinhardtöttnerů, píše: »Drama reformační snaží se, aby tak řekl, získavati stoupence a přívržence kolem sebe shromažďovati, kdežto drama jesuitů, jsouc si jaksi vědomo svých neochvějných základů, chce spíše ovládané území udržeti a obhájití, než nové druhy shromažďovati . . . Jestliže tudíž i nejnovější

¹⁾ Erinnerungen eines ehemaligen Jesuitenzöglings (Leipzig, Brockhaus, 1862), str. 152.

historik reformačního dramatu (Holstein) udává úkol jeho nevraživými a urážlivými slovy, že bylo napsáno a prováděno, aby evangelickou bohoslužbu podporovalo a zvláště aby čisté učení oproti katolickému bludnému učení rozšiřovalo a utvrzovalo, musí přece účel dramatu jesuitského vyličiti jako jen paedagogický, jenž charakteru polemického úplně postrádá. Platíť i o dramatu jesuitském poznámka Franckova: »Časem vytvářil se mezi protestantskou a katolickou komoedií školní ten rozdíl, že první klesala stále více na pouhou formu pro různé politické a církevní, zejména proti papismu namířené kontroverse, zatím co jesuité ve vsí tichosti ve svých školách působili a svá biblicko-historická dramata provozovali.«¹⁾

3. Třetí námitka: Což netvrdí sám římský breviář, že Bůh dle všeobecného mínění vzbudil sv. Ignáce a jeho Tovaryšstvo proti Luthrovi a haeretikům jeho doby?

Především třeba tu připomenouti, že čtení římského breviáře nečiní nároků na neomylnost a že čtení ta na základě důkladnějších historických badání nejednou byla opravena, jako se to stalo ještě nedávno se čteními o sv. Voršile. V našem případě však breviář nikterak neodporuje skutečností, jen dbá-li se souvislosti a neklade-li se v rozporu s touto souvislostí důraz jednostranně na některá slova. V breviáři se praví: »Sv. Ignác poslal kázat evangelium do Indie sv. Františka Xaverského a jiné do jiných částí světa a vypověděl tak boj pohanské pověře a haeresi. Boj ten veden byl s takovým zdarem, že to bylo všeobecným, i papežským slovem potvrzeným míněním, že Bůh, jako za jiných dob jiné muže, tak proti Luthrovi a haeretikům té doby vzbudil Ignáce a Tovaryšstvo jím založené. Avšak jeho nejpřednější péčí bylo, zbožnost mezi katolicky opět povznést.«²⁾ Pak uvádějí se různé skutky milosrdenství sv. Ignáce, týkající

¹⁾ Zur Geschichte des Jesuitendramas in München. Jahrbuch für Münchener Geschichte (1889) III. 59. n.

²⁾ Brev. Rom. 31. Jul. 2 noct.

se mládeže, záchranu padlých dívek, sirotek, šíření katechismu atd.

Breviář tedy v souhlase se všemi ostatními dokumenty uvádí nejprve činnost týkající se obrácení pohanů, po té činnost týkající se haeretiků, a konečně jako nejdůležitější a nejpřednější úkol: povznesení zbožnosti mezi katolíky. A jako breviář zvláštní důraz klade na mínění katolíkův o providenciálním významu svatého Ignáce ohledně věci druhé, tak by se to bylo mohlo státi i ohledně věci první a třetí, ba, co se věci třetí dotýče, totiž povznesení zbožnosti mezi katolíky, ještě větším právem, neboť jako byl úkol tento nejpřednější věcí svatého Ignáce, tak i pozdější Tovaryšstvo rozvinulo největší činnost v obnovování a upevňování života katolického mezi katolíky, dodělavši se tu největších výsledkův. O tom svědectví vydávají všechny katalogy řádové v bibliotékách a archivech, obsahující přesné zprávy o činnosti a úřadech jednotlivých jesuitů, jakož i celá historie řádu a všechny dokumenty, jež až posud ve známost vešly.

4. Čtvrtá námitka: Byť i řád jesuitský nebyl založen v první řadě k vyhlazení protestantismu, směřuje přece účel řádu fakticky k rozšíření církve katolické; toto rozšiřování žádá však boje proti protestantismu, a boj ten je stálým nebezpečstvím pro kraje s nábožensky smíšeným obyvatelstvem.¹⁾

Myšlenka, jež je základem této námitky, prozrazuje malou důvěru ve vlastní věc; spolu však spočívá na falešném pojmu o paritě, je v rozporu se zkušeností a nedbá naprosto povahy naší doby. Dejme tomu, že šíření církve katolické a boj proti protestantismu byly by pojmy totožné — což ovšem skutečnosti naprosto odporuje; — pak musil by míti velmi slabé přesvědčení o síle a odolatelnosti protestantismu ten, kdo by boj několika jesuitů proti němu chtěl pokládati za nesnesitelný attentát. V Rottenburském »Pamětním spise o otázce mužských řádů ve Virtembersku« píše zesnulý biskup Dr. Linsenmann takto:

¹⁾ Viz: Krebs, Bernhard Duhr, S. J. und die Lehre der Jesuiten vom Tyrannenmord (Leipzig 1892), str. 2.

»Budou snad řády směřovati k tomu, aby víře katolické získaly nových stoupenců, čili, jak se říká, aby dělaly proselyty? Toť věru činí v zásadě každé vyznání, jež důvěru v sebe má a přesvědčeno je, že má pravdu. Každá církev snaží se rozšířiti svoji oblast; my katolíci nedáme si to zakázati právě tak jako protestanté, ať s řády nebo bez řádů. Záleží jen na tom, jakými prostředky se to děje a nejde-li se za hranice zaručených práv sousedových. Evangelická zemská církev zakládá v katolických krajinách stanice pro duchovní správu, kostely, školy, ústavy pro konfirmandy, nejprve proto, aby své členy, následkem poměrů sociálních rozptýlené, shromazďovala a o ně pečovala; jestliže pak přistoupí k tomu někteří odpadlí katolíci jako noví vyznavači, pak se tím právní stav země neporušuje právě tak, jako se neporušuje, když církev katolická činí as totéž, zakládá-li pro své děti v rozptýlení žijící kostely a školy a získává-li snad několik nových vyznavačů na místo těch, kdož vyznání při křtu svém učiněné opouštějí.«¹⁾

Není zajisté možno, horliti proti římské propagandě jesuitů, žádati právě proto za jejich vyhoštění, a chváliti zároveň »rozšiřování evangelia« ve Španělsku, Itálii, Belgii jako dílo svaté. Setkávámeť se tu s podivnou skutečností. Tíž kazatelé a tytéž listy, jež nejvíce brojí proti jesuitům jakožto hubitelům protestantismu, vychvalují nejvíce protestantskou propagandu v ryze katolických zemích. Podáváme jen jeden příklad: Mezi časopisy, které vedou boj proti jesuitům způsobem nejostřejším, zaujímají Hallské »Deutsch-Evangelische Blätter« první místo. V tomto časopise praví se však v téměř čísle, v němž se »jesuitská propaganda« líčí jako zločin: Sbírký na německo-evangelickou církev v Římě dosáhly již sumy přes 112.000 marek. »Bývalý kazatel při vyslanectví Rönnecke zůstavil v Římě kvetoucí evangelickou obec . . ., kterou zachovati a dále pěstiti dlužno.« Pak chválí se na ná-

¹⁾ Denkschrift über die Frage der Männerorden in Württemberg. Im Auftrag des bischöflichen Ordinariats verfasst von Domkapitular Dr. Linsenmann (Stuttgart 1892), str. 84.

sledující straně propaganda mezi katolíky v Belgii: »Psali jsme opětovně o mladé, malé evangelické missijní církvi v Belgii, jež . . . z katolíků tvoří obce, které pak jsou jménu evangelickému ke cti. Nejnovější výroční zpráva generálního sekretáře, faráře (pastora) Aneta v Brusellu, podává na výsost potěšitelný výsledek. Přestoupilof r. 1891 přes 600 katolíků k vyznání evangelickému. Před deseti lety měli jsme 30 kostelův a modliteben, dnes jich máme 50 . . .; tehdy 6411 duší, dnes 8278.«¹⁾

Smí-li protestantismus se svými různými odstíny dělati propagandu, smí-li tak jednati židovství, materialismus a atheismus, pak to není ani rovnoprávnost ani snášlivost, zakazují-li se církvi katolické a jejím řádům snahy směřující k udržení a rozšíření učení katolického. A ještě méně podporuje se tím, jak se mluví, mír náboženský; věc se má právě naopak. Velmi vhodně pravil Döllinger dne 23. dubna 1846 v bavorské sněmovně:

»V našich dobách, kdy vším možným způsobem podporují se sdružení k snahám nejrozmanitějším, k účelům obchodním, průmyslovým . . ., jest to křivklavý odpor, nasazují-li se vskutku všechny páky, jen aby překazilo a zadrželo se spojování sil ve sdruženích náboženských . . . Jde-li nám vážně o mír náboženský, dostane se mu od nás nejlepší podpory tím, že učiníme základem své činnosti uznání, upřímné a bezpodmínečné uznání práv obou stran ve všelikém ohledě. Pátráte-li po příčinách porušování míru náboženského, jež za našich dob tak často se děje, shleďte příčinu tu vždy v tom, že práva jedné konfesse od konfesse druhé tím či oním způsobem byla porušována, že přívržencům jedné konfesse dávala se před-

¹⁾ Deutsch-Evangelische Blätter XVIII. (1893) 67. n. — Stöcker pravil v jedné své řeči v listopadu r. 1895: »Je to znamení slabosti protestantismu, že se téměř vzdal missií mezi svými katolickými bratry v Německu; souvisí to s jeho roztržtostí. Pod dojmem slavnosti reformační uvažujmež, přičinujeme-li se dosti, abychom bratřím katolickým přinesli pravdu evangelickou. Nechceme ustati a chceme těch, kdož tak činí, posílit.« (Kreuzzeitung, 6 listop. 1895.)

nost na úkor konfesse druhé, že hovělo se převaze jedné konfesse nad druhou nebo že převaha ta byla podporována. Nenesou tudíž viny jednotlivé třídy osob církevních, nýbrž nesrovnalost, jaká nutně se dostaví, jakmile se v Německu nedbá úplně a upřímné rovnosti obou vyznání ve všech právních vztazích.«¹⁾

Uvažujeme-li o věci té se stanoviska historického, dá se zejména pro století devatenácté evidentně dokázati, že jesuité pracemi svými míru náboženského nikde neporušili. Sám prof. Döllinger, jenž ani v prvních letech svých nemůže býti považován za chvalořečníka jesuitů, důkaz ten v jednotlivostech provedl.

Ve zmíněné řeči své z 23. dubna 1846 vystoupil Döllinger proti návrhu, jehož účelem bylo, aby »se komora připojila k obžalobě řádu jezuitského, že je řád tento míru náboženskému nepřátelský.« Oproti tomu Döllinger dovozoval:

»Byl náboženský mír v Evropě v novější době od znovuzřízení řádu jezuitského řádem tímto ohrožen nebo porušen? Porušení míru náboženského stalo se v nejnovější době v Německu a v Evropě dosti často, ba i nyní ještě trvají namnoze takovéto rozdíly. Nuže, pátrejme po pravých původcích tohoto rušení pokoje a držme je pevně, když je najdeme. Počneme Ruskem. Víme dobře, jak se tam daří oběma vyznáním, protestantům v německých pobaltických provinciích, katolíkům v Polsku; víme, jaké tam vzniklo porušení míru náboženského, a která strana je tam způsobila. Jsou snad jesuité původci tohoto porušení? Roku 1814 byli až do posledního muže od předešlého císaře z Ruska vypověděni, dávno před tím, než se o porušení míru náboženského mohlo mluvit. Jdeme dále a přijdeme do Pruska. Zde událo se často porušení svornosti náboženské. Byli jesuité při tom účastníky? Byl tento řád příčinou zatčení dvou arcibiskupů? Víme, jaká událost způsobila r. 1837 první porušení náboženského míru v provincii pruské.

¹⁾ Verhandlungen der Kammer der Abgeordneten der Ständeversammlung des Königreichs Bayern im Jahre 1846, VIII. 616. (München 1846.)

Byl v nejnovější době v Prusku jediný jesuita, bylo pruské četnictvo nuceno, aby jediného jesuitu vyvedlo za hranice?

»Jdeme do Rakouska! V Rakousku arci, pokud vím, žijí jesuité ve čtyřech provinciích: v Tyrolsku, Dol. Rakousích, Štýrsku a Haliči. V žádné této zemi nebyl však dávno náboženský mír porušen, nikdo o tom neslyšel. Ovšem však slyšeli jsme o porušení náboženského míru v Uhersku, sama říšská rada obírala se těmito spory, a spory ty nejsou ještě ukončeny; v Uhersku však není ani jediného jesuity.

»Přicházíme blíže ke své vlasti. Vizme nejprve Badensko a Virtembersko; i tam byly třenice. Všichni zajisté četli jsme, co způsobil v badenské komoře návrh Zittelův, jaké kvašení, jaké tření mezi oběma konfessemi z návrhu toho povstalo. Též ve Virtembersku došlo často ke konfessním třenicím a vzájemným žalobám a stížnostem. V Badensku a Virtembersku není však, pánové, ani jediného jesuity. Slyším, že uvádí se Švýcarsko; ihned si ho povšimnu, a to tím spíše, že ctěný řečník přede mnou již na ně poukázal. Zatím ohlédněme se ještě dále, a vizme Anglii a Irsko.

»V Anglii arci jesuiti jsou, a to nikoli v malém počtu; mají tam největší katolickou kolej, a to ve Stonyhurstu; tam však nelze o porušování míru náboženského mluvit; katolíci žijí tam, celkem vzato, v tím větším a méně porušovaném míru s protestantskou většinou země, čím větší a neztencenější je svoboda, jíž se v náboženském ohledu těší. V Irsku jsou též jesuité, ač jen v nepatrném počtu; i tam, jak upříti nelze, jsou náboženské třenice; tam až doposud stojí ještě konfesse proti sobě dosti nepřátelsky; avšak žádnému člověku posavad nenapadlo, aby tvrdil, že jsou tím nějak vinní jesuité.

»Přicházíme do Francie. Tot, pánové, je země, kdež ovšem nepřátelství proti řádu jezuitskému v nejnovější době dosti zjevně a hlasitě se projevilo. Tam arci podána byla k papežské Stolicí žádost, aby byl tento řád co do své korporativní existence zrušen. Proč se to stalo, není tajemstvím. Příčinou toho bylo míchání se do veliké životní otázky, jež nyní církvi

francouzskou až do základů hýbá a otrásá: svoboda vyučování. Tam se arci jednotliví členové řádu jednání účastnili a vyslovili se proti monopolu university; než přátelé monopolu byli dosti mocní a četní, aby svůj návrh proti řádu prosadili. Ve všech o tom vedených diskussích poukazovali však jesuité k tomu, že pokoj mezi tamějšími protestanty a majoritou katolického obyvatelstva nikdy nebyl porušen.

»Konečně v Belgii a v Holandsku jsou sice jesuité, ale není tam náboženských bojů, aspoň ne takových, při nichž by jesuité mohli býti viněni z nějakého podněcování nebo účastenství.

»Tak zbývá nám tedy ještě Švýcarsko, na něž bylo již poukázáno. Kde žijí jesuité ve Švýcarsku? Hlavně ve Frýburce a v Lucernu. Ve Frýburce mají světoznámý vychovávací ústav, v němž je přes 500 chovancův, a kanton ten, jak známo, tvoří většina katolíkův a malá minorita protestantů; nikde však nebylo slyšeti o žalobě, že by protestanté byli existencí jesuitův ohrožováni, rušeni a na své svobodě zkracováni. O takovém zkracování nebylo tam slechu. Konečně Lucern. Tento kanton však jest, jak všem je známo, ryze katolický. Zcela malinká hrstka protestantů je sice v Lucernu, ale počet její je tak nepatrný, že o třenicích mezi ní a quasi-totalitou katolíků nemůže býti řeči; a nám je známo, že nejsou to protestanté, nýbrž katolíci, kteří, vycházejíce z ryze politických úmyslův a antipathií, užívali jesuitů za plášť a zástěru svých snah; a kdo, pánové, věci znalý podkládal by těmto svobodářům motiv náboženský? . . . Od jednoho z nejdůmyslnějších mužů z našeho středu jsem slyšel: »Nám sice nejsou známy určité skutečnosti, že by jesuité náboženský mír v Německu nebo jinde byli porušili; avšak tento řád je přece jen vinen tím, že se koná teď tolik kontroversních kázání, jest ohništěm, z něhož vycházejí všechny instrukce a návody, dle nichž se tolik kontroversních kázání koná.« Ovšem, pánové, proti takovým obžalobám nějaké společnosti hájiti, jest, ne-li nemožno, zajisté velice těžko; neboť tu není již nic makavého, tu mizí fakta, a počíná říše snů, podezřívání, kde se konečně nikdo

nevyzná. Nemohu arci jinak, než přisvědčiti k tomu, že se konalo v nejnovější době mnoho, na některých místech snad příliš mnoho kázání kontroversních; avšak dovedl bych též udati, co bylo k tomu první pohnutkou. V novější době je arci zjevna větší snaha než dříve, aby poukazovalo se na širokou propast, na veliký a nepopíratelný rozdíl, jaký dogmaticky mezi oběma konfessemi panuje. Dříve se tato propast jednak zakrývala, jednak se o ní nečinila zmínka; spíše hledělo se k tomu, že se poukazovalo na to, co jest oběma vyznáním společno, a diferenčních článků dotýkáno se méně. V nejnovější době se to však vytvářilo jinak, a to ne tak vinou a působením jednotlivých osob, (neboť v tomto ohledu zjevno všeobecné hnutí v celé Evropě, jak v jiných zemích, tak u nás), jako spíše následkem probuzeného citu náboženského a církevního vědomí, jež vrhlo se arci s velikou energií i na diferenční články mezi oběma konfessemi. I v naší vlasti bylo to přirozeným a bezprostředním následkem všeobecného stavu a panujícího rozčilení, jehož se právě účastnila. Že první krok nebyl v této věci učiněn na straně katolické, vysvítá již z toho, že to byla, jak známo, protestantská vrchní konsistoř, která již před více léty, jak se lze dočísti v Annalech, vydávaných vrchním konsistorním radou Fuchsem v Mnichově, a k tomu ještě za souhlasu vlády, vydala všem duchovním této konfessee instrukci, že se má příště ve školách a při náboženském vyučování vůbec poukazovati na rozeznávací články mezi protestanty a katolíky a ty že mají býti již mládeži důkladně vštěpovány. Není mně známo, byla-li následkem toho vydána podobná instrukce od církevních úřadů katolických. Od některých, myslím, vydáno bylo nařízení právě opačného směru, aspoň co se týče poučování, jež s kazatelny díti se má; avšak to přece je zřejmo, že za takových okolností, kde se již v nejnižších školách počíná na rozeznávací články mezi oběma vyznáními klásti tak veliká váha, kázání kontroversní jsou nutným důsledkem, že pokládají se taková kázání nutně za jediný prostředek, aby se i odrostlým dostalo tohoto, se strany protestantské za nevyhnutelně potřebné prohlášeného

poučení. Pak ovšem samo sebou se stalo, že, abychom užili slov Písma sv., propast volala k propasti, že i katoličtí duchovní častěji polemická kázání konali. Avšak v jaké souvislosti měl by býti s těmito rozmnoženými kázáními kontroverzními zmíněný řád jesuitský, toho věru postřehnouti nemohu . . . «¹⁾

Jak rozuměli jesuité zachování a rozšiřování víry katolické v době ještě novější, ukazuje zkušenost 25 let, co v Německu působili. Veškera činnost jejich směřovala téměř výlučně k udržení katolíkův, aby byli zachováni před nevěrou a nemravností. Protestanté měli po těchto 25 letech právě tolik stoupenců jako před tím; během těch 25 let nebylo více protestantských konvertitů, než jich bylo na počátku XIX. století, kde nebylo ještě jesuitův. Nejprísnější šetření o činnosti jesuitů co do proselytství dospělo k tomuto resultátu v jedné oficiální zprávě uloženému: »Proselytství nebo podněcování náboženských nepokojů vystříhali se jesuité úplně.«²⁾

Kdyby si byli jesuité počínali jinak, musilo by se jim právem vytýkati, že neznají naší doby. Doby naše jsou jiné než doba XVI. a XVII. století. Dnes nejedná se tak o katolicismus nebo protestantismus, nýbrž veliká ta otázka zní: Křesťanství nebo pohanství, víra v Boha nebo upírání Bohu? Ti, kdož ještě při Bohu a Kristu poctivě stojí, musí státi pospolu proti stále stoupající záplavě korrupce a atheismu. Před 50 lety napsal jeden vážený theolog protestantský: »Proto neváhám ani zde veřejně vyznati, že každý pravý protestant musí desetkrát raději držeti s jesuitou, nežli s pohanskou nevěrou a frivolným smýšlením o všem, co jest křesťanské a církevní.«³⁾

¹⁾ Verhandlungen der Kammer der Abgeordneten des Königreichs Bayern, VIII. 606 nn.

²⁾ Gerlach v pruském zemském sněmě dne 12. února roku 1853. Srv. Warnkönig, Socialdemokraten und Jesuiten, str. 55 nn. (8. vyd., Berlín 1891.) Že činnost katolických řádů v naší době protestantismu spíše prospěla než škodila, o tom viz Warnkönig, l. c. str. 26 nn.

³⁾ Ed. Köllner, Symbolik aller christlichen Confessionen, II. XIX: (Hamburg 1837—1844.

A podobně musí zase zde býti opáčeno, že každý pravý jesuita půjde desetkrát raději s věřícími protestanty, nežli s pohanskou nevěrou a frivolným smýšlením o všem, co jest křesťanské a církevní.

Tvrdí-li tudíž evangelický spolek roku 1892 v žádosti císaři podané, aby vyprosil si dalšího trvání vyhnání německých spoluobčanů: »že nejprřednějším účelem řádu jesuitského bylo odjakživa potírání protestantství,« obsahuje tvrzení toto pro dobu založení a dalšího vývinu řádu, ještě více však pro dobu naši — nepravdu.

2. Křivá přísaha sv. Ignáce.

Nejeden protestant jest pevně o tom přesvědčen, že jesuité jsou křivopřísežnými padouchy. Již prý sám sv. Ignác zahrával si se svatostí přísahy, ba dopustil prý se skutečně křivopřísežnictví. Tak aspoň dokazoval August z Druffelů 25. července r. 1879 ve slavnostní řeči, kterou měl ve veřejném zasedání král. bavorské akademie věd o »Ignaciovi z Loyoly při kurii římské«. ¹⁾

Druffel mluví ve své řeči mimo jiné také o sporech Říma a Portugalska o inkvisici: »Jak Ignác vypravuje, vyhledal ho jedenkráte agent (portugalských) novokřesťanův, Hernandez. Ignác nejen přijal ho ve svém bytě, nýbrž pozval ho i ke schůzce v Pantheonu, kde po dvě hodiny s ním vyjednával. O výsledku tohoto jednání píše Ignác: „Přísahal jsem mu při nejsv. svátosti, že proniknut jsem tímž přáním jako on, totiž aby veškery na víru obrácené duše spásy došly.“ Rozuměl jsem tím,“ dodává, „že nesmí býti inkvisitorům kladena v cestu nižádná překážka, předpokládajíc ovšem, že úřad svůj spravedlivě zastávají a svoje povinnosti správně plní, zvláště že z úkonů svých nehledí míti nižádného časného prospěchu, nýbrž naopak ho-

¹⁾ Počínání si Druffelovo vůči sv. Ignáci bylo ihned po vydání jeho přednášky případně označeno. »Snaha podezřívací neobmezuje se však pouze na způsob korespondence, nýbrž snaží se, pokud možno, vše v okruh svůj strhnouti . . . Celkem velice je nápadno, že Druffel citátů na konci v poznámkách uvedených ve slavnostní své řeči takovým způsobem užívá, že smysl buď jasně nevyniká anebo zcela znešvařen bývá.« (Zeitschrift für kathol. Theologie VI., 382 násl.)

tovi jsou obětovati jim osobní zájmy své.« Neřekneme zajisté příliš mnoho, tvrdíme-li, že Hernandez dle slov, jež byl slyšel, pokládati musil za mínění Ignácovo pravý opak skutečného jeho přesvědčení.« ¹⁾

Ačkoliv ihned upozorněno bylo na nesprávnost tohoto názoru, ²⁾ uvádí F. Getz r. 1893 v knize »Historisches Taschenbuch« domnělou tuto neupřímnost sv. Ignáce, člověka prý »dvojího jazyka«, na důkaz posledního cíle, jež na zřeteli prý jesuité měli, totiž: »zájmy církve podporovati všemi prostředky, všemi cestami, také oklikami, ano i nekalými prostředky.« »Člověk opravdu ani neví« — praví Getz — »nač hněvati se má více, zdaž na tuto pokryteckou skrývačku, či na neomalenou otevřenost, s kterouž o této hře se mluví jako o věci zcela nezavadné.« ³⁾ Ale bollandisté dokázali Getzovi r. 1894, že vzal za základ úvah svých překlad s »neuvěřitelnou lehkovážností« zhotovený. ⁴⁾

A téhož roku 1894 pronáší professor Gustav Kawerau, známý obhájce »lásky ku pravdě a svědomitosti, kteréžto vlastnosti mají zdobiti každého historika«, v boji proti Janssenovi tutěž pomluvu: »Jak Ignác sám s přísahou si zahrával a pomocí tak zv. »reservatio mentalis« s chladnou krví odpřísáhnouti dovedl pravý opak toho, co vlastně mínil, dokazuje vlastní jeho list Cartas I., 142. (srov. Druffel str. 12 38.)« ⁵⁾ Tím, jak domnívá se Kawerau, dokázáno jest že sv. Ignác užíval diplomacie, kteráž v prostředcích nebyla příliš vybíravou.

Aniž by dovolával se Druffla, vylíčil roku 1895 Gothein ve své nesprávnostmi a nedorozumněmi

¹⁾ Druffel, Ignatius von Loyola an der römischen Curie (München 1879) str. 12.

²⁾ Zeitschrift für kathol. Theologie, I. c.

³⁾ Raumerova a Maurenbrecherova publikace »Hist. Taschenbuch« 1893 str. 286.

⁴⁾ Analecta Bollandiana XIII. (1894) 92.

⁵⁾ Möller-Kawerau, Lehrbuch der Kirchengeschichte III. (1894), 212. O mnohých chybách, jichž Kawerau, kterýž ostatně tak pilně užívá literatury starokatolické a protestantské, se dopustil, líče činnost Jesuitův, viz časopis »Germania« 1894 č. 136.

oplývající knize »Ignatius von Loyola u. die Gegenreformation« str. 612. tutěž věc jakožto »špatný kousek« světcův: »Obojakost svého jazyka ukázal plnou měrou vůči obětem soudního jednání. Novokřesťané měli v Římě jednatele Diega Hernanda; tomuto muži byla dána rada, aby obrátil se k Ignáciovi; ten pak měl s ním několik hodin trvající schůzku v Pantheonu. Oba mužové rozešli se jakožto nejlepší přátelé. Hernandez přísáhl při Svátosti Oltářní, že nejde mu o nic leč o spásu nově obrácených, a Ignácius učinil tutěž přísahu. „Ale tím jsem mínil,“ píše v jednom listě svém, „je-li inkvisice zákonitě zřízena a koná-li dobře svoji povinnost, že nesmí jí býti kladena žádná překážka, zvláště nehledí-li z námahy své dosíci časného zisku.“ A o tomto špatném kousku mluví starý generál jakožto „o pěkném příběhu, který se mu stal; s touž zálibou, s jakou by byl jakožto mladý důstojník vypravoval o nějaké podané válečné lsti.«¹⁾

A tento dlouhý řetěz pomluv má na svědomí z valné části Druffel, jenž, přeloživ lehkomyšlně výrok Ignáciův a roztrhnuv libovolně jeho slova, nejdříve vyslovil ono podezření. Druffel, jenž vůbec sobě zvykl nenávidným okem svým všude něco zlého spatřovati, přeložil celé ono místo nesprávně, oddělil od sebe dvě spolu souvisící věty a proměnil jednu z nich libovolně v řeč přímou. Správný překlad španělského původního textu zní: »Přísáhl jsem při Nejsv. Svátosti, že toužím po téže věci, jako on, totiž po

¹⁾ K posouzení Gotheinovu srv. Hist. Jahrbuch 1896 str. 561 násl. Oest. Literaturblatt 1896 str. 131. Katholik 1899 I. 36 násl. Také denní listy opakovaly tuto pomluvu, okouřenivše ji ještě různým způsobem. Časopis »Mainzer Tagblatt« (1893 čís. 79) uvádí slova Druffelova a volá pak: »Jest snad toto dvojsmyslné zneužití přísahy ona přísná morálka jesuitská, jejíž výtečnost mnozí dosti vynachváliti nedovedou? Pán Bůh rač Německo před ní uchovat!« Byv na libovolný překlad Druffelův upozorněn (»Mainzer Journal« 1893 čís. 82) opakoval časopis »Mainzer Tagblatt« (1893 čís. 109), odvolávaje se na Getze, znovu obvinění, že »Ignác dvojsmyslností své přísahy, kterouž, jak známo, jesuitská morálka schvaluje a posvěcuje, dopustil se podvodu.«

spáse všech obrácených duší, že však přece myslím (y con esto yo sentía), že inkvisorům nemá býti žádná překážka v cestu kladena.«¹⁾ Tak musil mu agent Hernandez rozuměti, a tak mu také rozuměl, jakož další jeho naléhání a celý další obsah listu dokazuje. Ignác pronesl k Hernandezovi dvě myšlenky: že touží po spáse duší, a že inkvisorům nesmí býti žádné překážky v cestu kladeny. Tyto dvě myšlenky spojeny jsou navzájem spojkou »y«. A co činí Druffel? Dvě těsně spolu souvisící věty a tvořící nepřímou řeč roztrhává libovolně a rovněž tak libovolně končí nepřímou řeč slovy: »aby veškery na víru obrácené duše spásy došly«, načež mění další slova tak, jako by svatý Ignác přímo k adressátovi P. Rodriguovi se obrátil a jemu vysvětloval, co vlastně svými slovy mínil.²⁾

A měl-li mnichovský akademik již vzhledem k prostému znění původního textu uvarovati se nesprávného překladu, měl tak učiniti tím spíše vzhledem k souvislosti. Dle Druffla přísáhl sv. Ignác Hernandezovi, že souhlasí s jeho názorem inkvisorům nepříznivým. »Neřekneme zajisté příliš mnoho, tvrdíme-li, že Hernandez dle slov, kteráž byl slyšel, pokládá musil za mínění Ignáciovo pravý opak skutečného jeho přesvědčení«. Nuže, co činí Hernandez? Zda vzdává díky, zda raduje se a za šťastného se pokládá, že Ignác s jeho míněním souhlasí? Ne, nic takového nečiní. Neustává naléhati na sv. Ignáce dále, hromadí slova a důkazy a nechce ustati. Proč? Vždyť přece dosáhl toho, čeho sobě přál, anť — je-li překlad Druffelův správný — Ignácius s ním souhlasí. Ale nejen to. Aby se dotěrného člověka toho zbavil, odnímá mu sv. Ignác veškeru naději a praví mu bez obalu, že škoda jest času i námahy, on že dle svého svědomí nemůže jinak souditi (conforme mi consciencia otra cosa no sentía). Což jest toto »sentía« jiného nežli ono mínění, jež byl sv. Ignác k přísaze své byl

¹⁾ Cartas I. 142.

²⁾ O mluvnické stránce viz »Die Wahrheit« 1896 str. 10 a násl.

připojil (y con esto yo sentía), a v němž Druffel objevuje hanebnou jesuitskou restrikcí?

Takovýto objev jest u takového nepřítelů jesuitů, jakým Druffel jest, psychologicky snadno vysvětlitelný. Vidí slova: jurando = přísahati, sentía = miniti, a ihned zakořeněná idea o restrikcích, jež prý jesuité přísahajíce činívají, provede mu prožluklou čertovinu: jsa omámen svým předsudkem, nemůže ani souditi jinak. Rychle dá se do překládání, a podá překlad falešný; tím sice uškodí sobě na vědecké reputaci, ale nic mu to nevadí, jen když podařilo se mu jesuity očerniti. Nejhorší při tom jest, že pak lidé takovouto pomluvu opakují, aniž by pátrali, zda jest pravdiva — vždyť tu jde jen o jesuity —, a takž koluje nové očernění světem, nalézá místo i v učených spisech a ve vychválených vědeckých příručkách; německý denní tisk užívá ho nad to jakožto zbraně, aby přimlouval se znova za proskripci vlastních svých spoluobčanů, kteří jsou členy nenáviděného toho řádu.¹⁾

¹⁾ Tak učinil nejnověji opět čas. »Reichsbote« 14. a 24. prosince 1898.

III. Vyzrazená generální zповěď císařovny Marie Terezie.

Grégoire vypravuje v pověstných svých dějinách královských zповědníků: »Při prvním dělení Polska r. 1772 obrátila se císařovna Marie Terezie k svému zповědníku P. Parhamerovi o radu, zda s dobrým svědomím možno jí míti účastenství při této akci. Zповědník uznal za dobré bráti o tom potaz se svými představenými, i dopsal do Říma. Rakouskému ministru při římském dvoře Wilseckovi (Wilčzkovi), jenž tušil, že k takovéto korespondenci dojde, podařilo se zaopatřiti si opis listu Parhamerova; bez prodlení poslal jej Marii Terezii. Od té chvíle neváhala císařovna více společně s jinými vládami domáhati se u Klementa XIV. zrušení řádu jesuitského.« Toto vypravování, které již proto nezasluhuje víry, že P. Parhamer nebyl nikdy zповědníkem císařovniným a Wilceček nebyl rakouským ministrem v Římě, čerpal Grégoire z protijesuitského pamfletu »Jesuitský katechismus«.¹⁾

Grégoire pokračuje: »Gorani tuto anekdotu znetvořil. Jeho cynické péro vytvořilo z ní episodu románovou. Vypravuje, že prý Marie Terezie vykonala u svého zповědníka, ježž Kauphenhutterem nazývá, generální zповěď, ježž věrný opis král španělský sobě opatřil. Tento opis poslal pak císařovně, aby ji tím pohnul k potlačení jesuitů.«²⁾ Tuto versi kárá Gré-

¹⁾ Catechismo de' Gesuiti (Lipsia 1820) str. 152. Pisatel katechismu prohlašuje, že plně ručí za pravdivost své zprávy: Garantisco pienamente un fatto più moderno arrivato in Germania.

²⁾ Mémoires secrètes et critiques des cours, des gouvernements etc. par J. G o r a n i II. (Paříž 1793), 59.

goire těmito ostrými výrazy: »I když připustíme, že Marie Terezie svoji zpověď napsala, byla přece zajisté tak opatrná a prozřetelná, že jí bez potřeby dále neuchovávala. Jak nazvatí tedy náklonnost lidí, kteří hanebným povídačkám beze všeho rozmýšlení věří, aniž by zkoumali, zda zasluhují víry čili nic?«¹⁾

A této »náklonnosti, věřiti hanebným povídačkám beze všeho rozmýšlení,« hověli podnes nejen mnohé z největších žurnálů, nýbrž i někteří na slovo vzatí učenci.

1. Kterak se tato bajka šířila. — Časopis »Allgemeine Zeitung« vypravuje ve své »vědecké« příloze (1869 čís. 325) takto: »Když Marie Terezie při prvním dělení Polska svému zpovědníku, jesuitovi, generální zpověď složila, podařilo se králi španělskému opatřiti si opis její, kterýž pak císařovně zaslal, chtěje ji pohnouti k tomu, aby nápomocna byla při potlačení jesuitského řádu.«²⁾

Protestantský církevní historik Guericke tvrdí zkrátka: »Všechny katolické dvory provedly zrušení řádu; Marie Terezie učinila tak, když jí z Říma byly poslány opisy jejích zpovědních tajemství.«³⁾

Samuel Sugenheim, jehož »Dějiny jesuitů v Ně-

¹⁾ Grégoire, Gesch. der Beichtväter von Kaisern, Königen und andern Fürsten (Lipsko 1825), 168 a násl.

²⁾ Vídeňská »Deutsche Zeitung« přinesla v slavnostním čísle svém, vydaném u příležitosti odhalení pomníku císařovny ve Vídni dne 18. května r. 1888 tuto zprávu: »V jakém duchu jesuité působili, zakusila císařovna sama na sobě, když výtečný ministr zahraničních záležitostí, slavný hrabě Václav Antonín z Kounic-Rietberku, jenž, jakožto přítel pokroku, již dávno, ale marně, u císařovny proti pletichám jesuitů působiti se snažil, jednoho dne šlechtěné panovnici s úsměvem doručil list papíru, na němž Marie Terezie byla napsala veškerý své hříchy, z nichž se při generální zpovědi svému zpovědníku, jesuitovi, vyznala. Jesuita zaslal tento seznam císařovniných hříchů do Vatikánu, a odtud dostal se do rukou hraběte Kounice, jenž v boji proti mohutnému jesuitskému řádu pracoval týmiž tajnými prostředky, jichž řád ten užíval. Rozhněvaná císařovna neposkytovala od té doby řádu ochranné svoji ruky, takže papež Klement XIV. u dvora vídeňského nenalézal více žádného odporu.

³⁾ H. E. F. Guericke, Handbuch der Kirchengesch. III. (6. vyd. Lipsko 1846) 802.

mecku« zhusta v historických spisech a časopisech citovány bývají jakožto spolehlivý pramen, udělal z jedné zpovědní historky hned historky dvě. Španělský král Karel III. »podal císařovně jakožto makavý důkaz, jak málo řád jesuitský zasluhuje její důvěry a přízně, opis generální zpovědi, kterou byla v dřívějších letech u kteréhos jesuity byla vykonala, kterou však zpovědník ten zaslal do Říma, odkudž krále došel zmíněný opis. Jiný ještě jí podaný, zcela nový důkaz, že Loyolovci zneužili její důvěry, odrazil se bezmocně od předsudku i pobožnůstkářstvím obrněných prsou Marie Terezie. Jednalo se tehdáž (1773) o první dělení Polska, a císařovna radila se o přípustnosti jeho se svým zpovědníkem, jesuitou Parhamerem, kterýž svěřené mu předůležité toto státní tajemství ihned do Říma prozradil. Wilseck, tamější rakouský vyslanec, dostal o tom zprávu; poštěstilo se mu opatřiti sobě opis Parhamerova listu, kterýž dal ověřiti a pak jej císařovně zaslal.«¹⁾

Ginzel označuje ve svých spisech z oboru církevní historie²⁾ Fesslera a Hormayra jakožto rozšiřovače této bajky. Práví: »Co as císařovnu, která k potlačení jesuitů jen stěží pohnouti se dala, přece konečně přimělo k tomu, aby k němu svolení své dala, jest dosud stále ještě — a nepochybně i vždy zůstane(?) — zastřeno rouškou tajemství. Dr. J. A. Fessler ve své knize »Rückblicke auf meine 70jährige Pilgerschaft« (Vratislav 1827, str. 166 a násl.) a Hormayr (Taschenbuch für vaterländische Geschichte, Vídeň 1831, str. 55) udávají jakožto poslední pohnutku zpovědi císařovny, jež prý zpovědník její, jesuita, napsal a kteréž jí Klement XIV. z Říma poslal. Vůči těmto zprávám, jež obviňují jesuity z těžkého zločinu, že zradili tajemství zpovědní čili že porušili zpovědní pečeť, vtírá se spravedlivá pochybnost, zda možno jim takovýto zločin na základě pouhého, prý skutečně za vinu klásti.«³⁾

¹⁾ Sugenheim, Gesch. der Jesuiten in Deutschland II. (Frankfurt 1847), 383.

²⁾ Vídeň 1871, II. 231.

³⁾ V podivné tvářnosti podává tuto bajku také milovník skandálních historek Eduard Vehse. Píše: »Zrušení Tovaryšstva

Ginzel uvozuje zprávu starého dvorního kaplana z doby Marie Terezie, který ve vysokém stáří vypravuje, že císařovna tak dlouho váhala, protože vždy činila opak toho, co chtěl syn její Josef. A tu prý jednoho dne přišel opat od sv. Doroty k císařovně a doručil jí prý cedulku od jejího zpovědníka, »jesuity Campmüllera«, psanou, která obsahovala jednu z posledních jejich zpovědí. Hlavní její obsah tvořily prý duševní pochybnosti o spravedlivosti nedávno provedeného rozdělení Polska. A tu že prý Terezie projevila souhlas svůj se zrušením řádu, a že prý Ganganellimu tento případ porušeného zpovědního tajemství sdělila jakožto důvod, proč jesuity ve svých státech nechce více strpěti.

Avšak Ginzel sám připomíná proti tomuto vypravování: »Pochybnosti svědomí svého, jež vznešená paní měla o dělení Polska, projevovala velice otevřeně vůči všem svým rádcům, a napsal-li zpovědník takové pochybnosti, neporušil nikterak tajemství zpovědního, jelikož císařovna neprojevila jich toliko výhradně ve zpovědi«. Mimo to dlužno proti tomuto vypravování namítnouti, že Marie Terezie nekonala vždy opak toho, co chtěl její syn,¹⁾ že dále P. Kampmüller

Ježíšova v Rakousku stalo se r. 1772. Dlouho, velmi dlouho nechtěla se císařovna odhodlati k tomu, aby vypudila tyto obávané lidi. Kdykoliv na ni kníže Kounic doléhal, aby konečně přece svolení své dala, opětovala vždy své mínění, že jesuité jsou baštou všech autorit. K opětovaným naléhavým námítkám státního kancléře, jež vyvrátiti nedovedla, neměla jiné odpovědi, leč slzy. Konečně doručil Kounic Marii Terezii její generální zpověď, kterou byla dříve u svého jezuitského pátera Hambachera vykonala, a kterou tento zpovědník jezuitskému generálovi Riccimu byl zaslal. Když Ricci odveden byl do vazby na hrad Andělský, nalezena byla mezi jeho papíry, i zaslána byla knížeti z Říma papežem Ganganellim.« (Gesch. des österreich. Hofes VII. [Hamburg 1852], 252 násl.) V tomto ličení jest takřka každé slovo falešné: zrušení řádu r. 1772, slzy císařovny, námítky státního kancléře, jesuita Hambacher — jesuity toho jména, dle svědeckví katalogů řádových, v Rakousku vůbec nikdy nebylo — a konečně bylo zrušovací breve ve Vídni 10. září 1773 uveřejněno, Ricci však teprve 22. září 1773 do Andělského hradu dopraven.

¹⁾ Srv. na př. B. Arneth, Maria Theresia IX., 72. — V tomto případě nenaléhal Josef na císařovnu, jak Crétineau-Joly tvrdí, an di: »L'impératrice céda eu pleurant aux avides

v době dělení Polska již od několika let nebyl zpovědníkem, a že konečně takovéto psaní císařovno papeži vůbec neexistuje.¹⁾

Ve velmi románovitém vyšňoření objevuje se tato bajka ve variantu, jež Wurzbach přijal do svého Biografického slovníku císařství rakouského pod jménem Monsperger.²⁾ Wurzbach píše:

»Jméno Monspergerovo uvádí se nad to ve spojení s velikou světodějnou událostí, totiž se zrušením řádu jezuitského; vypravuje se toto: Rektor profesního domu jezuitského »auf dem Hofe« ve Vídni (nynější budova ministerstva války) měl podniknouti jakousi cestu, i nařídil členu řádu Monspergerovi, aby zatím v sále rektorském dal poklidi. Když pak Monsperger zaměstnán byl plněním tohoto rozkazu, upoutal jeho pozornost obraz na stěně visící; chtěje si jej prohlédnouti při lepším světle, sňal jej

importunités de son fils« (V³, 291). V pamětním spise z března r. 1768 píše Josef: »Co se nás týče, nechtěli jsme se do záležitosti jezuitů míchat, a to ani pro ně ani proti nim, ježto nemáme dostatečných důvodů, bychom sobě jejich zrušení přáli, aniž jakých můžeme nalézt pro to, abychom pokládali jejich další trvání za tak nutné, bychom jich ochraňovali« (Arneth IX., 28). »Bylo o něm (o Josefovi) vypravováno,« — tak píše Arneth (IX. 38) — »že v okamžiku svého odjezdu z Vídně (do Říma), když se loučil se zpovědníkem svým, jesuitou P. Ignácem Höllerem, žertovně k němu pravil, že s novým pontifikátem bude zajisté musiti zaměnit také svůj šat. Když však Höller jevil nad tímto výrokem zděšení, ujal jej prý císař, aby jej potěšil, za ruku a ujistil jej, že on sám chová se k otázce dalšího trvání nebo zrušení řádu jezuitů úplně nestranně.« S tím souhlasí zpráva francouzského vyslance Aubeterra v Římě, kterou podal o své rozmluvě s Josefem: »Pravil mi, že císařovna, jeho matka, jest jezuitům velice oddána a že neučiní žádného kroku k jejich zrušení; že prý přidrží se v této záležitosti zcela svrchované hlavy církve . . .; co pak na něm jest, že nemůže jinak, než se v této věci podrobiti náhledu císařovny« (u Theinera, Gesch. des Pontificats Clemens' XIV., I. 188).

¹⁾ Huber pokládá toto vypravování starého pána za »věrohodný pramen«: »List obsahoval jednu ze zpovědí a ony skrupule tvořily pouze hlavní obsah listu, takže v něm také ještě jiné věci stály, v souvislosti s čímž (!) jeví se zápisek jezuitův jakožto porušení zpovědního tajemství« (Jesuitenorden str. 536). Kdo po bájkách se shání, najde je.

²⁾ XIX. (Videň 1868), 39.

dolů, a hle: za obrazem ukázala se malá dvířka skříně do zdi vsazené. Na dvířkách bylo viděti malý knoflíček: Monsperger jej stiskl, a dvířka se otevřela. Množství listin objevilo se nyní užaslému jeho zraku; upozoroval také kožené pouzdro, na němž byl nápis: „Zpovědi velmožů a mocnářů“. Monsperger otevřel pouzdro a nalezl v něm k nevyličitelnému svému úžasu zpovědi císařovny Marie Terezie, arciknížat a arcikněžen, několika ministrů i jiných velikých pánů i dam. Monsperger, jenž proti řádu již dávno v srdci svém choval nechuť, vzal pouzdro i s bohatým jeho obsahem k sobě, a najal sobě pak — dle jedné verze — světničku ve Federlhofu, kdež ukryl důležitý svůj náleze a odkudž jej papeži do Říma zaslal; dle jiné verze odecestoval prý s nálezem svým ihned do Říma a odevzdal svatému Otcí, jímž tehdy byl Klement XIII., sám osobně důležité ty papíry. Po Klementu XIII. dostaly se listiny ty Klementu XIV., jenž prý zpověď císařovny, jakož i zpovědi členů její rodiny císařovně samé zaslal. V těchto zpovědích obsaženy byly nejtajnější, dílem nanejvyš důležité věci. To prý rozhodlo u císařovny, kteráž dosavad stále ještě nechtěla povoliti k naléhání Josefovou, aby zrušila řád jezuitský. Nyní však, znajíc toto neslýchané zločinné vyobrazení své, ve věrné víře vykonané zpovědi, povolila a zrušila řád ten ve svých zemích.«

Až na poslední řádky opsál Wurzbach tuto historku doslovně ze skandální knihy nejnižšího druhu: »Josephinische Curiosa« z roku 1848, kteráž obsahuje všeliké skandální historky, aniž by jedinký jen pramen uváděla.¹⁾ V úvodě poznamenávají ještě tato »Curiosa«, že »Josef ničeho neopomenul, aby Marii Terezii konečně pohnul k tomu,« by zrušila řád jezuitský. To prý by se mu však bývalo přece nepodařilo bez zpovědi její rodiny, kterou Klement XIV. jí poslal.

Závěreční variant vzal Wurzbach z vídeňské kor-

¹⁾ »Josephinische Curiosa, oder ganz besondere, theils nicht mehr, theils noch nicht bekannte Persönlichkeiten, Geheimnisse, Details, Actenstücke und Denkwürdigkeiten der Lebens- und Leidensgeschichte Kaiser Josephs II., I. (Viedeň 1848), 195 a násl.

respondence v lipském časopise »Grenzböten«¹⁾ z roku 1847, v níž mezi jiným vypisují se také »tajemství Federlhofu«. A mezi těmito tajemstvími stkví se naše bajka, takto jsouc vyparáděna: »Jezuitský pater Monsperger nalezl ve svém klášteře, odstrčiv náhodou jednu nástěnnou malbu, tajný výklenek, a v něm bedlivě zaznamenané zpovědi všech členů císařské rodiny. Nejsa ve svém klášteře s důležitou touto novinou jist, najal si ve věži »Federlhofu« komůrku, a poslal odtud důležitá tato akta papeži, aby jeho prostřednictvím dostala se císařovně Marii Terezii.²⁾ Když pak panovnice skutečně je obdržela, zahořela prudkým hněvem, a čeho léta úrad nedovedla, to stalo se v okamžiku: jezuité byli v Rakousku zrušeni. Vzácná již nyní rytina představuje rozhněvanou císařovnu, kteráž jí kníže Kounic, jemně ironicky se usmívaje, vlastní její zpověď podává.«

Proti vypravování Wurzbachovu stačí zajisté, pokudkážeme-li k úplné nespolehlivosti obou pramenů, kteréž přinášejí skandální historky beze všech důkazů; potom nebyl P. Monsperger dle katalogů rakouské provincie řádové v professním domě vídeňském vůbec zaměstnán, nýbrž v rozličných daleko odlehlých kolejiích, posléze ve Skalici; konečně nepodnikl dle svědectví denníku vídeňského professního domu, v kteréžto knize veškeré cesty zevrubně jsou zaznamenány, rektor v roce románovitého nálezu, totiž roku 1764, vůbec pražádné cesty.

Ve spise »Pamětihodnosti ze života c. k. dvorního rady Jindřicha Bohumíra z Bretschneiderů«,³⁾ »bezděčného dobrodruha«, jak sám sebe nazývá,⁴⁾ praví se: »Zpovědník Marie Terezie byl zprvu P. Kampmüller, jezuita. Netřeba mi tu znova uváděti vůbec známou událost, kteráž císařovně kdysi zaslán

¹⁾ Lipsko 1847, 3, 255.

²⁾ »Josefinská Kuriosa« praví: »Monsperger rozhodne se a odcestuje se svým nálezem bezprostředně do Říma k sv. Otcí, jímž tehdy byl Klement XIII. atd.«

³⁾ Spis ten (»Denkwürdigkeiten aus dem Leben des k. k. Hofrathes Heinrich Gottfried von Bretschneider«) vydal Singer ve Vídni 1892. Srv. str. 230.

⁴⁾ Str. V.

byl opis její velikonoční zповědi ze Španělska, což mělo v zápětí zrušení řádu, nebo vlastně svolení k němu se strany Rakouska.«¹⁾

Dne 22. srpna (1787) psal Bretschneider Nicolaiovi: »V ‚Magazině k historii jesuitů‘ měl by býti jakýsi P. Monsperger, jenž jest ve Vídni professorem hebrejštiny, vyzván, aby mluvil. Tento muž, jenž jest nyní již více než 60 let stár, ale dosud ještě čilý, vystoupil z řádu asi 10 let před jeho zrušením. Byl vice-rektorem v uherském kterémsi klášteře, musil, protože rektor odcestoval, zastávat jeho místo, a nalezl při té příležitosti spisy a listy, které jej pohnuly, aby přímo do Říma šel a obsah jejich papeži sdělil, zároveň však také aby se ucházel o dispens, by z řádu mohl vystoupiti.«²⁾

Jediné faktum, jež tvoří podklad všech těchto historek o Monspergerovi, jest okolnost, že Josef Julian Monsperger r. 1764 dobrovolně jesuitský řád opustil a r. 1774 stolicí hebrejštiny na vídeňské universitě obdržel.³⁾

Vyrazená zповěď Marie Terezie byla netoliko v německých knihách nesčíslněkrát opakována, nýbrž i v literatuře zahraniční byla stále a stále až do nejnovější doby proti jesuitům využitkovávána.⁴⁾

2. Úsudek dějepisců. — Dříve nežli naznačíme pravděpodobný podnět k této bajce a dříve nežli dokážeme úplnou její bezpodstatnost, musíme na okamžik prodlít u stanoviska, jakéž dějepiscové k této bajce zaujali. Pruský konsistorní rada Karel Adolf Menzel píše: »Ale přece byla Marie Terezie konečně k povolnosti přivedena: dle jedné zprávy sdělením papežovým, že její tvrdošijný odpor jest probřešením se proti církevní autoritě, kteráž třímá v rukou svých klíče života i smrti; dle jiné zprávy tím, že jí Kounice

¹⁾ Viz o tom Fesslerův spis »Rückblicke« (2. vydání. Lipsko 1851), str. 105 (tak cituje vydavatel).

²⁾ »Denkwürdigkeiten« str. 280.

³⁾ A. Mayer, Gesch. der geistigen Cultur in Niederösterreich I. (Videň 1878), 197.

⁴⁾ Srv. ku př. Baring-Gould, Germany present and past I. (Londýn 1879), 194.

odevzdal opis všech jejich u jesuitů vykonaných zповědí, jenž mu byl z Říma zaslán. Žádná z obou těchto zpráv není zaručena; pravdě nejvíce se podobá, že největší dojem na císařovnu učinilo upozornění kancelářovo, že štěstí dcery její, jež provdána byla za daufina francouzského, závisí na její povolnosti.«¹⁾

Jiný dějepisec, jenž jest na poli rakouských dějin odborníkem, hrabě Mailáth, nezmiňuje se ve svých »Dějínách rakouského císařství«²⁾ o této bajce vůbec. Práví: »Papež tázal se Marie Terezie, jakého jest mínění o jesuitech? Odpověděla: že jí nenáleží zkoumati opatření jiných dvorů, že však ve svých zemích jesuitům, hledíc k jejich bezvadnému se chování, k jejich horlivosti a k jejich pracím, plnou chválu vzdáti může, a že odhodlána jest starati se o další trvání řádu, jelikož jest pro zdar náboženství i pro blaho jejich národův užitečný. Ale bourbonské dvory, kamž byla dvě ze svých dcer provdala, totiž Paříž a Neapol, naléhaly na ni, aby svolila ke zrušení jesuitů; její syn Josef, jakožto římský císař, a ministr její Kounice byli rovněž pro zrušení; po mnohém váhání dala tedy konečně k němu své svolení.«

Baron Helfert, rovněž jeden z nejlepších znalců rakouských dějin, píše: »Báchorka o generální zповědi císařovnině, kteráž prý byla generálu jesuitů v Římě zaslána, a kteráž prý později odtud do rukou knížete Kounice se dostala, jest příliš svůdným kouskem efektním, než aby od sebe střízlivějšího romanopisce mohlo býti očekáváno, že pro svůj účel povrhne tím, co přijati neostýchaly se i tak mnohé lživé zprávy, kteréž vznešené jméno dějepisu na čele nesou.«³⁾

Masson, jenž ve svém díle o kardinálu Bernisovi pojednává také o diplomatických stycích Francie a Rakouska, praví doslovně: »Za těchto okolností pokládám za zbytečné pomeškati u románů o vyrazené zповědi, která prý Marii Terezii pohnula k tomu, aby neodporovala déle zrušení jesuitův.«⁴⁾

¹⁾ K. A. Menzel, Gesch. der Deutschen VI. (2. vyd.) 53.

²⁾ »Geschichte des österr. Kaiserstaates, V. (Hamburg 1850) 95.

³⁾ Gründung der österr. Volksschule (Praha 1860) str. 246.

⁴⁾ Masson, Le Cardinal de Bernis (Paříž 1884) str. 218.

Rovněž i historikové Theiner,¹⁾ Krones²⁾ a Arneth³⁾ nezmiňují se o naší bajce ani tam, kde by jinak o příběhu tom nutně mluvit musili, kdyby jej za pravděpodobný pokládali.

3. Vyvrácení. — Velice závažným svědectvím proti bajce té jest mlčení Arnethovo. Spisovatel tento uveřejnil nejen veliké desetisvazkové dílo o Marii Terezii na základě obsáhlého archivního materiálu, nýbrž vydal i několik cenných sbírek nesčetných téměř listů, jež Marie Terezie buď psala anebo obdržela. A v této obsáhlé korespondenci není ani sledu po zpovědní historce. Abych nabyt ještě větší jistoty, prohlédl jsem sám v tajném státním archivě vídeňském korespondenci s Francií a s Římem z let 1769—1774, v níž musil by se přece nalézt aspoň nějaký malý reflex rozhodného obratu císařovny v otázce jesuitské. A v celé této korespondenci není ani stopy o nějaké rozhodné změně smýšlení císařovny vzhledem ke zrušení jesuitského řádu, tím méně pak lze tam nalézt zmínku o vyvrácené zpovědi.

Jelikož však při takovémto badání snadno může stát se omyl, obrátil jsem se osobně k rytíři Arneithovi s dotazem, zda snad při svých dlouholetých a rozsáhlých archivních studiích nalezl něco, z čeho by se souditi dalo, že zpověď císařovny skutečně byla vyvrácena. Odpověď zněla co nejrozhodněji záporně, i byl jsem zmocněn, abych tohoto prohlášení užití směl. Byť bychom tedy neměli žádného jiného důkazu, tu zajisté by toto prohlášení první bez odporu autority v oboru historického badání o době Marie Terezie úplně stačilo k tomu, aby bezdůvodnost zpovědní historky byla prokázána.

Také ve velikém španělském státním archivě v Simance prohlédl jsem příslušné listiny zevrubně; výsledek byl týž, jako ve Vídni: o zpovědní historce ani stopy.⁴⁾

¹⁾ Geschichte Clemens' XIV., II., 390 násl.

²⁾ Handbuch der Gesch. Oesterreichs IV., 441.

³⁾ Maria Theresia IX., 90 a násl.

⁴⁾ Srvn. »Die Etappen bei der Aufhebung der Gesellschaft

Chceme-li však přece položit sobě otázku, která z bajky ta vznikla, můžeme její vznik snad odvoditi z různých pověstí, jež snažily se vyložiti, proč vlastně Marie Terezie přes svoji náklonnost k jesuitům odhodlala se přijati zrušovací breve. Že při tom zpovědníku byla přidělena nějaká úloha, jest vysvětlitelné. O jedné takovéto pověsti zmiňuje se také exjesuita Kácskovits ve starých rukopisných zápiscích o různých jeho dřívějších spolubratřích. O tom, jaký byl vliv zpovědníka, probošta Ignáce Müllera, jež Marie Terezie ve svých listech nazývá prostě »prelátem«, poučují nás zápisky zmíněného exjesuity takto:

»Bourbonské dvory učinily poslední pokus, aby vynutily zrušení Tovaryšstva; čekalo se ještě jen na pozitivní souhlas císařovny. K tomuto souhlasu přemluvil ji — jak nám ve Vídni bylo vypravováno — na Zelený čtvrtek prelát od sv. Doroty, jenž již tehdyž byl řádným jejím zpovědníkem místo P. Ignáce Campmüllera, jehož Marie Terezie od dávných let měla jakožto zpovědníka a profesora latiny a filosofie, kterýž však tehdyž stařeckou věchostí úplně byl oslepl. Prelát přemluvil ji několika málo slovy. „Což jest to,“ pravil, „dátí pozitivní svoje svolení k tomu, na čem se byl papež již ustanovil k prosbám přemnohých katolických knížat, kteří také své jesuity vypudili?“ atd. Neboť Marie Terezie byla již zhusta písemně z Říma a od jiných dvorů o tento souhlas žádána, ale ona, jak našeho P. provinciala opětovně ujišťovala, vždy dávala v odpověď: „jestliže papež řád zruší, že zachová se jako poslušná dcera; ostatně však že o to prositi nebude.“¹⁾

Vídeňské ono vypravování nebylo ovšem zcela přesné, jelikož císařovna před Zeleným čtvrtkem 1773

Jesu v Inšpruckém časopise »Zeitschrift für kath. Theologie« XXII. (1898), 438 a násl.

¹⁾ Arcibiskupská knihovna v Kalocse (Uhry) Sign. Yn, 8, 21: Catalogus defunctorum quorundam Sociorum Jesu post abolitionem, mezi poznámkami o biskupu Lambeckhoffenovi. — Že prelát Ignác Müller neužil svého vlivu ve prospěch jesuitů, jest jisto, jelikož obstarával záležitosti osvícencův. Srvn. Wolfgruber, Cardinal Migazzi (Saulgau 1890) str. 327 a násl.

(S. dubna) nebyla bezpodmínečně proti zrušení a po Zeleném čtvrtku nebyla bezpodmínečně pro zrušení, a tudíž pro rozhodné zasažení zpovědníkového místa nezbyvá. Postavení císařovny ke zrušení jezuitů bylo již několik let dříve určeno; nalézá se zcela správně vyjádřeno v tom, co dle sdělení zmíněného exjesuity Marie Terezie rakouskému provinciálu říkávala: »jestliže papež rád zruší, že zachová se jako poslušná dcera; ostatně však, že o to prositi nebude.« Budeme-li tedy moci dokázat, že Marie Terezie skutečně v této posici podmíněného svolení dříve i později setrvala, odpadá tím také i poslední opora zpovědní bajky.

Když Karel III. dne 27. února 1767 rázem veškery jesuity ze Španěl a ze všech španělských držav zapudil, bylo v zájmech španělské vlády, aby zvěděla něco bližšího o stanovisku císařovny a jejích ministrů vůči jezuitům. Dne 22. července 1767 píše španělský vyslanec ve Vídni, Conde de Mahony, španělskému státnímu sekretáři Grimaldimu v šifrách: »Jest jisto, že císařovna ve své nemoci zpovídala se prelátu od sv. Doroty, Milyerovi.¹⁾ Císařovna zpovídala se mu již také dříve častěji, má k němu větší důvěru nežli k vlastnímu svému zpovědníku Kampmüllerovi, jesuitovi, jenž jest velmi stár a poněkud přehluchlý. Když se tento kněz dostavil do předsíně, aby císařovnu v její nemoci zpovídal, dala mu Její Majestátnost vzkázati, že ve svém kritickém stavu potřebuje zpovědníka, který by neustále u ní býti a bdíti mohl. A proto že zvolila si prelátu od sv. Doroty, kterýž jest ještě dostatečně mlád a silen. Starý jesuitský zpovědník zdržuje se stále ještě u dvora, aniž by úřad svůj vykonával, ale také aniž by s něho byl seřazen. Císařovna jesuitů sice nemiluje, ale trpí je.«²⁾

¹⁾ T. j. Ignáci Müllerovi.

²⁾ Právě v ten čas, 9. května 1767, píše kardinál Borromeo do Říma: »Mi disse la Maj. S. (císařovna) che desiderava che Sua Santità credesse che tutto cio che era avvenuto ai Gesuiti nel Portugallo, nella Francia one nelle Spagne non aveva fatta la minima impressione nell' animo suo contraria ai medesimi,

Zevrubnější zprávu poslal Mahony dne 9. února r. 1768. Měl prý rozmluvu s císařovnou o jesuitech. Císařovna přeje si sice dorozuměti se s ostatními dvory, ale že prý jí nebyly sděleny žádné zvláštní pro to důvody. Ačkoliv tedy není ani oficiálně ani confidentialně informována, nahlíží prý přece, že panovníci, kteří tak dobrými jsou katolíky, zajisté měli svoje důvody k vypuzení jezuitů; ona (císařovna) však že nemůže ani ve svých zemích ani v církevním státě přímo vystoupiti proti řeholníkům, kteří v jejich zemích ničímž se neprovinili, ač snad v jiných zemích dopustili se přečinů, jež ve známost uvedeny nebyly.¹⁾ Že však také neučiní ničeho ve prospěch jezuitů. Stojí-li katolické vlády tak velice o to, aby dvůr vídeňský k nim se připojil, mohly by zajisté spokojiti se s nabídkou, že nechce jim klásti odpor.²⁾ O rok později podává vyslanec zprávu, že stav věcí u vídeňského dvora se nezměnil. Dne 22. března 1769 píše: »Zdejší dvůr setrývá ve své indiferentnosti vůči jezuitům a při svém předsevzetí nepodniknouti ničeho ani v jejich prospěch ani proti nim.«³⁾

Souhlasně s tím píše císařský vyslanec v Paříži, hr. Mercy, 29. června 1769 Kounicovi: »Pan Duc (vévoda) de Choiseul zmínil se o nutnosti našeho spoluúčinkování v té věci (zrušení řádu jesuitského). Papež prý prozatím prohlásil, že k rozpuštění řádu jesuitského podá pomocné ruky, bude-li rozpuštění to ode všech

che anzi aveva sempre considerato e considerava ognora quest' ordine religioso come utile alla chiesa ad allo stato (Rom. Archiv. Vatic. Nunziatura di Germania vol. 383).

¹⁾ Que no podia proceder directamente en sus dominios ni en el Estado Eclesiastico contra religiosos que no eran reos en su pays, aunque serian en otros de delictos que no se publicaban.

²⁾ Orig. Simancas, Estado 6504.

³⁾ Orig. Simancas, Est. 6505. — Souhlasně s tím hlásí papežský nuucius Visconti ve Vídni dne 16. prosince 1769 do Říma: Císařovna prohlásila, že nemá žádné příčiny ke stíženostem na jesuity, che per altro se il santo padre crederà necessario di sopprimere i Gesuiti, ella sarà la prima ad uniformarsi. Tak vyjádřila se císařovna již často (Řím, Archiv vatikánský. Nunz. di Germ. 389).

katolických mocností žádáno, a že tudíž bude nutno náš nejjasnější dvůr požádati o souhlas, kdyby pak jen ještě souhlas tento byl dán, že by žádost ta pokládána býti mohla za žádost všeho katolického křesťanstva. V odpovědi své podotkl jsem, že mu, totiž panu vévodovi, dotyčné naše smýšlení již předem jest známo. Jesuiti se prý v císař. král. dědičných zemích až dosavad chovali jakožto věrní a užiteční poddaní, a že tudíž nezasloužili sobě žádného stihání. Jestliže však přece proti Tovaryšstvu prokázány byly zločiny, jež by vyplývaly z jejich řehole a stavu, pak nechat zločiny ty nám důvěrně se sdělit.«¹⁾

Jaká odpověď z Vídně na tento dotaz došla, jde na jevo z listu Choiseulova ze dne 23. ledna 1770 Bernisovi: »Máme určité zprávy, že Jejich císařské Majestátnosti bez bolesti k rozpuštění jesuitů přihlížeti budou.«²⁾ Dle sdělení z francouzských archivů poslal Mercy, jež na počátku r. 1770 šel na dovolenou do Vídně, oficiální prohlášení, »že císařský dvůr nemůže zrušení řádu stavěti se na odpor, a císař

¹⁾ Vídeň, Tajný státní archiv, Francie 1769. — O důležitosti toho, aby císařský dvůr k zakročení proti jesuitům byl pohnut, vyslovuje se D' Aubeterre, francouzský vyslanec v Římě, ve své depeši ze dne 17. června 1767 Choiseulovi takto: »Il faudrait absolument que la cour de Vienne agit de concert . . . Tant que la cour de Vienne ne parlera pas, on sera toujours à même de présenter au Pape comme injuste la prétention de la maison de Bourbon, qui n'ayant plus aujourd'hui de Jésuites dans ses États respectifs, veut encore en priver les autres souverains, lesquels — ne manquera-t-on pas de dire — sont contents de la conduite de ces religieux et n'y trouvent rien de mauvais.« Avšak přes všeliké intriky setrvala Marie Terezie při svém přesvědčení. D' Aubeterre píše dne 27. ledna 1768: »L' Impératrice a déclaré positivement en dernier lieu au nonce du pape, que tant qu'elle vivrait les Jésuites n'avaient rien à craindre et resteraient tranquilles dans ses États. Elle a confirmé la même chose dans une lettre qu'elle a écrite au Général (Carayon, Documents inédits concernant la Compagnie de Jésus XVI. [Poitiers 1867] 411, 426). V témž roce prohlásila císařovna P. Kofflerovi v audienci: »Milý Otče, byl beže vši starosti, dokud žiji, nemáte se jeho báti.« (J. Koffler, *Historica Cochinchinae descriptio* ed. Chr. de Murr [Norimbergae 1803] str. 6.)

²⁾ Masson, *Le Cardinal de Bernis* str. 218 (verront sans peine la dissolution des Jésuites).

i císařovna, jestliže papež s nimi o tom jednati bude, s největší radostí přání Jeho Svatosti a dvorů francouzského i španělského se podrobí.« »Všechny tři dvory jsou ode dne 16. března 1770 za jedno, od té doby, kdy mezi Fuentesem (španělským vyslancem) a Mercym stalo se dohodnutí o tom, aby císařovna předem dala své svolení k tomu, co papež o jesuitech ustanoví.« Byť Massson, z něhož tyto věty vyjímáme, zajisté přeháněl, když podotýká, že svolení císařovny ke zrušení řádu bylo částí věna Marie Antoinetty¹⁾, přece jest jisto, jakož také i z výše uvedeného psaní císařského vyslance na jevo vychází, že Choiseul, jehož vlastně dílem byl sňatek dauphinův s Marií Antoinettou,²⁾ zavedl při jednání o tento sňatek rozovor také i na svou oblíbenou ideu o zrušení jesuitů, a že odpověď zněla, že císařovna nebude rozhodnutí papežovu stavěti se na odpor. V Římě byla rozšířena — mylná ovšem — zpráva, že císařský dvůr ve spojení s bourbonskými dvory zrušení si žádá.³⁾

O tomto zfalšování pravdy píše papežský nuncius při vídeňském dvoře ve své depeši ze dne 3. září 1770 kardinálu státnímu sekretáři: »Snažil jsem se zavést rozhovor na veliké záležitosti současné, i poslyštež, co Její císařská Majestátnost mi o tom pravila: »Od té doby, kdy odmítla jsem pozvání, jež mi od Bourbonů bylo učiněno, bych s nimi společně jednala, nezmiňovali se mi více o tom, jak stojí jejich spory se Svatou stolicí, i nevím skutečně o tom ničeho. Než, o záležitosti jesuitův otázali se mne skrze mého vyslance v Paříži, jaké jest moje smýšlení, i přáli si mítí je písemně. Odpověď moje byla krátká, totiž že žádným způsobem nechci míchat se v osud jesuitův, a že se řeholníci tohoto řádu v mých státech tak chovali, že nemohu si na ně stěžovati, byť sobě Bourbonové ve svých státech sebe více stěžovali.

¹⁾ Choiseul a obtenu son consentement (de l'impératrice): c'a été les épingles de mariage de Marie Antoinette d'Autriche avec le Dauphin (Masson, str. 217).

²⁾ Arnetb, *Maria Theresia VII.*, 422 násl.

³⁾ Brunati Kounicovi 12. května 1770. Vídeň, tajný státní archiv, Řím 1770.

Tato moje odpověď byla od Francouzů tak překroucena, že z ní uzavírali a také uveřejnili, jako bych také já sobě přála zrušení jezuitův; i viděla jsem se tudíž nucenou různé dvory z omylu toho vyvésti, zvláště dvůr sardinský; abych pak všelikou dvojsmyslnost odstranila, řekla jsem jim výslovně, že, aniž bych naléhala a odporovala, rozhodnutí sv. Otce o osudu jezuitův očekávám, a kdyby Jeho Svatost vzhledem k okolnostem pokládal za užitečné pro církev, by je reformoval nebo zrušil, bylo by mi to lhostejno, aniž bych proto zamýšlela je — nechat budou reformování nebo zrušení — ze států svých vyhnati.«¹⁾

Stanovisko, jež již tehdy Marie Terezie ke zrušení řádu jezuitského zaujímala, vysvítá také zřetelně z její instrukce, kterouž dala Marii Antoinettě. Tato instrukce opatřena jest datem 21. dubna 1770 a končí se slovy: »Zbývá mi ještě jedna věc, a to záležitost jezuitův. Nepouštěj se do rozhovoru ani v jejich prospěch ani proti nim. Můžeš odvolati se na mne a říci, že jsem tebe žádala, bys o tom nemluvila, a to ani příznivě ani nepřiznivě: že víš, jak já si jich vážím, protože v mých zemích velice mnoho dobrého vykonali, a kterak bych zarmoucena byla, kdybych je ztratila; jestliže však římský dvůr pokládá zrušení tohoto řádu za nutné, že nebudu klásti nižádné překážky; ostatně že jsem vždy s pochvalou o nich mluvila, že však jsem nikdy ráda neslychala o této nešťastné věci mluvit.«²⁾

Již dříve nucen byl Kounic v instrukci, kterouž dal svému synu, jenž roku 1769 jakožto mimořádný vyslanec pro konklave do Říma byl poslán, míti náležitý zřetel k tomuto smýšlení své velitelky — ovšem, že učinil tak po svém způsobě. Doporoucí svému synu, aby podporoval kandidáta, o něž se zástupci bourbonských dvorů dohodnou. Ovšem, že jejich hlavní snaha nepochybně čeliti bude k tomu, by tiary do-

¹⁾ Řím, Archiv Vatik., Nunz. di Germania sv. 389. Srovnej Theiner, Clemens XIV., I., 541.

²⁾ Arneth-Geoffroy, Marie-Antoinette, Corr. secr. I. (Paříž 1874) str. 5 a násl.

sáhl rozhodný odpůrce jezuitův. »A jelikož nám tato okolnost úplně jest lhostejna, netřeba nám na ni klásti žádné váhy, i zachovejž se V. Excellence v té věci pouze passivně, jakož shoduje se s duchem systému, ježž Její Majestátnost v té záležitosti za vhodný uznala, kterýž záleží ve spravedlivé nestrannosti a vůbec v tom, že neučiní se nic obzvláštního za tím účelem, by jezuitský řád byl zachován, aniž bude horlivě se domáháno toho, aby byl zrušen.«¹⁾

Neustálým pomlouvám, záplavě hanlivých spisův a neunavně opěťovaným výhrůžným žádostem bourbonských a portugalských ministrů²⁾ podařilo se konečně pohnouti papeže k vydání zrušovacího dekrétu. Na počátku března 1773 měl král španělský nástin breve v rukou. Dne 13. března doručil španělský plnomocník Magallon v Paříži císařskému vyslanci hraběti Mercyovi list svého krále Marii Terezii. V tomto listě ze dne 5. března upozorňoval král na prohlášení císařského dvora z r. 1770, že nebude se vzpouzeti, dojde-li ke zrušení řádu jezuitského papežem. Dále sděluje, že ho svatý Otec požádal, aby nástin dotyčného breve císařovně sdělil, jelikož prý dříve nechce učiniti svého rozhodnutí. A dokládá posléze král, že sám doufá od císařovny odpověď příznivou.³⁾

Odpověď císařovna ze dne 4. dubna 1773 zní: »Skrze Mercya obdržela jsem list Vašeho Veličenstva ze dne 5. března, a tento dopis bude Vám dodán touže cestou. Vaše Veličenstvo uvádí mi na paměť prohlášení, jež jsme r. 1770, císař a já, Vašemú ministru

¹⁾ Arneth, Maria Theresia IX., 85. — Hrabě Arnošt Rietberg. Kounic píše svému otci, podáváje mu dne 31. května 1769 zprávu o výsledku konklave, mezi jiným: »Resulta evidentemente che l'elezione del Papa è stata tutta opera de Card. delle R. Corti di Borbon (Videň, tajný státní archiv, Řím 1769).

²⁾ Srvn. depeše Brunatiovy ke Kounicovi, na př. 4. března, 25. srpna 1770, 4. ledna, 28. listop. 1772, 18. srpna 1773. Videň, tajný státní archiv, Řím 1770—1773. V posléze uvedené depeši mluví Brunati o »indefesse minacciose istanze delle R. R. Corti di Borbon e di Portogallo.« Viz zevrubnější o tom zprávy ve článku: »Die Etappen bei der Aufhebung des Jesuitenordens«, v časopise »Zeitschrift für kathol. Theologie« XXII. (1898), 432 n.

³⁾ List ten otištěn doslovně u Arnetha IX., 564 a násl.

Fuentovi, jakož i ministru francouzskému učinili. Jelikož od té doby nic se nestalo, co by s to bylo, aby naše tehdejší smýšlení změnilo, nebudeme, ač vždy velice jsem sobě vážila tohoto Tovaryšstva, čehož si také svojí horlivostí a dobrým chováním se v mých zemích zasloužilo, klásti jeho zrušení žádné překážky, pokládá-li je papež za účelné a užitečné pro jednotnost našeho svatého náboženství. Musím Vám však důvěrně sdělit, že nemohu papeži přiznati právo rozhodovati o statcích a o osobách, jež řádu náležejí. Nikdy nepřipustíme této klauzule, i míníme, že jsme v právu, žádáme-li, aby papež s námi jednal tak, jak stalo se ve Španělsku, Francii atd., aby totiž tuto větu v bulle změnil, jelikož zamýšlíme postarati se o veškery příslušníky řádu.« Posléze prosí Marie Terezie krále, aby zachoval i na dále přátelství nejen jí, nýbrž »zvláště našim milovaným dětem v Neapoli, v Toskáně i v Parmě.«¹⁾

Ačkoliv Marie Terezie nebyla v právu se svým požadavkem, jelikož o všelikém řádovém jmění jakožto o statku církevním konečně jen papež smí rozhodovati, dovedly bourbonské dvory přece toho, že dotyčný passus v breve byl škrtnut. O tom podal císařovně zprávu sám papež dopisem daným na počátku července 1773, v němž jí prosí, aby »s domy, kolleje a statky Tovaryšstva naložila tak, jak byla v dopise svém králi španělskému poslaném naznačila, totiž ku prospěchu našeho svatého náboženství a státu.« Podotýká dále, že vzhledem k císařskému ujištění ve svém rozhodnutí pouze poukázal k závazku, že tento účel vyplněn býti má, a že při tom spoléhá úplně na spravedlivost a útlé svědomí císařovny.²⁾

Dne 1. září 1773 odpovídá Marie Terezie papeži: »Ctěné psaní Vaší Svatosti bylo mi v těchto dnech katolickým králem zasláno, i sezнала jsem z něho k veliké své radosti důvěru Vaší Svatosti v mé prohlášení týmž králem Vaší Svatosti sdělené, že podrobím se rozhodnutí, kteréž Vaše Svatost za včasné

¹⁾ Arneth IX., 93.

²⁾ Doslovné znění u Arnetha IX., 566.

a nutné uzná vzhledem k Tovaryšstvu Ježíšovu. Toto moje prohlášení shoduje se s mým smýšlením, jež Vaší Svatosti před čtyřmi lety bylo sděleno, anaž jsem Vaší moudrosti osud Tovaryšstva na vůli dala, jsouc tím jista, že Vaše Svatost neučinila by rozhodnutí, jež by nesměřovalo k zajištění blaha našeho náboženství a církve svaté.« Ujišťuje dále, že dosud tak smýšlí, a že tudíž také statků Tovaryšstva užito bude ku prospěchu katolického náboženství i státu, jakož byla dříve prohlásila.¹⁾

Obě tato císařovna psaní, španělskému králi a papeži poslaná, ukazují tudíž sama již zřetelně a jasně, že Marie Terezie mínění své vzhledem ke zrušení Tovaryšstva, totiž ochotnost podrobiti se papežskému rozhodnutí, až do posledka beze změny podržela a že dle výslovného jejího ujištění nic se nestalo, co by dřívější její smýšlení změnit mohlo. Není tedy sebe menšího podkladu pro tvrzení, že Marie Terezie prozrazenou zpovědí pohnuta byla ke změně svého smýšlení.

Že historika zpovědní jest bezpodstatna, vysvítá patrně také z výrazů, jichž císařovna Marie Terezie o bývalém svém zpovědníku P. Kampmüllerovi a o rakouských jesuitech vůbec užívá po zrušení řádu, tedy po domnělém zločinu.

Jak smýšlela císařovna o bývalém svém zpovědníku, dovidáme se z jejích dopisů. Dne 4. října 1771 píše Marie Terezie dceři své M. Kristině o P. Kampmüllerovi: »Dnes dala jsem sloužití druhou mši svatou starým svým P. Kampmüllerem, jenž již po 36 let jest mým zpovědníkem.«²⁾

¹⁾ Tamtéž IX., 567 násl.

²⁾ K tomu přičiňuje Arneth tuto poznámku: »Jesuita P. Ignác Kampmüller, nebyl od r. 1767 více v jejích službách jakožto zpovědník. Dokud ještě v tomto postavení se nalézal, psala mu Marie Terezie — asi r. 1766 — vlastnoručně takto: »Jelikož zítra jest tak veliký svátek, přála bych si vykonati svoji pobožnost, jestliže mi to snad pro můj vlašný a roztržitý život a zvyky nezakázete. Jako obyčejně o 6. hodině.« (Listy císařovny Marie Terezie jejím dětem a přátelům II. [Viedeň 1881], 378.)

Pamětní kniha bývalého kostela professního domu ve Vídni zaznamenává dne 14. října 1771 tuto zprávu: »Sekundice P. Ignáce Kampmüllera, někdejšího zpo- vědníka císařovny Marie Terezie. Povznášející tato slavnost konala se o půl 8. hod. ranní v přítomnosti císařovny a několika členů císařského dvora v oratoři sv. Ignáce. Arcikníže Maximilian ministroval. Císařovna darovala při této příležitosti mešní roucho a oltářní polštář, jež její rukou byly zhotoveny.«¹⁾

Ve dvou listech ze dne 9. a 10. září 1773 mluví císařovna o P. Kampmüllerovi, jakožto o »mon pauvre père Kampmüller« a »mon pauvre vieux«, jenž vojenskou jurisdikci dále vésti nemůže, ježto není k ničemu více.²⁾ P. Kampmüller byl také první, jemuž císařovna dala sděliti, že zrušovací breve již došlo. V rukopisném denníku starého vídeňského professního domu praví se ke dni 30. srpna 1773: »Dnes došlo neblahé breve našeho zrušení do Vídně. Císařovna zpravila o tom skrze barona z Pichlerů (ředitele tajného kabinetu) P. Kampmüllera.« Tak zajisté nezachází se s podlým zrádcem.³⁾

Také teprve nyní jmenován prelát od sv. Doroty veřejně dvorním zpovědníkem. Dne 18. září 1773 oznamuje španělský vyslanec do Madridu. »Zpovědník císařovnin, jenž již velmi je stár a dříve ke zrušenému Tovaryšstvu náležel, uchýlil se do ústraní klášterního, na jeho místo vstoupil prelát od sv. Doroty . . ., jenž od několika let byl zpovědníkem této panovnice, nemaje však veřejného titulu.«⁴⁾

Nad zrušením Tovaryšstva pocítovala císařovna vůbec jen bolest. Tuto bolest projevuje Marie Terezie

¹⁾ J. Kurz, Gedenkbuch der Stadtpfarre zu den neuen Chören der Engel am Hof (Viedeň 1891) str. 68.

²⁾ Arneth na uv. m. IV., 315, 401. Nejvyšší vojenská pravomoc spočívala až do zrušení Tovaryšstva Ježíšova v rukou císařského zpovědníka: od něho dostávali vojenští kněží svoje plnomocenství.

³⁾ P. Kampmüller obdržel velmi vysokou pensi na onen čas, totiž 1200 zl. ročně. (Wolfsgruber, Migazzi [str. 177]; ostatní exjesuité neobdrželi ani po 200 zl. (Arneth IX., 106, 569). —

⁴⁾ Orig. Simancas, Est. 6509.

opětovně ve svých dopisech. Dne 30. srpna 1773 píše svému synu, arcivévodovi Ferdinandovi: »Stafettou bylo mi právě sděleno potlačení jesuitů. Přiznávám se: jsem tím bolestně dotčena, ježto nikdy jsem při nich neopozorovala leč skutky příkladné.«¹⁾ V dopise ze dne 13. září praví s netajenou soustrastí: »S našimi ubohými jesuity stala se 10. t. m. změna. K veliké jejich chvále musím říci, že tuto ránu přijali s úplnou odevzdaností a pokorou.«²⁾ Podobně píše císařovna 10. září 1773 baronu Nenyovi: »Osud jesuitů byl dnes rozhodnut; jest mi jich velice líto, ale není více vyhnuti; musíme tedy aspoň hleděti, abychom toho užili co možno nejlépe ve prospěch svatého našeho náboženství a státu . . . Nemohu Vám ani říci, jak velice pracemi jsem zahrnuta, zvláště neblahým tímto potlačením; nikdy nezakusila jsem takové opuštěnosti, jako nyní.«³⁾ Dne 16. října 1773 stěžuje si císařovna hraběnce Enzenbergové: »Nad tím, co se s jesuity stalo, nenalézám útěchy a jsem v zoufalství. Po celý život svůj jsem je milovala a vysoce si jich vážila, a vždy jen příkladný život u nich pozorovala. Než, svěřila jsem řízení to cele svojí komissí, v jejíž čele stojí státní rada Krösel (Kressl).«⁴⁾

Zda by bývala císařovna taktó mluvila, kdyby sama byla bývala obětí nejpodlejšího zneužití důvěry, porušení nejprísnejší a nejsvětější povinnosti kněžské?

Marie Terezie nezůstala však pouze při laskavých slovech. Pečovala netoliko o výživu exjesuitů, pokud tomu s jiné strany nebylo zabráněno, nýbrž ujímala se také těch bývalých příslušníků Tovaryšstva, kteří strádali v žalářích lissabonských, vymohla konečně jejich propuštění na svobodu a dala je opatřiti všim potřebným na cestu domů.⁵⁾ Jeden z těchto osvobo-

¹⁾ Arneth, Briefe I., 228.

²⁾ Tamže I., 229.

³⁾ Tamže IV., 315 a násl.

⁴⁾ Tamže IV., 568. O tom, co v dopise dále stojí o kramářství jesuitů, srv. níže bajku: »Ziskuchtivost a bohatství jesuitů.«

⁵⁾ Po deset roků trvajících starostlivá péče Marie Terezie o ubohé její poddané v portugalských žalářích strádající, tvoří nehynoucí zásluhu veliké císařovny. Srvn. Duhr, »Pombal. Sein

zených, P. Mořic Thoman z Langenargenu (ve Švábsku), jenž před svým vstoupením do Tovaryšstva Ježíšova r. 1750 dosáhl doktorátu lékařství, potom jako missonář v Asii a Africe pracoval, a konečně mnoho let ve strašlivých žalářích Pombalových strávil musil, vypravoval svým srdečným a svědomitým způsobem, jak blahosklonně jej Marie Terezie ve Vídni přijala a s ním nakládala. Jeho zpráva jest proto důležitá, jelikož z ní vychází na jevo, že mnozí exjesuité u dvora císařovna nalezli útulku, což by ovšem s bajkou o vyzrazení zpovědi sotva bylo možno uvést v soulad.¹⁾

O tom, že u vídeňského dvora exjesuité těší se veliké oblibě i podpoře, podává i španělský vyslanec Mahony nevrle do Madridu zprávu: že prý císařovna neustává exjesuity dobrodiními zahrnovati, ač její zpovědník, prelát od sv. Doroty, stojí v čele strany protijesuitské: »Císařovna, která od zrušení řádu, ať z náklonnosti, ať z politiky, dala na jevo dosti důkazů blahosklonnosti k vyhlazencům (»extinguidos«), propůjčujíc jim prelatury, kanonikáty a fary, slíbila k naléhání nunciovu, že duchovní správu na příště nesvěří již žádnému exjesuitovi.«²⁾ Ale již roku následujícího, v říjnu 1774, vidí se Mahony nucena podati zprávu, že císařovna neustává exjesuitům opět a opět poskytovat své ochrany.³⁾

Z našeho zkoumání vyplývá tedy tento výsledek: Jakožto pramen vypravování o domnělém vyzrazení zpovědi císařovny Marie Terezie nejen že nedá uvést se žádný závažný spisovatel současný a ani jedinké místo z obsáhlé korespondence císařovny, nýbrž tuto bajku zavrhuje také výslovně anebo svým mlčením historikové, kteří co nejzevrubněji zabývali se dobou

Charakter und seine Politik nach den Berichten der kaiserlichen Gesandten im geh. Staatsarchiv zu Wien« (Frýburk 1891), strana 142 násl.

¹⁾ Mauriz Thomans... »Reise- und Lebensbeschreibung von ihm selbst verfasst« (Augšpurk 1788) str. 237 násl. Spis ten nově vydán v Řezně 1867 a v Lindavě 1869.

²⁾ Orig. Simancas, Est. 6510.

³⁾ Orig. Simancas, Est. 5076.

Klementa XIV. a Marie Terezie. Nad to dokazuje stanovisko, jež císařovna po čtyři léta beze změny vůči zrušení Tovaryšstva zachovávala, že bajka ta odporuje nezvratným dějepisným faktům, a že tudíž postrádá všelikého základu.¹⁾

¹⁾ Sám evangelický svaz vidí se nucena prohlásiti: »Vyzrazení generální zpovědi císařovny Marie Terezie náleží skutečně mezi věci, jež Duhr označuje názvem: »Bajky o jesuitech«.
»Anti-Duhr oder kurze Wiederlegung der Duhrschen Jesuiten-fabeln«. (Lipsko 1895) str. 6.

4. Otrávení papeže Klementa XIV.

Když papež Klement XIV. 22. září 1774 zemřel, rozšířila se brzo pověst, že byl otráven. Temné zbarvení obličeje, oteklé tělo, rychle pokračující hniloba: což jiného to bylo, než patrné známky otrávení? A kdo jiný by papeže byl otrávil, leč námezdníci jesuitův? Vždyť jejich řád to byl, jež Klement zrušil, a nad to pozorována byla zvláštní shoda, že totiž »22. září 1773 o 5. hodině noční generál jesuitů, Ricci, dopraven byl do Andělského hradu, a Klement XIV. dne 22. září 1774 o 5. hodině počal zápasiti se smrtí.«¹⁾ V roztodivných variacích byla obžaloba tato pronášena: brzo říkalo se, že papež otráven byl při přijímání minulou středu, brzo zase se povídalo, že mu podány byly otrávené fíky, a pak zase jed prý namíchan mu do kávy a p.

Tato bajka přešla dokonce i do mnohých učebnic. Tak píše Guericke v 6. vydání své příručky církevních dějin:²⁾ »Netaje sobě, že zrušovacím dekretem napsal sobě svůj ortel smrti, zemřel Klement XIV. 22. září 1774, byv dle všeho od bývalých jesuitův otráven.«

Také v boji proti jesuitům musilo toto otrávení opět a opět konati služby válečné. Tak na př. zvolal August Keller ve své řeči proslovené dne 29. května 1844: »Pomstěny buďtež vraždy spáchané na nejšlechtetnějším a nejvýtečnějším papeži Klementovi XIV. a na nejšlechtetnějším německém císaři, pro kteréžto

¹⁾ Walch, Neuste Religionsgeschichte V. (Lemgo 1775), 279.

²⁾ Lipsko 1846, III. 283.

činy jesuité před soudem dějin stojí dosud jako obžalovaní.«¹⁾

1. Současné zprávy svědčící pro otrávení. — Jsou to zvláště zprávy vyslanců: francouzského a španělského v Římě, Bernisa a Mořina, v nichž hledán byl důvod pro obžalobu. Proti zprávám obou těchto mužů dlužno především podotknouti, že jejich původcové jsou rozhodnými nepřáteli jesuitů, kteří po zrušení řádu a po smrti Klementa XIV. boj svůj proti jesuitům všemi prostředky dále vedli, jak to na př. z korespondence císařského vyslance v Římě, Brunatiho, a ze španělských listin v Simance jasně vysvitá.²⁾

Co pak zvláště týká se Bernisa, oblíbence Pompadourčina, poznamenává nejnovější životopisec kardinála Bernisa, Masson, jenž sám není jesuitům nikterak přízniv, že Bernis sice oznamuje, že papež Klement byl otráven, že však nepodává pro tvrzení své sebe menšího důkazu. Na jednom místě mluví sice Bernis o tom, že sbírá zprávy o okolnostech týkajících se nemcci a smrti Klementa XIV., avšak Masson marně hledal tyto zprávy v Paříži, Římě i v rodinném archivu rodiny Bernisův.³⁾

Španělský vyslanec Mořino, jenž v odměnu za to, že docílil zrušení Tovaryšstva Ježíšova, dekretem ze dne 12. října 1773 hrabětem »de Floridablanca«⁴⁾ byl jmenován, sepsal zprávu o smrti papežově, v níž tvrdí, že byl otráven, odvolává se na výpověď papeže samého a na známky otrávení, jež římský lékař Pavel Zachia shledal.⁵⁾ Bylo však Mořinovi dokázáno, že »uváděje slova Zachiova, nečiní tak přesně, nýbrž počíná si při tom dokonce nepoctivě, zamlčuje, že

¹⁾ »Geschichte des Jesuitenkampfes in der Schweiz (Curich 1845) str. 6.

²⁾ Vídeň, tajný státní archiv, Řím 1773—1775. — Simancas, Est. 5043 sgs.

³⁾ Masson, Le Cardinal de Bernis (Paříž 1884) str. 293: Bernis n'en donne aucune preuve.

⁴⁾ Simancas, Est. 5043.

⁵⁾ Úplná zpráva u Le Breta, Magazin VI., 139-151.

Zachia sám nepokládá známky otrávení, jež Cardanus a jiní uváděli, za nepochybné a jisté.¹⁾

Jak málo Mořino své věci si byl jist, o tom svědčí jeho list, kterýž dne 29. září 1774 poslal španělskému státnímu sekretáři markýzu Grimaldimu, a v němž píše takto: »Pověsti a obecná víra lidu, že smrt nebyla nikterak přirozenou, vzrostly ve dnech následujících rozličnými známkami, jež na mrtvole se ukázaly, a jinými důkazy indukčními.«²⁾ On prý že všemožně se vynasnaží, aby pravdu zvěděl. Než, v celé jeho korespondenci v Simance chované nenalzáme ani jediného důkazu.

Jsou ještě jiné současné zprávy, v nichž tvrdí se, že Klement XIV. byl otráven, ale nepodávají nižádných důkazův, anebo, jestliže o ně se pokoušejí, jsou takové, že nepotřebují vyvrácení, jelikož očividně chybují v údajích časových i osobních a jeví velikou neznalost poměrův. Tak píše na př. francouzský konsul v Neapoli, M. Béranger, francouzskému ministru takto: »P. Parisi(!), jenž papeže v posledních okamžicích utěšoval, píše rytíři Bottolovi, svému příteli, že generál řádu pod pečeti zpovědňi mu sdělil, že dal rozkaz k otrávení papeže, a že i osobu jmenoval, která mu jed podala.«³⁾

2. Současné zprávy, jež vyslovují se proti otrávení, vynikají závažností i počtem, a mají před tváří kritiky cenu tím větší, jelikož nepocházejí od jesuitův ani od jejich přátel. Již často uvozován byl dopis Bedřicha II. d' Alembertovi ze dne 15. listopadu 1774, v němž se praví: »Prosím Vás, abyste pověstem, jež se šíří, nepřikládal tak snadno víry . . . Nic není pravdy tak vzdáleno, jako pověst o otrávení papeže . . . Tělo bylo otevřeno, ale nebyla nalezena sebe

¹⁾ U Ginzla, »Kirchenhistorische Schriften« II. (Videň 1872), 245 násl.

²⁾ Los rumores y el escandalo general del pueblo sobre no haver sider natural aquella muerte crecieron en los dias sucesivos por varias señales que se notaron en el candaver y por otros argumentos de induccion. (Orig. Simancas, Est. 5076.)

³⁾ Paris. Affaires étrangères, vol. CLXXIX. u Massona, str. 294.

nepatrnější stopa jedu.«¹⁾ Ještě důležitějším jest pozdější list Bedřichův ze dne 6. ledna r. 1775: »Vím s plnou jistotou, že veškery dopisy z Italie, jež sem došly, proti otrávení se vyslovují a ve smrti Ganganelliho nic neobyčejného neshledávají. Píší-li Vlachové do Francie opak toho, činí tak jen proto, aby tam došli oblíby.«²⁾

Podobně píše protestantský církevní dějepisec Walch: »Ještě 8. října 1774 psal mi jeden z mých přátel: »Potvrzuje se stále více, že jed papeži podaný jest pouhým piklem, a lékaři smějí se tomu.«³⁾ Masson uvádí mimo jiné také dánského plnomocníka v Neapoli, barona z Gleichenů,⁴⁾ a Goraniho,⁵⁾ kteří se rovněž proti otrávení vyslovují.

Také v korespondenci císařských vyslanců a agentů v Římě nelze naléztí důkazu pro otrávení, ovšem však nalézá se v ní odmítnutí jeho. Brunati píše již 2. dubna 1774 o chatrném zdraví papežově a klade na to důraz opět dne 4. června. Dne 22. září píše: »Po dlouhé agonii zemřel dnes ráno, dne 22. tohoto měsíce, kolem 8. hodiny (dle francouzského času) papež Klement XIV.« O dva dny později hlásí pytvání mrtvolky a vůbec rozšířenou pověst o otrávení. Praví, že jest to pouhé žvanění, jaké téměř při smrti jednohokaždého suveréna obyčejně vzniká, a zvláště tehdy, nastane-li zvláštní shoda okolností, jako tomu bylo u Jeho Svatosti, že však tyto známky jsou příliš neurčité, než aby jim přikládána býti mohla víra.⁶⁾ Dva listy ze dne 21. září Kounicovi, jeden od kardinála Albaniho, druhý od Hrzana, hlásí nastávající smrt papežovu; v listě Hrzanově, jakož i v listě Brunatiově ze dne 21. září udává se silná zimnice jakožto důvod nastávající smrti.⁷⁾

Dne 22. září podává Hrzan zprávu o smrti pape-

¹⁾ Oeuvres posth. de Fréd. II., XI. (Berlin 1788), 199 násl.

²⁾ Ibid. XI., 204 násl.

³⁾ Neueste Religionsgeschichte VI. 294.

⁴⁾ Masson, Le Cardinal Bernis str. 295.

⁵⁾ Mémoires secrètes et critiques III. (Paříž 1793), 61.

⁶⁾ Videň, tajný státní archiv, Řím 1774.

⁷⁾ Videň, Tajný státní archiv, Akta konklavní 1774.

žově, kteráž nastala ve 13 $\frac{1}{4}$ (6 $\frac{3}{4}$) hod.: »O původu tohoto úmrtí roznášejí se různé pověsti; že však jeho způsob života mnoho přispěl k urychlení smrti, jest patrné.« Brunati píše 2. listopadu: »K podnětu kardinála kamerlenga Rezzonica sepsali a podepsali oba lékaři, kteří papeže v jeho nemoci ošetřovali, jakož i někteří jiní lékaři a chirurgové, kteří při pytvání mrtvoly byli, zevrubnou zprávu o nemoci a smrti Klementa XIV. Toto přísežně stvrzené svědectví řečených lékařů a chirurgů vylučuje všeliké podezření, že by papež byl otráven. Dlužno ostatně podotknouti, že část řečených lékařův a chirurgův podepsala bez váhání zprávu zcela opačnou.« Tato okolnost nezdá se býti však zcela správnou neboť dotyční lékaři by zajisté ihned pro falešnou přísahu mohli býti stíháni, a španělský vyslanec Moñino nebyl by musil s elaboratem svým tolik se trmáceti. Jak Brunati 12. listopadu 1774 oznamuje, dal Moñino rozšiřovati také poznámky k relaci lékařů o smrti papežově.¹⁾

Tanucci, přítel Moñinův a rovněž tak veliký nepřítel jesuitů jako on, psal 11. října 1774 králi španělskému, že Moñino zajisté podá zprávu o domněnkách a pověsti o jedu jesuitském, ale on (Tanucci) že, prozkoumaj zevrubné a obšírné zprávy z Říma, dospěl k přesvědčení, že jesuité papeži nepodali jiného jedu, nežli že mu namluvili, že jest otráven, a užité kazijedy že pak přivodily smrt. Podobně píše Tanucci 1. listopadu 1774 Grimaldimu.²⁾

Proslulý spisovatel Julius Caesar Cordara zmiňuje se ve svých Pamětech, jež Döllinger nazývá »vynikajícím pramenem pro dobu Klementa XIV.«³⁾ o modravé a černavé barvě po smrti následkem rozkladné nemoci se ukazující, jakož i o rychlém hnití mrtvoly. Z toho že Buontempi vzal sobě záminku k tomu,

¹⁾ Citované depeše nalézají se ve vídeňském státním archivu mezi listinami římskými z r. 1774.

²⁾ Cop. Simancas, Est. 6024. Srvn. Ferrer del Rio, Carlos III., II., 506.

³⁾ »Beiträge« III. (Vídeň 1882), str. XIV.

aby rozšiřoval pověst, že jesuité papeže otrávil. Nehledíc však k nemožnosti takového činu, ježto generál v tuhém vězení byl držán, a i jinak nebylo prostředků k provedení jeho, nebyli by zajisté jesuité, když by již spáchati chtěli takovýto zločin, tak pošetilí, aby teprve tak pozdě a po úplném zničení svého Tovaryšstva pomýšleli na takovýto prostředek. Nikdo však že nevěřil v pravdivost této bajky. »Jisto jest, že kardinálové, jichž povinností bylo, při věci tak důležité bedlivě přihlížeti, pověstí tou pohrdali jakožto nezapnou pomluvou; pročez pohrdáme jí i my a nezmíníme se o ní ani slůvkem více.«¹⁾

Zvláště pak také ještě tvrzení, že papež o svém otrávení byl přesvědčen, při čemž dovoláváno se svědectví papežského zpovědníka, bylo vyvráceno právě tímto zpovědníkem samým. Úřad zpovědníka konal u umírajícího papeže františkánský generál Marzoni. Tento složil dne 27. července 1775 přísežné svědectví, že mu »Klement XIV. nikde a nikdy neřekl, že by byl otráven, nebo že by nějakou známku otrávení byl cítil.«²⁾

3. Zcela jinou váhu musí míti v našem případě úsudky lékařů, kteří papeže v jeho nemoci léčili a po smrti mrtvolu jeho pytvali. »Jelikož ani po uveřejnění dobrozdání chirurgů« — praví Ginzel — »pověst o otrávení nechtěla zmizeti, byl Natalis Salicetti, lékař papežského paláce, který Klementa XIV. spolu s jeho ordinářem Adinolfim léčil, vyzván, aby upřímně popsal průběh nemoci, která Klementa XIV. do hrobu sklátila. Salicetti vyhověl tomuto vyzvání ve svém dobrozdání ze dne 11. prosince 1774,³⁾ v němž prohlásil: »ze známek, jež v nemoci papežově se jevily, možno souditi, že byla to pouze příčina vnitřní,

¹⁾ L. c. III., 59. Cenu tohoto svědectví zvyšuje okolnost že Cordara »s mnohými kardinály a preláty římské církve by v důvěrných stycích« (Döllinger III., str. VII.)

²⁾ Prohlášení toto otištěno doslovně v díle Crétinau-Joly, Histoire de la Comp. de Jésus V³, 329.

³⁾ Došlovně u Ginzla II., 271—275 a v Le Bretové sbírce »Magazin für Staaten- und Kirchengeschichte« V. (Lipsko 1776), 305 násl.

a nikoliv nějaká příčina vnější nebo cizí, která papeže do hrobu přivedla.«

Po mnohých letech byl pak kterémus proslulému toxikologovi předložen pytevní protokol chirurgů, dále Salicettiovo dobrozdání a Mořinova zpráva, aby na jich základě pronesl úsudek svůj o možnosti otrávení. Toto odbornické dobrozdání, které spolu podává poučení o svrchu uvedených známkách otrávení, zní takto:

1. »Z nanejvýš kusých údajův a z vyjádření, jež lékařové beze všeho vědeckého podkladu učinili o průběhu nemoci, jakož i z protokolu pytevního není možno podati určité dobrozdání o způsobu smrti zmíněného papeže.«

2. »Okolnost, že Ganganelli po dlouhý čas trpěl nanejvýš houževnatými kožními vyrážkami, vředy v ústech, ochraptěním a skorbutovitým změkčením dásní, vede k domněnce, že byl stížen nějakou nemocí chronickou, a že proti chorobě své, jakož tehdy často se dalo, nemírně rtuti užíval, čímž sobě ústa svá zmíněným způsobem rozbolavěl.«

3. »Jest možno, že trpěl současně žaludečním rakem; a velice pravděpodobno, že v poslední době přidružily se k tomu břišní vodnatelnost a zápal plic.«

4. »Zda stala se otrava, nedá se pro naprostý nedostatek známek o ní svědčících určit. Ačkoliv sice otrava taková není nemožna, nezdá se přece býti příliš pravděpodobnou, jelikož byly tu nemoci, jež, jako na př. vodnatelnost a zápalení plic, již samy sebou byly s to, aby přivedily smrt.«

5. »Veškery zjevy, jež po smrti zevně na mrtvole byly pozorovány, byly pouhé známky hniloby, jež při hydropickém stavu mrtvoly a při tehdy panující vysoké teplotě rychle nastala. Známky ty však neposkytují nic, z čeho by možno bylo vyložití způsob smrti; zvláště pak jest zcela nesprávně, pokládati je za známky otrávení.«¹⁾

4. Dějepisci klonící se k mínění, že papež Klement XIV. byl otráven. — Huber píše: »Když

¹⁾ Ginzl II. 249.

vše v jedno shrneme, obdržíme dojem, že na smrti Klementa XIV. spočívá pochmurné tajemství, jehož závoj není dosud odestřen «¹⁾ Huber odvolává se mimo jiné na Mořina, potlačuje však při tom, ačkoliv také Ginzla cituje, důkaz tohoto dějepisce o nepoctivosti španělského vyslance, a píše pak ještě, že Mořino ve své zprávě »přímo podezření otrávení odůvodňuje a tvrdí, že Klement sám byl o tom přesvědčen, že mu byl podán jed. Při dvoře španělském a po celé Evropě bylo věreno v toto otrávení.«²⁾ Že obě tato tvrzení jsou nesprávná, vyplývá z důkazů, jež jsme již byli uvedli.

Dalšími prameny Hubrovými jsou pak ještě anonymní životopis Klementa XIV. a Caraccioli. Nejlepší znalec italské historické literatury soudí však o Caracciolim v posudku jeho vydání listů Klementa XIV. takto: »Nejhorší však bylo, že Caraccioli, neuvážený písálek, tak málo osobních garancii poskytoval, a že listů, jež se z části již dávno v jeho rukou nalézaly, neodpustitelným způsobem k vlastním svým výplodům užil, jakož, jak sám doznává, i s jinými písemnostmi učinil.«³⁾ O životopise Klementa XIV., jež Caraccioli uveřejnil, pronáší Reumont tento zničující soud: »Jeho Vie du Pape Clément XIV. (Paříž 1775) není nic jiného než sbírka anekdot s morálními drobtý, kteráž nemá jiné ceny, než že načrtává řadu charakteristických rysů osoby současné... Z této knihy vyšel nedávno německý výtah (Clemens der Vierzehnte. Ein Lebens- und Charakterbild, Lipsko 1847), jehož nejmenovaný zpracovatel o římských věcech patrně nemá ani ponětí a opakuje veškery zpozdilosti originálu, ve známé historice travičské však

¹⁾ Huber, Jesuitenorden, str. 552.

²⁾ Huber, l. c. str. 550.

³⁾ Reumont, Ganganelli, str. 42. — Quérard praví: »Lettres intéressantes du pape Clément XIV. composées en français par Caraccioli et traduites par lui-même en italien en 1777. Paris 1775. 3 vols. Quoique apocryphes en grande partie, ces lettres renferment quelques-unes qui sont de Ganganelli (Les supercheres littéraires dévoilées I² [Paříž 1870], 753).

způsobem nanejvýš komickým tváře své nadýmá a na starém protijesuitském poplašném bubnu otřepané čepobití provozuje.«¹⁾ Taková též kritika přísluší knize Karla Uschnera o Klementovi XIV. (Berlín 1866, 2. vyd.), kterou Ginzl uvádí, není-li to naposled táž kniha ve druhém vydání. Spisovatel nadýmá v ní také svoje tváře, praví-li, že z velmi dobrého pramene dověděl se toto: »Dne 2. dubna 1774 časně z rána namíchali dva exjesuité Andiano a Horista papeži Aqua Tofana do kávy. Genenál jesuitů, vězněn jsa v Andělském hradě, dal ústní rozkaz, aby papež byl otráven. Měli se přihlásiti jesuité, kteří by hotovi byli dílo to vykonati. Zmínění dva se přihlásili a poslali po činu prázdnou láhvičku od jedu svému svrchovanému pánu s podotknutím, že již vše jest vykonáno.«

Ginzl poznamenává proti této bajce, že »Ricci na hradě Andělském držán byl ve vazbě tak tuhé a přísné — vchod k jeho dobře uzamčené cele byl dnem i nocí ostříhán dvěma pochopy — že všeliký styk jeho se světem zevnějším, natož pak s jeho řádovými soudruhy nemožný, byl... Oba exjesuité, Andiano i Horista, jsou vybájené osobnosti, ježto v celém jesuitském řádě v době jeho zrušení nebylo vůbec členů tohoto jména.«²⁾

5. Dějepisci proti otrávení. — Kdežto tedy ze současných a pozdějších dějepisců jen několik mužů malé nebo pražádné váhy sehnati možno, kteří otrávení papeže označují jako jisté nebo aspoň pochybné, můžeme proti otrávení uvést celou řadu znamenitých dějepisců, kteří v naší otázce jsou svědky tím závažnějšími, jelikož dotyčnou dobu zevrubně studovali a jesuitům přátelsky nikterak nejsou nakloněni.

Na prvním místě budiž zde jmenován protestant Schöll, který ve svých velikých dějinách evropských států píše: »Po pytvání mrtvol y papežovy, které dalo se před množstvím zvědavců, prohlásili lékaři, že nemoc, kteréž papež podlehl, pochází od choroby kurdě-

¹⁾ Reumont, I. c. str. 44.

²⁾ Ginzl, II. 250.

jové (skorbutové), kterou již od drahných let byl sklíčen... Ale přece rozšiřovaly osoby, které hlásily se k tak řečené španělské straně, množství bajek, aby lidu namluvily, že papež otráven byl jedem »Aqua Tofana«, o němž mnoho sice se mluví, jehož však nikdo nezná a dosud nikdy neviděl. Bylo rozšiřováno množství letáků, které jesuity obviňovaly ze zločinu, pro nějž není jedinkého důkazu, jež by dějepis mohl uznati.«¹⁾

Španělský dějepisec Lafuente, jenž rovněž není nikterak přítelem jesuitův, a jenž užil španělských archivů, míní, že všeliká pochybnost o přirozené smrti papežově jest vyloučena, a že každé podezření otrávení dlužno odmítnouti.²⁾

Theiner líčí obšírně poslední nemoc i smrt papežovu, a pak dochází autor, jesuitům tak málo nakloněný, k závěrku: »Kdo uváží počátek i vývoj nemoci Klementa XIV., přesvědčí se bez nesnáze o tom, že nemoc ta byla zcela přirozená, a že jen klam nebo vášeň při tom na nějaké otrávení může mysliti.«³⁾

Již dříve pronesl Reumont, proslulý a v otázce jesuitské zajisté nepředpojatý znalec římských dějin, ve svém spise o Klementovi XIV. soud zcela podobný: »Jak známo, pronáší se proti jesuitům obžaloba, že papeže otrávil — jest to bezpodstatná pomluva, která dosud v ústech tisícův žije, jako pověst o otrávení císaře Jindřicha Lucemburského hostií, kterou mu podal dominikánský mnich z Montepulciana. Historika ta nepotřebuje nijakého vyvraco-

¹⁾ Schoell, Cours d'histoire des États européens XLIV. 85. Srn. Crétineau-Joly, Histoire de la Compagnie de Jésus V.³ (Paříž 1859) 323.

²⁾ Lafuente-Valera, Historia general de España XIV. (Barcelona 1889), 259.

³⁾ Theiner, Geschichte des Pontificats Clemens' XIV., II. (Paříž 1853), 518. Přes to psala liberál. vídeňská »Deutsche Zeitung« ještě 22. dubna 1893: »P. Augustin Theiner také vždy tvrdil, že může na základě listin dokázati, že papež Klement byl otráven. Ale Theiner zemřel dříve, nežli papíry své mohl uchrániti v bezpečí, a taktéž listiny, od něho excerpané (Theiner bydlil ve Vatikáně), po jeho smrti zmizely.«

vání více, neboť kdo jí, nedbaje z povědníka papežova, lékařův a četných současníků, dosud ještě chce věřiti, ten nechť si tedy v této své víře setrvá.«¹⁾

Komu záleželo na tom, táže se Masson, životopisec jednoho z hlavních svědků pro otrávení, aby papež byl otráven? Kdyby jej byli jesuité usmrtili v okamžiku, kdy bourbonské dvory na zrušení Tovaryšstva naléhaly, bylo by to pochopitelným; ale nyní, k čemu pak? snad proto, aby Slezsko a Rusko pro jesuity bylo zachráněno? Ani to není dostatečným důvodem, neboť papež byl již beztak od dalších kroků odstrašen bázni, že tím katolíkům u Bedřicha a Kateřiny uškodí. »Důkaz, že papež roku 1774 otráven nebyl, spočívá v tom, že nebyl již dříve otráven: ani roku 1770, ani roku 1771, ani konečně roku 1773.« »Otrávení jest hypotéza, již dějiny nepotřebují a kterouž úplně a naprosto musí odmítnouti. Jesuité a jejich přívrženci nevykonali tohoto neprospěšného zločinu.«²⁾

Přehlédněme ještě jedenkrátě důkaz svůj. Otrávení Klementa XIV. opírá se o několik málo nehodnověrných a nic nedokazujících zpráv zapřísáhlých nepřátel Tovaryšstva Ježíšova, kdežto řada neintereso- vaných současných zpráv rozhodně je popírá. Proti otrávení padá ještě více na váhu výrok zpovědníka a prohlášení lékařů, předních a nejzávažnějších svědků, k nimž zde vůbec zřetel brán býti může.

Ze současných nebo z pozdějších dějepisců tvrdí, že papež byl otráven, někteří mužové, jimž bylo dokázáno, že dopustili se nesprávnosti nebo že odporují sobě samým; a mezi těmito spisovateli není ani jediného, který by požíval učeneckého věhlasu a který by byl dobu Klementa XIV. zevrubně studoval. Ale

¹⁾ Reumont, Ganganelli s. 70.

²⁾ Masson, Le Cardinal de Bernis, str. 297—299. Nejnověji pronáší Gendry v Revue des quest. hist. 1892, LI. 429 tento úsudek: »Après les sérieux travaux du P. Theiner et de M. Frédéric Masson il n'est plus permis de dire serieusement que Clément XIV. est mort empoisonné.«

závažnější dějepisci, kteří buď byli vrstevníky dotyčné události, anebo kteří o této době zevrubnější studia konali, jako Walch, Schöll, Lafuente, Theiner, Ginzler, Reumont a Masson, vyslovují se s největší rozhodností proti otrávení Klementa XIV. Tím spíše tedy dlužno otrávení papeže jesuity odkázati do říše bajek.¹⁾

¹⁾ Evangelický svaz prohlašuje ve svých »Widerlegungen der Duhrschen Jesuitenfabeln«: »Otrávení papeže Klementa XIV. jest rovněž bajkou« (Anti-Duhr str. 6).

5. Monita secreta čili tajné předpisy Tovaryšstva Ježíšova.

Mezi staré, zrezovatělé, ale v boji proti jesuitům opět a opět vyhledávané zbraně patří zejména a především *Monita secreta* čili Tajné předpisy Tovaryšstva Ježíšova. Než nikoliv, zbraň tato není zrezovatělá, neboť dle jedné, theologickou fakultou university v Jeně cenou poctěné práce a dle náhledu jejího oficiálního kritika, pana profesora Nippolda, patří *Monita* »nikoliv mezi zbraně staré a zrezovatělé, nýbrž mezi zbraně stále ještě nejostřejší.«¹⁾

Historické základy těchto »*Monita*« čerpá cenou poctěná práce Jenenská z velké části ze spisů spisovatelů starokatolických, jako z Druffela, Reusche, Dölingra, Hoffmanna, Hubra, nebo ze spisovatelů protestantských, jako z Harenberga, Gotheina a Blanckmeistra.²⁾

Jiní mají za pravé nejen tyto základy, nýbrž i spis sám. Slavný belgický historik Gachard píše, že

¹⁾ Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie 1895, str. 287. — Spisovatel této cenou poctěné práce o historických základech satyrických *Monita secreta* »upozorňuje však zároveň hned předem na to, co vyplývá z vlastního Duhrova mínění, že totiž členové řádu pokládali tento spis Zahorowského za tak nebezpečný, že snažili se ho podplatiti, aby mlčel; že se vyjednávání ztroskotalo jen o příliš velikou sumu, kterou týž za své mlčení požadoval, a že následkem toho opětovně celý náklad byl zkupován a ničen.« Tak prof. Nippold, Zeitschr. für wissenschaftl. Theologie 1895, str. 281. Toto mně zde podkládané mínění nikde jsem neprosel.

²⁾ Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1895, strana 283 nn.

při zrušení Tovaryšstva Ježíšova nalezeny byly v kolleji Roermondské mnohé tajné listiny jesuitův, a mezi nimi též »*Monita secreta*«. »Tuto knihu,« praví, »mnozí napadali a o její pravosti pochybovali, avšak nález v kolleji Roermondské vylučuje všelikou pochybnost.«¹⁾

Mimo jiné nalezena byla »*Monita*« též r. 1767 mezi jesuitskými listinami ve sv. Sebestianě. Španělský ministr Roda byl tím velice potěšen. Ihned odevzdal je králi, na něhož prý mocně působila.²⁾ Tak užilo se tohoto hanopisu k tomu, by tvořilo se smýšlení jesuitům nepřátelské, ač již před půldruhým stoletím autoritativně a veřejně opětovně byl odsouzen. Ba, nedosti na tom: opět o století později užívá se znovu téhož spisu v boji proti jesuitům jako pravého a spolehlivého.

»*Jesuitismus*,« tak píše se ku př. ve »vědecké« příloze časopisu »Allgemeine Zeitung« (1869, č. 325), »stanovil zvláštní předpisy pro ony členy své, jimž bylo svěřeno vedení knížat. Předpisy tyto byly r. 1602 zredigovány a zovou se *Monita secreta*; obsahují plán, jak lze pomocí náboženství ovládati svět. Tyto »Tajné předpisy« jsou nesmírně důležitý. Tak praví se ku př. v kap. 2. čl. 7: »Princezny získají se snadno skrze komorné, proto nutno udržovati s těmito komornými přátelství, neboť pak otevřen je přístup všude, i k nejtajnějším věcem rodin... Jak jesuité předpisy tyto prováděli, o tom mohou mluvit skoro všechny země v Evropě. Kde to nešlo po dobrém, tam užilo se násilí a hrozilo se jim.«

¹⁾ *Analectes Beligues* I. 68. Habets, jenž slova tato uvádí, připojuje k nim: »Zou dit wel waar zijn? In allen geval schiet de logica van onzen geleerden Gachard hier te kort (Geschiedenis van het tegenwoordig Bisdom Roermond III. [Roermond 1892], 524).

²⁾ List Rodův z 21. června 1767: Le han dado gran golpe al Rey y me ha mandado distribuir algunos ejemplares á personas determinadas. (Orig. Simancas, Gracia y Justicia Leg. 978.) O podobném náleze psal Tanucci dne 15. června 1773 Losadovi: ... Seppur non si fosse usata la politica dei Gesuiti ritrovata in Vittoria tralli fogli segreti del Provinciale, che tutti li Provinciali loro avevano sotto il titolo di *Monita arcana*; vi si proscrive di destinare à coltivare le vedove ricche Gesuiti di buono aspetto ed età conciliarsene affetto, regali e credità (Cop. Simancas, Est. Leg. 6021).

Tato »nesmírně důležitá« Monita secreta nejsou však leč nemotorný hanopis. První vydání tohoto pa-skvilu má název: *Monita privata Soc. Iesu, Notobrigae* 1612. Nejen místo, kde spis byl vytištěn, nesprávně jest udáno, nýbrž i rok. Spis zajisté vyšel tiskem teprve r. 1614 v Krakově. Autorem jest polský exjesuita jménem Zahorowski, jenž musil býti r. 1613 z Tovaryšstva propuštěn a jenž se pak chtěl tímto hanopisem mstíti.¹⁾

1. Rozšíření. — Po prvním vydání krakovském z r. 1614 následovalo vydání za vydáním nejen v Polsku, nýbrž téměř ve všech zemích, zvláště v Německu, Francii a Anglii. Pověstný Schoppe, zapřísařlý nepřítel jesuitů, přijal r. 1634 Monita jako *Instructio secretissima* do svého hanopisu »*Anatomia Soc. Iesu*«. Německý překlad vyšel r. 1663 pod názvem: »*Jesuitopolitica oder geheime Vermahnungen der also genannten Gesellschaft Jesu*«. V úvodě k vydání z roku 1668 se praví, že Monita nebyla ještě nikdy vytištěna a teprve teď že dostala se mimořádnou milostí Boží do rukou několika duchovních, kteří nabyli

¹⁾ Jméno spisovatelovo uvádí se již v dekrétu biskupa krakovského z 11. července 1615. Hanopis ten rozšiřován nejprve rukopisně, jak se praví v rozsudku správce biskupství krakovského z 20. srpna 1616, jimž odsouzení prohlášeno; pak vyšel, jak týž dekrét praví, »ante duos circiter annos in civitate hac,« tedy r. 1614, v Krakově tiskem. Téhož autora uvádí též Huylenbroucq ve svých »*Vindicationes alterae*« (Gandavi 1713, p. 115), a tamtéž praví se též, že se Zahorowski pokoušel u visitatora P. Argentiho, jenž přišel r. 1613 do Polska, dostati větší odškodné, ale pak že zamítl nabízené rozhodčí, dva dle volby Zahorowského a dva dle volby visitatorovy, a na to že rozšířil Monita na všech stranách. Jako vyšetřování biskupské, které teprve r. 1615 počalo, poukazuje při tomto všestranném rozšiřování na rok 1614 jakožto rok prvního vydání, tak konečně udává krakovskou Akademií vydané »*Diarium domus professorae S. J. ad s. Barbaram*« výslovně srpen r. 1614 jakožto dobu, kdy spis vydán; jako autora jmenuje *Diarium* určitě Jeronyma Zahorowského: *Prodiit eodem mense (v srpnu) famosus ille contra Societatem libellus cum illo titulo: Monita privata Soc. Iesu. Author eius suppresserat nomen, sed brevi certo constitit a D. Hieronymo Zahorowski fuisse scriptum.* (Scriptores Rer. Polon. XIV. [Cracoviae 1889] 125. Srv. XIV. 110 sq. a *Précis historiques* 1890, II.

u jesuitů svého prvního vzdělání. Ještě r. 1782 stkví se na titulním listě vydání, jež dle udání v Římě bylo tištěno, poznámka: »nyní poprvé tiskem vydáno.«¹⁾

Ze starších překladů francouzských buďtež tuto jmenovány jenom kolínský (z r. 1669) »*Secrets des Jésuits*«, pozdější *Cabinet Jésuitique*, pak vydání turinské z r. 1718, kolínské z r. 1704 a 1727 »*Les mystères les plus secrets des Jésuites*«, paderbornské (pařížské) z r. 1761.

Latinsko-anglická vydání má *British Museum* tři různá: *Secreta Monita Soc. Iesu — The secret instructions of the Jesuits*, Londýn 1723, 1746, 1824; anglická vydání vyšla v Londýně 1658, 1847, 1850, 1851.

V XVIII. století byla Monita nově tištěna v Německu v Halle r. 1725, ve Frankfurtě r. 1749, v Harenbergových Dějinách řádu jezuitského (»*Geschichte des Jesuitenordens*« Halle) r. 1760, v Pragmatických dějinách nejdůležitějších řádů (»*Pragmatische Geschichte der vornehmsten Mönchsorden*«) r. 1783, v Předběžném vylíčení nynějšího jesuitismu (»*Vorläufige Darstellung des heutigen Jesuitismus*«, Deutschland) 1786 a ve Starých zásadách řádu jezuitského (»*Alte Grundsätze des Jesuitenordens*«) 1799.

Století XIX. vidělo jen v Německu vydání frankfurtské 1815 (Ueber die Wiederherstellung der Jesuiten),

¹⁾ K tomuto vydání učinil známý bibliograf Graesse následující poznámku: »Mám exemplář tohoto velmi vzácného vydání s kritickými marginálními poznámkami, jež bez pochyby pocházejí od nějakého jesuity, majitele tohoto exempláře (1782). Jsem toho dalek, abych považoval spis ten za padělek, naopak považuji jej za příručku určenou pro několik zasvěcených členů řádu.« (Graesse, *Trésor de livres rares*, IV. 576.) — Píše-li takové zpozdilosti slavný bibliograf, lze již snáze pochopiti, jak může knihkupec nabízetí totéž vydání ve svém katalogu za 50 marek a při tom poznamenati: »Na výsost vzácný exemplář všem bibliografům neznámého vydání této tajné instrukce pro jezuitské představené. Ze instrukce ta není od nepřátel řádu vymyšlena, vidno z místa, kde toto vydání tiskem vyšlo, a z rukopisných marginalních oprav v mém exempláři, jež patrně z manuskriptu jsou učiněny.« (Kerler, *Ulm, Katalog* 177, č. 100.) Toto vydání není ani vzácné, ani neznámé, ani v Římě tištěné! Srv. de Bocker, *Bibliothèque*, pod hesl. »*Loyola*« a (Doller) »*Jesuitenfeind*«, Frankfurt 1817, str. 5.

vídeňské 1815 (Die Gesellschaft Jesu als universal historische Erscheinung), erlangenské 1816, německé 1816, cášské 1824 a 1826, nordhausenské 1845, lipské 1846, sv.-havelské 1848, mindenské 1852, erfurtské 1853 a 1867, barmenské 1886.

Tento nikoliv úplný seznam svědčí o rozšíření »Předpisův«, a z něho dá se aspoň poněkud tušiti, jaké spousty způsobila Monita ve hlavách svých čtenářův. Zhoubě této čeliti, byli jesuité opětovně nuceni. Nejprve protestovali proti »Tajným předpisům« visitator polské provincie řádové, P. Argenti, v obranném spise ke králi Sigmundovi, daném v Krakově dne 14. února 1615; prohlašuje Monita za nestvůrný padělek.¹⁾

Dne 9. července 1616 uložil general Mutius Vitelleschi P. Gretserovi, aby vyvrátil tento zlomyslný spis.²⁾ Odpověď Gretserova vyšla teprve r. 1618;³⁾ již před tím uveřejnil takovou odpověď Bembus.⁴⁾ Pak následovala vyvrácení od Ad. Tannera,⁵⁾ Forera,⁶⁾ Masena,⁷⁾ Huylenbroucqa,⁸⁾ van Akena⁹⁾ atd. I s jiné strany prokázán byl spis ten jako padělek; zde budiž jen uveden spis: »Die geheimen Verordnungen der Gesellschaft Jesu, ein Schanddenkmal, welches die Feinde der Jesuiten sich selbst wiederholt errichtet haben.«¹⁰⁾

¹⁾ Apologeticus pro Soc. Iesu (Colon. 1616) p. 131. První vydání Cracov. 1615.

²⁾ Prodiit ante aliquot menses (!) ignoto auctore liber quidam, cui titulus: Monita privata S. J., quem cum a Rev. V. visum credam, quam perniciose etsi dissimulanter Societatem traducat ab eadem etiam animadversum existimo. Hunc R. V. stylo refutari ac redargui velim ostendique quam falso maligneque Societatis innocentiam perniciosius suis monitis conetur traducere. Kopie. Není-li u archívalií uvedeno místo nálezu, jsou v držení řádu; sám jsem do nich na různých místech nahlédl.

³⁾ Contra libellum famosum . . . Monita privata S. J. libri tres apologetici 1618. V »Opera omnia« XI, 939 sqq.

⁴⁾ Monita salutaria data Anonymo auctori scripti, nuper editi, cui falso titulus inditus: Monita privata S. J. s. l. 1615.

⁵⁾ Apologia contra Monita privata S. J.

⁶⁾ Antanatomia, 1634, proti Schoppově Anatomii.

⁷⁾ Gretserus reviviscens contra aurea monita Relig. Soc. Iesu. Coloniae 1661.

⁸⁾ Soc. Iesu Vindicationes alterae. Gandavi 1713.

⁹⁾ La fable des Monita secreta. Bruxelles 1882.

¹⁰⁾ Ausführlich beleuchtet von einem katholischen Laien. Paderborn 1853. Tomuto spisu vedlo se právě tak jako Dollerově

2. Důkazy pravosti. — Pravost »Tajných předpisů« jest přes to vše u mnohých odpůrců jesuitských hotovou událostí proto, že Monita obsahují právě ty zásady, jež tito odpůrcové měli vždy za zásady vpravdě jesuitské.

Tak praví ku př. vídeňské vydání z roku 1815 v úvodě: »Německého překladu se nám posud nedostávalo, čehož příčinou je snad vzácnost všech těch spisův. O pravosti jich chtělo se pochybovati; než pokus ten učiněn byl jenom od takových lidí, kteří, neznajíce vnitřní síly Tovaryšstva, nemohli pochopiti, jaké pletivo nejjemnější politiky a neobmezené touhy po vládě a jmění bylo od nich utkáno. Kdo by byl býval s to, aby vymyslíl celou řadu takových zásad, jaké jsou v těchto tajných pravidlech obsaženy?« »Die allgemeine Deutsche Bibliothek« (»Obecná knihovna německá«) soudila, »že stěží možno z jiného spisu poznati lépe ducha a jemné, dovedné tahy tohoto nebezpečného řádu.«¹⁾

Nutnost nového vydání odůvodňoval pastor Gräber (z Meiderichu) r. 1886 těmito slovy: »Tím nutnější jest, odhaliti za těchto dob podstatu jesuitismu. To však nemůže se státi lépe než uveřejněním spisu Monita secreta.«²⁾ Velmi rozumně počíná pastor Gräber první odstavec slovy: »U spisu tak hanebného, jakým jsou »Monita secreta Societatis Iesu« — »Tajné předpisy Jesuitů«, jež se tuto lidu německému znovu ve známost uvádějí, plným právem namanuje se otázka po pravosti jeho; neboť v něm obsaženy jsou tak pohoršlivé, chytrácké a pokrytecké předpisy, že stěží možno věřiti, že mohou býti tak chytří podvodníci, aby takové plány vymyslili.«

knize »Der Jesuitenfeind«, o níž praví spisovatel právě jmenované studie (na str. 40): »Dollerův výtečný spis stál od r. 1817 v bibliothéce jedné z nejslavnějších universit německých, aniž byl rozřezán, kdežto všechny proti jesuitům psané knihy mají na sobě známky, jež ukazují, že je čtou mnozí.«

¹⁾ Svaz. LVI, str. 241, uvedena v pojednání »Geheime Vorschriften der Väter der Gesellschaft Jesu«. Aus einer lateinischen Handschrift. Deutschland 1816, 2. Ausg.

²⁾ Gräber, Die geheimen Vorschriften . . . 2. Aufl. Barmen, Klein; bez udání roku.

Přes to, že pan pastor neví, zda sepsal tato Monita Ignatius nebo Lainez nebo »pobožnůstkářský«
Francišek Borgias nebo Aquaviva, slouží mu přece »beze
vší pochybnosti dvojí věc«¹⁾ za důkaz pravosti.

»Předně: Tato Monita byla při zvláštních příleži-
tostech nalezena a odkryta u jesuitů v.«¹⁾

Tento první důkaz prozrazuje veliký nedostatek
kritiky. Závěr je krátce tento: Našlo se to u něho,
tedy je to *od* něho napsáno. Co vše mohlo by se takov-
ýmto logickým kotrmelcem dokázati! Ku př. U vy-
šetřujícího soudce našel se vrahův vražedný nástroj;
je tedy tento vražedný nástroj *od* vyšetřujícího soudce.
Nad to zdá se, že pan pastor příliš v archivech ne-
pracoval. Tam může najíti rukopisné exempláře všech
možných protijesuitských letáků, protože mnohé tyto
letáky nejen tiskem, nýbrž i opisováním byly rozšířo-
vány a tak šly z ruky do ruky. O spise Monita secreta
zvláště najisto je postaveno, že byla před svým vy-
tištěním rozšiřována rukopisně,²⁾ a ještě teď nalézají
se rukopisné exempláře skoro ve všech větších biblio-
techách. Přítel nebo nepřítel pošle jesuitům v Pader-
bornu, nebo v Praze, nebo v Lutichu, nebo v Kladsku,
neboť všechna tato místa nálezu se uvádějí — takový
rukopisný exemplář: mají snad jesuité tento exem-
plář zničiti?

Ještě dnes může pan pastor v každé větší jesuitské
knihovně nalézti rukopisné a tištěné hanopisy na jesuity,
jež se již proto shromažďují, aby se vědělo, co vlastně
odpůrci chtějí dokázati; z toho však uzavíratí, že
jesuité jsou »utory těchto hanopisů, jest naprosto ne-
přípustno. I nepřítel jesuitů Huber mluví o dvou ta-
kových rukopisech »Tajných předpisů«; je však tak

¹⁾ Tohoto důkazu, zdá se, drží se též Martin Philippson,
když píše: »Jesuité popírali vždy tuto skutečnost (existování taj-
ných instrukcí), ale ta je dostatečně dokázána existováním
dvou rukopisných exemplářů těchto instrukcí v knihovně mni-
chovské Akademie«. (Westeuropa im Zeitalter von Philipp II.
[Berlin 1882] str. 63.) Tato kritika historická, u níž rukopisný =
pravý, zasluhuje patřičné pozornosti.

²⁾ To stojí výslovně v biskupském dekrétu z 20. srpna 1616
u Gretsera, Opp. XI. 1015, a Forera, Antanatomia p. 75.

rozumný, že dodává: »Existování obou těchto ruko-
pisův arci nedokazuje, že Monita mají původ v lůně
Tovaryšstva a že mu byla směrodatným návodem;
mohlať povstati a od jesuitů si opatřena býti, protože
tito potřebovali opisu nebo tištěného exempláře již
k tomu cíli, by se mohli brániti.«¹⁾ Sám Friedrich,
jenž svůj »život věnoval boji proti kurii a proti
jesuitům«²⁾ a jenž se proto všemožně snažil, z jisté
instrukce dokázati nalezení »Tajných předpisů«³⁾ v Praze
r. 1611, musí doznati: »Tímto důkazem není ovšem
ještě prokázáno, kdo je autorem »Tajných předpisů«,
nebo dokonce, že původ jich lze připisovati Tovaryš-
stvu Ježíšovu.«⁴⁾

První důkaz pravosti »Předpisů«: byly nalezeny
u jesuitů, jsou tedy *od* nich sepsány — tudíž padá.
»Druhý důkaz pravosti záleží v tom, že jesuité

¹⁾ Huber, Jesuitenorden, str. 106 n.

²⁾ Tagebuch während des vatican. Concils (1873, 2. vyd.)
str. 196.

³⁾ Abhandlungen der k. bayrischen Akademie, histor. Kl.,
Bd. XVI. p. 97. Friedrich praví: »Skutečnost, že byla Monita
v kolleji pražské za jejího drancování r. 1611 nalezena a že
tedy právě tento exemplář pravděpodobně byl základem
jeho prvního vydání (1612), postavena na jisto instrukcí
Forerovidanou.« Tato poslední, od Friedricha samého čá-
stečně proloženým písmem podaná věta obsahuje nejméně tři
nesprávnosti. Věta instrukce, o níž (větu) se tuto jedná, zní
u Friedricha (Příloha I. str. 151): »Negari non potest, bimestri
circiter ante Saxonum adventum missos fuisse duos fa-
mosos libellos ad Collegium.« K tomu jest poznamenati: 1. Sa-
sové nepřišli do Prahy již r. 1611, nýbrž teprve r. 1631; nemohl
tedy exemplář r. 1631 nalezený býti základem tisku z r. 1612;
2. v instrukci nepraví se ani slovíčkem, že exemplář byl na-
lezen, nýbrž jen, že byly poslány; 3. jedná se pravděpodobně
o tištěná vydání (duo famosi libelli) spisu »Monita«; 4. i kdyby
byli Sasové r. 1611 v Praze bývali a kdyby takový libellus byl
r. 1611 býval nalezen, nenásleduje z toho ještě: »tedy pravdě-
podobně tento exemplář byl základem jeho prvního vydání.«
Zasedá-li se tak přísně na soudnou stolicí nad jesuity, jako to
činí pan Friedrich, měla by největší přesnost dvojnásob býti
povinností svědomí. O skutečném prvním vydání viz výše str. 70.
Tyto zde r. 1891 (t. j. v prvním německém vydání »Bajek o je-
suitech«) označené pošestilosti převzal professor Gust. Kawerau
r. 1894 z Friedricha beze všech skrupulí do třetího svazku Mölle-
rových Dějin církevních!

dle těchto zásad skutečně jednali. Dějiny podávají o tom nesčetné příklady... Jesuité nemají osobního svědomí, a proto též jednají i dle těchto předpisů, poněvadž slepá poslušnost jest u nich nejvyšší, ba jedinou ctností.« Tedy Monita jsou pravá, což bylo dokázati. Při tomto důkaze záleží tudíž vše na tom, aby se z dějin prokázalo, že jesuité vskutku vždy dle rad »Tajných předpisů« jednali; avšak o důkaz ten se pan autor ani nepokouší, a nejmenované »nesčetné příklady« mají důkaz ten podati! — Kruh, v němž se pan Gräber pohybuje, je asi tento:

Jest nutno, odhaliti povahu jesuitismu;
povaha jesuitismu obsažena je ve spise »Monita«;
tato Monita jsou pravá, neboť obsahují povahu jesuitismu;
tedy povaha jesuitismu spisem »Monita« jest odhalena.

S logikou takovéto závěry nemají arci nic společného.

Ke konci však vznikla přece ještě ve vydavateli pochybnost o pravosti, avšak on ujišťuje vážně: »Kdo tato Monita četl, nemůže již dle mého mínění o pravosti jich pochybovati, ačkoli právě proto, že mají býti a byla tajná, nemůže se jistě dokázati, že je sepsal chytrý Neapolitán, generál řádu Aquaviva.« Pak následuje nový důkaz, jenž se k ostatním důkazům čestně pojí: »Ať se jen přirovnají tato Monita ke spisu Macchiavelliho »Principe«, jenž mohl Aquavivovi výtečně býti vzorem!« Pak osvědčuje vydavatel znovu své přesvědčení, jež je mu bezpochyby nade všechny vědecké důkazy: »Dle mého přesvědčení jsou Monita pravá, nejsou žádnou satyrou. Avšak ať jsou satyrou nebo ne, i satyry obsahují pravdu, a že jesuité — a o to se jedná — dle těchto zásad jednali, je s dostatek známo. Ba věru, tyto návody tof tolikéž hesel ke všem skutkům jejich.«¹⁾ Slova tato kritují se sama.

¹⁾ Gräber, Die geheimen Vorschriften, str. 70.

3. Vyvrácení z obsahu. — Kdo není zcela předpojat lehkověrným uznáváním všech nestvůrností, jež se jesuitům v hanopisech přičítají, a tak již napřed nemá jesuity za padouchy, a to padouchy, jichž zločiny důkazu nepotřebují, ten jenom, čta Monita, ihned se přesvědčí, že má před sebou podlý hanopis Pro toho zvláště, jenž osvojil si třeba jen nepatrnou znalost ústavy jesuitské a důvěrné korespondence jesuitských představených, jest již sám obsah »Předpisů« jich nejbrutším vyvrácením. Budiž tuto uvedeno jen několik příkladův.

Kapitola 6. »Předpisů«: »Jak lze bohaté vdovy získati pro Tovaryšstvo« a kapitola 7.: »Jak možno si přízeň vdov zachovati a o jmění jejich rozhodovati«, jsou směsicí jednak nemravných, jednak pobožnickářských návodů, jak možno peněz vdov pro jesuity získati. »Shledá-li se, že jsou k Tovaryšstvu štědry, budiž jim dovoleno, čeho si k ukojení své smyslnosti žádají, ale s měrou a s vyloučením všelikého pohoršení... Nechť navštěvuje se s nimi — arci jen tajně a nenápadně — zahrada nebo kollej a dovolí se jim tajné hovory a zotavení s těmi, kdož se jim nejvíce líbí... Nevěnuje-li vdova jmění svého Tovaryšstvu zcela hned za svého živobytí, nechť se jí při vhodné příležitosti a zvláště v těžké nemoci nebo v nebezpečství života uvede na mysl chudoba kollejí a nechť se nepozorovaně, ale důsledně přiměje k tomu, aby k účelu tomu odkazy učinila.«

Všechno to není tedy leč vymamování dědictví. Nuže, přirovnáme k tomu důvěrný list domnělého autora »Předpisů«, generála Aquavivy, z 11. června r. 1587, poslaný jednomu představenému v Německu, jenž nechtěl přijati odkazy žen Tovaryšstvu učiněné, přes to, že se k tomu slibem zavázaly. »Že nechcete přistoupiti na sliby oněch žen,« tak píše Aquaviva, »jimiž se tyto způsobem velice neopatrným zavázaly, že odkáží jmění své Tovaryšstvu, již dávno velice jsem schvaloval; neboť tak se to naprosto slušelo, a tak musilo se státi k vůli zachování naší řádové ústavy, jež těmto věcem zcela se protiví, a též k vůli povznášejšímu poučení. Vaše Důstojnost nechť se pro

onen slib pranic neznepokojuje; neboť ač nemůžeme od slibu toho rozvázati, přece můžeme odmítnouti, co nám ze slibu toho příslušelo, čímž nepřímo volným stane se i ten, kdo slib učinil.« Především a zejména — tak doporučuje Aquaviva ještě — dlužno přihlédnouti k tomu, nemá-li taková osoba chudých příbuzných.¹⁾

Na shánění peněz jsou »Monita« všade jako posedlá. V kapitole 9. »O rozmnožování důchodů kollejních« udávají se k tomu cíli všechny prostředky a cesty, byť byly sebe nestoudnější. »Proto nechť i zpovědníci knížatům, lidem vysoce postaveným, vdovám a jiným osobám, od nichž Tovaryšstvo mnoho očekávatí může, vše, co se této věci týče, vážně vstípi, aby, dávajíce jim věci duchovní a božské, mohli od nich obdržeti aspoň věci pozemské a časné a nikdy příležitosti nepropásli přijati, co se jim nabízí.« I obchod, jak papežskými konstitucemi tak řádovými statuty a důvěrnými listy generálních představených tak přísně zakazovaný, že i stínu jeho dlužno se dle řádového statutu varovati, »Monita« vřele doporučují. »Tovaryšstvo může též pod jménem bohatých, nám nakloněných kupců s prospěchem obchod vésti; musí se však hleděti na jistý a bohatý zisk, a to i v Indii, jež Tovaryšstvu až posud nejen duše, nýbrž i mnoho peněz s pomocí Boží přinesla.« Ženy mají se nabádati ke krádeži: »Ženy, které si stěžují do nerestí nebo nepříjemných vlastností svých mužů, buďtež poučovány, aby tajně peníze braly a je Bohu na usmířenou za hříchy mužův a za dosažení milosti pro ně obětovaly.«

V kapitole 4. »Monita« kazatelům a zpovědníkům vznešených osob přísně nakazují, a to opět v rozporu se všemi stanovami řádovými a s velikým množstvím důvěrných listů představených řádových: »Vedení jejich nesmí ihned, nýbrž jen znenáhla nésti se ku vnější a politické vládě... Často a vážně ať ohrazují se proti úmyslu, jakoby se jakkoliv do správy státní míchati chtěli, a nechť předstírají, že proti své vůli jen z povinnosti mluví.« Doplněk k tomu

¹⁾ Kopie.

obsahuje ničemné napomenutí kapitoly 17: »Velice bude prospěšno, dovedou-li se spory osob vznešených a knížat opatrně a tajně udržovati, třeba i s oslabením sil obou stran!«

K tomu budiž přirovnána instrukce pro zpovědníky knížat, kterou P. Aquaviva r. 1602 vydal.¹⁾ Že tato instrukce byla vskutku pravidlem, dokazuje ku příkladu místo v Dudíkově »Korrespondenci císaře Ferdinanda II. s Bekanem a Lamormainim«, kde se čte: Když P. Lamormaini na jaře r. 1624 nastoupil svůj důležitý a zodpovědnosti plný úřad, psal mu generál rádu, P. Mutius Vitelleschi, aby se jako zpovědník císařův řídil dle Instructio pro Confessariis Principum a P. Claudio (Aquaviva). »Co se týče záležitostí (vládních), doporučuji Vaší Důstojnosti zcela obzvláště, aby se do záležitostí těch ani nemíchala ani jich na sebe nepřijímala, leč by císař to žádal, a i v tomto případě ať se to děje s oním obmezením, jež se v § 4.—6. instrukce doporučuje.«²⁾

Nejdůležitější věty z těchto tří paragrafů instrukce P. Aquavivy z r. 1602 jsou tyto:

»Pamětliv velice přísných předpisů páté generální kongregace, ať se zpovědník nemíchá do vnějších a politických záležitostí a pečuje jen o záležitosti svědomí panovníkova... Velice důležito jest, aby mu panovník sám zakázal, jiné záležitosti na se bráti. Neboť tak zastávati bude úřad svůj s velikou svobodou a nezištností, a jeho poenitent bude ušetřen mnohých nepříjemností se strany těch, kdož chtějí prostřednictvím zpovědníkova užiti ke svému soukromému prospěchu.« Též nemá zprostředkovati žádných výhod, darův a milostí, poněvadž takové věci i v dovolených případech působí obyčejně pohoršení, vidí-li se, že zpovědník, a zejména je-li týž řeholníkem, je obstarává. »V čím větší přízni je u knížete, pro niž by mohl skrze něho jistou moc vykonávati, tím více ať dbá toho, aby nikdy, ani ústně, natož písemně, ne-

¹⁾ Institutum S. J. II. 225 sqq.

²⁾ »Correspondenz Kaisers Ferdinand II. mit Becanus und Lamormaini«; Archiv für österreich. Geschichte, 54. Bd., II. 233.

bral na sebe nějaké věci nebo záležitosti ministrům k doporučení . . . Ještě více ať má na paměti, aby se též nikdy nedal použiti za prostředníka, by jménem královým ministry a dvořany napomínal a jim důtky uděloval; kdyby mu však něco podobného bylo snad někdy ukládáno, ať to rozhodně zamítne.«¹⁾

Pátá generální kongregace, o níž se v této instrukci děje zmínka, zakázala již r. 1593 ještě zvláště všeliké míchání se do politiky.²⁾ Jak přesně dbáno těchto přísných tam daných předpisův, ukazuje poznámka, kterou činí jezuitů jistě nikoliv milovný Stieve. »Když mnichovský rektor Šimon Hendel a P. Řehoř de Valentia na základě rozkazu, řádem členům daného, by se do záležitostí státních nemíchali, zdráhali se jednou vévodovi Vilémovi ve věcech takových dále radou přispívati, stěžoval si tento u generála Aquavivy. Avšak dotazování se jezuitů týkalo se, jakož tomu bylo i u jiných stejně smýšlejících knížat, jenom toho, by se stanovilo, zdaž nějaké zamýšlené ustanovení je hříšno.«³⁾

Již před vydáním svrchu zmíněného dekrétu vyskytuje se podobný případ. Dne 27. dubna 1592 píše předseda komory Křištof Neuburger vévodovi bavorskému Vilémovi, že »k nejmilostivějšímu rozkazu Vaší knížecí Jasnosti« ptal se rektora jezuitské kolleje v Mnichově o radu ohledně pravidel k dosažení úspor navržených: »nemohl však jsem jí od něho uslyšeti, nýbrž naopak jsem poznal, že o této věci nerad slyší. Neboť jakkoliv rád prý vidí, aby Vaší Jasnosti ve všem bylo zpomoženo, přece že nemůže v čem i těmito se zabývati, a to z té příčiny, že, jakmile by s tím začal, musil by pokračovati a tím své povolání atd. zanedbati.«⁴⁾

¹⁾ Institutum S. J. II. 226.

²⁾ Institutum S. J. I. 254, 265. Srv. sedmou generální kongregaci (1615) I. 305.

³⁾ Stieve, Die Politik Bayerns 1591—1607, I. (München 1878) 417. Odpověď Aquavivovu z 3. února 1596 viz u Stieve, Ursprung des Dreissigjährigen Krieges, str. 65 pozn. 15.

⁴⁾ Aretin, Maximilian der Erste, I. (Passau 1842) 403, pozn. 4.

Představení Tovaryšstva Ježíšova bojovali neustále ne tak proti jednotlivým jezuitům, nýbrž proti knížatům, aby je odvrátili od užívání Otců k věcem politickým. To dokazuje ku př. korespondence generála Vitelleschiho s biskupem augšpurským z r. 1634, jenž v jednom sporu s městem Augšpurkem užil péra svého zpovědníka P. Wagnerecka. Když se u příležitosti münsterských vyjednávání o mír množila nebezpečnost co do politického užívání jezuitů, vydal generál Caraffa dne 25. ledna 1648 napomenutí k provinciálovi severoněmecké provincie, aby obnovil zase v paměti všech předpisy řádové o míchání se do věcí politických. O několik měsíců později, dne 25. července, poslal též generál dopis kurfiřtovi bavorskému Maxovi, v němž ho při veliké lásce jeho k Tovaryšstvu zapřísahá, aby svého zpovědníka, P. Vervauxe, »neužíval k věcem, jež stanovami Tovaryšstva tak přísně jsou zakázány, jako jsou věci, jež týkají se politiky (qualia sunt illa, quae appellantur status).« V následujících letech poslal generál Nickel dva listy představeným německých provincií, aby se přese všechny prosby knížat nedali pohnouti k tomu, by jim dali nějakého jezuitu k obstarávání věcí světských.¹⁾

Všechny tyto dopisy jsou důvěrné, jsou to »tajné« instrukce pro představené, jež by zajisté sotva tiskem byly bývaly vydány, kdyby mnohé archivy jezuitské nebyly při zrušení Tovaryšstva putovaly do knihoven a archivů různých knížat; i jsou tudíž nejpádnejším důkazem proti pravosti navedení o míchání se do politiky, jež »Monita secreta« tak nestoudným způsobem podávají.

Uvádíme ještě jedno místo z »Předpisů«, jež jest opět v naprostém rozporu nejen s předpisy řádových stanov, nýbrž i s nejdůvěrnějšími listy a nejtajnějšími návody všech představených řádových. V kapitole 17. se praví: »Konečně nutno usilovati též o opatství a

¹⁾ Znění těchto listů částečně doslovné viz u Wittmanna, Die Jesuiten und der Ritter Heinrich von Lang (Augsburg 1845), str. 12—16. Dopis z 25. července 1648 úplný viz u Stieve, Ursprung des Dreissigjährigen Krieges, Dodatek str. 86.

praelatury, jichž, když budou uprázdněny, pro lenost a hloupost mnichů bez obtíží bude lze dosíci. Neboť bylo by to naprosto ku prospěchu církve, kdyby všechny stolce biskupské Tovaryštvem byly obsazeny a ke konci kdyby i stolice papežská v jejich moc přišla, zvláště kdyby byl papež pozemským vládcem nade všemi statky. « Komu jde o pravdu, ten ať pokusí se o to, pravdu kde a jak ucházeli se jesuité dle výkazu dějin o stolce biskupské. Dějiny ukazují skoro na každé straně opak toho: ustavičné setrvání představených při zásadách řádu, nepřijati nikdy žádné praelatury; setrvání professorů při slibu přísahou Bohu stvrzeném, nikdy o žádnou praelaturu neusilovati. « V tomto ohledě vidíme nezřídka opravdové závodění mezi představenými a podřízenými, aby odvrátili od Tovaryšstva praelaturu, jež se mu nabízí. Připomínáme biskupství, jež v Německu jesuitům Bobadillovi, Le Jayovi, Canisiovi nejen byla nabízena, nýbrž všelikým způsobem vnučována. Čtetež jen dopisy Le Jayovy, poslané králi Ferdinandovi 25. září 1546, sv. Ignáci dne 4. prosince téhož roku,¹⁾ a listy sv. Ignáce dané Le Jayovi o témž předměť, list sv. Ignáce daný králi Ferdinandovi dne 6. prosince r. 1546, v němž tak důrazně vykládá, že žádný jesuita nemá se státi biskupem.²⁾ Tytéž myšlenky, jež svatý Ignác tuto pronáší, vinou se celou korespondencí jeho nástupců, kteří často byli nuceni, vésti pro zachování řádové ústavy v tomto ohledě podobný rozhodný boj, byť ne vždy s výsledkem, protože mnohdy kategorický rozkaz papežův velel umlknouti všem dalším rozkladům.

Obsah spisu »Monita secreta«, přirovnán ke konstitucím a slibům Tovaryšstva, a zejména přirovnán k nejdůvěrnějším a nejtajnějším dopisům řádových představených, poskytuje tudíž tak pádný důkaz proti pravosti jich, že se konečně nutno diviti, jak může o tom panovati i nejmenší pochybnost, zvláště

¹⁾ Boero, P. Cl. Jaio (Firenze 1878), p. 120, 124 sq.

²⁾ Cartas I. 306. Acta o trojím zamítnutí biskupství vídeňského skrze Canisia viz u Braunsbergra, Epistolae B. P. Canisii, I. 756 sq.

uváží-li se, že již tolik spisů dokázalo zcela jasně jich padělanost. Jesuité zavrhovali »Monita« vždy jako protijesuitský štváčský spis, a nikdy neznali se k jeho obsahu. Což nemá toto stále se opakující svědectví žádné váhy? Gretser a Forer otiskují doslovně různé listiny, v nichž prohlašují se »Monita« od kompetentní strany za štváčský spis, jenž Tovaryšstvu Ježíšovu lživě se připisuje.¹⁾ Snad ani tyto dokumenty nemají prazádného významu? Forer právem poukazuje k tomu, jak že je to jen možno, že tolik mužů, kteří ze všech, i nejvznešenějších a nejučenějších stavů jen proto do Tovaryšstva vstupují, aby v něm Bohu a duším svých bližních lépe mohli sloužiti, nikdy o těchto bohaprázdných »Předpisech« nic neopozorovali, nikdy jich neudali, nikdy proto Tovaryšstva neopustili!

Myšlenku Forerovu rozvádí pak jistý katolický laik takto:

Přes to, že v »Předpisech« nepravost beze všeho obalu se doporučuje a z řádové ústavy posměch se tropí, přece nikdo nezhrozil se tohoto doupěte ničemů či spíše toho pekla, v němž se místo v Tovaryšstvu Ježíšovu náhle ocítil; nikoho svědomí nenutkalo, nikdo neměl zmužilosti, aby odhalil vyšším úřadům duchovním toto hrozné a zhoubné tajemství! Což snad všichni bez výjimky byli sdělením, ba snad již pouhým pohledem nebo dotekem »Předpisův« očarováni, a jako kdysi průvodčí Odysseovi ve vepře, tak oni z mužů ctnostných v padouchy přeměnění? Byli ti o cizí blaho duševní tak horliví kazatelé a missionáři tak málo pečliví o své vlastní blaho duševní, že zcela je obětovovali jen časnému, nestoudnému prospěchu řádu? . . . Nad to všichni tito bezbožníci musili býti bezbožníky až do své smrti; žádný, ani na smrtelné posteli, nesměl se vzpamatovati; žádný nesměl svého ještě nezkaženého mladého přítele varovati; žádnému nesmělo uklouznouti nějaké neopatrné

¹⁾ Gretser, Opp. XI. 1012—1018. Forer, Antanatomia (Oeniponte 1634), p. 69—74. Kongregace indexu zakazuje tento spis: »utpote falso Societati Iesu adscriptum calumniosum et diffamationibus plenum. (Dekret z 28. pros. 1616 u Gretsera, Opp. XI. 1012.)

slovo; žádný zdětinělý stařec nesměl žvatlati, žádný vyšším úřadem sesazený pomstu pocítiti . . . Tak četné a ještě mnohé jiné pravděpodobné, neuvěřitelné, ba mravně nemožné věci, t. j. mravní zázrak, a to na prospěch neřestí a jejich nejvěrnějších přátel, musí se uznati za pravdu, nebyla-li tato bohaprázdná a všelikou šlechetnou mysl hrůzou naplňující tajemství odhalena a odkryta jistě jako dílo řádu jesuitského, t. j. jestliže žádní jesuité během 170 let této jistoty o pravosti »Předpisů« světu nezjednali, nýbrž je zamlčeli, ba v četných spisech a při každé příležitosti, že by byly dílem jesuitů, popírali.«¹⁾

4. Úsudky nepřátel — Připojíme-li k těmto všem obludným důsledkům, jež, trvá-li se na pravosti »Předpisů«, nutno přijati za pravé, zmatenost a rozpory, s nimiž se ve všech údajích o čase a místě nálezu²⁾ a věrnosti textu³⁾ setkáváme, nemůže nám býti s podivem, když i nejurputnější nepřátelé jesuitů, jakmile se nějakou dobu záležitostmi jesuitskými obírali, zavrhli »Monita« jako nepravá.

Jansenista Antonín Arnauld píše v listě z 11. listopadu 1688. »Vždy jsem věřil a věřím posud, že »Monita secreta« jsou fraškou, která se jim (jesuitům) zahrála, a že jesuité na žádný způsob nejsou autory jejich.«⁴⁾

Spisem jesuitům velmi nepřátelským je Tuba magna z r. 1713. Táž obsahuje též »Monita secreta«,

¹⁾ Die geheimen Verordnungen, str. 33—35.

²⁾ O nalezání »Předpisů« jsou údaje nejrozmanitější: Monita prý byla nalezena brzy v Praze, brzy v Paderbornu, brzy v Antverpách, brzy v Lutichu, brzy na lodi od jesuitů do Indie poslané, již Holanďané chytili, brzy v Kladsku od jistého pruského důstojníka, brzy ve Sv. Šebastianě, brzy ve Vittorii, brzy v Roermondě, brzy v duté stěně jesuitské koleje v Heidelbergu atd. Srv. Nellesen, Die Monita secreta Soc. Iesu . . . ein Lügen-Machwerk (Aachen 1825), str. 3 n. O nálezu antverpském viz: Harenberg, Pragmatische Geschichte des Ordens der Jesuiten, I. 51; II. 1554. Unschuldige Nachrichten (1702), str. 149. O nálezu paderbornském a heidelbergem viz: Doller, Der Jesuitenfeind, str. 6—13.

³⁾ Různost textův a rozpory v jednotlivých textech dokazují se nejlépe ve spise »Jesuitenfeind«, str. 22 nn.

⁴⁾ Oeuvres (Paris 1775), III. 143.

ale jen v prvním vydání; v předmluvě k druhému vydání praví spisovatel, že po důkazech, jež Huylenbroeck podal, »Monita« z tohoto vydání vypustil, a později prohlašuje výslovně, že jesuité s těmito »Předpisy« spolku neměli.¹⁾ Tuto skutečnost vypravuje i jesuitům nepřátelský jansenistický list »Nouvelles ecclesiastiques« z 30. října 1729 a podotýká, že důvody pro padělanost uvádějí se v třetím vydání Tuby (I. 182). Jansenistický list ten soudí, že »Monita secreta«, která jsou nemotorným padělkem, nesmějí se klásti na vrub jesuitům.²⁾

Jesuitům tak nepřátelský rytíř Lang praví: »Monita jsou zřejmou smyšlenkou a parodií, jež pravděpodobně od zarputilých nepřátel jesuitů v Čechách na světlo byla vydána pod záminkou, že byla v jednom od brunšvického vévody Kristiana vydrancovaném klášteře kapucinském v Paderborně nalezena.«³⁾

Neméně určitě mluví protestantský církevní dějepisec Gieseler: »Že jsou »Monita« satyrou, je člověku nepředpojatému zjevno z nich samých; stane se to však ještě zřejmějším, čte-li se přípis na čtenáře, jenž je prvním vydáním předelán a jenž má úplně řeč a způsob »Předpisův.«⁴⁾

Též Jan Huber vyslovuje se proti pravosti »Předpisův«:

»Jesuité domnívali se, jakož dokazuje i poznámka Gretserova, že autorem spisu »Monita privata«⁵⁾ je exjesuita, jenž ze msty pro své propuštění je složil;

¹⁾ V druhém vydání spisu Tuba magna (Argentinae 1715), p. 118 sq. Jiný stejnojmenný výtisk tohoto druhého vydání vyšel pod názvem: Tuba altera (Argentinae 1714). Uvedené místo viz tam na str. 178.

²⁾ Doslovné znění u Collombeta, Histoire critique de la suppression des Jésuites (Paris 1846), II. 458.

³⁾ Geschichte der Jesuiten in Bayern (Nürnberg 1819), str. 25.

⁴⁾ Lehrbuch der Kirchengeschichte (Bonn 1853), III, 2, 657.

⁵⁾ Monita privata jest titul prvního kratšího vydání; pozdější rozšířená vydání mají titul Monita secreta. Gretser (Ingolstadt 1618) a Forer (Innsbruck 1634) dokazují Monita privata jako padělek.

domněnka to, jež i tím stává se velmi pravděpodobnou, že se spis opětovně obírá zásadami a pravidly o propouštění a vykládá intriky a umění, jak lze propuštěné členy pronásledovati a ničiti. Avšak právě tento výklad je důležitou okolností proti pravosti instrukce samé; neboť není přece pravděpodobno, že by členům, a kdyby to byli bývali ti nejzasvěcenější a nejosvědčenější, byl odhalen způsob, jehož, jelikož i professové čtyř slibů bývali propouštění, mohlo se za daných okolností užití proti nim samým. Byli by se tudíž někteří členové napřed již poučili o tom, co by byl řád později snad proti nim samým podnikl: praxe vskutku v nejvyšší míře odporů plná a samovraždná, jež s vynášenou chytrostí Tovaryšstva zajisté nesouhlasí, jelikož v téže době, kdy návody ty jednotlivci byly sděleny, byla mu znalostí jich již také poskytnuta možnost, aby, v případě, že by sám pronásledování v šanc měl být vydán, mohl se proti němu opatřiti a zabezpečiti.«¹⁾ Ke konci pronáší Huber tento úsudek: »Mně samému, jakož za to má i protestantský církevní historik Gieseler a Döllinger, jsou Monita nepravá a satyrou na řád... Zvláště ve spise Monita secreta není nedostatek míst, jež zřejmě ukazují, že jest nám činiti se satyrou, jako praví-li se: Naši smějí zakládati kolleje jenom v bohatých městech, neboť účelem našeho Tovaryšstva je, následovati Krista, jenž hlavně v Jerusalemě se zdržoval a menšími městy jenom procházel.« Nebo čteme-li, že rozmnožením časných statků Tovaryšstva nastane zlatý věk. Konečně však nutno připomenouti ještě to, že s nepopíratelně upřímnou zbožností tisíců členů Tovaryšstva Ježíšova takováto, jen vybrané šejdířské rotě se hodící instrukce, jakou Monita obsahují, srovnati se nedá. Tim, že Monita jesuitům se připisovala, mnohem více se jim prospělo než uškodilo, jakož vůbec každé nadsazování a každá nemravnost oproti nepříteli užívaná mstí se konečně na útočnicku samém.«²⁾

¹⁾ Huber, Jesuitenorden, str. 106.

²⁾ Huber, l. c., str. 107 n.

Mezi nejčilejší nepřátele jesuitů za naší doby patří odpadlý od církve katolické bonnský professor Reusch. Avšak i ten Monita odsuzuje: »Přes opětovná prohlášení jesuitů myslili přemnozí, že Monita obsahují skutečně od představených řádových daná tajná pravidla; avšak kniha ta jest beze vší pochyby satyrou.«¹⁾

Známý protestantský professor Harnack píše: »Nelze popírati, že se jesuitům vytýká mnoho věcí, jež... nepatří na vrub řádu, nýbrž jednotlivcův. Také se bohužel posud ještě vykořisťuje proti Tovaryšstvu padělků, jako jsou Monita secreta. Nám, protestantům, jest se vystříhati křivého svědectví proti těmto „blížním“.«²⁾

¹⁾ Reusch, Der Index der verbotenen Bücher, II. 281. — Týž praví opět v »Theolog. Literaturzeitung« (1890, prosinec, col. 655): »Monita privata S. J. jsou jistě satyrou r. 1611 z řádu propuštěného Jeron. Zahorowského.« — Po úsudcích mužů, jako je Gieseler, Döllinger, Huber, Reusch atd., zejména však po těch četných, již dříve vydaných vyvráceních, musí se to přece zdáti při nejmenším aspoň nápadným, když ve spise, jenž vyšel nejprve jako doktorská dissertace, po té pak rozšířen ve sbírce »Halle'sche Abhandlungen zur Neueren Geschichte« (redakcí Droyenovou), soudí se o spise Monita secreta takto: »Není ještě rozhodnuto, jsou-li tyto tajné předpisy pravé nebo satyrou.« Tento úsudek pana Dr. R. Krebsa v jeho díle »Politische Publicistik der Jesuiten und ihrer Gegner« (Halle 1890) prozrazuje veliký nedostatek samostatné kritiky a je u vyškoleného historika dvojnásob politování hoděn. Týž nápadný nedostatek kritiky prozrazuje Dr. Krebs na jiném místě svého spisu, kde padělaný, jakož je dokázáno, list císařského zpovědníka Lamormainiho vydává za pravý. Důkaz padělanosti byl věru podán již před deseti lety v desátém sešitě týchž »Hallských pojednání«. Srv. Reichmann, Die Jesuiten und das Herzogthum Braunschweig (Freiburg 1890), str. 28—35, a doplněk od Onna Kloppe v »Historisch-politische Blätter« 1890. Také Reusch prohlašuje ve svrchu zmíněné recenzi: Tento list Lamormainiův jest padělek.« Ve svém spise: »Bernhard Duhr und die Lehre der Jesuiten vom Tyrannenmord, Leipzig 1892« píše Dr. Krebs ted také: »Budiž výslovně podotčeno, že jsem na str. 28. uvedl též Söltla dopis Lamormainiův, o jehož padělanosti bylo se mně dodatečně přesvědčiti« (str. 3.) Tato poctivost zasloužila by ještě většího uznání, kdyby byl Dr. Krebs odvolal i jiné dokázané omyly, jako ku př. omyl týkající se spisu »Monita secreta.«

²⁾ Theolog. Literaturzeitung, 1891, č. 4.

Jiný protestantský professor, Tschackert, praví rovněž v jistém proti jesuitům namířeném spise: »Sepsáno propuštěným jesuitou, je dílo to (Monita secreta) hanopisem . . . Proto jest litovati, že je tato slátanina stále ještě předmětem knihkupecké spekulace a že i vážná publicistika užívá jí k posuzování řádu jesuitského.«¹⁾

Sám professor F. Nippold vidí se nucena psáti: »Mezi četnými hloupostmi — sit venia verbo — opětuje se při protestantské polemice proti jesuitům, na důkladné neznalosti založené, opět a opět naivní tvrzení, že Monita secreta jsou úředními výnosy představených řádových, danými podřízeným.«²⁾ Konečně ujišťuje i evangelický svaz (»Evangelischer Bund«): »Monita secreta jsou rovněž skutečně bajkou o jesuitech.«³⁾

Po posavadních vývodech smíme tudíž zajisté tvrditi: Jest kriticky zcela a naprosto nepřipustno, připisovati Monita secreta jesuitům. Je-li původ jich jasně dokázán, a nedá-li se naproti tomu uvésti pro autorství Tovaryšstva Ježíšova nebo jeho generálních představených ani nejmenší důkaz ohledně místa, času nebo rukopisu, dokazuje nemravný, svou nestoudností přímo urážející obsah »Předpisův« evidentně nesrovnatelnost jich nejen se všemi předpisy řádové ústavy, nýbrž i s nejtajnějšími rozkazy řádových představených, tedy zcela zřejmou padělanost. A přidáme-li k tomu ještě, že jesuité Monita vždy s ošklivostí a odporem zamítali, že, chtěl-li by je kdo míti za pravé, musil by spolu uznati celou řadu absurdních důsledkův a mravních zázraků, že konečně i ti nejzavilejší nepřátelé jesuitů, kteří se dějinami jesuitů déle obírali, Monita jako rozhodně padělaná zavrhuji, může se všeliká další pochybnost o padělanosti jich sotva ještě omluviti.

¹⁾ Die Unvereinbarkeit des Jesuitenordens mit dem Deutschen Reiche (Berlin 1891), str. 5.

²⁾ Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie (Hilgenfeld) 1895, str. 279.

³⁾ Anti-Duhr, str. 8.

6. Rouhavé vyznání víry jesuitům připisované.

Před několika lety obdržel spisovatel této knihy od přítele svého v Anglii dopis s následujícím dotazem: Streitwolfem v Göttinkách publikované Libri symbolici obsahují prý katolické vyznání víry, v němž mimo jiné se učí, že »nejblahoslavenější Panna hodna jest větší úcty nežli Ježíš Kristus«; a dále že »cožkoli papež řekne, to že má větší váhu nežli samo Písmo svaté.« Dá-li se dokázati, že toto vyznání víry jest zfalšováno?

Vskutku obsahuje učené dílo Streitwolfovo a Klennerovo: »Libri symbolici ecclesiae catholicae«¹⁾ zmíněné vyznání víry, a v učené předmluvě se tvrdí: »Čtvrté vyznání víry, jehož spisovatel a doba vzniku nejsou sice určitě známy, bylo, jak se zdá, sepsáno v Uhrách kolem roku 1673 od otců z Tovaryšstva Ježíšova.«²⁾

Rouhání a nesmysly, jež v tomto tak zv. vyznání víry jsou obsaženy, jsou patry každému katolickému školáčkovi; přes to tvrdí se podnes, že jesuité tyto zřetelnosti k věření lidu předkládali. Vznikla celá literatura o těchto pošetilých »článcích víry«.

1. Vznik. — Toto »vyznání víry«, jež v pozdější literatuře obdrželo název »český« nebo »uherský proklínací formulář«, vyskytlo se poprvé roku 1676 ve spise protestantského kazatele Jiřího Laního, jenž pro

¹⁾ Conjuncti atque notis, prolegomenis indicibusque instructi opera et studio F. G. Streitwolf et R. E. Klenner, Gottinae 1838, 2 svaz.

²⁾ L. c. tom. I., str. Ll.

velezradu na galeje byl odsouzen.¹⁾ Lani tvrdil, že při násilném obrácení na víru v Uhrách musili lidé přísahati na toto vyznání. Ježto proti této nepravdě ihned ozval se protest, snažil se Lani existenci svého formuláře v druhém spise svém obhájit.²⁾ Soudruh Laniův, kazatel Antonín Reiser, jenž pro vzbouření způsobené v Prešpurce k smrti byl odsouzen a vykonání rozsudku útekem se vyhnul, vydal r. 1683 toto »Vyznání« latinsky a německy.³⁾ Brzo se vypravovalo, že toto »Vyznání« netoliko v Uhrách, nýbrž i v jiných zemích konvertitům k věření se předkládá.

Dříve nežli zevrubněji si všimneme osudů tohoto formuláře, podáme zevrubný překlad jeho dle nepovšimnutého dosud prvního německého vydání spisu »Captivitas papistica« z r. 1677.⁴⁾

¹⁾ Narratio historica crudelissimae captivitatis papisticae nec non ex eadem liberationis miraculosae. Lipsiae 1676. O tom, že uherští kazatelé skutečně byli vinni, viz: Mailáth, Geschichte des österreichischen Kaiserstaates IV., 128 násl. Císař psal švédskému dvoru, že »protestantští duchovní ne z nenávisli k jejich náboženství, nýbrž za buřičství jsou trestáni a že se rovněž tak přísně s provinivšími se katolíky nakládá.« L. c. IV. 130. Srov. také Jordanszki, De haeresi abjuranda, str. 74 násl., 83 násl.

²⁾ Clypeus Veritatis s. Vindiciae narrationis historicae, 1677. V tomto Clypeu dí se na př.: »Desine tandem tam vesano more pudenda Meretricis Romanae deperire odioque solius personae auctoris (Lani) rem certissimam fideque dignis testibus comprobata in dubium vocare, cui ne ipsi quidem Lojolitae contradicunt.« Srv. Mohňike, Zur Geschichte des Ungarischen Fluchformulars, Greifswald 1823, str. 4.

³⁾ »Kurtzer und wahrhafter Bericht von der letzten Verfolgung der evangelischen Prediger in Ungarn«, 1683.

⁴⁾ Úplný titul zní: »Im Nahmen des gezeutzigten JEsu der seine Gefangenen gewaltig beschützet | kräftig tröstet und herrlich erlöset | Kurtze und wahrhafte historische Erzählung Von der grausamen und fast unerhörten Papistischen Gefängnuss wie auch Von der wunderbahren Erlösung auss derselben | Eines GOTT- und der Evangelischen Kirchen treu gewesenenen Schulrectoris in der vornehmen Ungrischen Grantz-Stadt Carpona, Nahmens M. GEORGII LANI Hung. Welcher eintzig und allein umb der Ursachen willen | weil Er von der Evangelischen Lehre weder abfallen | noch denen schändlichen Reversalien unterschreiben wollen | unschuldiger Weise im Jahre 1674 nach Pressburg citiret | und daselbst vom Leben zum Tode verurtheilt worden; Worauf Er n bst vielen andern | beyd's der Augspurgischen und . . . Im Jahre 1677.« — Titulní obraz představuje Spa-

Lani vypravuje ve svém »Papeženském zajetí«: »Když pak ti, kdož v zemi zůstati chtěli, tento revers¹⁾ podepsali, byli brzy potom na mnohých místech donuceni k odpadnutí; jesuité jim předepsali následující formuli vyznání víry a přinutili je k tomu, aby ji veřejně přečte všim lidem četli: Vyznání víry těch, kteří se nově katolickými stali v Uhersku.

1. Věříme a vyznáváme, že jsme obzvláštní péčí naší vysoké obojí, duchovní i světské vrchnosti jenom a výhradně vynaloženou píli a pomocí pánů PP. jesuitů od kacířské cesty a víry k pravé římsko-katolické a spasitelné víře přivedeni byli. A že jsme víru tu dobrovolně a beze všelikého donucení přijali, chceme svými ústy i jazykem celému světu veřejně oznámiti.

2. Vyznáváme, že římský papež jest hlavou církve a že nemůže se mýlit.

3. Vyznáváme a věříme, že papež jest náměstek Kristův a že má plnou moc po své libosti²⁾ lidem hříchy odpouštěti anebo zadržovati, do pekla zatracovati a do klatby dávat.

4. Vyznáváme, že vše, co papež nového ustanovil, nechať jest to v Písmě svatém obsaženo čili nic, a také, vše co poručil, v pravdě bož-

sítele vedle kříže, a dva andělé drží v ruce tyto nápisy: »M. GEORGII LANI HUNGARI CAPTIVITAS PAPISTICA. Papistische Gefängnuss; Kommt her zu mir alle, die ihr mühselig und beladen seid.« Text formuláře počíná se na listě C II^b.

¹⁾ K smrti odsouzeným predikantům uděloval císař milost pod podmínkou, že napíší revers, v němž přiznávají se k vině své. Mailáth píše (na uv. m. IV., 128): »Oba listy (kazatele Witnyédyho, téhož muže, jenž císaře u Schottwienu chtěl zajati) jsou zajisté pádnými důkazy toho, že superintendenti a velká většina kazatelů vše ke vzbouření připravili, věřící kázáními svými štváli, s Francií styky udržovali, Turkům poplatek odváděti chtěli a odhodláni byli — jak Witnyédy píše — „za Boha, církve a svobodu bojovali i zemřítí a katolické psy odehnati“ (doslovné znění u Katoňa, Hist. crit. XXXIII., 770 násl.) Z těchto věcí bylo těžko se ospravedlniti. Přemnozí predikanti zachránili se tím, že napsali zmíněné reversy.«

²⁾ Ve starém tisku není nic tištěno písmem proloženým.

ské a spasitelné jest; a že to prostý muž výše klásti má nežli přikázání živého Boha.

5. Vyznáváme, že nejsvětější papež od každého má božskou poctou býti uctíván, a to hlubším skloněním kolen nežli náleží Pánu Ježíši samému.

6. Vyznáváme a tvrdíme, že papež ode všech a ve všech věcech jakožto otec nejsvětější má býti slyšán, a tudíž mají všichni kacíři, kteří jeho ustanovením odporují, beze vši výjimky a beze všeho milosrdenství netoliko ohněm býti odstraněni, nýbrž i s tělem a duší do pekla zavrženi.

7. Vyznáváme, že čtení Písma sv. jest původem všech rot a sekt, jakož i zdrojem rouhání se Bohu.

8. Vyznáváme, že vzývati zemřelých svatých, uctívati jejich sv. obrazů, klekati před nimi, konati k nim pouti, je šatiti, před nimi světla zaněcovati, jest spasitelné, svaté a užitečné.

9. Vyznáváme, že každý kněz mnohem větší jest, než Matka Boží Maria sama, kteráž Krista Pána jen jednou porodila a nerodí více: ale římský kněz obětuje a tvoří Pána Krista nejenom, kdykoliv chce, nýbrž i, když jej byl stvořil, jej také polkne.

10. Vyznáváme, že za zemřelé mši čísti, almužny dávatí a se modlití jest užitečné a spasitelné.

11. Vyznáváme, že římský papež má moc Písmo měnití a dle libosti je rozšiřovati i zkracovati.

12. Vyznáváme, že duše po smrti v očistci se očisťují a že se jim mešní obětí kněží jakési pomoci k vysvobození dostává.

13. Vyznáváme, že večeri Páně přijímati pod jednou způsobou jest dobré a spasitelné, pod obojí způsobou však kacířské a zavržení hodné.

14. Vyznáváme a věříme, že ti, kdož večeri Páně pod jednou způsobou přijímají, celého Krista s tělem i krví, s božstvím a jeho údy užívají nebo přijímají; ti však, kteří pod obojí přijímají, pouhý toliko chléb požívají a jedí.

15. Vyznáváme, že jest sedm pravých a skutečných svátostí.

16. Vyznáváme, že Bůh v obrazech uctíván a skrzeně od člověka poznáván jest.

17. Vyznáváme, že svatá Panna Maria od andělů i lidí více má býti vážena, nežli sám Kristus, Syn Boží.

18. Vyznáváme, že sv. Panna Maria jest královnou nebes a že spolu se Synem panuje; dle její vůle musí Syn vše konati.

19. Vyznáváme, že kosti svatých mají v sobě velikou moc, pročež od lidí mají býti ctěny a jim kaple stavěny.

20. Vyznáváme, že římská víra jest katolická, neporušená, spasitelná, starobylá a pravá: evangelická však (od níž dobrovolně odstupujeme) že jest bludná, mylná, rouhavá, zlořečená, kacířská, škodlivá, buřičská, bezbožná, a že byla vymyšlena a vybájena: jelikož tedy římské náboženství naprosto a dokonale ve všech výkladech, pod jednou způsobou dobré a spasitelné jest, proklínáme všechny ty, kdož nám toto odporné a bezbožné kacířství pod obojí způsobou vnukli. Proklínáme své rodiče, kteří nás v této kacířské víře vychovali, proklínáme také ty, kteří nám víru římsko-katolickou učinili pochybnou a podezřelou. Rovněž tak i ty, kdož nám prokletý kalich podávali. Ano, proklínáme sami sebe a prokletými se nazýváme, protože jsme účast měli na tomto prokletém kacířském kalichu, z něhož pítí nám nepříslušelo.

21. Vyznáváme, že Písmo sv. jest nedokonalé a že jest mrtvou literou, dokavadž papež římský ho nevyložil a laikovi nebo prostému muži čísti nedovolil. Vyznáváme, že zádušní mše římského kněze mnohem jest užitečnější nežli sto i více evangelických kázání. A protož proklínáme všechny ty knihy, které jsme čítali, a v nichž toto kacířské a rouhavé učení jest obsaženo. Proklínáme také všechny naše skutky, jež jsme, v oné kacířské víře živi jsouce, vykonali, aby snad při posledním soudě u Boha něco neplatily. To vše činíme z upřímné myslí, a stvrzujeme

veřejným odvoláním této kacířské nauky před ctihodným panem páterem, před veleučenými pány, ctěnými matronami, jinochy a pannami, že římská církev v těchto a podobných člancích jest pravá. Nad to přísaháme také, že jak živi nikdy více nechceme se obrátiti k tomuto kacířskému učení pod obojí způsobou, byť nám to třeba i popráno bylo. »Přísaháme také, že do poslední krůpěje krve chceme toto prokleté evangelické učení vším způsobem, tajně i zjevně, násilně i mírně, slovy i skutky, ani meč nevyjímaje, pronásledovati. Posléze přísaháme před Bohem, před svatými anděly a před vámi přítomnými, že (kdyby snad nějaká proměna ve světských nebo duchovních věcech nastala) ani z bázně, ani pro svůj prospěch nechceme od této spásitelné římsko-katolické a božské církve nikdy více odstoupiti, aniž chceme k prokletému evangelickému kacířství zase se vrátiti a je opět přijati.

Nejpřednějším náčelníkem mezi těmito novými katolíky byl Eliáš Gressner, hlavní farář v horním městě Báňské Bystřici, kterýž toto vyznání víry, když je byl dříve také podepsal, brzo potom v kostele učiniti musil, právě v té době, když jsme již v Prešpurce před soudem vysokých kněží stáli a také zprávu o jeho odpadnutí uslyšeli.«

2. Rozšíření. — Veliké rozšíření a mnohostranné užítování tohoto nesmyslného rouhání jakožto »katolického vyznání víry jesuitů« jest velmi charakteristické, i chceme je zde tedy aspoň z části vylíčiti.

Švédský generální superintendent Rango uveřejnil tuto formuli jakožto skutečné vyznání víry ve své »Suecia Orthodoxa« (ve Štětíně 1688) a pak opět ve spise »Blick in den Abgrund des päpstlichen Greuels« (Štětín 1689). Míni, že vyznání to musí býti pravé, neboť prý úplně se shoduje s učením katolické církve.¹⁾

Protestantský kazatel při münsteru ulmském, Eliáš Frick, vydal roku 1717 obsah formuláře, jakožto věty, na něž ti, kdož ke katolické církvi přestupují,

¹⁾ Srvn. Mohnike, Fluchformular, str. 18, 35 a násl.

musí prý přísahati.¹⁾ Jemu odpověděl bodrým svým způsobem známý Weislinger.²⁾ Uvádí z jakéhos rukopisu znění proklínacího formuláře, jak je kterýs lutherán r. 1725 rozšiřoval. Roku 1738 otiskl »Vyznání«, jež prý »veřejně jest předepsáno«, výmarský dvorní kazatel Bartholomäi ve spise »Acta historico-ecclesiastica« (III. 2 násl.). Weislinger protestoval zase energicky, »že nám katolíkům připisuje vyznání víry, dle něhož strašlivým rouháním prý věříme, veřejně vyznáváme a nově obráceným lutheránům v Uhrách nařizujeme, aby na ně přísahali.«³⁾ Ze sbírky »Acta ecclesiastica« přijal Harenberg r. 1760 formuli tu do svých pragmatických dějin jesuitův.⁴⁾ Roku 1787 uveřejnil Böhmer ve svém »Magazin für das Kirchenrecht«⁵⁾ »vyznání víry dvou mladých vznešených dam, které z lutheránství ke katolické církvi přestoupily, učiněné v klášteře Escherdském nedaleko Hildesheimu r. 1750«. »Toto vyznání víry« — podotýká vydavatel — »podávám dle spolehlivého spisu originálu, jež v den, kdy ono vyznání bylo učiněno, matka a sestra obou těchto dam z onoho kláštera tajně odnesly.« Toto »vyznání víry« není nic jiného než proklínací formulář s několika změnami. Vyšetřování, jež kníže biskup Hildesheimský dal vykonati, ukázalo úplnou bezdůvodnost tvrzení Böhmerových, o čemž v časopise »Hamburgische Adress-Comptoir-Nachrichten« dne 24. ledna 1788 vy-

¹⁾ Unterricht, das andere evangelische Jubelfest 1717 erbaulich zu begeben, Ulm 1717.

²⁾ Der entlarvte lutherische Heilige III, 150—156. Pražský jesuita Jan Kraus uveřejnil r. 1716 spis: »Luthrische Mucken der Sage halber, als müssten die Lutheraner bey Annehmung des katholischen Glaubens durch eine Profession ihre Luthrische Eltern verfluchen.« (Praha 1716) V tomto spise dokazuje se pouze pošetilost tvrzení, že protestanté musí při své konverzi rodiče svoje proklíti.

³⁾ Höchstnötige Schutzschrift des scharffangeklagten... Lutherthums. Constanz 1742, str. 635 násl.

⁴⁾ Harenberg, Pragmatische Geschichte des Ordens der Jesuiten, Halle 1760, II, 2071. Ke konci podotýká Harenberg: »Ich kann es nicht sagen, wie weit sie werktätig gemacht und beibehalten sey.«

⁵⁾ Böhmer, »Magazin für Kirchenrecht« I. 152 násl.

dáno bylo zvláštní prohlášení s uvedením příslušných listin.¹⁾

Stol. XIX. předčí úžasnou měrou nad stol. XVIII. co do využitkování proklínacího formuláře. »Výtečný historik« Ludvík Wachler uveřejnil r. 1819 ve svých »Theologische Nachrichten« (str. 527 násl.) tytéž pošetilosti jakožto vyznání víry evangelického křesťana, kterýž do katolické papežské církve v Augšpurku posvětití se dává 1818.«²⁾

Se strany katolické vyšlo roku 1820 současně několik vyvrácení.³⁾ To však nepřekáželo konsistornímu radovi Meinekovi, aby následujícího roku v bohoslovné encyklopedii (»Theologisch-encyklopädisches Handwörterbuch«, Halle 1821, str. 280) svoje učení o katolické církvi neodůvodňoval tímto »vyznáním víry«, jež na posměch jest zdravému lidskému rozumu: »Kdo pravého antikrista chceš poznati, čti toto ohavné vyznání víry.« K tomu podotýká nikoliv neprávem »apologeta« Gratzův: »Ach, jaká to hanba, že za našich dob mezi mnohými protestantskými učenici šíří se hanebný duch lži, který ani veřejnými svědectvími nedává se zadržeti!«⁴⁾

Tento »hanebný duch lži« měl však způsobiti strašlivější ještě spousty. Především vyšla téhož roku, totiž 1821, publikace, kteréž v dějinách universit zajiště není rovné. Neboť přes všeliké spisy, v nichž podáno důkladné vyvrácení, přes nesmyslný a směšný obsah přísežné té formule, přes opětovné protesty církevních úřadův uveřejnil velikonoční program král. pruské university v Královci roku 1821 — jako prý učení katolické církve — latinský text »Vyznání« zá-

¹⁾ Srv. Gratz, »Der Apologet des Catholicismus, Zeitschrift zur Berichtigung mannigfacher Entstellungen des Catholicismus für Freunde der Wahrheit« (Mohuč 1822) 5. seš., str. 1. násl.

²⁾ Otištěno u Grätze, I. c., (Mohuč 1821), 2. sešit, str. 97n.

³⁾ Srv. »Katholik« 1821, I. 146: »Nothwendige Rüge eines Lügen- und Lästerartikels gegen die katholische Kirche in der »Neckarzeitung« Nr. 229 vom 12. November 1820«, jakož i prohlášení Augšpurského ordinariátu ze dne 25. listopadu 1820, jež níže uvádíme.

⁴⁾ Gratz, I. c., 3. seš. str. 92.

roveň s oním »vyznáním« víry z kláštera Escherdského, jež Böhmer byl vyslídlil, od něhož však později sám upustil.¹⁾ Přísežná formule označena jest v Královeckém programu jakožto »Katolické vyznání víry, které evangelíkům v Uhrách veřejně bylo předepsáno.« »Tato formule sepsána byla od jesuitů v Uhrách, ale až dosud od papeže nebyla zavržena!« Program odvolává se na »výtečného dějepisce« Wachlera a míní, že nelze vysloviti podezření, jako by to byl padělek, a také prý není se co diviti, že jesuité užívali takového vyznání víry. Tehdáž právě založený časopis »Der Katholik« právem zajisté napsal v protestě proti programu Královeckému tato slova: »Krásný to důkaz osvícení na universitě, kteráž se chlubí tím, že prý Kant světlo filosofie tu vynesl zpod kbelce a na světlo je postavil.«²⁾

Ježto k nesmyslům Královeckého programu dána byla brzo zasloužená odpověď, domníval se autor »Programu« konsistorní rada prof. dr. Samuel Gottlieb Wald, že musí duševní výplod svůj vzíti v ochranu, i uveřejnil tudíž spis »Ueber die Verschiedenheit der Römischen und Jesuitischen Convertiten-Bekenntnisse« (Královec r. 1822). Tvrdí v něm: »Jest možno, že formuláře toho bylo užíváno, ano jest i více než pravděpodobno, že ho několikráte skutečně bylo užito.« Tedy jesuité jsou rouhači! Také Mohnike ujímá se pana Walda, jemuž prý nelze činiti výčitek, »jako by byl nějaký předmět zkoumání a badání v oboru věd, od něhož by evangelická universita musila zrak svůj odvrátiti.« To však žádný rozumný katolík netvrdil, nýbrž bylo projeveno jen mínění, že

¹⁾ »De haeresi abjuranda quid statuat ecclesia Romana Catholica exponitur et simul Ferae Paschales pie celebrandae civibus academicis a Prorectore Cancellario Directore ac reliquo Senatu Universitatis Albertinae indicuntur.« 4°. 1821. Celé pojednání jest otištěno také u Grätze, I. c., 4. seš., str. 94 až 125.

²⁾ »Katholik« II. 310. — Zvláštní obhajování převzal Paulus ve svém známém »Sophronizon«, Frankfurt 1821, III B, 86 nn.: »Vertheidigung für die deutsch-katholische Kirche gegen ein höchst anstössiges und gehässiges echt jesuitisches Glaubensbekenntniß.«

»evangelická universita« uškodila si na vědecké své pověsti velice tím, že uveřejnila historicky nedokázaná a k tomu ještě směšná tvrzení. A tato výtka dosud nepozbyla platnosti.

Královecký program však do jisté míry dobré věci také prospěl, neboť dal podnět k tomu, že vydána byla celá řada důkladných spisů, kteréž tvrzení jeho vyvracely;¹⁾ mezi nimi byl i velmi obšírný a na ten čas nejobširnější spis uherského kanovníka dra. Alex. Jordanzského. Učenec tento dal pruské universitě nejen patřičnou odpověď,²⁾ nýbrž způsobil také, že uherská národní synoda, r. 1822 slavená, učinila zvláštní snesení proti proklínacímu formuláři, ježž universita Královecká za pravý vydávala.³⁾

Téhož roku věnoval Mohnike proklínacímu formuláři ve spise svém »Urkundliche Geschichte der sogen. Professio fidei Tridentinae« skorem půldruhého sta stránek, a roku 1823 dokonce zvláštní spis.⁴⁾ Mohnike připouští, že formulář ten v plné své formě poprvé ve spise Laniové se vyskytá, míní však, že první jeho pramen as o 50 let jest starší, což jen potud jest pravda, že proklínací formulář obsahuje mnohá rouhání, jež již v dřívějších protijesuitských hanopisech se vyskytují. Ačkoliv Mohnike doznává, že »všichni katolíci a protestantští spisovatelé, kteří za našich

¹⁾ Brunquell, Apologie des echten Glaubensbekenntnisses bei Uebertritt von Convertiten zur katholischen Kirche; Augšpurk, 1821. Od téhož spisovatele: Antwort auf die Schrift (Walds) »Ueber die Verschiedenheit der Römischen und Jesuitischen Convertitenbekenntnisse«, Bamberg 1823. — Gratz, Der Apologt des Katholicismus. Zeitschr. zur Berichtigung mannigfacher Entstellungen des Katholicismus für Freunde der Wahrheit, Mohuč 1821—1822, 2.—5. sešit.

²⁾ De haeresi abjuranda quid statuat Ecclesia catholica adversus paschale a. 1821 academiae Regiomontanae in Prussia programma disquiritur, et sacrae Synodo nationali Poseniensi humili devotione prosternitur ab Alexio Jordanzski. Strigonii 1822.

³⁾ Collectio Lacensis V. 936. Fabius, Nachrichten und Betrachtungen über die ungarische Nationalsynode, Sulzbach 1824. Srv.: Kryštůfek, Dějiny církve katol. ve státech rakousko-uherských. Díl I. (Praha 1898, Vzdělávací knih. katol. sv. VI.) str. 415 n.

⁴⁾ Zur Geschichte des Ungar. Fluchformulars, Greifsw. 1823.

dnů o proklínacím formuláři mínění své vyslovili, shodují se ve věci nejdůležitější, že totiž formulář ten co do obsahu svého jest zavržení hodný padělek,« přece myslí, že »věc ani tímto spisem (totiž knihou Jordanzského) nikterak není ještě vyřízena.«¹⁾

R. 1838 byla však opět pořizena »vědecká« publikace rouhavého vyznání víry ve vědecké sbírce symbolických knih (»Libri symbolici«), kterou vydali Streitwolf a Klenner a o níž již svrchu byla řeč. Protestantský professor Köllner soudí o té věci takto: »Velkého bezpráví dopustili se Danz a Klenner tím, že onen formulář připojili k církevním symbolům římsko-katolické církve.«²⁾ Roku 1839 otiskl pruský dvorní rada Förster formulář ten dle »starého rukopisu« jakožto vyznání víry, jež kurfirst August Saský roku 1697 prý složil.³⁾ »Zrcadlo jesuitů«, kteréž téhož roku v Erlangách vyšlo, přineslo z něho »výtah přeložený z jazyka latinského k prospěchu neučených.« Učencům jest prý formulář ten s dostatek znám; jako svědky nepopíratelné jeho pravosti uvádí »zrcadlo jesuitů« Mohnike, Streitwolfa a Klennera. O dvě léta později publikován byl formulář znovu ve vědeckém časopise »Zeitschrift für die historische Theologie«; učinil tak praedikant Peschek.⁴⁾

To zdálo se býti katolickému časopisu »Sion« přece již přílišným, i podotkl pod názvem »Přísaha konvertitů« s rozhořčením: »Takovýto hrozný nesmysl vydává se za historickou pravdu v časopise, který se honosí tím, že má za spolupracovníky více než sto protestantských učenců, mezi nimiž jest mnoho doktorů theologie. Jak málo to slouží ke cti protestantské kritice! Jak z vnitřních, tak i z vněj-

¹⁾ Mohnike, l. c., str. 140, 213 násl.

²⁾ E. Köllner, Symbolik aller christlichen Confessionen II. (Hamburk 1844) 162.

³⁾ F. Förster, Die Höfe und Cabinette Europas im 18. Jahrhundert III. (Postupim 1839), 238 násl.

⁴⁾ Illgen, Zeitschrift für die histor. Theologie 1841, sv. XI. seš. 3., str. 158—162. Peschek otiskl celý formulář a přičiňuje ke »článku víry, jenž velí, že papež více uctíván býti má nežli Kristus sám«, tuto moudrou poznámku: »Toto křiklavé tvrzení uznáno bylo proto za potřebné, že protestanté vyvracující ustanovení papežská na slovo Kristovo se odvolávali« (str. 158).

ších důvodů vysvítá podvrženost tohoto vyznání i všeho, co s ním souvisí. Domnívá-li se pan Peschek v Žitavě, že svému husitskému pradědu prokáže poctu tím, že každý nesmysl a každou špatnost pokládá za možný, jakmile se při tom jedná o jesuity, rádi to tomuto Lužičanu promijíme; že však redakce vědeckého časopisu s lehkou myslí, jako bychom my katolíci neměli žádného práva na čest a dobré jméno, takovéto výplody satanské přijímá, zasluhuje výtky tím přísnější, ježto učinila svým úkolem sloužití historické teologii a nikoliv duchu lži. Od ní bychom byli očekávali, že aspoň zdravý rozum lidský vezme v potaz.«¹⁾

Tento appel k redakci časopisu potkal se s úspěchem. Redaktor sám, lipský professor Illgen, jal se lámati kopí za pravost rouhavého vyznání víry.²⁾ Illgenův článek hemží se nesprávnými tvrzeními; tak na př. prý Peschek poprvé proklínací formulář uveřejnil;³⁾ formulář ten prý jest z r. 1631;⁴⁾ a »zmíněné odpřisáhnutí bylo na každý způsob od jesuitů dále šířeno a užíváno;«⁵⁾ »valná většina pohoršlivých vět dá se dokázati v jesuitských spisech« atd.⁶⁾ Lipský professor chce však přece »dátí ujištění, že oni nikterak nemyslí, že by takovéto jesuitské proklínací formuláře kdy byly vyšly od katolické církve samé... jakož každý poctivý katolík spravedlivou oškli-

¹⁾ »Sion« 1842, str. 32.

²⁾ »Zeitschrift für die histor. Theologie« 1842, svazek XII., seš. 1, str. 177 násl.

³⁾ Na uv. m. 186.

⁴⁾ Na str. 187, beze všeho důkazu, neboť Peschek pravi jen (XII. 181): »Onen formulář klade se do r. 1631, ale z češtiny přeložen byl již v předešlém století. Na listě tam stojí, že je kterýsi exulant u jistého známého učitele z nějaké církevní agendy opsal... Ona ves však pohřichu není jmenována.« Co nějaký nejmenovaný člověk na cedulku napíše, nemá přece platiti za historický dokument.

⁵⁾ Na str. 187, opět beze všeho důkazu. Později (na str. 195) se pravi, že »o užívání jeho sotva lze pochybovati.«

⁶⁾ Na str. 195 — rozumí se — opět beze všeho důkazu, neboť kde ve spisech jesuitských nalézají se tato rouhání? U kterého dogmatika, moralisty, askéty z řádu jesuitského nebo vůbec z řad katolických spisovatelův?

vost míti musí proti takovýmto nekřesťanským, ano nesmyslným a bezbožným formulím.«
»Ale z toho (že také u proselýtů předeepsána byla t. zv. tridentinská formule) nenásleduje ještě nikterak, že jednotliví jesuité nikdy si nedovolili... dle známých nechvalných zásad svého řádu, užívati jiné formy, kteráž se jim zdála býti účelnější a kterou oni sami způsobem opravdu hrozným byli sestavili.«¹⁾

R. 1844 vydal jakýs protestantský pastor v Hessesku jménem Wagner proklínací formulář znovu a současně vyšly otisky jeho v několika časopisech.

Nové vydání podvrženého vyznání víry vyšlo r. 1845: »Vyznání víry a formule odpřisahací, kteréž učinil Bedřich August II., král polský a kurfirst saský, dne 2. července 1697 v Badenu u Vídně v ruce biskupa Raabského, když od lutherského k římsko-katolickému náboženství přestupoval. Dle autentických pramenův, jež spolu se uvádějí.« (Gera 1845. Nákl. H. Kanitze, tištěno ve dvorní tiskárně.) Jest to otisk z Förstra rozšířený poznámkami, z nichž srší nenávisť proti církvi katolické. Na str. 11. se podotýká, že Bedřich August, kurprinc saský, dne 12. října 1717 učinil totéž vyznání víry. O rozšíření proklínacího formuláře v Sasku píše Gretschele²⁾, jenž pokládá jej za smyšlenou odpornou karrikaturu katolického učení: »Budiž zde jen ještě poznamenáno, že obyčejně v době, kdy církevní protivy příkřeji proti sobě se staví, bývá onen formulář znovu vyhledáván a bývá o něm zúmyslně a beze všeho důkazu tvrzeno, že se ho neustále ještě užívá, jak se to stalo ještě roku 1845 v Sasku, při čemž však nejen nepravdivost tvrzení těch brzo na jevo vyšla, nýbrž byl formulář ten i od katolíků samých za vyznání bezbožné a nesvář budící prohlášen.«³⁾

¹⁾ »Zeitschrift für die historische Theologie« 1842, seš. I., str. 185, 197.

²⁾ Geschichte des sächs. Volkes II., 588.

³⁾ Srvn. Sněmovní snesení z r. 1845—1846, příloha k 3. oddělení, 3. sbírka, str. 193.

V hornorýnských krajinách s obyvatelstvem nábožensky smíšeným byl roku 1852 hojně rozšiřován leták tištěný u Brönnera ve Frankfurtě. Leták ten obsahuje uherský proklínací formulář, v němž se prý jeví »propast bludu a zkázy« v církvi katolické; vše to otištěno jest doslovně z berlínského časopisu »Dorfkirchenzeitung« 1852, čís. 9. Proti tomuto letáku povstal biskup Ketteler »Veřejným prohlášením biskupa Mohučského o domnělém katolickém vyznání víry.«¹⁾ V tomto prohlášení se dí:

»Ježto tento list také v mé diecési jest rozšiřován, a ježto netoliko obsahuje největší lži proti katolické církvi, nýbrž i utrhačným předstíráním, že katolická církev zavazuje svoje členy k nenávisti a pronásledování protestantů, k tomu směřuje, aby vzájemnou nedůvěru a nepřátelství mezi katolíky a protestanty vzbuzoval a udržoval, pokládám za svoji povinnost, abych opět prohlásil, že zmíněné domnělé vyznání víry jest nejen podlý podvod, nýbrž že též... (vyjímajíc některé věty) všemu tomu nikdy a nikde v katolické církvi nebylo učeno, ani že takovéto učení od ní nebylo trpěno, nýbrž spíše že vše to s oškřivostí zavrhuje jakožto rouhání, dílem i jako nesmysl a ohavnost, zvláště však šílenou onu blasfemii, že papeži dlužno prokazovati poctu božskou...«

»Konečně musím ještě na pranýř postaviti velice rozšířenou perfidii, jež také ve zmíněné slátanině se opakuje. Prohlašují totiž, že toto vyznání víry od jesuitů pochází a od nich že užíváno bylo, a tím ponechávají sobě v záloze planou výmluvu, že útok jejich platí pouze jesuitům, nikoliv však katolické církvi. Není však vůbec žádného jesuitského vyznání víry, jakož není zvláštního jesuitského náboženství. Jesuité jsou v pravdě prostými knězi a služebníky katolické církve, i nesmějí a nemohou nic jiného hlásati, leč učení katolické církve...; kdyby se jesuita sebe méně od katolického učení odchytil, byl by ihned církvi napo-

¹⁾ Mohuč, Wirth, 1852; otištěno v Kettelerových listech vydaných Raichem (Mohuč 1879), str. 232 násl.

menut, a kdyby při svém bludu setrval, byl by vyloučen z Tovaryšstva i z církve.«¹⁾

Přes to však ujišťoval r. 1853 osnabrücký kazatel Hirsche, vydávaje znovu formulář: »Formulář tento jest pravý a jest od jesuitů sepsán. Tento názor, jež konsistorní rada Mohniky v obsáhlém, na 300 stran obsahujícím spise odůvodnil, nebyl s katolické strany dosud vyvrácen.« Pět let později užil Gelzrův protestantský měsíčník proklínacího formuláře v boji proti jesuitům. Rok 1864 přinesl opět nové vydání prací protestantského kazatele Andreaho, jež formulář ten jednoduše jakožto »Věrouku jesuitův« označil.

Toto vydání zavadlo příčinu k znamenité odvetě Giefersově.²⁾

Zirngiebl, jež tak, jako mnozí jiní nepřátelé jesuitův, každého stébla se chytá, aby ho v boji proti jesuitům užil jako pádné hole, táhne se také k proklínacímu formuláři, an, odvolávaje se na Gelzrův protestantský měsíčník (Monatsblätter XII, 426), píše: »Protestantský měsíčník vyčítá jesuitům dokonce, že mezi články, jež nově obrácení z donucení podpisovati musili, nalézá se také tento rouhavý článek: Věříme o Panně Marii, že hodna jest větší cti a chvály nežli Syn Boží.«³⁾

Roku 1866 tvrdí hildesheimský advokát justiční rada Karel František Josef Götting, že jesuité toto »vyznání víry« požadovali od konvertitů v Uhrách, a jakožto platný toho důkaz otiskuje některé z nejhroznějších paragrafů.⁴⁾

Potom, když r. 1891 propukly štvance protijesuitské, otiskovaly protestantské listy opět a opět proklínací formulář jakožto pravé jesuitské vyznání víry a využítkovaly ho proti jesuitům.⁵⁾ Velice významné

¹⁾ Kettelerovy listy str. 237 násl.

²⁾ »Das Ungarische Fluchformular und das Leben der heiligen Jungfrau Synoris«. Paderborn 1866.

³⁾ Zirngiebl, »Studien über das Institut der Gesellschaft Jesu«, str. 459.

⁴⁾ Götting, »Ein verrückter Papst?« (Berlin 1886) str. 9.

⁵⁾ Jeden z těchto listů byl tak poctivým, že později odvolal. Slezský časopis »Der Evangelisch-kirchliche Anzeiger« napsal:

jest a proto zvláštní zmínky zasluhuje zneužití proklínacího formuláře, jehož se dopustil časopis »Das Volk« (24. ledna 1891 č. 20) Časopis tento chce v úvodu »Slovo k otázce jesuitské« podati »mnohým čtenářům vítané vysvětlení« a zvlášti chce prý vyvrátiti názor pana z Gerlachů, jenž mnil, že: »Němečtí jesuité jsou přece konečně také Němci a křesťany jako my«. Mimo obvyklé všeobecné fráze podává se tu jedinký věcný důkaz, jenž zní:

»Než, úplný nedostatek vlastenectví není ještě to nejmenší (sic). Mnohem horší jest v ě d o m é a p ř í k r é nepřátelství jesuitů proti Kristu. O jejich stanovisku k náboženství poučuje nás s dostatek jejich vyznání víry uveřejněné v Libri symbolici ecclesiae catholicae' (Göttinky 1838), kdež v II. sv. na str. IV. se dí: »Vyznáváme, že, cožkoliv by papež nového zařídil, ať v bibli nebo kromě bible, a cožkoliv by poručil, to že jest pravdivé, božské a spasitelné, a že toho všeho tudíž laikové více mají dbáti nežli rozkazů živého Boha.« A dále se praví, že před papežem hlubší poklona činiti se má nežli před Kristem samým. A přece dí se v prvním, všem křesťanům společném přikázání: »Já jsem Hospodin Bůh tvůj, nebudeš mítí bohů jiných mimo mne !« atd.

Jesuité tedy nejsou křesťany, což časopis »Das Volk« proti Gerlachovi právě chtěl dokázat. V téměř čísle prohlašuje se diskurse o otázce jesuitské za skončenou.¹⁾

»Před delší dobou bylo redakci k otištění zasláno »Vyznání víry«, jež kurfirst August III. saský, kterýž dne 27. listopadu 1712 v Bologni k římské církvi přestoupil, dne 2. července 1717 v Linci prý veřejně učinil. Vyznání to bylo také otištěno v časopise »Pilger von Sachsen«. Také Robert Grassmann ve svém spise o jesuitech, kterýž nedávno ve Štětíně vyšel, ho užil. Ale toto vyznání není pravé, nýbrž jest identické s tak zv. českým neboli uherským proklínacím formulářem.« (Köln. Volkszeitung 1891, č. 53)

¹⁾ Ačkoliv časopis »Das Volk« na pomluvu svou byl upozorněn, není přece známo, že by byl odvolal. Dotyčný článek označen jest začátečními písmeny A. S. Ježto časopis »Das Volk« založen jest Adolfem Stöckerem, a ježto jeho zájmy hájí, domníval jsem se dříve, že tento článek mohu s dobrým svědomím

Roku 1895 uveřejnil Karel Mirbt, professor církevních dějin na universitě marburské, »P r a m e n y k dějinám papežství« v tom úmyslu, aby »různé stránky papežství charakterisoval«. A v těchto pramenech otiskuje se pod číslem 134. také uherský proklínací formulář doslovně, aniž je při tom poznamenáno, že tento pramen není vlastně žádným pramenem.¹⁾

Roku 1897 kterýs učenec časopisu »Münchener Neueste Nachrichten« otiskl celý proklínací formulář »jakožto historicky pamětihodnou listinu« opět z Förstrovky knihy: Die Höfe und Cabinette Europas im 18. Jahrhundert.«²⁾

Jak nestvůrný obraz katolického učení a řádu jesuitského jest asi u protestantů rozšířen, když vědecky vzdělaní mužové opět a opět hledí podati důkaz, že tato nesmyslná rouhání předepsána byla od církve katolické nebo aspoň od jesuitů jakožto vyznání víry? Jen vzhledem k těm, kdož bez viny své bloudí, buďtež zde uvedeny vnější i vnitřní důvody, které podvrženost tohoto tak zvaného uherského proklínacího formuláře dokazují s nezvratnou evidencí.

3. Vnější důvody. — Především není dokázán ani jediný kriticky pověřený případ, v němž tohoto »Vyznání víry« skutečně bylo užito. Prvním pramenem jest nenávisť naplněný kazatel Lani, jenž nikoliv pro náboženství, nýbrž pro vzpuru na galeje byl odsouzen, a svoje odsouzení vyličuje pak jako mučeníctví za víru. K tomu účelu vypravuje veškery hrůzy, jichž prý katolíci proti uherským protestantům se dopustili, a mezi nimi uvádí také požadování strašlivého onoho vyznání víry. Toto svědectví musí tedy

připsati na jeho vrub. V literární příloze časopisu »Deutsche Evang. Kirchenzeitung« (pros. 1892, č. 11) se však výslovně prohlašuje: »Pro časopis »Das Volk« psal Stöcker pouze pod plným svým jménem; na onom článku (proti Gerlachovi) není však ani slůvkem súčasněn.«

¹⁾ Frýburk, nákl. Mohrovým, 1895, str. 206—208. Dodatečně prohlásil Mirbt v časopise »Christl. Welt« 1895, 21. listopadu: »Uherský proklínací formulář pokládám za padělek.«

²⁾ Čís. 111 ze dne 9. března 1897.

kritika zahrnouti jakožto naprosto nespolehlivé a nepotřebné.¹⁾

Dále nejen že nenalezli se žádní uherští protestanté nebo konvertité v Uhrách nebo mimo Uhry, kteří by svědectví Laniovo stvrdili, nýbrž kompetentní úřad pro Uhry zvláště prohlásil, že v Uhrách vždy jen delší nebo kratší tridentské formy vyznání víry u konvertitů bylo užíváno; tvrzení však, týkající se užívání formule proklínací, že jest nejen pro církev uherskou, nýbrž i pro celou katolickou církev podlou urážkou, protože tato formule se všemi svými pošetilostmi a hanebnými bludy jest výsměchem zdravého rozumu a učení katolické církve. Tak prohlásila uherská národní synoda ve svém dekrétu ze dne 8. září 1822.²⁾

Dřívější uherské národní synody, které po tridentském sněmu byly konány, předpisovaly skutečně vždy užívání tridentského vyznání víry. Tak na př. praví synoda z roku 1638: »Není dovoleno v kterémkoli kostele jiné formule užívati.« Když se 23. října roku 1682 uherští biskupové v Trnavě shromáždili a o dekrétech proti gallikánským článkům se radili, byla by bývala tenkrát velmi vhodná příležitost k tomu, aby přičiněny byly k tridentskému vyznání víry přídavky vyjadřující zřetelněji neomylnost papežovu; nicméně přestali na pouhých dekrétech a zdrželi se všelikých přídavků k tridentskému vyznání víry.³⁾

¹⁾ Srvn. Klein, »Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in Ungarn« I. (Lipsko 1789), 403 násl. V jiném spise (Funda Davidis contra Goliath, 1676) tvrdí Lani klamně, že pravým autorem spisu proti buřičským predikantům (»Extractus brevis«), jenž vydán byl pod jménem soudního sekretáře Lapsánského, jest jesuita Mikuláš Kellius. Tento jesuita byl vojenským kaplanem a vynasnažoval se o obrácení uvězněných predikantův. Za to byl mnohonásobně pomlouván. Že však uvězněným hleděl ulehčiti tíhu jejich osudu, jest stvrzeno svědectvím několika z vězení propuštěných predikantů. Srvn. Jordanszki, I. c., str. 95 a Klein I. c. I., 402, 409.

²⁾ Doslovné znění v Collectio Lacensis V. (Fryburk 1879), str. 986.

³⁾ Péterffy, Concilia sacra in Regno Hungariae II. (Vindobonae 1742), 440. Srvn. Jordanszki, I. c., str. 121.

Praví-li se, že jesuité těchto ustanovení nešetřili, jest to tvrzení naprosto nedokázané. Dle své ústavy měli jesuité při všech svých úkonech řídit se římským rituálem, a tedy také tehdy, když přijímali konvertity do církve; odchylka od tohoto pravidla musila by tedy býti dokázána. Dále jest zcela nemyšlitelno, že by nikdy některý biskup, prelát nebo farář v Uhrách nebyl proti jesuitům vystoupil, kdyby byli užívali formule, která od tridentského vyznání víry nejen se odchyluje, nýbrž z něho takřka posměch si činí.

Někteří poukazovali k podobným formulářům, jichž prý užívalo se při »protireformaci« v Čechách a ve Slezsku. Ale sám protestantský kazatel Peschek musí po dlouhých okolcích konečně přece doznati: »Dokázati, že takovýchto (od protestantů nalezených) formulářů skutečně bylo užíváno, jest nám ovšem nemožno, jelikož nám protokoly protireformačních kommissí nejsou přístupny; ale tyto formuláře shodují se tak dobře s názory oné doby, že nikterak nepochybujeme o tom, že jejich skutečně bylo užíváno.« Podobný argument slyšeli jsme již při »Monita secreta«: Nemůžeme jejich pravost dokázati, ale obsah »tajných napomenutí« hodí se velmi dobře k našim názorům o jesuitech: tedy jsou pravá. Takovými to důkazy možno však obhájeti nejmělejší smyšlenky. Než, Peschek chce ještě dále »zde rád připustiti, že onen formulář pochází snad z místa, kde nepůsobili právě jesuité sami, ježto na venkově často práce svěřovány nepatrnějším řeholníkům.«¹⁾ Tedy žádní jesuité, nýbrž »nepatrnější řeholníci«, ale i to jen »snad«. Pak prý jakási konvertitka, jménem »Anna Clasin« (Anna Clasová), r. 1725 učinila vyznání víry, jež jest stejného znění jako proklínací formulář. Ale sám Illgen doznává:

¹⁾ Ch. A. Peschek »Geschichte der Gegenreformation in Böhmen« 2. vyd. II. (Lipsko 1850), 159. — Také zpovědním lístkem, který r. 1791 »ex actis chovaných u Hlohovské evangelické církve... byl uveřejněn,« nedá se i při nejlepší vůli nic dokázati. Srv. Giefers, I. c., str. 43 n. Jak u Peschka, tak i u Mochnike jde pouze o věty, jež protestanté, a to beze všelikého důkazu, vydávali za části katolického vyznání víry.

»Zda však r. 1725 jistá Anna Clasová v Ulmu odpřísáhla protestantskou víru dle proklínacího formuláře, jež tam rukopisně byl rozšiřován (a jež s uherským formulářem téměř úplně se shoduje, toliko jen, že mnohé věty vyjádřeny jsou ještě drastičtěji), z ústává ještě pochybným rovněž tak, jako zpráva, že o Štědrý večer r. 1738 obě dcery někdejšího hildesheimského dvorního komorního rady Maja (Dorota Magdalena a Luisa), když byl Majus sám již dříve s oběma svými syny ke katolické víře přestoupil, učinily vyznání téměř téhož znění v Hildesheimu, jakkoliv jejich přestoupení v jezuitském kostele se stalo.«¹⁾

Oba uvedené případy jsou nejen »pochybné«, nýbrž úplně smyšlené. Weislinger píše: »Služič k vědomosti, že r. 1725 v Ulmu v exemptním štíftě a říšském chrámě Wengenském katolické vyznání víry dle formule Tridentského sněmu učinila ctihodná a poctivá paní Anna Clasová, měšťanka ulmská. Nedlouho potom vydal nesvědomitý kterýs Lutherán, jakkoliv pouze písemně, vyznání víry, jež by vůbec nikdo, ani ďábel sám, neučinil... Bylo sice k rozkazu veleslavného magistrátu po původci tohoto paskvilu dva dny po sobě veřejným svoláním pátráno, ale bez výsledku.«²⁾

Také od Böhmera r. 1787 uveřejněný příklad užití proklínacího formuláře z r. 1750 ukázal se brzo jako pouhá smyšlenka. Výsledek vyšetřování, jež kníže-biskup hildesheimský byl nařídil, byl tento: »že sestry Majovy nikoli v klášteře Escherdském, a také nikoliv r. 1750, nýbrž již r. 1738 v kostele jezuitském v Hildesheimu katolické vyznání víry ve formě od církve předepsané vykonaly, aniž při tom byly osoby, jež dr. Böhmer uvádí.«³⁾

Listy, jež pak v této záležitosti mezi proboštem Escherdským a drem Böhmerem byly vyměněny, vyšly spolu s ostatními listinami ve svrchu uvedeném ham-

¹⁾ Illgen, I. c., str. 193 násl.

²⁾ Weislinger »Der entlarvte lutherische Heilige III., 150 násl. Srvn. Gratz, I. c., seš. 4., str. 75 násl.

³⁾ Gratz I. c. seš. 5., str. 4 n.

burském listě, mezi nimi jest i notářsky pověřené prohlášení nejstaršího syna zemřelého komorního rady Maja, že jeho sestry »nikdy v řečeném klášteře žádného vyznání víry neučinily, ovšem však že se tak stalo v Hildesheimu r. 1738, a to dle formule shodující se s učením a příkazy církevními.« Dále byla tamtéž otištěna odpověď dra Böhmera proboštovi, v níž prohlašuje, že má »důvodnou příčinu pochybovati o upřímnosti zaslátelce onoho vyznání víry.«¹⁾

V letech 1818 a 1820 prý rouhavé toto vyznání víry bylo učiněno v Augšpurku, a r. 1819 ve Würzburgu. Ale také tyto případy jsou smyšleny, jak dokazuje »Prohlášení biskupského generálního vikariátu v Augšpurku«, uveřejněné v časopise »Allgemeine Zeitung« (1820 čís. 175). Prohlášení toto zní takto:

»Již roku 1818 rozšiřováno bylo v Augšpurku jakési prý katolické vyznání víry rukopisně v opisech, a to v rozličných zevnějších formách, s týmž sice v podstatě obsahem, ale nikoliv vždy ve znění doslovně stejném. Ani nadpisy nebyly vždy stejny. Takž stála na jednom exempláři pouze slova »U jedné konvertitky nalezeno v dubnu 1818«, kdežto exemplář jiný měl nadpis: »Římsko-katolické vyznání víry, kteréž Marie Strehlová učinila v dómě dne 13. dubna 1818«. V druhém číselném čísle časopisu »Literarische Monatsberichte für bayrische Staats- und Geschäftsmänner« byla pak otištěna proklínací formule, které se prý užívá při odpřísáhnutí protestantské víry, na kterouž prý nedávno kterás neofytka dle udání jednoho dopisovatele v Augšpurku přísahala. Biskupský generální vikariát v Augšpurku stěžoval si dne 13. srpna téhož roku u královské vlády kraje hornodunajského, prohlásil tvrzení, že by takovéto proklínací odpřísáhnutí protestantské víry kdy se bylo událo nebo diti se musilo, za nestoudnou lež a přiložil římsko-katolické vyznání víry, jak v celém římsko-katolickém světě se činí, a jak také Marií Strehlovou v dómě dne 13. dubna 1818

¹⁾ »Hamburgische Adress-Comptoir-Nachrichten, 24. ledna 1788, Srvn. Gratz, I. c., kde veškery listiny doslovně jsou otištěny.

v Augšpurku bylo učiněno. I žádal konečně za odvolání živé zprávy.

»Rečený časopis ‚Literarische Monatsberichte‘ skutečně také na konci druhého čísla říjnového z r. 1818 napsal: ‚Obdrželi jsme věrohodné oznámení, že odpřísahací formule, jež v těchto listech na str. 55 byla otištěna, jest naprosto nepravá a že jest výplodem nejhoršího náboženského záští.‘ Posléze připojila k tomu redakce ještě, že pokládá za svatou svoji povinnost prohlásiti dříve uveřejněnou odpřísahací formuli za podvrženou, jakmile nepravost této listiny nade vši pochybnost jest dokázána. Na tom tím spíše se přestalo, ježto zatím redakce časopisu ‚Literaturzeitung für katholische Religionslehrer‘ prohlásila, že zplnomocněna jest prohlásiti proklínací formuli veřejně za smyšlenku, dodávajíc, že sám obsah formule s dostatek dokazuje, že zlomyslný její původce naprosto není obeznámen s naukami, v nichž katolická církev a augšpurské vyznání se liší. (Sešit srpnový 1818, str. 255.) Ale byli na omylu, kdož se domnívali, že tím věc nadobro jest odbyta, neboť Dr. Wachler zařadil do svých ‚Theologische Nachrichten‘ (sešit listopadový 1819, str. 527) »Vyznání víry evangelického křesťana, jenž do katolicko-papežské církve (v Augšpurku) se zasvětit dává, 1818.« V tomto vyznání víry pod číslem 19 a 21, jakož i na konci jeho, opakují se v podstatě proklínací formule časopisu »Literarische Monatsblätter«. Totéž vyznání víry bylo o něco později otištěno také v berlínském časopise »Berliner Gesellschafter oder Blätter für Geist und Herz,« ročník 1820, čís. 7, až na to, že změněno »Augšpurk« ve »Würzburg«.

»Časopis »Zeitschrift für Christenthum u. Gottesgelehrtheit«, vydávaný Schrötrem a Kleinem (3. sv., seš. 3. r. 1820), shledává že toto vyznání jest příliš odporňé, všemu zdravému rozumu lidskému, všechněm lidským citům a veškeré křesťanské mravouce přes příliš na posměch a pravým křesťanským zásadám tou měrou protivné, než aby neměl o pravosti jeho pochybovati a možnost podvržení rád připustiti. Pročež přeje si, aby takovýto možný podvod byl odhalen a v celé své hnus-

nosti odsouzen.¹⁾ Biskupský generální vikariat ve Würzburgu viděl se vzhledem k článku 7. čísla berlínského časopisu »Gesellschafter oder Blätter für Geist und Herz« ze dne 21. ledna, datovanému ve Würzburgu, nucena v listě »Intelligenzblatt des Unterdonaukreises« v čís. 19., str. 308 dne 9. února b. r. ve známost uvést, že domnělý ten případ ve Würzburgu se neudál a že dotyčné věty doslovně v románě »Schillers Geisterseher« (2. díl, str. 305, 2. vyd. tištěné v Lipsku 1797 u Ambrože Bartha) jsou obsaženy a že, jelikož pisatel v řečeném časopise jména svého neudal, podána již byla k nejvyššímu místu stížnost za tím účelem, aby věc ta blíže byla vyšetřena.²⁾

»Brzo potom, totiž dne 26. února, vydán byl ve Würzburgu spisek nadepsaný: »Ehrenrettung der Katholiken von Bayern und besonders jener von Würzburg, gegen einen Artikel eines Berliner Blattes, des Gesellschafter für Geist und Herz, Nr. 7, 1820.« Tato obrana podává nám v opisech jak onoho vyznání víry, jež v právě řečeném časopise bylo uveřejněno, tak i onoho, jež v uvedeném románě jest obsaženo, připojuje k nim několik málo velmi účelných poznámek a poukazuje ke vzájemné jejich shodě. Zároveň otiskuje se v ní právě vyznání víry, jež v celé katolické církvi jest totožné, z katechismu Patera Canisia (str. 15), jakož i svrchu zmíněné prohlášení biskupského generálního vikariatu ve Würzburgu. Této »obrany« vyšlo od té doby již druhé vydání Redakce časopisu »Katholische Literaturzeitung« prohlásila v březnu t. r. v č. 24. strana 369 opět, že jest zplnomocněna, aby prohlásila, že katolické vyznání víry, jež do Wachlerových Annálů bylo pojata, jest nepravé a smyšlené. Potom vyšel spis »Vyznání římsko-katolické církve s překladem, úvodem a vysvětlivkami« od Dra. Burkharda Freudenfelda, profesora filosofie na král. pruské rýnské universitě, na němž vytištěna approbace biskupa münsterského z r. 1820. Účelem tohoto spisku jest, jak v předmluvě jest řečeno, odstraniti jistou bázeň

¹⁾ Doslovně u Gratze, I. c., 1821, seš. 2. str. 100 násl.

²⁾ Doslovně u Gratze, I. c., seš. 2. str. 107.

před strašidly a osvoboditi katolickou církev od neustále opakovaných falešných a hanlivých obviňování. Brzo potom vydán byl jiný spis: »Das Bekenntniss des römisch-katholischen Glaubens, wie es von jenen beschworen wird, welche ein Kirchenamt übernehmen, und von jenen, welche zur katholischen Religion über-treten« s poznámkami Vavřince Wolfa, faráře v Sitten a Solothurnu 1820. A nejnověji vylíčil »Apologeta katolicismu« vydávaný Dr. Gratzem, profesorem theologické fakulty na pruské rýnské universitě v Bonnu, (v 2. seš. str. 93—111), dějiny nemužného boje, jež nyní proti římsko-katolické církvi s bezednou nestoudností pomocí smyšleného katolického vyznání víry se vede, pod názvem »Drzá lež«.

»Po tom všem mohla toliko černá pomluva — poučena jsouc zkušeností zvláště našich dob, že totiž tomu, co stokrát, brzo tu, brzo jinde, brzo dnes, brzo zítra, brzo tak a brzo jinak se opětuje, na konec přece mnozí uvěří — odvážiti se toho, aby před nedávnem v časopise »Der schwäbische Merkur« v č. 271 ze dne 9. listopadu 1820 str. 1291 opět se starou lží se vytasila. Právem bychom byli očekávali, že spolková censura již po pouhém přečtení rukopisného, vnitřní ráz nepravdy na sobě nesoucího vyznání víry uzná za dobré, ne-li rukopis takový úplně odmítnouti, tož aspoň navrhnouti, aby od nejbližšího faráře dřívějšího biskupství augšpurského, jež nyní generálnímu vikariátu v Rottenburku n. R. podřízeno jest, úředně vyžádán byl augšpurský diecéšní ritual. V něm by byla nalezála na str. 509—514 v latinské a německé řeči římsko-katolické vyznání víry, jež nekatolík při přestoupení k církvi katolické veřejně učiniti má; byla by se na vlastní oči přesvědčila, že k uveřejnění zaslané vyznání víry od počátku až ke konci zcela jinak zní, nežli vyznání pravé. Biskupský generální vikariát v Augšpurku pokládá tudíž za přísnou svoji povinnost, zvláště když veřejným časopisem (»Apologeta katolicismu« 2. seš. str. 107) byl vyzván, aby po příkladu ordinariátu würzburského čest katolíkům obhájil — slavně prohlásiti a ve všeobecnou známost uvésti, že v biskupství augšpurském při přestupování ke kato-

lické církvi nikdy nižádné jiné vyznání víry se nečiní aniž činěno býti smí, leč to, jež dílem ze známého nicejsko-konstantinopolského vyznání víry, z části pak z toho, co ze snesení všeobecného sněmu církevního v Tridentě bylo vyňato a bullou papeže Pia IV. ze dne 13. listopadu 1564 »Iniunctum nobis apostolicae servitutis Officium« k němu ještě bylo připojeno. Toto vyznání víry, známé pode jménem symbolu církevního sněmu tridentského, bylo tři léta později, totiž r. 1567, do synodálních dekrétů biskupství augšpurského za biskupa a kardinála Jindřicha Otty (I, 2) pojato a odtud přešlo do většího diecéšního ritualu, v němž je, jak řečeno, na str. 509—514 nalézti možno. Toto tridentské vyznání víry jest v celé římsko-katolické církvi všude stejné. A toto vyznání víry liší se od nestoudně vymyšleného a utrhačného vyznání, jež uveřejněno bylo časopisem »Der schwäbische Merkur«, naprosto a podstatně, vyjmajíc jedině článek čtrnáctý, jednající o sedmi svatých svátostech.

V Augšpurku, dne 25. listopadu 1820.

Biskupský generální vikariát.

Sede vacante.

Svob. p. ze Sturmfederů,	Jos. Ignác Lumpert,
kapitulní děkan	generální správce vikariátu.
a předseda duchovní rady	
v Augšpurku.	

Jakož již Lani dosíci chtěl proklínací formulí určitého cíle, tak bylo tohoto t. zv. vyznání víry také později užíváno často k strannickým účelům, čímž se aspoň částečně vysvětluje, proč přes všeliké vyvracování s takovou drzostí opět a opět proklínací formulář nově byl vydáván. Mimo naznačené již případy, v nichž formuláře tendenčně bylo vykořisťováno, budiž zde uveden pouze jediný ještě případ, a to slovy dějepisce protestantského. K. A. Menzel píše:

»Smyslené vyznání víry, jež zprvu pod jménem vévody Mořice Viléma (Sasko-Zeitz) bylo rozšiřováno, potom pak také na kurprince (saského) přeneseno

bylo, sloužilo k tomu, aby nevole lidu proti církvi papeženskou nazývané roznícena byla v oškřivost: neboť dle něho prý tato knížata přísahou se zavázali, že budou vyznávat i věřiti, že papež má moc Písmu svatému ubírat nebo je rozšiřovat, že vše nové, co v Písmě i mimo Písmo ustanoví a poručí, pokládati sluší za slovo Boží, že jest oprávněn lidi dle své libosti do pekla uvrhnouti, že od každého božskou počtou jako Kristus sám má býti ctěn, že římský kněz více jest nežli matka Páně... Nadarmo odpíral vévoda Moric Vilém tomuto jemu připisovanému vyznání: a také bylo snadno formulí a výroků, kterými obrácení protestanté do římské církve zase se přijímají, v římské ritualní knize se dočísti; i byla na snadě myšlenka, že takovýto proklínací formulář, jenž přestupování ke katolické církvi nikterak nečinil lákavým, pouze k tomu byl namířen, aby rozum i přirozený cit proti němu roznítil. Ale odporná tato karikatura zamlouvala se předstávám, jež mezi protestanty o katolictví zavládly, i byla tudíž rovněž tak ochotně za pravdu přijímána, jako onen výsměch, jež sobě ztropilo satyrické kteréši péro z papežské moci ve formě bully vydané r. 1550 ke svolání sněmu tridentského, pokládán byl od protestantských dějepisců století 18. za skutečnou svolávací bulu papeže Julia III. a místo ní byl pojímán i do cenných jinak děl historických.«¹⁾

¹⁾ K. A. Menzel, »Neuere Geschichte der Deutschen seit der Reformation« V² 184. V bulle, o níž Menzel se zmiňuje, se praví: Chceme po sněmu knížata a národy, kteří od něho byli odsouzeni a prokleti, mečem zničiti, ni žen, ni dětí nešetřiti, nýbrž je všechny vyhubiti vypálením jejich domů, měst a městysů, až ostatní s provazy na hrdle přijdou, naše nohy políbí a veřejně vyznají atd. Jakožto pravá stojí tato »bulla« u Saliga »Geschichte der Augsburger Confession« kn. 3., kap. 4., str. 66. Ačkoliv Salig omyl svůj odvolal, dopustil se Rambach o 40 let později v poznámkách ke svému překladu Sarpiových dějin tridentského sněmu (III, 194) téže nekritičnosti. Srv. Menzel, l. c., II, 171. K literatuře o zneužívání proklínacího formuláře, ež Menzel vytýká, budiž ještě připojeno toto: Apostata Jungling uvěřejnil t. zv. vyznání víry vévodovo s vyvrácením jeho

4. Vnitřní důvody. — To, co zde závažný protestantský historik praví o »odporné karikatuře«, přivádí násilně k vnitřním důvodům proti pravosti, jež uvéstí můžeme ovšem jen velmi stručně.¹⁾ Jestliže jesuité chtěli dosíci toho, aby konverse daly se častěji, nemohli zvoliti k tomu prostředku nejpaušálnějšího nad takoveto »nesmyslné« vyznání víry. Neboť toto vyznání, jak Menzel dobře praví, »k přestupování ke katolické církvi nikterak nelákalo, nýbrž rozum i přirozený cit proti němu rozněcovalo.«

Illgen míní naproti tomu, že jesuité tuto »opravdu strašlivou formuli sestavili, aby tím větší nenávisť k dosavadní své víře byli naplněni a tím pevnějšími svazky k nové přijaté víře byli připoutáni.«²⁾ Tento důvod jest více než podivný. Illgen připouští před tím sám, že formulář ten obsahuje »nanejvýš nápadný nesmysl«, že »hanobí křesťanství a rouhá se mu«. Učením tedy, kteréž obsahuje mnohem více zavržení hodných kusů, nežli obsahovati mohlo největší protestantské poblouzení od obecné nauky, měli konvertité »naplněni býti tím větší nenávisť k dosavadní své víře«, »nesmyslem nanejvýš nápadným« a »rouháním se křesťanství« měli konvertité »tím pevnějšími svazky k nově přijaté víře býti připoutáni!« Odpornou naukou nelze zajisté v nikom vzbuditi nenávisť k nauce lepší a nesmyslem nelze ukouti pouta nerozlučná.

Co chtěli jesuité? Chtěli katolickou církev svojí věroukou i mravoukou hájiti a šířiti. A jakých pro-

(Frankfurt 1717), jako by to bylo učení katolické! Buder otiskl je s poznámkami Jünglingovými ve svém spise »Merkwürdiges Leben des Fürsten Moriz Wilhelm« (2. vyd. Frankfurt 1720), str. 457—501. Vévoda poručil, aby pojednání Jünglingovo katem bylo spáleno: pouze slavný magistrát města Plavna se tomu vzepřel. Proklínací formulář vyšel pak jako »Vyznání víry kurprince Bedřicha Augusta Saského« (Víděň 1717). Tytéž pošetilosti nalézáme sto let později u Kruga »Darstellung der Proselytenmacherei durch eine merkwürdige Bekehrungsgeschichte Herzogs Moriz Wilhelm von Sachsen-Zeit« (Lipsko 1822) a opět v Krugových »Sebraných spisech« II. (Brunšvík 1830), 55 násl.

¹⁾ Obširněji nalézájí se vnější a vnitřní, jakož i jazykové důvody proti pravosti uvedeny v Gratzově časopise »Apologet« seš. 4., str. 83—93.

²⁾ Illgen, l. c., 1842, str. 185.

středků k tomu užívají? Navádějí nově získané přívržence, aby základní nauky této církve zapřeli a žádají od nich, aby toto zapření celou řadou rouhání se Bohu odpřísáhli. Neboť proklínací formulář obsahuje vskutku více nežli jedno rouhání se Bohu, neboť »dbáti rozkazů papežových více nežli příkazů živého Boha« jest rouháním se Bohu; »nejsvětějšímu papeži božskou úctu vzdávati větším skloněním kolen, nežli jakéž Kristu samému přísluší«, jest rouháním se Bohu; tvrditi, že svatá »Panna Marie větší úcty hodna jest nežli Kristus sám,« jest rouháním se Bohu.

O šíleném tomto vyznání víry a zvláště o tom, jak nesmyslně přeučení professoři je obhajovali, vyslovil se svým časem starý Görres tímto drastickým svým způsobem:

»V desperaci vyhledali někteří nad jiné horkokrevní zápasníci ve zbrojnici staré kontroverze mezi rezavým železem ona domnělá vyznání víry, v nichž ten, jenž ke katolictví přestupoval, nejdříve pod přísahou zřekl se všeho zdravého rozumu lidského, načež nejprve sebe sama, a potom své rodiče a příbuzné proklel a konečně za nejhroznějších proklínání oddává se nikoliv ďáblu, nýbrž křesťanské církvi ke spasení. S dojemnou prostodušností a s dětinnou neviností uznali tuto legendu z dávných bohobojných dob... za historickou listinu a postavili se s ní vítězně proti svým protivníkům. Kdosi allarmoval spolkový sněm, stěžuje si do neslychaného proselytství; i pozvedlo se v úžasu celé Německo, když k jeho areopagu takto bylo voláno. Mnozí mínili, že jesuité nějakého německého knížete na cestě přepadli a do duté hory zavlékli, kde, jak známo, u trpaslíků sídlí, tam že mu proti vůli vystříhali tonsuru a oblékli v kutnu, spolkový sněm že má tudíž vyslati spolkové vojsko, aby zase vysvobodilo knížete, jenž násilím donucen byl přijati katolictví. Tu však shledalo se, že věc ta se sběhla před sto lety, nebo vlastně že nikdy se nestala, a že to byl pouze planý poplach, jenž ctihodné shromáždění z důležitého zaměstnání vyrušil. Jiní učinili podobné nálezy; ve Vídni, v Augšpurku, ve Würzburku, v Hildesheimu udály se podobné ohavnosti, a

to ohavnosti takové, že tomu, kdo o nich slyší, vlasy hrůzou na hlavě vstávají, mráz po těle běží a dech se zatajuje. Zatím odevšad: z Vídně, Würzburku i z Hildesheimu byly tyto papíry s protestem vráceny, a žijící očití svědkové potvrdili, že to vše jest pouhopouhá bajka, jež slátána byla ze Schillerova zaklínače duchův psaného v duchu strašidelných historií, a z cest vykonaných doupaty bída a příbytky neštěstí. Svět jen poněkud hanby se štítlí by se domníval, že na tolikेरém zahanbení jest dosti, a že ten, koho se zahanbení to týká, mlčky je na sobě lpěti nechá, jak se to v podobných případech stává.

»Ale tu seděl ještě jakýs přeučený pán v Královci, jenž chtěl také svojí trochou k ostudě přispěti a kterýž báječné nestvůry z Německa odevšad vyhnané ve svém velikonočním programu šťastně do Uher přesídlil, tedy tam, kde dle Herodota také indiánští Siginí nebo cikáni na svých malých huňatých konících se prohánějí, a kde zajisté nikdo proti těm nestvůrám nic nenamítne. Ale nastojte, tu přijde na neštěstí uherský opat a předloží synodě, kteráž jej k tomu byla vyzvala, latinsky psanou knihu, v níž historicky dokazuje, že vše to bylo jen zlomyslnou smyšlenkou několika ničemných lidí... Všecko toto zahanbení mohli si nepřátelé naši ušetřiti, kdyby se neoddávali obmezené zaslepenosti sektářského ducha, nýbrž kdyby bývali jen trochu lidského rozumu byli užili. Užívající tohoto Božího daru, kterýž však pohříchu u jistých učenců nanejvýš vzácným se stal, byli by brzo shledali, že by šílenou býti musila církev, která by svým neofytům takovéto články k odpřísáhnutí předložiti chtěla; ti pak, kteří by na ně přísahali, že by musili býti buď blbí nebo ďáblem posedlí, aby sobě něco takového dali líbiti: vnitřní pravděpodobnost toho vedla by sama již k náhledu, že marno jest takovými zbraněmi bojovati. A takž stává se, že svaté knihy biblické před soudnou stolicí kritiky jsou volány, tam všemi reagenciemi napadány a zkoumány, všemožnými mukami historického lučebnictví trápeny, všelikými bludišti záludného inkvisičního řízení proháněny, a takřka policejně svoji pravost musí dokázati: kdežto takovéto

blbě báhorky, kteréž znamení lži, jež i největší hlupák čísti může, hned na čele mají vypáleno, přijímají ti, kdož do cechu pěstitelů této přísné kritiky náležejí, s nejstupidnější pověrou jako zaručenou pravdu, aniž k nim řádně přihlédli.«¹⁾

Jest tudíž nejen historicky, nýbrž také i psychologicky nemožno, aby jesuité byli kdy tak zv. proklínacího formuláře užívali: uherský proklínací formulář není vskutku nic jiného leč »odporná karrikatura« a »blbě báhorka, kteráž znamení lži, jež i největší hlupák čísti může, hned na čele má vypáleno.« »Jest velice smutné« — tak míní evangelický svaz sám »že takovéto dávno již odbyté báhorky o jesuitech ještě dnes tu a tam bývají ohřívány.«²⁾

¹⁾ J. von Görres, Politische Schriften V, 196 násl.

²⁾ Anti-Duhr str. 14. — Mnohé z takovýchto odbytých bajek opakoval u nás Tomáš V. Bílek ve spise »Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště« (v Praze 1896). Důkladný rozbor této knihy podal prof. dr. Jakub Hodr v časopise »Hlídka« r. 1897. Tak na př. z bajek dosud v přítomném spise vyvrácených ohřívá Bílek bajku o vyzrazení zpovědi císař. Marie Terezie ve stati »Zrušení řádu jesuitského« (str. 260 a násl.); »tajným poučením pro představenstva řádu jesuitského« věnoval Bílek zvláštní stať na str. 66—81. O jiných bajkách, jež Bílek za bernou minci vydává, bude učiněna zmínka na příslušných místech. — »Ottův Slovník« v XVII. díle na str. 554 pokládá sice »Monita privata Societatis Jesu« za satiru, nazývá ji však neprávem »dovednou« a dokládá, že »s údaji v nich uvedenými shodovala se namnoze i skutečnost«.

7. Jesuité jsou nejhlavnějšími původci třicetileté války.

Jesuité jsou původci třicetileté války — toť mnohým vzdělancům i nevzdělancům věcí tak jistou, že nepotřebuje ani důkazu. Obžalobu tuto halí jistý professor bohosloví na Halle-Vittenberské universitě v tato slova: »Chtěl-li by někdo popsati všechny hanebné a krvavé činy, jež jesuité na protestantismu spáchali, kolik svazků musilo by se naplniti? Že byli jesuité nejhlavnějšími strůjci třicetileté války, uznává se všude, kde nevládne janssenovské dějepisné umění.«¹⁾ Ba i muž, jako Vilém Wattenbach, píše: »Jesuité zažehli pochoděň třicetileté války v Německu.«²⁾

Přidržujíce se znění obžaloby a přihlízejíce zde tudíž jen k počátku války, ukážeme nejprve, že důkazy pro tvrzení to uvedené obstáti nemohou; po té však na základě pramenův a držíce se výsledků nejnovějších badání vyložíme původ třicetileté války; tato druhá, obšrnější část dokáže ještě zřejměji než první negativní část vratkost tohoto tak zv. axiomatu.

1. Důkazy obžaloby. — O důkaz pokouší se Dr. Hutzemann v úvodě ke svému spisu »Jesuitischer Feldzugsplan zur Ausrottung aller Ketzler« těmito slovy: »Sídly řádovými byla města: Vídeň pro území habsburské, Ingolstadt pro Bavorsko, eventuálně pro

¹⁾ Beyschlag, Gehören die Jesuiten ins Deutsche Reich? (Berlín 1891), str. 26.

²⁾ W. Wattenbach, Geschichte des römischen Papstthums (Berlín 1876), str. 312.

Franky, a Kolín pro Nizozemí a Rýn. Co v krajích těchto Římu bylo zachováno, je hlavně zásluhou jesuitův. Tím však rozdělili Německo ve dva nepřátelské tábory a nenávisť, jakou proti jinověrcům roznítili, způsobili propuknutí třicetileté války, jež učinila z Německa poušť plnou rozvalin a rejdiště lupičů ze všech evropských národův.«¹⁾

Články důkazu toho jsou tyto: 1. Jesuité působili pro zachování náboženství katolického, proto rozdělili Německo ve dva nepřátelské tábory. První věta je správná, ale věta závěrečná je logicky a historicky nepřipustná, neboť zachováváním se nerozdvojuje, a rozdvojení, roztržení po celá století trvajících jednoty církevní nebylo přece způsobeno jesuity! 2. Jesuité roznítili nenávisť proti jinověrcům, proto přivodili vypuknutí války. Tato věta je již proto nesprávná, že spočívá na klamném předpokladě, že byla válka třicetiletá válkou náboženskou: tou však nebyla; byla podstatně v první řadě válkou o mocenské postavení a dobývání zemí. Pak je též první ta věta zcela nesprávná: při veškerém sebe rozhodnějším hájení staré víry nerozněcovali jesuité nenávisť proti jinověrcům; pro věc tu nelze uvést ani jediného pádného důkazu; a kdyby i bylo možno nalézt jednotlivé nenávisť plné projevy jednotlivých jesuitů, nepodal by se tím ještě důkaz všeobecný.²⁾ Dále celá věta páně Hutzelmanna měla by smysl jenom tehdy, kdyby ti od jesuitů k nenávisťi popuzení katolíci byli bývali útočníci a kdyby byli po české koruně bažičiho kurfiřta falckého Bedřicha s jeho kořistictvími soudruhy a utraquistické povstalce napadli. Útok však nevyšel od katolíkův. Co pak konečně se týče těch »lupičů ze všech evropských národů«, tu nikoliv

¹⁾ Nürnberg 1891, str. 4.

²⁾ O tom, že se jesuité chovali k osobám jinověrců velice šetrně, viz první bajku o jesuitech; později ukáže se to ještě více. P. Olivier Manare vypravuje, že jesuité zaměstnávali v Augšpurku ke konci XVI. století téměř jenom protestantské dělníky, a že měli protestantského lékaře a protestantského lékárníka. (Oliv. Manareus, De rebus Soc. Iesu commentarius [Florentinae 1886] p. 163.)

katolíci, nýbrž jiní lidé volali do říše Turky, Holanďany, Dány, Švédy atd.

Podobně nemohou obstát ani jiné důvody, jež se uvádějí.

Professor Koldewey uvádí pro větu, že »válku tu dlužno označiti v nejvlastnějším slova smyslu jako ovoce jesuitské setby«, následující důkaz: »Člověk věci znalý a nepředpojatý... nezapomíná, že všichni ti úhlavní a neúprosní nepřátelé protestantismu, že císař Ferdinand II. a vévoda bavorský Maximilian, že Tilly a Wallenstein byli žáky a přáteli jesuitův.«¹⁾ Již na jiném místě bylo k těmto slovům odpověděno, že důkaz tento nemá s logikou nic společného. »Beze všeho zření k času, okolnostem a účinným příčinám musil bych pak větším právem uzavíratí takto: Thurn, Kristian Brunšvícký, Bedřich V., Kristian IV. atd. byli žáky a přáteli protestantův a »úhlavními« nepřáteli katolíkův a jesuitů; jest tudíž třicetiletá válka ovocem setby protestantské.«²⁾

Důkaz poněkud zevrubnější snaží se podati Huber. Praví: »Tak spěly věci stále více vstříc třicetileté válce a jesuiti dlužno prohlásiti za její nejpřednější původce.« Dále na jiném místě dří: »Za nezměrnou bídu, kterou neblahá ta válka náboženská na Německo uvalila, za politickou malomocnost, kulturně historický úpadek, mravní zdivočelost a duševní zpusťlost, nejhoroznější odlidnění a úplné ochuzení naší vlasti jest nám v míře nikoliv nepatrné děkovati Tovaryšstvu Ježíšovu.«³⁾ Huber to dokazuje takto: »Našuškávání jesuitův a příklad arciknížete Ferdinanda přiměly císaře Rudolfa II. k tomu, aby nejprve v Horním a Dolním Rakousku od r. 1599—1603, a po té též ve svých ostatních dědičných zemích, v Čechách a v Uhersku, násilnou protireformaci zavedl.«⁴⁾

¹⁾ Koldewey, Die Jesuiten und das Herzogthum Braunschweig, str. 17.

²⁾ Reichmann, Die Jesuiten und das Herzogthum Braunschweig. Ein offenes Brief an Herren Professor Koldewey (Freiburg 1890), str. 27.

³⁾ Joh. Huber, Der Jesuitenorden, str. 138, 143.

⁴⁾ Tamtéž, str. 136.

Tento první důkaz je vratký; lepší dějepisec, než jaký je Huber, a nad to odborník, co se doby této týče, odkázal podobné povídání »do říše pouhého blábolení«. Gindely praví ve svém díle o Rudolfovi II.: »Vše nás tedy opravňuje, míti za to, že přísná opatření, jichž proti protestantům užití Rudolf se rozhodl, byla výsledkem jeho nejvlastnějšího rozhodnutí, na něž Španělsko a Řím tak málo působily, že o vzniku jich ani nevěděly. Fessler ve svých „Dějínách Uherska“ (Geschichte der Ungarn) se sice nerozpakuje a přičítá takovýto vliv na mysl císařovu kapucínům a jesuitům; avšak správnosti tohoto tvrzení jest nám naprosto odpírati, jelikož znalost španělské korespondence o panujících vlivech na pražském dvoře nezůstává nás o tom v pochybnostech. Z tohoto důvodu jest nám do říše pouhého blábolení odkázati i to, co Fessler každou chvíli tvrdí o vlivu San Clementově a nunciově.«¹⁾

Jako další důkaz jmenuje Huber též dva »jesuity« jako zvláště vinné. »Jesuita Jan z Mellenu (Johann von Mellen) vynašel prostředek, ten totiž, že císař, nejsa s to, aby kacíře vyhubil, smí s tajnou výhradou od násilí upustiti a kacíře tak dlouho trpěti, až by mohl vzrůstem sil své donucovací prostředky přiostržiti a onyno vyhnati.« »Řeč jesuitů byla tou dobou slovem i písmem stále smělejší a nepřátelštější. Jesuita Windeck vyzýval přímo ku vraždění a ubíjení lutheránů a všech ostatních kacířů.«²⁾

Jesuita jménem Jan z Mellenu se v řádových seznamech nenalézá; měl-li by snad býti míněn P. Joh. Montanus (Mollensis), musilo by se místo to nejprve dokázati. Windeck však není zcela jistě jesuitou. Již r. 1611 ohradil se proti tomu P. Keller, aby se »Paulus Windeck« vydával za jesuitu, podobně jako se

¹⁾ Gindely, Rudolf II., I. 67 a pozn. V Obráně českých jesuitů se zvláště praví: »Že císař Ferdinand První a Rudolf Druhý ve věcech náboženských reformovali, k tomu neradili jesuité, nýbrž jiní.« (Khevenhiller, Annales Ferdinandeae, IX. 125; v Apologia auctior pro Societate Iesu ex Boemia et Moravia ... proscripta [Ingolstadii 1619], p. 25.)

²⁾ Huber, I. c., str. 137 n.

za ně vydávají Rossäus, Alanus Copus a Stapleton.¹⁾ Avšak to nespomohlo. Ve všech protijesuitských spisech opakuje se jméno to dále až na naše doby, poněvadž nepřátelé jesuitů většinou jeden z druhého opisují, o spisy obranné se nestarajíce.²⁾

Dále »vylíčili jesuité —« dle Hubra — »knížatům jim oddaným Norimberský (!) náboženský mír z r. 1555 jako nezávazný, jelikož prý věci církve je se škodou, a upírali císaři Ferdinandovi I. věčnou blaženost proto, že jej uzavřel.«³⁾ Ani pro jedno ani pro druhé tvrzení důkaz není uveden. Žaloba, týkající se náboženského míru z r. 1555 byla protestantskými hanopisy často pronášena, avšak od jesuitů byla již před třicetiletou válkou vždy rozhodně zamítána. Tak praví na př. jesuita Rosenbusch (Roseffius) ve své Deklaraci proti Osiandrovi z r. 1588: »Nemám příčiny, abych kacíři víru rušil, pokud on mně drží, co slíbil. A proto, když se jedenkrát uzavřelo s nimi s rozmyslem něco nikoliv zlého, má se to syncere a upřímo držeti ... Ačkoliv v Římě dobře se ví, jak náboženský mír byl uzavřen, nikdy se přece neslyšelo, že by byl papež nejmenší dal příčinu nebo pochybnost byl vyslovil, aby se náboženský mír zrušil.«⁴⁾ P. Becan, jenž byl na počátku třicetileté války zpovědníkem Ferdinanda II., učí výslovně, že vrchnost katolická, jež uzavřela s jinověrci

¹⁾ Tyrannicidium (Monachii 1611), str. 17.: »Quoties vobis Jesuita est Alanus Copus? quoties Stapletonus? quoties Paulus Windeck?« »Jan Pavel Windeck ze Schlettstadtu, doktor sv. písma, kustos a kanovník při kollegiatním kostele v Markdorfu«, jak se zove v jednom dopise arcivévodě Maximiliana ze 4. října 1604, obdržel professuru ve Frýburce (v Badensku) a byl častěji rektorem tamější university. Dle výkazu matriky universitní studoval r. 1555—1558 ve Frýburce, i nebyl tudíž ani zákem jesuitů, kteří teprve r. 1620, v úmrtním roce Windeckově, do Frýburka přišli. Srv. Schreiber, Geschichte der Albert-Ludwigs-Universität, II. 319 n., 402 nn.

²⁾ Také Wolf, Geschichte der Jesuiten, vydává (II. 132.) Pavla Windecka za jesuitu. Týž jmenuje také kardinála Klesla »jesuitou«; Klesl figuruje opětovně jako jesuita u Peschka, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, I. 236, 245.

³⁾ Huber, I. c., str. 138.

⁴⁾ Rosenbusch, Declaration der untüchtigen Abfertigung Osiandri, str. 96.

smlouvu o trpění náboženské svobody, kterou bez většího zla zameziti nelze, je touto smlouvou vázána.¹⁾

Becan vyložil obšírněji učení toto i ve zvláštním spise²⁾ a svých vývodův hájil proti různým útokům, jako r. 1609 proti jistému hollandskému kalvinci³⁾ a r. 1620 proti Paräovi.⁴⁾ V tomto posledním spise učí Becan: »Uzavře-li katolický panovník s haeretiky smlouvu o svobodě náboženské, kterou bez většího zla pro všeobecné dobro zameziti nemůže, musí smlouvu tuto věrně zachovávat. Příčina toho zjevna z toho, co již bylo řečeno, že totiž věrnost v každé dovolené a počestné smlouvě musí býti zachována; a tu jest dovoleno a počestno trpěti svobodu náboženskou, aby větší zlo bylo odvráceno, a takovou smlouvu toleranční může katolický panovník dovoleně a dobře v takové tísní uzavřít. Uzavře-li tudíž panovník smlouvu, musí jí dostáti.«

Paräus vytýkal též tomuto jesuitovi, že stanoví zásadu, že smlouva, jež velikou bázni nespravedlivě

¹⁾ Becanus, Theol. schol. tom. II., tract. 1., cap. 16., q. 4. v Opp. omnia p. 363 sq. Srovnej Manuale controvers. v Opp. omnia p. 1559 sq. Krebs ve svém spise »Politische Publicistik der Jesuiten« (strana 144 n.) uvádí celou řadu insinuací, jež mají tvrzení Becanova zvrtnouti. Pak praví: »Působnost chvály, již Becan císaři Karlu V. věnuje, jelikož neporušil průvodního listu Lutherova, musila býti opět oslabena sofistickým ospravedlňováním porušení glejtu daného Husovi. Becan totiž prohlašuje, že Sigmund neporušil glejtu Husova, koncil však, jenž Husa potrestal, že mu nezaručil svobodného glejtu.« Lze jen za to míti, že Dr. Krebs glejtu císaře Sigmunda na všechna »duchovní a světská knížata říše... a na svaté říše poddané a věrné« nikdy nečetl, neboť jinak by věru přece nemohl mluvit o »porušení glejtu«. Stojí v tomto glejtu, jenž dle celého svého znění není leč cestovním pasem, jen jedině slovo o tom, že chtěl císař Husa soudní pravomoci koncilu odníti? To císař z mnohých důvodů vůbec učiniti nemohl (srv. Histor.-polit. Bl. 1839, sv. IV. a po té pojednání Friedrichovo, Johann. Hus, II. 19 nn.) ¶ Porušení glejtu tu není, a Becan nemohl se též žádného »sofistického ospravedlňování porušení glejtu« dopustiti, protože plným právem porušení glejtu popírá.

²⁾ De fide haereticis servanda. Moguntiae 1608.

³⁾ Quaestiones miscellaneae de fide haereticis servanda. Moguntiae 1609.

⁴⁾ Posterior pars epistolae de fide haereticis servanda. Opuscula theologica, Parisiis 1633, v poslední části str. 211.

byla vynucena, může býti soudcem prohlášena za neplatnou. Becan odpovídá, že tato zásada obsažena jest doslovně tak v kanonickém a občanském právu.¹⁾ On však že nikde netvrdil, že evangelici bázni a násilím smlouvy na katolicích vynutili; chce-li prý to Paräus dokázati, že je to jeho věc. »Uzavíráš-li dále: svoboda náboženská jest nedovolena, jak Becan učí; tedy dle Becana není dovoleno uzavírat smlouvu o svobodě náboženské, — odpovídám: Něco jiného jest svoboda náboženství nebo svobodné vykonávání haerese, a něco jiného jest trpěti toto vykonávání: onano jest vždy nedovolena, a proto nesmí se ve věci té uzavírat žádné smlouvy; ale trpění tohoto vykonávání může býti dovoleno, a proto může o tom dovolená smlouva býti uzavřena.«²⁾

Jinak ovšem učili vážení protestanté. Augšpurští slibili r. 1530 císaři, že nepodniknou nijaké změny náboženství, a ostýchali se tudíž zavést reformaci. Štrasburský právník František Frosch hleděl je těchto skrupulí zbaviti. V dobrozdání, jež do Augšpurka poslal, pravil: Že vrchnost má právo, ve svém území náboženství reformovati, o tom prý není pochybnosti; jeť prý přímo povinností vrchnosti, aby, pozná-li, že učení a obřady v jejím území jsou »nepravé, nespravedlivé a modlářské«, je dle Písma sv. změnila Toto právo a tuto povinnost nemohla prý by zrušiti žádná opačná pacta nebo conventiones, ani sama přísaha. Dle toho je prý i slib, jež dalo město Augšpurk císaři na říšském sněmě r. 1530 —

¹⁾ Tak německé úsloví právní dí: »Genöthetes besteht nicht«.

²⁾ Opusc. theol. I. c. p. 212. Dle toho možno posouditi, přihodilo-li se neštěstí Becanovi nebo Krebsovi, když tento píše: »Jednou stihlo Becana i neštěstí, že na potvrzenou svého mínění, že svobodu náboženství dovoliti nelze, uvedl místo, kteréž prohlašuje za správný náhled, že není třeba kacířům ve věrnosti státi.« Avšak na místě tom stojí výslovně: »rescripto per fraudem elicito«, a to souhlasí docela s větou, již Krebs sám na předešlé straně uvádí jako mínění Becanova: »Přinutil-li tě nepřítel ke smlouvě násilím, bázni nebo lstí, můžeš smlouvu tu zrušiti.«

že nepodnikne nijaké změny obřadů — neplatný, jsa proti počestnosti, proti Bohu a dobrému mravu.«¹⁾

R. 1553 žádali lutherští kazatelé od rady Štrasburské odstranění katolické bohoslužby, jež jen v několika kostelích byla trpěna. Odvolávání se na smlouvu s císařem a biskupem zamítli kazatelé slovy, »že není třeba, dostáti na dále smlouvě s biskupem, jelikož prý je proti účtě a slovu Božímu.«²⁾ A r. 1554 pravili opět: »Ačkoliv je hříšno, uzavíratí a činiti smlouvy, jež porušují účtu a jméno Boží a účtě té jsou na újmu je hřích ten dvojnásobný a těžší, odváží-li se někdo tytéž smlouvy, byv varován, držeti a je prováděti.« Smlouva pak byla skutečně též zrušena.

»Konečně,« píše Huber, »přispěly neustálé útoky jesuitů na majestát císařem daný velice k tomu, aby probudily nedůvěru Čechů.«³⁾

I to je stará, často opěťovaná žaloba; čeští jesuité odpověděli na ni hned, jakmile byli od povstalců vyhnáni. Praví ve svém obranném spise:

»Utraquisté praví též ve svém dekrétě, že prý členové Tovaryšstva jednali proti majestátu císařovu; poněvadž však nepraví, kdy, od koho a jak se to stalo, a jak slova ta zněla, není třeba, dlouho se tím obíratí; také není jesuitům známo, že by ex professo soud svůj byli projevili, a kdyby snad jednovlívec to byl učinil, pak že by pro věc tu bylo trestati jeho a nikoliv celé Tovaryšstvo; mimo to pak Jeho Veličenstvo samo usoudilo, že utraquisté více si osobovali, než jim ve zmíněném majestátě a ve smlouvě, kterou strana pod jednou a pod obojí uzavřely, bylo dovoleno. A proto by to ani nebylo velikým proviněním, kdyžtě hned o tom, jak majestát císařův vykládati dlužno, různě se soudilo. Co pak se toho týče, že císař Rudolf neměl majestátu vydati bez souhlasu papežova, tu Tovaryšstvo nemíní disputovati o tom, co zmíněný císař, jsa ve městě,

¹⁾ Politische Correspondenz der Stadt Strassburg II. 196 f.; cfr. Nik. Paulus, Die Strassburger Reformatoren und die Gewissensfreiheit (Freiburg i. B. 1895), p. 6. sq.

²⁾ Röhrich, Geschichte der Reformation im Elsass, III. (Strassburg 1830), 34 n.; viz: Nik. Paulus, l. c., str. 70.

³⁾ Huber, l. c., str. 139.

v němž tehdy dlel, od utraquistů se všech stran násilím obklíčen a takřka obležen, k odvrácení většího zla měl jim povolití; aniž se Tovaryšstvo domnívá, že by některý z jeho členův chtěl, maje na zřeteli tuto okolnost, přesně to vykládati a stanoviti; avšak mluvili se o věci samé, nehledíc k daným okolnostem, tu jest rozhodným jeho míněním, že všechny takové věci, jež náboženství se dotýkají, přísluší především římskému papeži jakožto nejvyššímu správci církve na zemi.«¹⁾

2. Nuže, kdo je tedy vlastním původcem třicetileté války? Odpovědí buďtež historická fakta, nikoliv subjektivní mínění.

Dne 4. května r. 1608 založena byla z popudu cizí moci, katolického krále francouzského, kalvínská unie pod falckým kurfiřtem Bedřichem IV.; o rok později, dne 10. července r. 1609, povstala na obranu proti nebezpečím od unie hrozcím katolická liga. Oč usilovala Unie kalvínská? Byla příčinou jejího povstání jenom říšská klatba, kterou Maximilián z rozkazu císařova r. 1607 v Donauwörthu vykonal? Protestantský kurfiřt saský odpovídá na tuto otázku ve svém listě z 18. března 1610 takto: »Účelu Unie, uniaty označeného, totiž: zmírnění Donauwörthských nátisků, míru v říši, podpory evangelické věci, není dosaženo; unie přivedla věci evangelické často ve větší nebezpečení. Jest na bíledni, že všeliká snaha unie směřuje k tomu, neposlouchati císařských dekrétův. Že katolíci, počínáním unie povzbuzeni, také se vzchopili, toho jim zazlívati nelze.«²⁾

¹⁾ Khevenhiller, Annales IX, 134 sq. Věty, jež Krebs (Publicistik, str. 103) býť nikoliv s uvozovacími znaménky, přece jen, jak se zdá, jako slova apologie označuje, a jež v jednom protestantském štváčském listě již jako »doslovné« se uvadějí, v apologii vůbec ani nejsou. Srovnej Londorp, Acta publica und Schriftliche Handlungen (Frankfurt 1668) I., 429, 433. O využitkování těchto slov skrze protestantského pastora E. Schölla viz »Germanii« z r. 1893, č. 51. Tak věta, »že Tanner (autor Apologie) prohlásil majestát za nezávazný«, je nesprávná. Tanner toho neučinil, a Tanner sám odmítá rozhodně tuto výtku v Apologia auctior (p. 92).

²⁾ Briefe und Acten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges (München 1877) III., 209.² — Unie »byl tedy svaz, jenž

Základní listina Ligy stanovila jenom cíl obranný. »Toto obmezení — tak píše Ritter — bylo od prozíravé hlavy spolku míněno velmi vážně. Maximilian věděl příliš dobře, jak nepatrnou byla účinnost a obětavost duchovních knížat, a jak velice byla vlastní úzkostlivost těchto pánů sesílena ještě kapitolami, na nichž záviseli.«¹⁾ »Že spolek míněn jest jen defenzivně« — soudí Stieve — »je hlavní myšlenkou celé smlouvy, kterou Maximilian jen v tomto smyslu prováděl; tvrzení, jež se čte u Rittera (Deutsche Geschichte II., 254), že Maximilian od říšského sněmu z r. 1608 v napomínáních pravidelně po sobě následujících svým souvěrcům vytýkal...: nechcete-li vydati v šanc naději, již nikdy jste se nevzdali, účtovatí totiž bez milosrdenství s protivníkem dle katolického názoru o míru náboženském, nesmíte již ani na chvíli otáletí se založením ochranného spolku, nemá v aktech nejmenší opory, a mně není též znám žádný doklad, že by byli katoličtí stavové říší tuto naději měli.«²⁾

Komu o poznání pravdy vážně se jedná, ten ať čte akta v Ritterových »Briefe und Acten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges«. Plán založení Unie byl hotov již dávno před událostí donauwörthskou. Buďtež tuto uvedena jenom některá místa, jež charakterisují knížata Uniatská a úmysly Francie jimi podporované.

Dne 27. října 1602 píše král Jindřich IV. Bongarsovi o výsledku návštěvy lantkraběte hessen-kasselského Mořice v Paříži: »Jmenoval jsem ho nejvyšším vojevůdcem všech německých vojsk, jež potom pro svou službu najmu a užiji, s ročním platem 36000 liver v míru i ve válce. Věděl jsem již před tím, že si této důstojnosti přeje, a proto ji též rád přijal.« Co fran-

zřejmě směřoval k tomu, aby (v čas potřeby s přispěním cizozemců) německou ústavu povalil a proti císaři vystoupil « Tak píše protestant Leo ve své Universalgeschichte, III^a, 331.

¹⁾ Moritz Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation II. (Stuttgart 1895) 332.

²⁾ Briefe und Acten VI. (1895), 737¹.

couzský král vlastně obmyslel, praví zřejmě v témž listě: »Poznáváje, jak je Unie německých říšských knížat pro Francii potřebna, prosil jsem lantkraběte, aby je nejprve mým jménem napomenul a povzbudil k tomu, by se spojili a sjednotili nejen slovy, nýbrž též důstojnými činy a skutky, by svobody své a své vážnosti si hájili a proti plánům a přehmatům domu Rakouského si ji zabezpečili. Neboť ten, posilňován jejich různicemi od něho uměle udržovanými, zneužívá denně jejich trpělivosti, a to s příliš velikým pohrdáním a opovrhováním jejich reputace a prospěchu.«¹⁾ O několik let později (v srpnu r. 1606) mohl Jindřich IV. knížeti Kristianovi Anhaltskému zcela zřejmě říci: »Čím zdeptanějším a zmatenějším vidím dům Rakouský, tím je mně to pro můj klid milejší.«²⁾ Dne 11. února 1610 uzavřela Unie s Francií formální smlouvu.³⁾

Na omluvný spis Unie odpověděla dne 30. července 1610 tři nekatolická knížata, kurfiřt saský, brunšvický vévoda Jindřich Julius a lantkrabě hessenkasselský Ludvík, takto: »Unie ohrazuje se proti tomu, že by chtěla podniknouti něco proti císaři a proti zemskému a náboženskému míru; avšak je na bíledni, že Unie, vyburcování cizích panovníkův a nastávající vojna směřuje vlastně a pouze k tomu, aby dekrétů císařských se neposlouchalo a katoličtí stavové byli napadeni. Důkazy toho jsou tyto: umístění vojsk a pochody přes zboží klášterní (štiny), což bez záruky, proti říšským zákonům se stalo; vpád do štiny strassburského; ohrožování jiných stavů, mezi nimi nás samých, kteří jsme zde s tak velikými nesnázemi o mír své milované vlasti pečovali a pracovali... Konečně co se týče žádosti, abychom překazili zámysly směřující k potlačení evangelikův a abychom neposilovali moci antikristovy v Římě, jest nám dáti císaři a v Praze přítomným knížatům svědectví, že nemyslí na žádné porušování

¹⁾ Ritter, Briefe und Acten, I. 330.

²⁾ Ibid. I. 507.

³⁾ Srv. Leo, Universalgeschichte, III^a, 333.

zemského a náboženského míru... Jestliže však V. M. ve zbrani setrvávají a brzy ten, brzy onen stav přepadnouti chtějí, nemáme sice s papežem nebo antikristem v Římě a jeho tyranii, jak list V. M. praví, nic společného, a přestáváme i nyní ještě na jednotě a svazcích říše: avšak V. M. mohou se snadno domyslit, že v opačném případě ani c. k. Veličenstva, jakožto nás všech hlavy, ani kurfiřtův a knížat, jakožto našich druhů, jsouce pamětlivi svých přísah a povinností neopustíme...«

Protestantský dějepisec Senckenberg, jenž před 100 lety nejdříve výtah z tohoto listu uveřejnil, dodává: »Katolík byl by mohl sotva ostřeji napsati tento list proti Unii.«¹⁾

Již r. 1608 projevuje se na dvoře heidelberském touha po české koruně.²⁾ Členové Unie prohlásili se r. 1615 a 1616 pro rozšíření moci generálních států v říši; dobrozdání to končí slovy, »že je Unii snesitelnější, aby v zemích jülišských vlály prapory generálních států, než prapory císařovy.« Když se Uniaté r. 1618 nejprve byli spokojili tím, že české odbojné stavy slovy povzbuzovali, zaručili se v červnu za půjčku českých odbojných stavů v obnose 200.000 zl. V červenci r. 1619 přepadli Uniaté na území biskupa eichstättského 500 pro Ferdinanda II. najatých jezdců: dvojí porušení míru. Hlava Uniatů, Bedřich, zrušil pak přísahu, již se byl císaři zavázal, a dal si od českých odbojných stavů posaditi na hlavu uzmutou korunu. Na jedné hollandské rytině z té doby spatřuje se Bedřich, jak sedí v královském stanu; za ním stojí několik německých knížat, podávajících orlí péra, jimiž

¹⁾ Klopp, Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs, I. (Paderborn 1891), 98.

²⁾ Již v letech 1605—1607 dovolili si Falctí »příležitostně chtivě kochati se vyhlídkami, jež při možném odtržení se Uher nebo Čech od panství rakouského se otvírají pro podnikavé uchazeče, pro falckého kurfiřta« (M. Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation, II. 201, a týž v Histor. Zeitschrift 1897, str. 241 nn.) V červenci r. 1608 nabídl se falcký kurfiřt pro českou korunu a v srpnu 1619 prosadil konečně listi a podvodem svou volbu.

kožešník zdobí Bedřichův vojenský plášť. Orla viděti zbavena perutí a uzavřeného v posadě. Vedle žene tlupa českých sedláků duchovní kurfiřty a knížata s veškerým katolickým duchovenstvem do jámy.)

Jako u Unie, jež zove se v jednom dobrozdání z r. 1628 »matkou českého povstání,«²⁾ tak jeví se i u českých stavů či spíše u jejich svůdců stále snaha aggressivní. V Čechách stál císař r. 1609 »oproti protestantské šlechtě zcela bez obrany, když se tato v počtu větším než jindy, a to v plné výzbroji a s ozbrojeným průvodem, v posledních dnech měsíce dubna (1609) v Praze opět dala nalézt. Ačkoliv dle platných zákonů všeliké svémocné shromáždění stavů bylo velezradou, a císař sjezd jejich výslovně zakázal, nedali se tím mýlit.«³⁾ Později (v červnu 1609) »neštítala se většina stavův ani veřejné vzpoury« a zvolila výbor k najímání vojska a k vypsání berní.⁴⁾

R. 1614 pravil Thurn, že Čechové »čekají, až by byli kousnuti, ale pak že by naléhavě a opravdově musili se hledati jiného pána.«⁵⁾ Toto »kousání« se však nechťelo udáti, a tak bylo třeba hledati jinou záminku, již bylo možno za »kousnutí« vydávati. Záminkou tou byla známá rozhodnutí proti stavbě protestantských kostelů na území katolických duchovních pánův.

Thurn a soudruzi trpěli na svých statcích jenom protestantské duchovní a kostely; žádali však, aby katolické vrchnosti trpěly též kostely protestantské. I když nepřihlížíme k veliké nedůslednosti tohoto požadavku, bylo i znění majestátu proti tomuto dovolení, protože týž mluvil kromě o městech pod obojí atd. ještě jen o královských městech a statcích: statky katolických

¹⁾ Klopp, Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs, I. (Paderborn 1891), 443.

²⁾ Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands II., VII. 269.

³⁾ Alf. Huber, Geschichte Oesterreichs, IV. 548.

⁴⁾ Ibid., IV. 551.

⁵⁾ Müller, Forschungen auf dem Gebiete der neueren Geschichte, III. 205 u. Kloppa, l. c., I. 246. Hurter, l. c., VII, str. 268.

duchovních vrchností nemohly však býti označeny prostě jako statky královské.

»Abychom otázky této jen krátce se dotekli,« tak píše jeden novější badatel, »dostačí, poukážeme-li k tomu, že majestát sepsán byl od protestantův, a proto že mohli a musili jej katolíci zcela oprávněně vykládati ve smyslu nejstriktnějším. Ani v textě majestátu ani v textě porovnání není však pražádné zmínky o duchovních poddaných a není tam též vysvětlení, že dlužno je pod královskými poddanými rozuměti. Buď se tedy při sepisování zákonů na obyvatele duchovních statků zapomnělo, a pak neměli protestanté práva, aby teprve dodatečně do svého vlastního výrobku něco přidávali; nebo, což je pravděpodobno, autoři zúmyslně je uvést opomenuli, pokládajíce statky klášterní za statky komorní, ale pak byli katolíci v právu, když, držíce se přesně znění, pohřešovali zvláštní zmínky o duchovních poddaných, protože nebylo výslovného zákona, jenž by je byl prohlásil za příslušné k poddaným komorním, a protože zástupci katolíků, v jich čele sám král, byli by jistě zvláštní zmínku o poddaných církevních statků ze znění majestátu a porovnání před podepsáním vypustili.«¹⁾

Přes to však se protestantské kostely v Broumově a ve Hrobech na území duchovních vrchností stavěly. Již r. 1611 obrátili se tudíž pánové ti, totiž arcibiskup pražský a opat broumovský, na císaře se žalobou. Císařským rozhodnutím z 30. srpna 1611 byla další stavba zakázána. »Protestanté však přes veškerý výstrahy pokračovali, jsouce defensory povzbuzováni,« praví protestantský jahen Peschek.²⁾ Hlavního podněcovatele, Thurna, pozval císař Matyáš v květnu

¹⁾ Wintera, Geschichte der protest. Bewegung in Braunau (Prag 1894), str. 56 n. Separatabdruck aus den Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 31. u. 32. Jahrgang. Srv. též Zeitschrift für kathol. Theologie, X. 385 nn. Jistý nestranný lutherán oné doby soudí: »V celém majestátu není slovíčka o tom, že by bylo poddaným duchovních vrchností dovoleno kostely stavěti« (Londorp, I. c., I. 481 u Kloppe, I. c., I. 247.)

²⁾ Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, I. 272.

r. 1616 do Brandýsa »Nemohu shledati — pravil mu císař — že by bylo poddaným duchovních vrchností dovoleno kostely stavěti. Co se však týče obsazování far na mých panstvích, nechci na tom býti hůře, nežli jiní ze stavů, kteří výslovně dopouštěli, aby se kněží brali od arcibiskupa. Jáť mám větší příčinu, abych byl nedůtklivým pro to, co se mně v záležitosti broumovské od vás stalo. Přál bych si, abych nebyl příště podobnými nepotřebnými žalobami znepokojován.«¹⁾

Při této záležitosti dvě věci jest jasno: 1. Duchovní vrchnosti jednaly po právu, když dle znění majestátu, dle císařského výkladu a dle rozsudku soudního stavbu protestantských kostelů zamezovaly; 2. defensoři při té příležitosti popouzeli strany k neposlušnosti, aby tak měli touženou záminku, že byli napřed »kousnuti.«

I krajně protestantští historikové to přiznávají. Bude snad zajímavo, slyšeti úsudek výše již uvedeného Peschka. Týž praví:

»Protestanté žádali více, než slušně doufati mohli, chtějíce všude, kde nutným a žádoucím se to býti zdálo, i na území katolických duchovních vrchností kostely stavěti.« Když pak uvedl dvanáct důvodů protestantských pánů, praví: »Soudíme-li o tom nestranně, nemůžeme těmto důvodům přiřknouti úplné a rozhodné váhy. Protestanté zajisté žádali příliš mnoho... Místo to (v majestátu) je vskutku dvojsmyslné... Přece však možno zajisté mysliti, že se při udělení majestátu myslilo jen na protestantské stavby a města, a poddaní že mohli stavěti jen tehdy, když se byli s vrchností dorozuměli. I zdá se tedy vskutku i nám, chceme-li věc tu nestranně pozovati, že protestanté nebyli zde zcela v právu, ovšem však opat.«²⁾

Co se Broumova zvláště dotýče, dokázaly nejnovější archivační studie, že tamější protestantský chrám ne-

¹⁾ Hurter, I. c., VII. 240. Slavata, Paměti, II., 89.

²⁾ Peschek, I. c., I. 272. — Alf. Huber píše: »Avšak přece nelze říci, že protestanté měli při svých nárocích pozitivní právo po své straně« (I. c., V. 56.)

byl zavřen, tím méně zbořen.¹⁾ Protestanté broumovští, dědiční a vlastní poddaní opatovi, ztrpčovali svému pánovi neustálou rebellí, na cti utrhaním a úklady všeho druhu život tak, že si již r. 1613 hrob uchystal a že se část katolíků r. 1614 rozhodla k vystěhování.²⁾ Protestanté povolali si praedikanta nepořádností a paděláním proslulého³⁾ a byli ve spojení s náčelníky Unie protestantské;⁴⁾ hlavní oporu měli v defensorech.⁵⁾

Defensoři nebyli tudíž »kousnuti«, nýbrž oni sami byli těmi »kousajícími«, a to dokázali ještě zřejměji velezrádným zavražděním nejvyšších úředníkův. Nejprve bylo usneseno, že mají býti místodržící v královské kanceláři probodnuti; ale pak zvolen »starý způsob« a dne 23. května 1618 shozeni dva místodržící, hrabata Martinic a Slavata, se sekretářem s oken do hradního příkopu. Ospravedlnění tohoto pokusu vraždy neobsahuje leč prohlášení odboje: »Vaše Veličenstvo bude s námi tentokrát nejmilostivěji spokojeno.« O dvě léta později praví kurfiřt saský o pohnutkách defensorů toto: »Byli též někteří, kteří by byli rádi seděli vysoko, ale kteří na dvoře císaře Matyáše dosti vysoko nebyli, a to je mrzelo. Nyní pak všeobecně, i v Čechách, povídá se bez ostychu: Kdyby nynější grandes byli měli dříve takové úřady, jaké jim dány teď, nebyli by pouze k vůli náboženství ztratili jistě ani slovíčka, tím méně byli by naléhali na takovouto úplnou obnovu vlády. Toť nyní tak zřejmo a jasno, že skorem i děti na ulicích to vidí a o tom mluví.«

Když takové byly pohnutky odbojníků, je vysvětlitelno, že nechtěli o smírném narovnání ani slyšeti. Veškery nabídky, nejprve císaře Matyáše, pak Ferdinandovy, byly zamítnuty. I žádost Ferdinandova, aby někteří ze stavů byli vysláni do Vídně k dohodnutí se,

¹⁾ Wintera, l. c., str. 58 n., 62 n.

²⁾ Tamt., str. 51, 54.

³⁾ Tamt., str. 35, 52.

⁴⁾ Tamt., str. 41.

⁵⁾ Tamt. str. 44. Srv. též: Sborník historického kroužku (1898), str. 60 n.

zamítnuta. Thurn chtěl, aby se odpovědělo: »Věci dospěly tak daleko, že již nejsme mocni sami sebe, nýbrž že k uchování své cti, pečeti, písma a slova jsme nuceni, bez souhlasu a svolení spojenců v žádnou konečnou odpověď se nepouštět.«¹⁾ Brzy po té táhl Thurn se svým vojskem proti Vídni.

Události spěly jedna za druhou. Kurfiřt Bedřich přijal z rukou odbojných stavů neuprázdněnou korunu českou. Prohlásil pak slavnostně: »Prohlašujeme však při tom ještě jednou s čistým svědomím, že kdybychom nějaké prostředky nebo jistotu v tom spatřovali, že by naším zamítnutím tato nešťastná válka in continenti byla uklizena, vzácný mír že by byl trvale zachován a všeho toho že by celá římská říše dostatečně mohla býti bezpečna, že by nás všeliká čest a statky světa nesvedly, nýbrž že bychom pak nejen nabízenou korunu zamítli, nýbrž i naše poslední jmění k tomu rádi věnovali.« Senckenberg, jenž více sympatisuje s odbojníky nežli s jejich odpůrci, pronáší o tomto listě tento úsudek: »Je to možno, aby člověk Boha za svědka se dovolával, že netoužil po povýšení, že nic takového nečinil, když si je sám opaku vědom? Četl a schválil-li tudíž Bedřich sám toto znění svého manifestu, zdaž již jen to nedostačovalo, aby to přivedilo na jeho hlavu trest lživě zvyvaného Božstva?«²⁾

Na odboji českých stavů nemají tudíž jesuité žádné viny, a čeští jesuité měli úplně pravdu, když ve své apologii pravili:

»Kdo učil a přemlouval žalobce Tovaryšstva, totiž utraquisty, k tomu, že se proti nynějšímu císaři a králi Veličenstvu Matyášovi II. vzbouřili, Jeho místodržící a úředníky s okna shodili, a když způsobem v pravdě podivuhodným od Boha byli zachováni, pokud na nich bylo, o život jim ukládali, na obranu takového skutku vojsko sebrali, peníze, jež byly ke splacení dluhů království určeny, k sobě potáhli, J. V. setníky a velitele na jeho vlastních statcích a panstvích od jejich

¹⁾ Müller, l. c., III. 195, u Kloppe, l. c., I. 330.

²⁾ Senckenberg, Häberlins neuere deutsche Reichsgeschichte, XXIV. (Halle 1791) 388, u Kloppe, l. c., I. 439.

přísahy a povinností odvésti a je, aby s nimi v nový závazek vešli, nutiti se odvážili? Dříve než páni stavové v tuto hru se pustili, panoval v říši mír a pokoj, a neměli nijaké příčiny, aby takové povstání vyvolali; a domnívají-li se, že se služebníci a úředníci království v tom či onom provinili, měli dle slušného mravu a obyčeje a dle předpisu zákonů věc svou právně provésti a neměli ubohé poddané a celou říši vrhati do tak velkého neštěstí a bídy. A pak že ještě nepřátelé Tovaryšstva říkají: Kdo jsou ti, kdož tu nepokoj působí? Kdo ruší obecný pokoj a mír? Kdo popouzí poddané proti řádné vrchnosti? Kdo štvě usedlé měšťany proti sobě? Ať křičí proti Tovaryšstvu: Jsi ty to, jenž v Israeli zmatek působí? Odpověď již je pohotově: Nikoliv já, nýbrž ty a dům otce tvého působí zmatek v Israeli, vy, kteříž jste opustili přikázání Boží, pravou starou církev a víru otcův...¹⁾

V témž smyslu, ale ještě ostřeji, vyslovil se r. 1618 Maximilian Bavorský k vyslancům českých stavů v Mnichově:

»O vlastní sporné věci chce prý vévoda tím méně rozhodovati, an císař sám slavnostně prohlásil, že jest mu majestát svatým. Avšak nad tím nemůže prý utajiti obdiv, že se stavové proti všemu právu učinili soudci ve vlastní při, že svůj neoprávněný rozsudek prováděli způsobem hned tak neslýchaným, a že i duchovní, kteří se svolením císařovým a celé země do Čech byli uvedeni a statky opatření a ve veřejných spisech zásadu hájili, že musí se dostáti slovu danému příslušníkům protivné strany náboženské, bez řádné obžaloby a bez výsledku na věčné časy vyhnali. Největším zločincům, ba, jak se říká, i samému ďáblu prý se přece dostává práva, a nikdo, byť byl zločin jeho sebe zřejmější, nebývá odsouzen, nebyl-li dříve slyšen a podle zákonů souzen. V pravdě, stavové dopustili se téhož svémocného jednání, z něhož císařské úředníky viní... Kromě jiných bezprávností, tak prý se praví v listě císařském, vypudili prý duchovní pod ochranou království stojící, královské důchody strhli

¹⁾ Khevenhiller, l. c., IX. 126.

na sebe, věrné, poslušné poddané zbavili majetku a statků, úřady opět a opět po své vlastní vůli obsazovali, direktory, regenty, rady zemské na potupu císařské Výsosti ustanovovali, císařské místodržící a jiné vysoké úředníky veřejnými dekrety do těžkého žaláře brali a jim zabránili, by k císaři utéci se mohli, královských stavů k odpadu vyzývali, císařský vys. regál poštovní napadli, císařské a jiné listy částečně zadrželi, částečně otevřeli a ještě mnohých jiných věcí vinnými se stali. Ba i teď, kdy císař s takovou laskavostí vstříc jim přichází, ještě prý ve zbrani trvají, ve svých válečných přípravách pokračují a hrubé výhrůžky si dovolují. Císaři prý tedy nezbyvá, trvají-li na svém, než aby mocí svých práv hájil a co možná nejlépe se uchystal, z čehož pak může povstati nebezpečná, velice rozšířená a zejména pro Čechy nanejvýš zhoubná válka.²⁾

Zatím co Bedřich uzmul svému císařskému pánu korunu českou, vyhlédla si i druhá knížata Unie určitou kořist. Gindely otiskuje ve svém spise o třicetileté válce Plessenovu zprávu danou Anhaltovi, datovanou v Norimberce 27. prosince 1619, a poznamenává k tomu:

»Tento kus osvětluje dopodrobna plány, jaké knížata Unie r. 1619 měla a jež směřovaly k zabránění jistého počtu biskupství. Při svých studiích našli jsme četné zprávy, v nichž se oznamuje, které biskupství si ten či onen kníže již v mysli přidělil; ale poněvadž zprávy ty zakládaly se jen na příležitostných zprávách, soudili jsme, že nelze nám jich užiti, poněvadž mohly spočívatí právě tak na utrhaní nepřátel Unie, jako na pravdě. Tento list Volrada z Plessenu, jednoho z nejznamenitějších rad falckraběte, jenž do všech záměrů svého pána a knížat Unie co nejlépe byl zasvěcen, jest však kus významu nezvratitelného.³⁾

¹⁾ P. Ph. Wolf, Gesch. Maximilians I., IV. (München 1811), 135 nn.

²⁾ GindeIy, l. c., III. (1878) 441. Gindely podává tento kus dle současné kopie v saském státním archivě P. Keller otiskl již dříve důležitý ten dokument ve »Fürstl. Anhalt. geheimbe

Také stavové ostatních zemí, kteří s odbojníky byli za jedno, použili náboženství za plášť a záminku. Jeden protestantský lékař z Dolních Rakous soudí o mnohých příslušnících stavů, »že pod záštitou evangelia jsou ryzími epikurejčiky a o žádné náboženství péče nemají, nežli o to, jež slouží jejich chťčům.«

Jak to dopadalo v posledních desítiletích s potlačováním protestantů v Dolních Rakousích, ukazuje poznámka hraběte Majlátha: »Mnohá vrchnost nedočkala smrti katolického faráře, nýbrž vyhnala ho a dosadila na jeho místo kazatele nového učení; katolíci poddaní byli pouty a vězením nuceni ve svátky do zámků lutherských vrchností, aby nemohli obcovati službám Božím katolickým; katolíci kněží byli s kazateli strhováni, týráni, raněni, katolické pobožnosti byly posmívány, násilím rušeny.«¹⁾

Alfons Huber píše o době Maximiliana II. o poměrech v Dolních Rakousích takto: »Nové náboženství snaží se vždy činiti propagandu. Proto též rakouští šlechtici chtěli nejen svobodné vykonávání náboženství pro sebe a své protestantské poddané, nýbrž snažili se přesvědčení náboženské šířiti, při čemž neštítali se ani přehmatův a násilí. Nejen že katolické duchovní ze svých panství a far, nad nimiž patronát jim příslušel, zaháněli a lutherské na jejich místo dosazovali, nýbrž totéž dovolili sobě i na faráích, jichž obsazování příslušelo jiným osobám, třeba zeměpánu. Jiří z Liechtensteinu dal i faráře, jenž na rukou a nohou jsa chromý, na lůžku ležel, na ulici vyhoditi a kaplana a učitele vyhnati. Jednotliví šlechtici zamezovali katolickou bohoslužbu v cizích kostelích nebo aspoň zakazovali poddaným, jí se účastniti . . . Katolíci byli tak stísněni, že se na mnohých místech ani neodvážili na veřejnost se svými náhledy.«²⁾

Pro posouzení následující doby dlužno dobře

Cantzley« (Editio III. [1621] p. 203 sqq.), později též Londorp, I. c., I. 876.

¹⁾ Majláth, Geschichte des österr. Kaisersstaates; II. 246.

²⁾ Alf. Huber, Geschichte Oesterreichs, IV. 237 n.

míti na paměti, že v Rakousku »dostal protestantismus aristokratický, proti zeměpánu namířený ráz.«¹⁾ Hned na počátku »byli šlechtici hlavní oporou protestantismu v zemích rakouských, Tyrolsko vyjímajíc . . . Chránili lutheránů, zabírali církevní nadání a důchody, odpírali odváděti katolickému duchovenstvu desátek a obvyklé dávky a měli i své sedláky k tomu, by jednali podobně.«²⁾

Na štýrském sněmě r. 1591 přednesla protestantská většina šlechty opětovně požadavek neobmezeného vykonávání náboženství. »Zároveň žádala, aby (regent a správce země) arcivévoda Arnošt nikoliv dle obvyklé katolické formule s dovoláváním se Boha a všech svatých, nýbrž dle formule protestantské na evangelium přísahal. Zatím tedy, co žádali pro své souvěrce nejen svobodu svědomí, nýbrž bezpodmínečnou svobodu náboženství, neostýchali se obtěžovati svědomí svého regenta.«³⁾ — Konečně pak protestantská většina odepřela hold.

Totéž stalo se v Korutanech a v Krajině. Přes přítomnost katolického knížete ve Štýrském Hradci »odvažovali se jednotliví protestantští duchovní na kazatelně nejhrubších útoků na katolické zřízení a učení. Stavovský kazatel Fischer nazýval ku př. papeže s přívrženci jeho krvežíznivým drakem nebo krvežíznivcem (»Bluthund«) a uctívání svatých hroznou modloslužbou, již by měl každý na výsost nenáviděti a proklínati. Když arcikněžna Marie r. 1593 nařídila z příčiny války turecké třídně modlitby a průvody, jichž se sama se svými dětmi a radami účastnila, nazvali to (oba kazatelé) Fischer a Zimmermann ve svých kázáních »ohavností před Bohem, čirou modloslužbou.«⁴⁾

Asi v téže době byla v Horních Rakousích »processi posmívána a kamením poházena nebo roze-

¹⁾ Ibid., IV. 237.

²⁾ Ibid., IV. 95.

³⁾ Ibid., IV. 335.

⁴⁾ Ibid., IV. 336 násl. — Co Loserth (Reformation und Gegenreformation in den innerösterr. Ländern, Stuttgart 1898) na omluvu kazatelův uvádí, zvětšuje jen ještě více vinu protestantův.

hnána, duchovní byli tupeni, ba farář gunsckirchenský byl r. 1597 od svých vlastních farníků zavražděn.«¹⁾

Protestantští stavové Horních a Dolních Rakous spojili se r. 1603 k hájení svých náboženských zájmů; teprve po dvou letech následovali stavové katoličtí jejich příkladu. R. 1606 »podali (stavové katoličtí) arciknížeti Matyášovi stížnost, v níž trpce stěžovali si do toho, že protestantská většina užívá od doby Maximiliana II. stavovských peněz, k nimž oni nejvíce přispěli, i ke speciálním účelům své konfesse.«²⁾ R. 1608 odepřeli protestantští šlechtici arciknížectví rakouského nad Enží a pod Enží císaři hold, vybírali daně a nájímali vojsko.³⁾ V Horních Rakousích zmocnili se Lince a tamějšího zámku, opevnili jej a úředníky sesadili.⁴⁾

Z požadavků stavů v Hornu »jde nepopíratelně na jevo, že stavům v Hornu o mírné narovnání vůbec nešlo, nýbrž o úplné zničení knížecí moci a úplné podrobení katolických stavů.«⁵⁾

Vůdce odbojných stavů byl Erasmus z Tschernembla; týž byl »neúnavně snaživý, vyzývavý a násilný, plný vzdoru proti novému zeměpánu, plný msty proti stavu duchovnímu.«⁶⁾ Tschernembl pravil bez obalu: »My hledáme uniones, korrespondence s celým světem, máme všude vyslance... Dojde-li k válce, budou praelati a duchovní naši první kořistí, a skončí se to vyhubením celého duchovního stavu.«⁷⁾ Jeho poslední plán souhlasil s plánem Unie, nejen právě

¹⁾ Huber, l. c., IV. 308.

²⁾ Ibid., IV. 523.

³⁾ Ibid., IV. 524.

⁴⁾ Ibid., IV. 519. Další podrobnosti o povstaleckém počínání si protestantů v Rakousku viz v »Archiv für österr. Geschichte, IX. 169 nn.: Zur Charakteristik des Freiherrn G. E. v. Tschernembl und zur Geschichte Oesterreichs in den Jahren 1608—1610.

⁵⁾ Archiv für österr. Geschichte, IX. 183.

⁶⁾ M. Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation, II. 257.

⁷⁾ Archiv für österr. Geschichte, IX. 189 n.

vládnoucího řádného panovníka, nýbrž i habsburskou dynastií trůnu zbaviti.¹⁾

Názorný obraz utiskování katolických stavů rakouských skrze protestanty přes to, že zeměpán byl katolík, podávají »der löblichen katholischen Stände Gravamina, in denen sie von den Ständen Evangelischer Religion betragt und gravirt werden« z roku 1618. V úvodě praví se s důrazem, že stavové protestantští všude vykřikují, že jsou od katolíkův utiskováni; že své »domnělé útky« (»vermeinte Betrangnisse«) podali nejen katolickým stavům, nýbrž i mimo zemi sdělení o nich učinili. Oproti tomu uvádějí katoličtí stavové celou řadu katolických stížností, ku př., »že jen stoupenci augšpurské konfessi k úřadu výběřcímu a kromě několika zcela málo katolíků, ke službám a ke kanceláři pánů poslanců (Verordnete), a též ke všem úřadům, v obou zemích nad Enží i pod Enží, se užívají a ustanovují.« Zemského domu v Linci užívá se jen k účelům protestantským, ba i k obydlí pro praedikanty. V zemi nad Enží berou se oba sekretáři z augšpurské konfesse; jenom augšpurské konfessi oddaní lékaři ustanovují se téměř po všech čtvrtích; kněží, kteří nejsvětější Svátost k nemocným nesou, veřejně jsou posmíváni; katolické kostely, jichž jména se uvádějí, katolíkům se berou a praedikantům se dávají. »Jsou-li zemští příslušníci augšpurské konfesse odsouzeni, aby navrátili nespravedlivě zabraná obročí farní, filialky a kostely, a podrobí-li se rozsudku, zůstávají takové fary bez wszeliké výzdoby kostelní, obrazy a kříž bývaj rozbity, roztržštěny, odhozeny a kalichy a cokoliv při zabrání našli, uzmuto, důchody ztenčeny a nikdo nechce míti toho povědomost, k čemu se jich užilo. Toho zakusila s bolestí a se škodou i svatyně kotvická (Göttweig), když jí fara hainfeldská byla vrácena«. S mnohými katolickými kněžími a faráři »tak špatně se nakládá, tak jsou nuceni a utiskováni, že buď sami odejdou, nebo s největším utlačováním, nebezpečstvím

¹⁾ M. Ritter, l. c., II. 263. Srv. Alf. Huber, l. c., V., 116, 121.

a nepokojem a s nesčetnými nepřijemnostmi duchovní správu zastávají.«

Toť jen několik věcí z prvních 30 stížností; počet jich obnáší přes devadesát. Poslední stížnost (č. 96) zní: »Slovutní stavové augšpurské konfessí nevčasným případem (jímž přes veškeru naši nabízenou ochotu jednání o obecném dobru až posud zamezeno) nemalou příležitost způsobili, že nejen české vojsko bez všelikého odporu do této naší milované vlasti vpadlo, zvláště katolických statků nepřátelsky se zmocnilo a od něho zpusťšené opatství, proboštvství a město Světlou (Zwettl), vedle jiných, ještě vojensky drží, nýbrž oni, což ještě více jest, všeliké písemné jednání, mezi slovutnými stavy této země konané, proti nadání stavům českým sdělili, ba i veřejně tiskem je vydali a tím, jak se jest obávati, katolickým stavům ne málo protiventství způsobili.«¹⁾

Ve Slezsku stěžovali si katoličtí stavové r. 1619:

»Augšpurští spřízněnci konfessionální lákají naše poddané, radí jim a za právo dávají (Geben ihren Gebot und Verbot, ja Fug und Recht), aby svým vrchnostem půdu a pozemek svémocně zabrali, nové kostely zřizovali, nabízejí jim k tomu pomoc, a přivádějí lid v takový blud, že myslí, že již není své vrchnosti poslušností povinnován, nýbrž že může na knížata a stavy spolehnouti. Chce-li katolický pán proti odbojným nebo jinak trestuhodným poddaným právně zakročiti, vyrvou se mu z rukou a nejsprostší zločiny zakrývají se pláštíkem náboženství. Ve sporech mezi katolíky a nekatolíky nehledá se právo na místě příslušném, nýbrž u výboru stavů, a hrozí se hnedle povstáním luzy... Katolíkům jest hleděti na to, jak nekatolické vrchnosti zabírají si katolické statky a kostely. Nechtějí-li však na své vlastní půdě svévoli a protizákonnost trpěti, pak na prosté udání bývají odsouzeni, tyrany a rušitelé obecného pokoje nazváni a poddaným dávají se

¹⁾ Celý tento list z archivu dolnorakouských stavů viz u Hurtera, I. c., VII. 612—630.

do rukou listiny proti nim... Nelze v zemi konati hostinu, při níž by se nebouřilo, nebuřilo a nehrozilo, že se papežencům krk zakrouť, statky jejich se zaberou a oni ze země se vyženou... Žádný katolík, ani ten nejlepších vlastností, nepřipustí se od nekatolika k žádnému úřadu nebo k službě, kdežto katolická knížata a stavové většinu svých rad a náčelnictví obsazují bez obavy a bez nedůvěry augšpurskými spřízněnci konfessionálními. Katolíci prosí tudíž snažně, aby augšpurští spřízněnci konfessionální byli na ono od nich tak často uváděné uti possidetis jako na základ všelikého pokoje odkázáni, rovné právo aby mezi oběma náboženskými spřízněnci bylo chráněno, a škodlivé přehmaty aby jakožto kořen všech nehod dle míru náboženského byly odstraněny.«¹⁾

Znásilňování katolíků mělo být stanoveno i ústavou. Na generálním sněmě, jenž se sešel dne 8. července 1619, bylo stanoveno, »že všechny důležitější úřady zemské (jen v Čechách jedenáct) smějí býti obsazovány jenom příslušníky konfesse evangelické. V městech s obyvatelstvem převahou protestantským, zejména v Praze, měli býti katolíci vyloučeni ze všech míst radních a úřadů, kdežto v opačném případě polovice radních a purkmistr měli býti protestanté. Také právo kostely stavěti bylo na českém sněmě svolaném ke dni 23. července přiznáno protestantským poddaným vrchností katolických, nikoli však katolickým poddaným vrchností protestantských. Vidno z toho, jak daleci byli protestantští stavové snášlivosti, již se pro sebe dožadovali. Spolu byly posavadní konfiskace katolických statků církevních schváleny, majestát rozšířen též na Moravu a Lužici a jesuité vypořádání navždy ze zemí českých.«²⁾

V Praze nebylo r. 1618 jediného katolického farního kostela.³⁾ »Za vlády Matyášovy bylo mezi 59

¹⁾ Der Catholischen Herrn Fürsten und Stende Gravamina 1619, u K. A. Menzla, I. c., III. 2, 320. Srv. Hurter, I. c., VII. 283 n., 344 n.

²⁾ Alf. Huber, I. c., V. 131.

³⁾ K. A. Menzel, I. c., III. 2 296.

úředníky české země jen 14 katolíkův.«¹⁾ Utraquisté žádali, aby se při obsazování úřadů katolíků vůbec ne-
dbalo. Krátce po povstání pak toto přání náležitě učini-
nili skutkem. »Dne 11. června 1619 vymýtili direktori
katolické členy z rad všech tří měst Pražských. Po-
dobně sesazení byli katoličtí učitelové a pod těžkým
trestem jim zakázáno dále učit. To pak stalo se
právě ve dnech, kdy hrabě Thurn poslancům kato-
lických stavů pod Enží v dlouhé řeči vykládal, jak
musí příště panovati rovnoprávnost, jak nesmí žádné
vyznání platiti více než jiné.«²⁾

Dalším důležitým činitelem pro počátek třiceti-
leté války je Bethlen Gabor. Není však pochyb-
nosti, že Bethlen Gabor jenom ctižádostivostí a touhou
po rozšíření moci byl veden k tomu, že se k povstal-
cům připojil. Jeho požadavky, jež ku konci r. 1619
v Praze a v Brně skrze své vyslance předložil, ne-
byly zrovna skromné. Jelikož své požadavky stanovil,
byv vyzván důtklivými prosbami Čechů, žádal za pří-
spěvek na výdaje s výpravou, podobně též za pomoc
pro pevnosti v Uhřích, a dále, kdyby Habsburkové
padli, pro sebe, jako pána Uher, žádal obojího Ra-
kouska, Štýrska, Korutanska, Krajiny a Goricka.³⁾ To
zatím nevedlo k dohodnutí; avšak jinému požadavku
Bethlenovu, totiž, aby posláno bylo k sultánovi spo-
lečné poselství, bylo vyhověno. Provedení to je pro
tuto »jesuity způsobenou náboženskou válku« chara-
keristické. V listopadě r. 1620 přišlo poselstvo s dary
v ceně 70.000 zl. do Cařihradu. Uherský mluvčí pro-
hlásil mezi jiným: »Od té doby, co Ferdinanda zavrhl
a více ho přijati nechtějí, jsou ochotní, s Vysokou
Portou stále spojenství uzavřít a býti příště přáteli
jejích přátel a nepřáteli jejích nepřátel... Ustanovili,
že nechtějí, jako před tím, uzavíratí mír s vele-
mocným sultánem na rok, měsíc a den, nýbrž navždy,
a to proto, by každý jednotlivec nepřátelsky proti
Ferdinandovi státi mohl. Protože Ferdinand, jak nám

¹⁾ Hurter, I. c., VII. 236.

²⁾ Tamtéž, VII. 276.

³⁾ Müller, I. c., III. 299, u Kloppa, I. c., I. 448.

knížata naše oznamují, pro spojenectví, které
s velemocným sultánem uzavřít chceme, posílá do
zemí našich vojska, račiž velemocný sultán poslati
nám bez odkladu 6000 Tatarův a 10.000
Turků na pomoc.«¹⁾

Na to a na události výše označené hodí se slova
císařova, jichž užil o hanebném skutku z 23. května
(o defenestraci českých místodržících): »Za nepořá-
dlost dlužno považovati, že se chce náboženství učiniti
pláštíkem těchto tak hrubých, kam lidská paměť sáhá
neslýchaných hanebností.« Bylo to tím hanebnější,
protože katolíci měli více příčin k tomu, aby si do
utlačování stěžovali, nežli protestanté, okolnost to, jež
proti tvrzení o »náboženské válce« velikou má váhu.

Jaký byl v říši stav věcí v ohledu tom několik
let před vypuknutím války, možno poznati z dopisu
Kleslova ze dne 14. června 1614 lantkraběti Ludvíkovi.
»V říši stojí katolíci a korrespondenti (»die Correspon-
direnden«) proti sobě: z toho Turek se těší a toť jeho
prospěch. Mne tento stav v srdci zlobí: katolíkům se
béře, co jim patří, a čeho soudními výnosy nabudou,
toho se jim nedostane, nýbrž to násilně se jim za-
držuje. Ani soudní rozsudek, ani jeho provedení se ne-
připouští, a vše pokládá se za podezřelé, co právně
se rozsuzuje, jim však se nelíbí. A to vše má slouti
evangelickým?«

Přes všeliké bezpráví, jehož stavové katoličtí byli
již zakusili a ještě zakoušeli, bylo těžko stavy ty, ze-
jména duchovní, i jen k vůli sebezachování při-
mět ke zbrání.²⁾ R. 1616 liga téměř přestala exi-
stovati a spojení Bavorska s třemi franckými biskupy
a s proboštem ellwangským roku 1617 »bylo bídným
zbytkem, jež z katolických spojovacích snah ještě po-
zůstal.«³⁾

¹⁾ Katona, *Historia regum Hungariae*, XXX. 590 sqq.,
u Kloppa, I. c., I. 580.

²⁾ O chabosti katolického ochranného svazu krátce před
válkou viz Janssen, *Geschichte des deutschen Volkes*, V.,
681 nn.

³⁾ M. Ritter, I. c., II. 428. Alf Huber, I. c., V. 155 n.

Výstraha pěti kurfiřtů, tedy i saského a brandenburského, z 26. října 1619, řízená na Bedřicha Falckého, vytýká výrazně hlavní moment defensivy, jenž při vzniknutí války v úvahu přišel. Kurfiřti praví: »Česká koruna není uprázdněna. Českým stavům nepřísluší právo, aby ze své vlastní moci svého korunovaného a uznaného krále opět zavrhli. Kurfiřtství falcké nebylo od císaře napadeno. Ferdinand nedá si své dědičné království vyrvati, nýbrž vynaloží k tomu všech svých sil. Říšští stavové nenechajího při tom bez pomoci. Ani jiní vládcové, kteří dosud věc tu klidně sledovali, nebudou k vůli důsledkům tento způsob schvalovati, nýbrž jako v nebezpečnosti společném poskytnou císaři pomoci. Z čehož pak mohla by povstati v říši tak všeobecná válka a povstání, že by o hrozném krve prolévání, země a lidí ničení a původech toho mohly vyprávěti dějiny, pokud svět světem bude.«¹⁾

Když pak Bedřich přece koruny české se zmocnil a ve veřejném prohlášení toho hájil, vydal Ferdinand II. proti tomu protest, v němž vytýká charakter defensivy a odmítá rozhodně plášť náboženský. »Proti tomu nás velice rmoutí, jaké útlisky na životě i jmění až posud příčinou několika málo protivníků, kteří pod pláštěm náboženství svou ohyzdnou rebelii kryjí, našim ubohým poddaným od jednoho i druhého vojska způsobovány jsou: I osvědčujeme tímto zároveň, že na všeliké té nevinné krvi, bídě a zkáze, jakou tato zhoubná válka, při níž nikdo více škody netrpí, než my, protože se o naši zem a náš lid jedná, působí a ještě příště snad přinese, chceme býti bez viny, jsouce před Bohem ve svém křesťanském svědomí zcela upokojeni, že jsme ke všeliké bídě té nezavdali nijaké příčiny.«²⁾

Avšak jestliže cizina, Falctí, Čechové měli náboženství jenom za plášť, ve skutečnosti však sobecké cíle sledovali, jak mohl pak císař jménem ohroženého

¹⁾ Londorp, I. c., I. 718 u Kloppe, I. c., I. 422 nn.

²⁾ Londorp, I. c., II. 439.

náboženství katolického prositi papeže, ve Španělsku a ve Francii za pomoc? Odpověď jest snadná. Kdyby byli povstalci zvítězili, bylo by veta nejen po panství císařově, nýbrž i po katolickém náboženství v jeho zemích. To byl nutný následek lakotných zálsků na kláštery a statky církevní »ve službách Božích a jeho svatého evangelia.« Tohoto nebezpečí nemusili si katolíci nijak tajiti. Tak psal na př. Ferdinand z Kolína nad R. svému bratru Maximilianovi dne 14. září r. 1619 po zprávě o zvolení Bedřicha za krále českého: »Kdyby falckrabě-kurfiřt měl při tom setrvati a svého úmyslu konečně dosíci, nelze potom nadíti se jiného, než naprostého vymítní katolického náboženství v Německu a úplné přeměny říše. Nekatolíci si kláštery přivlastní.« Nejbližší doba přinesla pak již důkazy správnosti tohoto tvrzení. Zpustlé obrazoborství, vypovězení arcibiskupa, oloupení kanovníků při dómě, potupné zavraždění katolického purkmistra v Ústí nad Labem, Arnošta Schössera, a katolického faráře v Holešově, Jana Sarkandra:¹⁾ to vše ukazovalo s dostatek, čeho se mohla církev katolická od úplného vítězství povtsalců nadíti.

Lutherský Čech, Václav Merošva, vyjádřil se s velikou upřímností o pohnutkách činitelů, kteří válku počali, těmito slovy:

»My sice obrany a obhájení jsme vydali, avšak jiní ani nevěří, že jest věc naše spravedlivá, aniž sami před svým svědomím omlouváme vinu. Turek, král francouzský, kurfiřt saský a jiní, ba i tchán krále našeho²⁾ věc naši zatracují, jakkoliv někteří z nich přejí odboji. Muže vznešené, úředníky proti přísaze, bez výslechu s oken jsme svrhli, nedávše jim lhůty ku prosbám, tím méně aby se mohli hájiti. Císaři Matyášovi a Ferdinandovi, kteří mír, odpuštění (amnestii), výsady (privilegia) nabízeli a vyrovnání vznášeli na soudce, ani odpověděti jsme nechtěli. Angličany, Holanďany, Rakušany, Slezany, Sibiňany (Sedmihraďany),

¹⁾ Srv. Hurter, I. c., VIII. 106—125; Peschek, I. c., I. 294 n.

²⁾ Jakub I., král anglický.

knížata německá, města říšská, Uhry, Turky, ba i peklo na Ferdinanda jsme poštváli, Vídeň jsme oblehli, celé Německo — pokud bylo na nás — Turkovi jsme zradili a Tatarům. Hájí-li by kdo těchto skutků jako spravedlivých, ten nemůže pokládati něco za nespravedливо. Jestliže Bohu věci lidské leží na srdci, skutky ony pomstí buď vojskem Ferdinandovým neb tureckým. Nedopustit, aby nepotrestáno zůstalo takové bezprávi, jež my ještě zvětšujeme nestoudným hájením věci nejhorší; a uvalujeme na sebe nenávisť, jako bychom se celému světu posmívali. Pročež poctivě přiznává se Gabriel (Bethlen Gabor) k nespravedlnosti, že vyhledával válku, ne spravedlnost, a kníže Anhaltský míní, že pro jeho chudobu válka jest nutná, tím že hmotné poměry jeho mohou se zlepšiti. Téhož smýšlení jsou i naši plukovníci a setníci. Poněvadž však všichni nemohou obviňující osten živého svědomí potlačiti, naši rádcové vynašli moudrý prostředek, utišující lék, že ony zločiny a bezprávi horlivostí náboženskou jsou *ἀγιασμένα* (= posvěceny). To oni ze svých hnízdeček vyplášení byvše roztrušují, sami tomu však nevěří. Pod Rakušanem náboženství bylo desetkrát volnějši, nyní ztuhlý kalvinismus, sedmkrát horší než papežství, krutě nás tísní pověrou, tomuto hrozí mohamedánství a obřezání s tuhým otroctvím. Pročež rozumně kurfiřt saský a jeho spojenci i většina obcí říšských náboženství své považují za bezpečnější pod císařem, než pod kalvíny a Turkem, a zamýšlejí císaře hájiti, a to přiměřeněji dle Písma sv.; neboť dávají císaři, co jest císařovo, a Bohu, co jest Božího. My odňali jsme císaři, co jest císařovo, a co jest Božího, nabídlí jsme Turkovi. Pročež v Boha jakožto rádece sotva můžeme doufati.« »Co pak náš král vykonal, leč že započal obrazoborstvím, že plnou číši piva na zdraví stavů se prolil a s našimi (českými) paními tančil?«¹⁾

¹⁾ Klopp, l. c., I. 512; Sborník historického kroužku (1898, seš. 2.), kdež celý list Merošvův podán v originále (latinsky) na str. 60—73, a pak v českém překladě Dra. M. Kováře na str. 74—89; místo uvedené nalézá se v § IV. a XII., českého překladu str. 76. n. a 84.

Uvedený tuto kurfiřt saský Jan Jiří dal r. 1620 v Aschaffenburgu přesvědčení své projevit v ten rozum: »Právo jest zřejmě na straně císařově, bezprávi na straně Čechův a jejich spojenců, pak na straně Uniatů, jichž snaha k tomu se nese, aby dům Rakouský v říši dorazili, zlatou bullu i s říšskými zákony změnili a s věcmi prorazili, jež nikoliv náboženství, nýbrž zemí se dotýkají.«¹⁾

Většinu posavadních vývodů svých nemůžeme lépe v jedno shrnouti, než uvedeme-li několik slov jednoho z nejznamenitějších odborníků v dějinách třicetileté války, o němž nelze nijak tvrditi, že by byl pro katolíky a tím méně pro jesuity zaujat.

Gindely praví ve čtvrtém svazku svých dějin třicetileté války toto:²⁾

»Roztržka náboženská dala jen popud k boji; důvody, pro něž boj tak velikých rozměrů nabyl a a tak dlouho trval, byly otázky týkající se panství... Nad to pak mnozí novotáři byli žádostivi statků staré církve... Otázka po Mém a Tvém provázela nepřetržitě boje náboženské a skýtala dalšímu žaru potřebné stravy.« »... Zkoumáme-li snahy osob v oné době směrodatných nebo uvažujeme-li o poměrech, jež tak velikou válku možnou učinily, shledáme, že sice náboženské protivy poskytovaly často k početí nepřátelství vítaný podnět, avšak nebyly nijak dostatečným důvodem jeho. Příčiny, pro něž válka r. 1618 počala, byly tu všechny již r. 1610, byť bezprostřední příčina byla výsledkem pozdějších událostí, a skoro všechny tyto příčiny tkvěly v egoistických zájmech.«

Stavové toužili pod vladaři rakouskými »po větší míře politických práv, jimž královská moc a snad spořádaná vláda měla padnouti za obět.«

»Již tenkrát byl kurfiřt falcký žádostiv državy Habsburkův a udržoval velezádné styky s jejich poddanými, kdežto členové Unie chtěli za-

¹⁾ Hurter, l. c., VIII. 358.

²⁾ Gindely, l. c., IV. B. nn.

brati državy církevní a čekali jen na vhodnou příležitost. Již tenkrát soudila německá knížata říšská, že nadešla doba ta, když ve prospěch domnělé svobody německé činili nárok na úplnou neodvislost a vyzouvali se ze všeliké oběti pro německý stát, poněvadž to mohlo býti moci císařské s prospěchem. Všeliké jednání jejich směřovalo k odstranění moci té, a jestliže protestanté napadli císaře a říšskou dvorní radu z příčin náboženských, bylo to částečně pokrytství, protože sledovali při tom cíle politické.¹⁾

Jednaje o jednotlivých osobnostech, soudí Gindely, že Gustav Adolf měl sice náboženství za drahocenný statek, avšak pozornost jeho upřena byla nepřetržitě na utvrzení panství, jež se mělo rozkládati na obou březích baltického moře. K vůli tomu chtěl se na svém souvěrci a švagrovi, kurfiřtu brandenburském, lupu dopustiti, z držby Pomořanska ho vypuditi a pro sebe ho nabyti. Povědomým způsobem využítkoval Gustav Adolf roztrpčenosti, jež se v Německu proti císařským vojskům rozmohla, aby na troskách císařského regimentu založil vlastní panství.¹⁾ »O jiných osobách, jako o Kristianovi Halber-

¹⁾ Sám Droysen, chvalořečník krále švédského, přiznává: »Výslovně dlužno poznamenati, že Gustav Adolf při svých vyjednáváních se svou říšskou radou a se stavy zachránění... evangeliků v Německu ani neuvádí jako důvod pro válku, kterou podniknouti chtěl. Byl by válku podnikl, i kdyby nebyl býval vydán žádný edikt restituční« (Gustav Adolf [Leipzig 1870] I. 96.) — Alf. Huber (Geschichte Oesterreichs, V. 358¹⁾) soudí takto: »Že na Gustava Adolfa jako na většinu jeho současníků působily též motivy náboženské, nedá se upříti. Že však v první řadě rozhodovala tu nikoliv obrana německých protestantů, nýbrž zřetel na »dominium maris baltici« a tím i na bezpečnost a mocenské postavení Švédska, dokázal přesvědčivě G. Droysen, Gustav Adolf II. 14 nn., 32 nn. a na jiných místech, a vytkl i historikové švédští, jako A. Cronholm (Gustav II. Adolf in Deutschland I. 87) a Odhner (Die Politik Schwedens im westfälischen Friedenscongress, str. 1. nn.) — Nejdůvěrnější rádce Gustava Adolfa, říšský kancléř Oxenstjerna, pravil r. 1644: »Pomořany a pobřeží mořské jsou baštou koruny švédské a v tom spočívá naše bezpečnost proti císaři. To byla též nejhlavnější příčina, jež přiměla Jeho Veličenstvo k válce.« Geijer, Geschichte Schwedens, III. 83. Srv. též J. Mankell, Om Gustaf II.

stadtském, markraběti badenském, Mansfeldovi a jeho protějšku Albrechtovi z Waldsteina, nechceme dále mluvit, jelikož pohnutky jejich činnosti jsou příliš jasny, než aby se mohlo jejich jednání vysvětliti jinak než osobními prospěchy. Podobně není třeba vykládati příčiny, jež vedly uherské stavy a sedmihradská knížata, Bethlena a Rákóczyho, k boji proti Habsburkům.¹⁾

Jindřich Leo shrnuje svůj úsudek o původu třicetileté války v tato slova: »V říši nebylo naprosto žádné příčiny k válce, kdyby svévolně nebyla bývala vyvolána, a toto svévolné vyvolání přivoděno bylo vzdorným povstáním Čechův a všetečným a nespravedlivým mícháním se falcko-cizozemské strany do tohoto povstání.«²⁾

Zevrubněji odůvodňuje též názor jiný vynikající historik protestantský XIX. století. »Zatracovací věseň byla hlavním znakem věku toho, a jako ji všetili protestanté sami proti sobě, takjevila se stále i v poměru protestantů ke katolíkům a naopak. I ve spisech jinak mírného J. Böhme obsaženy jsou prudké nájezdy na papeže, a konfesse spolku famou rozhlášeného prohlásila, že bratrstvo ústy i srdcem zatracuje strašná a ohavná rouhání, jež Východ i Západ, totiž Mahomed a papež, proti Ježíši Kristu dychtivě pronášejí; všem pak, kdož by se za členy bratrstva přihlásili, uložila tutéž povinnost a prohlásila, že záhuba a konec papežství uchován byl až na tuto dobu, kdy pozná ještě též rozdrásání ostrých nehtův a dravých spárův a nový řev lví učiní konec hýkání osla. Avšak tyto tvrdé řeči namířené proti církvi římské nebyly tvrdší nad řeči, jež v nesčetných spisech a kázáních lutherských horliveců zaznívaly proti kalvincům, aniž proto přišlo k náboženské válce lutheránů s reformovanými. Také třicetiletá válka mezi státy protestantskými a katolickými, jež v druhém desetiletí onoho

Adolfs Politik (Stockholm 1881) p. 65 nn. a téhož: Gustaf II. Adolfs Deltagande i trettioåriga Kriget, v Historiskt Bibliotek 1878 (Stockholm 1879) p. 405 nn.

¹⁾ Gindely, l. c., IV. 8.

²⁾ Leo, Universalgeschichte, III.², 341.

století povstala a obyčejně za válku náboženskou se má, nebyla bojem za věci církevní, nýbrž bojem o knížetství a království, a krev tekla nikoliv pro víru národů, nýbrž pro světské zájmy panujících domů, s nimiž ovšem církevní zájmy přívrženců různých vyznání náboženských častěji se pojily.«¹⁾

3. Odkud tedy přes politický charakter války, přes aggressi českých odbojníků a falckraběte ty ustavičné žaloby na jesuity, jakožto původce války? Vždy zajisté byli lidé, kteří tak jednostranně jenom své vlastní zájmy strannické sledovali, že jakoby oslepeni, aniž by jen poněkud si povšimnuli zjevného bezpráví své strany, právo odpůrcovo neustále porušovali a při tom ještě hlasitě a rozhořčeně stěžovali si do bezpráví, jehož prý zakusili.²⁾

¹⁾ K. A. Menzel, l. c., III.² 287.

²⁾ I teď vidíme zcela podobný příklad. V Prusku, kde je 18 milionů protestantů a 10 milionů katolíků, jsou skoro všichni ministři protestanté nebo tací katolíci, kteří dávají své děti vychovávat protestantsky; protestanty jsou též všichni státní podsekretáři a skoro všichni řiditelé ministerstev; protestantský je celý kabinet civilní, protestantský je i celý kabinet vojenský; protestantů je

z 12 vrchních presidentů	11
z 36 vládních presidentů	34
z 127 vrchních vládních radů	120
z 12 vrchních presidentů zemských soudů	12
z 12 vrchních státních návladních	11
z 225 řiditelů zemských soudů	188
z 93 prvňích státních návladních	84

V pruské panské sněmovně sedí vedle 267 protestantů 54 katolíci, a z těch jen 8 takových, kteří z Nejvyšší důvěry (císařovy) byli tam povoláni; jako zástupců zemských universit je v panské sněmovně 9 protestantů, ale žádný katolík atd. Celkový obnos pruského saekularisovaného majetku (katolického církevního jmění) pácí se na jednu miliardu; z 30 milionů úroků dává se však jen 2/3 milionu na účely katolické, tak že má Prusko z katolického jmění církevního ročně přes 27 milionů zisku. Protestantští jáhni a jáhenky smějí se šířit beze všeho obmezování, kdežto katolíci řeholníci, i katolické milosrdné sestry, závišejí zcela na libovůli dvou protestantských ministrův. Protestantští ministři rozhodují o všech universitách, gymnasiích a školách, jež zhusta z katolických nadání jsou vydržovány; ba protestantský ministr osobuje si nároky i na to, aby mohl udě-

V témž okamžiku, kdy Čechové, Moravané, Slezané, Uhři pozdvihli prapor vzpoury proti svému zákonitému pánu a roznítili pochodeň války, zdvihli proti jesuitům obžalobu na rušení pokoje. A podobní vlku v pohádce, nespokojili se jen obžalobou pro kalení vody, nýbrž přešli ode slov ke skutkům. Za několik dní po defenestraci vypověděli čeští direktoři »s neslýchanou smělostí katolického arcibiskupa, opaty strahovského a broumovského a jiné praeláty ze země a poslali po všech krajích ostré . . . nařízení proti jesuitům. Dekrét stavů je z 9. června. Tak musili jesuité své kolleje, jež měli v Praze, Krumlově, Jindřichově Hradci (a Kladsku), co nejrychleji vykliditi a do 14 dnů z celého království odejiti. Návrat zakázán jim pod trestem smrti. Kdo by byl jesuitům poskytl útulek nebo za ně se přimlouval, měl býti pokládán za nepřitele vlasti.« Tak píše protestantský kazatel Pe-

lovati dovolení k vyučování náboženství; v provinčním a městském životě jsou katolíci všude zatlačováni. (Blížší data o disparitě v Prusku viz v řeči poslance Dr. Bachema v sedění pruské sněmovny dne 1. března 1894, a zvláště ve statistickém pamětním spise »Die Parität in Preussen«, 2. vydání, Koln n. R. 1899). V Bavořích, kde katolická většina činí 70·8% u přirovnání ke 28·1% protestantů, je ze šesti státních ministrů polovice protestantská, a mezi nimi předseda ministerstva. V Badensku je katolické obyvatelstvo rovněž ve většině; při tom však jsou skoro všichni ministři a vyšší úředníci protestanté nebo odpovědní nepřátelé katolíků; katolická většina je tam protestantskou menšinou znásilňována; katolický řeholník se tam nepřipustí ani přes opětná přání katolického lidu. A přes to se opět a opět tvrdí, že se protestanté nalézají »v trpké sebeobraně«, že »jsou svíraní velikým nepokojem«, že »se evangelického lidu pranic nedbá«; biskupové a jesuité jsou prý stálými rušiteli pokoje; žádá se, aby s německými ženami a muži, kteří jak s porušením domovského a spolčovacího práva jednotlivcova, tak s porušením práva církve katolické bez nejmenšího důkazu o vinně byli vypověděni, i dále ještě hůře se nakládalo nežli s bezbožeckými socialistickými podrývači, hůře než se sprostými zločinci. (Historický a právní důkaz toho viz u Warnköniga, Socialdemokraten und Jesuiten; Berlin 1891). Kdyby se měla jednou psáti historie podle těchto protestantských žalob a požadavků, byli by arci jesuité opět rušiteli pokoje, jakož protestantský ministr kultu Bosse odmítá všechny, i nejtrpší žaloby pruských katolíků stereotypní frází, že se musí dbáti náboženského míru.

schek.¹⁾ Od těchto povstalců byli jesuité obviněni, že »vzpouře a odboj působí; vrchnosti proti poddaným a naopak poddané proti vrchnostem popouzeli, na krále a pomazané Páně, kteří se pro Boha a svědomí vždy zpěchovali jich zlou radou se řídití, všelikému vrahu ruku vztáhnouti dovolili.«)

Moravští direktori předstihli ještě své české bratry horlivostí proti jesuitům. Dne 6. května 1619 rozkázali jesuitům, aby se »z tohoto markrabství Moravského vyklidili, naši milou vlast mĳjeli a jí prázdní byli. Dal-li by se však některý z nich tam přístě naléztí, ten ať beze vši milosti a bez výslechu soudního na životě jest potrestán.«²⁾ Když Thurn přitáhl před Vídeň, bylo jedním z jeho hrdinských činů to, že vydrancoval sídlo jesuitů v Maueru a pak je zapálil. Slezští stavové a knĳzata, kteří uzavřeli smlouvy s odbojnými stavy českými, vydali dne 24. června patent na vyhnání jesuitů, protože »nakládání s nimi a pronásledování jich je zjevno a na bíledni.« Otcům Tovaryšstva dán rozkaz, aby pod trestem smrti ze země odešli, obyvatelům pod ztrátou majetku zakázáno, je přechovávatí. V Uhřích se jim nedařilo lépe. Když Bethlen Gabor dobyl r. 1619 Košice, byli tam dva jesuité, Štěpán Pongratz a Melchior Groteck. Ti byli na rozkaz Jiřího Rákóczyho, jenž vedl přední voje, za strašných muk usmrceni.⁴⁾

Konfederální akt mezi Bedřichem, Bethlenem a stavy ostatních odpadlých zemí sjednán byl dne 15. ledna 1620. V jednom zvláštním článku této konfederace, jak Senckenberg před 100 lety se vyjádřil, bylo zvláště

¹⁾ L. c., I. 340.

²⁾ Srv. Peschek, I. c., I. 342.

³⁾ Jak se měly věci s »potlačováním« protestantů na Moravě, dokazuje skutečnost, že poddaní nadačních statků jesuitské kolleje v Brně byli nuceni, navštěvovati protestantskou bohoslužbu a odváděti desátek protestantským kazatelům. Tak vypravuje visitační zpráva P. Oliviera Manare z roku 1583 ve vídeňské dvorní knihovně, Rukop. čís. 11953, II. f. 5. B.

⁴⁾ Srv. Schmidl, Hist. Prov. Bohem. III. 193 sq., Undeni Graecenses Academici suo sanguine purpurati (Graecii 1727) p. 44. sqq.

jesuitům ke cti ujednáno, aby se nikdo z nich nedal nikdy v žádné ze spojeneckých zemích viděti: »Ať Senckenberg slova ta mínil jakkoliv, odpovídají pravdě. Pro jesuity může býti sotva čestnějšího svědectví nad nenávisť těchto odbojníkův.«¹⁾

Ten byl osud jesuitů na počátku třicetileté války, a to vše prý jesuité samovražděně sami způsobili! Jesuité nenabádali českých pánů k pokusu vraždy na císařských úřednících, a když se hrozná ta věc stala, pak zajisté nemohli státi po straně jejich. Že si v zájmu práva, jak císařova, tak svého, přáli snad rozhodnějšího jednání proti povstalým stavům, kdo může jim toho zazlívati, když již věci tak byly pokročily?

Odpůrci odvolávají se často na dopis P. Rumer a z Pasova poslaný P. Lamormainimu ve Štýrském Hradci. Tento dopis byl otištěn v pražském letáku »Husitenglocke« a v »Grosse oder andere Apologia der Böhmischen Stände sub utraque«,²⁾ kteréžto obě publikace jsou z r. 1619. Tanner odpovídá v Apologia auctior,³⁾ že ještě neví, je-li dopis ten pravý nebo aspoň bez cizích předavkův. Kdyby byl dopis ten pravý, že přece nedokazuje, co odpůrci chtějí. Neboť tam prý se projevuje naděje na šťastné porřízení, zakročí-li se brannou mocí proti nepříteli, který již ve zbrani stojí. Ostatně je prý to vše osobním přáním a míněním jednotlivcovým, i kdyby se dělo, že nepřátelé sami teď poskytli příležitost, aby se jim odňaly privileje, míru zemskému tak škodlivé. Právem podotýká Tanner, jak že mohli by se pak odpůrci odvážití toho, aby ospravedlňovali vyhnání jesuitů dopisem, jenž teprve po vypuzení jich byl napsán.

Mínění v tomto listě projevené, že od přátelského vyrovnání nelze se pro katolíky, a ještě méně pro jesuity, nadíti ničeho, bylo zajisté oprávněno. Avšak od tohoto mínění je ke skutečnému zabraňování mírného narovnání ještě velmi daleko. Vskutku pak není ani stopy nějakého důkazu, že by se byli jesuité to-

¹⁾ Klopp, I. c., I. 472.

²⁾ Str. 594 n.

³⁾ P. 85. sqq.

muto narovnání v cestu stavěli; »jesuity vedený« král Ferdinand činil pro smírné urovnání vzpoury »vše, co bylo možno od něho žádati.«¹⁾ Jedinou překážkou byla odhodlanost odbojníků k revoluci. — Nálada jesuitů na počátku války nebyla naprosto náladou zpupnost jevící, jak i okružní list generála Mutia Vitelleschiho z 15. června r. 1619, poslaný provinciálním představeným řádovým a vyzývající k modlitbám a pokání za odvrácení nebezpečnosti od Čech a Německa, zřejmě dokazuje.²⁾

Je zcela jisto, že císařský zpovědník P. Becan, jesuita, který tehdy největší měl vliv, byl, jak jsme již výše pověděli, nevráživé nesnášlivosti velice dalek. Pro tvrzení to máme ještě jiný doklad, jež chceme tuto uvést slovy Gindelyho.

Gindely vypravuje k roku 1620:

»V těchto trapných pochybnostech, má-li a pokud má (císař) protestantským požadavkům vyhověti, pokud má ke spolku s kurfiřtstvím saským zřetel míti, požádal některých vynikajících členů řádu jesuitského za dobrozdání. Vyzval je, aby se při tom nedali mýlití nijakými ohledy světskými: kdyby měl po jejich úsudku »zemi i lid, ba svůj vlastní život ztratiti, že raději chce na to přistoupiti, než aby proti Bohu jednal a svědomí své sebemenší věci obtížil.« Theologové, mezi nimiž byl i tehdejší císařský zpovědník P. Becanus, usnesli se raditi císaři k tomu, by uznal koncessi císařem Maximilianem II. udělenou, jež týkala se především konfesse augšpurské. Mezi radami císařovými způsobilo toto dobrozdání jednak překvapení, jednak nevoli. Jeden z nejpřednějších mezi nimi, president říšské dvorní rady z Zollernu, nelibostí svou nijak se netajil, ale přece bylo uzavřeno, že se má zatím dle dobrozdání toho jednati. Ferdinand tudíž ujistil kurfiřta, že je všelikého pronásledování vyznavačův augšpurské konfesse dalek.«³⁾

¹⁾ K. A. Menzel, I. c., III.² 336.

²⁾ Wien, Geh. Staatsarchiv, Geistl. Archiv č. 488.

³⁾ Gindely, I. c., II. 439; viz též: Wolf, Maximilian I., IV. 418¹³.

List hraběte z Zollernu ze 7. června r. 1620, o němž se tu děje zmínka, zní takto:

»Přes to vše nebylo by se dalo Jeho Veličenstvo k takové resoluci pohnouti, kdyby někteří vznešení Theologi ex societate Jhesu (jimž to J. V. ke zralému uvázení v jejich collegiu dal a jim svou duši a své svědomí tehdy zcela svěřil s výslovnou protestací, že Jeho V. raději království, zemi i lid, ba svůj vlastní život chce ztratiti, než aby v nejmenším proti Bohu jednal a svědomí své obtížil; — a mezi zmíněnými theology byl též J. V. vlastní zpovědník, P. Becanus) k takovému prohlášení nejen co do věci byli neradili a ho byli neschválili, nýbrž i verba formalia (zcela jak v císařské resoluci jsou obsažena) sami byli nekoncipovali. Proto jak J. V. tak i my politiciť radové myslíme, že jsme svědomí svému dosti učinili.«¹⁾

Zpovědník císařův, P. Becan, jde tedy ve snášlivosti dále než císařští radové; jde mnohem dále, než většina současných bohoslovců protestantských, z nichž asi žádný neradil způsobem tak liberálním některému protestantskému pánovi k trpění náboženství katolického mezi jeho poddanými. Když se později, r. 1646, jednalo o rozšíření tolerančních zákonů v Uhřích, odvolával se k radě přibráný P. Lamormaini výslovně na snášlivosti příznivé mínění P. Becana, jemuž poměry v Uhřích a Německu dobře byly známy, jehož učení jakožto učení zcela rozumného a odůvodněného může prý se císař s dobrým svědomím držeti.²⁾

Musí tedy ono tak často pronášené obvinění, jakoby jesuité byli původci války třicetileté, s veškerou rozhodností býti zamítnuto. Důvody, jež se pro obvi-

¹⁾ Gindely, I. c., III. 466. Hrabě pokračuje pak takto: Ego quidem, ut verum fatear, numquam libenter vidi et semper contrarium sensi atque nos in praesuppositis errare asserui, cum autem denuo viderem me non solum nihil efficere, sed etiam Theologos ipsos aliter sentire, nolui amplius os ponere in coelum, sed theologorum et melius sentientium iudicio me lubens submisi.

²⁾ Text u Dudíka, Correspondenz Kaiser Ferdinands II. mit seinen Beichvätern, v »Archiv für österr. Geschichte, LXIV, 2, 227. Becan byl zpovědníkem císařovým v letech 1620—1624.

nění to uvádějí, buď nemají naprosto žádného základu, nebo se dají držeti jen s překroucením na jisto postavených historických skutečností; tyto skutečnosti ukazují pak nám jak faleckraběte, tak české, slezské, uherské a rakouské stavy jakožto odbojníky proti legitimnímu králi a císaři, domáhající se sobeckých zájmů, k jichž krytí poskytuje náboženství vítanou záminku; aby pak záminka ta zdála se býti pravým a nutkajícím důvodem, prohlašují se všude jesuité za vlastní odbojníky a rušitele míru a vrhají se v bídu; odpovědí největší vliv majícího jesuity na císařském dvoře, císařského zpovědníka, je přímluva za snášelivost co do vykonávání protestantského náboženství v katolické zemi, a to v době, kdy žádný protestantský kníže svým poddaným staré, po otcích zděděné náboženství vykonávati nedovoloval.¹⁾

¹⁾ Bílek hledí na svých dějinách řádu Tovaryšstva Ježíšova dokázati, že byli »jesuité hlavními strážci a původci povstání stavů evangelických« (str. 476—479). Užívá k tomu důvodů, jež v tomto článku jsou vyvráceny; uvádí na př. výrok Pavla Vindeka, o němž tvrdí mylně, že byl jesuitou (srvn. přítomného spisu str. 122), tvrdí bez dokladů, že prý Adam Tanner »hleděl dokázati, že císař není na mír náboženský vázán, protože nemusí se bludnému náboženství v slovu daném dostáti« atd. (srvn. našeho spisu str. 123 a násl.), dovolává se dále dopisu P. Rumerera (srvn. o něm str. 155 přítomného spisu) atd. Ale konečně bezděky odporuje sobě samému. Neboť na základě spisu Denisova píše: »Šlechta evangelická, většinou jsouc odnárodnělá a německá, chopila se zbraně nikoli na obhájení a ochránění svobody náboženské a politické, nýbrž aby upevnila a rozšířila výsady své...« Právem táže se dr. Hodr: »Jak se to srovnává s tvrzením p. Bílkovým, že jesuité byli hlavními strážci a původci povstání?« — Boh Navrátil, podávaje v »Českém časopise historickém« 1898 seš. 3. referát »z nové literatury o jesuitech«, a zmiňuje se tam také o přítomném Duhrově spise, obrací pozornost svou k tomuto článku »Jesuité jsou nejhlavnějšími původci třicetileté války«. Připouští sice, že »arci kořeny událostí 1618—1620 leží jinde než v jesuitech«, tvrdí však přece, že »jesuité přispěli k nim také, a to nejen na poli politiky církevní«. Mylně se domnívá, že katolíci před r. 1620 byli v offensivě, kdežto v pravdě byli v defenzi svého náboženství.

8. Vražedné úklady jesuitův o život Gustava Adolfa.

Dne 9. prosince 1894 od jedné části protestantského Německa slavnostně konána a poesíí i prosou oslavována 300letá památka narození Gustava Adolfa, krále švédského a plenitele Německa, nikoliv z patriotismu, nýbrž z protestantismu. Při tom zhusta nezůstalo se při tom, že se tento švédský výbojce slavil nepravdivě jako náboženský hrdina a mučovník, nýbrž s nepravdou spojována též nespravedlnost vůči katolíkům a zvláště vůči jesuitům.

V jednom slavnostním dramatickém kuse »Gustav Adolf«, jenž na mnohých místech byl provozován,¹⁾ vystupují v jedné scéně ve Frankfurtě n. M. jesuita a vojín:

Jesuita.

Snad půjde na lep tady nám ten ptáček.
Dnes svátek velký ve zdech frankobrodských
se chystá věru. Kacířů král hodlá
svou paní uvést s nádherou sem stkvělou.
Tak nerozvázně živ tu; každému se
dá dovolení, by s ním mluvit mohl.
Teď čas je tedy, bystře, s pevnou rukou
ten splnit úkol, jenž dán vám a mně.

Vojín.

Míňte: jednou ranou zbavit zemi
kacíře toho Bohu k větší slávě.
(Činí příslušný pohyb.)

¹⁾ Od Pavla Kaisera; 5. vyd., Gotha 1894. Posudek kusu toho viz v Histor.-polit. Blätter CXV. (1895), 58 nn.

Jesuita.

I to by dobré pro cíl bylo svatý.

Vojfn.

Vám na cíl myslit je, nám na prostředky.

Jesuita.

I na prostředky již jsme pomýšleli,
a dýka snad-li nezpomůže, nuž hle!
zde psaní jemným napuštěno jedem,
jenž vdechnut smrtí příjemce hned schvátí.¹⁾

V jedné z následujících scén se jesuitovi strhne škraboška.

Důstojník.

Ó, Veličenstvo! Dobře ukrytého
v ložnici vaší nalezli jsme mnicha
tohoto; dýku pod kutnou měl svojí.²⁾
(Ukazuje ji.)

Oxenstjerna (rozčileně).

Ha! na kolena, ničemný ty mnichu!

Jesuita (pozdvihuje kříž na růženci upevněný).

Před tímto křížem padám na kolena,
ne před vámi však, kletými kacíři.

Oxenstjerna.

Kříž tento jiné učení nám hlásá,
než plníte vy, pátěre důstojný!
Neznáteť Krista, Kristus vás zas nezná!
Neznáte kříže, toho spásy znaku,
byť na svých kutnách měli jste ho stále.

(k vojínům):

Pryč s křížem z těchto vražedlných rukou!
(Vojáci vykroutí jesuitovi z rukou růženec
s křížem.)

¹⁾ Kaiser, str. 54.

²⁾ Dýka ta chová se až posud v historickém státním museu
ve Stockholmě. (Poznámka Kaisrova.)

Jesuita.

Vám možno jesti probodnout mne mečem,
i hanebně mne oběsit vám volno;
než vězte, vezdy z krve svatých noví
se církvi naši pomocníci rodí.
Již jiní za mnou uchystání stojí,
kdož přísahou se Panně nejsvětější
a všechném svatým zavázali slavně,
usmrtit krále kacířského, buď on
kde buď, svět zbavit moru toho...¹⁾

Toť tedy jesuita, vrah a padouch s bídáckými zá-
sadami — jak v protestantské fantasii a literatuře
žije — dopadený při činu: veliké to zadostučinění pro
vědomí protestantské. Než celá ta věc není pravdiva,
a spisovatel této slavnostní hry, lipský kazatel
Dr. Pavel Kaiser, neohlížel se při tom příliš úzkost-
livě na osmé Boží přikázání. Neboť on věděl, že byla
věc tato »méně zaručena«, a přece touto »méně za-
ručenou« věcí ublížil velice jménu a cti katolických
řeholníkův. Ve svém slavnostním spise »Gustav Adolf.
Ein christliches Heldenleben« píše Kaiser: »Což, kdyby
se bylo podařilo, tuto osobu (Gustava Adolfa) střelnou
ranou nebo tajným bodnutím dýkou zprovoditi se
světa! Ještě dnes chová se v historickém museu ve
Stockholmě dýka, jež prý ho měla ve Frankfurtě za-
sáhnouti. Vypravuje se, že jistý jesuita ukryl se
s ní v jeho ložnici a byl před vykonáním svého úmyslu
dopaden. Na dobré vůli k tomu tehdy těmto urput-
ným úhlavním nepřátelům evangelické církve zajisté
nescházelo.«²⁾

Vražedné úklady jesuitovy prošly při jubileu
Gustav-Adolfově všemi protestantskými a liberálními
listy. Tak na př. psala liberálně protestantská »Baye-
rische Lehrerzeitung« (1894, čís. 44): »Ačkoliv Gustav
Adolf věděl o tom, že Loyolovci kují proti němu vra-
žedné úklady, přece odmítl žádost augšpurských mě-

¹⁾ Kaiser, str. 60 n.

²⁾ Kaiser, Gustav Adolf (41—43 tisíc, Bielefeld 1894),
str. 65. V doslově praví Kaiser: »V přítomném spise snadno
však najdou se místa, jež jsou méně zaručena. Označena jsou
slovy, Vypravuje se, nebo sděluje se.«

P. B. Dühr, S. J.: Bajky o jesuitech.

štanů za vypuzení těchto zbožných otcův a uchránil je svým zakročením od zaslouženého osudu; synům Loyolovým, kteří ve vědomí svých v čas odkrytých zločiných úkladů před ním v prachu klečeli a se chvěli, radil v Erfurtě, aby řídili se příkladem jiných duchovních a nemíchali se do záležitosti státních.»

Jděmež tedy především po stopách této pověsti. Ženevský professor theologie Spanheim vypravuje r. 1633 ve svém »Švédském vojáku«: Ve Frankfurtě byl jednoho pozdního večera dopaden v pokoji králově kněz z Antverp rodilý; byla u něho nalezena dýka. Zároveň byla králi podána zpráva, že šest jesuitů hledí ho zastihnouti o samotě; zavázali se prý, že krále zavraždí, prve než půl roku uplyne.¹⁾

Bývalý švédský setník a pozdější historiograf Chemnitz vypravuje r. 1648, že v létě r. 1631 dobrosrdeční lidé z Rezna podali zprávu, že jesuité jakéhos mnicha z Amberku rodilého, jenž dříve býval řemesla svého krejčí, k tomu navedli, aby v habitu exullantského evangelického predikanta ke králi se vloudil a jeho buď otrávenou, jesuity samými nastrojenou knihou, »kterouž jakmile otevře, smrti neodvratně propadne«, anebo dýkou zavraždil. Chemnitz není však sobě jist, zdaž tyto výstrahy byly důvodny; neboť dodává: Nechybělo tedy již tehdaž, »pokud tyto výstrahy na dobrém základě spočívaly«, úskočných praktik, jež usilovaly o bezživotí královo.²⁾

Podobně, ač ne tak opatrně, vypravuje r. 1833 Fryxell ve svém spise »Život Gustava Adolfa« o vražedných těchto úkladech: »Nějaký čas potom (po zradě Quintově) vešlo ve známost, že bavorští jesuité prý vyslali potulného mnicha, jenž se zavázal, že tak nebo onak Gustava Adolfa se světa zprovodí. Mnich ten přestrojen byl za evangelického duchovního a měl při vhodné příležitosti králi podati list, kterýž tak jemným

¹⁾ Le Soldat suédois str. 210 násl. Potom otištěno ve veliké francouzské snůšce lží Annales de la Société des soi-disants Jesuites III, 302.

²⁾ Chemnitz, Der königl. schwedische in Deutschland geführte Krieg (Štětín 1648), 71. Srvn. Histor.-polit. Blätter CXV. (1895) 498 násl.

jedovatým práškem byl posypán, že král, kdyby jej při čtení listu vdýchal, najisto byl ztracen. Mimo to měl při sobě dýku, aby jí k témuž účelu užil, kdyby k tomu vhodná příležitost se naskytla.«¹⁾

Fryxell uvádí z ridderstolpského archivu »dva latinské listy Kristofa Sternkopfa, datované v Rezně 10. a 20. srpna r. 1630, v nichž podán i popis vyslaného vraha.«

Oba tyto listy nalézají se nyní ve švédském státním archivě ve Stockholmě: údaje jejich nesou znamení lži na svém čele. První list ze dne 10. srpna praví, že jesuité podplatili jistého člověka, aby krále výše řečeným způsobem zavraždil. O jedu se praví, že jesuité teprve se pokusí o jeho vyrobení.²⁾ Také prý budou jesuité se snažiti podobným způsobem říšského kancléře Oxenstjerna zavražditi. Vrahem jest prý mnich, kterýž v klášteře amberském čtyři leta žil, svého řemesla krejčí,³⁾ se světlonědými vlasy i vousy a zpola holou hlavou. O jiných rozličných úkladech jesuitů proti králi sdělí prý pisatel adressátovi ústně, poctí-li jej svojí návštěvou. Rodiče adressátovi prý naplnění byli velikou radostí, když se dověděli, že jest ve službách Oxenstjernových.

Ve druhém listě ze dne 20. srpna líčí se pak, kterak vrah vydal se na cestu. Poslední neděli za soumraku dal se na cestu, černě jsa oděn, pod černým oděvem však máje šaty vojenské, opásán jsa jedovatou dýkou. Nepůjde-li to dýkou, má býti zločin proveden otráveným prosebným listem. Jeden nebo druhý vrah bude následovati; jejich popis bude podán co nejdříve. Opětovně klade se důraz na to, že pisatel ví ještě o mnohých jiných úkladech.

Důrazné připomínání, že pisatel ví ještě o jiných dalších úkladech, a okolnost, že v obou listech na to se naléhá, aby zprávy ty ohrožovaným osobám byly

³⁾ Berattelser ur Swenska Historien. Sjette Delen, Gustaf II Adolf. Till ungdomens tjenst utgifwen (Stockholm 1833), str. 248. Kniha tato byla r. 1842 přeložena do němčiny.

⁴⁾ Quod ipsi iesuitae praeprare studebunt.

⁵⁾ Z těchto dopisův čerpal nepochybně již Chemnitz, poněvadž se u něho nalézají tytéž údaje (viz str. 162).

ukázány, dávají s velikou pravděpodobností tušiti, že šlo pisateli o to, aby od Oxenstjerny dosáhl trochu peněz nebo nějaký úřad. Ale okolí švédského krále, přijímajíc nejspíše tyto údaje, zajisté si asi pomyslelo, že jesuité při svých zločinných úkladech při nejmenším užívatí měli více opatrnosti.¹⁾

Fryxell vypravuje dále také o frankfurtském attentátu takto: »Dověděli jsme se, že šest jesuitů v Augšpurku přísahou se spojilo k zavraždění krále. Jednoho večera našla stráž jakéhos neznámého muže v ložnici ukrytého. Byl lapen a prohledán; i shledalo se, že jest to katolický kněz z Antverp, jenž pod svými šaty měl ukrytou dýku.«²⁾ Zde nic se necituje: jest to Spanheimova bajka.

Fryxell zná tedy celou řadu vrahů: mnicha amberského, několik vrahů, kteří za ním mají následovati, šest jesuitů z Augšpurku, jednoho kněze z Antverp — zajisté zlosynů dost, aby oprávněna byla obava o život »Bohem poslaného« krále.

Dle Fryxella zpracoval r. 1845 professor V. Bötticher Život Gustava Adolfa. Ale on ví již více. Nikoliv mnich amberský, nýbrž jesuita to jest, a nebyl toliko vyslán, nýbrž podařilo se mu i do blízkosti královny se vplížiti: »Nedlouho potom (po přepadení králově) byl (Gustav Adolf) také bdělostí svých lidí před lstnými úklady jakéhos bavorského jesuity zachráněn, který se, přestrojen jsa za evangelického duchovního, do jeho blízkosti vplížil.«³⁾ Zmiňuje se o pobytu Gustava Adolfa ve Frankfurtě, tvrdí Bötticher, že »nalezen byl v jeho ložnici jakýs dýkou ozbrojený katolický pop.«⁴⁾

Roku 1847 velebí Sugenheim ve své »Geschichte der Jesuiten in Deutschland« snášlivost a velikomyšlnost švédského krále vůči jesuitům, kteréžto vlast-

¹⁾ Dopisy jsou opatřeny podpisem X. S.; druhý z nich pak nese nadpis: Ornatissimo Politissimo Dno Simon Meisner, L. L. studioso, agnato dilectissimo Gedani. Tak v kopiích, jež obdržel jsem ze Stockholmského archivu.

²⁾ Fryxell, l. c., 362.

³⁾ W. Bötticher, Gustav Adolf (Kaiserswerth 1845) str. 188.

⁴⁾ L. c. 241.

nosti prý tím většího obdivu zasluhují, jelikož »zbožní ti otcové hned, jakmile vystoupil na německou půdu, hleděli jej úkladnou vraždou se světa zprovoditi, a švédský monarcha o tom věděl.«¹⁾ Sugenheim cituje k této zprávě Gfrörera v spis »Gustav Adolf« (str. 222) a Geijerovu knihu »Geschichte Schwedens« (III. 171). Nuže, co praví tyto dva prameny?

Geijer píše: »Na dva valdštýnské důstojníky, Vluchy, kteří do služeb Gustava Adolfa vstoupili, bylo v ležení u Štětína vyzraženo, že jsou zrádci a že kuji úklady proti jeho osobě. Obdržel výstrahy před několika takovými vražednými úklady, jež od jesuitů byly nastrojeny, a psal také domů do Švédska, aby dán byl pozor na jesuitské emisaře, kteří našli příležitost vplížiti se do říše.« K tomu podotýká Geijer: »Tuto poslední zprávu obdržel z Hollandska. Dopis Gustava Adolfa říšské radě, daný ve Štětíně 31. července roku 1630.«²⁾

Pro výstrahy před vražednými úklady nedovede tudíž Geijer uvéstí žádný pramen. Že jesuité necestovali do Švédska, aby zavraždili krále, jenž dlel v Německu, jest jasno. Pověřena jest pouze zpráva poslední z Hollandska, že totiž jesuité hleděli sobě zjednati přístup do Švédska. To by bylo zajisté jesuitům jen ke chvále, neboť veliký bojovník za svobodu svědomí, Gustav Adolf, stanovil trest smrti na ty, kdož by ve Švédsku vyznali víru katolickou.

Pověsti a výstrah vyskytovalo se tehdež rovněž tak hojně, jako za jiných dob. Ale z toho chtějí činiti takovýto závěr: Gustav Adolf byl varován před úklady jesuitů; i strojili tudíž jesuité skutečně tyto úklady — nebylo by přece logické a ještě méně spravedlivé.

Gfrörer praví: »Švédský dějepisec Chemnitz snaží se také úklady valdštýnského důstojníka Quintina přivésti v souvislost s jesuitskými rejdy, neboť vypravuje, že král tehdež »dobrosrdečnými lidmi z Rezna« byl zpraven, že kterýs jesuita, přestrojený

¹⁾ Sugenheim II., 78 násled.

²⁾ Geschichte Schwedens III., 171.

za vypovězeného lutheránského predikanta, k němu se vplíží a otrávenou knihu evangelií mu podá. Otevře-li král knihu tu, bude synem smrti... Než, ani Chemnitz sám se neodvažuje státi za pravdivost zprávy z Řezna sdělené.¹⁾

Uvedené zde ohrožování Gustava Adolfa Quintinem vylíčil nejzevrubněji protestantský historik Senkenberg. Gustavův protivník před Štětínem, valdštýnský generál Conti, vší mocí se snažil, aby švédského krále lstí živého nebo mrtvého dostal do svých rukou, aby tak válce rázem učinil konec. Proto způsobil, aby nejen prostí vojáci, nýbrž i důstojníci ke králi přecházeli; mezi těmito nalézal se také jistý Quintin a jeho přítel, rytmistr Jan Baptista. Při jedné obhlídce podařilo se Quintinovi valdštýnským prozraditi úvoz, kterým se král na zpáteční cestě musil ubírat. Král byl přepaden, ale několika švadronami, které na blízku stanovisko své měly, byl vysekán. Quintin unikl. Ale »jeho věrný Baptista byl ve švédském ležení lapen, mučen, a když byl vše vyznal, popraven.«²⁾

V celé této historii není ani slůvka o nějakém jesuitovi, ba ani na mučidlech nechce objeviti se slovo »jesuita«.

Lars Grubbe, sekretář Gustava Adolfa, jenž o zradě Quintinově zvláštní podal zprávu (Štětín, 24. července r. 1630), nezmiňuje se o nijakém jesuitovi, nýbrž pouze o vlašském rytmistrovi, jakožto spoluvinníku. Také v pozdějších zprávách nečiní o žádném jesuitovi zmínky.³⁾

Nikde konečně nemluví ani Gustav Adolf sám při té neb oné příležitosti o attentátu nějakého jesuity — musil přece o něm věděti a jakožto dobrý protestant

¹⁾ Gfrörer, Gustav Adolf, 3. vydání, str. 615; 4. vydání, str. 555.

²⁾ Senkenberg, Neue deutsche Reichsgeschichte XXVI, 130 násl.

³⁾ Zprávy tyto uveřejněny v publikaci »Arkiv till upplysning om Svenska krigens och krigsintätningarnes historia« (Stockholm 1854—1861) I., 702 násl. II., 24 násl. Dle listu Quintinova samého ze dne 5. září 1630 (2, 572) možno souditi, že tento plukovník byl pouhým desertérem.

nebyl by zajisté zatajil potomstvu černý čin jesuitův.¹⁾ Ti, kdož tvrdí, že Gustav Adolf o úkladech jesuitů věděl, uvádějí na důkaz sice »u vědomí svých zločiných úkladův v prachu klečící a se chvějící Loyolovce« v Erfurtě, ale také tito kající zlosynové jsou výplodem protestantské fantasie.

Erfurtský historik Schauerte píše: »Kdežto dle jedné zprávy oba páteři obávanému králi ihned k nohám se vrhli, král prý nanejvýš káravým tónem k nim mluvil a za prolitou krev odpovědnými je činil, dle »Historia domus Societatis Iesu« král nemluvil káravě; také nevrhli se mu páteři k nohám. Neváháme zprávě jesuitů, která výhradně jen pro členy domu byla sepsána a nikoliv v úmyslu, vystoupiti s ní někdy na veřejnost, větší víru přikládati.«²⁾

V těchto dějinách jesuitův erfurtských, jež erfurtští jesuité napsali pro své spolubratry,³⁾ vylíčeno jest podrobně setkání se švédského krále s jesuity v Erfurtě. Dne 2. října kolem 4. hod. odpo. přibyl Gustav Adolf do Erfurtu. Jakmile s koně sestoupil, tázal se po jesuitech, a když se dověděl, že zůstali ve městě, dal rektora ještě téhož večera k sobě k sv. Petru povolati. Rektor šel k němu s P. Vilémem Federlem. Král přijal je před klášterní fortanou; přivětivě podal jim ruku, sňal klobouk s hlavy a oslovil je čestně názvem »páni«. Pak uvedl je s sebou do kláštera a rozmlouval tam asi po tři čtvrti hodiny s nimi a s prelátem kláštera. Uložil jim, aby arcibiskupu mohučskému psali, by odvolal vojsko své a je k vojsku jeho připojil. Obrátiv se k jesuitům, pravil: »Nevyženu vás z města, chcete-li však odejti, má se vám dostati bezpečného průvodu, i nemá vám býti ani vlasu zkří-

¹⁾ V rukopisné »Ephemeris Boio-Suecica seu acta collegii Monacensis a 4. April. anni 1632 usque ad finem anni« zapsána jest zevrubně rozmluva krále Gustava Adolfa s rektorem jesuitské kolleje mnichovské; v ní není ani slova o nějakém vražděném úkladu.

²⁾ Gustav Adolf und die Katholiken in Erfurt (Kolín 1887) str. 10.

³⁾ Historia Soc. Iesu Erfurti.

veno. Jestliže zde zůstati chcete, musíte slíbiti, že nebudete nic proti mně ani proti vojsku mému mluvíti aniž čeho podnikati. Slyším sice podivné věci o vás, nicméně přijmu slib váš a budu mu věřiti.« Potom mluvil ještě o P. Schachtovi, jenž jeho nejlepšího sekretáře k odpadnutí od víry (protestantské) pohnul; nicméně že daroval P. Schachtovi život, jež tím v sázku dal; jinak že by P. Schacht za hanebný tento skutek svůj svojí hlavou pykati musil.¹⁾ Jesuitům dány byly ochranné stráže, a dokud Gustav Adolf v Erfurtě dlel, nestalo se jim nic zlého.²⁾

Ale, což ona dýka ve štokholmském historickém museu? Tato dýka skutečně tam jest. Přítel náš píše nám ze Štokholmu dne 29. prosince 1894: »V čele zdejšího národního musea, v němž ona dýka se chová, stojí říšský antikvář, pan Hanuš Hildebrand, a pan professor O. Montelius, mužové zajisté, kteří nejsou nikterak v podezření, že by chovali sympathie ke katolictví. Z těchto pánů prohlásil professor Montelius výslovně, že celou tu historii pokládá za mythus.

¹⁾ P. Jindřich Schacht přišel roku 1623 do Švédska, aby tamější katolíkům přísluhoval. Mezi katolíky našel se Jiří Ursinus, sekretář králův, a Zachariáš Anthelius, purkmistr Södertelgeský. Bylo na ně vyzraženo, že jsou katolíky, i byli spolu se Schachtem uvrženi do žaláře a mučení. Po sedmiměsíční vazbě dal Gustav Adolf Ursina a Anthelia dne 21. září 1624 na náměstí štokholmském stíti; jediným jejich zločinem byla jejich katolická víra. P. Schachtovi byla jakožto cizozemci dána milost, byl však ze země vypovězen. Dojemné listy, jimiž k smrti odsouzení se známými svými se rozloučili, uveřejnil Lebr. Dreves ve spise »Geschichte der katholischen Gemeinden in Hamburg und Altona« (2. vyd., Schaffhausen 1866) str. 356 násl. Srvn. Cordara, Hist. Soc. Iesu (Romae 1750), str. 422 násl. Dreves str. 53 násl. Pieper, Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen (Koln 1886) str. 14 násl. Protestantický kazatel Jan Baaz zabývá vypravování své o popravě těmito slovy: »Propterea est memoria dignissimum et ad cautionem utilissimum scire regem Sueciae punivisse quosdam apostatas anno 1624 (Inventarium ecclesiae Sueco-Gothorum [Lincopoli 1642] strana 739, u Drevesa, strana 56.). Také nordická literatura zabývala se touto snášelivostí Gustava Adolfa: Nordisk Tidskrift för politik (Hamilton) ročník 1867, str. 351. J. Mankell, Om Gustaf II Adolfs Politik (Stockholm 1881), str. 67 násl.

²⁾ Další viz u Schauer tea, l. c., str. 11 násl.

Oba páni mne ujistili, že nějaký historický pramen této vražedné historie aspoň zde v Štokholmě není jim povědom, a že zde není známa ani jediná zpráva z doby, kdy tento vražedný úklad prý byl spáchán. Dýka sama jest přílohou anonymního dokumentu, kterýž ovšem teprve z druhé polovice 18. století pochází.« V této švédsky psané listině, jejíž opis, říšským antikvářem Hanušem Hildebrandem pověřený, máme před rukama, se praví, že v Magdeburce jakýs mnich ucházel se o audienci u krále. Zatím co dlel v předsíni, šel polní maršál Jan Banér pokojem, a jelikož mnich jej za krále považoval, podal mu prosební list s hlubokou poklonou. Tu zpozoroval maršál něco lesklého pod kutnou mnichovou; uchopil ho za límec a tázal se ho, co to jest. Poděšen odevzdal mu mnich dýku a vyznal, že byl vyslán, aby krále dýkou zavraždil.¹⁾

Jak chatrně byl s dějinami obeznámen ten, kdo nejapného tohoto mnicha si vymyslel, vysvítá již z toho, že scénu tu klade do Magdeburku; Gustav Adolf však, jak známo, v Magdeburce nikdy nebyl.

Nicméně hraje dýková tato historie také v literatuře švédské nemalou úlohu. V dalším dopise, jenž nám ze Štokholmu 22. prosince 1894 byl zaslán, praví se o té věci: »Co se týče pověsti o jesuitech a dýce, byla historika tato, jak vám zajisté známo, naším klasikem Zachariášem Topeliem v jeho tak velice populárních Fältskärns berättelser již dávno poeticky zpracována a zužitkována, a jelikož ve Švédsku téměř

¹⁾ Švédská listina zní takto: Denna Dolck har Fältmarskalken Herr Johan Banér under det Tyska kriget, wid dess wistande i Magdeburg med Högst Sal. Hans Maj' konung Gustaf Adolph tagit af en Munck, hwilken lätt anmälde sig hos Högst bemälte konung som en Sollicitant. Als da berörde Fältmarskalk kom utur Hans Maj' Cammare uti dess Förmak als Muncken, förmenandes honom wara konungen, öfwergaf en Supplique med et diept Reverence, blef merbemälte Fältmarskalk warse nagat blänckande under hans kappa, tog honom i halsen fragandes kwad det wore, da Muncken förskräckt gaf fram Dolcken als bekiände sig wara utskickad at med den samma mörda mer Högstbemälte konung. (Vidimus ex officio: Hanuš Hildebrand, říšský antikvář.)

každý tuto knihu četl, zná zde téměř každý také tento »příběh«. ¹⁾ A ježto dále slovo »jesuita« beztak následkem přemnohých jiných běžných pomluv zde vůbec pokládá se za stejnoznačné s pojmem »nejhorší padouch«, neshledávají obyčejní Švédové, a to i tak zv. vzdělanci nejmenší obtíže, aby jesuitům tento úklad ochotně nepřičítali, ano, oni se tomu ani nediví, rovněž tak málo jako našinec nepozastavuje se nad nějakým zločinem anarchistův.

Pohlédněmež zpět! Setkááme se s celou řadou vrahů; brzo jest to kněz z Antwerp, brzo jest to šest jesuitů, brzo mnich z Amberka, brzo bavorský jesuita; rovněž tak rozdílné jsou jejich zbraně: brzo jest to štileť, brzo otrávená kniha, brzo otrávené psaní nebo prosebný list, brzo otrávená dýka; nemění rozmanitost jeví místo a okolnosti činu: brzo děje se vražedný pokus na severu, brzo na jihu; brzo jest to pouhá výstraha, brzo attentát sám; jednou lapen útočník pod postelí, jindy zase v předsíni, a to ve městě, v němž král nikdy nebyl. Již tím, že takto navzájem sobě odporují a od sebe se liší, jsou dotyčné údaje velice podezřelé; tím více pak jeví se býti pro historika bezcennými, že nelze uvést ani jediného věrohodného současného pramene, jímž by se daly doložit. Velice závažno jest zde mlčení Gustava Adolfa a jeho důvěrníkův: ani ve veřejných prohlášeních, ani v důvěrných rozhovorech, aniž posléze v hojně korre-

¹⁾ »Příběh« ten nalézá se v prvním cyklu »Berättelser« v novelle Konungens Ring, 5. kap. Judith och Holofernes, v ilustrovaném trojsvazkovém vydání Karla Larssona I., 72 násl. Krásná, blouznivá, z vysokého rodu pocházející dáma, neteř biskupa würzburgského, dostala se při obléhání a dobytí Marienburku v zajetí Gustava Adolfa, a spolu s ní její zpovědník, jesuita, jenž ubohou dívku již dávno za nástroj ďábelských svých plánů, totiž k zavraždění švédského krále, si byl zvolil a strašlivou přísahou ji k tomu zavázal atd. V posledním okamžiku zmaří Axel Oxenstierna úklady tyto. Toto Topeliovo básnické dílo zpracovala výše řečená blouznivá žena Regina z Einmeritzů dramaticky; její kus byl provozován již 6. listopadu r. 1882 při slavnosti jubilejní a pak také zase r. 1894 jakožto »slavnostní hra« velmi často v královském činoherním divadle švédském. V tomto historickém dramatu vystupují mnich a dva jesuité jakožto největší padouši.

spondenci králově a jeho komonstva nenalézá se ani sebe menší zmínka o tom, že jesuité nějaký vražedný útok na krále buď provedli anebo i jen strojili. Konečně žádný vynikající, s onou dobou obeznámený historik netvrdí, že by takovýto attentát se byl stal; nejznámenitější znalci švédských dějin a archivů prohlašují výslovně, že jim není ve Švédsku znám nijaký historický pramen, obsahující zprávu o vražedném tom pokusu: patří tudíž vražedná tato historie přes to, že dýka ve švédském museu chce býti jejím makavým dokladem, nikoliv v obor dějin, nýbrž — v říši bajek.

9. Jesuitská válka v Paraguayi.

Od té doby, kdy Pombal v paličském svém spise »Relaçao abbreviada« vrhl do světa lež, že prý jesuité v Paraguayi proti vojskům koruny španělské a portugalské válku vedli, byla tato bajka nesčíslněkrátě opakována, a to nejen obskurními písálky, nýbrž i dějepisci světového jména, jako je na př. Jindřich Schäfer¹⁾ a Theodor Waitz.²⁾ Tyto na slovo vzaté spisovatele tím méně možno omluviti, ježto již r. 1819 protestantský badatel Robert Southey ve svém v Londýně vydaném spise »History of Brazil«, opíraje se o bohatý španělský a portugalský pramenný material, dokázal, že jesuité v této válce neměli žádného účastenství.³⁾

Jiní protestantští historikové sice onu obžalobu v nejpříkřejším znění jejím zamítli, ale přece pronesli mínění, že jesuité neužili veškerého svého vlivu k tomu, aby indiány pohnuli k poddajnosti. Tak píše göttingský professor Wappäus: »Mnozí obviňovali Jesuity, že tento odpor indiánů proti opatřením vládním zorganizovali, než, není proto důkazů, a jen tolik zdá se býti jisto, že své moci nad indiány neužili k tomu, aby zlomili jejich snadno pochopitelnou nechuť k odstoupení všeho svého nemovitého majetku nenáviděným Portugalcům, kteří od věků byli jejich utiskovateli; neučinili tak zajisté z té příčiny, jelikož

¹⁾ Geschichte von Portugal V., 258 násl.

²⁾ Anthropologie der Naturvölker III., 463 — Řídíce se těmito autoritami, opakovali tu a tam i katolíci tuto bajku, tak na př. ještě i čtvrté vydání fezenského Konversačního slovníku.

³⁾ Southey, History of Brazil III. (Londýn 1819) 442 násl. Southey jest zásadním nepřítelem jesuitův.

se domnívali, že tím provedení traktátu se protáhne a že traktát sám konečně bude odvolán.«¹⁾ Také nejnovějšímu koloniálnímu politikovi Alfredu Zimmermannovi není věc zcela jasna: »Kdyby bývali indiáni obratně byli vedeni, byli by jejich nepřátelé na cestě beze vší pochyby zahynuli. Ale zdá se, že otcové stranili se bojů.«²⁾

Uvedme sobě především na mysl podnět a příčinu sporu. Dne 13. ledna 1750 byla mezi Španělskem a Portugalskem uzavřena smlouva, dle níž Španělsko od drahného času spornou kolonii S. Sacramento u řeky La Plata obdrželo a za to Portugalsku sedm indiánských redukcí na levém břehu Uruguaye postoupiti mělo. Třicet tisíc indiánů redukcí mělo dosavadní svoje sídliště opustiti a s movitým majetkem svým na území španělské přesídliti.³⁾

Nikdo nebyl s touto smlouvou spokojen. Ve Španělsku stěžovali si na to, že odstoupeno bylo bohaté území La Platské a že usnadněn byl obchod podloudný; ve španělské Americe podali místokrál Peruanský, vrchní soudní dvůr Charcaský a téměř všichni guvernéri tehdejších provincií La Platských rozhodné protesty kabinetu madridskému.⁴⁾

¹⁾ »Handbuch der Geographie und Statistik des ehemaligen spanischen Mittel- und Südamerika« str. 1012 násl.

²⁾ Die Kolonialpolitik Portugals und Spaniens (Berlín 1896) str. 388.

³⁾ § 16. smlouvy zněl: Respecto de las villas y aldeas que cede S. M. C. sobre la orilla oriental del Uruguay, los misioneros saldrán de ellas con sus muebles y objetos, llevando consigo á los indios para establecerlos en otras tierras pertenecientes á España. Los dichos indios podrán igualmente llevarse sus bienes muebles y semi-muebles (los ganados), armas, pólvora y municiones que poseyeran. Las villas y aldeas se entregarán bajo la forma indicada á la Corona de Portugal con todas sus casas, edificios y la propiedad rustica y urbana del terreno (Monner Sans, Misiones Guaraníticas [Buenos Ayres 1892], str. 148 násl.). Tam také zevrubně dovozuje se nespravedlnost tohoto § se stanoviska státního i mezinárodního práva. Southey nazývá rozkaz k provedení smlouvy: one of the most tyrannical commands that ever were issued in the recklessness of unfeeling power. (History of Brazil III., 449).

⁴⁾ Wappäus, str. 1012.

Ale také v Portugalsku nebyli spokojeni.¹⁾

Přes to měla smlouva být provedena. Za tím účelem ustanoven byl od Portugalska Don Gomez Freire d'Andrada a od Španělska markýz de Valdelirios za kommissaře. Generál Tovaryšstva Ježíšova, P. František Retz, byl od obou vlád požádán, aby missionáře v Paraguai pohnul k vyklizení sedmi redukcí. P. Retz²⁾ psal provinciálu Paraguayskému, P. Emanuelu Quirinimu, aby se vším úsilím o to se zasadil, aby redukce byly vyklizeny a kommissařům, jakmile přijdou, odevzdány byly. Tento list obdržel Quirini r. 1751.³⁾ Povolal k sobě nejstarší missionáře k poradě, jak provést tento rozkaz. Ježto oněm 30.000 indiánů nebylo vykázáno nové území, byli shromáždění missionáři toho názoru, že dlužno prozatím vyčkati příchod kommissařů, kteří by vykázali území pro nové redukce, předvídjíce pak hrozící nebezpečí, vyložili jak španělské vládě, tak i generálu Tovaryšstva veliké škody, které odstoupení to bude mít v zápětí. Jakožto mimořádného prokuratora poslali P. Loga do Madridu, kterémuž však v Riu de Janeiro portugalským místodržitelem Gomezem zabráněno, aby dále cestoval. Obyčejným prokurátorům, P. Arroyovi a P. Gervasoniovi, podařilo se dorazit do Evropy.

Dne 4. července 1751 byl P. Visconti zvolen za generála Tovaryšstva. Ten poručil novému provinciálu Josefu Barredovi listem ze dne 21. července r. 1751, aby sám do redukcí se odebral a se vším úsilím indiány k vystěhování přiměti hleděl. Barreda obdržel tento dopis teprve r. 1752. Další dopis obsahoval rozkaz, aby všem missionářům vloženo bylo na srdce, by změně nekladli odporu, a by všemožně vystěhování prováděli. Na místo dosavadního představeného redukcí P. B. Nussdorfera měl vstoupiti P. Matyáš

¹⁾ Srv. zprávy hraběte Starhemberga v inšpruckém časopise »Zeitschrift für kath. Theologie« XXII. (1898), 691 násl.

²⁾ Následující líčení opírá se, pokud jinak není poznamenáno, o rukopisnou původní zprávu, kterou provinciál Paraguayský, P. Josef Barreda, o přibězích v letech 1750 až 1756 dne 19. května 1757 podal generálu Tovaryšstva P. Al. Centurioneovi.

³⁾ P. Retz zemřel 19. listopadu 1750.

Strobel; ježto však Strobel v nový svůj úřad uvázati se nemohl, zůstal prozatím P. Nussdorfer na svém místě. Dne 3. března 1752 nastoupil Nussdorfer cestu misiemi, aby indiány k vystěhování naklonil. Ačkoliv se to nade vše očekávání zdařilo, mínil P. Nussdorfer přece, že nutno počínati si opatrně, protože z dlouholeté zkušenosti vrtkavost indiánův až příliš dobře znal. Mezitím spolu s královskými kommissaři přistál v Buenos Ayres také kommissař generála Tovaryšstva Ježíšova, Pater Luis Altamirano, jenž vzhledem k přeložení missií nejobsáhlejší pravomocí od P. generála byl obdařen a nad provinciála postaven. P. Altamirano ujal se hned z počátku velmi energicky díla. Dne 4. května poslal P. Nussdorferovi opis listu, jež byl (Altamirano) dříve španělskému ministru Carvajalovi psal, a v němž byl slíbil, že i s nasazením života věc tu ke zdárnému konci přivést chce. Žádal, aby co nejdříve vše k odchodu bylo připraveno. P. Nussdorfer a missionáři slíbili, že učiní vše, co jen budou moci K námitkám P. Nussdorfera a P. Barredy, že indiáni přece dříve v nových svých sídlištích musí pole svá vzdělati a osíti, poněvadž by jinak hladem zahynuli, povolil španělský kommissař markýz de Valdelirios k přesídlení lhůtu tři let.

Bylo tedy započato s převážením polního náradí a se stavbou prozatímních příbytkův v nových sídlištích, jež po dlouhém hledání a vyzvídání byla nalezena. Tu však, když bylo možno nadíti se, že vše hladce skončí, zmařila přenáhlenost Altamiranova vše.¹⁾ Psal P. Nussdorferovi: »Ačkoliv jest pravda, že povolena byla lhůta tři let, má přesídlení přece ihned býti vykonáno, aby snad portugalský kommissař z netrpělivosti lhůty té neodepřel a markýza Valde-

¹⁾ Dle vyličení Barredova padá zde hlavní vina na Altamirana, aniž by o Valdeliriovi byla řeč. Zdá se však, že Valdeliria mrzela ona povolená lhůta a že na Altamirana naléhal, aby přesídlení urychlil. P. Dobrizhoffer píše, že král španělský P. Altamirana ve jménu svém do Paraguaye poslal, aby předání urychlil (»Geschichte der Apiboner« I., 26). Southey uvaluje hlavní vinu na Valdeliria: »Valdelirios was chiefly culpable for this precipitance (History of Brazil III, 458).

liria nedonutil k tomu, by vyklizené končiny během roku předal.« Po oznámení tohoto rozkazu vznikly první nepokoje v redukcích.

Proti tomuto rozkazu, od něhož toliko zlé následky bylo lze očekávat, obrátil se Barreda přímo ke králi španělskému s prosbou, aby přece povolil lhůtu tři let k přesídlení. Rozčilení v missiích mezitím neustále vzrůstalo. Missionář v missii sv. Mikuláše, P. Karel Tux, stěžuje si v listě P. Nussdorferovi dne 6. července 1752, že indiány nelze více ovládnouti; jeden z nich prý mu do očí řekl: naši otcové vpustili vás do své země, a nyní chcete nás z ní vyhánět. P. Tux neví sobě rady; míní, že veškera opatření repressivní zmatek a vzpouru ještě zvětší. Ze 45 kaziků že toliko tři jsou pro vystěhování.¹⁾

Dne 15. července 1752 sděluje P. Nussdorfer ze S. Cruzu P. Altamiranovi, že missionáři nejsou s to, aby indiány k poslušnosti pohnuli, ježto nepožívají více jejich důvěry.²⁾ Obšírněji odůvodňuje to P. Nussdorfer v listě deset stránek dlouhém, jenž datován jest v Japeyru 16. srpna 1752 P. Altamiranovi; jest prý prostě nemožno vesnice do roka vykliditi, také vyžaduje smlouva, aby indiáné se vším svým majetkem směli odejít, a že dříve nutno učiniti náležitá k tomu opatření v nových sídlištích. Nemožných věcí že přece žádný z obou králů nežádá, aniž žádati může. P. Nussdorfer vypočítává pak veliké zásoby obilí, oděvů, náradí atd.; dále líčí veliké vzdálenosti a obtíže, jakéž naskytnou se při přechodu tak velikého množství lidu přes široké řeky Paranu a Uruguay. Bohu prý bude dlužno děkovati, jestliže přesídlení vykonáno bude beze vzpoury ve třech letech. Na ten čas však že indiáné přesídliti se nechtějí a že všeliké veřejné i soukromé prosby nic nezpomáhají. Nad to že šíří se infamní pomluva, jakoby jesuité vzpouru tu sami zavínili; nicméně i to že on i druhové jeho trpělivě snášeti chtějí z lásky k Pánu Ježíši Kristu, jenž jediný

¹⁾ Orig. Simancas, Est. Leg. 7426.

²⁾ Orig. ibid.

zpomoci může.¹⁾ Dne 7. listopadu 1752 poslal P. Nussdorfer dopis missionářům Paranským, aby indiány vyzvali, by nečinili žádných obtíží, jelikož kommissaři na vyklizení trvají.²⁾

Již vypukl odpor indiánů, když se Altamirano s několika průvodci do missií dostal. Dorazil tam dne 15. srpna 1752. Odtud psal Valdeliriovi o stavu věcí. Také někteří z nejzkušenějších missionářů psali Valdeliriovi, nechce-li vše ve zmatek uvést, nechť prodlouží lhůtu k přesídlení. Rozčilení indiánů rostlo, čím více se přibližoval čas, kdy se měli vystěhovati, poněvadž se stále nové nesnáze naskytovaly. P. Altamirano shromáždil část missionářů do S. Thome, a vydal řadu přísných rozkazů pro přesídlení. Nové pokusy k přesídlení učinil zvláště P. František Limp a P. Josef Fleischauer. Pokusy ty selhaly. Tu pohrozili missionáři neposlušným vesnicím, že je opustí. To zpomohlo. Na počátku r. 1753 byl učiněn s některými vesnicemi nový pokus, ale přes to, že P. Nussdorfer, jenž své lidi znal, napomínal, aby se vše dalo zvolna a opatrně, pobádal P. Altamirano k spěchu. Nové, horší nepokoje byly toho následkem. Indiáni pokládali naléhajícího Altamirana za portugalského kommissaře, a obrátili svoji zášť proti němu, takže na počátku roku 1753 z missií musil prchnouti.

Nyní nahlížel Altamirano sám, že věc jest obtížnější, nežli sám sobě byl představoval.

V jednom dopise svém, poslaném španělskému ministrowi Carvajalovi, datovaném v S. Thome dne 16. ledna 1753, líčí Altamirano veliké obtíže, jež přesídlení v cestu se stavějí. Dal nejprísnejší rozkazy missionářům, ač jich ani třeba nebylo, poněvadž všichni missionáři hotovi jsou uposlechnouti. Lidé ze St. Louisu, když již polovici cesty byli urazili, byli prý od pohanů

¹⁾ Orig. ibid. Demas que ya cargamos sobre nuestras cabezas la infame calumnia de que nosotros somos autores de todo este alboroto, assi me lo escriben, se dice en le Paraguay; sea todo por amor de Nuestro S. J. Christo quien solo puede remediarlo.

²⁾ Orig. ibid. 7424. Obšírné dobrozdání provinciála peruanského P. Baltasara de Moncada, ze dne 5. května 1751, v němž snažně žádá, aby provedení smlouvy bylo odloženo, v Leg. 7426.

napadení, a že tudíž následkem toho se vrátili. Panickou hrůzou jati jsouce, nedávají se prý k novému pokusu pohnouti. Poslal tam prý P. Bern. Nussdorfera, bývalého faráře v St. Louisu, jenž dvakráte byl představeným těchto missií, aby se pokusil o to, by je velikou svojí autoritou k přesídlení pohnul. Dosud však že bylo vše marno. Návratem lidí St. Louiských že bezpochyby také jiní k návratu se odhodlají. Dále prý že dal farářům rozkaz, aby v kostelích s křížem v ruce indiány k poslušnosti rozohnili; čtyři kmenové že jsou následkem toho ochotni uposlechnouti daných rozkazův.

Konečně žádá Altamirano naléhavě, aby popřáno bylo dostatek času, jinak že vše jest ztraceno.¹⁾

Dne 2. června 1753 poslal missionář P. Ignác Gierhaim z missií Guaranských generálu Tovaryšstva list ve dvou opisech, z nichž však žádný, jak se zdá, osoby, již byly adresovány, nedošel, nýbrž oba byly nepochybně zachyceny, a tak dostaly se do španělského státního archivu. P. Gierhaim obhazuje P. superiora missie, P. Matyáše Strobla, jenž prý zcela správně sobě počínal při strašlivém zoufalství indiánů. Kdyby byl býval P. Altamirano zkušeným missionářům věřil, nebyl prý by se hněv obrátil proti Otcům z Tovaryšstva. Indiáni, tak dovozuje P. Gierhaim, vědí zcela dobře, co mají vydati, totiž 7 míst se vším svým nemovitým majetkem, jenž v mírném odhadu representuje summu 16 millionů korun (Coronati). Práce, během téměř jednoho století tu vykonané nelze prý horami zlata vyvážit. Španělské území jest 100—200 mil vzdáleno; ale i kdyby bylo zcela na blízku, není prý v něm bavlnovníka, ani paraguayského čaje, aniž dostatečného území pro

¹⁾ Orig. ibid 7403. Z tohoto psaní, jak se zdá, vysvítá, že na P. Altamirana naléhal Valdelirios, jemuž také španělský generál Cevallos hlavní vinu přikládá. — Také generál Tovaryšstva Ježíšova zasazoval se v Madridě o šetrný postup, jakož vychází na jevo z depeše španělského vyslance, vévody Soto mayora Carvajalovi, datované v Lisboe 28. ledna 1753, v níž vévoda praví, že námitky generálovy ministrovi Carvalhovi (Pombalovi) sdělil, ten však že pokládá všeliký průtah za zbytečný. (Orig. ibid. 7234.)

pole a dobytek. A ježto tudíž indiáni viděli, kterak ovoce mozolův a potu jich samých i jejich otců tak náhle v niveč přichází, a že jim hrozí ke všemu jenom bídná záhuba, tu že prý vzpláli hněvem a vzepřeli se. P. Gierhaim sděluje dále, že sám jen stěžl při vzpouře vyvázl; P. Strobel že ničeho ne učinil, co by nesnášelo se s jeho povinností, on že indiánům dal prohlášení, že mají missionářův uposlechnouti, ježto missionáři nemají na sobě žádné viny, neboť P. provinciál že krále důtklivě prosil, aby hroziící zlo odvrátil. Toto prohlášení že bylo při rozhořčení lidu nutno; že však P. Strobel nikterak neprohlásil, že indiáni vystěhovati se nemusí.¹⁾

Vzhledem k nebezpečnému stavu věcí poslal P. Barreda 2. srpna roku 1753 z Cordoby de Tucumán zpovědníku krále Španělského, P. Rabagovi, dopis, v němž praví: Stav věcí v sedmi redukcích chýlí se k nejmudnějším koncům, jak jsme to již hned od počátku jakožto následek pravdě nejpodobnější byli označili. Blížejší podrobnosti že doví se zpovědník z pamětního spisu, jenž do Buenos Ayres markýzi Valdeliriovi byl poslán.²⁾ Při tak patrné zkáze, hroziící tisícům lidí, že užije všech prostředků k odvrácení jejmů; prostředky ty že povinná poslušnost zakázati nemůže, ježto, jak zpovědník sám s důrazem podotýká, není v takovém nebezpečí nižádného závazku, ba že není ani dovoleno, spoluúčinkovati přese všeliké rozkazy, ano i bez ohledu na exkommunikaci.

Stav věcí se mezi tím značně zhoršil. V červnu (?) r. 1753 zřekl se provinciál Barreda sedmi redukcí ve prospěch místodržitelův, ostatních redukcí pro případ, že by s povstalci se spojily. K naléhání královských kommissarů byla indiánům vypovězena válka; indiáni odpověděli 20. června appellací ke králi; Španěly že by vždy laskavě přijali, nikoli však zapřísáhlé nepřátele jejich, Portugalce. Na to určil místodržící v Buenos Ayres, Andonaegui, aby vojsko vytrhlo v srpnu

¹⁾ Oba originální dopisy ibid. 7381.

²⁾ O tomto pamětním spise viz »Zeitschr. f. kathol. Theol.« 1898 str. 693,

1753. Ve prospěch indiánů dal P. Barreda markýzi Valdeliriovi podati zmíněný již pamětní spis, v němž žádá, aby byl vzat zřetel k nesnadnému stavu věci. Kdyby vzhledem k velikým vzdálenostem, nedostatečným dopravním prostředkům, špatným cestám a dravým řekám, ke množství lidí a ke spoustě movitého majetku, jenž převezen býti měl, popřáno bylo s dostatek času, nebyly prý by vypukly žádné nepokoje. Také on prý appelleje ke králi, dokládaje, že povede sobě na původce války u krále stížnost, nebude-li se s válkou prodlévati. Tvrdí-li se, že královské edikty války sobě žádají, není prý ještě neposlušen ten, kdo čeká, až králové důkladněji budou o věci poučeni.¹⁾ Jedná prý se zde o štěstí nebo neštěstí mnohých tisícův lidí, kteří, vypukne-li válka, odpadnou nejen od krále, nýbrž i od křesťanství: markýz tedy kéž čeká, až dojde nový královský rozkaz, jinak že by markýz nésti musil celou strašlivou zodpovědnost za všechno zlo, jež by z toho pošlo.

Také u indiánů měl býti učiněn ještě jeden pokus. P. Fernandez byl od P. Altamirana a P. Barredy poslán v srpnu 1753 do missií jakožto prokommissař a visitator. Na den 17. srpna svolal Fernandez shromáždění missionářů. Mezi těmi, kteří dostaviti se mohli, nalézali se P. Matyáš Strobel, jenž stal se náčelníkem missií, a jeho předchůdce P. Nussdorfer. P. Fernandez oznámil missionářům jakožto těžce závazná opatření, učiněná P. Altamiranem, jež Altamirano sám označil jakožto »terribles«: missionáři že mají všechn prach v missiích spáliti, zhotovování zbraní zakázati, dále má — nepočnou-li se do 15. srpna indiáni stěhovati — sanctissimum býti konsumováno, posvátné nádoby mají býti rozlámány a missionáři mají dotyčná místa opustiti. Oni missionáři, kteří by pro vystěhování nejevili té horlivosti, jakou by dávali na jevo na útěku před smrtí,

¹⁾ Non continuo, agebam, si quid a Regibus imperatum est, idque, dum de inopinatis incommodis certiores Reges fiunt, traxeris, jam contra regium obsequium fecisti. Et prudentes Reges sunt, et prudentes nos esse volunt, certe quidem si de divino honore animorumque agatur salute. Tak P. Barreda ve své zprávě podané generálu Tovaryšstva.

že jsou suspendováni a z Tovaryšstva propuštěni. Oním dnem počínajíc že přestává všechna jurisdikce a všeliké privilegium; udělování svátostí že má přestati. Dále že mají missionáři hlavní vinníky sepsati, dáti je zajati indiány Paranskými, kteří se nevzbouřili, a dáti je dopravit do Assumptionu. Poslední tento dekrét předložil prokommissař nejdříve k rokování: všichni missionáři jednohlasně v tom se snášeli, že nelze nařízení toho provésti. Mezitím, co rokováno bylo o ostatních rozkazech, přibyl posel od P. Barredy, jenž prokommissaře žádal, aby upustil od prohlášení přísných rozkazů P. Altamirana, až by znovu k tomu byl vyzván. P. Fernandez však zdráhal se vyhověti této prosbě.

Rozkazy P. Altamirana mohly býti prohlášeny toliko v jediné missii, totiž v missii sv. Mikuláše, a to pouze pomocí lsti: tam uvedly missionáře v nebezpečí života. Indiáni nepřijímali žádných posílův ani dopisů; missionáři sami přísně byli hlídáni. A takž dosáhla tato již sama o sobě nanejvýš odvážná nařízení Altamiranova opak zamýšleného účinku. Jeho zástupce, P. Fernandez, musil dne 20. ledna 1754 z missií přehnouti.

Válka vypukla pak opravdu v únoru 1754 a táhla se pro velké vzdálenosti a špatné cesty po dvě léta. Roku 1756 musilo se oněch sedm redukcí vzdáti: jejich odpor byl nepromyšlený a nanejvýš slabý. Právě tento nepromyšlený a slabý odpor indiánů ukazuje zřejmě, že jesuité s nimi nic neměli co činiti. Kdyby se bývali postavili v čelo jejich, kdyby bývali povolali na pomoc ostatní sousední k válce připravené redukce Paranské, byli by zajisté velmi snadno zničiti mohli malé španělsko-portugalské vojsko.¹⁾

Jelikož ve Španělsku se domnívali, že válka dosti rychle nepokračuje, byl nejlepší z tehdejších španělských generálů, Don Pedro de Cevallos, do Paragvaye poslán s posilou 1000 mužů. Cevallos líčí se jako Španěl starého rázu²⁾, jakožto bojovník statečný a obe-

¹⁾ Srvn. Southey, I, c. III. 478.

²⁾ Ibid. 504.

zřetný generál¹⁾, a jako nanejvýš ušlechtilý charakter.²⁾ Od tohoto naprosto věrohodného svědka jest celá řada dopisů v originále v Simancaském archivu, jež tehdejší stav věci objasňují a postavení jesuitů charakterisují. Zde jen něco z nich může býti sděleno.

Španělský státní ministr Ricardo Wall, odpovědný nepřítel jesuitů, nařídil generálu Cevallovi přísné vyšetřování o vině jesuitů. Cevallos píše o tom ze St. Borjasu 30. listopadu 1759 Wallovi: Svěřil prý nejschopnějšímu důstojníku svého štábu, plukovníku Diegu de Salas, vedení processu a dal mu prý nejpřísnější pokyny, jak ministr z přiloženého protokolu seznati může. Plukovník že v processu největší bedlivost a všechnu možnou píli věnoval tomu, aby zjistil, zda ve vzpouře indiánů této provincie měli jesuité nebo snad některý z nich účastenství anebo nějaký na ni vliv. Za tím účelem že vyslýcháni byli přemnozí svědkové, a to netoliko svědkové z nejváženějších indiánů sedmi neposlušných redukcí, nýbrž i všichni královští důstojníci a úředníci, kteří se zde nalézají anebo některého z obou tažení Dona Josefa de Andonaegui se účastnili. »Po skončení processu seznal jsem z něho, že netoliko žádný z jesuitů vůbec, nýbrž ani jediný z oněch jedenácti, kteří v mé instrukci byli jmenováni, nějakým způsobem na neposlušnost indiánů neměl vlivu, nýbrž že naopak, jak ze všech těchto výroků najisto vysvítá, Otcové učinili vše, co v moci jejich bylo, aby indiány v povinné poslušnosti udrželi; vše to dochází potvrzení prohlášeními důstojníků a předních úředníků vojenských, jak to Vaše Excellence dopodrobna sezná z processu, jehož hodnověrné důkazy evidentně stvrzují to, co jsem ve svém listě ze dne 7. října 1758 byl vyložil.« On že setrval při svém názoru přes opětovné našeptávání markýze Valdeliria, který jej chtěl svést k veřejnému prohlášení, bez po-

¹⁾ Tanucci v dopise Losadovi datovaném v Neapoli 20. srpna r. 1776. V jiných listech ze dne 27. srpna 1776 a 22. července r. 1777 jmenuje Tanucci generála »l'Ercole Americano«, jenž zasluhuje státi se místokrálem. Tyto listy v Siman., Est. 6030.

²⁾ Dobrizhoffer I. 41 násl.

chyby v tom úmyslu, aby jím jesuity označil jakožto vinníky, a aby tudíž svoje jednání v této věci mohl ospravedlniti a zakrýti úskoky, jichž on a Portugalci užili, by toto mínění vzbudili.¹⁾

Abyste oceněna byla celá závažnost této zprávy, dlužno míti na zřeteli, že Wall absolutně chtěl míti vinu jesuitů stvrzenu, a že Cevallos svojí zprávou vydával se v nebezpečí, že bude odvolán a upadne v nemilost. Vina markýza Valdeliria týkala se přece také Walla, jenž v tajné instrukci Valdeliriovi nařídil, aby při provádění smlouvy nebral žádného zřetele k missionářům a k jejich návrhům, by bylo pokračováno zvolna.²⁾ Ve svých dopisech Valdeliriovi hromadí Wall všeliké hanlivé věci na jesuity; tak ve svém dopise ze dne 15. listopadu 1756, v němž nazývá jesuity nejprohnanějšími pokrytci celého světa,³⁾ dále mluví o krvežíznivém provinciálu, kteréhož generál Tovaryšstva zase v jeho úřadě potvrdil, a tvrdí, že jesuité nejsvětější přísahy rušili, jakmile to bylo v jejich prospěchu. V tomto dopise nařizuje Wall také následující opatření vůči jesuitům: »Jesuitů k sobě nepřipustíte, jejich proseb ani písemných ani ústních nepřijmete, jelikož beztak veškery jejich námitky jsou klam a mam.«⁴⁾

Možno sobě tudíž představit, jak nepřijemnou hubbou asi byly zprávy generála Cevalla pro sluch španělského státního sekretáře. Cevallos opětuje tudíž dne 4. ledna 1760 s důrazem: »Ze všech dokumentů, jež jsem Vaší Excellenci zaslal, jeví se očividně nesprávnost tvrzení markýze de Valdelirios, jimiž se po-

¹⁾ Orig. Simancas. Est. Leg. 7404. Část španělského znění v inšpruckém časopise »Zeitschr. f. kath. Theol.« 1898, str. 705 násl. Diegem de Salas podepsaný process, datovaný v Quartel General de S. Borja 1759, jest přiložen. Ve fasc. 7405 jest také delší dobrozdání biskupa Paraguayského Manuela Antonia pro guvernera a komandujícího generála Dona Pedra de Cevallos, datované v Assumption del Paraguay 12. listopadu 1759, v němž biskup dovozuje, že odstranění jesuitů, i kdyby ostatních kněží bylo s dostatek, nemůže schvalovati.

²⁾ Instrukce tato nalézá se v archivu Simancském Leg. 7434.

³⁾ Orig. ibid. 7429.

⁴⁾ Orig. ibid.

kusil uvaliti na jesuity této provincie vinu, které nemají, aby se tím způsobem vyhnul výčtkám, jichž se v této věci obává. ¹⁾ Valdelirios se bránil, ale Cevallos opakuje ve svém dopise Wallovi ze S. Borjy 26. února r. 1760: kterak z dokumentův a psaní, která poslal, a z jeho odpovědi k dopisům markýze Valdeliria jasně jde na jevo, že vše, co proti jesuitům této provincie bylo psáno a roztrušováno, jest pouhou spleť intrik a nepravd. ²⁾

Rok později, dne 12. února 1761 byl Tratado de Limites zrušen, protože, jak v listině se praví, mnohé veliké obtíže, které při uzavírání smlouvy nebyly známy, dosud nemohly býti překonány. ³⁾ Indiáni směli do svých zpustošených sídlišť, z nichž byli tak nemilosrdně vypuzeni, se vrátiti, ⁴⁾ aby ovoce práce více než století, pokud to ještě možno, bylo zachráněno a požíváno, až pak po uplynutí lustra nová strašlivá bouře nad redukcemi se rozpoutala.

Shrňme jednotlivé momenty v celek. Paragraf 16. smlouvy ze dne 13. ledna roku 1750 byl nespravedlivý, poněvadž prohřešil se na soukromém právu a soukromém majetku mnohých tisícův. Jesuitští kommissari poznali tuto nespravedlivost a učinili vše, co v jejich moci bylo, aby smlouva byla odvolána; zároveň však od počátku vybízeli, předvídajíce marný odpor a větší ještě zla, svoje indiány k poslušnosti. Když pokusy o zrušení smlouvy selhaly, žádali missonáři, aby při provádění přestěhování počínáno si bylo zvolna, šetrně a opatrně: při smýšlení indiánů nemohli jednati jinak. Ale nutné šetrnosti nebylo dbáno. Nicméně pokoušeli se jesuité o to, co jevilo se býti nemožným: učinili několik pokusů k pře-

¹⁾ Orig. ibid. 7404.

²⁾ . . . conocerà que todo lo que se hà escrito y esparcido contro estos Religiosos es un puro tejido de euredos y embustes . . . (ibid.).

³⁾ Listina, datovaná v el Pardo 12. února 1761, podepsána jest Wallem a Jos. da Sylva; přiloženy jsou k ní královské listiny španělské a portugalské. (Orig. ibid. 7400.)

⁴⁾ Southey, l. c. III. 503.

sídlení. Ale pokusy ty se nezdařily. Vzpoura vypukla: nebylo v moci missonářův, aby ji zamezili. Následkem toho byla válka obou korun proti sedmi redukcím. Že by jesuité nějakým způsobem účastenství měli na ozbrojeném odporu indiánů proti Španělsku a Portugalsku, jest tvrzení, jež na místě samém soudním vyšetřováním ukázalo se býti naprosto bezpodstatným.¹⁾

¹⁾ Bezpodstatným jest tedy tvrzení Bílko vo (l. c. str. 120), že prý jesuité »utvrzovali obyvatelstvo ve vzpouře . . . a že velmi dobře se připravili na pořádnou pravidelnou válku.« Dr. Jakub Hodr dobře praví: »Srdce krvácí každému lidumilu, slyší-li vypravovati o krutém rozkazu, jímžto osadníkům nařízeno opustiti půdu vlastním potem vzdělanou, ale Bílek s patrnou zálibou vypravuje o konečné porážce jejich, dokládaje: „A tak učiněna byla přítřz od ážlivému a hanebnému počínání jesuitů, kterýmž hleděli lstivě a násilně odtrhnouti missonářské osady své v Brasílii od vlády portugalské a zmocniti se panství v celé říši brasílské.«

10. Mikuláš I., král paraguayský a císař Mamelukův.

V okruhu pověstí o jesuitech v Paraguayi¹⁾ hraje velikou úlohu také historie Mikuláše I., krále paraguayského.

Ripert de Monclar, generální prokurátor parlamentu aixského, tvrdí v poznámkách ke svému processu proti jesuitům, že moc tohoto nového krále vzrostla již tou měrou, že, bude-li i dále jen nečinně k ní přihlíženo, stane se nebezpečnou všechněm knížatům evropským.²⁾ Když r. 1757 španělské loďstvo připlulo do Buenos Ayres, uznáno bylo za nutné před vyděšením vyvědět, zda král Mikuláš má město obsazeno.³⁾

Jeden životopis krále Mikuláše nese nápis: »Histoire du roi Nicolas I, roi du Paraguay et empereur des Mamelucs, St. Paul 1758.« V úvodní poznámce prohlašuje nakladatel vše, co dosud v časopisech bylo uveřejněno,

¹⁾ Mnohé věci jsou na pravou míru uvedeny v dílech: Muratori, *Il christianesimo felice nelle missioni del Padri della Compagnia di Gesù nel Paraguay. Venezia 1752.* Murr, *Geschichte der Jesuiten in Portugal.* 2 sv. Norimberg 1788. Eckard, *Historia persecutionis S. J. in Lusitania v Murrově* »Journal für Kunstgeschichte«. Southey, *History of Brazil III.* (Londýn 1819), 442—503. Význam tohoto díla uznán byl také německou kritikou; srv. Handelman, *Geschichte von Brasilien.* Berlín 1860. Monner Sans, *Missiones Guaraníticas* (1607—1800). *Pinceladas Historicas.* Buenos Ayres 1892. Huonder, *Ein Blick in die Reducionen von Paraguay.* Berlín 1895.

²⁾ Peramas, *De vita et moribus tredecim virorum Paraguayeorum* (Faventiae 1793) str. 134.

³⁾ Southey, l. c. III. 499.

za bludné; nicméně není ani jeho Histoire nic jiného leč román. Dle Southeye, jenž knihu tu r. 1817 v Ženevě do rukou dostal, zdá se, že spis ten v Německu byl tištěn: »jest to fabrikát nevědomého podvodníka, jenž jím chtěl vydělati sobě peníze.«¹⁾ Dle této »Histoire« prý kterýsi španělský jezuita mezi indiány povstání roznítit, citadellu v Nova Colonia útokem vzal, za krále Paraguayského prohlásiti se dal, v čele vojska ostatní missionáře povraždil, a konečně v St. Paulu název císaře Mameluků přijal. »Bylo dokonce raženo na jeho počest několikero medailí, jež v Evropě rozhořčení vzbudily. První z těchto medailí ukazuje po jedné straně Jupitera v boji s obrem, na druhé straně poprsí Mikuláše I. s opisem: Mikuláš I., král Paraguayský.«

Southey míní, že tyto mince jsou rovněž tak výmyslem, jako vše ostatní v knize vůbec: »Kniha ta neobsahuje ani jediné slabiky pravdivé.« Také Gothein připouští: »Román ‚Dějiny krále Mikuláše Paraguayského‘ nebyl nic jiného leč pošetilá loupežnická historie, v jakýchž si minulé století libovalo; nesl na čele oblíbený axiom oné generace: že velicí zločinci a velicí geniové jsou povahy navzájem nejvíce zpřízněné. ale škvár tento rozšířil po celé Evropě hlas: jesuité prý v Paraguayi postavili svého usurpátora, a mnozí byli ochotni spatřovati v něm druhého Attilu nebo Džingis-chána.«²⁾ Přes to otiskla roku 1891 »Revista del Paraguay« román ten, jakoby to byla opravdu vážná práce historická.³⁾

¹⁾ Southey, l. c. III, 474.

²⁾ Gothein, »Der christlich. sociale Staat der Jesuiten in Paraguay (Lipsko 1883) str. 57. — Pfothenauer uvádí ve své knize o Paraguayi tento román mezi spisy, které prý »zasluhují zvláštního povšimnutí, ježto pocházejí z tábora jesuitům rozhodně nepřátelského! O nekritičnosti Pfothenauerově viz spis A. Huondera »Pastor Pfothenauer und die Erziehungsgrundsätze der Jesuiten« (Berlín 1896). V časopise »Grenzboten« (1893, 5. října) nazývá se dílo Pfothenauerovo »pamfletem«.

³⁾ Buenos Ayres 1891, str. 593—613: »Historia de Nicolas I, Rey del Paraguay y Emperador de los Mamelucos«. Redakci zmíněného listu zdá se býti postava Mikulášova pravděpodobnou, ano, ona daleko jest toho vzdálena, aby se domnívala, že Miku-

Pramen i vývoj této pověsti líčí nejlépe opět Southey. »Nepřátelé Tovaryšstva« — píše — »byli nyní činnější nežli kdy před tím, jelikož měli naději, že dosáhnou svého cíle . . . Veškerý dřívější zločin (??), poblouzení a poklesky jesuitů byli proti nim se strašlivým úspěchem opakovány. Staré pomluvy byly nestoudně opět vynášeny na veřejnost, a s větší ještě nestoudností byly nové pomluvy vymyšleny. Byli nařčeni, že v Paraguai založili říši jakožto výhradní svůj majetek, a že z ní nesmírné důchody měli. Bylo tvrzeno, že jesuité prý této říše zbrojnou mocí hájili a že vlastního svého krále na trůn dosadili. Povídačky o jakémsi králi Mikuláši byly fabrikovány a uveřejňovány, a s takovou vynalézavou zlomyslností byly bajky tyto rozšiřovány, že byly dokonce i mince s jeho jménem raženy a po Evropě posílány jakožto makavý důkaz oné obžaloby. Šířitelé tohoto padoušského úskoku však nevěděli, že v Paraguai nebylo žádných peněz vůbec užíváno a že tam nebylo žádné mincovny. Ale dílo jejich se jim zdařilo, ježto vzbudili u dvorů madridského i lisabonského předpojatost vůči všem přímluvám ve prospěch sedmi nešťastných redukcí, a jesuité padli tak za oběť klamu a podvodu.« ¹⁾

Neapolský ministr Tanucci píše 18. listopadu 1755 do Madridu: Celá Itálie mluví o králi Paraguayském. Všecky časopisy jsou plny zpráv o něm. V Římě dokonce se tvrdí, že jsou tam peníze, jež rebel ten raziti dal. A 27. ledna 1756 hlásí: Nejen dány v oběh peníze nového krále Paraguayského, nýbrž šířena i vylicení jeho rodu, zvyklostí, celého jeho života, jeho vlasti a rodičů, jakoby to byly zprávy zaručené; a kde kdo hltal tento román tak dychtivě, že zde v Itálii každému se posmívají, kdo mu nechce věřití.²⁾

lás I. vůbec neexistoval a králem ani jesuitou nebyl; onať jest přesvědčena o opaku (str. 586, 591). Posléze slibuje, že na důkaz skutečné existence Mikuláše I. uveřejní španělský překlad spisu: »Remonstrances au Parlement sur l'arrêt rendu le 8 Mai 1761. Au Paraguay de l'imprimerie de Nicolas premier.«

¹⁾ Southey l. c. III, 473-násl. Srvn. III, 468: It is a fable, that the Jesuits were attempting to establish an independent Republic of their own.

²⁾ Cop. Simancas, Est. Leg. 5936 f. 141, 200.

Proslulý zeměpisec Büsching praví v 33. svazku svojí nové geografie, že země Paraguayská v celé Evropě stala se pověstnou osudem jesuitův, o nichž tak mnohé bajky se šíří a víry nalézají . . . a takž také i bajka o králi Mikuláši, od něhož prý sám dokonce i minci viděl. Büsching míní dále, že tato bajka jest takového zrna, že Evropané zajisté jednou se zastydí, až poznají, jaké to nestoudné pošetilosti věřili.¹⁾

Exjesuita Martin Dobrizhoffer, jenž poměry v Paraguai z vlastního názoru a z dlouhé zkušenosti zevrubně znal, vydal r. 1784 ve Vídni trojsvazkové dějiny Abiponů; mluví v nich také o oné bajce královské. Praví, že v Paraguai této historice se smáli; ona mince že jest holou nemožností, jelikož v Paraguai, není kovů, ano i králové španělsťi že tam nikdy mincovny neměli. Velmi pošetile že jest vymyšleno také to, když se v bajce té praví, že králem se stal jakýs jesuitský bratr-laik, neboť, že předně nebylo žádného bratra toho jména, a za druhé že by indiané nebo jesuité, kdyby již nějakého krále ustanoviti si chtěli, zajisté některého z missionářů si k tomu byli zvolili. Příčinu nebo podnět k této bajce, míní Dobrizhoffer, dalo slovo »mburubicha«, jež zároveň krále, kazika a kapitána značí. Také náčelníci tlup dělnických tak se prý nazývali. Španělé z Assumptionu zaslechli prý nepochybně, že »indiáni svého náčelníka nazývají »mburubicha«, a neznajíce s dostatek jejich jazyka, domnívali se, že tento »mburubicha« jest král indiánů.« ²⁾

S tím celkem souhlasí, co nástupce Dobrizhofferův, slezský missionář P. Bauke, ve svých zajímavých vzpomínkách na missie Paraguayské píše. Mimo jiné praví: »Domnělý král Mikuláš I. byl jakýs indián, a to z rodu Kaziků, kterýž však lopatou a motykou zemi vzdělával; jeho jméno bylo Mikuláš; toť byl onen strašlivý člověk, o němž tolik prapodivných věcí bylo vy-

¹⁾ Peramas l. c. str. 134.

²⁾ Dobrizhoffer, Historia de Abiponibus I (Viennae 1781) 26 ss. Srvn. k tomu Murr, »Journal zur Kunstgeschichte« IX., 222, a Southey, History of Brazil III, 475. — Dobrizhofferova Historia byla od Kreilla do němčiny přeložena. Southey nazývá tuto knihu: »the delightful work of Dobrizhoffer (III^{VI}).«

myšleno, jemuž se celá Evropa obdivovala, a jehož se Španělé tolik báli.« Onen zlatý peníz že by svědčil nejen o tom, že král Mikuláš skutečně existoval, nýbrž také o přírodních pokladech Paraguayských a o bohatství jesuitův, ale v Paraguayi že nebylo lze nalézt ani stříbra ani zlata, a to ani v dolech ani v řekách: »od bahnitě, na vodstvo bohaté krajiny bylo lze se nadíti spíše žab nežli zlata.«¹⁾

Dobrizhoffer končí svůj exkurs o králi Mikuláši těmito slovy: »Tato, v přečetných hanopisech tak často opakovaná bajka jest tak nesmyslná, že zasluhuje spíše výsměchu nežli vyvrácení. Divil jsem se tomu však často, a zdálo se mi to býti neuvěřitelným, že v tomto století, jež tak pyšně osvíceností svou se honosí, bylo tak mnoho a tak znamenitých mužů, kteří oběma rukama uchopili se této pošetile vymyšlené bajky o králi Mikuláši.«²⁾

Historie o králi Paraguayském a císaři Mameluckém jest opravdu tak nesmyslná, že nepotřebuje býti vyvracována; nicméně musila se o ní státi zmínka, poněvadž nad jiné jasně ukazuje, co sobě lež proti jesuitům dovoliti, jakých prostředků užívati a na jak rozsáhlou lehkověrnost určitě počítati mohla.

¹⁾ »Pater Florian Bauke, ein Jesuit in Paraguay. Nach dessen eigenen Aufzeichnungen von A. Kobler«, Rejno 1870, str. 46.

²⁾ Dobrizhoffer, l. c. I., 33.

11. Ženitba P. Adama Schalla.

Po příkladu pověstného Norbert-Platela tvrdil i professor Neumann, že jesuitští missionáři v Číně, jmenovitě pak P. Adam Schall, se tam oženili.¹⁾ Tutéž obžalobu proti P. Schallovi opakoval professor Friedrich: »Také to mohu dokázati, že P. Schall se počínštil, oženil a několik dětí zanechal.«²⁾ Podobně píše třetí mnichovský professor, Jan Huber. Císař »zprostil ho (P. Schalla) obediencie k jeho představeným a umožnil mu, aby odloučen od ostatních Otců žil v plné svobodě s krásnou paní, která mu dva syny zanechala.«³⁾

Huber a Friedrich odvolávají se na tak zvané memoiry kardinála Tournona (Benátky 1761). Tyto memoiry nepocházejí od Tournona; obsahují mimo jiné také anonymní, zcela nehodnověrné, strannické spisy.⁴⁾

Místo Friedrichem uvedené nadto naprosto odporuje nade vši pochybnost pověřeným pozitivním zprávám. Místo to zní: »... P. Schall, vymaniv se od ostatních missionářův a z poslušnosti k představeným, oženil se a ubytoval se v domě, jež ženitbou vyzískal«. Že však P. Schall slibu svého nezrušil, svým představeným poslušnosti neodepřel, od svých spolu-

¹⁾ Srv. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft IV. 34 násl. a k charakteristice Neumannově: Zeitschrift für kathol. Theologie IX, 91.

²⁾ »Zur Vertheidigung meines Tagesbuches« strana 17 a »Tageb.« str. 374.

³⁾ Huber, Der Jesuitenorden str. 189.

⁴⁾ Důkaz toho podán níže.

bratří se neodloučil, vysvítá nade vši pochybnost z katalogův a dopisů jeho soudruhů z Tovaryšstva, zvláště pak ze zpráv ¹⁾ vyšlých nedlouho před jeho smrtí. ²⁾ Dále vychází to na jevo z pěkného životopisu, jež Southwell ve své »Bibliotheca Scriptorum« r. 1676, tedy sedm let po smrti Schallově, věnoval tomuto slavenému missoniáři. ³⁾ Jestliže P. Adam Schall, jakož sám píše, roku 1663 již 45 let v Číně dlel, strávil celkem 51 rok v missii. Apoštolského svého ducha jevil P. Schall již jako novic (1611), a 2. ledna r. 1616. prosil generála, aby ho poslal do čínské missie. ⁴⁾ Největší, ničím neobmezenou chválu ctností a prací jesuitských missoniářů právě z této doby obsahuje též psaní dominikána Nayaretta ze dne 4. srpna 1665 poslané P. Olivovi: »Vaši synové jsou osvícení a čistí: jejich učení se stkvěje, a jejich mravy jsou bezúhonné.« ⁵⁾ V dějinách missií dominikánských vypravuje se o dominikánu Coronadovi, že byv zatčen

¹⁾ Historica narratio. Viennae 1665.

²⁾ P. Schall zemřel, jak Rémusat (Nouveaux mélanges asiatiques II, 219) dle čínského katalogu (Jesuitů zjistil, 15. srpna r. 1669)

³⁾ Bibliotheca Scriptorum S. J. (Romae 1676) str. 397 násl.

⁴⁾ Admodum R. in Christo Pater N. Ego Adamus Schall, quamvis indignissimus, confusus tamen in eadem Dei benignitate, qua vocari me sentio, expono desiderium meum, quod est proficisci ad Indos Orientales, praecipue vero ad Sinas, quod a multo iam tempore summopere optavi, cum scilicet adhuc essem novitius. Itaque cum iam non videatur amplius celandum, post maturam considerationem et multas orationes ac opera pia, quae Deo in hunc finem obtuli, post exercitia spiritualia, quae istis diebus ad eundem finem direxi, patefacio id R. P. V. sperans me non aegre id impetraturum, ad quod a Spiritu Sancto tantopere mihi videor impelli: syncere enim fateor non humanas ob causas moveri me, sed solius Dei gloriae et animarum salutis desiderio, nam humanas rationes attendere si voluero, illae potius in Germaniam me reverti suadent. Verum oboedire Deo satius duxi, hoc enim me facere arbitror, cum vocationem meam aperio. Offero igitur me et resigno in manus R. P. V. et cum animo prompto, vires simul corporis et sanitatem bonam affero. A R. P. V. nutu in utrumque paratus pendeo. Anno 1616. 2. Ian. Idem ego. Adamus Schall (Autograf).

⁵⁾ (P r a y), Geschichte der Streitigkeiten über di chinesisches Gebräuche I. (Augšpurk 1791), 196. Srv. čínské říšské annály v »Zeitschr. der D. M. Gesellschaft I, 120«.

a do Pekingu odvezen, setkal se ve vězení též s jesuity Adamem (Schallem) a Verbiestem, a že »s nimi uzavřel vroucí přátelství« ¹⁾

Proslulý sinolog Rémusat praví, když byl uvedl četné čínské práce P. Schalla o astronomii, optice a geometrii: »Překvapuje nás, že mohl s takovou pílí věnovati se pracím tak těžkým, víme-li, že pro ně neupustil od předních povinností svého povolání. I v době, kdy nejvyšší přízni se těšil, neustával katechisovati, a dával při tom na jevo takovou horlivost, že jedenkrát za uhlíře se přestrojil, aby dva ka smrti odsouzené vězně v žaláři mohl vyzpovídati.« ²⁾

Nedlouho před tím, než uvržen byl do vězení, zaslal Schall 16. října 1663 blahopřejný list nově zvolenému generálnímu vikáři, P. J. Pavlu Olivovi, v němž podává jakýsi přehled čtyřiceti pěti let svého missoniářského života v Číně. ³⁾

¹⁾ André-Marie, Missions Dominicaines dans l'extrême orient I. (Paříž 1865), 199. V čínském rozsudku smrti ze dne 15. dubna 1665, jenž uveden jest v listě dominikána Victora Riccia ze dne 15. května 1666, se praví, že P. Adam spolu se svým z ákonitým synem Puonem (una cum filio ipsius legali Puon nuncupato) má býti štat (Murr, Journal VII, 255). První z rozličných způsobů adopce v Číně nazývá se legální neboli úplnou adopcí: jest závazna pro každého, kdo nemá žádných synů. (P. Hoang, Le Mariage Chinois [Chang-Hai 1898] str. 20.)

²⁾ Nouveaux mélanges asiatiques II. (Paříž 1829) 221.

³⁾ Dopis ten zní v první své části takto: Admodum R. in Christo P. Gratularer R. P. V., nisi certus essem onus grave humeris eius esse impositum, quod tamen cum toti Societati conducatur, transfero gratulationem ad socios, quibus et ego ex animo congratulor. Germanus sum natione et hactenus cum Sinis conversor annis quadraginta quinque, medietate scil. temporis, ex quo societas nostra intra Sinense regnum penetravit, vidique latebras, tunc cum intrarem, quibus se socii ob persecutionem grassantem, qua et Pequinenses et Nanquinenses e Regno eieci sunt, tegebant; exinde paulatim in publicum egressi, quisque in suo loco, magnos progressus in re Christiana promovenda fecerunt, mihi vero cum P. Ioanne Terrenco etiam Germano, et postea cum P. Iacobo Rho Curia Pequinensis inhabitanda obtigit, in qua, praeter exercitia praedicandi Christum in missionibus usitata, accessit nobis reformandi Calendarii totiusque Astronomiae labor, quibus omnibus effectum est, ut fructus disseminandi evangelii in hisce vastissimis campis alibi ad quinquaginta, ad centum etiam alibi excreverit... Hisce R. P. V. benedictionem supplex peto R. P. V. minimus filius et servus

Kdyby se byl P. Schall oženil, byl by býval ihned z Tovaryšstva vyloučen; neboť že jesuité dle potřeby i ženiti se mohou, jest přece příliš nechutná bajka.

Památka kolínského jesuity zůstala ve vážnosti, až jansenisté, pak Norbert-Platel a konečně oni tři mnichovští professoři snažili se připravití velezasloužilého missionáře o jeho dobré jméno obžalobou, kterouž dějiny nemohou označiti jinak, než jako pomluvu. Politování Friedrichovo, že prý »nucen jest dotknouti se pověsti muže, jež ve blud uvedené potomstvo za dobré uznalo oslaviti na malovaných oknech dómu kolínského«, může tudíž činiti nároky opět jen na politování.

in Christo Ioannes Adamus Schall (autogr.). Na zadní straně stojí: Pekini, 16. Octob. 1663. Nil responsum, quia interim in custodiam missus neque hactenus initio 1668 de exitu intelleximus. — Jiný dopis Schallův, datovaný 10. října 1663 (Paříž, Bibl. nat. Esp. 409, fol. 60), jest nadepsán: »Rationes, quibus adductus Mathematici Tribunalis curam egit P. Adamus. — O světské stránce činnosti Schallovy v Číně soudí Rémusat: Des soins si différents des intentions, qui avaient conduit les missionnaires à la Chine leur étaient imposés par la force des circonstances; et ils n'auraient pu s'y refuser sans compromettre les intérêts de la cause à laquelle ils s'étaient dévoués. Ce n'en est pas moins une singularité assez remarquable, que les meilleurs canons dont les Chinois se soient servis aient été fondus par les jesuites (Nouv. mélanges II. 220).

12. Jesuité jakožto nepřátelé vzdělanosti.

Chce-li kdo neúprosný boj proti nevěře a nemravnosti, nechať jeví se v raffinovaných nebo obhroubých formách, nazvati »bojem proti našim nejlepším duševním statkům«, nebudou ovšem jesuité moci ušetření býti výtky, že jsou nepřáteli vzdělanosti. Ale dle dějinné zkušenosti nezaložil odpad od Boha nikdy žádná kultura, tím méně pak ji dovedl udržeti: nevěra předešlého století vedla důsledně k hrůzovládě a ke krvi zbrocené guillotině: nevěra pokročilého 19. století vyvinula se ve svých konsekventních adeptech v systém boje proti základům všeliké kultury: proti právu jednotlivcovu, proti posvátnosti rodiny, proti nositelům autority, a konečně ve vše ničící dynamovou bombu. Jestliže však naproti tomu kultura značí všestranný vývoj schopností člověka na poli hmotném i duševním, a to v pořádku a podřízením Bohem stanoveném, pak nesmějí jesuité na žádný způsob býti nazváni nepřáteli vzdělanosti.

Celá naše dnešní kultura spočívá na křesťanství, a o pokrok vzdělanosti možno pouze na křesťanských základech se zasazovati.¹⁾ Jesuity z nepřátelství vůči vzdělanosti káráti nejméně jsou tudíž oprávněni ti, kdož snaží se zničiti základy naší kultury.

K těmto mužům náleží na př. berlínský professor Adolf Harnack, kterýž píše: »Tovaryšstvo Ježíšovo ohrožuje naši kulturu... Jesuité snažili se svobodně naše vzdělání, kde jen mohli, utlumovati; oni svobodně

¹⁾ Blíže odůvodnění viz ve spise Nostitze-Rienecka »Das Problem der Cultur« (Frýburk 1888) str. 143 násl.

badání potlačovali... oni podlamují duše a vyhlazují všeliký smysl pro poznatky dějinné, na nichž přece výhradně pravá vzdělanost může vyrůst. Oni neznají vůbec žádných dějin.«¹⁾

Mohli bychom na to plným právem odpovědět: »Professor Adolf Harnack popírá nejsvětější Trojici, popírá božství Kristovo, popírá zázraky Kristovy, popírá z mrtvých vstání Kristovo, popírá, že Kristus ustanovil křest, popírá pravost čtyř evangelií, na nichž celé křesťanství spočívá; popírá tedy historické křesťanství (a jest toliko jen křesťanství historické), a přece chce úsudek pronášeti o tom, jsou-li zásady určitého řádu katolické církve křesťanskými nebo ne, a přece chce křesťanský stát varovati před tímto řádem.«²⁾

A stejným právem můžeme k tomu připojit: muž, který popírá nejlépe pověřené události světových dějin, totiž zázraky a z mrtvých vstání Kristovo, jenž tudíž všemu historickému poznání bije v tvář, nemá žádného práva, aby jesuitům činil výčitku, že »vyhlazují všeliký smysl pro poznatky dějinné, že neznají vůbec žádných dějin.«

Propast, jež dělí osvětlné snahy mužů rázu Harnackova a kulturu, kteráž jest cílem jesuitů, charakterisoval jiný německý professor, Hanuš Delbrück, těmito slovy: »Vážný atheista a materialista jest orthodoxnímu protestantu bližším, nežli orthodoxní protestant žákou jesuitskému.«

Tentýž úmysl má i obžaloba, kterou jistý poslanec pronesl v německém říšském sněmě při rokování o zákoně, kterým jesuité prohlášeni za psance: »Vznášim na jesuity žalobu, že jsou nepřáteli kultury, že nesmírnou svojí mocí brojí proti pokračující civilizaci.« Toto své tvrzení dokládá pak řečník ten také encyklikou, řka, že prý »encyklika obsahuje úplné od-

¹⁾ Theol. Literaturztg. ze dne 21. února r. 1891, čís. 4 str. 108 násl.

²⁾ Preussische Jahrbücher: »Prof. Adolf Harnack und die Jesuiten. Ein Wort zur Abwehr von Paul von Haensbroech, S. J.« (Berlín 1891) str. 65.

souzení moderního liberalismu.¹⁾ Nuže, nechť dějiny nám povědí, zda jesuité civilizaci stavěli se na odpor.

1. Kulturní práce jesuitů v misiích.²⁾

O kulturních snahách jesuitů zmínil se Alexandr z Humboldtů v rozličných svých spisech velice pochvalně. Ve své knize »Cesta do krajin aequinokciálních Nového Světa«³⁾ píše:

»Ukázali nám v kostelíku Atureském⁴⁾ několik pozůstatků někdejšího blahobytu jesuitů. Stříbrná lampa

¹⁾ Windthorst (Berlínský) v sezení německého říšského sněmu ze dne 15. května 1872 (stenogr. zpráva).

²⁾ Srvn. spis Dra. Matěje Procházky: »Missie jesuitské vůbec a missie P. Aug. Strobacha S. J. zvlášť.« V Brně 1886.

³⁾ V německém zpracování Heřmana Hauffa (Stuttgart 1860), 186 násl. Srv. také Examen critique de l'histoire de la géographie au XVe. siècle I, 3. násl., a »Kosmos« II., 186 násl.

⁴⁾ Cestovatel český, E. St. Vráz, zmiňuje se ve spise svém »Cesty světem« v oddíle »Na přič rovníkovou Amerikou« o misijních jesuitských v aequinociální Americe, zejména pak v osadě San Juan Nepomuceno de los Atures, kdež jesuité pod záštitou sv. Jana Nep. založili misijní stanicí, doslovně takto (str. 171—172): »Dílo jejich nemělo dlouhého trvání. Humboldt a jiní velmi nepříznivě vyslovují se o činnosti španělských misijních tohoto řádu, kdežto o působení řádů jiných též autor, třebaž byl protestantem, měl názory lepší. Cestopis můj dalek jest tendencí jakýchkoli směrů, vždy mnou poznané pravdy se přidruhuje. Španělských jesuitů vojáci svým pánům loupili duše divochů nepovolných a tyto jako otroky přiváděli do misijních stanic, by tu na křesťanství byli obráćeni (viz Humboldtův Cestopis i jiné autory). Avšak němečtí a čeští Jesuité, jako proslavený Čáslavan Jindřich Richter, Moravan Samuel Fritz v XVII. století, nadšenci pro dobro, přátelé a ochránci Indiánů, obětovali svůj život v Brasilii, Perú a i mezi Indiány došli pověsti světců.« Ačkoli, jak patrně, Vráz sám z valné části odnímá ostří výtce své řádu jesuitskému činěné, přece ani ta část hořkosti, jež ve slovech těch ještě zbývá, nesrovnává se s pravdou. Zmiňují se Humboldt v různých svých spisech namnoze velmi pochvalně o misijních činnostech jesuitův, a to zejména i o působení jejich v Atures, jak z vyňatku v textu uvedeného jest patrné. Jinak mluví Vráz o »hrstce sebeobětavých mnichův španělských, vyznamenávajících se odvahou a sebezapřením dob prvých apoštolů křesťanství« (str. 34), o »misijních druhdy neprávem osočovaných, kteří kdysi bděli nad kázni a chránili domorodce

značně těžká ležela na zemi, z polovice vězíc v písku. Takovýto předmět by ovšem všude dráždil chtivost divochův; musím však zde ke cti domorodcův orinockých říci, že nejsou zloději, jako méně suroví obyvatelé ostrovů tichomořských. Domorodci orinočtí mají majetek u veliké vážnosti; nesnaží se uzmouti ani potraviny, udice a sekery. V Maypures a v Atures neznají zámků ani dveří; budou zavedeny, jakmile běloši a míšenci v missiích se usadí. Indiáni v Atures jsou dobrosrdeční, prosti vášní, a — díky své lenosti — největším strádáním uvyklí. Jesuité poháněli je druhdy ke práci, i netrpěli tehdaž nikdy nedostatku. Otcové Tovaryšstva pěstovali rýži, boby a evropské zeleniny; nasázeli kolem vesnice dokonce i sladké oranže a tamarindy; měli na lučinách atureských a carichanských 20.000—30.000 koní a kusů hovězího dobytka. Jakožto ošetřovatele těchto stád vydržovali množství otroků a čeledínů (peones). Nyní nepěstuje se nic než něco manioka a banánů. A přece jest půda tak úrodná, že jsem v Atures na jediném keři pisangovém napočítal 108 plodů, jichž 4—5 stačí téměř k denní výživě člověka. Pěstování rýže docela se zanedbává; koně a krávy zmizeli. Pobřežní pruh u řeky Raudalu nazývá se dosud Paso del ganado (dobytčí brod), kdežto potomci indiánů, s nimiž jesuité missii založili, mluví o hovězím dobytku jako o vyhynulém druhu zvířecím. Na své jízdě po Orinoku k San Carlos při Río Negro spatřili jsme v Carichaně poslední krávu.

před vydiráním« (str. 296) a p. — Vráz nalezl ještě pozůstatek úcty Svatojanské v dálných oněch krajinách, kterouž tam jesuité byli zavedli, a to ve zmíněné právě vesničce San Juan Nepomuceno de los Atures, jež má jméno po našem sv. patronu. »Indián Andrés« — tak píše náš cestovatel — »ukázal mi vzácnost aturskou, patrona, sošku od missionářů ještě pocházející, která v jednom z opuštěných »ranch« měla jakýsi výklenek. Špinavá, umouněná soška velikosti asi tři stop, pošramocená a bez brady, nemohla býti obrazem jiného, nežli aturského patrona, sv. Jana Nepom., poznal jsem tak dle železného kruhu kolem hlavy, na němž patrný byly hřeby, pět počtem, kdysi hvězdy držící. Podivuhodné setkání se dvou krajanů! Dvanáct set km. rovné čáry od pobřeží a ve vnitrozemí divočin jižní Ameriky! Uprostřed pralesů! Něco tesknoty vkradlo se mi v srdce: touha po březích Vltavy!« (Str. 188.)

Otcové observanti, kteří na ten čas širé tyto kraje mají pod správou svou, nepřišli bezprostředně po jesuitech. V době osmnáctiletého interregna byly missie toliko čas od času navštěvovány, a to kapucíny. Pod názvem královských kommissarů spravovali světští vládní úředníci »hatos« neboli dvory jesuitů, ale hrozně nedbale. Dobytek byl porážen, aby bylo možno hodně koží prodati; mnohá mladší zvířata byla sežrána od tygrů, ještě více jich zhynulo tím, že pokoušána byla netopýry, kteří u kataraktů sice jsou menší, ale drzejší nežli v »llanos«. V době pohraniční expedice byli koně z Encaramady, Carichany a Atures až do San José de Maravitanos při Río Negro vyváženi, protože Portugalci tamější musili jinak koně, a k tomu ještě špatné, kupovati z daleka, od řeky Amazonské a od řeky Gran Para. Od roku 1795 zmizel dobytek jesuitů úplně; jakožto jedinou známku toho, že krajiny tyto někdy bývaly vzdělány zemědělským působením missionářů, viděti jest tu a tam uprostřed savann mezi divokými stromy kmen oranžový nebo tamarindový.«

Dřívější sekretář bolivijské provincie Otuquisské, Mořic Bach, jenž o jesuitech má prapodivný, nebo spíše pražádný pojem, píše roku 1843 po dlouholetých zkušenostech, jichž na místě samém nabyt:

»Moje vylíčení týká se nyní opět zničeného blahodárného výsledku činnosti společnosti, nad níž všude láme se hůl... Byl v Evropě jesuité snad záhubně působili, tuť naproti tomu v Americe, Paraguayi, v Mojos a zvláště v Chiquitos byly jejich kolonie a jejich činnost požehnaným darem Božím, jejich vypuzení však strašlivým neštěstím; neboť jim americko-indiánská civilisace o celá staletí vržena byla zpět.«¹⁾

Mluvě o vyhnání jesuitů ze španělských missií, praví professor Wappäus:

¹⁾ »Die Jesuiten und ihre Mission in Chiquitos in Südamerika. Eine historisch-ethnographische Schilderung von Moriz Bach«. (Lipsko 1843) str. 2 násl. Srv. str. 82 násl.

»Nepřátelé řádu slavili vítězství, většina obyvatelstva španělské jižní Ameriky však byla, jak jistý novověký argentinský publicista se vyjadřuje, naplněna hrůzou nad těmito tvrdými opatřeními proti jesuitům, jež zvykla sobě pokládati za nejvěrnější poddané Španělska, za horlivé a neunavné podpory katolictví, za šířitele civilisace mezi indiány a zvelebitelé vyučování kreolů. Od té doby uplynulo celé století; za jesuity nedostalo se zemím těm náhrady, ale podnes žije tam jejich pozeňaná památka mezi indiány, kteří o vládě jesuitů mluví s nadšením jako o zlatých časech.« Není již nyní třeba přílišné odvahy k tvrzení, že toto opatření (vypuzení jesuitů z missií) bylo rovněž tak nespravedlivým vůči misijnářům, jako záhubným pro indiány, a že bylo tudíž pro ony země vůbec neštěstím; neboť novější spisovatelé, kteří dějiny missií na místě samém důkladně studovali, jako Funes, Demersay a Martin de Moussy, dokázali co nejjasněji nespravedlivost vypuzení jesuitů z missií, a že jejich misijnářská činnost mezi jihoamerickými indiány byla obdivuhodná, jest téměř bez výjimky uznáváno ode všech evropských cestovatelů, kteří měli příležitost seznámiti se s tím, co v jižní Americe byli vykonali.«¹⁾

Jeden z nejváženějších kulturních historiků, Bedřich z Hellwaldů, nastínil o této kulturní činnosti jesuitů velikolepý obraz, jenž tím jest cennější, ježto nevěrecký tento historik vůči jesuitům chová se naprosto odmítavě, a ježto svoje líčení dokládá celou řadou zevrubných podrobností.²⁾

»Bylo vidati mezi divochy paraguayskými jesuity s lopatou v ruce, kterak je nčí počátkům zemědělství.«³⁾

¹⁾ Wappäus, »Handbuch der Geographie und Statistik I. Abth. III.« (Lipsko 1871), 1013.

²⁾ Culturgeschichte II² 457 násl.; II³, 448 násl.

³⁾ Macaulay, Dějiny Anglicka V. díl, str. 165—166. — Otto Henne-Am Rhyn (»Deutsche Warte VIII, 31) nazývá to nestoudným pochlebenstvím, k němuž Macaulay politickým stanoviskem Whigů strhnouti se dal. Dříve však než takovýto nepřiznivý soud nad takovým historikem, jakým jest Macaulay by směl býti pronesen, byl by nevyhnutelným důkaz, že jeho líčení

Oni byli dosud jedinými, kteří dovedli správně luštití problém, kterak lze americké indiány vychovati k jakési civilisaci, slučující je ve společenstva a učíce je společenským ctnostem a činice je účastnými pozeňání plynoucího jim i celku z pilné práce. Zorganizovali je po vojensku, rozdělili je dle evropského způsobu v obvyklé druhy zbraní a opatřili je válečnou municí.¹⁾ Dobrizhoffer, Azara a Charlevoix²⁾ jsou dosud ještě vážnými spisovateli, z nichž jako z pramenů zprávy o oněch krajích čerpati lze.

»O působení jesuitů mezi indiány brasilskými jde mezi ethnografy jediný jen hlas. Také zde, jako v sousedním Paraguayi, rozvinuli misijní činnost neméně podivuhodnou a velikolepou, i docílili úctyhodných výsledkův, o čemž u Woldemara Schultze³⁾ a jiných spisovatelů⁴⁾ podrobného poučení naléztí lze. Tajemství opravdu znamenitých úspěchů jesuitův spočívá dle našeho mínění v tom, že Otcům šlo ne tak (?) o pokřestění, jako spíše o civilisování. Pro kulturní dějiny důležitý jest na každý způsob fakt, že existuje brasilština, kterou se cestovatel téměř se všemi kmeny dorozuměti může: jest to lingua geral, všeobecná řeč vzniklá z quaranštiny, nebo lépe řečeno, z jazyka hord

neshoduje se s pravdou. Ale historické zkoumání fakt dává slovnému učení úplně za pravdu, a sdělování historických fakt nemůže přece nepřepjatému oku jeviti se jako »pochlebenství«.

¹⁾ Draper, Vývoj Evropy, str. 499. — O jesuitských misijních v Paraguayi srvn. L. A. Muratori, Il Cristianismo felice nelle missioni di Paraguay, Venezia 1743, vyšlo také německy ve Vídni 1758; pak J. Frast, »P. Pauke's Reise in die Mission nach Paraguay und Geschichte der Missionen St. Xaver und St. Peter«, Vídeň 1829, 8°. Srvn. také kap. XXVII—XXX, v díle Thomas J. Page, La Plata, the Argentine Confederation and Paraguay, Londýn 1859; dále A. Geary, An Account of the early Jesuit Missions in the La Plata (»Ocean Highways« číslo březnové 1874, str. 498—502).«

²⁾ Histoire de Paraguay, Paris 1756, 3 svaz.

³⁾ Woldemar Schultz, »Natur- und Culturstudien über Südamerika und seine Bewohner, mit besonderer Berücksichtigung der Kolonisationsfrage«, Drážďany 1868, str. 119—132.

⁴⁾ Dr. J. E. Wappäus, »Das Kaiserreich Brasilien geographisch und statistisch dargestellt«, Lipsko 1871, str. 1372, 1513; pak Gustav Adolf von Klöden, »Handbuch der Erdkunde«, III. část, str. 570.

tupijských. Vědomými tvůrci tohoto idiomu, jenž jazykově rozšířeným kmenům brasilským sloužil za společný prostředek ke sdělování myšlenek, jsou však jesuité, kteří také zde opět dokázali svoji hlubokou znalost lidské přirozenosti.«¹⁾

O této společné řeči píše zevrubněji Wappäus ve své příručce zeměpisu: »Řeč Tupiů neboli Guaraniů stala se všeobecným dorozumivacím prostředkem pro celou východní část jihoamerické pevniny od krajiny za jižním obratníkem až za rovník, jakýmž se stala rovněž od jesuitů zdokonalená řeč Quichuarská pro Bolívii, Peru a horní porčí Amazonské, i dobyli sobě jesuitští missionáři o indiány jihoamerické již tím neocenitelných zásluh, že upravením obou těchto řečí položili pro plémě, jež v nesčetné, různosti řeči sobě navzájem úplně odcizené kmeny se rozpadlo, nezbytné první základy pro sociální sjednocení, jakož i pro civilisátorské na ně působení, jakož zase zanedbávání těchto řečí po vypuzení jesuitů bylo k nesmírné škodě onomu plemeni, a ještě dnes jest opětné přijetí a další zdokonalení oněch všeobecných řečí pro nynější vlády oněch zemí rovněž tak nezbytnou povinností humanity, jako i hlavní podmínkou pro zdárný pokrok ve vzdělanosti těchto států.«²⁾

Alexander Humboldt píše o Kalifornii:³⁾ »Paměťhodné cesty tří jesuitů: Eusebia Kühna, Marie Salvatierry a Juana Ugarte, uvedly přírodní poměry této země ve známost. Vesnice Loreto byla r. 1697 již pod jménem Presidio de San Dionisio založena. Za vlády Filipa V., zvláště od r. 1744, staly se španělské osady v Kalifornii velice důležitými, a jesuité rozvinuli zde obchodní průmysl a vůbec činnost, již děkovali za tak mnohé úspěchy, kteráž je však také tak mnohým pomluvám v obou Indiích vydala v šanc. V několik málo letech vystavěli 16 vesnic v nitru poloostrova.«

Potom obhajuje Humboldt jesuity proti často se

¹⁾ Peschel v časopise »Ausland« 1867, čís. 38, str. 899.

²⁾ Wappäus, Handbuch 1. odd. IV, 1376.

³⁾ »Versuch über den politischen Zustand des Königreichs Neu-Spanien« od Fr. A. z Humboldtů II. (Tubinky 1810), 227.

opakující pomluvě: »Přece však nenávisť a všeobecná špatná nálada vůči jesuitům vzbudily podezření, že skrývají vládě nesmírné poklady země, a to poklady, po nichž odedávna lidstvo lačnělo, totiž zlato a stříbro. Odebral se tudíž visitator Don Jose Galvez, jež chevalereskni jeho duch k tažení proti indiánům sorským byl svedl, do Kalifornie. Než, našel pouze holé horstvo bez úrodné prsti a vody, a v rozsedlinách skalních místy jen opuncie a stromovité mimosy. Nic neprozrazovalo zde stříbra nebo zlata, jež jesuité, jak obviňováni byli, ze země byli vytěžili; ale všude bylo lze spatřiti stopy jejich činnosti, jejich industrie a chvalitebné horlivosti, jimiž pustou a suchou tuto zem snažili se vzdělati.«¹⁾

»V Kalifornii štípili jesuité« — tak pokračuje Hellwald ve svém líčení — »první révu vinnou i jiné ovocné keře a stromy, jež dosud se tu udržely.«²⁾ Jeden z nejodvážnějších činů při odvážném podniku prvního výzkumu Kanady proveden byl kněžími z Tovaryšstva Ježíšova. Dva a dva nebo nanejvýše vždy tři z nich procházeli území kmenů často nepřátelsky smýšlejících, kam dotud noha nižádného bělocha nebyla vkročila. A chovali se ten nebo onen kmen k nim přátelsky, věděli missionáři přece velmi dobře, že nevědomky porušení nějaké jejich pověry, bezděky probuzená vášeň nebo pouhý jen vrtoch přinést jim může okamžitě mučnickou smrt. Ale zdá se, že jejich mravní odvaha, žádným ukrutenstvím neposkvrněná, že důvěra, s níž přijímali zrádné často pohostinství, jakož i veliká prostota jejich chování divochům imponovaly.«³⁾ Prvním apoštolem Irokesů byl jesuita Isák Jogues;⁴⁾ jesuitům Dablonovi, Allouezovi a Marquet-

¹⁾ L. c., II. 223.

²⁾ Max von Versen, »Transatlant. Streifzüge« (Lipsko 1876) str. 116.

³⁾ Obširněji dočteš se o tom ve spise Johna S. C. Abbota, Adventures of Chevalier de la Salle and his companions in their explorations of the prairies, forests, lakes and rivers of the New World, New York 1875.

⁴⁾ P. Martin, »Isaak Jogues aus der Gesellschaft Jesu, erster Apostel der Irokesen«, Řezno 1875.

tovi zavázání jsme díky za předůležitě zeměpisné objevy v severní Americe.¹⁾

»Stejnou úlohu hráli jesuité v Asii. Jesuita Gerbillon měl při smlouvě o hranice uzavřené v Nerčinsku r. 1649 politické poslání v družině čínského zplnomocněnce; jesuité Felix d'Arocha, Espinha a Hallerstein, výteční astronomové, konali r. 1759 v Tian Šan Nan Lu první vědecká určení polohy míst. Pateri Fidelli, Bonjour a Regis provedli v letech 1714—1715 mapování dosud ještě málo známé planiny jihočínského Jünnanu tak zevrubně, že i moderní zeměpisci úplně se s tím shodují.²⁾ Jesuita Marini psal již v 17. stol. dějiny území Laos, jakož vůbec známe Laos tehdejších dob jenom ze spisů jesuity Jana Marie Lerie. Jiný jesuita, Camelli, seznámil nás r. 1699 první s plody Filippinského stromu kulčiby, zvaného v botanice Strychnos Ignatii Bergius.³⁾ Ba ještě nyní chváli se

¹⁾ Bulletin de la Société de Géographie de Paris, 1875, II, 9—11. Tyto od Hellwalda zde jmenované jesuity nazývá Bancroft »proslulým triumviratem« (History of the United States II, 805); P. Marquette nazývá »the meek, single-hearted, unpretending, illustrious Marquette« (II. 809), a na jiném místě »dobrým missonářem, objevitelem nové končiny světa. Obyvatelé západu postaví mu pomník« (II. 812). Usnesením senátu wisconsinského (23. března 1887) byl pro jednu z obou soch, kteréž každý stát pro národní síň ve Washingtonu navrhnouti směl, vyvolen jesuita Marquette. O jesuitech v Kanadě píše Bancroft: »The history of their labours is connected with the origin of every celebrated town in the annals of French America: not a cape was turned, nor a river entered, but a Jesuit led the way« (II, 783).

²⁾ Journal of the Royal Geographical Society (1870) p. 298. Také M. Vivien de Saint-Martin (Histoire de la Géographie [Paris 1873] p. 405 sq.) chváli veliké zásluhy jesuitů o geografické výzkumy v Číně. »Obě cesty přírodopytce a matematika P. Tacharda do Cochinchiny a Tokingu tvoří znamenitou epochu v geografických dějinách Asie«. Missonářům jesuitským »jsme povinováni četnými drahocennými dokumenty pro dějinné, národopisné a zeměpisné poznání východní Asie.« O velikolepých kartografických pracích v Číně jedná obsírně Richthofen ve svém velikém spise o Číně, I. 675 nn. Srv. I. 666 nn.

³⁾ Bulletin de la Société de Géographie (1871), II. 249. — Camelli jmenuje se správněji Kamel. Je to totiž dne 21. dubna r. 1661 v Brně narozený bratr-laik Jiří Jos. Kamel, jenž by r. 1688 poslán na Filippiny, kde se zejména k vůli své lékárně

práce jesuitů na Gabunu v západní Africe,¹⁾ a i politické listy připouštějí, že nutno uznati, že jsou mezi jesuity v Argentinských Santa-Féských koloniích velmi znamenití lidé, kteří se poctivě a horlivě ujímají vyučování školního, tam tak zanedbaného.²⁾ Tyto příklady daly by se množiti do nekonečna.«

Když byl Hellwald tento obraz nastínil, snaží se jej vysvětliti. Při tom pak uvádí věci nejpodivnější: »Tak podivně smířeno bylo dobré se zlým v povaze těchto znamenitých řádových bratří. Ale právě v této směsi mělo základ tajemství jejich obrovské moci . . . Tak podrobil jesuitismus tak zvanou stinnou stránku lidské přirozenosti svým službám.«³⁾

Závěrečný jeho úsudek zní takto: »Škodlivým se ukázal a ukazuje řád jesuitský u nepatrného hloučku národů kulturních, naproti tomu prospěšným se prokázal u nesmírné většiny barbarského a necivilisovaného člověčenstva. Záleží to pouze na vkusu, kterému směru chce se dáti přednost . . . Tovaryšstvo Ježíšovo jest ústavem, jenž vyšší stupně mravnostní snižuje a nižší povznáší . . . naproti tomu mezi národy nejvýše stojícími je mocnou závadou.«⁴⁾ Hellwald je rozhodným darwinistou, t. j. materialistou, největší kulturou není mu kultura křesťanská, nýbrž kultura materialisticko-evoluční. Vůči této kultuře materialistické »je řád jesuitský opravdu mocnou závadou«, nikdy však vůči pravému pokroku kulturnímu. To dokazují kromě fakt Hellwaldem uvedeným přecetné skutečnosti jiné: ukazují nám pokroky kulturní, jesuity i »u nepatrného hloučku národů kulturních« způsobené, a to ve všech oborech, pokroky kulturní, jež »vyšších stupňů mravnosti« jistě nesnížily.

mnoho obíral botanikou. V Manile zařídil lékárnou, kde nemocní léky zdarma dostávali. Linné zvěčnil jeho jméno v pojmenování *Camelia* — Kamelie.

¹⁾ Petermannovy Geograph. Mittheilungen (1875) s. 128.

²⁾ »Schwáb. Merkur« z 20. srpna 1873.

³⁾ Hellwald, II. 462 n.

⁴⁾ Tamtéž, II. 466 n.

2. Práce jesuitů ve vědách a umění.

Hellwald píše ve svých kulturních dějinách: »Od protestantského, hádek theologických žádostivého duchovenstva lišilo se prospěšně mnohostranné vzdělání jesuitův. Neboť vskutku jenom málo oborů vědění bylo jimi nevzděláváno; vzácnými pracemi povinni jsme jesuitům v oboru dějepisném, v exaktních vědách, ve hvězdářství a zejména v zeměpise. V době strannickými ohledy rozdrásané vzpomíná se jen zřídka zásluh jesuitských kněží o vědu, a ještě řídicěji se zásluhy ty oceňují. Oni rozluštili latinské nápisy; pozorovali pohyby družic jupiterových; vydali celé bibliotheky . . .

»Tento velice povrchní výpočet kulturně historických prací Tovaryšstva Ježíšova by zajisté dostačil, aby se vidělo, že jeho celý obor zemský objímající činnost je hodna bedlivé pozornosti; než činnost ta nechrání před námitkou, že vše, co bylo vykonáno, nebylo konáno k vůli věci samé, nýbrž že toho bylo dosaženo ve službách podniků, jichž cílem v první řadě byl prospěch řádu. To jest arci pro všeobecný rozvoj kulturní zcela lhostejno, právě tak jak může býti tonoucím lhostejno, zachránil-li ho jeho ochránce z ryzí lásky k bližnímu nebo proto, aby si získal záslužný kříž. Než láska ku pravdě velí, abychom dodali, že se řád jesuitský může vykázati též skutečnými a samostatnými pracemi vědeckými, jenž mají velikou důležitost. Josef Acosta, znamenitý autor spisu *De natura novi orbis* (Coloniae 1596), nazván samým Peschem »duchaplným«,¹⁾ a význam Athanasia Kirchera ocení každý, kdo prohlédl si důkladně *Museum Kircherianum* v Římě. Onť to byl, jenž hlavní proudy mořské již v 16. století známé, první — r. 1665 — na mapě znázornil. Je to první fyzikální kresba, kterou máme, a o 20 let starší než Halleyova mapa větrů.²⁾

¹⁾ Peschel, *Neue Probleme vergleichender Erdkunde als Versuch einer Morphologie der Erdoberfläche* (Leipzig 1876), str. 57.

²⁾ Peschel, *Geschichte der Erdkunde*, str. 640—641.

Právem může jistý zcela nepředpojatý moderní posuzovatel říci o Kircherovi: »Kircher byl úplně na výši vzdělání své doby a může co do všeobecnosti svého vzdělání vědeckého pokládán býti za předchůdce jiného Němce, zcela jiného rázu, totiž Leibnize. Jesuité snažili se tehdy vážně zmocniti se zcela legitimního panství nade všemi vědami, a to právě v době, kdy bouře třicetileté války hrozily jich světlo, aspoň v Německu, zcela zhasnouti.«¹⁾ Tvrzení, že práce jesuitů neobstojí před přísným, vědeckým zkoumáním, je krátce bezpodstatné. Ještě za našich dob má řád ten mezi svými členy astronomu prvního řádu, P. Secchiho v Římě, jehož výzkumy o slunci docházejí všude v kruzích odborných zaslouženého uznání.«²⁾

Jeden z nejslavnějších bibliografů XIX. století, Petzholdt, hovoří o bibliografickém spise bratří de Backer, praví ve své »*Bibliotheca bibliographica*« toto: »Pomocí spisu toho je teprve možno nabyti důkladného přehledu o velikánské a všestranné literární činnosti jesuitů, kterým, byť se jinak o jejich ostatních snahách soudilo jakkoliv, přísluší rozhodně chvála nejzdatnějších a nejučenějších zvelebovatelů věd. Proto může též spis bratří de Backer býti právem pokládán za nejmocnější a nejzávažnější, spolu pak nejnešťastnější obranu řádu.«

I Huber vidí se nucena vytknouti četné zásluhy jesuitů na poli kulturním. »Více než 300 jesuitů psalo grammatiky a základní (elementární) knihy o živých

¹⁾ Julius Faucher, *Ein Winter in Italien, Griechenland und Konstantinopel* (Magdeburg 1876), I. 197. — Kircher vydal všeobecný slovník řečí, pomocí jehož, jak hrdě v nadpise tvrdí, bylo by možno baviti se s lidmi všech jazyků. Koptickou řečí zvlášť se obíral a zdá se, že se již pokoušel o rozluštění hieroglyfů. Zároveň byl vynalézavým fysikem a sestavil zase z ploských zrcadel takové veliké, dalekonosné zápalné zrcadlo, jakého bezpochyby již Archimedes užil k zapálení loďstva před Syrakusami. *Museum*, jež zajisté hlavně k vůli přednáškám sebral, je též sbírkou velice rozmanitou, v níž všechna odvětví studií jsou zastoupena. (L. c.)

²⁾ *Culturgeschichte*, II. 457, 460. O P. Secchim a jeho učitelích, jesuitovi Františku de Vico, viz Pohle, P. Angelo Secchi; Köln r. 1888.

i mrtvých jazycích, a více než 95 jazykům učili členové řádu. V mathematice a přírodovědě jsou mezi jesuity učenci prvního řádu... Mnohé hvězdárny v Evropě byly jesuity postaveny a s velikým prospěchem řízeny.«¹⁾ Odkrytí skvrn na slunci a satelitů jupiterových, první idea o zrcadlovém teleskopu, plán suezského kanálu v 17. století, vynalezení větroplaveckého balonu, secího stroje, vyučování hluchoněmých atd., to vše že spojeno je se jmény jesuitův.

Každý pokus, přihlížeti více k podrobnostem, musí nutně vykazovati mezery, i kdyby místo několika málo stran celý svazek byl ke službám.

Slavný francouzský hvězdář Lalande napsal r. 1800: »Mezi pošetilými utrhačnými řeči, jež zuřivost protestantův a jansenistů proti jesuitům zrodila, poznal jsem utrhačnost La Chalotaisovu, jenž ve své nevědomosti nebo zaslepenosti odvážil se až toho, že tvrdil ve své řeči, že prý tito řeholníci neměli žádných matematikův. Tehdy dělal jsem právě rejstřík ke své »Astronomii«; tam připojil jsem článek o jesuitech-astronomech; jich počet naplnil mne podivem. Událo se mi, setkati se s La Chalotaisem v Saintes dne 20. října 1773; vytkl jsem mu jeho nespravedlnost, a on ji uznal.«²⁾

A opravdu, seznam jesuitských matematikův a astronomů, jež Lalande uvádí za léta 1750—1773, musí naplniti podivem:³⁾ Ximenes ve Vídni, Boscovich v Římě, Pezenas v Marseillu, Hell ve Vídni, Scherffer ve Vídni, Weiss v Trnavě, Mayer v Mannheimu, Béraud v Lyoně, Asclepi v Římě, Mitterpacher ve Vídni, Liesganig ve Štýrském Hradci, Pilgram ve Vídni, Luini v Miláně, Maire v Paříži, Huberti ve Würzburce, Amman v Ingolstadtě, Metzger v Heidel-

¹⁾ Huber, Jesuitenorden, str. 418—420. Tam uvedeny též podrobnosti.

²⁾ Annales philosophiques de M. de Boulogne (1800) I. 228, uvedené u Maynarda, Des études et de l'enseignement des Jésuites à l'époque de leur suppression 1750—1773 (Paris 1853), p. 262. sq.

³⁾ Bibliographie astronomique, p. 446—540. Maynard I. c., p. 263—279.

berce.¹⁾ Celkem uvádí Lalande pro onu krátkou dobu 42 jesuity-astronomy a 87 astronomických spisů.

Ve své veliké »Astronomii« velebí Lalande zásluhy jesuitských missionářů v Číně od hvězdářství, zvláště »PP. Fontaneye, Ricciho, Gaubila, Benoita, Jacquese, Köglera, Slavička,²⁾ Hallersteina a mnohé jiné, kteří se tam vyznamenali přes různé povinnosti, jež jim jako missionářům bylo plniti.«³⁾

Ještě podrobněji líčí Montucla ve svých velikých dějinách matematiky zásluhy jesuitův o hvězdářství a kalendář v Číně. Zejména jedná mezi jiným o činnosti jesuitů Ricciho, Schalla, Verbiesta, Gaubila, Köglera a Hallersteina a dodává, že »tito učení hvězdáři neměli dosti na tom, že astronomii čínskou dle zásad astronomie evropské opravili, nýbrž že svými pozorováními prokázali veliké služby i astronomii v Evropě.«⁴⁾

V týž rozum píše Mädler: »O této jesuitské missii s Číně musí se zde nutně státi zmínka, neboť jakkoliv hlavním účelem jejím bylo, šířiti náboženství, získal si přece tento řád, jenž má v Evropě mezi svými členy tak značný počet činných astronomů, zejména v Číně a ve východní Asii vůbec velikých zásluh o zvelebení hvězdářství.«⁵⁾

Mädler uvádí z pozdější doby mezi jinými Hallersteina (od r. 1717—1774), jemuž »jsme povinnováni zvláště dobrými pozorováními zatmění družic jupitero-

¹⁾ Další doklady viz u Maynarda, I. c., p. 259 s.

²⁾ Karel Slaviček, rodem Čech, poslán byl r. 1714 do Číny jako missionář. Dorazil r. 1716 do Pekinga a měl ihned po dvakráte slyšení u císaře, jemuž se velice zalíbil jakožto znamenitý počtář a výborný hudebník. Dopisoval si s P. Juliem Zwickem, představeným provincie české, a sdělil mu rozličné zprávy o Číně. Zemřel v Pekingu r. 1735 24. srpna. Dopisy jeho z Číny uveřejněny byly ve Stöckleinově »Weltbote« 1716—1727. Kromě toho vydal spis »Observationes astronomicae cum animadversionibus.« (Fr. M. Pelzel, Jesuiten 1786, str. 178.)

³⁾ Lalande, Astronomie (3. éd., Paris 1798) I., XXX. sq. O Gaubilovi praví Laplace, že znal ze všech missionářů nejlepší čínskou astronomii; »vzácný rukopis tohoto jesuity o slunovratech vydal jsem r. 1809«, tak dí Laplace, Exposition du système du monde (Bruxelles 1827), p. 533.

⁴⁾ Montucla, Histoire des mathématiques, I. 470 n.

⁵⁾ Geschichte der Himmelskunde, I. 334.

vých a jehož pozorování Souciet vydal; dále je tu Kögler¹⁾ (nar. 1680, zemřel 1744), jenž jako čínský mandarin požíval veliké vážnosti. Jeho tamější pozorování obsažena jsou v Simonelliově *Scientia eclipsium* (Řím 1746) a v jeho pozdějším obšírnějším spise: *Scientia eclipsium ex imperio et commercio Sinarum illustrata*, Lucca 1745. Slaviček a Jacques byli jeho mnoholetými spolupracovníky. Zrušení řádu jesuitského, jež stalo se nejprve r. 1759 ve Francii, učinilo konec tomuto poslání.«

O Augustinu Hallersteinovi píše Mädler: »Hallerstein vstoupil do řádu jesuitského ve své vlasti Rakousku (v Krajině) a stal se jedním z nejznamenitějších matematikův a astronomů Tovaryšstva. Byv r. 1735 poslán jako řádový missionář do Číny, dostal se do mathematického tribunálu (collegia) v Pekingu, kde požíval zvláštní přízně obezřetného a snášlivého císaře Kien-longa. Po smrti Köglerově (1746) stal se předsedou tohoto collegia a ředitelem hvězdárny, byv zároveň jmenován mandarinem. Jeho hlavní práce: *Observationes astronomicae a PP. Societatis Jesu Pekini Sinarum factae etc.* obsahuje všechna tam od r. 1717—1752 učiněná pozorování úplně redukováná a byla dle rukopisu od Hallersteina do Evropy poslaného od M. Hella ve Vídni r. 1768 vydána; kromě toho máme od něho též methodu pro stanovení vzdáleností měsíce. Pro Čínu podjal se úlohy, vypočítávati říšský kalendář, jež uvedl opět v lepší řád. Zrušení řádu, jež i v Číně provedeno bylo, se nedožil, nýbrž jsa v držení všech svých úřadův a hodností zemřel v Pekingu ve věku 71 roku. Doba jeho direktorátu je nejstkvělejší epochou jesuitských missií v Číně. Za Kien-longova otce, nedůvěřivého Yong-činga (1724 až 1735), udržela se missie jesuitská v Číně jen těžce a se zachováním největší obezřetnosti; uměli se učiniti nepostrádatelnými; rozšíření křesťanství bylo však

¹⁾ O astronomických pozorováních P. Ignáce Köglera viz zajímavý spis: *Litterae Patentes Imperatoris Sinarum Kang-Hi sinice et latine. Cum interpretatione P. Ignatii Koegleri S. J.* (Ed. Christoph. Murr, Norimbergae 1802), p. 30. sq.

téměř zcela ochromeno. Bodeho *Jahrbücher* a Paměti petrohradské akademie obsahují mnohá jeho pozorování.«¹⁾

Zvláště chválí Montucla též jesuitu Bouveta, Gerbillona, Le Comta, Tacharda a Visdelou, kteří, opatření všemi potřebnými nástroji, r. 1684 z Francie odcestovali a již na své cestě od r. 1684 až 1686 velice cenná pozorování učinili, jež byla r. 1692 od P. Gonye uveřejněna.²⁾ A nejen v Číně, nýbrž i v Japonsku a v Indii učiněna v téže době od jesuitů četná pozorování, a teprve na základě těchto pozorování stala se možnou důkladnější mapa Asie.³⁾

Jiří Wegener píše v jedné své stati o severním Tibetu: »Deset let práce bylo jesuitům věnovati k pořádání bohatého, již sebraného a částečně nově opatřeného materialu, jakož i k tomu, aby material ten pomocí velikého počtu nových astronomických pozorování, jež na rozsáhlých cestách celou říší učinili, upravili a doplnili. Mapu takto r. 1718 zhotovenou, jež pak mědirytinou byla rozmnožena, dlužno rozhodně pokládati za jeden z největších výkonů v celých dějinách kartografie. Nutno míti na paměti, že byl na ní jednotně kartografován obrovský prostor východní Asie, a to mnohem dokonaleji, než se to stalo v téže době ohledně nějakého státního území malých »velmocí« v Evropě. Důkladnost co do určení polohy je na této jesuitské mapě, aspoň ve vlastní Číně, tak veliká, že se musí na moderní úchytky pohlížeti z počátku vždy s nedůvěrou. Tak na př. astronomická pozorování výpravy Széchenyiovy v provincii Kansu dokázala, že údaje jesuitů skoro vesměs jsou důkladnější nežli úchytky Převalského.«⁴⁾

Lalande činí jaksi obchůzku po hvězdárnách celého světa a všude může vypravovati o takových, jež byly zřízeny od jesuitů: tak ku př. hvězdárna v aka-

¹⁾ Mädler, l. c., I. 339 n.

²⁾ Montucla, l. c., I. 472. Srv. II. 586 sq.

³⁾ Ibid. II. 587 sq.

⁴⁾ Zeitschr. d. Gesellsch. f. Erdkunde zu Berlin; XXVIII (1898) 202.

demické kolleji ve Vídni (1735, P. Franz); mnozí jesuité přispěli k tomu svým jméním. Hvězdárna vídeňské university byla zřízena teprve r. 1755, ale rovněž od jesuity, P. Hella.¹⁾ »V Trnavě v Uhersku je hvězdárna, jež vyniká velikým množstvím pozorování P. Weisse.« Hvězdárnu mannheimskou zřídil P. Christian Mayer. P. Tirnberger řídil hvězdárnu ve Štýrském Hradci, deset mladých jesuitů věnovalo se tam výlučně mathematice. »V Praze dal vystavěti hvězdárnu jesuita P. Stepling²⁾ vlastním nákladem a s podporou P. Retze.«³⁾ Nejlepší hvězdárna v Itálii, hvězdárna milánská, vystavěna byla r. 1765 nákladem kolleje jesuitské. Rektor kolleje, Pallavicini, a P. Boscovich přispěli ke stavbě té nejvíce.⁴⁾ P. Ximenes dal vystavěti hvězdárnu v jesuitské kolleji ve Florenci; na hvězdárně v královském paláci v Lissaboně (Jan V.) činili pozorování dva jesuité, P. Carboni a P. Copasse.⁵⁾

Pozorování přechodu Krasopaní (Venuše) r. 1762 účastnilo se 12 jesuitů: ve Vídni Hell, Liesganig, Steinkellner, Mastalier, Richtenburg, v Madridě Richter, v Ingolstadtě Kratz, ve Würzburgu Huberti, ve Schweitzingách Mayer, v Dillingách Hauser, v Lublani Schöttl, v Trnavě Weiss.⁶⁾

Jiný příklad mnohonásobných soudobých pozorování, od jesuitů předsevzatých, nalézáme v zajíma-

¹⁾ Lalande, l. c., I. XXXIX.

²⁾ Stepling Josef narodil se v Řezně r. 1716, byl však v Praze od druhého roku věku svého vychováván. Vstoupil do řádu r. 1733. Byl ředitelem pražské hvězdárny od r. 1751 až do smrti své 1778.

³⁾ Ibid., I. XLII. Astronomická věž vystavěna byla v Klementinské kolleji pražské již r. 1722; r. 1724 konáno první astronomické pozorování, k němuž učenci z dalekých zemí do Prahy přijeli, a jež tak zdárně se povedlo, že potom i některé jiné hvězdárny až v Portugalsku a v Indii podle hvězdárny pražské byly zřízeny. (J. Svoboda v »Časop. katol. duch.« 1876, str. 242.) Stepling tuto starší hvězdárnu dal přestavěti v podobu nynější.

⁴⁾ Lalande, l. c., I. XLVI.

⁵⁾ Lalande, I. XLVII. L. O zásluhách jesuitů v astronomii viz též: Montucla, l. c., IV. 384 n.

⁶⁾ Hell, Ephemerides Astronomicae anni 1762. Srovnej Sommervogel, Bibliothèque IV. 239.

P. Josef Stepling, T. J.

vém díle, jež vyšlo roku 1683 v tiskárně jezuitské v Praze. Missionář P. Valent. Stansel,¹⁾ před tím professor matematiky při jezuitské koleji v Praze, poslal totiž jezuitským matematikům v Praze pozorování o kometách v Americe učiněná. Ti vydali je r. 1683 v Praze a připojili k nim evropská pozorování o veliké vlasatci r. 1664—65. Jsou pak tam uvedena pozorování jezuitů v Římě, ve Vídni (Fil. Miller), v Madridě, Paříži, Ingolstadtě (Volfg. Leinberger), Vratislavi (Moret), Praze (Schlayer²⁾, Znojmě (Jiří Behm), Olomouci (Zikm. Hartmann³⁾).⁴⁾ V dodatku uvedena ještě pozorování vlasatice z r. 1680—81 od jezuitů v Olomouci (Jan Hancke) a v Praze (Kryštof Lux).

Táž pražská tiskárna jezuitská vydala roku 1710 spis mapami a tabulkami čínského písma opatřený, jež obsahoval mathematická a fysikální pozorování jesuity Fr. Noëla učiněná v Indii a Číně.⁵⁾ Ve spise, jež vyšel r. 1678 v Dillingách pod názvem *Astronomia Europaea*, nalézá se popis fysikálních a astrono-

¹⁾ Stansel Valentin, nar. v Olomouci na Moravě 1621. Vstoupil do Tovaryšstva 1637. Učil rheotrice a potom mathematice dílem v Olomouci, dílem v Praze. Obdržev od představených svých dovolení, aby odešel do Číny jakožto missionář, odebral se do Portugalska, aby se tam přiučil potřebným k tomu jazykům. Za svého pobytu v Lisaboně vyučoval po několik let mathematice, potom odešel jakožto missionář do Brasilie, poněvadž nenaskytla se mu příležitost jíti do Číny. V St. Salvatoru přednášel několik let mravovědu, načež byl ještě r. 1694 představeným koleje v Bahii. Španělé nazývají jej »Estangol«. Zemřel v Americe. Vydal několik spisů astronomických. Pelzel, l. c. str. 54—55.

²⁾ Schlayer Benjamin narodil se v Praze r. 1620 8. listopadu. Do Tovaryšstva vstoupil r. 1641, vyučoval mathematice a hebrejštině. Mimo to byl horlivým kazatelem; v Praze působil jako kazatel čtyři léta a obrátil četné nekatolíky. Posléze byl rektorem koleje klatovské, kdež zemřel 23. ledna r. 1670. Pelzel, l. c. str. 47.

³⁾ Hartmann Sigmund, nar. r. 1632 28. srpna ve Vídni z rodu šlechtického. Vstoupil r. 1647 do české provincie jezuitské. Zemřel v Praze u sv. Klementa 17. června 1681. Pelzel, l. c. str. 77.

⁴⁾ Legatus Uranicus (Pragae in Coll. S. J. 1683), p. 122.

⁵⁾ *Observationes mathematicae et physicae in India et China factae a P. Fr. Noël S. J.*, ab anno 1684—1708. Pragae in Coll. S. J. 1710. 4°, 134 pp.

mických přístrojů, jež jesuité v Číně zhotovili: zastoupena tu mechanika, optika, statika, hydraulika, pneumatika atd. Připojen pak k dílu tomu zajímavý seznam jesuitů, kteří od r. 1581 do 1681 v Číně působili; jako první Němec uvádí se Jan Terentius r. 1621, jenž opravil kalendář; po něm přišel r. 1622 Ad. Schall. Jako Němci uvedeni jsou dále: Mich. Valta, Mikul. Fiva, Ondř. Kossler, Bern. Distel, Jan Grueber, Christ. Herdtrich.¹⁾

Co jen česká provincie řádová v matematice a astronomii vykonala, ukazuje exjesuita Vydra ve svých dějinách matematiky v Čechách a na Moravě. Tam lze též naléztí zajímavá data o výše jmenovaných jesuitech Moretovi, Schlayerovi, Behmovi, Stanslovi, Hanczkovi a Hartmannovi, tomto »českém Euklidovi.«²⁾

Vydra chválí P. Kašpara Fliegra jako nejdovednějšího hotovitele fyzikálních přístrojů.³⁾ Jan Lewaldt, jenž zemřel r. 1766 ve věku 85 let, byl až do posledních let praefektem fyzikálního musea v Olomouci. Jsa vždy zaměstnán, odvětil těm, kdož si ve svém vysokém stáří stěžovali do dlouhé chvíle, jelikož prý nemohou již více pracovati, že se měli ve svém mládí naučiti tomu, co by v stáří rádi mohli dělati. — O P. Ign. Mühlwenzlovi († 1766) vypravuje Vydra, že ještě jako chabý stařec brousil skla a hotovil dalekohledy. Dva pražští matematikové, Jan Wendlingen (nar. 1715) a Kašpar Sagner (nar. 1720), byli povoláni jako matematikové do Madridu; první z nich působil tam osm let jako instruktor na dvoře. Matematik Jakub Kresa⁴⁾ doprovázel krále Karla, pozděj-

¹⁾ *Astronomia Europaea sub imperatore Tartaro Sinico Cám Hý appell. ex umbra in lucem revocata a P. Ferd. Verbiest S. J. Acad. astron. in Regia Pekinensi Praefecto. Dilingae 1687. 4°. p. 100 sqq.*

²⁾ Stan. Vydra, *Historia matheseos in Bohemia et Moravia cultae* (Pragae 1778), p. 47—55.

³⁾ Jeho *Specula parabolica*, r. 1710 zhotovená, popsal Stepling r. 1759 v *Miscell. philosophica*.

⁴⁾ Kresa Jakub narodil se ve Smržicích na Moravě r. 1648. Vstoupil do řádu 1667. Ovládal pět živých jazykův úplně (čes., lat., něm., ital., španěl., portug.) a byl výborně znalý řeč-

šho císaře, do Španěl. Jiný pražský matematik, Jakub Heinrich, zemřel r. 1771 ve službách morem zchvácených. Nejobšírněji jedná Vydra o P. Steplingovi.¹⁾ Hvězdárna a Museum mathematicum jesuitské kolleje u sv. Klementa v Praze nemusily se obávatí přirovnání k žádnému soudobému ústavu druhu toho.²⁾

Ze starších astronomů jesuitských buďtež jmenováni jen Scheiner a jeho žák Cysat. Scheinerovy zásluhy a výzkumy v oboru astronomie a optiky byly v novější době opětovně uznány.³⁾ »Scheinerovi přísluší zásluha, že první určil skutečně rotační čas slunce a polohu jeho rovníku, jakož i že upozornil na skvrnitá pásma.«⁴⁾ »Po Keplerovi získal si největších zásluh o tehdejší optiku a zejména o dalekohledy Scheiner.«⁵⁾ »Jemu přísluší čest, že první užil temných skel, jichž neuzítí přispělo velice k oslepnutí Galileiho.«

»Ve spise Rosa ursina popisuje Scheiner též astronomický, dle Keplerova udání ze dvou konvex-

tiny a hebrejštiny. Působil v Praze, později patnáct let v Madridě jako professor matematiky, načež vrátil se zase do Prahy. Zemřel v Brně 28. července 1715. Pelzel, l. c. 107.

¹⁾ Vydra, l. c., p. 71 sqq.

²⁾ Srv. Vydra, l. c., p. 77 a 95 sq. — Pěkné podobizny mnohých tuto jmenovaných učenců (Kresy, Steplinga atd.) nalézají se ve velkém díle: »Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler« (Prag 1782), IV. 82 nn.

³⁾ Braunmühl, Christoph Scheiner; Bamberg 1891.

⁴⁾ Rudolf Wolf, *Geschichte der Astronomie*, str. 394. Na str. 391 vypravuje Wolf též bajku, že byl Scheiner za svůj objev skvrn na slunci »od svého provinciála Busäa důkladně vyhubován — abgekanzelt —, poněvadž prý v Aristotelovi se o tom nečte. Poggendorff (*Geschichte der Physik-Vorlesungen, gehalten an der Universität Berlin* [Leipzig 1879], str. 197) dělá z Busäa až generála řádu. Avšak důkaz o tomto »vyhubování« nikdy nebyl podán. I u Hella (r. 197) (*Geschichte der Physik*, I. 197) parádaje tato povídačka a Busäus jako generál řádu. Mädler (l. c., II. 495) klade pak provinciálu Busäovi do úst tato slova: »Pročtěl jsem mnohokrátě spisy Aristotelovy od počátku až do konce a mohu tě ubezpečiti, že jsem tam nenašel nic z toho, co vypravuješ. Jdi, synu, upokoj se a věř mi, že to, co máš za skvrny na slunci, jsou jen chyby tvého skla nebo tvých očí.« V prvním svazku (str. 254) připisuje Mädler tato slova »jeho (Scheinerovu) Frýburskému představenému (Praepositus).«

⁵⁾ Poggendorff, l. c., str. 197.

ních čoček sestrojený dalekohled, jehož první sestavení přísluší mu právě tak jako první jeho upotřebením, neboť Scheiner užil ho ku většině svých pozorování. Scheiner vypravuje ve svém díle, že před 13 lety ukázal takovýto dalekohledem skvrny sluneční arciknížeti rakouskému Maximilianovi a brzy po té samému císaři; dle toho dlužno položití zhotovení prvního astronomického dalekohledu do roku 1613 nebo 1617, podle toho, vychází-li se od r. 1626 nebo 1630, kterážto léta jsou v Rosa ursina uvedena. Scheiner užil též astronomického dalekohledu tím způsobem, jenž je právě pro skvrny sluneční velmi vhodný. Roztáhl totiž takovýto dalekohled poněkud více, než jak bylo ku zřetelnému vidění třeba, nařídil jej v temném pokoji objektivem proti slunci a zachycoval obraz, jenž za okularem povstal, na bílé tabuli nebo na list olejem natřeného papíru.¹⁾ Scheiner byl též první, jenž vysvětlil řádně akkomodační schopnost oka, když pravil, že upravení stane se změnou konvexity krystalové čočky.²⁾

O P. Cysatovi píše Rudolf Wolf ve svých dějinách astronomie takto: »R. 1616 byl Jan Křtitel Cysat jmenován nástupcem Scheinerovým v Ingolstadtě a pozoroval tam kometu z r. 1618 způsobem nejvýtečnejším, jakož i mlhovinu v Orionu. Léta od 1624 až 1627 ztrávil jako rektor koleje jezuitské ve svém rodném městě; pak vedla ho missie do Španělska; později byl rektorem v Innšpruce a v Eichstättě a vrátil se konečně do Lucernu, kde r. 1657 zemřel. Na svých různých stanicích a cestách pokračoval i později ve svých pozorováních a patří tak ku př. k těm několika málo lidem, kteří při zatmění měsíce r. 1620 (XII, 9) pozorovali úplné zmizení měsíce, nebo kteří sledovali skutečně r. 1631 (XI, 7) Keplerem oznámený přechod Merkurův.«³⁾ Na jiném místě pozna-

¹⁾ Tamtéž, str. 199 n.

²⁾ Heller, I. c., II. 342.

³⁾ Wolf, I. c., str. 320. V poznámce dodává: »Srv. o zatmění měsíce jeho list Keplerovi poslaný, jež Hansch, str. 693 až 695 uveřejnil a z něhož zároveň je zřejmo, že ho Kepler krátce před tím v Ingolstadtě navštívil. — Přechod Merkurův

menává Wolf: »Vlasatici z r. 1618 pozoroval vedle Keplera, Snellia atd. zvláště též nám již známý Jan Křtitel Cysat z Lucernu, jenž byl tehdy professorem matematiky v Ingolstadtě a při tom získal si zároveň zásluhu, že užil při té příležitosti nově vynalezeného dalekohledu, tak že jeho r. 1619 v Ingolstadtě vydaný spis »Mathematica astronomica de loco, motu, magnitudine et causis Cometae, qui 1618 ad 1619 in coelo fulsit« počítá se právem mezi nejdůležitější spisy o vlasaticích z doby starší.«¹⁾

Jakožto chronologové zasluhují býti jmenováni jesuité Clavius, Petavius a Pilgram. »P. Claviovi jsme povinni hlavní práci o Gregoriánské opravě kalendáře.«²⁾ P. Petavia chválí Lalande jakožto »nejvýtečnejšího chronologa všech dob a jakožto nejlepšího počtáře ve starší astronomii.«³⁾ Důkladným chronologem může býti dle Wolfa zván též »jesuita Antonín Pilgram, jenž až do své smrti (r. 1793) jako asistent vídeňské hvězdárny byl zaměstnán, a to pro jeho spis »Calendarium chronologium«, který r. 1781 ve Vídni byl vydán.«⁴⁾

»Antonín Pilgram (1730—1793) působil od r. 1753 jako asistent Hellův na vídeňské hvězdárně a vydával za jeho nepřítomnosti v letech 1769—1791 časopis. Z uložení stavů dolnorakouských podjal se úlohy vyměření Dolních Rakous k vůli vyhotovení mapy. Jeho nejznámějším spisem jsou »Untersuchungen über das Wahrscheinliche der Wetterkunde«, jenž obsahuje velice namáhavá, po mnohá léta konaná

pozorování kromě Cysata ještě jenom Gassendi, Quietanus a jistý Anonymus v Ingolstadtě.« Poggendorff zove Cysata ve svých dějinách fyziky (str. 302) »mužem o hvězdářství velice zasloužilým.«

¹⁾ Wolf, I. c., str. 409.

²⁾ Ideler, Handbuch der Chronologie, II. 302. »Také Lalande označuje dílo to jako nejlepší a nejdůkladnější.« tak dí Mädlar, I. c., I. 215. Na str. 271 zove Mädlar Kryštofa Clavia »vysoce váženým praelatem, jenž až kardinálem se stal.« Obě jest nesprávné.

³⁾ Lalande I. c. I. 163. Podobně Wachler, Geschichte der hist. Forschung, I. 549. O významu tohoto jesuity viz učený spis Stanonikův, Dionisius Petavius; Graz 1876.

⁴⁾ Wolf, I. c., str. 338.

pozorování a je pro kulturního historika zajímavý velkým počtem selských pranostik (Videň 1778 až 1781). Tímto dílem pokusil se Pilgram, byť s prostředky nedostatečnými, poprvé o to, aby dal meteorologii vědecký základ.¹⁾

Kreil píše ve stati: »Meteorologie v Rakousku«²⁾ takto: »Ve Vídni všímáno si pozorování meteorologických již záhy, snad dříve než v Miláně; aspoň spis Pilgramův (»Ueber das Wahrscheinliche der Witterungskunde«; Wien 1788) založen je částečně na takovýchto starších pozorováních, jež jdou až do r. 1763.«

Vynikajícím způsobem účastnili se jesuité různých měření stupňův a mapování v druhé polovině století osmnáctého. Peschel praví o tom: »V letech 1762—1766 dala Marie Terezie poprvé na německé půdě skrze jesuitu P. Liesganiga měřiti od Soběšic u Brna oblouk 2° 56' 45" přes Vídeň a Štýrský Hradec až k Varaždínu.«³⁾

Josef z Liesganigův vstoupil do řádu jezuitského r. 1734 a přišel roku 1752 do Vídně jako professor matematiky. R. 1773 řídil vyměřování východní Haliče, r. 1772 určil zeměpisnou délku Vídně, kterou vůbec od Brna až k Varaždínu (zejména též poledník štýrsko-hradecký) vypočítal. Vydal velikou mapu východní Haliče na 42 listech.⁴⁾

¹⁾ Tak píše Mayer, Geschichte der geistigen Cultur in Niederösterreich (Wien 1878) I. 390, pozn. 926. Srov. Wurzbach, XXII. 289.

²⁾ Almanach der K. Akad. der Wissenschaft 1854 str. 85.

³⁾ Peschel, Erdkunde, str. 587. Výsledek vykazoval 57.077 toisů (— toise = franc. sáh, normální jednotka někdejší míry délek ve Francii, obnášející 6 stop Pařížských; ustoupila sice úředně metru, avšak užívá se jí dosavad zhusta, jmenovitě při měření výšek; Riegrův Slov. Nauč. verbo »toise« —). V poznámce se čte: »Liesganig, Dimensio Graduum Meridiani Viennsis et Hungarici (Vindob. 1770) p. 207. O podezření, že Liesganig vypočtené veličiny zfalšoval, srv. Airy, Figure of the Earth. Encyklop. metropolitana vol. V., mixed Sciences III. (London 1845), 170.« »Dle prací Liesganigových měřen byl na půdě německé nejprve malý oblouk od Götting k Altoně, pod vedením Gausovým roku 1821—1824.« Peschel str. 589. Výsledek: 57.127 toisů.

⁴⁾ Peinlich, Grazer Programm 1872, str. 21., a Steierm. Zeitschrift, Neue Folge, 6. Jhrg., Heft 2.

Mapování východní Haliče řídil jiný exjesuita, Ignác z Metzburgu. Svě mathematické přednášky vydal v 7 svazcích pod názvem Institutiones mathematicae, 1755—1790; vydal též poštovní mapu císařských dědičných zemí.¹⁾

Poledník eichstättský určil tamější professor Ignác Pickl.²⁾ Týž vstoupil r. 1754 do noviciátu jezuitského v Landsberku. R. 1759 obdržel se svým řádovým bratrem Kristiánem Mayerem pozvání do Petrohradu, aby pozoroval přechod Krasopaní. Kromě fysikálního a přírodopisného kabinetu založil »museum římských a staroněmeckých starožitností, jež na různých místech u Eichstättu, zejména na vallum Hadriani poblíž se táhnoucím, sebral... On též první plán ku geometrickému vyměření knížectví navrhl a prováděti počal... Neméně činným byl ohledně zlepšení hospodářství lesního. Jeho bohatým vědomostem je též knížecí tavnice v Obereichstättě mnohým díkem povinna. Především však je professorem... Neopomíjí-li při tom jako učitel nikdy, upozorňovati své žáky na to, že bázeň Boží je počátkem všelikého vědění a posledním útočištěm lidské naděje, podává k tomu komentář svým životem nábožným a dobročinným. Chudí jsou nyní jeho přáteli a po smrti budou jeho dědici. Eichstätt však neměl se k tomu, aby uctil muže, jenž slávy mu zjednal. Nejvýhodnější nabídky zamítl, jen aby mohl svému rodnému městu prospěti.«³⁾

O lombardském měření stupně pracoval P. Boscovich. »Jeho první práce týkaly se skvrn na slunci, o kterémžto předmětu panovaly stále ještě nejasné názory. Spolu s Lemairem provedl lombardské měření stupně, jež sice co do důkladnosti nevyrovná se měření peruanskému a francouzskému, ale přece pro

¹⁾ Peinlich, l. c., str. 20. Steierm. Zeitschrift VI. 46.; Wurzbach XVIII. 64. A. Mayer, l. c., I. 391. n.

²⁾ Suttner, Geschichte des bischöfl. Seminars in Eichstätt (Eichstätt 1859), p. 102 sqq.

³⁾ Tamtéž, str. 105.

opravu mapy horní Italie bylo velice důležité. Velmi zevrubně obíral se optikou a byl již v pokročilém věku povolán do Paříže, kde mu bylo svěřeno řízení optického ústavu francouzského námořnictva . . . Byl 48 let členem řádu jezuitského, když došlo k jeho zrušení.«¹⁾ O zásluhách Boscovichových v jiném oboru píše Rosenberger: »Soustava Boscovichova je naší nynější atomistice až do onoho stadia, kde vyvinula se v theorii molekulární, velice podobna, a zhusta uvádí se též Boscovich přímo jako původce atomistiky, jež o atomech soudí, že činnými silami jsou opatřeny. Na všechen způsob výzkumy Newtonovy se starou atomistikou nejdůsledněji spojil a v jeho koležích pokračovala věda až podnes. Přes to však zvláště v Německu málo se zásluh Boscovichových dbalo a málo se uznávaly.«²⁾

»Přípravné práce ke zhotovení nové generální mapy říše ruské« je titul spisu Kristiana Mayera.³⁾ P. Kristian Mayer (naroz. v Meziříčí na Moravě, vstoupil do řádu r. 1745 v Mohuči) zavedl na universitě heidelberské experimentální fyziku a zřídil fyzikální kabinet. R. 1762 pohnul kurfiřta Karla Theodora k tomu, aby dal na zámku ve Schweitzingách zříditi hvězdárnu. R. 1769 byl povolán ruskou vládou do Petrohradu. Tam pozoroval s Eulerem a Lexellem průchod Venuše: jeho vývodům dostalo se všeobecného souhlasu. Od Mayera pochází plán manheimské hvězdárny, jež nabyla záhy světové pověsti. Ve hvězdářství je jméno Mayerovo proslaveno zejména objevením družic stálic. »Z německých badatelů nesmí se zapomenouti na Kristiana Mayera, jenž je z prvních, kdož pozorovali a poznali podvojně hvězdy, jež se staly dnes tak důležitými«, praví professor Waldeyer ve zprávách berlínské akademie věd.⁴⁾ Dle Klübera

¹⁾ Mädler, l. c. I. 427.

²⁾ Rosenberger, *Gesch. der Physik* (Braunschweig 1822), II. 332.

³⁾ »Vorarbeiten zur Aufnahme der neuen Generalkarte des russischen Reiches.« Mayer dostal za to od Petrohradské akademie věd 400 dukátů darem.

⁴⁾ Berlin 1897, str. 29.

počet Mayerem během 21 měsíce objevených stálic, jež jednou nebo více družicemi jsou provázány, obnáší 100. Až do r. 1781 známo bylo vůbec 79 podvojných hvězd; z těch Mayer sám pozoroval jich 72 a přes dvě třetiny pozoroval jich první.¹⁾ »Co si tento skromný řeholník ze svého ročního platu uschránil, to věnoval na zřízení čtyř nadání pro čtyři katolické, chudé studující, kteří pílí, dobrým chováním, láskou k náboženství a úctou k nejsvětější Panně se vyznamenávají!.«²⁾

Co se týče činnosti jezuitů v oboru fyziky, slušno zajisté jmenovati v první řadě Scheinera, Kirchera a Schotta.

»Co do Scheinera, nejsou to pouze skvrny na slunci, jimiž jméno jeho se proslavilo, nýbrž i jiná, v užší obor fyziky příslušná pozorování, jež dosvědčují, že to nebyla hlava obyčejná. Tak je spisovatelem díla z oboru optiky, pro jeho čas výtečného: »Oculus, hoc est fundamentum opticum; Oeniponte 1619.« — Spis ten, jak již titul hlásá, jedná o zraku a obsahuje mnohé věci, jež jsou Scheinerovi ke cti. Jsou tam vylíčeny pokusy, jak by se dá blíže určití poměr lomu různých kapalin oka. Shledal, že lom vodnaté vlhkosti oka rovná se lomu vody, lom čočky krystalové že se téměř rovná lomu skla, a lom skelné vlhkosti že je uprostřed mezi oběma. Mimo to snažil se sledovati průchod světelných paprsků skrze celé oko a dospěl, jako Kepler, k závěru, že sítnice oční je sídlem zraku. To a podobnost oka s temnou komorou (camera obscura) dokázal poučným a rozhodným pokusem. Na volském oku odřezal totiž zadní blány až na blánu poslední a držel je pak proti světlu. Tu obkreslil se na průsvitné sítnici zřetelný obraz předmětů, jež se před okem nalézaly. Později, r. 1625, opakoval tento pokus s okem lidským. O schopnosti

¹⁾ Klüber, *Die Sternwarte zu Mannheim* (Mannh. 1811) str. 41.

²⁾ Viz: Hautz, *Urkundliche Geschichte der Stipendien etc.* str. 31. Palatinus, *Heidelberg und seine Universität* (Freiburg 1886), str. 106—118.

oka, viděti jasně v různých vzdálenostech, podal jiné vysvětlení než Kepler. Přidržel se totiž toho, že upravení (přízpůsobení se) oka děje se tím způsobem, že se podoba čočky krystalové mění, totiž že stává se pro blízké předměty konvexnější a pro předměty vzdálené konkavnější. Při tom pak vyzkoumal též správně, že se zřítelnice při pozorování blízkých předmětů zužuje. Ukázal též, že není třeba nijakého umělého zařízení, aby bylo možno přesvědčiti se o křížování světelných paprsků v malém otvoru. K tomu cíli dostačí pozorovati svíčkový plamen malým otvorem v papíru a vsunouti hranu nože napřed mezi papír a oko, a potom mezi papír a plamen: v prvním případě zmizí nejprve dolejší část plamene, v druhém případě pak část hořejší. Při této příležitosti vypožoroval Scheiner též, že učiní-li se v rozsahu, velikosti zřítelnice přiměřeném, do papíru více malých otvorův a dívá-li se proti plamenu, že vidí se tolikéž obrazů, kolik je otvorův...

»Mimo to proslavil se Scheiner též velice důkladným a s měřením spojeným popisem význačného zjevu vedlejších sluncí (pasluncí), jež dne 20. března r. 1629 v Římě pozoroval, pro kteroužto příčinu zván byl zjev ten též zjevem římským. Tvořily pak zjev ten dva koncentrické barevné kruhy kolem slunce a jeden velmi veliký horizontální bezbarvý kruh skrze slunce, a mimo to čtyři paslunce na tomto kruhu a dvě jiná paslunce nad sluncem na oněch barevných prstenech (kruzích). — Scheiner je též vynálezcem užitečného nástroje ke kopírování kreseb ve zmenšeném neb i ve zvětšeném měřítku, kterýžto nástroj nazván ježábek, všepis, pantograf, parallelogramme à reduction. Vynalezl jej r. 1603, ale teprve r. 1630 popsal jej ve svém spise *Pantographia*.¹⁾

»Kircher byl jedním z nejučenějších mužů své doby a svého řádu, byl to pravý polyhistor; neboť psal o filosofii, mathematice, fysice, mechanice, přírodopise, filologii, dějinách a mnohých jiných věcech.

¹⁾ Poggendorff, l. c., str. 201. n. Srv.: Heller, l. c., I. 341. n. a Rosenberger, l. c., II. 67. n.

Spis, jenž mne vede k tomu, abych zde o Kircherovi mluvil, má název: »*Magnes sive de arte magnetica etc. Colon. Agripp. 1634.*« Ve spise tom obsažen mimo jiné způsob, jak možno pomocí váhy určití sílu čili nosnost magnetu; obsaženo v něm dále pozorování o tom, že i žhavé železo magnetem se přitahuje; pozorování jednoho přítele jeho, že po výbuchu Vesuvu nastala veliká změna v úchylce magnetické strelky. Vedle toho je tam též popsán veliký počet nástrojův a hraček, jež jsou založeny na užití magnetu. Mezi tím vyniká idea, jak bylo by možno své myšlenky pomocí magnetu sděliti osobě na míle cesty vzdálené, idea to, jež z Leurechonova spisu »*La récréation mathématique*« (1624) přešla do spisu »*Ars magnetica*«. Leurechon byl jesuita.¹⁾ V témž spise »podává Kircher též deklinační tabulku pro různá místa na zemi.«²⁾

»Na měření rychlosti šíření se zvuku ve vodě se v celém 18. století ještě nepomýšlelo. Podobně neměřila se rychlost zvuku v pevných tělesech, ačkoli fakt šíření se zvuku v těchto tělesech byl znám již dávno. Již P. Kircher mluví o tom ve svém spise »*Musurgia, Romae 1650*«. ³⁾

»Je též s podivem, že teprve za doby Boylovy se poznalo nebo na přetřes přivedeno bylo, že mořská voda mrazem ztrácí slanosti. Již Kircher věděl, že led mořský, roztaje-li, dává sladkou vodu.«⁴⁾ Kircher užil první k měření teploty rtuti.⁵⁾ »Kircher je též prvním optikem, jenž upozornil na barvy, později fyziologickými nazvané... S největší bedlivostí pozoroval lom světla nejen při přechodu ze vzduchu do skla nebo do vody, nýbrž i do vína a oleje.«⁶⁾

¹⁾ Poggendorff, l. c., str. 287.

²⁾ Peschel, *Geschichte der Erdkunde*, str. 434. O magnetických studiích celeberrimi Kircheri srv.: Leibniz, *Mathematische Schriften*, vyd. od Gerhardta (Halle 1860) II, 2. 88.

³⁾ Poggendorff, l. c., str. 800.

⁴⁾ Tamtéž, str. 488.

⁵⁾ Gerland, *Geschichte der Physik* (Lipsko 1892) str. 183

⁶⁾ Wilde, *Geschichte der Optik*, I, I. 293.

»V jeho spise »Mundus subterraneus« nalézají se dvě mapy proudův, a to lepší z nich při lib. III., disp. 7. fol. 144. Na ní spatruje se již tichomořský rovníkový proud a peruanský proud pobřežní. Kirchner znal již rozštěpení atlantického proudu rovníkového u Brasilie a jeho vnikání do zálivu mexického; jen v tom se mýlil, že pokládal tento zálivový proud za rameno proudu rovníkového, jež před Antillami odbočilo.«¹⁾ »Pozoruhodna je též mapa téhož jesuity, jež znázorňuje dvojité vnikání atlantického příboje do severního moře od jihu a severu skrze kanál La manche a kolem britských ostrovů.«²⁾ »Na konci 17. století byli to jesuita Kircher a Leibniz, kdož pokládali výbuchy vulkánů za svědectví vnitřního žáru našich oběžnic.«³⁾

Kircher je zajisté též první, nebo jeden z prvních, kdož rozvinuli theorii o bacillech. Když r. 1656 mor v Neapoli zahubil během šesti měsíců na 300.000 lidí a také v Římě počal řádit, byl Kircher žádán za úsudek. I vešel ve styk s nemocničními lékaři v Římě, kteří mu svá pozorování zaslali, studoval, srovnával, činil pokusy, jak sám píše, a dospěl k výsledku, jež dávno již tužil, »že šířiteli moru jsou malá zvířátka, tak malá, slabouká a subtilní, že jenom velice vřetelným drobnohledem viděti se mohou.« Dospěl k tomu

¹⁾ Peschel, Erdkunde, str. 640.

²⁾ Tamt., Mundus subt. 1665, f. 141.

³⁾ Ibid. str. 629. — V Erschově a Gruberově Encyklopaedii (II., 36. sv., str. 270) píše Schwartz o Kircherovi: »Aegyptologie a znalost hieroglyfů, jimž s velikou zálibou se věnoval, považují ho, ne-li za svého zakladatele, přece za jednoho z prvních pěstitelův; a byť právě v tomto oboru jeho pokusy předstihnuty byly velice pracemi dob příštích, přece dostalo se jim od Champolliona, zakladatele aegyptských starožitností, jistého uznání... Byl ve styku s četnými, nejvznešenějšími knížaty a nejznamenitějšími učenými téměř ve všech zemích, kteří si jeho učenosti vážili a jí se podívovali.« Leibniz byl jeho nadšeným učitelem: velebil ho jako muže nesmrtnosti hodného, jehož sláva nikdy nezajde. Srv. dopis Leibnizův ze 16. května 1670 u Ersche a Grubera, l. c., str. 271. — »Athanasius Kircher je zároveň nejrozhodnějším odpůrcem alchymistů, jež bez výjimky prohlašuje za podvodníky.« (Kopp, Geschichte der Chemie, II. 248) — O vystoupení Kircherově na Vesuv viz: Roth, Der Vesuv und die Umgebung von Neapel (Berlin 1857), str. 44.

zkoumáním krve nemocných. Mnozí lékaři učinili prý k jeho žádosti nová pozorování a přišli k témuž výsledku. Vše to obsaženo je v knize, kterou Kircher r. 1658 v Římě o moru vydal. Lipský professor mediciny Kristian Lang dal knihu tu v Lipsku znovu vytisknouti, a augšpurský senát dal r. 1680 poříditi německý překlad.⁴⁾

I studium starožitností Kircherovi k díkům je zavázáno. »Svým Latiem podal Kircher r. 1671 cenný příspěvek k zeměděví Italie a bohatou sbírkou starožitností v Museo Kircheriano založil první větší museum vědeckého ústavu.« Tak soudí Ulrichs.⁵⁾

»Kašpar Schott, přítel Guericckův a Kircherův, člen Tovaryšstva Ježíšova, narodil se r. 1608 v Königshofenu u Würzburku a zemřel r. 1666 ve Würzburku jako professor matematiky a fysiky tamtéž. Zůstavil různé spisy mathematického a fysikálního obsahu, mezi nimi též spis pod názvem »Technica curiosa, Herbipoli 1664«, kdež nalézá se nejstarší zpráva o užívání potápěčského zvonu. Schott tam totiž uvádí z díla jistého Taisniera »Opusculum de motu celerrimo« zprávu, že r. 1538 dva Řekové v Toledě u přítomnosti císaře Karla V. a tisíců svědků spustili se obráceným kotlem do vody, vzali s sebou světlo a s ním, aniž se zamáčeli, opět ven vyšli.«³⁾

Schott poprvé uveřejnil apparatusy Guericckovy (vývěvu atd.) ve svém spise »Mechanica hydraulico-pneumatica« (1657).⁴⁾ Týž jesuita »podává podrobný popis anamorfotických sítovek a vysvětluje původ Fata Morgana. Skoro tytéž optické předměty, o nichž jedná Kircher, nalézáme znovu v prvním díle spisu jesuity Schotta »Magia universalis naturae et artis«, jenom že jsou podány jasněji a lepším slohem.«⁵⁾

¹⁾ R. P. Athanas. Kircheri Scrutinium pestis physico medicum. Graecii 1740. 12°, 240 pp. Uvedené místo viz na str. 148.

²⁾ J. Müller, Handbuch der klass. Alterthumswissenschaft (München 1892) I², 101.

³⁾ Poggendorff, l. c., str. 438.

⁴⁾ Gerland, l. c., str. 139.

⁵⁾ Wilde, l. c., I. 296 n.

»Pro medika je zvláště zajímavé, jak dí professor Kölliker, to, že Schott byl prvním experimentátorem na živých zvířatech na naší universitě (ve Würzburgu). Ve svém spise »Technica curiosa« sděluje na konci kapitoly jednajících o vývěvě, jejímž zdokonalením pilně se obíral, a obsahujících zajímavé dopisy Ottona Guericke na něho, řadu pokusů předsevzatých na hmyzech, ptácích a myších, jež dal do prostoru se zředěným vzduchem, a popisuje zjevy, jež nastaly při jejich smrti. Dále činil Schott za několik let po pokusech Wrenových s vléváním léků do žil živých zvířat (1657) podobné experimenty, docliv u psa vstříkem purgačního prostředku do žil týchž účinků jako žaludkem, a opiv jiné zvíře injekcí vína do krve.«¹⁾

O vynálezci zrcadlového dalekohledu píše Wilde: »Již r. 1616 pokoušel se jesuita Nicolaus Zucchi o zřízení takového dalekohledu. Avšak poněvadž zrcadla, jež mohl dostati, nedokonale byla pracována, neodpovídala zkušenost z počátku jeho očekávání, podobně jako marně se byl snažil o to, jakmile zvěst o vynalezení hollandského dalekohledu k němu dospěla, aby ze skel konvexních, jichž se užívalo jako brejlí, sestavil dalekohled, ať by byl jakéhokoli druhu. Avšak když dostal později velmi důkladně zpracované kovové zrcadlo, je na předměty na obloze a na zemi namířil a v přiměřené vzdálenosti duté sklo před okem držel, dostavil se výsledek, jehož od theorie byl očekával. Byl i nástrojů tohoto druhu pro jejich malý zorný prostor nebylo všeobecně užíváno, musí přece Zucchi, jenž první spojením zrcadla se sklem dalekohled sestrojil, zván býti vynálezcem zrcadlového dalekohledu.«²⁾

»Pro dějiny fysiky důležitější jsou zkoumání Riccioliho a Grimaldiho, dvou jesuitů, kteří své pokusné práce konali většinou společně.

¹⁾ A. v. Kölliker, Zur Geschichte der medicin. Facultät an der Universität Würzburg (Würzburg 1871) str. 12 n. V poznámce 4. dodává: »Schott, jehož i Haller má za hodna zmínky (Bibl. anat. I. 526), podává ve své knize »Physica curiosa 1662« dějiny monster a některé zoologické poznámky.«

²⁾ Wilde, l. c., str. 307 n.

»Giovanni Battista Riccioli,¹⁾ starší z obou, narozený ve Ferrare r. 1598, byl učitelem filosofie a bohosloví v Parmě a učitelem hvězdářství v Bologni, kde též roku 1671 zemřel. Je spisovatelem různých spisů, z nichž zejména jeden veliké slávy mu získal, totiž »Almagestum novum, Bononiae 1651.« Tento spis je velice obsáhlý, s úžasnou pilí a obrovskou učeností psaný, kde jsou mimo jiné podány názory všech hvězdářův, od nejstarších dob až do polovice 17. století. Tamtéž obsažen je též popis pokusů s padáním těles, jež v letech 1640—1650 společně s Grimaldim podnikl; i jiná různá pozorování nalézají se ještě v díle tom, ovšem významu ne velikého; určení výše atmosféry z délky soumraku dle metody Alhazenovy s ohledem na lom světelných paprsků, dle čehož mu výše atmosféry vyšla na 30 vlašských mil (miglio) . . . Riccioli je též znám měřením stupně, jež s Grimaldim v okolí Modeny předseval, které však podalo výsledek od pravdy značně se uchylující . . .

»Později, roku 1645, podnikl Riccioli četné, pro tehdejší dobu zcela cenné pokusy k vyzkoumání odporu vzduchu. Spouštěl s výše 280 stop koule olověné, dřevěné, hliněné, voskové, jakož i pevné a duté koule hliněné, a při tom pozoroval, že specificky těžší koule dopadly vždy dříve než koule specificky lehčí. Shledal též, že odpor prostředí, v němž padání se děje, roste s hustotou tohoto prostředí, že ku př. těleso ve vodě klesající nabývá po jisté době stejnoměrného pohybu.«²⁾

¹⁾ Jeho učitelem byl jesuita P. Josef Biancani (Blancanus), zemřelý r. 1624, jenž opět byl žákem P. Clavia. »Nejlepší měření výšek z oné doby pochází od jesuity Blancana« (Peschel, Erdkunde str. 426). Jako »duševní veličinu své doby« uvádí Peschel (str. 437) též jesuitu Jiřího Fourniera (Hydrographia). Dále uznává Peschel (str. 449) »velice cenné práce z popisů přírody od jesuity Josefa Acosty« (provinciála v Peru). »Bedlivý Acosta první činil rozdíl mezi činnými a vyhaslými sopkami« (str. 428). »Se živějším pochopením poměrů výšek setkáváme se poprvé u jesuity Acosty« (str. 425). Týž Acosta první se pokoušel o to, aby úchytky magnetické strelky uvedl v systém.

²⁾ Poggendorff, l. c., str. 293 nn. — Wolf praví ve svých »Dějínách hvězdářství« na str. 85: »Dílo učeného jesuity

Franciscus Maria Grimaldi, nar. r. 1613, zemřel r. 1663, upozorňuje na vlastnost světla, známou pode jménem ohybu (inflexe), již chce vysvětliti vlnovitým pohybem světla. — Barvy pokládá za součásti bezbarvého světla, nikoli však za vlastnost, jež tělesům přirozeností přísluší. Příčiny permanentních barev spatřuje v povaze (způsobivosti), povrchům (vrchním plochám) těles vlastní, že právě tu součást světla, v jakém se nám jeví, k oku odrážejí. Grimaldi veleben je svými současníky jak pro svou učenost, tak pro jemnost své povahy a skromnost. Vixit inter nos sine querela, tak znělo krátké, ale výmluvné svědectví, jež mu jeho řádoví bratři u rakve vzdali. O této skromnosti svědčí též dílo,¹⁾ jež jedině jméno jeho příštím věkům zachovalo. On sám nemohl se k vydání díla toho odhodlati, přes to, že musil si toho býti vědom, že učinil bedlivější pozorování o světle než kterýkoli z jeho předchůdcův. Teprve za dvě léta po jeho smrti vyšel úplně hotový rukopis jeho tiskem.²⁾

Poggendorff zove Grimaldiho »velice znamenitou hlavou«. »Grimaldi obohatil optiku dvěma na výsost důležitými skutečnostmi, o nichž příště ještě blíže mluvíti budu, totiž dispersí čili rozptylováním barev a inflexí čili ohybem světla. Grimaldi byl též pilným pozorovatelem měsíce, zhotoviv mapu jeho, která Ricciolim ve spise »Almagestum novum« byla publiko-

Jana Křt. Riccioliho, jež r. 1651 v Bologni ve dvou foliových svazích pod názvem »Almagestum novum« bylo uveřejněno, k němuž »Astronomia reformata«, r. 1665 od něho tamtéž vydaná a rovněž četná pozorování obsahující, tvoří jakýsi doplněk, bude mít pro své bohatství a podrobnost skutečností vždy velikou cenu a bylo též v předcházejících pojednáních často užito a uvedeno. I Delambre, jenž tak málo kdy někoho pochválí, podotýká uznale, s jakou péčí Riccioli zmiňoval se o pracích svých předchůdcův a současníkův: Ses ouvrages sont un vaste repertoire, où, au commencement de chaque chapitre, l'on trouve une longue énumération »de tous les auteurs qui ont écrit sur le sujet qu'il va traiter.« Srv. též: Mädler, I. c., I. 253, 320 n.

¹⁾ Physico-mathesis de lumine, coloribus et iride. Bononiae 1665. 4°. 553 pp.

²⁾ Wilde, I. c., I. 321.

vána, a při níž zavedl obyčej, označovati skvrny měsíční jmény slavných mužův.³⁾

V téže době, co Grimaldi v Itálii, zabýval se ve Francii pokusy s padáním těles jesuita P. Deschales († 1678). Byl professorem hydrografie v Marseillu, »muž to mathematicky dobře vzdělaný, mající správný úsudek.« »Máme od něho více spisů, jež všechny významávají se jasným podáním látky. Mezi nimi zaujímá první místo jeho »Cursus seu mundus mathematicus, Lugduni 1674«; je to jakási mathematická fysika, v níž by se při bedlivém prohledání našla snad ještě mnohá pozoruhodná věc. Mezi jiným obsahuje vyvrácení Cartesiova systému, za jeho doby tak slavného, o němž později ještě bude mluveno. Pak nalézá se tam též pozorování, jež dává Deschalovi nárok na objevení inflexních barev, které však byly objeveny již Grimaldim. Deschales totiž pozoroval, když nechal v temné komoře odrážeti sluneční světlo od kovové desky, jemnými štěrbinami opatřené, že toto odražené světlo jevílo barvy, zachytil-li je bílou deskou. Z toho uzavíral, že netvoří se všechny barvy lomem, avšak nedovedl přece tento zjev dokázati, a odvozoval jej od různé síly světelných paprskův.

»V témž díle popisuje Deschales také pokusy s padáním těles, pro něž jsem ho zvláště jmenoval. Tyto pokusy konal r. 1670 v jesuitské koleji v Lyoně ve studni 123 stopy hluboké. Pouštěl do ní kameny a kyvadlem měřil dobu padání s ohledem na čas, jež potřeboval zvuk, by se vrátil nahoru. Ku podivu svých řádových bratří mohl z toho vypočítati hloubku studně, když před tím byl vypočítal rychlost padání pro menší výše. Pokusy ty souhlasily ostatně se zákony Galileiho jen přibližně, avšak Deschales soudil z toho, zajisté bystře, nikoliv na nesprávnost těchto zákonů, nýbrž úchylku tu připočetl na vrub odporu vzduchu.⁴⁾

¹⁾ Poggendorff, I. c., str. 294. Více u Hellera, I. c., II. 21. n. a Rosenbergra, I. c., II. 131 n. Obžaloby proti Ricciolimu vyvráceny jsou ve »Stimmen aus Maria-Laach« LIV., 252 nn.

²⁾ Poggendorff, str. 298 nn. Heller, I. c., II. 25 n.

Podobně píše o Deschalovi Rosenberger. »Jeho vydání Euklida bylo ve Francii dlouhou dobu obecně užívanou učebnicí geometrie, a jeho veliké matematicko-fysikální dílo »Cursus seu mundus mathematicus« jedná o mnohých předmětech velice jasně a může se z veliké většiny pokládati za obraz fysiky tehdejších dob. Deschales zkoušel více než 1000 pokusy gravitační zákony Galileiho a přišel též na odchylky, ale ty odvozoval správně od odporu vzduchu a domníval se, že tento odpor je poměrný uražené cestě. Odkryl inflexní barvy i v odraženém světle... Zemětřesení lze dle něho vysvětliti částečně též tím, že voda vniká až k podzemnímu ohni, a když se v páry byla proměnila, obrovskou silou cestu odtamtud si razí. Toto poslední je velice pozoruhodno, nejprve proto, že to připomíná názory nynější, a pak proto, že je to opět důkazem, že i před nalezením parostroje byla obrovská rozpínavost vodních par velmi dobře známa a že vynálezci těchto strojů nemusili na to býti upozorňováni teprve nějakými nahodilostmi.«¹⁾

Důkladné matematiky z řádu jesuitského uvádějí Montucla-Lalande v Dějinách matematiky.

Kromě matematiků, kteří pracovali v Číně, chválí Montucla z francouzských jezuitů de Billiho,²⁾ Courciera,³⁾ Leotauda,⁴⁾ Lalouera, Nicolase.⁵⁾ Též pro Nizozemí a Itálii uvádí Montucla slavné matematiky z řádu jesuitského.⁶⁾ Německým jezuitům-matematikům věnuje tento francouzský učenec více pozornosti, než to činí jeden novější německý spis, jenž jedná speciálně o dějinách matematiky v Německu.⁷⁾

¹⁾ Rosenberger, I. c., II. 186—188.

²⁾ Montucla, I. c., I. 324.

³⁾ Ibid. I. 78. Srv. II. 71 o P. Fabrim.

⁴⁾ Ibid. II. 77.

⁵⁾ Ibid. II. 77 n. Srv. II. 658.

⁶⁾ O jesuitech nizozemských II. 79 n., o italských II. 340 n., III. 431, IV. 188.

⁷⁾ Gerhardt uvádí ve svých »Dějinách matematiky« (Mnichov 1877) jenom Guldina. Podobné jednostrannosti dopouští se v oboru klassické filologie Bursian ve svých »Dějinách klassické filologie v Německu« (Mnichov 1883). Oba spisy jsou součástmi publikace »Geschichte der Wissenschaft in Deutschland«, kterou vydává k. akademie v Mnichově.

Velice podrobně mluví se tu o Guldinovi¹⁾ a Claviovi.²⁾ Vydání Enklida Claviem pořizené patří prý mezi nejlepší; jeho »učený a důležitý spis o Řehořově kalendáři zasluhuje veliké pochvaly a zabezpečuje autorovi jeho čestné místo v paměti věků přístích.« O uznání, jehož se vydání Euklida, které mnohokrát na světlo vyšlo, dostalo, píše Cantor, že »málo kdy bylo takové uznání v tak veliké míře zaslouženo«; »Clavius sloučil v obsáhlém a obsažném svazku vše, co dřívější vydavatelé a vykladatelé tu a tam roztroušeno podali. Při své práci dbal přísné kritiky, ukázal na staré bludy a odstranil je.«³⁾

Podrobnější pojednání zabralo by tuto mnoho místa; proto položíme tu jen ještě několik poznámek o jesuitech rakouských.

Ve Štýrském Hradci počali jesuité r. 1745 stavěti hvězdárnu, k čemuž kollej přispěla 7000 zl. a rakouský provinciál 2000 zl. K vydržování hvězdárny té založili zvláštní nadaci, jejíž kapitál obnášel již r. 1773 4300 zl.⁴⁾

O filosofické fakultě štýrsko-hradecké píše Krones: »Zde působili nebo vystřídali se důkladní odborníci právě v posledním čase trvání řádu. Prvním v řadě byl mezi nimi Mikuláš Poda (Boda), šl. z Neuhauzu (od r. 1741 jesuita), naposled professor matematiky ve Štýr. Hradci, správce hvězdárny a zakladatel přírodopisného musea. Poda byl výtečníkem ze-

¹⁾ Montucla, I. c., II. 32. — Leibniz píše o Fabrim: Ego et duobus et Societate vestra viris summis, Guldino et San Vincentino, plu imum debere arbitror Geometriam (Mathematische Schriften, vyd. Gerhardt, II. 2, 97).

²⁾ Montucla, I. c., I. 682 n. Při obraně nového kalendáře, tak vypravuje Montucla, předčil prý Clavius své soupeře: Scaliger dal prý při svém útoku na jevo svou obyčejnou ukvapenost, a také většina ostatních odpůrců dala prý se při svých útocích spíše unášeti naruživostí než vésti spravedlnosti. — O jiných německých jesuitech, P. Schönbergrovi (Demonstratio novorum horologiorum, Friburgi 1622) viz I. 734, o P. Scheinerovi II. 312 n.

³⁾ Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, II. (Lipsko 1892) 512; u Janssen, Geschichte des deutschen Volkes, VII. 312.¹⁾

⁴⁾ Peinlich, Grazer Programm 1871, str. 5 nn.

jména v užité mathematice, v mechanice, byl pilný mineralog, jenž věnoval se též zkoumání Krušné hory (Erzberg ve Štýrsku), dovedný entomolog (hmyzozpytec) a spolupracovník Biwaldův v přírodovědecké literatuře, s nímž byl činným i později při štýrské hospodářské společnosti, jež od r. 1764 do života vešla. R. 1762 odebral se Poda na štávnickou horní akademii jako professor matematiky a horního měřictví...

»Podovým nástupcem ve Štýr. Hradci stal se krajan jeho a řádový bratr František Pachner, jenž byl ku konci r. 1762 vyhlédnut pro matematiku ve Štýr. Hradci... Pachnerův rukopis, příručka to, jednájící o všech částech matematiky, tiskem vydán nebyl... Byl znamenitým odborníkem... Jeho místo zaujal r. 1766 Karel Taupe. Řídil, od r. 1769 první, zřízenou při universitě řemeslnickou školu čili Collegia mechanica, jež byla velmi četně navštěvována.

»Pachnerovým kolegou, významem nad Pachnera vynikajícím, byl Leopold Biwald, od r. 1747 řeholník. Již r. 1764 obržel stolicí, na níž tak dlouho a tak úspěšně působil a spolu jako přírodopisec Podovo dědictví nastoupil. Biwald byl z nejrozhodnějších stoupenců Linnéových a zastal se ho též proti vídeňskému universitnímu professoru lékařství Crantzovi, zač dostalo se mu od Linné z Upsaly poděkovacího listu. Biwaldovým hlavním spisem je »Physica generalis et particularis«, jež jako podklad jeho přednášek ve Štýrském Hradci vyšla, trojího vydání se dočkala a v kratším výtahu byla vydána.«¹⁾ Když byly po zrušení řádu učebnice jesuity sepsané ze škol vymítny, Biwaldova učebnice fyziky podržela své místo. Biwald byl ro hodně »jeden z nejslovutnějších odborníků tehdejšího Rakouska.«²⁾ V tehdejší lyceální

¹⁾ Krones, Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz (Graz 1886), str. 439 nn. Krones cituje obledně Biwalda jeho životopis od Kunitsche (Graz 1808) a Sartoriho Darstellung der physikalischen Beschaffenheit des Herzogthums Steiermark (Graz 1806), str. 39 nn

²⁾ Krones, l. c., str. 455.

knihovně postaveno mu bylo jako pomník bronzové poprsí. »Jeho Fischerem pracované poprsí zdobí sál universitní knihovny ve Vídni.«¹⁾

O jesuitech ve Vídni píše Antonín Mayer, kulturní historik dolnorakouský: »Též v druhé polovici minulého (t. j. XVIII.) století byli na vídeňské universitě slavní matematikové a hvězdáři, jichž sláva pronikla až za hranice Rakouska a jichž vážnost byla i na pařížské hvězdárně a vysoké škole veliká. Výsledky jejich zkoumání došly v knihách a časopisech spravedlivého uznání a jejich objevy vzbudily často zaslouženou pozornost. Tento duchovní život rozvinul se na jesuitské, později universitní hvězdárně, a jesuitům přísluší na něm veliký podíl. V čele jich jmenujeme učeného Jos Franze (1704, 1719, 1776), jenž od r. 1743 až do své smrti matematiku, hvězdářství a experimentální fyziku na universitě přednášel, po 20 let také ředitelem hvězdárny byl, kterou sám v akademické koleji zařídil (1734) a drahocennými a vybranými přístroji opatřil, podobně jako rozmnožil značně i mathematické museum, jehož přednostou také byl.«²⁾ Tž kulturní historik připojuje jako charakteristiku toto: »Ve svém chování byl Franz velice prostý a na sebe přísný; spal zřídka déle než tři hodiny, zdržoval se vína, místo něhož pil kávu. K jiným byl nesmírně mírný a milý.«³⁾

Záhy po zrušení Tovaryšstva Ježíšova navštívil Bedřich Nicolai, tento jako nepřítel jesuitů známý berlínský osvícenec, také Vídeň. Tento muž, jenž svému odporu proti všemu katolickému dává při všeliké příležitosti průchod způsobem často přímo odporným, jenž častuje jesuity nejhoršími tituly — P. Balde zove na př. »bídňým veršotepcem«, jeho básně »nejmrazivější fraseologií, k neuvěření hloupou a nemotornou«⁴⁾

¹⁾ Peinlich, Grazer Programm 1872, str. 23 n. Mayer, l. c., I. 398, 400. Wurzbach, Biogr. Lexikon, I. 416. De Luca, Das gelehrte Oesterreich, I, 33.

²⁾ Mayer, l. c., I. 388 n.

³⁾ Mayer, l. c., I. 389, pozn. 921.

⁴⁾ Nicolai, Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz, IV. (Berlín 1784), Příloha, str. 37.

atd. — setkává se při svých návštěvách ve Vídni všude s jesuity a je mnohdy nucen, vzdáti jejich pracím chválu. Tak přijde do prvního ústavu pro vyučování hluchoněmých. Ředitelem je »exjesuita« Stork, a přes všeliké broukání musí konečně vyznati: »Ostatně jest se mi chvalně zmíniti o tom, že pan abbé Stork s hluchoněmými velmi mile jedná. Mnozí z nich byli též velmi čilí a pozorní.«¹⁾

V bývalé »jesuitské kolleji« diví se »sálu fysikálnímu a pro stroje, jenž je skoro tak veliký jako kostel.«

»P. Josef Franz, učený a velmi zdatný muž, počal již od r. 1745 konati přednášky o experimentální fysice. Tu byl vystaven tento veliký sál... P. Franz počal ve veliké, k sálu přiléhající učebně konati přednášky o experimentální fysice pro osoby vyššího stavu, k vůli čemuž připravena různá zařízení k různým fysikálním hračkám. Dále je tu velmi veliká sbírka fysikálních, zvláště též elektrických nástrojů, podobně též ke gnomonice (umění hodinářskému), hydrostatice, aërometrii, pyrometrii, pyrobolii, katoprice, dioptrice atd. R. 1757 zřízena byla nová stolice mechaniky pro P. Hella, k čemuž opatřena byla zde se nalézající památná sbírka mechanických nástrojů a modellů. Jelikož pak řád jesuitský je zrušen, neužívá se ani této velice značné sbírky... Na modellech a strojích leží na prst prachu. A ačkoli ještě teď exjesuita, P. z Herbertů, přednáší jak mechaniku tak fysiku, nepřednáší přece v tomto sále, kde by to bylo nejvhodnější, nýbrž v nové universitní budově.« Chemická laboratoř »patřila dříve jesuitům.«²⁾

Na universitě »byl professorem matematiky pan Karel Scherffer, exjesuita. Svými nikoliv početnými spisy znám je jako dobrý matematik; při tom byl skromným, pilným mužem. Zemřel r. 1782.«³⁾

»Pan Karel Mastalier, exjesuita«, byl »pro-

¹⁾ Tamtéž, IV. 792—812.

²⁾ Nicolai, I. c., IV. 725—727.

³⁾ Ibid. str. 764. Viz též: Mayer, I. c., I. 391. De Luca, I. c., I., 2, 84 nn.

fessorem a esthetiky.« »Tento učený muž« je »svými odami proslaven v celém Německu.«¹⁾

»V Terezianu nebylo pro mne nic znamenitějšího nad mého mnoholetého, důstojného přítele, slavného básníka Michaela Denise. Je to exjesuita, ale od tak mnohých exjesuitů velice se lišící. V tomto cestopise dal jsem častěji na jevo, že jsem o zhoubném směru vnitřního zařízení řádu jesuitského na-prosto přesvědčen.«²⁾

Nicolai nemůže Denisovi upříti svého uznání: »Denis jest jak nadaný spisovatel, tak bodrý Bavorák. (Schärding, kde se Denis r. 1729 narodil, patřil tehdy k Bavorsku. Pozn. překl.) Básnického nadání tohoto bodrého muže vážil jsem si již dávno, a byl jsem s ním již po mnohá léta v učeném a přátelském styku písemním. Cesta do Vídně těšila mne také již proto, že jsem ho mohl poznati osobně. Ztrávil jsem tam v jeho společnosti velmi příjemné chvíle. Ctím a miluji ho posud; on pak je mužem tak šlechetným, že smím doufati, že neztratil jsem jeho přátelství tím, že musíme o mnohých věcech míti podstatně různá mínění. Denis má kromě svých spisovatelských zásluh ještě zvláštní zásluhu o Vídeň. Novější vídeňští dobří básníci a ti, kteří pro budoucnost naděje vzbuzují, vzdělali se většinou pod jeho vedením a jeho povzbuzováním.«³⁾

R. 1777 vydal Denis první část svého spisu »Einleitung in die Bücherkunde«. »Kniha ta uvítána byla od učeného světa s velikou radostí, a recense, kterou přinesl o díle tom Wielandův »Teutscher Merkur« (v květnu 1778), je důkazem výborného přijetí, jakého se mu dostalo. Wieland píše o něm: »Pěvec Sined (Denis) ukazuje se tu ve světle nejskromnějšího a nejpilnějšího učence, jenž nejen nejobsáhlejší vědomosti,

¹⁾ Nicolai I. c., IV. 763.

²⁾ Ibid. p. 783. Nicolai ukazuje na různých místech svého cestopisu, že nemá o instituci Tovaryšstva pražádného ponětí; tak ibid. IV. 785: »Ke čtvrtému slibu, jimž stává se z dotyčné osoby Noster čili skutečný jesuita, nepřijde z pravidla nikdo před 45. rokem.«

³⁾ Nicolai, I. c., IV. 785 n.

nýbrž i neobyčejnou soudnost ve výběru látky na jevo dává. Jeť to bez odporu dílo, jež je naší vlasti a jeho století ke cti a jež zanecháno bude potomstvu jako kniha klassická. Wielandova předpověď se splnila: Denisův úvod do literatury nebyl zjevem jenom pro onu dobu významným — byl přímo dílem epochálním, poněvadž téměř všechny, dějin literatury se týkající spisy byly až po tu dobu psány latinsky — nýbrž je i dnes ještě spisem hledaným a pokládá se za specialitu prvního řádu.«¹⁾ Ve svém, r. 1780 vydaném spise »Merkwürdigkeiten der Garellischen Bibliothek« jeví se býti Denis »typografickým aesthetikem prvního řádu. Pro dějiny knihtiskařství ve Vídni je tento spis přímo neocenitelným.«²⁾ R. 1782 vydal Denis svou »Buchdruckergeschichte Wiens«, spis, jenž »jestě dnes je nedostižným vzorem důkladnosti a úplnosti.«³⁾

Orientální akademii dostal Berlín teprve v nedávné době, Vídeň však měla ji již v XVIII. století, a prvním ředitelem jejím byl jesuita. Nicolai vypravuje: »Jesuita P. Franz Josef, který byl v Cařihradě již s hrabětem Uhlfeldem a turecké řeči se naučil, stal se prvním jejím (orientální akademie, 1753) ředitelem. Tato akademie je stále jediným ústavem svého druhu a je proto na výsost pamětihodná. Později připojena k řeči turecké též řeč perská a arabská. Nynějším ředitelem je pan Jan Nekrep a dohlážitелеm pan František Hoek, oba exjesuité. Ti nebyli v Cařihradě, nýbrž naučili se turecké řeči ve Vídni.«⁴⁾

O této orientální akademii píše Arneht ve svém velikém díle o Marii Terezii toto: »I tu byl to opět jesuita, P. Jos. Franz, jenž dal plán ke zřízení nové (orientální) akademie a jemuž byla svěřena její správa. Byl pokládán za muže k tomu zvlášť způsobilého,

¹⁾ Höger, M. Denis (Wien 1879), str. 22n.

²⁾ Tamtéž, str. 27.

³⁾ Tamtéž, str. 29. Viz též úsudek Mayerův, Wiens Buchdruckergeschichte, I. (Wien 1883) VII. a Jana z Müllerů, Sebrané spisy, XXXII. (Cotta 1832), 145, 156, 159, 166.

⁴⁾ Nicolai, I. c., IV. 766 n.

jelikož byl dříve s Uhlfeldem delší dobu v Cařihradě a též při novém zřízení vídeňské university vydatně pomáhal. Důvěru, kterou císařovna v něho skládala, splnil v každém ohledě, a mužové tak vynikající, jako orientalista Bernard z Jenischů a slavný ministr státní Thugut, kteří byli oba mezi prvními chovanci nové akademie, mohou býti zajisté jmenováni jen proto, aby byli důkazem, že ústav úmyslům své zakladatelky skutečně vyhovoval.«¹⁾

V jedné pozdější poznámce naříká si Nicolai: »Ve spise pana de Luca (muže, jehož horlivost a péle mnoho dobrého v Rakousku způsobily) »Gelehrtes Oesterreich« uvedeni jsou 464 spisovatelé. Mezi těmi je 233 laikův a 231 duchovní, z nichž 108 jest jesuitův. Tedy polovina spisovatelů v Rakousku je ze stavu duchovního, a čtvrtina z nich jsou jesuité.«²⁾

»Universitní knihovna je bývalá knihovna jesuitská. Knihovna theologická je mnohem lepší než mnohé jiné jesuitské knihovny, jež jsem viděl, a zejména jsou tu znamenité spisy církevních Otcův a z církevních dějin.«³⁾

Carus⁴⁾ vidí v založení musea jesuitského ve Vídni, sahajícího snad až do r. 1622, první příklad zakládání sbírek k vyučovacím účelům v Německu.

O jesuitské sbírce mincí ve Vídni praví Geusau: »Výtečnou znalostí numismatiky proslulý jesuita P. Erasmus Fröhlich... vzal s sebou do Tereziana též sbírku řeckých mincí, od P. Garelliho v professním domě nashromážděnou, kteroužto sbírku přenechali jesuité po smrti Fröhlichově této šlechtické kolleji úplně jako její vlastnictví.«⁵⁾

Z vídeňských jesuitů zasluhují zmínky ještě mnozí jiní. »Josef Walcher (1719, 1737, 1803), výtečný matematik; svých nikoliv nepatrných vědomostí ve fysice, zejména v mechanice a v hydraulice, užil ne-

¹⁾ Arneht, Maria Theresia, IV. 126 n.

²⁾ Nicolai, I. c., IV. 718¹.

³⁾ Tamt. str. 723.

⁴⁾ Geschichte der Zoologie (Mnichov 1872), str. 423.

⁵⁾ Geschichte der Stiftungen in Wien (Wien 1803), str. 345.

jen na katedře a ve svých spisech, nýbrž ještě více v praxi, tak že až do svého pozdního stáří úřady veřejné zastával; r. 1773—1783 byla mu svěřena správa plavby na Dunaji, od r. 1784 účastnil se prací dvorní stavební kommise a stavební kommise a řídil obtížné vodní stavby na Dunaji a Litavě, o čemž existují od něho důkladné práce tištěné i rukopisné. « Ještě jako stařec téměř osmdesátiletý vyučoval po dvě léta mechanice a hydraulice v Terezianu; r. 1782 stal se ředitelem mathematických a fysikálních studií při vídeňské universitě. Walcher byl nejen vynikajícím učencem, nýbrž též pravým, horlivým knězem — i jako universitní professor chodil každou neděli do Margarethen, aby tam konal křesťanské cvičení — byl to muž ryzí povahy a prostých mravův. «¹⁾ Mezi jeho prvními spisy nalézá se »Krátký obsah přednášek o mechanice« (»Kurzer Inhalt der mechanischen Collegien«), určený ku potřebě posluchačů (Viedeň 1759), kteréžto přednášky se konaly veřejně na vídeňské universitě ve filosofické posluchárně. V letech 1781 a 1791 vydal mimo jiné »Nachrichten über die Arbeiten am Donausträdel . . . wie auch über den Wirbel.«

Dále zasluhuje ještě jmenovánu býti »jako astronomický počtář nesmírně pilný jesuita Frant. Triesnecker.«²⁾ Bedřich Vilém Bessel píše ve svém klasickém pojednání: »Bestimmung der Masse des Jupiter«:³⁾ »V letech 1794 a 1795 užil Triesnecker Dollondova objektivmikrometru, aby předsezval četná měření vzdáleností všech čtyř satelitů (družic) Jupiterových. Zprávu o tom mají »Wiener Ephemeriden« z r. 1797. Ta dokazuje pili, jež vyznačuje nejednou práce tohoto zdatného astronoma před jinými pracemi současnými. Největší odchylky (digresse) každé z těchto čtyř družic byly po devět až 12 dní pokaždé často opětovně měřeny, a souhlas těchto opětovných mě-

¹⁾ Mayer, Culturgesch. I. 398 n. De Luca, I. c., I, 2, 236 nn.

²⁾ Wolf, I. c., str. 536. Jeho životopis viz v pojednáních české učené společnosti, 1818.

³⁾ V druhém svazku spisu »Astronomische Untersuchungen« (Königsberg 1842).

ření vzbuzuje již napřed příznivý soud o dobrotě nástroje a o péči pozorovatelově.«

V jednom novějším šetření se praví: »V letech 1794 a 1795 provedl jesuita Triesnecker ve Vídni větší počet měření vzdáleností družic od Jupitera v době největší digresse pomocí nástroje, jenž má v podstatě totéž zařízení jako slunoměr (heliometr), jsa totiž založen na zásadě dvojobrazův. Důvěra, jakou jak tato tak i ostatní pozorování Triesnekrem pomocí tohoto nástroje vykonaná a ve »Wiener Ephemeriden« uveřejněná zasluhují, o čemž již Bessel v úvodě ke svému pojednání o hmotnosti Jupitera se vyslovil, byla příčinou, aby se pozorování ta podrobila novému přísnému převodu.«¹⁾

Adam z Haidfeldu, jenž vyučoval r. 1761—1779 mathematice a fysice na Terezianu, »vedl první tak zvané dvojité účetnictví v systém a vydal o tom různá pojednání.«²⁾ Od Haidfelda je též pojednání o šedesáti letech zlomech (1768) a návod k vypočítání zlatých mincí (1771).³⁾

Jesuita Kristian Rieger († 1780), učitel při Terezianu ve Vídni, »po pět let král. kosmograf a učitel v král. seminári v Madridě, pozoroval na král. hvězdárně v Madridě přechod Venuše r. 1761 a vydal o tom v Madridě r. 1763 spis Observation del Transito de Venus.«⁴⁾

R. 1756 vyšel ve Vídni spis »Systematisches Verzeichniss der Schmetterlinge der Wiener Gegend, herausgegeben von einigen Lehrern am k. k. Theresianum« (»Soustavný soupis motýlů na Vídeňsku, vydaný několika učiteli při c. k. Terezianu«). Vydavateli byli jesuité Michael Denis a Ignác Schiffermüller.

¹⁾ Wilh. Schur, Bestimmung der Masse des Planeten Jupiter. Halle 1882. (Nova acta král. Leop.-Karol. německé akademie přírodopytců, sv. XLV. č. 3.) Srv. též: Mayer, I. c. I. str. 392.

²⁾ Mayer, I. c., I. 390. pozn. 925. Srv.: De Luca, I. c., I. 1, 173.

³⁾ De Luca, I. c., I., 1, 242.

⁴⁾ Mayer, I. c., I. 389, pozn. 922. De Luca, I. c., II, 2, 56. Mädlar, I. c., I. 466.

P. B. Dühr, S. J.: Bajky o jesuitech.

»Rakouského básníka a slavného bibliografa Michaela Denise vábily již v mládí půvaby přírody, jimž v pozdějších letech věnoval svoji pozornost v míře nejpnější. Botanisoval rád ve společnosti Schiffermüllerové a zabýval se též horlivě hmyzozpytem. Denis zajímal se po celý život svůj velice o svět v malém, a jak jej miloval, dokazují jeho »Paběrky« (»Lesefrüchte«).¹⁾ Ignác Schiffermüller (1727, 1746, 1806) vydal též »Pokus nauky o barvách« (»Versuch einer Farbenlehre« 1772) a ve Schrankových »Listech přírodovědeckého ... obsahu« (»Brieife naturhistorischen ... Inhalts«) klasobraní z dějin hmyzu v Rakousku a popis hospodářskobotanické zahrady, jím založené.²⁾

V mineralogii jmenován býti zaslouží Guessmann. »Budiž též uveden jesuita František Guessmann (1741, 1756, 1806), spolu též zdatný fysik a astronom, jenž zaujímá ve vědeckém světě v Rakousku důstojné místo. Při popisu mineralií a kovův užil již zákonů fysikálních a tím jest částečně předchůdcem metody přírodovědecké. Jeho popis mineralogické sbírky dvorního rady z Mitisů ve dvou svazcích byl knihou cennou a proto hledanou.«³⁾

Jesuité ve Vídni a ve Štýrském Hradci vykonali tedy ještě krátce před zrušením řádu téměř ve všech oborech vědění velmi mnoho pro pokrok kulturní.

O Čechách píše Pelzel, jenž jesuitům přátelsky nakloněn nebyl, toto: »Jména Pontanus,⁴⁾ Conradus,⁵⁾

¹⁾ Mayer, l. c., I. 3:4. — Srv. zejména zajímavá pozorování u Denise, Lesefrüchte I. (Wien 1797), 200 n. o vosách.

²⁾ Mayer, l. c., I. 344. Wurzbach, l. c., XVIII, 380 n.; XXIX, 295 n.

³⁾ Mayer, l. c., I. 324; srv. str. 392.

⁴⁾ Pontanus Jakub (vlastně Jakub Spanmüller) narozen 1542 v Mostě. Do Tovaryšstva vstoupil 1564. R. 1566 poslán byl se třemi jinými českými jesuity do Bavor, kdež učil gramatické, poesii a řečnictví. Vynikl v oboru klassické filologie, vydav z toho oboru celou řadu spisův. Pelzel, Böhmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten (Prag 1786), str. 4—7.

⁵⁾ Conradus Baltasar, nar. v Nisse ve Slezsku 1599, vstoupil do Tovaryšstva v 16. roce svého věku. Vynikl v matematice. Mluvil dokonale něm., lat., vlašsky, česky, francouzsky a polsky. Řečtiny byl tou měrou mocen, že psal ihned po řecku

Balbín, Steyer, Tanner, Barner,¹⁾ Kresa,²⁾ Oppelt,³⁾ Haselbauer,⁴⁾ Pleyer,⁵⁾ Franz,⁶⁾ Stepling,⁷⁾ Sagner,⁸⁾ Pubička,⁹⁾ Boll,¹⁰⁾ Tesánek,¹¹⁾ Diesbach,¹²⁾ Vydra,¹³⁾ atd. budou v dějinách učenosti v Čechách vždy jmény slavnými, a spisy jejich budou moci i u pozdních potomků vydávati svědectví jejich učenosti. Není téměř vědy, jíž by se byli jesuité neobírali a již by nebyli vzdělávali.¹⁴⁾ Pelzel udává počet spisů těch číslem 1573; z těch připadá na filologii 27, na geografii 19, na dějepis 195, na matematiku 74, na filosofii 73, na fysiku 79, na cestopisy 17, na bohosloví 164 spisův.

to, co mu latinsky diktováno. Zemřel v Kladsku jakožto rektor tamější kolleje 17. května 1660. Pelzel, l. c. 25.

¹⁾ O Balbínovi, Steyerovi, Tannerovi i Barnerovi bude na jiném místě této knihy obsírněji promluveno.

²⁾ Viz poznámku na str. 216 n.

³⁾ Oppelt Jan, Slezan, nar. 1672, vstoupil do Tovaryšstva r. 1690. Vynikal obsáhlými vědomostmi, zvláště pak neobyčejnou znalostí hebrejštiny a řečtiny. Ač mohl zaujímati vynikající místo mezi učenici jakožto universitní profesor, přece raději vyučoval po venkově prosté sedláky. Zemřel v Bohosudově 23. ledna 1729. Byl také obratným veršovcem. Pelzel, l. c., 155—156.

⁴⁾ Haselbauer František nar. v Přimdě 7. září 1677 zemř. 1756. Byl výtečným znalcem hebrejštiny, jíž vyučoval na pražské universitě 20 let. Zemř. 23. září 1756.

⁵⁾ Pleyer Josef, nar. v Lokti 26. dubna 1709, vynikl v astronomii, vydal však také řadu dogmatických spisův.

⁶⁾ Franz Ignác, nar. v Nížboru v Čechách 16. pros. 1715, zemř. 1770, pracoval v oboru astronomie i theologie.

⁷⁾ Viz pozn. na str. 212, obraz jeho na str. 213.

⁸⁾ Sagner Kašpar, Slezan, nar. 1721, zemř. 1781. Vyučovav nějaký čas matematice v Praze, povolán byl do Madridu, kdež pět let učil této vědě, načež vrátil se do Prahy, kdež setrval až do své smrti.

⁹⁾ O Pubičkovi bude na jiném místě této knihy učiněna zmínka obsírnější.

¹⁰⁾ Boll Antonín, nar. v Praze 1721, vydal řadu spisů z oboru filosofie, ethiky i fysiky.

¹¹⁾ Tesánek Jan, výtečný matematik, nar. 1728 v Brandýse nad Labem. Viz o něm zmínku v dalším textě.

¹²⁾ Diesbach Jan, nar. v Praze 1729, obíral se matematikou, přírodními vědami, theologií i historií (vydal některé spisy Balbínovy). Byl nějaký čas učitelem ve vídeňském Terezianu a vyučoval i arciknížete matematice.

¹³⁾ O Vydrovi viz v textě dalším.

¹⁴⁾ F. M. Pelzel, l. c. str. II.

Mezi nimi jsou 353 spisy německé a 145 je spisů českých; několik je jich psáno italsky, španělsky a francouzsky; ostatní všechny psány jsou latinsky.

O vynikajících mathematicích z Tovaryšstva Ježíšova v Čechách působivších pojednává pochvalně prof. dr. F. J. Studnička v pojednání »O mathematickém učení na universitě pražské od jejího založení až do počátku našeho století a o vlasteneckém působení profesora Stanislava Vydry.« Píše o nich takto: »Jmenován tu budiž s pominutím jiných Moravan Valentin Stansel, jenž učil i v brasílské Bahii a vydal jazykem portugalským několik spisů astronomických, pak jeho krajan, Jakub Kresa, který též napřed v Praze, potom v Madridě byl professorem matematiky, a tam výklady a spisy svými takové slávy dosáhl, že dáno mu čestné jméno, Hesperiae Euclides'; o jeho znamenitém spise r. 1720 v Praze vydaném s názvem ‚Analysis speciosa Trigonometriae Sphaericae‘ praví vším právem Vydra: ‚in hoc egregio volumine primus, quod sciam, Kresa Algebrae ad Sphaericorum Triangulorum resolutionem accommodavit‘... V druhé polovici XVIII. stol. vystoupili v Praze po sobě tři mužové, kteříž svými vědomostmi a snahami tuto novou epochu v pěstování věd exaktních zahájili a Prahu opět do popředí posunuli... Byl to Josef Stepling, ředitel mathematických studií na universitě, budovatel nynější hvězdárny v Klementině, pak Jan Tesánek, professor vyšší matematiky, jemuž dán pro důvtipné analytické rozboru Newtonových ‚Principií‘ čestný titul ‚magnus Neutoni commentator‘, a konečně Stanislav Vydra, vděčný žák Steplingův a Tesánkův. Že zásluhy jejich vědecké a učitelské byly nad obyčej značné, dokazuje i zjev dosti vzácný, že všem třem byly z veřejných peněz postaveny pomníky: Steplingovi z nařízení císařovny Marie Terezie, Tesánkovi z usnesení učené společnosti a Vydrovi z uznalosti fakulty filosofické...«¹⁾

¹⁾ Vydra Stanislav narodil se v Hradci Králové 13. listopadu 1741. Vstoupiv do řádu jezuitského a povýšen byv na hodnost mistra čili doktora svobodných umění a filosofie, stal se k návrhu svého učitele Steplinga r. 1772 professorem mathe-

P. Stanislav Vydra, T. J.

Jsou ovšem někteří spisovatelé, kteří o vědecké činnosti jesuitův českých nesoudí tak příznivě. Tak na př. Josef Svátek ve svých »Dějínách Čech a Moravy nové doby« IV. na str. 64 podává velmi nepříznivý posudek vědeckých poměrů na universitě pražské pod správou jesuitů. Tvrdí mimo jiné, že prý tehdáž »vědy přírodní za vynálezek ďáblův byly pokládány.« Nebyly, pravda, vědy přírodní pěstovány tehdáž tou měrou, jako nyní, ale to nebylo vinou jesuitů, nýbrž celé tehdejší doby. Nicméně v té míře, v níž vědy přírodní všude jinde v Evropě tehdáž byly pěstovány, pěstovali je jesuité v Praze také. Dostačí uvésti jen jména jesuitů-profesorů pražských: Klein, Kresa, Conradus, Moretus, Boehm, Stansel a mn. j., mezi jejichž spisy nalézáme pojednání nejen o problémech mathematických, nýbrž i fysikálních a astronomických, jak již z názvů spisů jejich jest patrné, na př. »de natura iridis«, »de natura soni«, »de ponderum gravitatione«, »theses hydrostaticae«, »de luna«, »exegesis entomologica, de ephemerarum apparitione Pragae Bohemorum observata« a j. p.

A jesuita to byl, jenž první poukázal k bohatým pokladům palaeontologickým okolí pražského. »Les premiers travaux«, praví Barrande, »de nature scientifique qui ayent été tentés sur les environs de Prague, sont dus au P. Jésuite Fr. Zeno,¹⁾ professeur de mathématique à l'université de la capitale de la Bohême.«

matiky na vysokém učení pražském, kterýžto úrad podržel i po zrušení kollegií jesuitských. Zemfel B. prosince 1804. Pelzel, l. c. 282—283; Studnička »Bohatýrové ducha« 1898, str. 192 až 204; Ant. Rybička, Přední křesťané národa českého 1883, I, str. 40—65.

¹⁾ František Zeno pocházel z rytířského rodu pánů z Tannhausenů; narodil se v Olomouci r. 1734, vstoupil do Tovaryšstva r. 1749, r. 1777 stal se přednostou pražské hvězdárny, pro niž nakoupil různé nástroje za několik tisíc zlatých z vlastního svého jmění. Zemfel v Praze 1781. Vydal mimo jiné tyto spisy: »Beschreibung der um Prag befindlichen Seethiere« a »Beschreibung des bei Prag vor dem Wischehrader Thore gelegenen Kalksteinbruches mit seinen Seeversteinerungen und anderen Fossilien.«

Co vykonali jesuité v oboru jazykozpytu, bylo nedávno zevrubně vylíčeno.¹⁾ V jednom novějším díle Maxa Müllera byly zásluhy jesuitů v tomto oboru opětovně uznány. Jesuita Robert de Nobili byl »prvním evropským znalcem sanskritu«. Jesuitovi Coeurdouxovi »přisluší zásluha, že některých nejdůležitějších výsledků srovnávacího jazykozpytu dodělal se nejméně 50 let před tím, než se k nim dospělo.«²⁾

Vytýká-li zmíněný již Jos. Svátek pražským jesuitům, že prý »studium věd klassických bylo ze škol jejich úplně vyloučeno,« pohlíží na filologické studium se stanoviska nynějšího a zapomíná, že ze škol jezuitských vycházeli mužové, jichž znalost klasikův římských i řeckých byla překvapující, a to taková, jakou se sotva který oktáván moderní může honositi. Sebe povrchnější nahlédnutí do tehdejších spisů citátů z klassických spisovatelů přeplněných nás o tom přesvědčí.

Také hebrejšтина i ostatní jazyky semitské byly na universitě pražské od jesuitův pilně pěstovány, jak o tom svědčí spisy jesuity Františka Zeleného (naroz. 1721, zemřel 1765): »Institutiones linguae sanctae auditorum suorū commodū utilitatis traditae« (Pragae 1756), »Ordo radicū hebraicarū cum derivatis« (Pragae 1759), »Dissertatio de signis vocalium hebraicis, quae masorethis tribuuntur« (Pragae 1759); Františka Demutha (nar. 1730): »De antiquitate linguae chaldaicae seu Syriacae dissertatio« (Pragae 1763); »Adagia arabica« (Pragae 1764); Františka Haselbauera obrovský foliový slovník »Lexicon hebraico-chaldaicum« (Pragae 1743), rukopisné materialie k syrskému slovníku Jakuba Rohma (nar. 1737), jež chovají se v universitní knihovně pražské a m. j.

V pěstění zeměpisu zasluhují pozornosti zejména práce jezuitských misijnářů, již dříve uvedené.

¹⁾ Dahlmann, Die Sprachkunde und die Missionen. Freiburg 1891.

²⁾ Max Müller, Die Wissenschaft der Sprache, I. (Lipsko 1892) 199, 211.

Zde budiž jen připomenuto, že jezero Nyassa, o němž Livingstone se domníval, že je viděl první ze všech Evropanů, bylo již 250 let před tím popsáno od jesuity Ludvíka Nyassy.¹⁾ První zevrubnější mapy Habše pocházejí od jesuitův.²⁾

Zeměpisný popis Hindostanu, jehož autorem je tyrolský jesuita Tieffenthaler, který r. 1743 do Goy odcestoval, vydal Bernoulli r. 1785.³⁾ Týž pronáší následující soud: »Jak z jeho listů do Evropy poslaných, tak z jeho spisu je zjevno, že hned po svém příchodu do Indie snažil se všemožně o to, aby znalost této země v každém ohledě zdokonalil a rozšířil. Na svých cestách a dle nabytých zpráv hleděl určití polohu míst a určil sám hvězdářským kvadrantem velmi mnohé výšky polární. Pozoroval všechny změny počasí, všechny plody přírody a země, mravy a náboženství obyvatelů; zvláště pak všiml si jazyků v Hindostaně obvyklých, hindostanského, perského a arabského, jakožto nejučinnějších prostředků k dosažení vyčteného cíle, a cíl ten sledoval bez ustání více než 30 let při každé volné chvíli, již mu jeho misijní práce doprály.« »Mimo to užil P. Tieffenthaler mnohých jiných nejosvědčenejších zeměpiscův a dějepiscův Indie a protkal své výtahy svými vlastními, na cestách shromážděnými poznámkami. Z toho všeho povstalo pak dílo, pro evropské zeměpisce a dějepisce na výsost užitečné a klassické.«

Ohledně dějepisu praví jistý berlínský professor dějin: »Katoličtí učenci to byli, kteří nejprve podali význačné vzory historické kritiky, a zejména jesuita P. G. Henschen zasluhuje zmínky pro svá hluboká zkoumání o různých francouzských králích.«⁴⁾

¹⁾ Lettere annue d'Etiochia, Malabar, Brasile, Goa dall'anno 1620—1624. Roma 1710. Srv. Études 1869, III. 402; 1878 I. 400 n.

²⁾ Podrobnější zprávy viz v Études 1878, I. 406 n.

³⁾ Des P. Joseph Tieffenthaler S. J. und apostol. Missionarius in Indien historisch-geographische Beschreibung von Hindostan. Herausgegeben von Joh. Bernoulli I. (Berlin 1785), III. IX.

⁴⁾ Rüh's Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums (Berlin 1811), str. 269. — Veliký podnik belgických jesuitův, Acta Sanctorum, chválí velice i Wachler (Gesch. der histor.

Při rozvoji moderní diplomatiky uveden budiž P. Papebroch. »Jeho trvalou zásluhou je, že rozšířil podstatně rozsah diplomatiky, pojav vnější známky listin v obor zkoumání a stanoviv o každé téměř hotovou teorii.«¹⁾ Sichel soudí o Papebrochovi takto: »Na práce posléze uvedené působilo již Papebrochovo »Propylaeum«, jež taktéž, pokud jedná o diplomech, opět tu jmenováno býti musí. I zkoumání tohoto badatele vycházejí od určité listiny, kterou prý Dago- bert dal trevírskému klášteru Oeren (ad horrea), a zaujímají celé řady diplomů, hlavně z doby Merovingův a Karolingův. Jemu jde jedině o to, aby minulost objasnil, a beze všeho milosrdenství napadá tradice jiných a názory, jichž snad i sám dříve se držel; jeho pravdymilovnost stává se však často pochybovačností a vede ho na př. k absurdnímu tvrzení, že listinná svědectví tím méně víry zasluhují, čím jsou starší. Co však ho přece nade všechny současníky staví, jest jeho obsáhlé vědění v oboru dějin, úplný přehled látky tehdy v publikacích uložené, jakož i onen až do nejmenších podrobností jdoucí dar pozorovací, bystrost a důslednost.«²⁾ Německému jesuitovi, Lucemburčanu, P. Alexandru Wiltheimovi, je Papebroch, jak sám vypravuje, povinen prvním popudem ke svým studiím.³⁾ Od jiného velice hanobeného jesuity německého,

Forschung, I. 736 nn.); zove jej »znamenitým dílem literárním. Tento obrovský sklad obsahuje neobyčejně mnoho důležitých příspěvků k historickému badání, a to i pro dějiny státův a vládařův, o čemž nikde není takových zpráv.« Wegele zove dílo to podnikem mezinárodní důležitosti (Geschichte der deutschen Historiographie [München 1885] str. 411). Srv. úsudek Leib- nizův v jeho dopisech lantkraběti Arnošovi Hessenskému, I. 321.

¹⁾ Wegele, I. c., str. 547. — Breslau píše ve své »Hand- buch der Urkundenlehre« I. (Lipsko 1889) 23³: »Oproti tomu ovšem Ludewigovo — opět a opět vyvrácené — mínění, že při kritice Papebrochově jde o opravdové spiknutí řádu jesuitského proti řádu benediktinskému, postrádá všelikého základu.« Pape- broch, vycházejí z klamných předpokladů (na př. listina zaslu- huje tím méně víry, čím starší se býti praví), prohlásil listiny slavného benediktinského kláštera S. Denis (sv. Diviše) za pod- vržené.

²⁾ Die Urkunden der Karolinger I. (Wien 1867), 33.

³⁾ Acta SS. 7. Maii, § 3.

P. Gretsera, máme slavný Codex Carolinus.¹⁾ Jesuitovi P. Křištofu Browerovi († 1617) »musí se dáti vysvěd- čení, že je rozhodně svědomitý, důkladný a učený badatel.«²⁾ P. Schaten »je jemná kritická hlava, a jen málokterí ze současných historiků mohou se mu v tom ohledě vyrovnati.«³⁾ »Již u svých současníků těšili se jesuité S. Calles a Ant. Steyrer veliké váž- nosti, jíž se jim pro jejich na pramenech založená díla, jež jsou sepsána též s kritickým bystrozrakem a bohatým věděním... zcela zaslouženě dostalo.«⁴⁾ O jiném rakouském jesuitovi, P. Marku Hansizovi, pronáší Werner tento soud: »Hansizovy práce v oboru německých dějin církevních pojistily mu ne- smrtelné jméno; pomáhal klásti první základy ke kri- tickému, na pramenech založenému badání.«⁵⁾

Jen ještě několik jmen budiž tuto uvedeno: »Vý- tečný a učený jesuita Sirmond prokázal historické literatuře znamenité služby tím, že posud neznámé historické památky ve známost uvedl a znamenité objasnil... a že jednotlivé doby církevního starověku hlubokému badání podrobil.«⁶⁾ »Veleučený jesuita Gaetano Marini († 1815) pořídil s pomocí Fan- tuzziovou pokud možná úplnou sbírku na papýru psaných listin 5–7 století; poznámky k nim při- spojené mají pro znalost středověku a pro diploma- tickou paläografii nesmírnou cenu.«⁷⁾ »Exjesuita Lupi († 1790) je velice přesný, a nejen že některé diplo- matické omyly opravuje, nýbrž objasňuje též velmi důmyslně mnohé věci ve zřízení longobard- ském, a co do bezpečného určování letopočtu vykonal více než všichni jeho předchůdci.«⁸⁾ Lanzi († 1810) zkoumal důkladně a obezřele zbytky etruské řeči.⁹⁾

¹⁾ Srv. Zeitschr. für kath. Theologie XIII., 63 n.

²⁾ Wegele, I. c., str. 406 n.

³⁾ Tamtéž, str. 704 n.

⁴⁾ Mayer, I. c., I. 225 n. Srv. Zeitschr. f. kathol. Theo- logie XIII., 77 nn.

⁵⁾ Allgem. deutsche Biographie, v. Hansiz.

⁶⁾ Wachler, I. c., I. 602.

⁷⁾ Tamtéž, II. 1078.

⁸⁾ Tamtéž, I. 1084.

⁹⁾ Tamtéž, II. 1075.

Wachler zmiňuje se pochvalně též o zásluhách jesuitů Palmy, Praye a Katony, jichž si získali o historii Uherska.¹⁾ Palma »postavil uherskou heraldiku na historicko-vědecké základy.« »Pray, historiofraf uherský, vyniká jako znamenitý badatel; jeho práce jsou zralými plody důkladného zkoumání pramenův a svědčí o kritickém důmyslu a bedlivosti; starší statistice byly s velikým prospěchem.« Veliké dílo Katonovo je posud badateli nevyhnutelně potřebno. Ve Španělsku »stojí v čele španělských národních historiků Mariana... muž svobodného úsudku a vzácné síly, učenec obsáhlých vědomostí a velikými přednostmi a pamětihodnou zvláštností se vyznamenávající historik.« »Mariana byl první — a předností tou honosí se nikoliv bezdůvodně — jenž pokusil se o vyrovnání arabského a křesťanského letopočtu ve Španělsku. Podání v jednotlivých oddílech je zdařilé, často výtečné a mistrné.«²⁾ P. Filip Riciputi, badatel o dějiny Dalmacie velice zasloužilý, sbíral po 20 let v knihovnách a archivech illyrských material k církevním dějinám Illyrie. Při své smrti (1742) zanechal Bibliothecam Illyricam Manuscriptam ve 300 svazcích, již použil po té společník jeho P. Daniel Farlati pro své osmisvazkové církevní dějiny Illyrie, jež r. 1751—1819 v Benátkách vyšly, »dílo svědčící o velikém nadání, mnohé práci a bohaté učennosti.«³⁾

Jinému jesuitovi jsme povinni založením vědecké antické numismatiky. Wegele píše o tom takto: »Zakladatelem vědecké numismatiky klasického starověku stal se Josef Hilarius z Eckhelů, jenž, ozbrojen evičeným kritickým okem, vymanil ji ze znetvoření diletantismu a povznesl ji na stupeň součásti starovědy.«⁴⁾

¹⁾ Tamtéž, II. 933.

²⁾ Wachler, l. c., I. 529 nn. — »Mariana je španělský klasik; psal nejjistší španělštinou, sloh jeho je prostý, vážný, malebný. Je to španělský Livius a vystihuje svůj vzor živou licí a vzletem fantasie.« Tak píše Watts, H. E., Spain from the Moorish conquest to the fall of Granada 711—1492 (London 1893), p. XV.

³⁾ Nova Acta Erudit. 1759, p. 593. 625—636.

⁴⁾ Wegele, l. c., str. 764.

O pracích jesuitů v oboru filologie píše Ulrichs: »Ještě daleko do 17. století sáhá řada slovtných učenců ve Francii, kteří byli většinou příslušníky řádu jesuitského nebo aspoň byli s nimi ve spojení; rád ten snažil se s dobrým výsledkem o to, aby vykázal se proti hugenotským filologům důkladnými pracemi. Tak rázný odpůrce Scaligerův, Petavius (1583—1652), jehož mathematicko-chronologické spisy, zvláště ‚De doctrina temporum 1627‘, ‚Uranologium 1630‘, ‚Rationarium temporum 1633‘ obsahují nejen zevrubná zkoumání, nýbrž prospěly vědě také tím, že v ně pojaty antické prameny (na př. Aratos) a výkladem opatřeny; učenec ten byl také i jinak v oboru pozdní řecké literatury činným; slovem, jest to výtečný učenec; dále Jindřich Valois (Valesius, 1603—1676), proslulý hlavně výborným svým vydáním Ammiana Marcellina (1636); také uveřejněním t. zv. ‚Excerpta Peiresciana‘ dobyl sobě veliké zásluhy; dále složil — nedokončený pohřichu — spis ‚De arte critica‘.¹⁾

Se zvláštním uznáním zmiňuje se Ulrichs o souborném vydání byzantských spisovatelů, jež jesuité obstarali. Praví: »Vážné Musy uchýlily se v ochranu duchovních řádů, jež byly s to, aby součinností svých členů velikolepé podniky literární provedly a jednotlivé osoby při jejich pracích podporovaly. Jesuitům slouží ke cti veliká sbírka byzantinců, při níž i členové jiných řádů měli účastenství; z jesuitů byli to oba Valesiové, z nichž Jindřich na str. 64 zejména se uvádí, oba důkladní učenci; vedle nich Filip Labbe byzantinci se obíral... Velikou učeností slynul Hardouin, kteráž vztahovala se k literatuře, dějinám i umění doby staré... Hardouin dlouho pokládán byl za nejlepšího kritika a vykladače Pliniova přírodopisu. A skutečně jest jeho vydání (jež vyšlo poprvé r. 1685)... pro doklady z rukopisův a mnohé poznámky ze všech až dotud vyšlých souborných vydání poměrně nejlepší.«²⁾

¹⁾ J. Müller, Handbuch der klassischen Alterthumswissenschaft I² (Mnichov 1892), 64.

²⁾ J. Müller, l. c. I., 101.

Winckelmann píše z Říma 4. února 1758: »Největší volnost mám v bibliothéce passionistů a v knihovně jesuitů, kteráž jest neobyčejně bohatá a vzácná; svěřují mi klíče ke všem rukopisům. Mimo jiné chová se v této knihovně celá knihovna Antonína Muretiho. P. Lazzeri vydal tři svazky jeho »Anecdota«. Jedním z nejlepších mých přátel jest jesuita P. Contucci¹⁾ právě v této kolleji svatého Ignáce, dozorce musea starožitností a zvláštností uměleckých, jež jest snad svého způsobu největší na světě. Jest to muž sedmdesátiletý, velmi učený, jenž, jako Italové vůbec, nad příslušníky jiných národů vyniká tím, že jest prost marnivosti státi se spisovatelem, nýbrž sděluje nezištně jiným, co má a ví. Přátelství s tímto mužem jest mi nejen užitečno, nýbrž dodává mi také nemalé vážnosti u jiných.«

V kultuře zaujímá vývoj poesie a ostatních krásných umění neposlední místo. Také v tomto oboru jsou jesuité zastoupeni. Ježto o básnictví aspoň stručně ještě bude řeč, stačí zde, uvedeme-li několik poznámek o umělecké činnosti jesuitův.

»Do jesuitské kolleje kolínské přijati byli zdatní mistři ve všech téměř oborech umění a uměleckého průmyslu jakožto tak zvaní »adjutores temporales«: architekti, malíři, zlatníci, umělečtí zamečníci, truhláři a jiní, kteří pracovali pro rozličné domy řádové a výjimečně i pro chrámy cizí. Vzácná nyní kniha, r. 1670 u Viléma Friessema v Kolíně tištěná, nesoucí titul: »Geistliche und Gottseelige Bruderschaft, das ist, Leben Deren, welche in der Societät Jesu im Standt der zeitlichen Coadjutoren Gott wol gedienet und seeliglich gestorben. Beschrieben durch einen der Societät Jesu Priestern« (562 stran ve čtverci), obsahuje o mnohých těchto mužích životopisné údaje a podává zprávy o umělecké jejich činnosti. Také nekrologium kolleje té, papírový rukopis, jenž nyní v kolínském městském

¹⁾ Winckelmann, »Briefe«, Berlín 1824. O P. Contucciovi praví Winckelmann v »Monumenti antichi« II, 50, že on vlastně jest spisovatelem díla »Franc. de Ficorini, Maschere sceniche e Figure comiche de' antichi Romani. Roma 1786.«

archivě se chová, zmiňuje se o umělcích jesuitských. V něm seznamujeme se také s výtečným malířem květin, jenž byl členem kolleje kolínské. Jeho jméno jest Šebastián Assenberg; pocházel z Kolína a byl r. 1625 jakožto »auditor temporalis« do zdejší jesuitské kolleje přijat. Nekrologium velebí jej jakožto výtečného malíře květin a oznamuje dále, že byl po 20 let činným jakožto katecheta ve farním kostele sv. Brigitty a že r. 1672 zemřel.¹⁾ V kolínské kolleji byl také bratr Bernard Fuckerad z Durink činným jakožto malíř. Vymaloval oltářní obraz, a ozdobil malbami refektář a pokoje pro hosty.²⁾

V Čechách byli činní jako výtvarní umělci tito členové (bratři-laikové) řádu jesuitského: sochař František Baugut († 1725), jenž mimo jiné zhotovil krásnou sochu sv. Jana Nep. v Sedlci u Kutné Hory,³⁾ malíř Josef Kramolín (nar. v Nymburce r. 1730, zemř. v Karlových Varech r. 1799), od něhož pochází mnoho zdařilých fresek i olejových obrazův,⁴⁾ malíř Ignác Raab (nar. v Nechanicích 1715, zemřel na Velehradě 1787), jenž vynikal neobyčejně bohatou invencí, správností kresby, živostí koloritu a při tom i úžasnou plodností,⁵⁾ malíř Křištof Tauš († 1731), žák Pozzův, od něhož pochází veliký obraz »Svatba v Káni Galilejské« v refektáři klementinské kolleje.⁶⁾

Jesuitský bratr Seghers proslul jakožto malíř květin. Na obraze Domenichinově, jenž nyní v Louvru se chová, namaloval Seghers květinový věnec.⁷⁾

¹⁾ »Köln. Volkszeitung« ze dne 19. srpna 1889.

²⁾ Zemř. 1662, viz Hartzheim, Bibl. Colon. str. 32. — O umělecké činnosti jiných jesuitských bratrů v missích viz Cappa, Estudios críticos acerca de la dominación Española zu América, č. IV., Bellas artes XIII. (Madrid 1895), 175 násl., 188 násl.

³⁾ Srvn. J. Zach a J. Braniš, Upomínka na Kutnou Horu 1833, str. 33 a 41. Podlaha a Šittler, »Album Svatojanské« (Praha 1896) list 47.

⁴⁾ Srvn. Gottfried Joh. Dlabacž, Künstler-Lexikon II, 125—126.

⁵⁾ Srvn. Dlabacž, I. c. II., 525—527.

⁶⁾ Srvn. J. Svoboda v Čas. kat. duch. 1876, str. 242.

⁷⁾ Loir Mazagon, Fleurs et peintures de fleurs, Paříž 1885. Srvn. »Stimmen aus Maria-Laach« XXX. (1886), 499 násl.

Pracemi o perspektivě vynikli Andrea dal Pozzo a Jean de Breuil. Pozzovu „*Perspectiva pictorum et architectorum*“ doporučuje Montucla vše výtvarným umělcům.¹⁾ »Praktická perspektiva« jesuity Jeana de Breuil byla v anglickém překladě neméně než sedmkrát vydána a nazývá se v Anglii dosud »perspektivou jesuitskou«. Tato kniha měla dle úsudku kteréhosi znamenitého odborníka »v Anglii větší vliv na praxi nežli kterákoliv jiná kniha.«²⁾

O malíři a architektu Ondřejovi dal Pozzo uveřejnil vídeňský umělecký kritik dr. Albert Ilg zajímavou přednášku. V této přednášce vyslovuje se tento odborník, jenž pro jesuity zajisté nikterak není zaujat, o umění jesuitském takto:

»Říkejž si kdo, co říkej, ale bez jesuitů neměli bychom, ba neměl by celý svět dnes dávno již žádného umění více. Jest příliš málo, tvrdí-li se, že vytvořili umění protireformace, totiž sloh barokní; oniž nám vůbec pojem i tradici toho, co umění slove, zachránili před šíleným obrazoborectvím protestantským. Dnes ovšem mnohý modernista zuří proti baroku a uznává výhradně jen pozdější zjev umělecké, tak zv. regeneraci ušlechtilých slohů: nechtež ho klidně vybouřiti se a zeptejte se ho pak, domnívá-li se, že by také tyto pěkné nové umělecké reformy byly možny bývaly, kdyby katolicismus a v první řadě jesuité nebyli bývali jedinými, kteří přes zápas reformační a válku třicetiletou nepustili nit umění z rukou svých? Či jest ve druhé polovici 16. století a během století sedmnáctého nějaké jiné umění, leč jen na území katolickém, a v duchu církve římské? Všechny tehdež kvetoucí školy italské: eklektikové bolognští, akademické florencští a římské, jakož i naturalisté neapolští jsou na poli uměleckém nemenšími duchovními bojovníky ve službách katolicismu, nežli Španělé Herrera, Alfonso Cano, Zurbaran a Murillo; Rubensa nebylo by si lze bez jesuitův ani mysliti. Co však kromě

¹⁾ Montucla, l. c. I, 711.

²⁾ Blíží u Sommervogela, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* II, 144.

něho zbývá? Zda mělo Německo, zda měla hugenotská Francie nebo zda měla Anglie jediného jen mistra, který by jmenovaným umělcům byl i po pas jen sáhal, a staré veliké tradice potomstvu dědictvím odkázati mohl? I nejkrásnější podobizny Halsovy nebo Rembrandtovy nestojí na takové ethické a kulturně historické výši, aby k nim zde brán mohl býti zřetel. I odezírá-li se od náboženského stanoviska, nutno uznati, že ve snažení tehdejších jesuitů zračí se vůbec vítězství pro umění nadšeného romanismu nad živlem germanským, jemuž umělecký entuziasmus vždy jen vychováním byl vštěpován. A jestliže severoněmečtí páni, kteří dnes dějiny umění na lokte fabrikují, s pohrdáním na jesuity shlížejí, jelikož prý do umění nepřirozenost, theatrální efekt a pozlátka vpašovali, kdežto prý německý duch od dob Lessingových a Winckelmannových veliké německé umění vytvořil — nechť nezapomínají, že německý duch před jesuity stál na stanovisku obrazoborcův a pana dvorního kazatele pražského Sculteta; že by týž německý duch na dráze, kterou nastoupil, byl dospěl bez jesuitů také ve výtvarném umění k barbarskému kvakerství a herrnhutství, jakož v jiných věcech skutečně tam zabředl; že by bez jesuitů, kteří umělecké tradice dále pěstovali, ani Lessing ani Winckelmann nebyli našli žádných antik, žádného klassického materiálu více — nechť nezapomínají, že bychom dnes také v těchto věcech stáli zde v ryze protestantské nahotě!

»Jest to jedna z nejvelikolepějších událostí, která se tehdež odehrávala. Celý germánský duševní svět zakrňoval tehdy, zaklet jsa v suchopárné spory dogmatické a pusté hádky potírajících se sekt. Každý svěží lupének, každíčký květ poesie a umění byl ničen ledovým dechem náboženských hádek. Umění ztratilo veškery svoje tradice: architektura zahálela v protestantských zemích, neboť zbytečno bylo stavěti nové chrámy, když užíváno bylo dómů staré církve; stavitelství pak sotva živořilo, ježto evangelická prostota v každíčkém hnutí krasocitu a nádherymilovnosti spatřovala odpad k papeženské ohavnosti; malířství a so-

chařství vedlo prý přímo k modlářství, i bylo co nejvíce omezeno; nepatrná území pak, — a bylo to jen v nepatrném kousku země, v Nizozemí, — v nichž i nadále kvetlo malířství, jež z části aspoň na katolicismu nebylo závislé, nečetné tyto oasy vykazují pouze realistický portrait, surový genre s věčně opilými sedláky, zátiší se šunkou a ušticemi, jakožto poslední zbytky umění. Církevní a historické malířství, jakož i veselý odlesk věčně krásného dědictví klassické antiky v mythologickém a allegorickém umění protestantismus zničil; stavitelství sloužilo jen všedním účelům, plastika sklesla na malichernou ornamentiku.«

»Tu přihnalo se od jihu ve smutnou tu poušť umění jesuitské jako jarní bouře. Překypující tvárnou silou, nádherou, kouzlem barev, lesku i zlata, s jižní úsměvností a gracií, rozlilo se na prahnoucí půdu, a umělecký, vysoce nadaný jihoněmecký kmen vdechoval plnými doušky líbeznou vůni ozonovou, kterouž teplý tento déšť šířil. Dějiny jihoněmecké protireformace nebyly dosud nikdy objasněny s hlediska dějin umění; jsem přesvědčen, že znovuzkříšená nádhera a zvýšená majestátnost starých katolických bohoslužeb více věřících přilákaly ve zlatostkvoucí, pestré a sladkými zvuky prochvělé chrámy, nežli jich všichni dragouni Ferdinandovi tam dostali násilím.«¹⁾

Podobně píše znalec umění, Karel Trautmann, o umělecké činnosti jesuitů v Bavorsku:

»Umění protireformační ve Starém Bavorsku! Stále ještě čeká ono období na obratného dějepisce, který by veškery ty jemné nitky příští dovedl v jednotný živoucí obraz; a v obraze tom by patrně se jevil, kterak v prvé řadě otcům z Tovaryšstva Ježíšova congeniálním pojetím jihoněmecké národní povahy se podařilo kmen ze všech nejkonservativnější vnutití v okruh umění italského, jakož vůbec ve všech oborech řídili se zásadou, napadati protestantismus na nejslabší (?) jeho stránce, kterou byla jeho střízlivost a prosaičnost. Jest to dlouhá doba. Více než 200 let

¹⁾ Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins zu Wien XXIII. (1886), 222 násl.

leží mezi zrušením klášterů v Bavorsku a vystavením první tvrze protireformace, mohutného kostela sv. Michaela v Mnichově. Ale těchto 200 let bylo pro Staré Bavorsko epochou velikého uměleckého lesku, zvláště když po hrůzách třicetileté války s jesuity o závod i preláti ostatních řádů v staviteřském zápalu nemohli nabažiti se nových a nových výtvorův... Tehdáž vzkvetly ony daleko rozvětvené, mnohostranně nadané rodiny umělecké, které, jako na př. rodina Asamova v Mnichově, slávu starobavorského umění do všech zemí zanesly od Vídně až ke švýcarskému milostnému místu Einsiedeln. Velikolepější a četnější úlohy nebyly v naší vlasti zajisté nikdy jindy umění ukládány; vedle uměnímilovného dvora královského byl každý klášter v pravdě střediskem uměleckým, z něhož nový, jihoněmeckému národnímu vkusu tak velice se zamlouvající sloh i do nejnepatrnější kapličky na odlehlých výšinách horských vnikal a celé Staré Bavorsko na poli uměleckém v duchu protireformačním přetvořil.«¹⁾

O jesuitském dramatě v Bavořích tvrdil vynikající odborník, že »plným právem zaujati smí v dějinách německé kultury a literatury čestné místo.« »Kdo by mohl, byť jen na okamžik býti na pochybnostech, že jesuité, oživivše suché drama humanistické... všelikými uměními, svému věku platné služby prokázali, kulturu mocně povznesli, vkus a porozumění pro divadlo a umění pomocná probudili a udrželi?«²⁾

O pěstování hudby u jesuitů píše Wallraf³⁾: »Hudba u jesuitů kolínských měla ve svém tak zva-

¹⁾ Karel Trautmann, Oberammergau und sein Passionspiel (Bamberg 1890) str. 22 násl. — Chrám sv. Michaela, o němž Trautmann se zmiňuje, nazývá Lübke ve svých dějinách renaissance v Německu (I, 22) »bez odporu nejmohutnější církevní tvorbou německé renaissance.« Srv. také spis »Die St. Michaelskirche in München und ihr Kirchenschatz« od Leopolda Gmelina. Bamberg 1890.

²⁾ K. v. Reinhardstöttner, Zur Geschichte des Jesuiten-dramas in München, str. 54.

³⁾ Sammlung von Beiträgen zur Geschichte der Stadt Köln I. (Kolín 1818), 208—209.

ném hudebním domě, kterýž zadními dveřmi s koleji byl spojen, znamenitý ústav vedený paterem praese-
sem a praeceptory. Doporučení jinoši, většinou z Mo-
hučska a Francie, byly zde po vyzkoušení jejich ta-
lentu k hudebnímu a naukovému vychovávání zdarma
přijímáni, ačkoliv i platící chovanci nalézali tu při-
jetí. Chovanci chodili zároveň do gymnasia. Učitelé
cvičili mladší chovance v diskantu, a v dospělejším
věku v ostatních hlasech, zároveň však také dle schop-
ností jednotlivců učili je hráti na některý hudební
nástroj. Počet chovancův obnášel osm, deset, ano i více.
Tento dům byl druhdy semeništem přemnohých hudeb-
ních umělců, k jiným zdejšími kostelními kůrům při-
jatých; někteří pak chovanci zůstali jakožto placení
členové u hudby jezuitské. A právě produkce tohoto
sboru byly ode dávna městskými milovníky hudby
co nejčtetněji navštěvovány. O větších slavnostech
církevních, sesíleni jsa vybranými mistry, podával ve-
skrze výtečné výkony. Mnozí umělci městem cestující,
na př. i slavný Raff, se zde produkovali. O nedělich
postních byla zde nejkrásnější Miserere a v týdně
pašijovém oratoria, jako na př. od Grauna a j. pro-
vozována. — O pěstování hudby v Bavorsku podot-
ýká Stubenvoll: »Školy vokalistů rozličných opatství
a semináře jezuitů byly vlastně konservatořemi hudby.
Z nich vycházeli mužové první velikosti, mužové, kteří
státu i církvi platně sloužili a dokázali, že vyučování
vědecké s vyučováním hudbě dobře ve shodu uvésti
se dá.«¹⁾

3. Století XIX.

Všestrannou podporu vědy a umění podrželi je-
suité na zřeteli také v XIX. století přes všeliká pří-
koří, jež jim liberální vlády při tom činily. Lipský

¹⁾ Stubenvoll, »Geschichte des holländ. Instituts« (Mni-
chov 1874) str. 171 násl. Ústavu »Seminarium Gregorianum«,
vedenému jezuitě, byl Orlando di Lasso nejen předním dobro-
dincem, nýbrž i nejoblíbenějším skladatelem. Jeho skladby byly
tu i později s oblibou provozovány (str. 180). Dle kůrového řádu
z r. 1698 měl seminář tyto pěvecké a hudební sily: sopránů 12, altů 9,

časopis »Das literarische Centralblatt« píše v posudku
arabského slovníku, jenž vydán byl v jezuitské tiskárně
Beirutské od jezuitů syrských, takto: »Jeich tiskárna
jest nyní bez odporu nejkrásnější v předním Orientě...
Rozkvět, jehož dostalo se arabské literatuře tiskárnou
jezuitskou, nesmí býti ani se stanoviska literárního
ani kulturně historického podceňován. Také školy je-
jich stojí nyní v čele školství syrského.«¹⁾ A v novi-
nářské zprávě z Paříže ze dne 6. března 1891 dí se:
»Akademie věd přikla dvěma jezuitským missonářům
na Madagaskaru, páterům Colinovi a Cambonéovi,
ceny 3500 a 975 franků. Colin řídí astronomickou a
meteorologickou pozorovací stanici, kterou jezuité po-
blíž Antananariva na vrchu 1400 m. vysokém zřídili.
Stavba observatoře této dokončena byla v sedmi měsí-
cích, ačkoliv nebylo tu strojův k obtížné dopravě sta-
viva a vše jen silou lidskou prováděti se musilo.
Kromě této hlavní stanice zřídili jezuité na Madaga-
skaru ještě tři stanice menší. P. Camboné je zaslou-
žilý přírodopyskec; zřídil v řečeném hlavním městě
madagaskarském přírodovědecké museum; badání jeho
týkala se zejména zvířat bezpáteřnatých. Jiný misso-
nár, P. Roblet, obdržel před dvěma léty cenu 10.000
franků za mapu vnitrozemských končin ostrova.«²⁾

Profesor Blumentritt, jenž často uváděn bývá
jakožto nepřítel »mnišské a kněžské vědy«, líčí r. 1896
v »Mittheilungen der k. k. geographischen Gesell-
schaft«³⁾ zásluhy různých řádů na Filippinách
v XIX. století a vypočítává zvláště, »co jezuité na
ostrově Mindanao učinili pro rozšíření křesťan-

tenorů 8, basů 6; prvních houslí 5, druhých houslí 5, violy 3,
cella 3, violony 3, organony 3, fagoty 4, rohy 4, posauy 4,
tuby 4, oboe 4, fléten 6, bubny 3. »Věru, krásný to orchestr!
Uvážíme-li nad to ještě, že většina seminaristův uměla hráti na
dva i více nástrojů, vysvětlíme si snadno, proč ostatní mni-
chovští hudebníci byli na jezuitskou hudbu tolik zárliví, a před-
stavíme si nádhernou majestátní hudbu, kterou velikolepý chrám
sv. Michaela měl.« — O pěstování hudby v misiích viz Cappa,
l. c. XIII, 302 násl.

¹⁾ 1890, čís. 42. Srvn. 1894 čís. 11.

²⁾ Köln. Volkszeitung 1891, čís. 67.

³⁾ Vídeň 1896, str. 845 násl.

ského učení a civilisace, jakož i pro zeměpisné prozkoumání druhého co do velikosti ostrova Archipelagu.« »Když jesuité tam přišli, nalezli toliko na východním a severním pobřeží a na některých ojedinelých místech ostatních pobřežních krajin křesťanské obyvatelstvo.« »Jak velice se věci od doby té změnily! V četných mapách a výkresech uložili missionáři výsledky svých zeměpisných výzkumův a objevův. Mravy a obyčeje pohanských národů popsány byly od jesuitů zevrubně. Vždy mi tudíž působilo veliké potěšení, mohl-li jsem výsledky badání filippinských jesuitských missionářů širším odborným kruhům ve známost uvésti. Také v evangelické svojí činnosti mohou jesuité vykázati se velikolepými úspěchy. Přemnozí pohanští kmenové jsou buď úplně nebo většinou ke křesťanství obráceni, anebo zřídili sobě alespoň stálá sídla poblíž missií. I kmen, jenž kočovným svým životem civilisaci tvrdošijně se vzpíral, totiž Mamanuové (včev Negritů), má již několik křesťanských vesnic. Nejvelikolepějšího však úspěchu dobyli jesuité tím, že se jim podařilo znamenitý počet mohamedánských Malajců (španělsky zvaných »Moros«) při zálivu Davajském pohnouti k tomu, aby přijali křesťanství. Povázíme-li, jak zřídka se podaří některého mohamedána pohnouti k tomu, aby přijal křest, můžeme zde s důrazem tím větším konstatovati, že ne snad pouze ojedinele mezi křesťany žijící Malajci islam odpřísáhli, nýbrž že Malajců ke křesťanství přestoupivších jest tolik, že jim dovoleno bylo, protože nechtěli žíti více mezi dřívějšími svými souvěrci, aby založili si tři zvláštní osady v území řeky Rio-Davao.«

Kulturní práci nynějších jesuitů v Číně dává se velice příznivé vysvědčení v díle »Kiautschou« vydávaném za spolupracovnictví německého císaře Kiel-ským stavebním ředitelem přístavním Jiřím Franzem,¹⁾ jenž Čínu v úředním posláni navštívil. O Zikaweji podává zevrubnou zprávu, která tam ze 158 na ten

¹⁾ Berlín 1898, 2. vyd. Srv. »Köln. Volksztg.« 1898, čís. 591. »Die kathol. Missionen« 1898, čís. 12.

čas v Číně působících jesuitů 22 muži vědě a výchově se věnují. »Všeobecně zajímavou a užitečnou jest chvalně známá observatoř, kteráž jest střediskem všech metereologických pozorování ve východní Asii a svými výstrahami před bouří již přemnohým lodím velice prospěla. Více než 20.000 svazků čítající, každému přístupné knihovny, jež prý obsahuje drahocenné rukopisy čínské, pohřichu málo se užívá. Velice krásné zoologické sbírky jsou uloženy prozatím v nedostatečných místnostech; ochráncové jich však s největší ochotou zdarma návštěvníkům je ukazují. Ve třech třídách vyučováno jest asi sto čínských žáků vědecky tou měrou, aby složití mohli veřejnou zkoušku a tím nabyti práva, by sami směli vyučovati. Nejprospěšněji však působí Otcové svým sirotčincem, v němž několik set hochů ve všech možných řemeslech cvičí a v křesťanské nauce vychovávají... »Nejsem sice obzvláštním přítelem jesuitů,« doznává Franzius, »ale páter S., učený a milý muž, získal si plně mojí úcty. Přišel jako mladík 18letý do Číny a jest to již rovněž osmnácte let. Prosil mne snažně, abych, přijdu-li snad do W., navštívil jeho starou matku a jí vypravoval, že se mu dobře vede. Miluje ji nade všecko a píše jí každý týden. „Jak mohl jste se dobrovolně od ní na vždy odloučiti?“ tázal jsem se. „Ach,“ odvětil, „shledám se s ní v nebi opět, a jest to přece tak krásné, moci několik duší těchto ubohých Číňanů pro nebe získati.« »Jest přirozeno,« podotýká k tomu vypravovatel, »že lidé, kteří s takovou oddaností, nadšeností a odříkavostí pracují, také úspěchů dosahují.«

Dne 15. dubna 1897 rokovalo se v senátě Washingtonském o udělení podpory školám indiánským, a při této příležitosti vydal senátor Vest toto svědectví: »Jsem protestant a jako protestant jsem vychován, i doufám, že také jako protestant zemru... Vychováním byly mi vštípeny předsudky proti jesuitům... Před několika léty byl jsem členem senátní kommisce pro záležitosti indické, i bylo mi uloženo abych navštívil veškeré indiánské kmeny ve Wyomingu a Montaně... Navštívil jsem všechny školy a bezprostředním názorem i osobním vyšetřováním utvořil jsem

si o této otázce pevné mínění... Shledal jsem, že jedinými dobrými školami indiánskými jsou školy, jež řízeny jsou jesuity... Jaký jest výsledek jejich působení? Jděte ke kmenům, kteří byli pod vedením jesuitův, i uziřte takový pokrok v civilisaci, jakého jste nikde jinde neviděli. Odeberte se do Flatheadské rezervace v Montaně, a vyhlédnete-li z oken vagonu železničního, bude se vám zdáti, že jste v Pennsylvanii ne-li v Massachusetts — všude domy, koně, skot; vše to jest důkazem znamenitého kroku k civilisaci, jež nás oblažuje.«¹⁾

Rím, Luvaň, Kalocsa, Zikawei, Manila, Cuba, Antananarivo, Georgetown, Puebla Calcutta a Stonyhurst obohaceny byly novými hvězdárnami, jež jesuity byly zřízeny i řízeny.²⁾ De Vico, Secchi, Perry jsou jména dobrého zvuku v novější astronomii.³⁾ Dilem k požádání anglické vlády, dilem pro učené společnosti podnikl Perry šest větších vědeckých výprav. Nejlepší knihu úloh mechanických sepsal P. Jullien, jesuita.⁴⁾ O stanovení průměrné hustoty naší země

¹⁾ Dle »Congressional Record« v »The Irish World and American Industrial Liberator«, 1. května 1897. Senator Vest pokračuje takto: »How was it brought about? By the self-denying and self-consecrating influences of those Jesuits, with whom I have no religious sympathy, but whom I would employ to do this work if they did it better than any one else. If I had control of this thing of Indian education, I would give it to the people who could do it best and cheapest; I would give it to those who had studied it, who have taken the young Indians away from the tepees, segregated them from their fathers and mothers, kept them under immediate supervision, and taught them the religion of Christ, even if the cross was the emblem of that religion. I would infinitely rather see them Catholics than see them savages. I do not belong, thank God, to any sect that would rather see a human being damned than in the Catholic Church.«

²⁾ Srv. o vědeckých observatořích v missiích Tovaryšstva Ježíšova v časopise »Kath. Missionen« 1898, čís. 1., str. 6 násl.

³⁾ O anglickém jesuitovi Perryovi, jenž jakožto člen vědecké expedice na lodi »Comus« dne 27. prosince 1889 zemřel, srv. The Tablet 1890, str. 55, 128 násl., 177 násl., The Month 1890 (sv. LXVIII), str. 305 násl., a Cortie, »P. Perry, Jesuit und Astronom«, Řezno 1892.

⁴⁾ B u d d e, »Allgemeine Mechanik« II. (Berlín 1891), 964. »Nejlepší kniha tohoto druhu, Jullienovy Problèmes de mécanique rationnelle, jest pohřbu již dávno rozebrána.«

a konstanty gravitační P. Braunem, píše F. K. Ginzel, člen král. astronomického početního úřadu v Berlíně: »K nejbystřejším pokusům nové doby, konaným za tím účelem, aby stanovena byla hustota naší zeměkoule a gravitační konstanta, náležejí práce, jež jesuitský páter Dr. Braun, zasloužilý někdejší ředitel arcibiskupské hvězdárny v Kalocse v Uhrách, vykonal. Jeho pokusy jsou velice zajímavé, i myslíme, že smíme sobě dovoliti poněkud obšírnějším jich vylíčením v našem časopise pozornost čtenářův zaměstnávat... Přípravné práce k svému přístroji zahájil P. Braun již r. 1886. Nebyl však v závidění hodných poměrech jiných fyziků, kteří znamenité subvence státní a výborně zařízené fyzikální laboratoře mají k dispozici při provádění svých ideí. Poměry, v nichž se nalézal, byly naopak takové, že nezbylo mu, než aby sám přinesl peněžní oběti, a aby velikou část komplikovaného přístroje vlastníma rukama si zhotovil. Za těžkých okolností, v nichž P. Braun pracoval, bylo mu teprve r. 1892 možno započítati s pozorováními; r. 1894 je dokončil a mathematically zpracoval. Redukci provedl s nejzvevrubnější přesností, maje zřetel ke všem zdrojům chyb, jež na aparátu tkvěly. Konečný výsledek, při němž byl vzat zřetel ke všem opravným výpočtům, stanoví průměrnou hustotu země číslicí 5,52725, a váhu zeměkoule tudíž 5 quadriliony 987047 trilliony kg. Každý, kdo uváží, že P. Braun jest muž pokročilého již věku a že jeho zdravotní stav není nejlepší, zajisté bude s námi souhlasiti, řekneme-li, že Braunova práce jest vzácným příkladem vědecké energie a ideální obětivosti jednotlivcovy.«¹⁾

V dějinách umění proslul P. Garrucci.

Z vědeckých prací německých jesuitů budiž zde poukázáno pouze k doplňkovým sešitům časopisu »Stimmen aus Maria-Laach«, k dílu »Cursus Scripturae Sacrae« a k veliké sbírce sněmů církevních »Collectio Lacensis«. Poslední toto dílo může jakožto monumentální edice pramenová postaveno býti dů-

¹⁾ »Himmel und Erde, herausgegeben von der Gesellschaft Urania«, Berlín 1898, sešit červnový.

stojně po bok velikým pracím jesuitův v oboru dějin koncilův.¹⁾

Několik těchto málo pozámek, naskrze však — jak opětně podotýkáme — neúplných, dokazuje s dostatek, že jesuité také mezi kulturními národy ve všech oborech vědeckých, netoliko v theologii a filosofii, nýbrž také v astronomii, fysice, linguistice, v dějinách, na poli umění i v praktickém upotřebení umění a vědy, opravdu osvětově působili. Výrok Herderův (Terpsichore III, 19): »Téměř každá věda jesuitům za něco jest díky zavázána,« jest plně a zcela oprávněn.²⁾

U žádného kulturního národa není však již vše v oboru umění a věd vykonáno: opět nové oblasti se tu otvírají, i musí tudíž každá pomoc již ve jménu kultury býti vítána. Není tedy věru žádným kulturním činem, vyhání-li kdo jesuity ze země a činí-li železným školním monopolem středního a vyššího školství volnou soutěž na poli vědeckém nemožnou.

Uvedeme-li si vedle této mnohostranné osvětové činnosti na paměť ještě také práce jesuitů na poli školství, na poli duchovní péče o dělníky a lid, i o ten

¹⁾ Srv. o těchto dřívějších pracích jesuitův Sirmonda, Labbe, Cossarta a Hardouina u Hefele, Conciliengeschichte I² 75 násl. Zevrubnější zprávy o pracích nynějších německých jesuitů podává článek: »Neuere wissenschaftliche und literarische Leistungen der deutschen Jesuiten« v časop. »Katholik« 1892, I., 142 násl., jakož i spis: »Jesuitenwissenschaft und Gelehrsamkeit«, Berlín 1893; »Zeitschrift für Assyriologie« 1890, V., 121 n. V časop. »Histor. Zeitschrift« 1892, LXVIII sv., str. 192 nazývá Wattenbach dílo německého jesuity Ehrle o papežské bibliotéce »v pravdě klassickým pomníkem svědomitého badání.« Srvn. k tomu nedělní list časopisu »Germania« 1893, čís. 18 ze dne 26. března. O španělském jesuitovi Fitovi praví C. A. Wilkens v časop. »Zeitschr. für Kirchengeschichte« 1895, str. 817: »Akademik Fidel Fita, S. J., jest španělským Mabillonem, na nějž Tovaryšstvo může býti pyšno. Jeho horlivost pro dějepisnou pravdu jest rovněž tak veliká jako jeho úcta ke svědectví listin.«

²⁾ Sám D'Alembert musí doznati: »Les Jésuites se sont exercés avec succès dans tous les genres, éloquence, histoire, antiquités, géométrie, littérature profonde et agréable; il n'est presque aucune classe d'écrivains, où elle ne compte des hommes du premier mérite« (Sur la destruction des Jésuites en France s. I. 1765, str. 22 násl.).

lid, jenž v postranních uličkách vedle paláců našich světových měst divoce bez Boha a bez mravnosti vyrůstá a více než černoši a indiáni umravnění a vzdělání potřebuje, nemůžeme jinak, než prohlásiti tvrzení, že »jesuitský řád jest pro národy kulturní nepřitelem osvěty«, za lživé heslo strannické nenávisti.

13. Nevlastenectví jesuitův.

Nejednou bylo jesuitům vytýkáno, že prý jsou protinárodními. Jest to totéž obvinění, jež tak často také proti katolické církvi vůbec se pronášívá. V ý- lučně národní katolická církev ovšem není, neboť pak by přestala býti katolickou, t. j. všeobecnou, veškery národy v sobě zahrnující církví. Než, ačkoliv církev jest mezinárodní, nesmí býti nikterak nazvána protinárodní; neboť chová ke každému národu stejnou lásku, pečuje o každý národ a chrání zájmův, zvláštností i jazyka každého národa stejným způsobem. Každé zemi dala, pokud to možno bylo, vlastní národní hierarchii, jež veskrze národním poměrům jest přizpůsobena.

Tento příklad církve vzali si za vzor také katoličtí řeholní řádové. Řehole jsou, tak jako církev, mezinárodní, poněvadž právě jsou katolické; rozčlenily se však dle jednotlivých národů tím způsobem, že každý větší národ obdržel vlastní svou národní provincii. Tak nalézáme také u jesuitů provincii českou, rakouskou, polskou, německou, belgickou, hollandskou, francouzskou, anglickou atd. Představení této provincie vybírání byli většinou z dotyčného národa; ke všem nem oprávněným národním zvláštnostem a snahám mohl býti brán zřetel.

U příslušníka každého národa jest oprávněna láska k vlastnímu lidu, k vlasti, k místu, kde stála jeho kolébka, kde prožil zlaté mládí ve štěstí a spokojenosti, jako libý sen, kde kyne mu drahý dům otcovský s tisícerymi vzpomínkami, kde otec a matka, nebo alespoň příbuzní a šlechetní přátelé dlí. Jakož

však i nejrůznější láska k vlastní rodině nesmí nás nikdy svést k tomu, bychom vůči jiným rodinám na jevo dávali nevážnost a pohrdání anebo dokonce na jejich úkor nespravedlivé nároky činili, rovněž tak nedává ani nejhroznější láska k vlasti práva k nespravedlivosti vůči jiným národům. A jakož dále zájmy pravdy a spravedlnosti, zájmy zákona božského větší cenu mají nežli zájmy rodinné, rovněž tak stojí nad láskou k vlasti láska k Bohu a věrné plnění jeho přikázání.

Pravá láska k vlasti však nikdy s láskou k Bohu nepřijde ve spor; neboť pravá láska k vlasti pochází od Boha, jenž ji do srdce lidského vložil. »Co se týče lásky k vlasti,« praví se tedy právem v přípise rektora frýburské jesuitské kolleje vychovávací radě kantonu frýburského, »jest nepopíratelno, že jinochům, nechať pocházejí z kterékoliv země, vyučování v náboženství vždy zároveň vštěpuje pravé vlastenectví; neboť učíme-li Boha znáti a ctíti, učíme je také vlasti, kterouž jim daroval, sloužití s onou velikomyslností, ušlechtilou oddaností a neohroženou stálostí, jež rovněž tak jsou známkou věrného občana i dobrého křesťana.«¹⁾

»Pravá láska k vlasti,« psal Bedřich Leopold hrabě Stolberg v těžké době kněžně Gallicinové, »má ve všem na zřeteli vyšší blaho národa, jehož kdo jest členem, totiž dobro víry, práva, svobody a mravů. Nemůže nikdy kráčet po cestách násilného převratu a revoluce, nesmí nikdy paktovati se s vnějším nepřitelem a vstoupiti ve služby bezprávi, i když by zdánlivě okamžitý prospěch z této služby vyplýval. Jakou potupou jest pro nás Němce vládnoucí mezi námi frankofilství, servilnost vůči násilnickému korsikánskému dobrodruhovi, jenž se svými hordami hrůzu a

¹⁾ Piccolomini, »Analekten über das Pensionat und Collegium der Jesuiten zu Freiburg in der Schweiz« (Řezno 1842) str. 83. Ze jesuita ten se neklamal, vychází na jevo z »Livre d'or des élèves du Pénnsionnat de Fribourg en Suisse 1827-1847. Nouv. éd Montpellier, Imprimerie Louis Grollier Père, 1889; Supplém. 1891. Srvn. »Stimmen aus Maria Laach« XLI (1891), str. 192.

děs rozšiřuje a jenž nezná jiného práva leč právo moci a právo meče!«¹⁾)

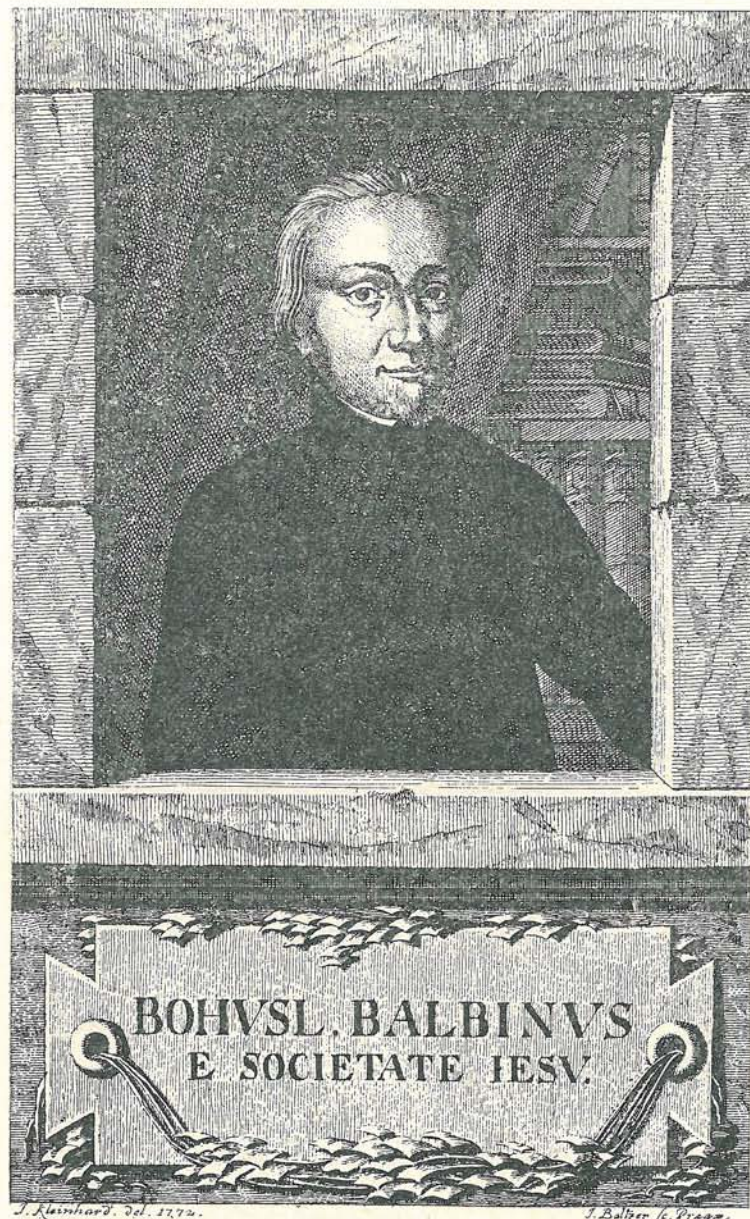
A věru, v ochraně statků víry, práva, svobody, mravů a vzdělání, v tom jeví se pravá láska k vlasti, a jeví se tím čistěji a opravdověji, čím větší jsou oběti, jež pro právo, svobodu a a mrav se přinášejí. Pravá láska k vlasti jeví se v obětech, jichž vyžaduje bezúhonný život soukromý, a v obětech, jež obecnému blahu se přinášejí. Ve všech těchto vztazích může láska k vlasti jesuitův směle obstáti. Celé dějiny Tovaryšstva podávají téměř na každé stránce toho důkaz. Jen něco málo budiž z toho všeho tuto uvedeno.

1. Přímé projevy lásky k vlasti a k mateřskému jazyku, spojené se snášlivostí národností.

Nejeden nelíčený projev vroucí vlastenecké lásky jesuitův kárá ze lži ty, kdož Tovaryšstvo obviňují z nevlastenectví. Nejstkvělejším příkladem horoucího vlastenectví jest u nás jesuita Bohuslav Balbín. Emanuel Tonner, jenž jinak jesuitům nijak nebyl nakloněn, nazývá jej »mužem ctihodným a veleučeným, jednou z největších ozdob vlasti naší.«

Balbín pocházel ze starobylého rytířského rodu českého. Narodil se r. 1621 v Hradci Králové. Studia svá konal nejprve u benediktinů v Broumově, později u jesuitů v Jičíně a v Olomouci. Tu vlivem slavného jesuity polského, Mikuláše Łęczyckého, muže slynoucího svatostí života, vstoupil Balbín do řádu jesuitského a s tělem i duší po celý život svůj Tovaryšstvu byl oddán. Vedle horlivé práce na kazatelně, ve zpovědnici i na katedře užíval Balbín po celý život svůj každé volné chvíle ku práci literární, o níž níže ještě se zmíníme. Zemřel dne 28. listopadu r. 1688. V době oné nenalézáme v národě českém nikoho, kdo by byl vlastenecké smýšlení svoje projevil způsobem tak rozhodným, jako právě jesuita Balbín. Učinil tak

¹⁾ J. Janssen, Fr. Leop. Graf zu Stolberg seit seiner Rückkehr zur kath. Kirche, 1800—1819 (Freiburg 1877), str. 230.

r. 1672 v rozpravě nadepsané: »O šťastném někdy, nyní však přežalostném stavu království Českého, zvláště pak o jazyka českého či slovanského v Čechách váženosti, též o záhubných na jeho vyhlazení úmyslech a jiných věcech k tomu se táhnoucích rozprava krátká, ale pravdivá.«¹⁾ O spise tomto vydává Emanuel Tonner toto svědectví: »Neznám spisu, kterýž, pocházejí z časův pro vlast naší nejsmutnějších ... , ujímal by se na záhubu odsouzené národnosti naší zřejměji, poctivěji, výmluvněji a srdnatěji, než tento spisek výtečného našeho Balbína. Jestliť spis tento jadrnou a nadšenou obranou národnosti naší proti všem utrhačům a hanobitelům, jestliť těžkou, avšak spravedlivou žalobou na vládu tehdejší, kteráž národnost naši vydávala v psanství, jestliť bohatou snůškou velemoudrých rad a napomenutí vládám, jestliť spravedlivým ortelem zatracujícím všecku tu chátru hanebníkův aneb zaslepencův, kteříž, národu svému se odcizivše, pomáhali jej hubiti nezřídka zuřivostí až zběsilou, jestliť jako na poušti se rozléhajícím hlasem prosebným ke všem krajanům, aby procitli z netečnosti a po příkladě slavných někdy předkův hájili nejdražšího po nich odkazu, totiž jazyka starodávného, jestliť konečně, ano srdce spisovatelovo, nanejvýš zkomoucené, odnikud nevidělo pomoci a spásy, nejvřelejším vzýváním pomoci nebeské, nejvroucnější za národ modlitbou k přednímu patronu a dědici země české, k sv. Václavu, modlitbou, kteráž mnohého k slzám pohne a rozechvěje i ty, kdož modlí se již dávno zapomněli. Celým pak spisem vane takový duch slovanský, takové vědomí o příbuznosti, bratrství a potřebném dorozumění se národův slovanských, Čechův, Polákův, Rusův, Jihoslovanův, že již pouhá okolnost tato spisu Balbínovu dodává důležitosti největší.«²⁾

¹⁾ Tento spis Balbínův vydal teprve roku 1775 František M. Pelcl v latinském jazyku, v němž byl sepsán; r. 1869 vydal Em. Tonner český jeho překlad.

²⁾ Em. Tonner, Bohuslava Balbína Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého. V Praze 1869. Strana VII—VIII.

Budiž nám dovoleno aspoň několik myšlenek ze spisu Balbínova uvést na doklad vlastenecké jeho mysli. »Nikdo nebude,« praví Balbín, »kdož by mne právem viniti mohl z jakési náruživosti nekalé, kterouž představení řeholníkův nazývají národnůstkářstvím (nationalitas). Píši nerad, donucen od protivníkův, nepíši na ničí škodu; neobviňuji žádného jazyka, všechny miluji . . ., toliko to zastávám, že nelidským to a zcela barbarským zločinem, nenáviděti jazyka, jehož vlast od tolika věkův užívala, jeho záhubu chtěti.« »Jsouť nyní lidé, na něž prstem by bylo možno ukázati, takovou k jazyku slovanskému nenávistí předpojatí a rozpálení, že slyší-li koho v Čechách česky mluvícího, považují to za urážku váženosti své a, podobni krocánům, ježí hřebený a křídly pŕdu metou, nemohouce toho poslouchati, a poroučejí, aby se mlčelo aneb odešlo . . .« »Za našich dob Němci za záležitostmi soukromými stěhují se do všech zemí sousedních, jako i vzdálených v počtu tak velikém, že netoliko celé rodiny řemeslníkův německých potulují se po Vlaších, Francii, Španělsku, Moskvě, nýbrž též celá města z Němcův povstávají v Čechách, v Uhrách a v Polsku . . . Ještě by ucházelo, kdyby ve vlasti nové v jedno tělo se slili a, jak jsem právě byl pověděl, přijavše též jazyk domácí, snažili se srůsti; avšak taková jest (budiž mi milostiv slovný národ německý!) taková jest, pravím, buď k cizím národům nevážnost anebo nedbalost, přiučiti se jazyku cizímu neb (což pravdivějším býti soudím) v přiučování se jazykům cizím zdlouhavost a neschopnost, že ze sta sotva jediného můžeš najíti, jenž by se dokonale znal v jazyku od jeho řeči rozdílném . . .« »Když tedy takových lidí množství do vlasti naší se hrne, poněvadž jazyka našeho buď nechťejí, buď nemohou si přisvojiti, a přece pro sňatky manželské, řemesla, obchody a jiné potřeby s námi rozmlouvati musí, národ náš pak (což nám oni sami rádi přiznávají) v přiučování se jazykům cizím pokládá se velmi šťastným, tedy nutně se stává, že Čechové dle vládnosti své národní jazyku jejich se přizpůsobují, až konečně sami po německu mluví, kteréžto povolnosti a zdvořilosti Čechův mnozí

z nich zneužívali i na záhubu vlasti a jazyka slovanského využitkovati se snaží, chtějíce, aby se všechny záležitosti soukromé i veřejné vyřizovaly v jazyku jejich (jež jediný umějí) . . .« »Pravím, že lidem domácím ve vlasti přední náleží přístup k hodnostem . . . Milujeme všechny národy, žádného nezavrhuje, tím méně nenávidíme; avšak v početilé pověře nezabředli jsme až do té míry, abychom za to měli, že v úřadech není se co ohlížeti k té vlasti, v nížto jsme zrozeni, ani též k národu a jazyku našemu . . . Ačkoliv se však praví, že v některých řeholích všecek rozdíl národnosti ruší se za tou příčinou, poněvadž by prý jinak obstáti nemohly ani vláda poslušenství ani řád kázně, a mezi lidmi tětěž národnosti často povstávají rozepře, ježto toliko cizí svým prostřednictvím vyrovnati mohou, přece i ony po skrovnu tak činí a ne bez důležitě, téměř veřejné příčiny do provincií řádův cizince za představené usazují, toliko s výjimkou toho neb onoho, aby se nezdálo, že vylučují lidi domácí a špatně soudí o řeholnicích samých. Než, ať je tomu jakkoli s řeholníky, kteříž soukmenovcům, spoluobčanům a příbuzným musí dáti výhost, leč by jinak vymáhala krajná jakás vlasti potřeba; ve státě však cizincům ponechávati vlády a panování, zajisté těžkým jest proti opatrnosti prohřešením, aniž se diti může bez jistého zmatku . . .« »Není národa, aniž kdy byl, jemuž by vlastní jeho jazyk na srdci neležel . . . Avšak nám (taková jest nyní vlastní naše netečnost!) jazyk otcovský a mateřský musí se na srdce klásti! Tuto Slovanův vadu znamenal Němec Cranzius, neboť proti Eneáši Sylviovi praví: »Nevidíš-li Ty, Eneáši, že řeč německá z té příčiny do Čech se dostala, poněvadž každá čeleď slovanská studem nesmyslným rdí se za mateřštinu svou?« Výborně řečeno: »studem nesmyslným; neboť (ať pomlčím o jiných vadách, obsažených v tomto studu hloupém) jakési hrubé a potvorné nevědomosti soudruhem jest stud onen, poněvadž neví, že jazyk ten, jímž pohrdá, i původem starobylým i jinými přednostmi a ozdobami se vyznamenává a od učených mezi první se pokládá.« »Kdož o věcech obecných a veřejných psalí, uvažují, že v obci každá

změna důležitosti nějaké přináší nebezpečství, ano oni souhlasí, že již pouhá novota oděvu a cizí kroj jest znamením státu se bořícího a již se rozpadávajícího. Když tedy již oděv cizí podezřelým bývá lidu, způsobu starého milovnému, čím více jest se toho obávati při změně jazyka? Dlouhá jest paměť národa porobou utištěného. Zoufajícím netolik záleží na tom, zahynou-li, jako na tom, aby se pomstili za svobodu ztracenou. Často jediného krále prohřešením celé potomstvo královské se zneuctívá... Záhubu strojí rodu královskému a podtíná mu všecku naději do budoucnosti, kdožkoli strojí potlačení národa a k bezpráví radí... Nade všecko jest nebezpečnějším, když zákony směřuje se na potlačení některého národa, což vyhlazováním jazyka všem zřetelně na oči se staví... Avšak dejme tomu, že se podobné vyhlazování trpěti může, tož snadno nedá se snášeti, druží-li se k tomu bezpráví; neboť nový-li jazyk jakousi hrůzovládou, neb (abych užil slova lahodnějšího), jakýmsi násilím v národy zavéstí si přeješ, toho sám sebou nezmůžeš, na to zapotřebí více úst. Tudíž zároveň cizince přivolavej, lidi domácí z užívání jistých práv, úřadů, hodností a důstojenství svrhuj a zaháněj, k vyřizování věcí v jazyku cizím přinucuj, aby ti, o nichž se jedná, toliko skrze tlumočníka, co se o nich jedná, vyrozumívali, města, stavy a všecko dávné obyvatelstvo, beztoho již dříve na mizinu uvedené doháněj, aby platili náklady nepotřebné. Neboť zasedá-li v soudě některém třebaš jen jeden, jazyka domácího neznalý, kdož se osmělí pŕihon nebo žádost, neb obranu, neb cokoli jiného, což se v soudech vyřizuje, podatí, sepsané v jazyku, jemuž soudce nerozumí? Budeť se totiž soudce domnívati, že se jím povrhne, žadatelé zase naopak ničeho (a to právem) neobávají se více, než aby, když není přízně soudcovy, z nějaké nenávisti jaksi již z předu nebyli odsouzeni. Tedy již pouhým tímto cizincův do rad, soudův, sněmův na újmu lidu domácího a pokoje veřejného uváděním hyne velebnost království celého.

Úchvatně a tklivě zároveň vyznívá spis Balbínův v tato slova: »Honosíš se jménem jakýmkoli, oslavujš

se čili již ses oslavil titulem buď rady, buď komisaře, buď aktuára, písaře, tajemníka, buď visitačního neb revisitačního legáta neb legátova náměstka, jestliže jsi radou a pomocí k tomu přispíval, aby chudí byli potlačováni, aby ze sedlákův nešťastných pot a krev ssály a srkaly, aby některým bylo ulehčeno, jiným pak přitíženo, a jestliže jsi pro uvarování hněvu panovníkova, neb z pochlebenství, strachu neb pro zisk mlčel, kdež jsi za vlast nanejvýš zkormoucenou mohl mluvití a řečnití, aneb jestliže jsi dokonce jazykem a pérem prodajnými všecko to potvrzoval: tož krev nešťastných přijde na tebe a na syny tvé! Dělej co dělej, byť i den co den Bohu obětoval, den co den zpovědníky unavoval, den co den přijímal tělo Kristovo a krev Boží — zatracení svého požíváš a piješ, Těla Božího zneuctíváje. Nešťastníče! prvé vydej a vyvrhni krev chudiny, kteréž ses nasrkal! Pod napraženým ramenem spravedlnosti Boží stojíš žije i umíraje, vinník tolika zlého, což nižádnými pobožnostmi odčiněno býti nemůže, leč toliko napravením spravedlivosti. Odplatíť Bůh každému, jak pro vlast zasluhuje, dobře-li či zle... Ty, ó patrone země české nejpřednější a největší, Vácslave! Vratislavem buď a Čechům svým navrať slávu bývalou! Opět na to postavíš nás místo, z něhož vlastní netečností a hříšnou zlobou jiných neb pochlebniectvím mnohých nezasloužené jsme upadli, nejvěrněji až do skonání sloužice Tobě i králům! Ty národa našeho záštitu a podporo! Zahyne-li, Tobě zahyneme! Od nových obyvatelův marně bys očekával pocty té, kterouž Tě země česká od tolika věkův velebí a miluje. Tudíž v pokoře prosíce, toto opakujeme: Nedej za hynouti nám i budoucím!) Neráčíš-li snad vyslechnouti synův zvrhlých, slyšíš a vyslyšíš prosby předkův, kteříž orodovali za potomstvo své a v nebi na Tebe hledi! Svátý Vácslave, mučeníku Kristův, jediný dědici země české, oroduj za nás!« A podobnými projevy vlasteneckými, vízícími se obyčejně těsně k účtě sv. Václava, setkáváme se ve spisech českých jesuitů velmi zhusta.

) Tato slova napsal Balbín po česku.

Tak Václav Šturm končí předmluvu svého spisu »O srovnání víry a učení Bratří« r. 1582 těmito slovy vztahujícími se k Vilémovi z Rožmberka: »Nyní pak věčněho a milosrdného Pána Boha toliko za to srdečně prosím, aby on Vaší Milostí ráčil pro čest a slávu jména svého svatého, pro rozmnožení církve své svaté, pro potěšení všech věrných, a navrácení mnohých bludných křesťanův, pro obecné dobré a pro poctivost národu a jazyka našeho českého dáti své svaté požehnání...« A ve svém »Kratičkém ohlášení« z r. 1584 odpovídá k výtce Českých Bratří, proč prý nepsal po německu, takto: »Německy jsem psáti nemohl, a to proto, že tomu jazyku jsem se nikdá neučil a jemu nerozumím, a také i proto, že by nebyla věc rozumná, Čechům německy neb řecky psáti.«

A jesuita Jiří Ferus (Plachý) napsal r. 1642 v předmluvě spisu »Koruna panská, knížecí, svatá, křesťanská, mučnická sv. Václava, rytíře Božského«, tato charakteristická slova: »Snažili jsme se to slavné a svaté kniže všem k následování představití, poněvadž i samé jméno sv. Václava odtud vzato býti se rozumí, jakoby božský rytíř k Čechům ustavičně mluvil: 'Vaše (jsem) sláva': protož i my statečně po jeho hrdinských šlepějích postupujme, abychom mohli se v pravdě honositi: Sv. Václav (naše) jest sláva. Bože dej, aby přibýlo skutečných Václavů, a sláva mnohých nebyla sláma, neschla jako v poli od vedra tráva...«

Krásný příklad toho, že věrné plnění zásad Tovaryšstva Ježíšova nikterak nevyklučovalo upřímného vlastenectví, máme na Stanislavu Vydrovi. Poslyšmež, co o něm píše biograf jeho Ant. Rybička: »Hledíc k Vydrovi jakožto knězi a bývalému řeholníku, nelze o něm jinak nežli s největší úctou mluvíti. Plnilť povinnosti svého stavu kněžského tak bedlivě, že kromě zvláštních případností žádné a to sebe menší z nich neopomíjel, sloužilť každodenně mši sv., a to i když býval na cestách, a odbýval doma modlitby a cvičení kněžím každého dne předepsané, ve výročních dnech církevních modlíval se však v chrámu Páně veřejně; mimo to čítal každého dne v bibli

řecké a spisech sv. Otců, hlavně sv. Jeronyma... Mluvíce o Vydrovi jakožto knězi katolickém, musíme také připomenouti jeho lásku, náchylnost a úctu k řádu tovaryšstva Ježíšova. Jsa členem jeho od svého šestnáctého roku (od r. 1757) dočkal se l. 1773 zrušení řádu toho ve svém nejlepší věku, když se právě domníval, že bude moci činiti tovaryšstvu tomu služby nejplatnější. Jsa nepřitelem všeliké povrchnosti a polovičatosti, býval tomu, k čemu se jednou obrátil, oddán ze všech sil svých a tudíž byl i co řehole jezuitské se týče, jesuitou z celé duše a mysli své. Pročež také snadno jest vyrozuměti, že zrušení řádu svého pokládal za největší nehodu, která jej v životě stihla, a že neznal osudnějšího jména nad jméno 'Ganganelli'. Žalost tuto nad pádem řehole jezuitské netajil nikdy, jakož i nepřestával pokládati příběh ten za obecné neštěstí a jednu z hlavních příčin osudných bouřek a krvavých událostí, jimiž Evropa a jmenovitě země francouzská ke konci minulého století navštíveny byly. Taktéž toužil na bezpráví, kteréž dle zdání jeho řádu jezuitskému násilným jeho zrušením se stalo, a předkem na nešetrné a téměř nelidské nakládání s některými členy jeho. Jakož často říkával, zůstal jesuitou i po zrušení řádu svého, třeba nesměl nositi více roucha řeholního, anobř pokládal to za velikou čest a blaženost, že byl někdy jesuitou, a hlásil se k tomu zřejmě při každé příležitosti, nehledě k tomu, že nejednou mu to způsobilo nevšední nesnáze, ano i úřední stíhání...« Vylíčov taktó povahu Vydrovu, jakožto kněze a řeholníka, velebí Ant. Rybička po zásluze i jeho lásku vlasteneckou a jeho zásluhu o vzdělání národnosti a jazyka mateřského. Praví mimo jiné: »Jsa zrozen v městě českém, na památky historické přebohatém, Vydra záhy obrátil zřetel svůj k dějinám vlasteneckým a obeznámiv se důkladně pilným čítáním starších knih českých s naším vzácným jazykem svatováclavským, zamiloval sobě jazyk ten pro jeho bohatost, ohebnost, jadrnost a libozvučnost v té míře, že jej měl za největší poklad národní a za nejdražší dědictví po ctihodných předcích mu zůstavené. Pročež velmi těžce nesl tehdejší jeho úpa

dek a snížení a pokládal jeho zanedbávání a násilné ze škol a života veřejného vytiskování za největší krivdu a zřejmé bezprávní národu českému činěné; i netajival se vším tím, nýbrž veřejně to hlásával a k tomu ukazoval, třeba že takovéto toužení a naříkání nejednou mu způsobilo všelijaké nesnáze a nepřiležitosti. Uvázav se v stoličce učitelkou užíval všeliké příležitosti k tomu, aby mládež domácí povzbudil a přiměl k lásce k vlasti a vzdělávání národnosti a řeči mateřské; ukazoval slovy ohnivými, příklady trefnými a důkazy nevyvratnými, jak svatou jest to povinností jednoho každého, zvláště pak vzdělaného člověka, milovati vlast, národ a jazyk svůj a prohlížeti k jeho zachování a vzdělávání, ukazoval tu k bohatosti, jadrnosti a ohebnosti řeči české a porovnával ji u věci té s jazyky klassickými, jakož i ukazoval k tomu, jak vysoce předčí jazyk slovanský ve způsobě tom nad jazyky germanské a romanské. I šel u věci té tak daleko, že se pokaždé nemálo rozhněval, kdykoliv slyšel nebo četl, že se jazyk německý rozšiřuje na újmu českému, aneb že se s ním co do jadrnosti a bohatosti porovnává aneb dokonce že se mu v tom přednost dává. Tudíž tvrdil, že se jazyk český tak dobře jako latinský, ano mnohem více nežli německý hodí k přednáškám o všelikých sebe abstraktnějších vědomostech, a aby to prakticky prokázal a poněkud i nahradil újmu a zkrácení, kteréhož se jazyku českému vytištěním jeho ze škol způsobilo, ustanovil se na tom, že sepíše v jazyku tom celé umění matematické, ku kteréž práci však pro četná úřední a jiná pilná zaměstnání teprve v pozdních svých letech přistoupil, ale bohužel jí neukončil. Z téže příčiny hněvával se také nemálo na ty naše učence, kteří tehdy — jako Ungar, Pelcl, Dobrovský a j. — jazyk český již jakoby za odumřelý pokládali a o jeho oživení a dalším organickém vyvinování a vzdělávání pochybovati směli. Když pak za příčinou neobyčejné zlomyslnosti nepřátel našich a nevšedních překážek od nich národnosti naší v cestu kladených také jiní a to mladší a dosavade horliví našincové o zdaření se všelikých k oživení národa a jazyka českého podnik-

nutých prací a předsevzetí pochybovati začali, byl Vydra náš vedle V. M. Krameriusa téměř jediným, který dobré mysli u věci té nepozbýval, nýbrž pevně doufal a za jisté pokládal, že nelze, aby věc tak spravedlivá ano svatá, mohla padnouti, nýbrž že musí zvítěziti, pokud jenom sami v příčině té budeme ruky přičiňovati a jazyk náš pečlivě vzdělávati a pěstovati. Anobř Vydra doufal pevně a hlásával to přátelům a posluchačům svým zjevně, i předpovídal to slavně, že ani sami sv. dědicové čeští toho nedopustí, aby náš jazyk svatováclavský měl zaniknouti a jazykem cizím vytištěn býti, nýbrž že se obnoví, ožije a rozšíří, jak to bývalo za otce vlasti české, za císaře Karla IV. slavné a svaté paměti a za Rudolfa II., kdež jazyk náš slavil svůj věk zlatý. Pročež povzbuzoval staré i mladé, světské i duchovní osoby, aby neztrácely mysli, alebř stály pevně k dědictví národnímu. Za tou příčinou kupoval a rozšiřoval knihy a časopisy české, půjčoval a rozdával je svým žákům i povzbuzoval své známé a přátele, aby tolikéž knihy české odbírali a pilně čítali . . . Vydrova vlastenecká horlivost a upřímná láska k národu a jazyku svému nezůstaly také bez platného účinku na jeho posluchače, známé a přátele, ježto právě jeho přimlouváním a vyučováním z veliké části získáni byli národnosti naší onino mužové, kteří ke konci XVIII. a na začátku XIX. stol. byli nejpilnějšími dělníky na poli literatury naší, tehdy téměř veskrz ladem ležící, i zajisté pohřešovali bychom až podnes leckterého z našich Nejedlých, Hněvkovských, Jungmanů, Rulíků, Marků, Rautenkranců, Zieglerů v řadě spisovatelů a vlastencův českých, kdyby oni nebyli druhdy bývali žáky Vydry našeho . . .¹⁾

Podobně jako Balbín, touží i Vydra na netečnost Němcův přiučovati se jazyku našemu; učinil tak v jednom z latinských epigramů svých, jenž zní:

¹⁾ Antonín Rybička, Přední křisitelé národa českého, I, 53, 57 a násl.

Cur inter Germanum et Bohemum rara
est amicitia?

Esse nequit Böhmo Germanus fidus amicus,
Nempe pares inter durat amicitia.
Rus colit et pacem, cupiens non multa Bohemus,
Germanus Martem spirat et arma petit.
Germani lingua est Böhmi contraria linguae,
Hinc inde sensus jungere utrumque nequit.
O Germane, tuam non horret discere linguam
Böhmus! Tu curas ejus et ore loqui?
Illi discendo nolim te dicere ineptum,
At contemptorem dicere fors potero?
Jamsi pro nihilo praestans tibi lingua Bohemi
Ducitur, utentem, quomodo amabis, ea?

V Tovaryštvu Ježíšově ovšem neshledávala se u německých jeho členův, pokud v Čechách měli působiti, takováto netečnost vůči jazyku českému. Naopak i cizozemští údové pražské kolleje učili se češtině, jako P. Baltazar Pfarrkirchner, Bavorák, který již r. 1558 česky zpovídal, a dne 24. března 1560 první české kázání měl; P. Marco Soldano Bergamesco, Vlach, jenž byl českým kazatelem v missiích. Od r. 1558 rektor Pavel Hoffaeus zavedl každodenní hodiny české konversace v refektáři, k čemuž dával zvláštní znamení zvoncem; ten obyčej pak zůstal již na vždy, pokud ho bylo potřeba.¹⁾

Bylit členové tovaryšstva pamětlivi řádových předpisů, toho se týkajících. Právít regule 10.: »Pro větší svazkem lásky vespolek spojení těch, jenžto v Tovaryštvu jsou, a pro lepší zpomáhání těm bližním, mezi nimiž obývají, ať se každý učí řeči té země, v které živ jest, lečby snad jeho přirozená tam byla užitečnější.«²⁾ A regule 30. dí: »Všichni se té vášně

¹⁾ Schmiedl, Hist. Soc. Jesu I, 143, 144; prof. Josef Vávra ve »Sborníku historického kroužku« seš. 3., 1894, str. 13.

²⁾ »Pravidlo aneb krátké zavření těch ustanovení, jimiž se Tovaryšstvo od Pána Ježíše jméno mající řídí a spravuje. Přetištěné v Praze v impressi akademické 1724.« Str. 31.

varujeme, kterou jeden národ o druhém neupřímně soudívá a mluvívá, ale raději o všech dobře smýšlejme.«¹⁾

Bl. Petr Canisius, navštíviv r. 1561 pražskou kolleji, praví mimo jiné: »Invitassimo alchuni amici singulari del Collegio al pranso, dove si sono recitate orationi extemporalí nella lingua latina, tedesca et bohémica con satisfacione de tutti.«²⁾

Roku 1583 vydáno bylo pro brněnskou kolleji nařízení, aby novicové vedle řeči německé, která tam převládala, pilně se cvičili v řeči české, a aby přísně bylo dbáno toho, by nikdo proti jazyku českému nemluvil. Roku 1639 visitator řádu Florentin de Montmorenci doporučoval v provincii české zvláštním listem jazyk český.³⁾

Podáváje zprávu o své visitaci jezuitské provincie české, vykonané roku 1675, přimlouvá se visitator P. Mik. Avancinus za to, aby všichni členové řádu byli znalí obou zemských jazykův.⁴⁾

Roku 1686 pohnul P. Matěj Tanner, provinciál řádu, generála jezuitského, Karla de Noyelle, že vydal zvláštní rozkaz ve prospěch jazyka českého a nařídil, aby každý z chovancův učil se řeči české i německé. Mělo jim na srdce vloženo býti, že jazyk český je v provincii české potřebný, a aby nuceni byli se učiti, byli podrobováni zkouškám, o jichž výsledku generální zpráva se měla podávati.⁵⁾

I později jesuité v Čechách působící učili se horlivě česky a vynikali příkladnou snášlivostí národností. Tak na př. Jan Miller z Wilmsdorfu v hrabství Kladském rodilý (*1650 †1723) naučil se dobře česky a českými dějinami rád se obíral. Ve spise svém »Meditationes ad mentem et meditandi methodum Sancti Patris nostri Ignatii de Loyola« (1708)

¹⁾ Ibidem str. 37.

²⁾ Braunsberger, B. Petri Canisii Epistolae et acta III, str. 188.

³⁾ F. Menčík v časop. »Ruch« IX (1887), str. 16.

⁴⁾ Mitth. des Ver. für Gesch. der Deutschen in Böhm. 1900, sešit 2.

⁵⁾ Rps. c. k. dvorní knihovny 11953 list 99 b.

pronáší se takto o snášelivosti národnostní; »Stultus est, qui affectum suum aedificat seu figit in una natione vel lingua. An caves ab illo affectu, quo aliae de aliis nationibus sinistre sentire aut loqui solent? Quin potius et bene sentiam et peculiari affectu diversas a meâ natione prosequar in Domino. Omnis natio, omnis spiritus et lingua laudet Dominum. Flaverunt venti et irruerunt in domum illam et cecidit, et fuit ruina illius magna. Ventus ille horridus est spiritus nationalis, hic spiritus primam diabolo portam aperit ad ruinam domui religiosae invendendam. Examina, quid ergo sit, quod aliquam nationem, provinciam aut linguam tibi faciat alienam, cum revera res tuae sint? Unum regnum Dei sumus omnes et una natio, unus populus: redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu et lingua et populo et natione et fecisti nos Deo nostro regnum — regnum unum, non divisum!«

Millerovi tanula při těchto slovech na mysli zajiště trpká zkušenost, neboť za jeho doby někteří jednotlivci i do Tovaryšstva vnášeti chtěli spory národnostní. Ferd. Menčík vypravuje o věci té takto: »Dne 18. září r. 1700 zaslána generálovi řádu v Římě stížnost, v níž vytýkalo se, že v provincii české, ke které náležely Čechy, Morava a Slezsko, nikdo o členy české se nestará, a že třebas vynikajícími byli, nejsou nikterak povšimnuti. Naopak, že Čechové s učitelských stolic bývají odstraňováni a dávání na jich místa Němci, kteří stojí v čele i hlavním kollejiím, ovšem se škodou pro řád sám, poněvadž neznajíce česky, vše skrze tlumočníky jednati musí. A to děje se též ve všech residencích, a tak jsou prokurátorové, provinciálové a jejich společníci, učitelé a professori původu německého. Proto záhy prý vytištěna i česká cvičení domácích od německých, a i v kostelích kázání české ustoupiti musilo německému, kteréž zavedeno i na místa, kde ho před tím nebylo. Též stalo se prý i české jméno v řadě nenáviděným, a Čechům v řadě přezdívalo bylo »Pémáci«. — Proti nářkům těm bylo ovšem nutno se brániti, a provinciál řádu, Jan Miller, který hlásil se též za Čecha a česky mluvil a mnohdy

prý již slyšeti musil výčitky, že českému živilu nadřuzuje, vzal řád jezuitský v ochranu.«¹⁾ Potud Menčík. Bylo by třeba doslovně znáti znění této obrany Millerovy, aby bylo možno vynésti o ní soud. Menčík podává z ní toliko jen stručný výťah; spokojen s ní patrně není. Nesmíme však zapomenouti, že ji psal rodilý Němec, při tom pak musíme míti na zřeteli jeho názor o otázce národnostní, ježž jsme svrchu byli uvedli.

Z knih jezuity vydaných bylo by možno sestaviti dlouhou řadu výroků, z nichž vane opravdová a vroucí láska k vlasti. Poslyšmež na př., co jezuita Šebestian Vojtěch Scipio (Berlička) napsal v předmluvě své Postilly r. 1618 vydané. Práví, že měl při spisu svém na zřeteli zvláště ty, kdož mezi jinověrci přebývajíce »katolického kazatele slyšeti neb nedostatkem zdraví zastaveni, do kostela přijíti nemohou.« A k tomu dokládá: »Těch zajisté litovav a viděv, že nebožátka v té příčině hrubě až příliš ode všech opuštěni jsou, a cizozemci českými důchody vycpaní a českou píci nad sytost přečpaní, na to, aby ovce, jichž se vlnou odívají a tukem přejídají, pomoženo bylo, ani nemyslí, k péru jsem zasedl, aby spoluvlastenci moji, jimž i krví sloužiti povinen jsem, i tehdaž, když jsem se jiným, cizím jazykem kázav, propůjčiti musil, pomůcku jakoukoli ode mne měli: zvláště, poněvadž lidé učení a vlasti naší mile přízniví mne k tomu, abych to, co tak ode mne na papír uvedeno bylo, pod pres položil, častým napomináním přinutili.«

Láska k vlasti sdružena byla u jezuitů s vroucí úctou k sv. patronům českým i s věrností k rodu panovnickému. Smýšlení tomu dává výraz jezuita František Doudlebský, an ve smuteční řeči své, kterou měl k mariánskému bratrstvu kutnohorskému dne 19. srpna 1705 o smrti císaře Leopolda I., apostrofuje zesnulého takto: »Českých králův nejdražší perla, sv. Václav, kteréhoš ty sobě za nejobzvláštějšího patrona vyvolil a jeho svatý hrob mnohými dary ozdobil, sv. Václav, o kterém složená píseň tvým uším

¹⁾ Ferd. Menčík, I. c. 16.

byla vždy nejpříjemnější a nejmilejší muzyka, svatý Václav, pod jehož jménem k jeho většímu oslavení v tomto královském horním městě bratrstvo jsi založil, a kterýž berlou svého českého království tvou pravici okrášlil.

Že totéž zřejmo jest i ze slov, jež položil P. Jiří Ferus v předmluvě svého spisu »Koruna . . . svatého Václava«, bylo pověděno již na str. 278.

A tato láska k vlasti, snoubící se s úctou sv. patronů našich, dochovala se v Tovaryšstvu Ježíšově až do dob našich. Duch Balbínův v něm nevyhynul. I za našich dob žil v něm muž proniknutý tímto duchem, P. Jan Kř. Votka (nar. 1825, zemř. 24. pros. 1900). »Úcta sv. dědiců českých a patronů«, praví o něm životopisec jeho,¹⁾ »byla mu vůdčí hvězdou snah a prací. Nebylo kázání, ba proslovení jeho vůbec, aby nebyl poukázal z historie české, jak blaze bylo našim předkům, dokud se drželi věrně sv. víry cyrillo-metodějské, či jak říkával »svatováclavské«, úcty Rodičky Boží a sv. patronů českých; a naopak zle bylo našim předkům, když zapřeli drahé dědictví po otcích svých, sv. apoštolech slovanských a přidržovali se cizáckých bludů ať z Anglie Viklifových, ať ze Švýcar helvetských, ať z Němce Luthrových. Upříti nelze, že byl ctitelem slavného rodáka králové-hradeckého P. Bohuslava Aloisia Balbína a jeho následníkem jak ve ctinostech tak i v pracích svých. Tomu nasvědčují »Památky Staroboleslavské«. I jeho smýšlení a jednání, ba i život v Tovaryšstvu Ježíšově namnoze se podobaly smýšlení a životu Balbínovu . . . Od roku 1873 po všechna léta, kdy v Praze meškal, výhradně zabýval se pracemi o sv. Václavu a sv. Janu Nepom.; téměř 7 let konal studia za příčinou blahořečení ctihodného zakladatele premonstrátských kanonií v Teplé a Chotěšově, blah. Hroznaty . . . Jisto jest, že již s mlékem mateřským vsál do srdce svého zároveň lásku k vlasti, kterou vezdy miloval obětivou láskou, jakou naši staří vlastenci v Čechách i na Moravě v hrudi své nosili.«

¹⁾ Ant. Rejzek v časopise »Vlast« XVII (1900) čís. 5, str. 434.

2. Záliba ve vlasteneckých dějinách a ve vlastivědě.

Láska k vlasti jeví se v zálibě ve vlasteneckých dějinách a ve vlastivědě vůbec. Nuže, vlastenecké dějiny i vlastivěda byly ve všech zemích také jesuity pěstovány, jestliže okolnosti klidné literární činnosti byly příznivy. Dějiny španělské pěstovali Mariana, Henao a Andrés a j., dějiny italské Lanzi a Lupi, dějiny illyrské Farlato, dějiny francouzské¹⁾ — mimo práce v oboru francouzských dějin církevních Sirmonda, Hardouina a Labbe — d'Avrigny, Daniel, Griffet a Bussières, dějiny flanderské Buzelin, dějiny belgické — mimo částečně sem spadající práce Bollandovy, Henschenovy, Papebrochovy — Fisen a Foullon, dějiny polské Naruszewicz a Kojalowicz, dějiny uherské Kapraini, Katona a Pray, dějiny rakouské Wagner, Calles, Steyrer, Hanfiz, Granelli, Heyrenbach, Denis, dějiny německé Brunner, Vervaux, Keller, Gretser, Schaten, Mederer; dějiny jednotlivých měst: Fischer (Videň), Serarius a Gamans (Mohuč), Hartzheim a Crombach (Kolín), Brower (Fulda, Trier), Wiltheim (Luxemburg) atd.²⁾ Kritik, jesuitům nepřilíš nakloněný, soudí takto: »Zásluh, jichž si jesuité účastenstvím na německém dějepisectví získali, nesmíme podceňovati, i bude nám o nich ještě častěji mluvit.«³⁾

I českým dějinám věnovali se jesuité s plíí a láskou velikou. Byl to především známý nám již Bohuslav Balbín, o němž Palacký v úvodě ke svým »Dějínám národa českého« píše: »jesuita vlastenecky smýšlející, jenž podivuhodnou láskou, pilností, setrvalostí a všestranností po celý věk života svého dějinné památky vlasti naší shledával, pořádal a na světlo vůbec vydával; zásluhy jeho byly by věčné,

¹⁾ Srvn. »Les Jesuites Historiens au XVIIe siècle v »Études« XXXV (Lyon 1879), 398 násl. 405 násl.

²⁾ Srvn. »Die alten deutschen Jesuiten als Historiker« v inšpruckém »Zeitschr. f. kathol. Theol.« XIII, 57—89.

³⁾ Wegele, »Geschichte der deutschen Historiographie«, str. 385.

kdyby spolu kritický smysl jím byl vládnul, aneb kdyby aspoň z Hájkových pletich byl uměl vyplésti se.¹⁾ Po mnoho let sbíral Balbín neunavně historický materiál po archivech a knihovnách českých. Roku 1664 uveřejnil první plod svých historických studií »Vita venerabilis Arnesti«, životopis Arnošta z Pardubic. Nashromážděného materiálu historického zužitkoval nejprve rozsáhlou měrou ve svém obšírném dějepise českém »Epitome rerum bohemicarum«, který začal vydávati r. 1670, ale po velikých překážkách teprve r. 1677 mohl dokončiti. Když dílo toto již v tisku se nalézalo, vystoupil proti němu nejv. purkrabí hrabě Bernard Ignác Martinic, jemuž nelibil se vlastenecký duch, jímž dílo to bylo provanuto, i zastavil další tisk. Dílo bylo podrobena novému posudku vládnímu i řádovému, a Balbín poslán z Prahy do vyhnanství do Klatov; odtud 1674 přeložen do Opavy; tu však konečně pomohl mu stkvělý posudek bibliotekáře císaře Leopolda Petra Lambecia i přímluva příznivce hr. Fr. Kinského, a na rozhodnutí samého císaře dílo vydáno, Balbín pak povolán zpět do Prahy. Tu začal vydávati r. 1680 vlastivědu českou pod názvem »Miscellanea historica regni Bohemiae«, již do smrti jeho vyšlo deset foliantů. Dle původního rozvrhu Balbínova mělo toto jeho dílo obsahovati dvě dekady po desíti foliantech. V první dekadě mělo býti zevrubné poučení o zeměpise, přírodopise, státním a církevním zřízení, o listinách a rukopisech českých atd., v dekadě druhé pak měly býti obsaženy výpisy všech slechtických rodů českých. Z první dekady vyšlo do r. 1688 osm svazků, z druhé dva svazky. Po smrti Balbínově vydány byly tiskem zbývající dva svazky první dekady, totiž »Bohemia docta« (1776—1780) a »Liber curialis« (o úřadech a soudech českých) (1793).²⁾ Mimo to napsal monografie o poutních místech Vartě-Tuřanech a sv. Hoře, a životopis sv. Jana Nepomu, ckého (1682). R. 1683 potkala jej nehorší pohroma jakou muž tak horlivě činný postižen býti může. Byl

¹⁾ Palacký, Dějiny národu českého I, č. 1. (1848) str. 34.

²⁾ Dr. V. Flajšhans, Písemnictví české, str. 460—461.

raněn mrtvicí po jedné straně, že ani psáti, ani s lože hnouti se nemohl. Ani tím nedal se z práce vytrhnouti, užívaje pomoci písarské. Pět let později rozžehnal se se světem (29. list. 1688).¹⁾ O Balbínovi praví Josef Šimek, že jest »zjevem v trudné době sedmnáctého věku tak neobvyčejným, v době, kdy vše české nerado viděno bylo, tak vlasteneckým, že spisy jeho zasluhují, abychom se s nimi důkladněji seznamovali, než až dosud se dalo. Jest sice mnoho z nich čerpáno, ba nenalezneš monografie, nenalezneš historie hradu, města a p., abys neshledal pod čarou také Balbínova jména; vedle toho však třeba Balbínovy spisy považovati za hojnou studnici zpráv o době, v níž Balbín žil.«²⁾

Vrstevník a důvěrný přítel Balbínův, Jiří Cruger (nar. v Praze 1608, zemřel 1671), sepsal obšírné dílo, v němž podává životopisy světcův a lidí ctností vynikajících, kteří v zemích českých žili. Titul díla toho zní: »Sacri Pulveres Inclty Regni Bohemiae et nobilium ejus pertinentiarum Moraviae et Silesiae, id est sacrae Memoriae sive Sanctorum Indigetum, sive aliorum hominum virtute clarorum, scilicet quo die mortui sunt: sive Erectionum sacrarum Fundationum et quidquid ad sacra pertrahi potest.«³⁾ O Crugerovi praví Balbín, že »nade všecky učeným historikem své doby byl, jemuž co do znalosti vlasteneckých dějin rovného není, ač uhlazenost slohu zanedbával, takže menším než jiní býti se zdál.«⁴⁾ A Palacký nazývá jej jedním z nejdůležitějších zástupců historického badání ve století sedmnáctém.⁵⁾

V přátelských i vědeckých stycích s Balbínem byl též Jan Kořínek, jenž napsal svérázné »Staré Paměti Kutnohorské« (1675). V předmluvě k tomuto spisu praví: »Abych tuto knihu vydal v českém jazyku,

¹⁾ Jos. Jireček, Rukověť literatury české I, 45.

²⁾ Č. Č. Musea 1887, 260.

³⁾ Deset prvních svazků vyšlo v letech 1667—1676; dva poslední, sepsané Balbínem, vydány byly P. Michalem Krammerem teprve r. 1761 a 1767.

⁴⁾ Boh. docta II. 57.

⁵⁾ Palacký, Würdigung 281.

trojí příčina mne dohnala. První, abych dokázal, že se za řeč mateřskou (jakž mnozí nepotatili Čechové dělají) nestydím. Druhá: že jsem tuto práci k zalíbení a potěšení nynějších horníků (jenžto větším dílem pouzí jsou Čechové) podnikl. I jakž by mně byli rozuměli, kdybych byl k nim cizím jazykem mluvil. Třetí: že bych byl všech věcí, dle úmyslu svého, v jiné řeči vynéstí a vyvéstí nemohl.«

Dějiny rodiště svého Hradce Králové zabýval se bývalý jezuita František de Paula Švenda (nar. 1741, zemř. 1822), vroucí ctitel obou rodáků svých, Balbína i Vydry. O Švendovi vydává A. Rybička ¹⁾ toto svědectví: »Švenda byl muž těla slabého, nicméně velice čilý, bedlivý a pracovitý, při tom nábožný, dobrosrdečný, skrovný a kněz příkladný, který nemalou na to váhu kladl, že byl údem tovaryšstva Ježíšova, k němuž také až do poslední chvíle vroucí lásku jevil a pravidla a způsoby jeho po celý čas bedlivě zachovával; tudíž pokud síly jeho postačovaly, navštěvoval vždy jednou do roka bývalé ještě žijící své řeholní spolubratry v Čechách. Při tom všem byl Švenda zvláště jazyka a národnosti české upřímně milovný, a získal sobě o rodiště své trvalých zásluh svým dílem dějepisným, kteréž i nákladem svým vydal, obětovav na to veškeré své, po rodičích mu zůstalé skrovné jmění.« Spis Švendův, jehož titul zní »Obraz města Králové Hradce nad Labem«, psán jest jazykem českým a obsahuje bohatý materiál historický. Vlastenecký duch Švendův jeví se v něm na mnohých místech. Na př. již v předmluvě k I. svazku, nadepsané »Laskavým vlastencům«, praví Švenda mimo jiné: »Ke cti vlasti své živu býti, přirozený jest závazek člověka každého... By tedy vlastenci moji... pohlédli na hlavu těch slavných a třpytících se počátků předků svých! Jich, jestli ne v slávě a bohatství, aspoň v horlivosti, staré české upřímnosti a mravopověstnosti následovati se snažili.«

Latinským jazykem domácí dějiny pěstoval Jan Schmidl (nar. v Olomouci 1695, zemř. v Praze 1762);

¹⁾ V Riegrově Slovníku Naučném IX.

sepsal latinským jazykem dějiny Tovaryšstva v Čechách (»Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemiae« I. díl, obsahující příběhy z let 1555—1592, vyšel r. 1747; díl II., obsahující období 1593—1615, r. 1749; díl III., zahrnující periodu 1616—1632, r. 1754; díl IV., završující v sobě léta 1633—1653, r. 1759). V tomto díle pojednává Schmidl netoliko o příbězích Tovaryšstva samého, nýbrž i o událostech veřejných v Čechách se sběhších, i jest dílo jeho neocenitelným pramenem pro dějiny oněch dob.

A k těmto vynikajícím dějepiscům z Tovaryšstva Ježíšova XVII. a XVIII. stol. pojí se celá řada jiných členů téhož řádu, kteří vydali spisy, jež, byť ne vynikaly snad vždy cenou vědeckou, přece k popularisování dějin vlasteneckých nemálo přispěly. Tak na př. Melichar Gutwirth (nar. 1626 v Budějovicích, zemř. 1705 v Praze) vydal spisy: »Tempe Bohemiae, seu Famosiores Effigies Deiparae Virginis, quae in regno Bohemiae miraculis clarent« (v Praze 1665) a »S. Wenceslai Martyris Patroni Bohemiae virtutes« (v Olomouci 1661); Jiří Weis (nar. v Hradci Králové 1636, zemř. 1687) vydal r. 1672 spis »Gloria Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis«; Julius Soliman, rodem Vlach, vydal r. 1629 »Elogia ducum, regum, interregum, qui Bohemis praefuerunt, addita singulorum effigie,« ¹⁾ r. 1625 »Orationes aliquot de S. Norberto, Wenceslao, item de Bohemorum ingenio ad eloquentiam,« r. 1627. »Bohemia exoriens, gentilis, christiana, pia, bellicosa, regnans, imperans, austriaca, Ferdinando III. concinnata sub nomine collegii Pragensis Soc. Jesu.«

K prvému dílu Balbínových »Miscellanea«, jenž obsahuje »historiam naturalem«, pojí se obsahem svým několik cenných publikací jezuitských. Tak na příklad publikoval Bernard Erber ve Vidni r. 1740 veliké foliové dílo s nápisem: »Notitia illustris regni Bohemiae scriptorum, geographica et chorographica,« v němž podává nejdříve bibliografii spisův o Čechách jednajících, o jméně, podobě, hranicích a rozsáhlosti země

¹⁾ Dílo to bylo r. 1673 znovu vydáno.

české, o zeměpisných mapách Čech dosud vydaných, o dřívějším i tehdejší rozdělení Čech, dále vodopis Čech atd., posléze pak doprovod ke dvanácti velikým mapám jednotlivých krajů, jež k dílu jsou připojeny. Jan Klausal (nar. ve Velvarech 1687, zemř. 1768) vydal r. 1724 knihu »Curiosa naturae arcana inelyti Regni Boemiae et appertinentium Provinciarum Moraviae et Silesiae, quaestionibus philosophicis indagata«. Obsah této knihy týká se nejrozmanitějších stránek vlastivědy české, s výklady nezřídka novými a zajímavými.¹⁾ Jan Kisling S. J. vydal »Compendium Physicae Experimentalis de corporibus mixtis mineralibus generatim et de admirandis Regni Bohemiae Metallis et Lapidibus, et Succis fossilibus in specie etc. cum descriptione Theatri Mineralis, ex omni genere rariorum metallorum mirabili artificio nitide constructi, et in Musaeo Mathematico Collegii Academici S. J. Praegae ad S. Clementem erecti.« (V Praze r. 1747.)

Pilným pěstitelem domácí historie byl na sklonku stol. XVIII. a na počátku stol. XIX. jezuita František Pubička (nar. 1722 v Chomutově, zemř. 1807 v Praze). O něm píše A. Rybička v Riegrově »Naučném Slovníku« takto: »Vedle učitelského úřadu svého obíral se Pubička již od mladších let studii historickými a sepsal krátké dějiny české, jež roku 1768 tiskem vydal (»Series chronologica rerum Slavo-Bohemiarum ab ipso inde Slavorum in Bohemiam adventu usque ad haec nostra tempora«). Ježto se spisu tomu dostalo tehdáž nemalé pochvaly, rozšířil jej a sepsal znovu roku na to jdoucího (1769) ve Vídni, připsav jej císaři Josefu II. a dada jej hájiti ve veřejné disputaci na akademii Teresiánské skrze mladého knížete Jos. Ant. z Löwensteinu. R. 1777 sepsal pojednání »De antiquissimis sedibus Slavorum« (Lipsko 1777), kteréž učená společnost Jablonovská cenou poctila, načež vydal r. 1772 v Olomouci druhý, tomu podobný spis »De Venedis, Vinidis seu Winidis, itemque de Enetis, Henetis seu Venetis veteribus.« Pracemi těmito obrátil

¹⁾ Dr. Č. Zibert, Bibliografie české historie, I. č. 655.

na sebe pozornost tehdejších milovníků historie domácí, a poněvadž nebylo tenkrát dějepisu země české v jazyku německém, který by byl poněkud zadost činil potřebám časovým, vyzván jest Pubička od několika svých přátel a knihkupcův, aby svůj dějepis český přeložil do němčiny a vydal jej tiskem. V nesnadnou tuto práci Pubička se skutečně uvázal, ustanoviv se na tom, že vyličí děje země české od nejstarší doby až do jeho času v 7 dílech. Maje pro delší čas k tomu již připravovaný materiál před rukama, vydal první díl dějepisu toho již r. 1770 pod názvem »Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven«. Roku 1771 vydal druhý a r. 1773 třetí díl historie této. Ježto byl nedlouho na to řád Tovaryšstva Ježíšova zrušen, přestoupil Pubička do stavu kněží světských a pracoval výhradně o své historii české. Že však vyšlé díly historie té nebyly tak hojně odebírány, jak toho sobě dosavadní nakladatel přál, zůstal čtvrtý díl její v rukopise delší čas ležeti a vyšel teprve roku 1778 v Praze nákladem stavů českých, kteří se nyní díla toho ujali, jmenovavše zároveň Pubičku historiografem království českého. Díl ten obsahoval děje české od krále Vratislava I. až do roku 1306. V letech 1783 až 1793 vyšel díl pátý, jenž v sobě zavíral příběhy v Čechách od r. 1306 až do smrti krále Václava IV. sběhlé. V šestém dílu vypsál Pubička dějiny české až do časů císaře Ferdinanda II.; dále však nepokročil v díle tom, zemřev před jeho ukončením. Co se týče tohoto hlavního díla Pubičkova, tuť ovšem nelze upírati, že bylo s nevšední pilností sestaveno, avšak nicméně nevyhovelo účelům a potřebám času svého, byvši jednak pro svůj suchopárný kronikářský způsob vypravování, jednak pro přílišné v něm polemisoání a hádky s jinými učenými málo záživné a nad to i nedosti kritické. Nic však méně nemůžeme neuznati pilnost a bedlivost Pubičkovu ve sbírání pramenů a alespoň upřímné jeho snažení, podati krajanům svým dílo důkladnější, nežli byly dosavadní práce na poli tom u veřejnost podané.«

Za to vynikal v oboru dějezpytu bystrou kritičností bývalý jezuita, slavný Josef Dobrovský, o němž na jiném místě ještě se zmíníme.

Za našich dob obírali se dějinami českými zmíněný již P. J. Kř. Votka a P. Jos. Svoboda. Ze spisův Votkových uvéstí dlužno zvláště tyto: »Císař Karel IV.« (1878), »Památky Staroboleslavské« (1879), »Posvátné Cyrillo-Methodějské památky Mariánské« (1885) a »Kanonizace sv. Jana Nepomuckého a zřejmě v ní Prozřetelnost Božská o Čechy pečující« (1885). V posléze uvedeném spise podává Votka takřka svoji filosofii dějin českých. V osudech národa našeho nevidí slepý osud, nýbrž moudré vedení Prozřetelnosti Boží, která péčí svou o národ náš projevila zvláště tím, že dala nám mocné ochránce a přímluvce ve svatých patronech našich. Pozoruhodná jsou závěrečná slova jeho úvahy, dýšící upřímnou láskou k vlasti i k sv. patronům našim. »Poněvadž Prozřetelnost Božská svatého rodáka našeho, Jana Nep., za zvláštního patrona dobrého jména a dobré pověsti vyvoliti, a toto své vyvolení tolikými zázraky před světem osvědčiti ráčila, vychází z tohoto vyvolení i to na jevo, že tatáž Prozřetelnost Božská jmenovitě nám Čechům a naší vlasti našeho rodáka sv. Jana Nep. za zvláštního ochránce a přímluvce u trůnu svého Božského milosrdenství ustanoviti ráčila, který po všechny budoucí časy svým mocným orodováním dobrou pověst národa našeho proti všem našim nepřátelům zajisté obhájí a nám a vlasti naší hojných milostí u Hospodina vždy vyprosí, když jej pokorně a patričně ctíti a důvěrně za to vzývati budeme. Skrze kanonizaci sv. Jana Nep. a skrze jeho vyvolení a ustanovení za zvláštního patrona dobrého jména a dobré pověsti ukázala tedy Prozřetelnost Božská zřejmě a nepopíratelně nám Čechům a také jiným národům, že v tom nejsvětější vůle Boží jest, aby národ náš nezahynul, ale aby dále na vývoji svém ku cti a slávě Boží a ku svému vlastnímu blahu ještě dále a sice na základě víry katolické, víry Cyrillo-Methodějské pracoval, jako slavní předkové naši před válkami husitskými činívali. Skrze kanonizaci sv. Jana Nep. a jeho ustanovením za zvláštního, a vedle sv. Václava za hlavního patrona a dědice země české ukázala tedy Prozřetelnost Božská

národu našemu opět zřejmě a patrně, jak velice si my Čechové všech našich sv. patronův a dědiců vůbec vážiti, jak horlivě a důvěrně je ctíti a vzývati, a jak bedlivě na rozšíření úcty jejich pracovati máme, chceme-li toho dosáhnouti, aby národ český s dobrým a trvanlivým úspěchem na vývoji a blahobytě svém pracovati a si jmenovitě chvalného a čestného jména mezi ostatními národy vydobyti a pro budoucí časy pojistiti mohl. Svatí naši patronové a dědicové nedají zahynouti nám ani našim budoucím, když je horlivě ctíti a vzývati budeme. Ale sv. Jan Nep. jest a zůstane hlavním a přemocným obhájcem dobré pověsti, dobrého jména, cti a slávy národa našeho, a dobrá pověst, dobré jméno ve světě jest národu našemu nezbytně potřebna, chce-li skutečného a trvanlivého blahobytu a pokoje požívat. Hospodin Bůh, odvěký Slitovník, ráčil sám vedle sv. Václava národu našemu téhož sv. Jana Nep. za hlavního patrona a dědice ustanoviti, a nám Čechům Prozřetelností svou patrně a zřejmě ukázati, že náš vývoj budoucí, náš blahobyt, naše národní čest na horlivé, důvěrné a pokorné úctě téhož sv. Jana Nep. závisí. Ale nezapomeňtež také nikdy, že Hospodin Bůh vždy svobodné vůle každého člověka šetří, a tudíž chce, aby mu člověk dobrovolně a nikoli po otrocku sloužil. Budeme-li tedy my Čechové vedle našich svatých patronův a dědiců i našeho sv. Jana Nepomuckého dobrovolně a horlivě ctíti a vzývati, obdrží národ náš na jeho přemocnou přímluvu u Hospodina i té dobré pověsti a toho dobrého jména, kteréhož ku šťastnému vývoji a ku blahobytu svému nezbytně má zapotřebí. Kdyby se však lid náš český svésti dal nevěreckými domněnkami novověkých svobodomyšlníkův, a kdyby dle jejich přání sv. Jana Nep., který čest a slávu jména českého po celém světě nejvíce rozšířil, zneuctívati ano hanobiti počal, jak oni sami jej zneuctívají a hanobí: pak ovšem by to byla nevšední a převeliká nevděčnost proti té obdivuhodné Prozřetelnosti Božské, kteráž právě skrze kanonizaci sv. Jana Nep. o vlast naši a o národ náš tak zřejmě a tak otcovsky

pečovati ráčila. A nevděčnost byla vždy a zůstane vždy černým a šeredným hříchem, a »hřích bídné činí národy«. (Přísl. 14, 34.) Kdo tedy z nás Čechů vlast svou a národ svůj upřímně a tou pravou, nezištnou a obětavou láskou miluje, jakou je dle víry katolické milovati jsme povinni, přihlížež k tomu bedlivě a horlivě, aby, seč s to jest, sám sv. Jana Nep. pokorně ctil a vlast naši a národ náš do jeho přemocné přimluvy často a důvěrně doporučoval, a aby také tuto úctu a důvěru k našemu přeslavnému »divotvorci českému« mezi naším lidem českým dle možnosti své stále rozšiřoval. Oroduj, oroduj za nás, za vlast naši a za celý národ náš, sv. Jene Nepomucký!«

Kdežto Votka nejraději staršími dějinami našimi se zabýval, počínaje dobou Cyrillo-Methodějskou až do válek husitských, se zálibou probíraje zejména vše, co k sv. Václavu, k slavné době Karla IV. a k sv. Janu Nep. se vztahuje, zvolil sobě P. Svoboda (nar. 1826, zemřel 1896) hlavně dobu katolické reformace a dobu josefinskou za přední obor svých studií.¹⁾ Dotýkaly se bolestně srdce jeho nepravdy proti katolíkům v dějepisných knihách rozšiřované, jakož i důsledně zaměčování všeho, co dobrého kdy katolíci byli vykonali. I jal se v pokročilém již věku badati v dějinách českých, aby objasnil zejména zmíněná již období dějin našich. Vědeckou přípravu k tomu vykonal P. Svoboda co nejsvědomitěji a v míře nejrozsáhlejší. Prostudovav důkladně příslušnou literaturu tištěnou, konal dlouholetá studia v různých archivech pražských i vídeňských. S mravenčí plí zapisoval sobě úhledným svým písmem vše, co v tištěných knihách a v listinách nalezl důležitého, i nashromáždil sobě znenáhla přebohatou pokladnici vědeckou, z níž čerpati mohl látku ke svým pracím literárním. Svoji metodu, jakož i zařízení svých zápisek vylíčil v pozoruhodném článku »Metoda dějepisu«, jež uveřejnil v Časopise katolického duchovenstva r. 1891. Důkladnými studiemi historickými

¹⁾ Dr. M. Kovář ve Sbor. historického kroužku družstva »Vlast« 1896. Seš. 5. str. 177; Dr. A. Podlaha v Časopise katol. duchovenstva XXXVII (1896) str. 300 a násl.

stal se P. Svoboda nejlepším naším znalcem domácích dějin, zejména období od sklonku stol. XVI. až do konce XVIII. století. Z četných jeho článkův historických uvádíme zejména: »Památky kolleje Klementinské v Praze« (Čas. kat. duch. 1875 a 1876), »O tak řečených blouznivcích náboženských v Čechách za císaře Josefa II.« (Časopis katol. duchovenstva 1878), »Václav Šturm a jeho boje s českými bratry« (Pastýř duchovní 1884), »Katolíci a Rudolfův majestát roku 1609« (Pastýř duchovní 1886), »Volfgang Zelender, opat Broumovský« (Časop. katol. duchovenstva 1887), »Chodové a jich katolická reformace« (Čas. katol. duch. 1889), »Odpravený kněz katolický v Praze« (Časopis katol. duch. 1889) a j. Roku 1888 vydal největší svůj spis: dvousvazkové dílo »Katolická reformace a Mariánská družina v král. Českém« (svazek I. zahrnuje dobu od r. 1552—1620; sv. II. od r. 1620—1655). Při dosavadním důkladném badání svém pocitoval však P. Svoboda s bolestí, že jest téměř osamocen, a že kněží i laikové katolíci jsou sice literárně zdárně činní v jiných oborech vědeckých, že však málokterí z nich vzdělávají pole historické, a že i tito řídicí pracovníci nemají střediska, v němž by vzájemně si pomáhali, a z něhož by se jim dostávalo povzbuzení. »Nedoděláme se úspěchů důstojných«, napsal P. Svoboda r. 1891, »půjdem-li každý cestou svou. Třeba jest nám vzájemného spojení, středu, který na pevném základě svaté církve stojí a důvěry katolických mužů požívá.« Proto shromáždil P. Svoboda během r. 1890 kolem sebe mnohé kněze i laiky, kteří hodlali oddati se studiím historickým, a na konci r. 1891 založil pak s nimi »Historický kroužek«, jenž stal se součástí »Družstva Vlast«. Jakožto vzory novým pracovníkům v oboru historickém podával P. Svoboda důkladné články své, jež od té doby s mladistvou horlivostí v různých časopisech uveřejňoval. S radostným účastenstvím sledoval P. Svoboda vydávání »Sborníku historického kroužku«, poskytuje jeho redaktorům i spolupracovníkům všemožné pomoci.

Co se dějin slovanských vůbec týče, jmenujeme z novější doby po celém slovanském světě slavně pro-

slulého jesuitu Jana Martinova, jenž téměř nekončnou řadu úvah kritických napsal, zvláště o době Cyrillo-Methodějské, a jenž s nevšedním důvtipem, s obdivuhodnou učeností a železnou pílí sestavil tak zvaný »církevní rok řecko-slovanský« r. 1880 vydaný, v němž obsaženy jsou všechny životopisy slovanských světcův a světic i v Římě za světce a světice uznávaných. Známé tolikéž, že tento jesuita, rodem Rus, spolu s krajanem svým, rovněž jesuitou, P. Pavlem Pierlinkem, býval pokaždé od sv. Otce do Říma povoláván, kdykoli šlo o to, aby sestavena byla komise dokonalých znalců slovanských věcí.

I náš novověký Balbín, Jan Kř. Votka, býval ve slovanských věcech do Říma na radu voláván.¹⁾ R. 1879 odebral se P. Votka po vůli Apoštolské Stolicе se zmíněným jesuitou Pierlinkem do slovanských krajín východních. Papež Lev XIII. přál sobě brzy po svém dosednutí na papežský prestol co nejzevrubněji býti poučenou o stavu rozkolnické církve, aby tím blahodárněji o sv. unii mohl pracovati. P. Votka procestoval tehdy se svým soudruhem Bulharsko a Macedonii, krajiny pobalkánské, všecky země kolem Černého moře, a jeho pozorovací duch nashromáždil drahně látky na poučenou o poměrech náboženských na Východě S radostí naslouchal papež Lev XIII. drahnou dobu výkladům P. Votky. Představoval jej veřejně přítomným kardinálům a církevním hodnostářům, při čemž, dotýkaje se ramena jeho, pravil: »Ejhle, tof pravý apoštol!« Znamení účastenství měl P. Votka na encyklice »Grande munus« z r. 1880, při pouti všeslovanské r. 1881, při zřízení katolické hierarchie na Balkáně i při jiných přehojných důkazech otcovské lásky k Slovanům se strany velikého papeže Lva XIII.²⁾

3. Vlastenectví ve škole.

Zálibu k vlasteneckým dějinám hleděli jesuité vtípiti také svým žákům, a to všelikým způsobem.

¹⁾ Dr. M. Procházka, Missie jesuitské. V Brně 1886, 397.

²⁾ Ant. Rejzek ve »Vlasti« 1900 (XVII) str. 431—432.

Nezřídka byla pro školní poesii a školní divadelní hry brána themata z vlasteneckých dějin.¹⁾ Tak na př. napsal roku 1567 jesuita Mikuláš Salius (narozen 1543 v Praze, zemřel 1596 v Krumlově) českou hru o sv. Václavu, která s velikou pochvalou v Praze byla provozována. K oslavě císaře Matyáše provozovala pražská akademie jesuitská r. 1617 divadelní hru českou »Věvec Narození«, v níž se vychvalují ctnosti panovnického rodu rakouského.²⁾ R. 1658 sehrána byla v Jindřichově Hradci před kardinálem Harrachem hra o sv. Vojtěchu. Podobně provozována r. 1764 na počest arcibiskupa Antonína Petra Příchovského v pražské kolleji Klementinské hra »Sanctus Adalbertus, Pragensium episcopus« a p. Častěji provozován kus »Žalostné vale aneb Vlastislav, rodu a vlasti své v cizích zemích rek slavný«. Vlastislav, »starožitného rodu pán český, poddaných ochránce«, zvelebovatel své vlasti bohatstvím a moudrostí, odchází do cizích zemí na vojnu, aby »vlast a jazyk svůj český zvelebil«. V předešle objeví se »Pietas in patriam«, »vděčná k vlasti náchyllost«, a vítězně se utkavši se sokyněmi zahálkou, rozkoší a jinými, »věncem statečnosti korunovaná, na trůn slávy vstupuje.«³⁾

Při vlasteneckých slavnostech, při vítězstvích a uzavření míru, zvláště také při slavnostních promociích uveřejňovány byly příležitostné spisy, jež nezřídka týkaly se dějin země a dynastie. Při promociích byly tyto spisy rozdávány přítomným darem. V Praze vydáno bylo tím způsobem několik cenných knih z toho oboru, jako uvedená již kniha Klausalova, některá genealogická díla Balbínova a j.; ve Štýrském Hradci celá řada spisův o dějinách a místopisu Štýrska,⁴⁾ ve

¹⁾ Srvn. Weber, »Geschichte der gelehrten Schulen im Hochstift Bamberg« (Bamberg 1880) str. 711—718. Stubenvoll »Geschichte des königlichen Erziehungsinstitutes in München« (Mnichov 1874) str. 208 násl. Peinlich, »Grazer Programm« 1869, str. 81—100. Tücking, »Geschichte des Gymnasiums zu Neuss« (Düsseldorf 1885) str. 41 násl.

²⁾ Antonín Rezek v Časopise musea král. českého 1886, 388. Srvn. Ferd. Menčík, Příspěvky k dějinám českého divadla.

³⁾ Srvn. Jar. Vlček, Dějiny české literatury II. č. 1. str. 71.

⁴⁾ Názvy jejich uvádí Peinlich ve zmíněném svém spise.

Vídni o Rakousku, o císařských vojevůdcích, o habsburském panovnickém domě,¹⁾ v Trnavě o Uhrách, o jejich dějinách, a taktéž zároveň o jejich králích atd.²⁾ Mnohá tato díla jsou opatřena podobiznami, zeměpisnými, numismatickými, heraldickými a vojenskými tabulkami a mapami. Mluvě o Rakousku právem tedy praví P. Ebner: »Takovými to spisy rozšiřováno bylo mezi mládeží hojně užitečných, zvláště historických vědomostí. Mnohdy byly voleny za slavnostní dary několik let po sobě jednotlivé svazky většího nějakého díla, a tak i nákladnější spisy stávaly se majetkem studentstva. Historické, zeměpisné a genealogické, jakož i poetické literární dary slavnostní mívaly specificky rakouský ráz a interest: vztahovaly se k vznešenému panovnickému domu, k jednotlivým zemím monarchie anebo také k jednotlivým městům.« Jesuité »dávali sobě záležitosti zvláště na tom, aby mládeži sprostředkovali zevrubnější historické, zeměpisné a statistické vědomosti o užší jejich vlasti, jakož i aby seznámili je s genealogií, osudy, se šlechtnými a velikými činy jasně dynastie, a aby tím v mladistvých srdcích rozvítili lásku k vlasti a k jejím vladařům.«

Pozoroval-li Balbín ve škole unavenost, jal se vy-

¹⁾ Několik ze mnohých názvů spisů těch viz u Ebnera, »Beleuchtung der Schrift des Dr. J. Kelle: »Die Jesuiten-Gymnasien in Oesterreich« (Linec 1875), str. 530.

²⁾ O Uhrách: *Imago antiquae Hungariae* (Timon S. J.), 2 svazky 4°, Theresianum 1754. — *Scriptores rerum Hungariae* (Schwendtner) 3 sv. 4° Theresianum 1768. — *Bellica Hungarorum fortitudo aliquot veterum exemplis adumbrata* (Fodor, S. J.) Tyrnaviae 1745. — *Bellicarum in Hungaria calamitatum causae tres* (Halwax, S. J.) Tyrnaviae 1746. Jiné příležitostné spisy o Uhrách viz u Ebnera, l. c. str. 580 násl. — Z divadelních kusů, jichž děj čerpán jest z uherských dějin, buďtež uvedeny: »Fides in Regem et patriam seu Georgius de Esztores ad Nicopolim gloriosa morte sublatus» (Job, S. J.), Tyrnaviae 1727. Mezi truchlohrami Frizovými nalézáme hru »Salomoun, král uherský, str. 404—480. Od Frize pochází také kus »Zriny«, kterýž poprvé r. 1788 provozován v Prešpurku, potom ve Vídni atd. Podobně jest hojně jesuitských spisů týkajících se jiných zemí rakouských atd. Viz De Backer-Sommervogel, »Bibliographie de la Compagnie de Jésus« pod hesly jednotlivých měst, v nichž jesuitské koleje se nalézaly.

právěti něco z historie, a tak ducha mladého povzbudil.¹⁾

A ve spise svém »Bohemia docta« (II., 336, 7) horuje týž výtečný muž pro to, aby zvláště mládež, naděje jediná vlasti, k velikým činům povzbuzována byla: »Sotva možno vylíčiti slovem, jak bývá mládež ke ctnosti a velikým činům povzbuzována, vypravují-li se jí skutky předků. Zdá se mi, že tomu Spartané výborně rozuměli; neboť, aby jinochy rozohnili ke statečným činům a vzornému chování, předváděli sbor starců, kteří o vlastních činech chvalně se pronášejíce, jinochy k tomu pohnuli, že slibovali, podobné skutky že také podnikati budou... Když tedy tak důležito jest, doporučovati následování statečných a slavných předků, myslím, že ani oleje ani práce netřeba želeťi, budu-li se snažiti, abych naši mládež, před oči předváděje výbornost a učenost předkův, povzbudil a rozohnil ku nejlepším skutkům.«²⁾

Snaha, mládeži vštípití vlastenecké smýšlení, jeví se také v rozkřičených historických a zeměpisných příručkách jesuitův.

Také ve školních knihách, jež nesloužily speciálně dějinám a zeměpisu, hleděli jesuité svým žákům vštěpovati lásku k dějinám a vlasti. Jsou to především mluvnice české, jež již samy sebou svědčí o péči, kterou věnovali jesuité řeči mateřské, ač v oněch dobách, jak praví Winter, »jazyk mateřský nikde nebyl samostatným předmětem školního učení«. »Ani v Němcích, ani v Čechách, ni jinde nižádný školní řád XV. a XVI. století nic o tom nepraví, aby se učilo jazyku mateřskému... Tehdejší obecné mínění u každého žáka předpokládalo, že mateřskou řeč umí, tu že sobě přinesl hotovou do školy; nač tedy theoretické vyučování? Byla to chyba, naivnost zajisté, ale nesmí se tehdejšími školám vyčítati; bylo by to tolik, jako někomu vyčítati, že mu nepřišla na mysl kloudná, výborná myšlenka. Proto nesouhlasíme, když se vyčítá, že v jesuitském školním řádě není jazyk mateřský předmětem vyučování; vždyť

¹⁾ St. Vydra v životop. B. Balbina, str. 23.

²⁾ Srvn. Jos. Šimek, Časop. čes. Musea 1887, 262.

zúmysla se to nestalo; češtině učilo se na všech všude školách prakticky, a to při latině.«¹⁾ Nicméně pěstovali jesuité češtinu i po stránce theoretické. Jesuita P. Jan Drachovský (nar. 1577 v Třeboni, zemřel 1644 v Brně) vydal malou českou mluvnici, která potom několikrát znova byla vydána, tak na př. r. 1660 pod titulem »Grammatica Boemica in V Libros divisa, a quodam Patre Societatis Jesu jam pridem in gratiam Tyronum Boemicae linguae composita, et multorum ejusdem linguae studiosorum saepe manibus descripta tritaque. Hoc demum anno a partu Virginis 1660 in plurium usum et utilitatem typis excusa et vulgata. (Olomucii, apud Vitum Henricum Ettel).« Mimo to zhusta přetiskovali jesuité ve svých tiskárnách stručné gramatičky české pod titulem »Prima principia linguae Bohemicae«.

Jesuita Jiří Konstantc vydal r. 1667 spis: »Lima linguae bohemicae, to jest: Brus jazyka českého neb spis o popravení a naostření řeči české vydaný k libosti milovníkům čistoty a dokonalosti češtiny.« Připsal jej Tomáši Pešinovi z Čechorodu, kanovníku svatovítskému, jakožto »jednomu z předních milovníků řeči české i její čistoty a dokonalosti«.

Roku 1668 vydala jezuitská tiskárna Pražská Šteyerův spisek: »Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti«, v němž ve formě rozmluvy mezi »Mistrem« a »Žáčkem« podávají se pravopisná a gramatická pravidla řeči české. Ukázkou stůž zde počátek: »Žáček. Můj milý pane mistře, prosím vás, naučte mne dobře česky psátí. Mám velikou chuť učiti se, neb slyším, že jest hanba, že mnozí Čechové neumějí malé cedulky po česku napsati bez několikeré chyby. Mistr. Právě, že tě to převeliká hanba, že mnozí na svou vlastní řeč tak málo dbají...«

Jazykem českým vyučovali jesuité ve třídách nižších. Nařizuje: »Ratio studiorum« pro země české, aby »Cato et breviores Ciceronis epistolae tam latine

¹⁾ Zikmund Winter, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století str. 553.

quam bohemice« byly vykládány, jakož i aby »epistolarum themata« po česku byla pracována.¹⁾ Proto také obvyklá gramatika P. Emanuela Alvareza s českým výkladem byla vydávána (poprvé r. 1575).²⁾

Roku 1753 vydala jezuitská tiskárna Kropfův latinsko-německý slovník, rozšířený slovy a frasemi českými »in usum juventutis Bohemicae per Provinciam Bohemiae Soc. Jesu bonarum Artium studiosae.«³⁾

Roku 1756 dali jesuité vídeňští veřejně obhajovati tyto these: »Dobrý muž neliší se v ničem od dobrého občana: či život tedy vlasti žádného užítku nepřináší, ten jest nejen muž líný, nýbrž i špatný.« »Po Bohu dlužno lásce k vlasti a panovníku před ostatními věcmi dávatí přednost.«³⁾

A žáci jesuitův se také skutečně vždy vyznamenávali právě vlasteneckým, obětivým smýšlením. Budiž zde jen mimochodem poukázáno ke statečnému hájení Brna a Prahy.

Professor Dittrich píše ve svých dějinách gymnasia brněnského: »Nejstkvělejší vzpomínka v dějinách brněnské gymnasiální mládeže jest statečnost její při hájení Brna proti Švédům... Studenti stáli pod velením brněnského měšťana Jana Staffa a měli obsazeno velmi nebezpečné stanovisko na baště před jezuitským klášteřem. Zvláště udatně bojovali při odrážení posledního velikého útoku dne 15. srpna.«⁴⁾ Všechněm členům udatného sboru studentského zajistil magistrát občanské právo beze všech tax a poplatkův.

Jestě známější jest hrdinství pražských studentů, vedených jesuitou Plachým, při obléhání Prahy roku 1648. Ferdinand III. velebí ve vlastnoručním poděkovacím listě ke generálovi Tovaryšstva, datovaném ve Vídni 16. prosince 1648, vlastenectví jesuitův a je-

¹⁾ Pachtler, Ratio studiorum I, 166.

²⁾ Jungmann, Hist. liter. IV., 15.

³⁾ These tyto jsou připojeny k promočnímu spisu: Rieger S. J., Universae architecturae civilis elementa (Vindobonae 1756) str. 51 násl.

⁴⁾ Dittrich, Geschichte des deutschen Staats-Obergymnasiums in Brünn von 1578 bis 1878 (Brno 1878) str. 38 násl.

jich žáků v Praze, zvláště pak srdatost a obezřetnost P. Plachého.¹⁾

4. Vlastenectví v poesii.

Příchylnost k domácí půdě jeví se také u těch jesuitů, kteří volně svoje chvíle věnovali poesii.

V Čechách pěstovali jesuité básnictví české hlavně ve formě církevních písní v kancionálech katolických. Jesuita Šebestian Vojtěch Scipio-Berlička v Postillu svou, r. 1618 v Praze vydanou, k výkladu každého čtení nedělního a svátečního připojil také píseň, obsah evangelia prostými, ale tklivými slovy v sobě zavírající. Verše i výklady Scipionovy došly veliké obliby; bylať Postilla jeho během XVII. a XVIII. století čtyřikrát znova tištěna, ano i po Tereziánských změnách v obecném školství jakožto velice příhodný prostředek k vyučování katechetickému vážena.²⁾

Hlavní kancionál katolický, který až po naše dny nepozbyl vážnosti své, jest kancionál, ježž jesuita Matěj Vácslav Šteyr s velikou obratností a obezřetností sestavil. Kancionál tento vyšel poprvé r. 1683; do roku 1764 vyšlo šestero vydání jeho.³⁾

Také Antonín Koniáš vydal oblíbený kancionál »Cytara nového zákona« (1727).

Vlastenecká mysl sestavovatelů těchto kancionálů jeví se hlavně v písních k svatým patronům českým; v kancionále Šteyerově i Koniášově nalézáme písně o sv. Cyrillu a Metoději, o sv. Lidmile, o sv. Václavu, o sv. Vojtěchu, o sv. Prokopu a o sv. Janu Nep. Zvláště zaznívá cit vlastenecký v písních svatováclavských, na př.: »Svatý nám milý Václave, obrať k nám oči laskavé a popatř na nás, nebť se k Tobě utíkáme,

¹⁾ Doslovné znění dopisu u Crétineau-Joly, Histoire de la Compagnie de Jésus IIIe 325. Také v Mnichově nabídl se 200 žáků k službě vojenské. Bauer, »Aus dem Diarium gymnasii S. J. Monac.« (Mnichov 1878). Str. 24. O zásluhách jesuitů při hájení Prahy a Brna ještě níže se zmíníme obšírněji.

²⁾ Josef Jireček, Dějiny církevního básnictví českého. V Praze 1878, 24.

³⁾ Ib. str. 37.

za ochranu Tě žádáme. Ty jsi dědic české země, rozpomeň se na své plémě v jeho úzkosti; ó, nedejž nám zahynouti, ale rač nás vytrhnouti ze všech těžkostí!« Anebo: »Svatý Václave, kníže náš, věrný zástupce náš, k Tobě Čechové voláme; pomoci žádáme! Ó, dědici české země, vzpomeň na své plémě v těžkých bídách postavené, se všech stran soužené!«

Felix Kadlinský vydal překlad Bedřicha Spee »Zdoro-Slavíčka«. V předmluvě uvádí tyto důvody, jež pohnuly jej k práci jeho: »Že pak netoliko v latinském jazyku, ale také v českém poeticky a veršovecky se jednati může, z této knížky se poznati dáva. Jestliže se čtenáři, jakož nepochybuji, tato knížka zalíbí, buď Pán Bůh tisíckrát pochválen a dobrořečen; nebo se tuto nic jiného nevyhledává a nežádá, jediné, aby Bůh také v naší řeči české své veršovce měl, jenž by jeho chválu a jméno tak uměle, jako jinší národové, v svých řečích zvelebovali a vypravovali. Věřím, že laskavý čtenář na dobrý úmysl můj se ohlídne, jenž jest čest a slávu Boží tudy rozmnožiti a našemu národu k vychvalování Boha jakým takým způsobem dopomáhati...«

I v latinských verších jesuitův českých ozývá se nejednou cit vlastenecký. Ukázkou podáváme ódu k chovancům semináře Svatováclavského v Praze:

ODE

ad illustrissimos, perillustres, nobiles, doctissimos,
eruditos et ingenuos

Seminarii Pragensis Sancti Wenceslai alumnos.

Trophaea vestrae cernite Gloriam,
Spectate pleni saecula jubili,
O pulchra Majorum Corona,
Digna suo Soboles Parente!

Ter fausta proles, forte beatior!
Provecta patrem fama curulibus,
Virtutis optat vos Atlantes,
Et decorum faciles Achates.

O flos juventae, nobilis indoles!
Decurre fixo laudis iter pede,
Ut glorioso calle patrum
Posteritas radiet nepotum.

Pulchrum est avorum tramite provehi,
Pulchrum nepoti spargere semina
Felicitatis, unde messem
Herculeo resecat lacerto.

Sic parta vestris aurea saecula
Annis redibunt: orbita Cynthii
Serena semper, volvet oris
Czechiacis sine nube soles!

Florete tectis, vivite Patriae,
Florete terris, crescite gloriae,
Florete vobis, posterisque
Et meritos celebrate plausus!

Ita vovet

M. Michael Jantsch,
Presbyter, Seminarii p. t. praefectus.

5. Vlastenectví v literatuře vůbec.

V době žalostného úpadku jazyka českého po válce třicetileté byli to hlavně jesuité, kteří nejen živým slovem, nýbrž i knihou udržovali v národě českém lásku k rodnému jazyku. Znajíce zálibu i prostého lidu v četbě, snažili se dáti mu do rukou knihy psané v duchu katolickém. Než, těžko bylo opatřovati náklad na knihy, jež nesměly býti drahé, nýbrž co možno laciné, aby přístupny byly i chudším vrstvám lidu, a nejhudším bylo nutno knihy dávatí zcela zdarma. Tu postaral se o potřebný peněžitý fond jesuita Matěj Václav Šteyer (nar. 1630). Povzbudil svoji matku Marii, aby všecken svůj »spravedlivý stateček, kterého těžkou a prodloužilou prací v pekařském řemesle« nabyla, odkázala na založení

»Dědictví sv. Václava«, jehož účelem bylo, aby »každoročně se tiskly aneb skupovaly a pro odplatu Boží na způsob almužny rozdávaly darmo české pobožné knihy.« Šteyer sám o dědictví, jehož po matce mohl očekávati, před svou poslední profesí to porřízení učinil, aby se obrátilo na vydávání českých pobožných knížek. A tak z darovaných od Marie Šteyerové 500 zl. a z odkázaných od ní synovi 800 zl., úhrnem tedy 1300 zl., jež by jinak syn její byl mohl po matce děditi, vzniklo v době pro jazyk český nadmíru osudné »Dědictví sv. Václava«. Marie Šteyerova a syn její, chovajíce velikou důvěru ke sv. Václavu, chtěli tímto názvem naznačiti, že založení jejich má chrániti katolickou víru a český jazyk, a to obojí jest odkazem neboli dědictvím po sv. Václavu, které lidu českému zůstavil, aby si obého nade vše jiné povždy vážil. Zbožný ten úmysl zakladatelčin i jejího syna zračí se dobře v poslední vůli, kterou Marie Šteyerova učinila 19. června r. 1669, a kterouž syn její napsal. Listina ta tlumočí city obou těchto duší zbožných, horujících pro dobro lidu českého. Poslyšmež jen některá místa památného tohoto kšaftu. »Bojíc se, aby zbožíčko mé mou těžkou, dlouhou a spravedlivou prací nabyté nebylo obráceno k ničemu jinému než ke cti a slávě Boží, spasení mé duše, a k duchovnímu užitku i potěšení českého národa... toto porřízení o svých věcech jsem učinila... Poněvadž jsem poznala z jedné strany, že veliký duchovní užitek pocházívá z čítání pobožných knížek..., z druhé pak strany, poněvadž věc jistá jest, že Čechové mají velmi málo takových knížek, z nichž by naddotčených užitek duchovních nabývati mohli, neb ani z jiných krajín, proto že české řeči neužívají, nepřiváží se do Čech, ani v Čechách netisknou se namnoze, a byť se pak daly tisknouti, chudí lidé, jichž jest velmi mnoho, nemohou sobě jich za peníze zjednati, usoudila jsem, že bych učinila Pánu Bohu věc milou a svým milým krajanům velmi užitečnou, kdybych svůj stateček, kterého mi Pán Bůh ze své štědrosti naděliti ráčil, obrátila na vytištění dotčených pobožných knížek, kteréž by se rozdávaly darmo, aby také chudí lidé po mě-

stech a městečkách, ano i ti sedláčkové ve vsích dostali někdy některé pobožné knížky, ve kterých by, když mají prázdnotu od svých prací, mohli něco pobožného čísti, dobrým věcem se učiti, a ke všemu dobrému se vzbuzovati, pakli by se něco většího dalo tlačit, aby také bystřejší, ale potřebné osoby z kteréhokoliv stavu toho užití mohly a tak všem chudým Čechům, kteříž by rádi něco pobožného čítali, podle možnosti poslouženo bylo. K tomu tedy samému úmyslu, a ne k jinému, jakkoliv také dobrému a nábožnému, to jest na samé vytištění aneb aspoň skupování pobožných knih aneb knížek toliko českou řečí, která toliko vlastně česká slove, a jakou tento můj list jest sepsán, a ne latinskou neb nějakou jinou jakkoliv v české zemi užívanou sepsaných; neb jiní odjinud mají a mohou míti hojnost všelijakých knih z celé svaté římské říše, ano z celého křesťanstva, Čechové pak, kteří starobylé v Čechách české řeči užívají, nemají té příležitosti... dávám 1300 zl. rýn...»

Dle přání zakladatelčina převzalo Tovaryšstvo Ježíšovo správu »Dědictví« a svědomitě ji vedlo. Již r. 1670 rozdáno bylo z úroků Dědictví mezi lid 825 knih, roku 1671 knih 1508, r. 1672 již 2351, roku pak 1673 knih 3367. Aby mohlo dědictví po přání arcibiskupa Waldsteina vydati Starý Zákon, mělo potřebí 6000 zl. Tak značný peníz sehnati vedle jiných výdajů za tisk a vazbu knih, které každoročně lidu se rozdávaly, nebylo snadno. Ale ke cti řádu jesuitského slouží, že obětiví členové jeho sami pomohli opatřiti onu sumu. Zejména přispěli k ní jesuité Jan a Matěj Tanner, Balbín, Crugerius, kteří věnovali Dědictví dílem svá díla, dílem výtěžek z nich. P. František Retz, rektor kolleje u sv. Klementa, daroval k témuž účelu 900 zl., které Dědictví dlužno bylo tiskárně Klementske za tisk Starého Zákona. Pečlivě jsouc jesuity řízeno, plnilo Dědictví se zdarem úkol svůj. Arcibiskup Waldstein r. 1692 s pochvalou o něm praví, že za krátký čas svého dosavadního trvání rozšířilo ohromné množství českých náboženských knih dílem zdarma dílem za levný peníz, a to nejen v Čechách, nýbrž i v jiných zemích, kde se

mluví jazykem českým neb jemu přibližným, jako na Moravě, v Uhrách, Dalmácii, Slavonii, Bosně a Srbsku. Od r. 1670 až do r. 1751 rozdalo Dědictví více než 80.000 knih. Z knih, jež Dědictví vydalo, vynikají dvě díla: »Český kancionál« (1683) a trojdílná »bible Svato-Václavská« (1677—1715).¹⁾

A když v době josefinské činnost literárního tohoto fondu byla podlomena, byl to zase bývalý jesuita, jenž založil podobný fond nový, jenž dosud trvá. Jest to utěšeně vzkvétající mohutné »Dědictví Svatojanské«. Původcem jeho jest Antonín Hanikýř. Narozen v Praze 1753 vstoupil v 15. roce svém do řádu jesuitského, po jehož zrušení oddal se studiiim bohosloveckým a stal se knězem. R. 1831 obětoval všechno své těžce nastřádané jmění 1000 zl. stř. k založení fondu, jenž nazván »Dědictvím Svatojanským«.

Podíl jesuitův na české literatuře vysvítá jasně z následujícího přehledu, jež sestavil Fr. Eckert:²⁾

»Tobiáš Arnold, ze Šumberka, výborný kazatel, správce semináře v Praze, † 1645 v Kladsku (1657 vyd. 1 sp.); Bohuslav Balbín; Jan Barner z Jičína, † 1708 v Kutné Hoře (súčastnil se překladu Písma sv., kterýž vydalo Dědictví sv.-Václavské, krom toho vydal ještě 6 spisů); Vojtěch Sebastián Berlička (Scipio), z Plzně, naroz. 1567, učitel, správce konviktu v Praze (5 sp., mezi nimi Kancionál a Postillu); Jakub Beskovský, z Čistovic, kazatel, zemřel 1624 v Linci (1 sp.); Bedřich Bridel, z Vysokého Mýta, missionář, † 1680 morem v Kutné Hoře (12 sp. původních i překladů); Bohuslav Boček, z Vys. Mýta, kazatel, † 1720 (r. 1716 spis o P. Marii Tuřanské); Tobiáš Čakerť, z Dačic, učitel, kazatel, † 1728 v Jičíně (5 sp.); T. Černo-horský (v univer. knihovně pražské jsou od něho rukopisy čtyřdílného lat. čes. slovníku a překladu z r. 1728); Jiří David (r. 1713 spis o svatém Vintřfii, Štěpánu a Jindřichu);

¹⁾ Dr. Jan Sedlák v »Časopise kat. duchovenstva« 1901, seš. 1. nn.

²⁾ Fr. Eckert, »Posvátná místa král. hl. m. Prahy« II., 537—538.

František Doudlebský (r. 1705 spisek o císaři Leopoldu I.); Jan Drachovský z Třeboně, učitel, missionář, † 1644 v Brně (napsal českou mluvnici); Frant. Dubský (r. 1705 kázání pohřební); Leopold Fabricius z Vys. Mýta, učitel, kazatel v Týně a u sv. Salvátora, † 1772 (4 sp. kazatelské a náboženské); Jos. Hán (1736 kázání); Frant. Heilmann, kazatel (1733 až 1744 vyd. 5 sp. kazatelských); Baltazar Hostounský, † 1600 (10 sp. obranných a náboženských); Jan Hubálek z Prahy, nar. 1741, učitel, po zrušení řádu duchovní správce v sirotčinci (3 sp.); Vojtěch Chanovský, missionář horlivý, představený konviktu, † 1645 (2 sp.); Jan Chmel z Netolic, naroz. r. 1740 (5 sp.); Václav Jandyt (1704 česk. mluvnici); Felix Kadlinský, † 1675 (8 sp., mezi nimi básnický spis z něm. Fridricha Spee přeložený Zdoroslaviček a Jana Tannera život a slávu sv. Václava, překlad z latiny); Karel Jos. Khun z Prahy, naroz. 1736, kazatel, po zrušení řádu farář ve Vodolce, kanovník Vyšehr. † 1829 (8 sp.); Jan Kleklar, missionář † 1703 (2 sp.); Ant. Koniáš, † 1760 (8 sp.); Jakub Kolens z Plzně, kazatel, † 1623 (5 sp.); Jiří Konstanc z Řepína, missionář, † 1673 (spolupřekladatel sv.-Václavské biblí, kromě toho vydal 8 sp., mezi nimi dobrý brus čes. jazyka); Jan Kroh (Groh) z Valdic, missionář, † 1786 (2 sp.); Jan Kořínek z Čáslavě, učitel, † 1680 (Paměti Kutnohorské); P. Kotel (okolo r. 1691 českou mluvnici); Jan Kořticius (1657 duch. cvičení); Václav Leonhard z Úterého, naroz. 1746, po zrušení řádu katecheta, kanovník u Všech Svatých, † 1808 (spis o užívání Scipiniovy Postilly); Jan Libertin z Rakovníka, kazatel, † asi r. 1724 (7 nábož. spisů); Krištof Lupius, missionář, † 1680 na sv. Hoře (3 náboženské spisy); Karel Maget z Tišnova, kazatel, † 1746 (4 sp.); Antonín Martinec (1708 vydal 1 spis); Vojtěch Martinides, Slezan, missionář, † 1681 v Uher. Hradišti (1 sp.); Ondřej Modestin z Král. Hradce, † 1601 (2 sp.); František Muška (r. 1722 překlad spisu sv. Ignáce z Loyoly v Dědictví sv. Václava); Daniel Ignác Nitsch (1709 silný

svazek kázání »Berla královská Jesu Krista«); Jiří Plachý (Ferus), † 1659 v Březnici (vydal 49 česk. spisů, maje v Praze na péči tiskárnu a knihovnu); Václav Plevňovský (1665 vyšla jeho pohřební řeč); Jiří Rektoris z Rožďalovic, po 20 let kazatel v Týně, † 1690 (3 kázání); Mikuláš Salius (sepsal truchlohru »Sv. Václav«); Jan Spěvák (1712 kalendář pobožný); Václav Stařimský (r. 1743 kázání); Jiří Stengl (1645 spis o P. Marii); Jan Svoboda (r. 1743 spis o jubileu kláštera Sedleckého); Leopold Svojský (1732 kázání k uvedení Jesuitů na sv. Horu, r. 1743 kázání ku 600leté památce Sedlecké); Jan Suchius z Prahy (1596—1599 silný svazek kázání, rukopis v univ. knih.); Jan Sýkora (vydal r. 1734 slavnostní kázání, jež měl při stoletém jubileu trvání novoměstské kolleje jezuitské v Praze); Matěj Václav Šteyer, kazatel, missionář, zakladatel Dědictví sv. Václava, † 1692 (11 sp., překlad sv.-Václ. bible); Václav Šturm z Horšova Týna, † 1601 v Olomouci (7 spisů obranných proti Českým bratřím); Frant. Švenda, z Král. Hradce, naroz. r. 1741, kazatel (zanechal v rukopise mnoho kázání, r. 1799 vydal dějepis Králové Hradce); Jan Tanner z Plzně, kazatel, † 1694 v Praze (3 sp., mezi nimi život Alb. Chanovského a pouť z Prahy do Boleslavě); Matěj Tanner, bratr Janův, učitel, rektor kolleje a po dvakráte rektor university, provinciál, † 1692 v Praze, (1666 Historii o hoře Olivetské na Moravě, 1672 Bič Kristův na bezbožné v chrámu); Jan Trutnovský z Litomyšle, učitel, potom r. 1771 praefekt gymnasia na Malé Straně (6 sp.); Fabián Veselý z Hradiště, dlouholetý kazatel na Týně a u sv. Klementa, † 1729 na sv. Hoře (4 silné svazky kázání 1723—1738, kázání o sv. Martinu r. 1728); Max Větrovský z Prahy, učitel, kazatel, † 1737 (katechismus); Matěj Vierius, Slezan, missionář, † 1680 v Praze morem (2 nábož. sp.); Rudolf Vydra (vydal r. 1747 kázání o sv. Fideliovi ze Sigmaringu); Stanislav Vydra, † 1804 (sepsal Počátky arithmetiky, vydal r. 1799 svazek svátečních kázání).

Celkem shledání 62 čeští spisovatelé Jesuité,

kteří sepsali 237 větších a menších spisů v jazyku českém. Většinou jsou tyto spisy vzácností, ježto české práce Jesuitů byly od nepřátel jejich, zvláště protestantů, hubeny.«

»Nejpilnějším ze všech spisovatelů řádových« — praví Flajšhans ¹⁾ — »byl Jiří Plachý, jesuita, bratranec známého vůdce pražského studentstva proti Švédům r. 1648. Plachý, obyčejně latinsky Ferus nazývaný (1585—1659), vstoupil již r. 1602 do řádu a byl od r. 1620 českým kazatelem u sv. Salvatora v Praze, později i knihovníkem kolleje klementinské. Byl výborně obeznámen s dějinami i písemnictvím dob starších; Slavatovi pomáhal při jeho »Historickém spisování«, a sám vydal r. 1630—1644 na padesát spisů náboženských.«

O prvním a nejznamenitějším polemickém spisovateli z řad jesuitů českých, Václavu Šturmovi (1533—1601), vyslovuje se též literární historik pochvalně. Chválí, že počínal sobě věcně, přímo a nestranně, a uznává, že »bojovné spisy Šturmovy vynikají lepší formou i vyšším stanoviskem nad spisy strany protivné.« »Šturm,« — praví dále — »zná se výborně v písemnictví českém, vede si věcně a dokazuje jasně a zřetelně.«²⁾

O jesuitských spisovatelích z konce XVI. a z počátku stol. XVII. praví Jungmann, že »dobře česky psali.«³⁾ Později ovšem sloh v jesuitských spisech není bezvadný; než bylo to stinnou stránkou všech spisů té doby. Také připustiti dlužno, že na konci XVII. a během XVIII. věku ve spisech jesuitských, jako vůbec ve všech spisech i světských učencův i u jiných národů, bylo mnoho nepřesného a nevkusného. Takovému nešvaru však kárali sami jesuité, na př. Cornova.

»Jesuité,« praví K. Vinařický, »byli ovšem také nekritičtí; v historiích mají ledacos příšerného. Než

¹⁾ Písemnictví české str. 465—466.

²⁾ Dr. Václ. Flajšhans, Písemnictví české str. 395—396.

³⁾ Jos. Jungmann, Historie literatury, 2. vyd. str. 121.

P. Jiří Plachý (Ferus), T. J.,
spisovatel český (1585—1659).

P. Václav Šturm, T. J.,
spisov. český (1533—1601).

žádný pekelný žaltář nevyrovná se hrůzám mnohých partií v moderních románech.«¹⁾

České knihy jesuity vydané byli ovšem většinou spisy populární obsahu náboženského. Vyčítati jen jesuitům, že nepsali vědeckých děl českých, nebylo by správně, neboť by se táž výtka činiti musila všem učencům oněch dob.²⁾

6. Vlastenectví činu.

Netoliko slovy a písmem projevovali jesuité vlastenectví své — neboť to samo o sobě málo by mělo ceny, — nýbrž také i stkvělými činy.

Neváhali k obraně vlasti všemožně přispívati, ano, když toho třeba bylo, i zbraně se chopiti.

Již r. 1639, když Švédové Bannerem do Čech vtrhli a Prahu ohrožovali, účastnili se studenti Pražští pod velením čtyř jesuitův horlivě prací opevňovacích i služby vojenské.³⁾

Roku 1645 oblehl švédský vojevůdce Torstenson Brno. Obhájců ve městě bylo poskrovnu. Tu povzbudil jesuita P. Martin Středa, rektor kolleje tamější, studující gymnasia jesuitského k zmužilému odporu proti nepříteli. Jeho bylo to dílo, že nadšení studující zbraně se chopili. P. Středa seřadil je do praporu na setniny rozděleného, opatřil je důstojníky a dal cvičiti na louce v předměstí. Horlivě také pracovali studující na opevnění v kolleji jesuitské a u kláštera svatého Tomáše. Často přicházel ke Středovi hrdinný velitel města Souches. Přicházel obyčejně na večer, aby u P. Středy si trochu odpočinul po denních starostech a pracích. P. Středa mu radil, povzbuzoval ho k důvěře, takže Souches odcházival jsa vždy v srdci potěšen. Kdykoliv nastával boj, prosil Souches P. Středu, aby se modlil; v pravdě uctíval Souches v P. Středovi onoho, kterého ctil bojující Gedeon v modlícím

¹⁾ Karel Vinařický, »Jesuité. Odpověď Národním Listům.« V Praze 1866, str. 19.

²⁾ Vinařický, l. c.

³⁾ Schmidel IV., 565. Rezek, Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III., 194.

se Mojžíšovi. Dosvědčuje to sám Souches v listě svém datovaném ve Vídni 12. dubna 1675 k rektoru brněnskému P. Matouši Zeidlerovi těmito slovy: »Když povolán jsem byl r. 1645 k hájení Brna proti Švédům, nablý jsem příležitosti, abych seznámil se s P. Martinem Středou. Poznal jsem pak brzy ctnost a příkladný život tohoto muže, že častěji jsem s ním rozmlouval a důvěrně obcoval. Zdá se zajisté, že posílily k statečnému odporu proti nepříteli vroucí modlitby a ustavičný půst P. Středy, jimiž nebesům za zachránění a bezpečí města násilí činil tak, že sám nepřítel konečně pozoroval, že jakási ochrana nebeská na městě spočívá. Za času onoho hájení města, kdykoliv měl jsem po svém těžkém zaneprázdnění maličko kdy, navštěvoval jsem P. Středu a rozmlouval jsem s ním a vždy od něho útěchu a poklid ducha jsem si odnášel.« Nezlomná důvěra P. Středy nadchla k vytrvalosti a zbavila pochyb všechny, kteří se s ním stýkali. Dovedl zmužilou důvěrou ve vítězství rozplameniti studující, takže boje ani dočkati se nemohli; povzbuzoval měšťany, by na mysli neklesali, potěšoval velitele Souchesa i zemského hejtmana Jana hraběte z Rotala.¹⁾

Když pak r. 1648 dne 26. července Švédové pod Königsmarkem hradu a Menšího Města Pražského se zmocnili, postavil se Jesuita Jiří Plachý (nar. 1606 v Budějovicích), universitní professor, v čelo mládeže studující a vyzýval ji, aby k obraně Nového a Starého Města Pražského zbraně se chopila. Když pak z ní zřízena byla svobodná legie akademická a za velitele jejího zvolen právník Jan Jiří Kauffer, jemuž P. Plachý k poradě přidán, Plachý, jsa tehdy jako každý jiný voják ozbrojen, zůstával po celý čas mezi studujícími a povzbuzoval je slovy i skutky, aby hrdinsky a vytrvale si počínali, a jsa muž ohnivý, výmluvný a rázný, i vynikaje nad to postavou svou nad své spolubojovníky, byl mládeži akademické při všech výpravách, pracích a útocích výborným vůdcem, rádcem a pomoc-

¹⁾ Jan Tenora, Život sluhý Božího P. Martina Středy z Tovaryšstva Ježíšova. V Brně 1898, str. 507 a násled.

nikem, odváživ se nejdennokrát při tom zdraví a života svého.¹⁾

Po skončeném obležení zasazoval se Plachý co nejhroliivěji o to, aby akademickým bojovníkům a professorům universitním dostalo se za jich šlechteté a hrdinské zachování zvláštních svobod a milostí. Pro svou při obležení tom na jeho danou hrdinskou mysl a platné služby došel všestranného uznání jak od vůdců císařských, tak i od samého císaře Ferdinanda III., který jej pocítil listy pochvalnými a byl by jej, tak jako jiné akademiky, povýšil do stavu šlechtického, kdyby takové vyznamenání nebylo proti způsobu řeholnímu. Slavná pověst o hrdinském zachování P. Plachého rozhlásila se daleko široko přes hranice české, a podobizna jeho přidávána ke všem spisům, v nichž obležení to tehdy vypisováno; i zbroj jeho drahně let jako zvláštní relikvie chována a ukazována v kolleji Klementinské, ano helma a rukavice jeho veřejně nošeny při slavném průvodě, který se potom konal každého roku k soše Mariánské na Staroměstském náměstí na památku příběhu toho.²⁾

Mimo to bojovalo tehdy v pluku z duchovních a řeholníků sestaveném 64 jesuitů, 29 konviktorů sv. Bartoloměje a 18 seminaristů sv. Václava.³⁾

Dále osvědčovali jesuité lásku svou k vlasti účinnou láskou ke svým spoluobčanům, a to zvláště k těm, kdož této lásky pro duševní i tělesné blaho své co nejvíce potřebovali. Štěstí země nespočívá v tom, aby co nejvíce zlata v rukou několika málo lidí se hromadilo, nýbrž v blahobytu a spokojenosti širokých vrstev lidu; i jest tedy třeba dobročinných opatření pro ty, kdož nejvíce pomoci potřebují, totiž pro chudé, opuštěné, nemocné, pro vdovy a sirotky. Nuže, právě péče o tyto vrstvy lidu tvoří jeden z nejkrásnějších

¹⁾ Ant. Rybička, »Měšťané a studující Pražští r. 1648«. V Praze 1870, str. 35.

²⁾ Rybička, l. c., 35—36. — Poslední svá leta trávil Plachý v kolleji Kutnohorské, kde zemřel dne 19. dubna r. 1664. Srvn. Dr. Eug. Muška »Kutnohorský portrét P. Jiří Plachého« v Obrázkové Revui I., 446—447.

³⁾ J. Svoboda v Časopise katol. duch. 1875, str. 416.

listů v dějinách jesuitův, a právě tím prokázali se jesuité nepopíratelně jakožto praví vlastenci.

Péče o blaho lidu. — Zde dlužno především poukázati k bohatému proudu požehnaní pro nejširší kruhy lidu, jehož zdroje jesuité za všech dob lidovými missiemi otvírali. Jak mnoho duševního i tělesného utrpení bylo v těchto missiích zmírněno, jak mnohé zlomené srdce opět vzpřímeno! Manžel a manželka, rodičové a děti bývali zase smířeni, hnusné a záhubné neřesti vyhubeny; dávno prchlý mír vrátil se zase do rodin a obcí, úcta k autoritě byla opět upevněna; nejkrásnější ctnosti znovu vzkvetly. ¹⁾

Nehledíc k lidovým missiím, ukázaly by dějiny jesuitské kazatelské literatury, jak mnohá kázání zcela nebo aspoň z části čelila k tomu, aby bída chudých byla dobročinností odstraněna. Vzpomeňme si jen kázání P. Canisia v dómu Augšpurském roku 1560, v nichž bohatcům vytýká, kterak pro jediného svého hosta mívají třeba až na 30 různých krmí, kdežto pro chudé nemají ničeho; ²⁾ uveďme si na paměť ona kázání Bourdalouova, v nichž zkaženému dvoru Ludvíka XIV. důtklivě a úchvatně připomíná povinnosti bohatých k chudým a opuštěným; ³⁾ vzpomeňme si na kazatele při dvoře lissabonském, Vieira, kterýž na př. velmožům vytýká, že lovečtí jejich psi tak dobře bývají krmeni, kdežto ubohé jejich služebnictvo hladem zmirá. S rozhodností horlí Vieira pro rovnoměrné a spravedlivé rozvržení daní, pro ochranu nespravedlivě pronásledovaných židů, proto, aby potrestáni byli veřejní lupiči — vyděračtí úředníci! ⁴⁾

¹⁾ Srvn. Buss, »Die Volksmission« Schaffhausen 1851. — Hammerstein, »Winfried oder das sociale Wirken der Kirche« Trier 1890.

²⁾ Braunsberger, B. P. Canisii Epistulae II, 855. — Co se týče kázání jesuitů srvn. na př. Scherer, »Postilla« (Ursel 1622) str. 144 násl., 446 násl. Zurmühlen, »Predigten auf alle Sonn- und Feiertage« I. (Augšpurk 1751). 124 následující. Höger, »Die sibem Brodt dem Volk von der Kanzel gebrochen« II. (Ingolstadt 1726), 152 násl.

³⁾ Srvn. Lauras, Bourdaloue I., 468 násl.

⁴⁾ E. Carel, Vieira, sa vie et ses oeuvres (Paříž 1879) str. 44 násl., 48 násl., 273 násl. Vieira platí v Portugalsku za

P. Jiří Plachý, T. J., obránce Prahy proti Švédům.

Také tak často hanění moralisté z Tovaryšstva Ježíšova zasazovali se vždy rozhodně o blaho lidu. Důtklivě upozorňují na povinnost dávatí almužnu. Tak na př. praví Laymann: »Chudé v nejkrajnější nouzi povinni jsme i tím podporovati, co sami pro sebe nutně potřebujeme. Hřeší bohatec proti spravedlnosti, nepomáhá-li chudému, jenž v nejkrajnější nouzi jsa postaven, trpí hlad. Také, nejde-li o nouzi nejkrajnější, jest povinností nouzi trpícím chudým z přebytku udělovati. Preláti klášterů mohou, ba musí dávatí almužnu dle příjmů svých klášterů atd.«¹⁾

Escobar má ve své morální theologii zvláštní kapitolu nadepsanou: »Těžké hříchy knížat«. Tu vypočítává jakožto smrtelné hříchy: jestliže knížata poddaným příliš veliké dávky ukládají, jestliže vlastní vinou hrozící hlad neodvracují, jestliže peníze a jiný majetek poddaných si přivlastňují, ukládajíce jim zbytečné daně, jestliže poddané uvádějí v nevolnictví, takže pak musí beze mzdy robotovati, jestliže poddané beze všeho výsledku k smrti odsuzují, jestliže úřady za tak vysokou cenu prodávají, že pak úřadníci občanstvo vyssávají.«²⁾

Ale netoliko ve svých kázáních a mravoukách ujímali se jesuité chudých, nýbrž i jinak chápali se každé příležitosti, aby přimluvili se za chudé, opuštěné a utlačované. Jesuita Adam Widl líčí v jedné ze svých ód, kterak bohatec v purpurovém oděvu pyšně si vykračuje, ač hrozné krádeže spáchal, ale kterak chudáka na potupnou šibenici věší, ač uzmul několik jen haléřů. Než, praví dále, přijde však jedenkrát den odplaty; tehdáž zvítězí věc chudých, pak vládnouti budou ti, kdož nyní slouží, a ti, kteří nyní žijí v ponížení, dojdou slávy a povýšení.³⁾ Kteréhoz bohatce

klassika a má přijmí: »zeloso da patria«. Jeho spisy o zařízení společnosti obchodních a proti přehmatům portugalské inkvisice, jakož i jeho péče o nemocné vojiny a jeho boj proti otrokářství indiánů jsou vesměs záslužnými činy vlasteneckými.

¹⁾ Laymann, »Theol. moralis« (3. vyd. v Mnichově 1630) st. 219 násl.

²⁾ Escobar, »Summa theol. moralis« (Bononiae 1647) str. 261.

³⁾ Adami Widl, S. J., Lyric. lib. III. str. 91.

kárá přísně pro jeho přepych; vytýká mu, že má mnoho zbytečného služebnictva, jakož i množství koňů a psů; radí mu, aby přebytek svůj raději rozdělil chudým, vdovám a sirotkům.¹⁾ Vřelými slovy líčí utlačování chudých, jakož i trest, jímž hněv nebes utlačovatele stihne.²⁾

V jiné ódě vybízí opět k hojné almužně: Jako símě v půdě zimou zkrěhlé zdánlivě na zmar přichází, přece, jakmile jaro nastane, bujně vzrůstá a v bohatý klas uzrává, tak nemáš ani ty, bohatče, se domnívati, že nazmar přichází almužna, kterou chudým dáváš: jedenkráte rozzelená se tato setba tvá a přinese ti zlaté klasy. Pomáhej potřebným; jsouť již od přírody druhy tvými, majíce společný s tebou původ. Hle, zpod špinavé a děravé kytle září obraz Boží, rovněž tak jako zpod purpurového hávu. Dary svými skládáš sobě poklad pro věčnost. Ne 5, nýbrž 1000% obdrží pak bohatec: každá ztráta jest tu ziskem. Platební lhůta brzo vyprší, dlužníkem jest sám — Bůh. Bohatým učinil tě Bůh, abys byl jeho zástupcem. Onť dává chudým skrze bohaté; štědrost jest mu milá na nejvyš, jelikož nechce, aby chudí zkáze propadli.³⁾

¹⁾ Widl, l. c., p. 536.

²⁾ Ibid. p. 481:

Cuncta requirer,
Pauperum threnos, lacrymasque salsas
Prodige fusas, inopum medullam
Ossibus tractam, saturasque egentum
Aere crumenas.

Magna Magnates quatiet procella,
Et potens Vindex feriet Potentes.
Maior in magnos ruet ira Coeli
Poena Tyrannos.

³⁾ Ibid. str. 538. Oda tato končí se slovy:

Quin verberata grandine, aut nimbis seges
Tibi resurget altior:
Quin per fragores fulminum et Mundi Rogos
Cum iudicandus Orbis est,
Humeris ferere pauperum in Regum thronum,
Terrae ruinis altior.

V tajném státním archivě vídeňském nalézá se seznam 62 článků, jež jesuita Jakub des Hayes sestavil. Články ty týkají se většinou přímo do nebe volajících nespravedlností, jimiž čeští nevolníci od některých velmožů byli utlačováni: stále větší a tužší roboty byly jim ukládány, neustále nové dávky od nich vymáhány, neustále tužšími a tužšími tresty bylo jim vyhrožováno.¹⁾ Když pak roku 1658 P. des Hayes státi se měl zpovědníkem hraběte Lomboye, podal hraběti pamětní spis o poměrech jeho poddaných, v němž k některým z uvedených případů dává odpověď a vyznačuje je jako nespravedlnosti, opíraje se při tom, jak podotýká, o zevrubné studium moralistů a o dobrou zdání theologův. Hrabě necht mu co možná nejdříve svoje mínění a rozhodnutí o tomto pamětním spise sdělí. »Nestane-li se tak,« pravi des Hayes, »nebudu moci nikterak k tomu se odhodlati, abych úřad zpovědnický na sebe přijal, i kdybych tím tisíce získal světu.«²⁾

Jesuité vždy ochotně přimlouvali se u mocných svých příznivců panských za poddané jejich. Tak na příklad kollej Svatoklimentská v Praze přimlouvala se 20. června 1630 u hr. Viléma Vřesovce z Vřesovic, aby město Všeruby při starých jeho privilegiích ponechal. List ten zní takto: »Nečiníme Vaši hraběcí Milost tajna, kterak poddaní V. h. M. Všerubští snažně a s velikou prosbou toho při nás vyhledávali, abychom

¹⁾ Vídeň, Státní archiv. Akta týkající se záležitostí duchovních, čís. 416.

²⁾ Tamže. Tyto »Considerationes« vydal dr. A. Rezek, ve Věstníku král. české společnosti nauk, Philos.-histor. třída, český překlad jejich pak pořídil dr. M. Kovář a uveřejnil jej ve »Sborníku historického kroužku« 1894 seš. 3., str. 73 a násl., v Praze 1893. Výtah z publikace Rezkovy podán ve »Stimmen aus Maria-Laach« 11, 113 násl. Část nespravedlivosti, jež Des Hayes kárá, byla odstraněna císařským ediktem ze dne 28. června 1680 po bouři selské, kteráž toho roku byla zurila: Tištěný list ve státním archivě vídeňském, Duch. akta číslo 442. Také P. Wagner stěžuje si ve své »Historia Leopoldi Magni Caesaris Augusti« (Augustae Viind. 1719, I., 512 sq.) na strašlivou krutost vůči českým nevolníkům: »Certus deinde servitii modus ege praescriptus, cautumque, ut ne Dominorum avaritia, Praefectorum atrocitas justas subderent rebellandi causas.«

se k V. h. M. za ně přimluvili, aby V. h. M. jich při jejich starých obdarováních milostivě zanechali ráčila. I nemohouce my té žádosti a veliké prosby jejich oslyšeti, ano i vedle křesťanské lásky tak činíme a V. h. M. za to modlitebně žádáme, že týmž poddaným V. h. M. žádosti ponížené užiti a dáti a při týchž jejich privilejích a živnostech zůstaviti ráčíte (v kteréžto však věci nic V. h. M. nevyměřujete). Kdež oni, majíce sobě od V. h. M. takovou milost prokázanou, budou věděti sobě toho jak vážiti a V. h. M. ve všem poddaně se zachovati. My pak nepomineme se toho V. h. M. všelijakou volnou a hotovou příjemností odměniti.«¹⁾ Podobně prosívali jesuité i za lidi uvězněné při úřadech i při žalobných stranách. Lidé začali k nim hleděti s důvěrou jako k mocným ochráncům.

Prokurátor statků pražské kolleje svatoklimentské P. Krištof Fischer, vydal r. 1679 knihu o hospodaření, v níž pojednává nejen o různých odvětvích zemědělství a o hospodářském účetnictví, nýbrž i o nakládání s nevolníky a čeledí. A tu P. Fischer praví: »Pán nemá poddané své nikdy vyssávat novými dávkami, nýbrž má s nimi tak nakládati, aby mu rádi sloužili a ochotně ho poslouchali. Vynucená poslušnost a služba má přechuť tyranství a není prosta nebezpečností.« Staví na pranýř ziskuchtivost úředníků, kteří lid utiskují, i žádá, aby nemocným čeledínům dostávalo se úlevy i náležitého ošetřování. P. Fischer uvádí následující příklad: »Cato byl kdysi tázán, co by ve správě hospodářství bylo nejdůležitějším? Na to odpověděl: Míti péči o čeleď a dobře ji stravovati. I tázali se ho dále, co by potom pokládal za nejdůležitější? Řekl: Míti péči o čeleď a dobře ji stravovati. A co potom? Odpověděl: Dobře ji šatiti.« A na jiném místě praví: »Takž také nikdo nebude pánu nebo správci pokládati za zlé, pečuje-li o čeleď svou; naproti tomu nemluvívá se mnoho dobrého o těch, kdož nádenníkům a chudým dělníkům vždy něco ze spravedlivé jejich mzdy strhují, a právem za vydríducha

¹⁾ Listář kolleje jesuitské u sv. Klimenta na Starém městě pražském z let 1628—1632. Vydal Václav Schulz.

a špinavého lakomce se pokládá, kdo volu mlátčímu ústa zavazuje. O hladu i při polosytu není zajisté možno mnoho a s velikou silou pracovati. Neboť hlad touží po pokrmu a nikoliv po práci. Něco jiného jest býti spořivým, a něco jiného býti lakomcem a skrblíkem, jenž nemá žádného srdce, domácím svým ničeho nepřeje, čeledi a dělníkům náležité mzdy nedává.«¹⁾

Roku 1712 uveřejnil jesuita Jan Kraus v Praze knížku »Scrupuli non Scrupuli«, t. j. skrupule, jež nejsou skrupulemi. Sedmá skrupule jedná o psech a koních, a tu praví P. Kraus: »Někteří lidé vydržují si tolik loveckých psů, že vynakládají na to hrozné sumy peněz; dávají jim dokonce nohy ve víně koupati, určité pokrmy jim strojiti a tolik chleba dávati, že by tím celé vesnice mohly býti živeny, kdežto touž dobou poddaní těchto pánů často korou stromovou hlad svůj konejšiti musí. A z toho si nečiníš skrupuli? Co, nešťastníče, odpovíš, až uslyšíš onen hlas: Hladověl jsem a nenasytili jste mne?... Totéž lze říci také o těch, kteří s velikým nákladem vydržují si nesčíslné koně toliko na podívanou, co nejnádhernější je zdobíce, a stáje jim stavějíce, které krásnější jsou nežli kostely na jejich panství!«²⁾ Ve 26. skrupuli mluví o povinnosti dávatí almužnu. Praví, že jest nanejvýš záhubným mínění, že almužna není povinností, nýbrž pouhou jen radou; odtud prý se stává, že všude tolik chudých se povahuje a že rány jejich nenalézají balsamu, poněvadž boháči nepokládají sobě za hřích, jestliže v této příčině byli ukrutnými.³⁾ Ve 32. skrupuli o nádherných zahradách obrací se P. Kraus proti těm, kteří obrovské sumy vynakládají na zahrady a skleníky, zaměstná-

¹⁾ Krištof Fischer, S. J. »Fleissiges Herren-Auge« II. (Norimberk 1696), 120, 125, 200, 205. Čtvrté vydání vyšlo v Norimberce 1719. K tomuto vydání připojen jest díl třetí, kterýž obsahuje knihu kuchařskou a lékařskou s mnohými pověrečnými prostředky. Tento díl však není od Fischera, jež zemřel již r. 1680 a pouze druhý díl v rukopise zanechal. České vydání vyšlo r. 1705, poslední latinské vydání je z r. 1732.

²⁾ J. Kraus, Scrupuli non Scrupuli, sive tractatus de iusta quorundam scrupulorum, qui scrupuli esse non videntur, materia. (Prague 1712) str. 20.

³⁾ Ibid., str. 70.

vajíce při nich řemeslníky i umělce celého města, jen aby získali sobě chvály a slávy, kdežto zatím jejich poddaní utlačováni jsou nebývalými, často nespravedlivými robotami a řemeslníkům zasloužená mzda dlouho se zdržuje.¹⁾ Skrupule 36. líčí bídný stav čeledínů, kteří po dlouhé věrné službě od pánů svých bývají ponecháváni svému osudu, jakmile onemocní; pánové jejich nejen že o výživu jich se dále nestarají, nýbrž dokonce i z domu svého je vyhazují. S čeledí že zachází se jako s dobyt看em. Ale pro takoveto pány má Písmo sv. strašlivá slova, jež zajisté jsou s to, aby vzbudila skrupule.²⁾ Skrupule 39. obrací se proti nespravedlivostem páchaným na židech. Jsou prý tu a tam křesťané, kteří, jakmile žida shlédnou, ihned nadávkami, kameny a pěstmi jej napadají, pro žádnou jinou příčinu, než že jest to žid. Jiní vynucují na židech dary, jiní plení jejich krámy a domy a nečiní si z toho skrupulí, ač tím prohřešují se proti lásce nebo spravedlnosti. Vždyť i vzhledem k židům platí zákon Boží, také žid jest naším bližním. Ctnost spravedlnosti, kteráž každému dává, což jeho jest, slepa jest vůči osobě, proto také jest a zůstane nespravedlnost nespravedlností, nechať poškozený jest kacíř, Turek nebo pohan. Jakým právem béřeš tedy židu, co jeho jest, loupíš jeho zboží, vnikáš násilně do jeho domu, porušuješ jeho právo?³⁾

Podobným způsobem bojuje P. Kraus proti soudcům, kteří toliko peněžitými dary pohnouti se dávají k tomu, aby příznivý rozsudek vynesli, i proti pánům, kteří povinnou mzdu služebníkům a řemeslníkům zdržují a nespravedlivě zkracují. Jsouť prý pánové, kteří služebníkům, i když třeba jen malý džbánek rozbijí anebo rozkazu jejich hned nevykonají, půl zlatého ze mzdy strhnou, tak že ubozí služebníci na konci roku kromě několika halířů jen nadávky místo platu berou.¹⁾ Úředníci, kteří nespravedlivými robotami

¹⁾ Kraus, l. c., str. 85.

²⁾ Ibid. str. 95 násl.

³⁾ Ibid. str. 103 násl.

⁴⁾ Ibid. str. 114.

výnos statku zvyšují, jsou podvodníci a páchají pekelnou nespravedlivost. Od svých poddaných vyprosí si jednou nikdy před tím nebývalou robotu, rovněž i v roce druhém, a pak tvrdí proti všemu právu, že robotu ta koná se již od nepaměti, a že tudíž musí býti konána. Jindy při velmi bohaté ořechové žni prosí, aby jednotlivé domy malou míru ořechů pánu svému nabídli, o totéž poprosí i druhý rok a dají jim za to něco málo peněz; proto dostanou ořechy také i roku třetího, nedají však za ně ničeho, a učiní tak ze svobodného daru povinnou dávkou, kteráž při špatné žni penězi musí býti vykupována. Z toho všeho nečiní sobě nikdo skrupulí, a přece jest to ďábelská nespravedlivost.¹⁾ Jiní páni ničí žeň svých poddaných honbami a chovem zvěře a zapovídají při tom pod těžkým trestem usmrtiti zvěř, byť sebe více chudému rolníku škodila; i nedávají za to žádné náhrady, ano, tito ke svým ubohým poddaným tak milosrdní křesťané nečiní si z toho dokonce žádného svědomí.²⁾

Roku 1717 vyšlo ve Vídni nádherně vypravené dílo o politice rakouských císařů, jehož spisovatel, jesuita Gerhard Hillebrand, císařům s velikou odvahou ukazuje zrcadlo vladařské. Pro daně mají býti především vždy důvody udány; vybraných daní má býti dobře užito; »neboť nic nerozhořčuje lid více, než nevidí-li žádného užitku z břemen na něho vložených, a pozoruje-li naopak, že na věci nepotřebné jimi se mrhá anebo že déle se vybírají, nežli jest třeba. Aby mrhání byly meze položeny, měly by zavedeny býti daně z přepychu; tím by odpomohlo se také nouzi chudých. Na veškero cizozemské nepotřebné zboží buďtež uloženo vysoké clo.«³⁾

Sirotčince a špitály. — O sirotky, kteříž pomoci a lásky tolik potřebují, pečovali jesuité výdatně. Jesuita Jiří Feder († 1609) »dal vlastně

¹⁾ Kraus, l. c., str. 128.

²⁾ Ibid. str. 149.

³⁾ »Politica Austriaca in imperatoribus Austriacis eorumque virtutibus adumbrata«. Viennae 1717. Fol. Se 17 velikými, pěkně rytými portraity císařův.

podnět« ke vzniku městského sirotčince v Mnichově. »Pohnul vévodu k poskytnutí podpory, získával dobrodince a sbíral příspěvky na výživu dětí. Když byl roku 1605 dosáhl toho, že na 60 sirotků obojího pohlaví v nově zřízeném ústavě nalezlo laskavého příjetí a pečlivého ošetřování, pohnul magistrát k tomu, aby ustanovil v ústavě tom zvláštního pěstouna a pěstounku, kteří by sirotkům byli otcem a matkou, je čtení a psaní i ručním pracím učili. Brzy byl prospěch tohoto ústavu patrný; vycházeli z něho mravní a obratní učenici a pracovitě poctivé služby. Odkazy a dary zbožných osob dosáhly r. 1625 takové výše, že mohl pro sirotčinec koupěn býti vlastní dům.«¹⁾

Mnozí z jesuitských zповědníků dvorských, kteří bývají hanou tolik zahrnováni, ujímali se obzvláštním způsobem špitálů a sirotčinců. Ferdinand Orban, († 1732), zповědník kurfiřta falckého Jana Viléma, založil v Landshutě »Špitál sv. Ducha«. ²⁾ V kronice Landshutské nazývá se P. Orban »pravým otcem chudých landshutských«. V instrukci ze dne 18. října 1721 určil P. Orban ze 60.000 zl., jež mu od dobrodinců byly poskytnuty, 20.000 zl. k stavbě špitální budovy, 20.000 zl. pro fundaci 20 nových špitálských obročí pro zchudlé měšťany, 20.000 zl. pro »kurfiřtské úřední sluhy, jakož i pro chudé vdovy a děti po nich pozůstalé, pokud odjinud pomoci a podpory nemají.«³⁾ Když pak následujícího roku P. Orban z Landshutu do Ingolstadtu byl přeložen, bylo rozhlašováno, že Jesuité peníze chtějí sobě osvojit. V listě kurfiřta Maxe Emanuela landshutské vládě ze dne 18. dubna 1723 praví se však: »Jelikož tedy veškery peníze P. Orbaná k účelu, pro něž byly určeny, se vynakládají, a Tovaryšstvo nikdy přisvojiti jich si nechtělo, jak některé špatně zpravené osoby rozhlašovaly: jest

¹⁾ Lipowsky, Geschichte der Jesuiten in Bayern II., 84 násl. Schreiber, Geschichte Bayerns I., 622 násl. Srvn. Hist. S. J. Prov. Germ. Sup. III., 219, 418.

²⁾ Lipowsky, l. c., II., 256.

³⁾ Al. Staudenraus, »Chronik der Stadt Landshut« III., 215 násl.

na vás, abyste k satisfakci Tovaryšstva prohlásili, jak přenáhleně proti němu bylo mluveno.«¹⁾

Zásluhy jesuity Parhamera vylíčil obšírně bar. Helfert:²⁾ »P. Parhamer stal se roku 1758 zповědníkem císaře Františka, . . . po náhlé smrti císařově stal se zповědníkem arcivévodkyně Alžběty a zůstal tudíž s císařskou rodinou ve spojení, jež mu při provádění velikolepých jeho plánů velice bylo užitečno. Tutěž všestrannou čilost, tutěž vytrvalost a srdnatost, tutěž plodnost překvapujících výsledků, jež Parhamer dříve, stávaje v čele ústavu missijního, byl vyvíjel, obracel od r. 1759 sirotčinci na Rennwegu . . . Když Parhamer počal ujímati se sirotčince, měl ústav tento pouze osm více neb méně značných nadání; rokem 1761 počínajíc však neuplynulo téměř ani roku, aby aspoň jedno, nejčastěji však tři až čtyři nadání nebyla k tomu přibyla . . . V době působení Parhamerova (1743—1759) bylo průměrně více než 100 dětí ročně nově přijímáno; r. 1760 bylo chlapců a dívek 350, tři léta později 500, r. 1770 přes 650, 1774 skorem 800, kteréhožto čísla v pozdějších letech dílem dosáhl, dílem je i převýšil . . . Chlapci, kteří se toho nestali nehodnými, byli mimo to ve volných hodinách vojensky cvičeni. Byl z nich vyvolen určitý počet dělostřelců, setnina granátnická a dvě setniny pěchoty, kteréž měly svoje praporece; malí vojáci měli ručnice i poboční zbraň a při slavnostních příležitostech parádní stejnokroj; v jejich čele stál »generál« Parhamer. Denně o 5. hodině ranní byli stráže poručíkem, poddůstojníkem a 30 prostými »muži« obsazeny, a potom každou hodinu, v zimě každou půlhodinu vystřídávány; dvě stráže s nasazenými bodáky stály před každým ze tří vchodů; jedna u kostela, před bytem představených atd.; večer po čepobití odtáhly veškery stráže. Uprostřed dvora zřízena byla hradba příkopem obklíčená, pallisadami opevněná a střelnami pro 16 děl opatřená. Několikrát do roka konáno bylo veliké vojenské cvičení: do hradby bylo střeleno; potom byla pěchotou obsazena a gra-

¹⁾ Staudenraus, l. c., III., 235.

²⁾ Helfert, Gründung der österr. Volksschule I., 100 násl.

nátníci jí útokem dobývali. Z hochů hudby znalých, kteří zároveň hudbu a zpěv kostelní musili obstarávat, sestavena byla i hudba vojenská.«

Mnoho vykonali jesuité pro nemocné, sirotky a opuštěné vůbec také ovšem i svými marianskými kongregacemi. Rektor kolleje mnichovské Ferdinand Alber (od r. 1578) mluvil jakožto praeses marianské kongregace v kázáních, jež konal v sále gymnasiijním, o milosrdných skutcích, i »způsobil tím, že mnozí sodálové chudé penězi a potravinami podporovali, ba i do nemocnic mimo město ležících posílali anebo i sami donášeli pokrmy, nápoje i jiné dárky.«¹⁾

Z počátku XVII. stol. máme tuto zprávu: »Častěji chodívali jesuité k nemocným, kteří strádali nedostatkem i věcí nejpotřebnějších. Nežřídka otec i matka leželi nemocni na slámě, a dívky jejich trpěli hlad. Pomocí dobrodinců, jichž marianské kongregace měly několik, dovedli jesuité takovými nemocným opatrovati lékaře, léky i lůžka a hladovícím jejich rodinám potraviny, šatstvo a jiné nutné potřeby.«²⁾

V Klementinské kolleji Pražské bylo vždy několik kněží neb fráterů, kteří chodili po domech prosit o almužnu pro chudé. Hojně almužen přicházelo tak do Klementina, a z Klementina zanášeny byly bez okázalosti k rodinám chudým, zvláště takovým, které žebrati nemohly, ač byly chudší nežli žebráci pouliční. Kolik dluhů bylo uplaceno a dlužníkům zachována čest a svoboda! V péči o chudé nad jiné vynikal P. Jan Hubatius († 1656); nebylo prý po celé Praze žádné chatrče, které by byl neznal, žádného žaláře, kam by byl nedocházel, ale též žádného zámožného domu, kde by za almužnu byl neprosíval.³⁾

Dvakrát týdně brzy po svém příchodě do Prahy chodívali Jesuité do pražských špitálů, tu stlali chudým postele, smetávali pavučiny se zdí, špínu omývali, metli, a když všecko spravili, dali se do kázání. Jedenkrátě roku 1560 postavil se rektor Hoffaeus na

¹⁾ Lipowsky, l. c., I., 197.

²⁾ Tamže II., 11. Sryn. Gretser, Opp. omnia XI., 952.

³⁾ J. Svoboda v Časop. katol. duch. 1876, 187—188.

kamenném mostě u žebráka, jenž tu polonah a nakazen bídně ležel, a velikým hlasem jal se naň žebrati. Ze skutků milosrdných, jež veřejně konali jesuité, nebyl z posledních ten, že provázeli zločince k popravě.¹⁾

Ve svých příručkách pro rozličné kongregace ukazovali jesuité důrazně k apoštolátu lásky. Ve vídeňské příručce »Adolescens Mariano Academicus« z r. 1736 na př. klade se studentu na srdce, aby na rodičích svých sobě vyprošoval almužnu pro chudé.²⁾ V Nisské »Pokladničce marianského sodála« z r. 1721 doporučují se kongreganistům jakožto dobré skutky důtklivě ošetřování nemocných a návštěva vězňův.³⁾

Mnohé kongregace věnovaly se zcela péči o chudé nemocné. Krásný toho příklad podává vlašská kongregace v Praze, jejíž dějiny ke 200letému jubileu r. 1773 vyšly.⁴⁾ Tato kongregace založena byla roku 1573, pečeť jejich měla opis »Pro Deo et paupere« t. j. »Pro Boha a chudého«; prvním praesem byl jesuita P. Blasius Montanini.

»Kongreganisté vytkli sobě vedle jiných bohubých skutků za nejprřednější svůj úkol zvláště záchrana a ošetřování chudých, nemocných a opuštěných vdov a sirotek, jakož i péči o nalezence a jiné podobné dobré skutky. V kterémžto svatém předsevzetí byli zvláště ctihodnými pány pátery jesuity posilováni...« »Členové této kongregace poskytovali pro opuštěné nemocné netoliko peníze z vlastního svého jmění, nýbrž snažili se také jiné pohnouti k tomu, aby něco k tomu účelu věnovali. Učinili sobě zákonem, aby soukromá nepřátelství mezi spoluobčany, pokud možno, byla odstraňována a aby myslí opět navzájem byly smířeny; snažili se, aby umírající v po-

¹⁾ Winter, Život církevní v Čechách I., 145.

²⁾ Adolescens Mariano-Academicus (Viennae 1736) str. 109; srv. str. 107.

³⁾ Sodalis Mariani Gasophilacium (Nissae 1721) str. 34; srv. str. 21.

⁴⁾ Rigetti-Pannich, »Historische Nachricht sowohl von der Errichtung der wellischen Congregation als auch des dazu gehörigen Hospitals.« Praha 1778.

sledním zápase potěšovali, a pečovali o to, aby čím dříve tím spíše svatými svátostmi byli zaopatřeni.«¹⁾

Dobrá pověst těchto kongreganistů »rozšířila se tak rychle chýžemi chudiny, že za krátko nejen z Prahy, nýbrž i z venkova mnozí chudí do příbytků jejich přicházeli, dovolávajíce se dobročinnosti jejich; těm všem kongreganisté ve svých příbytcích pomoc, útěchu a úlevu jejich bídy pro Krista poskytovati neopomíjeli. Především byl však zesnulý pan Dominik z Bossi, jakožto tehdejší první asistent vlašské kongregace, tak šťasten, že veliké množství chudých a bídých v jeho domě se shromažďovalo, takže Bossi dne 20. prosince 1601 veškery místnosti svého domu chudině za byt přenechal, aniž byl sobě samému vyhradil tolik místa, kolik by vlastní jeho pohodlí bylo vyžadovalo. Konečně odhodlal se k tomu, že tento svůj dům r. 1602 vlašské kongregaci za 600 kop přepustil. Již tehdež nalézalo se v něm na 60 chudých a churavých, takže se domu tomu začalo říkati »vlašský špitál«. K tomu všemu byli kongreganisté nemálo nabádáni úchvatnými kázáními ctih. P. Marka Antonína Soldana de Gallinis z Tovaryšstva Ježíšova, jenž tehdež byl praesesem kongregace, jenž netoliko slovy, nýbrž i vlastním příkladem svým dával na jevo, jak velice mu na srdci leží péče o ty, kdož nouzi trpí, jelikož sám horlivě o to se staral, aby novému ústavu vzbudil víc a více příznivců a dobrodinců.«²⁾

V privilegiu, jímž Rudolf II. roku 1608 kongregaci dává dovolení, aby špitál směla rozšířiti a zakoupiti k tomu účelu jiné ještě domy, praví se, že chudí »na ulicích a porůznu i na hnojištích nemocní, ba častěji i mrtví nalezeni bývali«, a takových že se žadatelé ujímali.³⁾

Zvláště za moru jevila se obětivost této kongregace ve stkvělém světle. »V letech 1629, 1630 a 1631 byly Čechy prolitou krví zbrocené a ohněm i mečem ukrutně zpustošené navštíveny jakýmsi všeobecným

¹⁾ Rigetti-Pannich, l. c., str. 89, 52.

²⁾ Tamže str. 74.

³⁾ Tamže str. 81.

umíráním . . . Nedbajíce vlastního svého života, vyhledávali kongreganisté opuštěné sirotky, na ulicích ležící nemocné a v bídě zmírající chudé, i dávali je dopravovati do svého špitálu.«¹⁾ Za moru zřizovala kongregace opětovně zvláštní špitály pro morem nakažené.²⁾

Z »Řádu špitálského« jde na jevo, že nalezení a sirotci bez rozdílu náboženství byli přijímáni, ošetřováni a později i vyučováni. Hoši dávají se ve 14. nebo 15. roce na řemeslo dle vlastní své volby: veškereň náklad na ně až do vyučení nese špitál; nový tovaryš obdrží nový oděv a cestovné. Dívky dostanou ve 14. nebo 15. roce nový oděv a dávají se do služby, a bývají také i pak ještě dle potřeby podporovány šatstvem; provdají-li se, obdrží věno ze zvláštní k tomu zřízené nadace. Jestliže hoši nebo dívky v učení nebo ve službě onemocní, nebo stanou-li se ku práci neschopnými, přijme je špitál zase pod střechu svou. »Jednou z nejkrásnějších výsad, jichž tyto dítky požívají, jest, že nechať dány jsou do služeb kterékoliv vrchnosti — nemohou býti nikdy uvedeny v poddanství, nýbrž že zůstávají navždy svobodnými osobami.«³⁾

Chudí žáci. — Zásahu o vlast sobě zajisté získává ten, kdo chudým, nadaným a hodným hochům umožňuje, aby mohli studovati a prokazovali jednou platné služby církvi i státu. A o to jesuité povždy co nejobětivěji pečovali. Byla sice pronesena výčitka, že prý »v jesuitských školách dětmi chudých rodičů se přímo opovrhuje.«⁴⁾ Ale pravý toho opak jest pravda.

Především přišla chudým vhod bezplatnost vyučování na všech jesuitských ústavech, při níž jesuité přese všechny obtíže rozhodně setrvali.⁵⁾ Pak jeví se

¹⁾ Rigetti-Pannich, l. c., str. 112 násl.

²⁾ Tamže str. 143, 236.

³⁾ Tamže str. 172 násl.

⁴⁾ Professor Kelle ve svém spise: »Die Jesuiten-Gymnasien in Oesterreich« str. 90; viz Ebnerovo objasnění tohoto spisu (Lince 1874) str. 603.

⁵⁾ Viz Monumenta paedagogica II., 88. — Mnohé listiny ukazují zřejmě, jak málo šlo jesuitům při učitelské jejich činnosti o peníze; na př. v listině týkající se opětového uvedení

již v nejstarších studijních plánech, jež sestaveny byly před všeobecným studijním řádem Tovaryšstva, neobyčejně blahovolná péče o chudé. V jednom z těchto starých plánů z r. 1560 se praví, že učitelé s radostí mají starati se o to, aby chudým studentům zaopatřili místa korrepetitorů a p.; v jiném plánu z r. 1578 klade se důtklivými slovy učitelům na srdce péče o chudé studenty; Oliver Manare ve svých nařízeních, daných německým jezuitským školám v letech 1583 až 1586, jest nejednou chudých studentů pamětliv; zakazuje, aby jich nebylo užíváno k domácím posluze, k nošení dříví atd., pokud by tím studium jejich trpělo; užívá-li se služeb jejich v čase volném, budiž jim řádně placeno; o pokrok chudých studentů budiž obzvlášť dbáno: peněžité pokuty smějí býti v ý h r a d n ě vynakládány ve prospěch chudých studentů.¹⁾

Dále byly během času téměř ve všech místech, kde jezuité měli školy, zřizovány také konvikty pro chudé studenty. Dějiny vídeňského profesního domu vypravují k r. 1558, že ve V í d n i podařilo se námaze P. Victorie sehnati malou peněžitou summu, kterouž dvanácti chudým studentům výživu opatroval. A tamže uvádí se jakožto první důvod ke zřízení vlastní tiskárny, že by pak možno bylo dávat chudým studentům potřebné knihy zdarma.²⁾ Ze skrovného tohoto počátku vyvinul se pozdější konvikt chudých u svatého Ignáce a Pankráce. Pro tento seminář opatřili jezuité řadu nadání pro chudé studenty.³⁾ Také pro pozdější konvikt sv. Barbory zřízena byla hojná nadání ve prospěch chudých žáků.⁴⁾

jesuitů do Ingolstadtu 1578 se praví: »... quae a promovendis ad examinatores et promotores redeunt lucra, patres de Societate academicis libenter et amice relinquunt« (Monum. paedag. II., 226; srv. II., 280).

¹⁾ Monum. paedag. II., 156, 237, 273, 279. Quodsi aliquorum opera utendum aliquando foret, advocentur pauperes studiosi, deturque eis debita merces (270). Quin potius ratio peculiaris habeatur profectus pauperum studiosorum (str. 273).

²⁾ Hist. dom. prof. Viennensis S. J.

³⁾ Geusau, »Geschichte der Stiftungen, Erziehungs- und Unterrichtsanstalten in Wien« (Viedeň 1803) str. 189–212.

⁴⁾ Tamtéž str. 165 násl.

V Mnichově pracoval Theodor Canisius již r. 1559 na zřízení takovéhoho ústavu; tamtéž vyžebal jiný jezuita, P. Confluentinus (Koblenzský), r. 1578 na věnování Albertovi 400 zl., aby jimi chudé studenty mohl podporovati. To byl prvý počátek pozdějšího Gregoriana, jež až 70 chudých studentů zdarma hostilo.¹⁾ Dějiny této »stravovny 40 chudých scholarův« napsal Stubenvoll.²⁾ V Inšpruku již r. 1568 chodil P. Lanoy dům od domu a žebřal o almužnu pro chudé svoje studenty; to byl počátek domu sv. Mikuláše pro chudé studenty.³⁾ Roku 1590 sebral P. Völk v Augšpurku 1400 zl. k podporování chudých studujících, »protože se mu zdálo býti nehodným, aby ti, jež dobrotivá příroda (duševními dary) nad jiné pozvedla, pouze chudobou byli utlačováni.«⁴⁾ Následoval v tom pouze příkladu prvního německého jesuity P. Canisia, jenž v témž městě v době říšského sněmu 1558 tolik peněz sebral, že z nich 200 jinochů po celou zimu vydržoval.⁵⁾ Později odstranil jiný jezuita, P. Matěj Frick v Augšpurku, pouliční zpívání chudých studentův a zjednal dílem z úroků Völkova kapitálu, dílem tříměsíčními sbírkami 15–20 chudým studentům výživu. Braun vypravuje ve svých dějinách jezuitské kolleje v Augšpurku: »Když Erhard Schreiber, císařský rada v Augšpurku, o jezuitech se dověděl, že někteří stipendisté nuzně se stravují a k nemalé újmě kázně i studií porůznu ve městě bydlení musí, zasadil se o to, aby nedostatkům těm odpomohlo se veřejným ústavem vychovávacím.« Tak vznikl r. 1661 Josefský dům pro chudé studenty.

V Pruntrutu zřídili jezuité roku 1591 malou školu. Ale již deset let později sehnali peníze na konvikt chudých studentův. Chléb pro tyto studenty do-

¹⁾ Agricola, Hist. Prov. Germ. Sup. I., 59, 150.

²⁾ Gesch. des K. Erziehungsinstituts für Studierende, München 1874.

³⁾ Agricola, l. c., I., 138.

⁴⁾ Ibid. I., 346.

⁵⁾ Ibid. I., 50. Braun, Geschichte des Collegiums der Jesuiten in Augsburg (Mnichov 1822) str. 170.

⁶⁾ Braun, l. c., str. 171.

dávali k prosbám jezuitův biskup a kapitulárové; r. 1603 mohlo být již 50 chudých žáků vydržováno.¹⁾

Roku 1620 napsal proslulý P. Gretser spis »Mecaenas studiosorum pauperum«, v němž důtklivě doporučuje podporování chudých studentův.²⁾

V Linci nad D. povzbudil jezuita P. Jiří Kölderer v jednom kázání svém konaném 24. srpna 1628 posluchače své, aby ujali se chudých studentův. Ihned po kázání poslal praelát od sv. Floriána, jenž byl mezi posluchači, značný obnos; jiní následovali. Především shromáždil P. Kölderer sedm chudých žákův a pečoval o jejich výživu. Již roku 1631 mohl být pro ně zakoupen zvláštní dům. K stavbě nového domu r. 1681 přispěli zvláště dva jezuité ze svých otcovských podílů. Obyčejně byli vydržováni 34 chudí studenti.³⁾

Roku 1631 píše P. Laymann, že semináře pro chudé studenty na všech gymnasiích a akademích Tovaryšstva byly zřízeny, a že tito studenti dílem z důchodů kolleje, byly-li dostatečné, anebo z almužen a legátů⁴⁾ jsou vydržováni. V každé kolleji že jednomu páterovi svěřena jest péče o tělesné i duševní blaho mnohých chudých studentův.⁵⁾ Pro ně že vyžebřává se almužna u bohatých jako pro ostatní chudé. Tato péče o chudé že doporučuje se při visitacích kollejí provinciálem co nejdůtklivěji.⁶⁾

¹⁾ Hist. Coll. Pruntrut, f. 7.

²⁾ Mecaenas studiosorum pauperum sive causae cur adolescentibus piorum liberalitate adiuvandi sint, quos propria egestas a litterarum studiis arcet. Auct. quod. e S. J. Theologo. Augustae Vind. 1620, částečně otištěno v Monum. paedag. XVI., 239 násl.

³⁾ Insprugger: Austria mappis geographicis distincta rerumque memorabilium historia II (Viennae 1728), 106 sq.

⁴⁾ O hojných nadáních pro chudé studenty na jezuitských školách viz na př. co se týče Vídně Geusau, l. c., str. 199 n., kde také nadace slavného P. Lamormainiho se uvádí; co se týče Čech, viz »Studentenstiftungen in Böhmen« (Praha 1787) str. 1 násl., 13 násl., 27 násl., 93 násl.; tu také uvádí se více stipendií založených jezuitů.

⁵⁾ Srvn. Monum. paedag. XVI., 237 sq.

⁶⁾ Laymann, Iusta defensio... in causa monasteriorum (Dillingae 1631) str. 304 násl.

Roku 1693 zřídili jezuité v Kremži konvikt, v němž chudí hoši města Kremže byli vychováváni a zvláště církevní hudbě vyučováni.¹⁾ Rovněž tak vznikla v 16. a 17. století řada konviktů pro chudé studenty, jak v dějinách jednotlivých jezuitských ústavů se uvádí.

V Praze založili jezuité r. 1559 při kolleji sv. Klimenta chudobinec studující mládeže (domus pauperum).²⁾ Ústav tento po čas trvání svého asi 7000 žáků bezplatně vychoval.³⁾ Původně byli do něho přijímáni toliko jinoši čeští.

Vilém z Rožmberka daroval roku 1587 statek Vrcov jezuitské kolleji v Krumlově se závazkem, aby z jeho důchodů v semináři kolleje co možná mnoho k studování schopných a v hudbě zblhlých hochů započítováno bylo. Později byla jistina různými dobrodinci a zvláště jezuitskými představenými rozmnožována tak, že v době sepsání nadací listiny (roku 1769) dosáhla výše 6600 zl.

Také mimo své konvikty pro chudé podporovali jezuité chudé studenty všemožným způsobem. Vzdávající se svého jmění pamatovali mnozí jezuité na chudé studenty. Takž daroval jezuita P. Fegueli špitálu frýburskému (ve Švýcarsku) 300 tolarů se závazkem, aby z úroků chudým studentům chléb dáván byl.⁴⁾ P. Jiří Theiser z Videnavy daroval 6. října r. 1615 v Kladsku »všechn svůj dědičný podíl i veškerý dědičný nárok s dobrým rozmyslem a bez donucení z obzvláštní náklonnosti k chudým studentům v Kladsku od našich Otců nejnověji zřízenému semi-

¹⁾ Kerschbaumer, Die Jesuiten in Krems (Viedeň 1891) str. 12.

²⁾ Císař Ferdinand II. věnoval roku 1622 pro chudobinec tento kapitál 60.000 kop míšeňských grošů. Roku 1630 nařídil císař Ferdinand, aby vychovávací ústav, jenž dosud jako »domus pauperum« byl označován, na dále jmenován byl »seminarium ad sanctum Venceslaum«, a aby do něho přijímáno bylo dvacet jinochů z české šlechty.

³⁾ J. Svoboda v Časop. katol. duch. 1875, str. 5.

⁴⁾ Berchtold, Histoire du Canton de Fribourg III (Fribourg 1852), 30.

náři. « Rovněž tak daroval regens P. Kryštof Weller, S. J. 5. března roku 1616 svoje otcovské jmění obnášející 1022 zl. 22 kr. tamějšímu semináři. ¹⁾ »

Roku 1643 věnoval jesuita P. Skvořecký společně s matkou svou a s paní Salomenou Macákovou 1900 zl. na studentské nadání při jesuitském semináři v Hradci Králové. ²⁾ »

Jesuita P. Jan Walter odevzdal roku 1644 rektorovi jesuitské kolleje v Českém Krumlově 583 zl. za tím účelem, aby z úroků této jistiny v semináři kolleje udržován byl k studování způsobilý syn některého chudého měšťana z Českého Krumlova po dobu studií ve vyšších školách. ³⁾ »

Jesuita Jindřich Germeus z Lamormainu, zpovědník císaře Ferdinanda II., zřídil roku 1646 při staroměstském jesuitském semináři u sv. Bartoloměje v Praze základním kapitálem 2180 zl. rýnských studentské nadání pro jednoho z vévodství Lucemburského pocházejícího, katolického, nadaného mladíka. ⁴⁾ »

Jesuita Zdeněk Ježovský z Lub věnoval dne 1. února 1660 částku 1000 zl. za tím účelem, aby z jich úroků v některém jesuitském semináři vychován byl jeden mladík z rodiny Ježovských. Roku 1680 bylo nadání přivtěleno k jesuitskému semináři sv. Bartoloměje v Praze a zároveň ustanoveno, že na ně mají mítí nárok studující mladíci z rodiny Ježovských z Lub, kdyby však těch po rodu a jméně nebylo, synové katolického stavu rytířského nebo panského, Čechové rodem i jazykem (*lingua et natione Boëmum*). ⁵⁾ »

Jesuita P. Karel Příchovský z Příchovic zřídil roku 1673 při jesuitském semináři u sv. Bartoloměje v Praze základním kapitálem 2500 zl. rýnských studentské nadání, jež určeno bylo především pro

¹⁾ Jahresber. über das Königl. kath. Gymn. zu Glatz 1832, str. 7 násl.

²⁾ Studijní nadání v království českém (v Praze, nákladem c. k. místodržít. pro Čechy) I, 159.

³⁾ Studijní nadání I, 161.

⁴⁾ Venc. Červenka, Notitia collegii convictorum Soc. Jesu 1671, str. 77. Studijní nadání I, 166.

⁵⁾ Studijní nadání I, 192.

jinocha z rodiny Příchovských; kdyby však nebylo příbuzného Příchovského, mělo nadání udíleno býti jinému mladíku ze stavu rytířského nebo panského, kterýž rodem i jazykem byl by Čech. ¹⁾ »

Kollej jesuitská v Klatovech zřídila roku 1698 ze jmění 1000 zl. rýnských, jež kolleji po mistru Václavu Arnoldovi z Plzně připadlo, při semináři svém studentské nadání. ²⁾ P. Jeremiáš Heintzel věnoval r. 1717 jistinu 3800 zl. rýnských za tím účelem, aby z úroků tři jinoši studující udržováni byli. ³⁾ P. Řehoř Widman věnoval dne 31. října 1718 se svolením svých představených 2500 rýnských k tomu účelu, aby z jich úroků v konviktě sv. Bartoloměje v Praze jeden mladík vychován byl. ⁴⁾ P. Jan Tiller zřídil nadaci pro studující mládež, odevzdav r. 1736 650 zl. obci Horažďovické. ⁵⁾ P. Kristian Schardt zřídil r. 1753 studentské nadání při konviktu sv. Bartoloměje v Praze, věnovav k tomu účelu 2500 zl. rýnských. ⁶⁾ Exjesuita P. Jan Zniovský věnoval r. 1783 jistinu 4100 zl. na studentskou nadaci. ⁷⁾ Bývalý jesuita, později světský kněz P. Václav Absolon, jenž dne 7. dubna 1790 v Praze zemřel, věnoval svým posledním pořizáním svoje jmění částečně k rozmnožení dvou studentských nadání, z části na nové nadání, jež mělo mítí jeho jméno a kterémuž odkázal částku 675 zl. ⁸⁾ Bývalí jesuité, bratři Jan a Josef Fasch angové, z nichž Josef byl později proboštem svatohorským, zřídili roku 1801 studentské nadání, věnovavše na ten účel 1300 zl. ⁹⁾ »

V tajném státním archivě ve Vídni ¹⁰⁾ nalézá se

¹⁾ V. Červenka, Notitia collegii convictorum S. J. 1671, str. 80. — Studijní nadání I, 223.

²⁾ Stud. nadání I, 319.

³⁾ Stud. nadání II, 94.

⁴⁾ Stud. nadání II, 106.

⁵⁾ Ibid. II, 205.

⁶⁾ Ibid. II, 318.

⁷⁾ Ibid. III, 230.

⁸⁾ Ibid. III, 273.

⁹⁾ Ibid. IV, 30.

¹⁰⁾ Duchov. archiv čís. 242. Srvn. Monum. paedag. XVI, 245 sq.

instrukce z roku 1635, jež má nadpis: »O rozdávání pokrmův chudým studentům u fortny vídeňského domu professního.« V instrukci té nařizuje se mimo jiné: Chudých studentů nesmí býti užíváno k domácím pracím; jinak není strava, kterou dostávají, více almužnou, nýbrž mzdou; vzhledem k jemnocitu chudých studentův nesmí dopustiti se, aby přede dveřmi čekali, nýbrž mají do domu býti vpuštěni; polévka, kteráž se jim dává, má býti úplně teplá, a kromě masa a příkrmu má se jim dávatí tolik chleba, kolik na den potřebují. Ve dnech zdržlivosti, kdy nesmí dávano býti maso, budiž chudým studentům ustrojen zvláštní pokrm a k tomu ještě polévka (cum iusta pinguedine). Časem budiž jim dáván papír a peníze na činži; o velkých svátcích: vánocích, velikonocích, svátcích svatodušních, dávejž se jim něco obzvláštního atd. V Mnichově r. 1624 z 1100 žáků bylo jich více než polovice chudých. Pro tyto chudé »bylo hojně pomocných zdrojů. Nehledíc k dobročinnosti soukromé, k možnosti instruktorství, vychovatelství a pulsatorstvím výživu si opatrovati, činili pro ně jesuité i dvůr velice mnoho. Jesuité, kteří již tím, že nebrali žádného školného, chudým přicházeli vstříc, poskytovali jim mimo to ještě učebné pomůcky i hotové peníze.«¹⁾

U brány kollejni ve Štýrském Hradci bylo r. 1684 přes velikou drahotu ještě 65 chudých žáků stravováno.²⁾ Ačkoliv byly v Hradci již dva konvikty, mezi nimiž jeden, do něhož také zcela chudí studenti byli přijímáni, založili ještě roku 1747 třetí internát, t. zv. »Josephinum«, aby hodným a nadaným hochům ze škol chudinských poskytovali v něm byt, stravu a knihy. R. 1749 mohlo 16, roku 1750 dokonce 31 hochů býti vydržováno. Roku 1735 podotýká P. František Wagner ve své Didaktice, že třídní knihy učebné, v nichž učebná látka celého roku v jediném svazku byla shrnuta, vzaly původ svůj hlavně z ohledu k chud-

¹⁾ W. Bauer, »Aus dem Diarium gymnasii S. J. Monacensis« (Mnichov 1878) str. 13.

²⁾ Peinlich, »Grazer Programm« 1870 str. 80.

ším rodičům, jimž nebylo možno kupovati několik různých knih.¹⁾ Dle zprávy P. Neumayra z r. 1753 byly zřízeny při všech kollejích jezuitských knihovny pro chudé studenty, z nichž byly půjčovány také veškerí klassikové, kteří ve škole čtení nebyli, k četbě soukromé.²⁾ Výtěžek ze školních knih byl zhusta se zvláštním dovolením P. generála obrácen ve prospěch chudých studentův.³⁾

Roku 1767 byla ve Štýrském Hradci jesuitům »bezohledně projevena úřední nedůvěra tím, že ustanoven byl světský kommissar, který kontrolovati měl zkoušky chudých studentů, poněvadž bylo mínění, že jesuité jsou příliš shovívaví vůči studentům z nuzných rodin a z nižších stavů.« Dějepisec gymnasia v Štýrském Hradci, Dr. Peinlich, jenž tuto zprávu zaznamenal, poznamenává k roku 1777: »Teprve r. 1777 nastal nápadný úbytek frekvence nejnižší třídy, ježto téměř o třetinu méně žáků do ní vstoupilo, nežli v letech dřívějších. Příčinou toho bylo, že vnější poměry životní co do vydržování chudých studentů staly se obtížnějšími. Jak známo, konali jesuité pro chudé studenty, zejména pro schopné hlavy neobyčejně mnoho, podporující je sami a vybízejíce i jiné k dobročinnosti.«⁴⁾

Také v Bavořích vytýkala vláda jesuitům přílišnou podporu chudých studentův. »Aby obmezen byl ko-

¹⁾ Instructio privata Tyrnaviae 1785, str. 4

²⁾ »Anhang zu den Anmerkungen über die nichtswerthe Rechtfertigung des H. Franz Rothfischer« (Ingolstadt 1753), str. 49.

³⁾ 20. Jun. 1722 P. Generalis scripsit P. Provinciali Rheni inferioris: Poterit R. V. Gymnasio Coloniensi ad restaurandas pauperum fundationes permittere lucrum, si quod ex typis mandatis libris scholasticis eidem obvenire et nulli praeiudicare possit. — Idem P. Gen. 9. Ian. 1723 eandem permissionem etiam pro aliis convictibus pauperum Provinciae concedit, et pro ipso Gymnasio Coloniensi, quod obaeratum sit praescribit, ut pecunia quae P. Regenti illius tum ex tenore fundationis, tum ex promotionibus praesentiae titulo obvenit, cedat in reluenda debita.

⁴⁾ »Jahresbericht des k. k. ersten Staatsgymnasiums in Graz« 1872, str. 10. O tom, co svrchu dále bylo uvedeno, srvn. program z roku 1872, str. 3, 81 a program z r. 1871 str. 13. Srvn. program 1870 str. 80 nsl.

nečně nadmíru četný dorost, bylo 27. března 1762 představeným různých jezuitských škol přísně rozkázáno, aby veškery ony žáky vyloučili, kteří jsou chudí, nenadaní, líní a nemravní... Jesuité snažili se lepší chudé studenty ústavům svým zachrániti a dosíci dovolení k dalšímu vyžebravání podpor pro ně. Mnichovské jezuitské gymnasium samo mělo 42 chudé žáky, kteří modlením se litaní před domy dobrodincův svých chleba sobě vyprošovali. Nyní prosilo představenstvo gymnasia, aby žákům těm dovoleno bylo místo obvyklých litaní budoucně každý týden modliti se hlasitě růženec v kostele sv. Michaela, a to pod dohledem zvláštního od kolleje T. J. k tomu vyslaného Magistra pro benefactoribus; o tom pak měli studenti dobrodincům svým přinášeti písemné potvrzení od školního praefekta.¹⁾ Již dříve, když vláda r. 1761 všeliké sbírky k podpoře studujících zakázati chtěla, upozornil prefekt na to, že by pak mnozí nadějní jinoši studii zanechati musili.²⁾

O nakládání s chudšími žáky píše P. Michael Denis, kterýž od r. 1750 na jezuitských školách v Štýrském Hradci, v Celoveci a ve Vídni jakožto učitel působil, ve své autobiografii: »Při veřejných vyznamenáních lepších žáků bylo možno slyšati často na prvním místě jména sirotků a chudých, a tato snaha po spravedlnosti byla i od vznešeného muže, jehož syn teprve v druhé řadě byl uveden, výslovně pochvá-

¹⁾ Kluckhohn, »Der Freiherr von Ickstatt u. das Unterrichts-wesen in Bayern unter dem Kurfürsten Maximilian Joseph« (Mnichov 1869) s. 41. Ickstatt, vládou ustanovený reformátor školství, jde ve své jednostrannosti tak daleko, že v akademické řeči 28. března 1770 žádal vyloučení všech žáků nemajetných (str. 23); čtyři léta později prohlásil s důrazem: »K studiím neměli by selští synkové zpravidla vůbec býti připouštěni, leda by vynikali neobyčejnými vlohami a měli zámožné rodiče« (str. 26). Takovéto výroky nezvracejí však fakta, že právě u dětí nezámožných rodičův selských nejkrásnější vlohy duševní se nalézají, jež zasluhují, aby všemožným způsobem byly podporovány na prospěch státu a církve.

²⁾ Bauer (I. c. str. 14) soudí, že »jesuitům mnichovským nelze vyčítati, že by zbraňovali studia studujícím chudým jen proto, že byli chudí.« Pro dobu dřívější srv. údaje na str. 13.

lena.« Jakož Denis ve své závěti zvláště na chudé pamatoval, takž založil také nadaci pro chudého studenta, na kterouž nároky míti měl hoch »potřebný, schopný a mravný.«¹⁾

Jiný exjesuita, Cornova, líčí ve své knize »Die Jesuiten als Gymnasiallehrer«²⁾ téměř s jakousi zálibou slabosti někdejších svých spolubratří, jak se zdá, aby tak stůj co stůj vyhnul se výtce strannictví. O nakládání s chudšími žáky praví však Cornova zcela všeobecně: »A nenalézal-liž i nejuznější hoch ve školách řádových veškeré příležitosti ke vzdělání, rovněž tak jako žák nejbohatší? A očekávalo-liž se od tohoto, natož od onoho, že sebe nepatrnějším nákladem peněžítým odmění námahu učitelovu, byt byla to i námaha mimořádná? Znal jsem sám mnohé ze svých řeholních bratří, kteří právě nejchudší žáky, od nichž nemohli se nadíti sebe nepatrnějšího daru, vyučovali ještě v hodinách soukromých. Nebylo by mi těžko jmenovati vážené muže, kteří v lůně chudoby vyrostše, právě těmto soukromým hodinám, jež jim jejich bývalí jesuitští učitelé dávali, mají co děkovati, že zaujímají nyní čestné úřady.«³⁾ Jinde pak píše Coronova: »O nejednom ze svých řeholních spolubratří vím, že z peněz, jež jim láska jejich rodičů nebo příbuzných, často i dobrotivost představených poskytla, chudým studentům knihy opatrovali, je šatili anebo i jinak podporovali.«⁴⁾ Aniž tomu mohlo býti jinak: »Vždyť již v noviciátě slyšel nastávající jesuita denně zásadu: Dar mo jste vzali, dar mo dejte! Řád — tak mu bylo často připomínáno — učí tě všemu, čeho potřebuješ, aniž bys na to něčím přispívati musil; za to jest tvoji povinností, abys také ty jiné zdarma vyučoval. Nečin tudíž naprosto žádného nároku na odměnění služby, kterouž bližnímu prokazuješ a jen z bratrské lásky prokazovati máš. A jinoch vlivu příkladu tolik přístupný viděl, že tuto zásadu

¹⁾ Denis, Literar. Nachlass I, 35, 69.

²⁾ V Praze 1804.

³⁾ Str. 212.

⁴⁾ Str. 221 násl.

jesuité skutečně uvádějí ve skutek.¹⁾ O svém »důstojném rektoru Františku Oppersdorfovi z hraběcího rodu téhož jména, muži, jenž s poněkud neúhledným zevnějškem spojoval moudrost a pravou laskavost« — podotýká Cornova s důraznou pochvalou: »Nic nedojalo mne tak jako opěťovaná jeho připomínka: synu nejhudšího, v očích světa nejnižšího otce má professor nahrazovati onu podporu a pomoc, kterouž dítky bohatých a vznešených rodičův doma požívají.«²⁾

Ve službách morem nakažených. — Jestliže těžké katastrofy stihnou některou zem, ukáže se fráze v plné své prázdnotě a nicotě, tím jasněji však září pravá láska a obětavost. V dřívějších dobách, kdy člověk vůči mnohým nakažlivým nemocem byl téměř úplně bezbranným, šli ti, kdož se nemocných ujímali, zpravidla jisté smrti vstříc. Přes to však věnovali jesuité služby své morem nakaženým. Nepřátelé jesuitů, nemohouce tohoto fakta popírat, snažili se aspoň podezřívati pohnutky. Židovský spisovatel Sugenheim musí sice připustiti, že jesuité »všem nemocným a nešťastným, zvláště za moru r. 1597, byli neunavnými pomocníky... Loyolovci ukazovali se všude horlivými ošetřovateli trpících. Tak na Eichsfeldu zemřel Martin Weinreich a v Tyrolsku Jan Gualter následkem obětivosti své.« Avšak — tak míní Sugenheim — to činili jesuité pouze tam, kde se chtěli zakořeniti. »Vidíme, jak zcela jinak počínali si Loyolovci v oněch zemích a v oněch dobách, kde se chtěli teprve zakořeniti, nežli v oněch krajinách, kde již pevně byli usazeni. Tento rozdíl v počínání si jesuitův musíme míti na zřeteli, chceme-li v ducha řádu vniknouti a po zásluze jej oceniti.«³⁾

Sugenheim mohl již z fakt, jež sám uvedl, přesvědčiti se o nesprávnosti svého tvrzení; neboť na Tyroly nehodí se přece jeho argument, ježto tam je-

¹⁾ Str. 214.

²⁾ Str. 135.

³⁾ Sugenheim, Geschichte der Jesuiten in Deutschland I, str. 82.

suité v roce Sugenheimem uvedeném, totiž 1598, již byli »zakořeněni«. Nesprávnost tvrzení Sugenheimova ukáže se ještě pádněji, podíváme-li se o půl nebo o celé století později do míst, kde jesuité již dlouho byli v pokojném držení svého postavení.

Roku 1631 píše P. Laymann: »Nedávno za moru nabídl se páteru provincialovi asi sto jesuitův, a to pouze z naší (hornoněmecké) provincie, co nejnaléhavěji, bez ohledu na život svůj k duchovní potěše nemocných.«¹⁾ Laymann míní nepochybně mor z roku 1628, kterýž tak silně zuřil, že na př. v Augšpurku nezřídka každého téhodne 500—700 osob morem umíralo. Dva jesuité, kteří se službě morem nakažených zasvětili, a jimž magistrát vykázal o samotě stojící dům, padli brzo za obět lásky k bližnímu.²⁾ I hlásili se ihned zase mnozí jiní jesuité, že vstoupí na místo zemřelých. Provincial hornoněmecké provincie vydal oběžník podřízeným svým s vyzváním, aby přihlásili se za dobrovolníky k ošetřování morem nakažených. Tu došlo ho tolik dopisův, že již sbírka výňatků z nich, jak podotýká P. Kropf, dějepisec hornoněmecké provincie, celou knihu by naplnila. Dojemné jsou výňatky, jež P. Kropf z dopisů těch uvádí, tak na př. z dopisů proslulého dějepisce P. Ondřeje Brunnera, P. Jindřicha Lampartera a P. Kašpara Wangnerecka.³⁾ Nabízeli se také mnozí, kteří výslovně doznávají, že jejich přirozenost sice strašlivé služby té se děsí, nicméně prosí naléhavě, aby k službě morem nakažených byli připuštěni.⁴⁾ Mnozí jesuité padli svému heroismu za obět.⁵⁾

¹⁾ Laymann, Iusta defensio str. 179. — Pohříchu nečiní se o této obětivosti v dějinách Tovaryšstva mnohdy ani zmínky. Ve zprávě určené P generálovi, uložené v říšském archivu, se praví: »Memini ingruente peste a plurimis e diversis provinciae locis ac personis eiusmodi epistolas petitorias datas esse ad R. P. Provincialem inserviendi pestiferis, ut salvo meliore iudicio putem citra iniuriam dissimulari in historia societatis non posse... sed dissimulatum est.« Sitzungsberichte der Bayer. Akademie, Histor. Klasse II. (1872) 171. — Pro dobu až do r. 1618 viz doklady u Jansse na, Geschichte des deutschen Volkes V, 196 n.

²⁾ Kropf ad an. 1621—1630, str. 443 násl.

³⁾ Kropf, l. c. str. 447 násl.

⁴⁾ Ibid. str. 450.

⁵⁾ Ibid. str. 455 násl.

Hůře ještě rádil mor v horním Německu r. 1634. Provincial Gualt. Mundbrot vydal okružník, v němž vyzývá členy Tovaryšstva, aby nešťastné vlasti přispěli ku pomoci. Staří i mladí, učení i neučení o závod ucházeli se o to, aby jich užito bylo na nejobtížnějších místech ve službě morem nakažených. Některé z jejich dopisů byly vydány tiskem; jsou to krásné útěšné projevy hrdinské myslí obětivé lásky uprostřed hrůz války nejstrašlivější ze všech, které vůbec v Německu kdy zuřily.¹⁾ »Vidíte, provinciále« — tak píše jeden z těch, kteří ucházeli se o službu při morem nakažených, — »neštěstí naší vlasti. Již 40 našich bratří ve dvou měsících padlo smrti za obět... Prosim a zapřísahám Vás, ctihodný Otče, všemohoucím Bohem a všemi svatými, připusttež, abych se obětoval. Jest to obět sice malá, kterou přináším, ale milost Boží shlíží milostivě také na nepatrný dobrý skutek.«²⁾ Mor rozšířil se tak, že v jediném Mnichově roku 1634 na 15.000 lidí smrtí bylo zachváčeno.³⁾ Z jesuitů mnichovských zemřelo jich toho roku 30; většina jich zemřela morem. Z těch, kteří morem nakaženým sloužili, neušel žádný smrti; mezi nimi byl i rektor a ministr kolleje. V Landshutě zemřelo 5 jesuitů ve službě morem nakažených, v Řezně 7 během dvou měsíců,⁴⁾ v Ambergu bylo 11 smrtí do hrobu skláceno.⁵⁾ Ve Štraubinku (a okolí) podlehl prý moru v onom jediném roce 18.000 lidí. Z tamějších 6 jesuitů zaplatilo 5 svoji lásku k bližnímu smrtí.⁶⁾ V Ingolstadtě zemřelo 15 jesuitův, a 6 z nich ve službách morem nakažených;⁷⁾ v Halleinu zemřeli z tamních 4 jesuitů 3 jako obět lásky.⁸⁾

Roku 1649 vyzval provincial hornoněmecké provincie P. Vavř. Keppler podřízené své, aby k obsluze morem nakažených přihlásili se ti, které by to těšilo.

¹⁾ Kropf, l. c. 1631—1640 str. 246 násl.

²⁾ Ibid. str. 248 násl.

³⁾ Ibid. str. 254.

⁴⁾ Ibid. str. 276.

⁵⁾ Ibid. str. 279 násl.

⁶⁾ Ibid. str. 287 násl.

⁷⁾ Ibid. str. 291 násl.

⁸⁾ Ibid. str. 304 násl.

Odpovědi z části byly uschovány a uloženy jsou v originálech v říšském archivu v Mnichově.¹⁾ Stůjtez ze pouze některé příklady. Mezi prvními přihlásil se dne 24. srpna 1649 rektor kolleje hallské, slavný moralista Jiří Gobat: žádal, aby byl první ze všech povolán k obsluze morem nakažených. Kristian Roschmann z Augšpurku zapřísahá 24. září provinciala při krvi Kristově, aby jej přede všemi jinými vydal nebezpečí v šanc, jestli prý silné konstituce tělesné a za moru v Mnichově byl prý vždy exponován; on sám že mrtvé pochovoval. Jeho učitelský a kazatelský úřad že snadno jiný převezme. František Urspringer z Landsbergu připomíná 26. září oba sliby, jež složil, totiž že bude mládež v nejnižších třídách vyučovati a že bude vždy hotov k obsluze morem nakažených.

V tajném státním archivu vídeňském nalézá se seznam jesuitů, kteří od r. 1640 až do r. 1715 v české provincii při tělesné obsluze morem nakažených zemřeli. K tomu připojena jest poznámka: »Nejsou zde v počet pojeti ti, kdož v leženích vojenských nebo ve štacích missijních anebo v kollejích morem se nakazili, když nemocným svátostmi přisluhovali a k smrti je připravovali; počet takovýchto osob páčí se na 400—500.«²⁾ Od 4. března do 25. srpna 1680 zemřelo pouze v Praze při obsluze nemocných občanův a vojákův 20 jesuitů, jejichž jména a den úmrtí uvádějí se ve zvláštním seznamu.³⁾ Dne 6. února 1681 zaslal

¹⁾ Ies Fasc. 9, čís. 92. Také z let 1666 a 1667 uloženy jsou tam podobné listy.

²⁾ Vídeň, Tajný státní archiv: Oddělení záležitostí duchovních čís. 470.

³⁾ Tamtéž čís. 423. V měsíci říjnu vysláni první jesuité do nemocnic; dne 3. března 1680 přišla zpráva, že P. Krištof Heisler první z nich umřel; hned poslán jiný na jeho místo; potom přicházely častěji zprávy, že ten neb onen z jesuitův nemocné ošetřujících zemřel. Do 25. srpna bylo jich z kolleje klementske vysláno k obsluze nemocných 24; z nich se vrátil jen jeden, P. Jan Malobický — ostatní umřeli všickni. P. Malobický vydržel v Lazaretě plných 6 měsíců; nakazil se sice, ale nezemřel, nýbrž neustále chřádnul, až po 3 letech jej Bůh povolal. Okresy, kde jesuité sloužili, byli: první a hlavní v »Lazaretě«. Byla to veliká, na spěch zřízená nemocnice v Košicích, kamž zavázeli nakažené nemocné z Prahy, tak že tam někdy 700, 800 i 900

purkmistr a rada města Brna »Veledůstojnému v Pánu duchovnímu a veleučnému Pánu P. Spanauerovi« děkovací list za služby v době moru prokázané: »Jak namáhavé, užitečné a znamenité služby Vaše Veledůstojnost v době moru s neunavnou horlivostí dnem i nocí pro spásu duší a z lásky k bližnímu prokazovala, jest nejen nyní ve městě i v zemi vůbec známo, nýbrž zaznamenáme je také na věčnou paměť pro potomstvo své... A takž bylo naší povinností, abychom Vám, jakož tímto listem činíme, vzdali povinný svůj dík.«¹⁾

Přemnohé takovéto děkovné listy docházely v této době představeného Tovaryšstva. V okružníku generála Olivy ze dne 19. dubna 1681 se praví: »Za moru, jenž téměř dvě léta v rakouské a české provincii zuřil, projevovali mnozí členové Tovaryšstva takovou horlivost v tom, aby, pohrdajíce vším nebezpečím nakažení, sloužili morem nakaženým, že v neštěstí tak velikém nemohl jsem si nad to přáti útěchy větší. Ukazoval se v obou provinciích neobyčejná horlivost v touze po obtížné službě, a to i u vynikajících mužů, kteří vzdali se svých úřadů jakožto představení, professoři a kazatelé, aby pospíšili do špitálův a o závod k představeným s naléhavými prosbami se obraceli — podívaná zajisté, jež v dějinách zřídka se vyskytá. V každé z obou provincií bylo pak ustanoveno více nežli sto osob ke službě morem nakaže-

ubohých lazarů leželo; neměli je kam klásti, ale »tak prý po zemi leželi, jako ve znic leží snopy na poli.« Druhá štace byla v Betlémě, nedaleko betlémské kaple; třetí, ze všech nejchudší, na Vinohradech; čtvrtá na »velkém ostrově« (Štvanici) pro nemocné vojáky, pátá v malostranských školách. Zemřelým jesuitům postavil někdo pomník, který podnes v úctě zachován, na Vyšehradském hřbitově stojí, jeden z nejstarších hrobních pomníků v Praze. Pomník ten nese nápis: slste Vltor, et haC In tabeLLa, Charltatls VICtlMas peste InfeCtos lesV Veros Lege soClos. Připsána jména zemřelých, ač ne všechna. Jindy se našel tento pomník na hřbitově malostranském v Košířích, odkudž nečávně na hřbitov Vyšehradský jest přenesen. J. Svoboda v Čas. katol. duch. 1876, str 189—190.

¹⁾ Originál ve Vídeň. stát. archivě: odděl. záležitostí duchov. čís. 442.

ných; z nich padlo jich v rakouské provincii 41, v české pak 51 lásce blíženské moru za obět. I dostávám nyní listy plné děkův a chvály od duchovních i světských vrchností, v nichž pisatelé výslovně ujišťují, že při tak častých pohromách největší pomoc nalézali u členů Tovaryšstva.«¹⁾

Příkladem takovéhoho, u představených svých o posluhování morem nakaženým naléhavě se ucházejícího jesuity z této doby jest P. Bedřich Bridel. Byl dříve professorem rhetoriky, ředitelem tiskárny atd.; nyní pak v 61. roce svého věku, učinil slib, že zasvětil se službě morem nakažených, a poslal formuli tohoto slibu svému představenému. Zní pak slib ten takto: »Ježíš, Maria, Josef. Já, Bedřich Bridel, slibuji božskému Majestátu, že sloužiti budu morem nakaženým. Dobrotivost tvou, ó Bože, prosím skrze krev Pána našeho Ježíše Krista, abys mi jak ke slibu samému, tak i k jeho provedení hojně milosti propůjčiti ráčil.« A když pak obdržel vytoužené dovolení, napsal 30. září 1680 díky oplývající list svému představenému, prose za požehnání a za odpuštění všech chyb svých. Pospíšil do Kutné Hory, kdež mor nejkřutěji rádil; uprostřed práce podlehl již 14. dne svého obsluhování nemocných, 15. října 1680, hrozně nákaze.²⁾

¹⁾ Vídeň, tajný státní archiv: Duchovní záležitosti čís. 441. Uvedená čísla zdají se býti spíše příliš nízká nežli příliš vysoká. Tištěný jeden list, uložený ve vídeňském státním archivě (Duchovní archiv 479), obsahuje podrobný seznam jesuitů r. 1679 zemřelých. Mezi nimi nalézá se jich z provincie rakousko-uberské čtyřicet, kteří v době od 22. ledna do 18. prosince 1679 při ošetřování morem nakažených byli zemřeli; na Vídeň samu připadá jich 13.

²⁾ Vídeň, Státní archiv: Duchovní odd. čís. 470. Jiný příklad: V Klementině v Praze byli tenkrát dva bratři Spanbergrové, rodem z Jindřichova Hradce; starší, Jakub, byl professorem theologie, mladší, Šimon, českým kazatelem. Starší právě byl u P. rektora, prose za poslání, když za ním přišel mladší s toutéž prosbou. Tu povstala jakási svatá zehravost. Mladší ukazoval na svou sílu a zdraví své, starší se dovolával práva staršinstva. P. rektor dal silnějšímu přednost, Bůh ji dal staršímu, neb starší umřel dne 7. června, kdežto mladší ještě 19 dní vydržel. J. Svoboda v Čas. kat. duch. 1876, 189.

Hrozně řádil mor v Čechách v letech 1713—1714. Dle zevrubného seznamu zemřelo od 1. června 1713 do 30. dubna 1714 v jediné Praze a okolí 50.734 osoby. Od 6. září 1713 do 23. ledna 1714 padlo ze 30 členů Tovaryšstva Ježíšova, kteří se službě morem nemocných věnovali, 15 za oběť svému heroismu.¹⁾ Jak strašlivá bída tehdy panovala, seznáváme z listu, jež rektor kolleje u sv. Klementa v Praze dne 25. září r. 1713 zaslal zdravotní kommissi: »P. Karel Hamsa, kněz našeho Tovaryšstva, jenž v okolí Vršovic a Podola na vinicích o morem nakažené pečuje, oznamuje mi, že v končinách těch leží na veřejných cestách pod širým nebem tu a tam mrtvolky morem zemřelých, i pokládám za svou povinnost slavné kommissi o tom podati zprávu.«²⁾

Tato pražská zdravotní kommissie (»Consilium Sanitatis«) poslala rektoru u sv. Klementa srdečný děkovný list, v němž se praví: »Z výkazu podaného nám k vlastní žádosti naší seznali jsme nejen počet oněch pánů páterů, kteří při strašlivé nákaze tak ochotně a statečně pro spásu duší tělo i život svůj veřejnému blahu zasvětili, nýbrž i, že za to vše, co chudým nemocným ze svého věnovali a tím veřejnosti obětovali, nežádají pro kollej nejmenší náhrady. Jakož pak tento náš od Jeho Veličenstva milostivě zřízený zdravotní výbor tuto apoštolskou horlivost a péči, jakož i při tom prokázanou ochotu s obzvláštní pochvalou uznává, a o tom Jeho císařskému Veličenstvu zprávu podati neopomene, nemůžeme zatajiti lítost svou nad tím, že Tovaryšstvo při této obětovné činnosti ztratilo mnoho zdatných členů, jakož i nad tím, že v těchto neblahých časech nemáme před rukama tolik prostředků, abychom tuto svoji uznalost

¹⁾ Vídeň, Státní archiv č. 423. Památku tří z nich, kteří v okolí Vršovic o morem nakažené pečovali a při tom zemřeli (byli to: P. Pavel Šimonides, Jirí Karas a Ferdinand Richtik), hlásá mramorová deska, zasazená na kostele Vršovickém. Na desce té se čte, že ji »posuít grata vicinia«. J. Svoboda v Cas. kat. duch. 1876, str. 243 a ve Sborníku hist. kroužku seš. 1. (1893) str. 109.

²⁾ Vídeň, Státní archiv č. 423.

slušnou náhradou na jevo dali, nieméně však aspoň věnujeme tímto 500 zl. jakožto příspěvek na zřízení oltáře sv. Františka Xaverského v novém kostele sv. Klementa.«¹⁾

Této obětavé činnosti ve službách morem nakažených oddávali se jesuité ve všech zemích a ve všech dobách. P. Alegambe uveřejnil r. 1658 v Římě knihu: »Oběti lásky z Tovaryšstva Ježíšova«,²⁾ v níž dílem krátké životopisy, dílem jen jména těch jesuitů sděluje, kteří padli za oběť službě trpících spolubližních v dobách nakažlivých nemocí. Ačkoliv jeho údaje nejsou úplné, obnáší přece pro dobu 1556—1657 uvedený od Alegamba počet těchto obětí křesťanské lásky více než tisíc (1197). Dle velmi neúplných údajů odhaduje se pro léta 1697—1726 počet na 313,³⁾ číslo, jež vzhledem ke svrchu uvedeným jednotlivostem zajisté velice jest nízké.

Za moru, jenž v letech 1720 a 1721 v jižní Francii řádil, vystupovali jesuité všude jakožto pomocníci; dle katalogu provincie lyonské z let 1720 až 1721 zemřelo ve službách morem nakažených v Marseille 16, v Aix 10, v Toulonu 4, v Arlesu 6 jesuitů.⁴⁾ Na hřbitově v Cařihradě odpočívá pod jediným náhrobním kamenem 13 jesuitů, kteří ve službě morem nakažených zahynuli.⁵⁾

Pozdější jesuitský gen. Roothaan, jenž v Rusku do Tovaryšstva vstoupil, musil se svými spolubratry prchati před vojsky Napoleonovými, jež do Ruska vtrhla. V listě svém ze dne 6. srpna 1814 vypravuje o tom, co zažil ve válečném roce 1812—1813, takto: »Naši pateri připravili na rozličných místech a také i v kollejích množství zajatců k smrti... Tato duchovní služba stála mnohé z našich kněží život. Mezi nimi byl také P. Flajolet, můj dobrý přítel a stálý průvodce na všech cestách mých. Byl také povolán

¹⁾ Opis v Duchovním archivu čis. 423. Jiné jednotlivosti v rukopise čis. 7981 ve vídeňské dvorní bibliothéce.

²⁾ Heroes et victimae charitatis Soc. Jesu.

³⁾ Crétineau-Joly, l. c., IV³, 428¹.

⁴⁾ Crétineau-Joly, l. c. IV, 428.

⁵⁾ Ibid. V³, 3.

do Opočky, aby uděloval zajatcům duchovní potěchu. S horoucí horlivostí věnoval se této práci, takže po dvou nebo třech téhodnech upadl v nemoc, která jej stála život. Štasten, kdo v tak vznešené práci život svůj za bratry své položil!«¹⁾ V jiném psaní, datovaném v Puše 26. ledna (7. února) 1813, sděluje P. Roothaan: »Mnozí z našinců byli tak šťastni, že život svůj obětovali v obsluze nemocných a raněných v lazaretech. V posledních čtyřech měsících ztratili jsme 17 osob, jež vesměs, až na 3 nebo 4, nakaženy byly nemocnými vojíny a zemřely následkem nákazy.«²⁾

Roku 1831 schvátla cholera pouze v Haliči více než 80.000 lidí: jesuité pracovali dnem i nocí ve službách nemocných, ale toliko jeden z nich padl při ošetřování nemocných nákaze za oběť.³⁾ Roku 1837 zuřila cholera v Římě; více než tři sta jesuitů věnovalo se po dva měsíce obsluze nemocných.⁴⁾ Odvolává se na Macaulaye píše Bedřich Hellwald: »Když v naší době nová strašlivá nákaza šířila se světem, když v několika velikých městech bázeň veškery společenské svazky rozloučila, když lékařské pomoci za žádnou cenu nebylo lze dostat, když i nejsilnější přirozené pudy ustoupily lásce k životu: i pak stál jesuita u chudobného lůžka... a skláněl se k morem nakaženým rtům, aby postřehl mdlé zvuky zpovědi.«⁵⁾

Více lásky k vlasti nemůže nikdo na jevo dáti leč tím, že dobrovolně položí život svůj za blaho bližních svých.⁶⁾

Dvacet pět let v Německu. — V Německu byli jesuité po celé čtvrtstoletí před očima všech

¹⁾ J. Alberdingk-Thijm, Levensschets van P. Joannes Philippus Roothaan, generaal der Sociëteit van Jezus (Amsterdam 1885) str. 49.

²⁾ Alberdingk-Thijm, l. c. str. 49.

³⁾ Crétineau-Joly, l. c. VI³, 57.

⁴⁾ Ibid. VI, 236. Srv. str. 342.

⁵⁾ Hellwald, Culturgeschichte II² (Augšpurk 1877), 461.

⁶⁾ Veškery zde uvedené údaje jsou neúplné a mezerovité; i co se týče Německa jest brán ohled pouze k jihu; pro západní a východní provincie bylo by lze nahromaditi údaje takové ve stejné hojnosti. Dle rukopisných úmrtních seznamů zemřeli na př. r. 1710 v jediné řádové provincii, Litevsku, 92 jesuité ve službách morem nakažených.

konfessi a úřadů většinou protestantských. Činnost těchto 25 let zasluhuje především povšimnutí, jde-li o to, aby bylo rozhodnuto o tom, zda dnešní jesuité, zvláště pak jesuité z Německa vypuzení, mohou právem viněni býti z nevlastenectví. Musí býti tudíž veden především důkaz záporný, jenž ukázati má, že jesuité v soukromém životě svém nijakými zločiny se neprovinili, jež by s pravou láskou k vlasti neřídili se uvésti ve shodu, potom vésti dlužno důkaz pozitivní, že totiž jesuité ve službách obecného blaha neřídili se egoismem, nýbrž že skutečně přinášeli oběti.

Tento negativní i pozitivní důkaz podávají evidently akta německého říšského sněmu z r. 1872. V každé ze tří porad konaných o vyhnání jesuitů mohlo od odpůrcův proskripčního zákona bez odporu konstatováno býti faktum, »že po 25letém působení Tovaryšstva Ježíšova v německých zemích nemohl býti uveden ani jediný přečin, ani jedině protizákonné jednání, jehož by se byl byl jediný jen člen jesuitského řádu byl dopustil« (Mallinckrodt, 14. června r. 1872). K témuž faktu poukázal hrabě Ballestrem při druhé poradě a připojil k tomu otázku: »Byly snad ti, kdož v pruském národním shromáždění daně odpírali, jesuité? Byli členové štuttgarského rumpfparlamentu jesuité? Kdo stál na barikádách v Berlíně, ve Vratislavi, v Drážďanech? Jesuité snad? Kdo bojoval v Bádensku a Rýnském Falcku? Byli to jesuité?« Při třetí poradě prohlásil August Reichensperger, že přes opětovné vyzvání nebyl proti jesuitům ani jediný fakt přednesen: »Žádali jsme m a r n ě důkazy a fakta.« A onen poslanec, jenž nejprudčeji ze všech proti jesuitům mluvil, musil sám doznati: »Jednotlivci nebude možno ničeho dokázati.«¹⁾

¹⁾ Doklady dle stenografické zprávy v publikaci Warkö-nigově »Socialdemokraten und Jesuiten« (8. vyd., Berlín 1890) str. 41 násl. Také něco z toho, co dále uvádíme, bylo z tohoto spisu čerpáno. Srv. spis biskupa Kettelera »Das Reichsgesetz vom 4. Juli 1872, betreffend den Orden der Gesellschaft Jesu und die Ausführungsmaßregeln dieses Gesetzes« (Mohuč, Kirchheim 1872) str. 15.

Pro blahodárné působení a obětavost německých jezuitů mohli se obhájcové jejich v německém říšském sněmě odvolati na »celý německý episkopát, veškeren katolický lid« (Moufang, 15. května 1872). Mallinckrodt pravil v řeči své dne 14. června 1872: »Bylo vám z měst i venkova, od vznešených i nízkých, předloženo na tisíce svědectví, a to zvláště z krajín, kde řád jezuitský působil; veškera tato svědectví shodují se ve výrazech nejrozhodnějšího uznání a největší chvály. Bylo vám předneseno vysvědčení, jež před několika desetiletími pruská vláda jezuitům vydala, — vysvědčení velice se lišící od vysvědčení, jež dnes pan říšský komissař podává, a jež nedovede oprítí o nic jiného, leč o autoritativní výrok této sněmovny — že totiž se strany státní moci není sebe menší příčiny k tomu, aby působení jezuitského řádu něco bylo vytýkáno. Byla vám dále předložena vysvědčení ředitelstva dobrovolné péče o nemocné o činnosti, a to obětavé činnosti tohoto řádu za poslední války.«

Z války francouzsko německé uvedl Mallinckrodt při téže debattě následující fakt: »Před několika lety stal jsem se po smrti jednoho ze svých příbuzných poručníkem jeho dítek. Tři nejstarší synové nalézali se tehdy v jezuitské koleji ve Feldkirchu. Když byli tam studia svá ukončili, vstoupili dva z nich do vojska. Nejstarší byl teprve několik dní důstojníkem, když vytáhnouti musil do pole. Bojoval u Wörthu i jinde. Byl mezi těmi několika málo muži, kteří v okamžiku, kdy v bitvě u Sedanu dán byl signál k příměří, pronikli až k palissádám pevnostním. Súčastnil se všech bitev svého bataillonu a vrátil se, trojnásob vyznamenaný byv od Jeho Veličenstva krále a ode dvou jiných německých knížat. Druhý bratr byl dělostřelcem, povýšen byl v poli na důstojníka a padl u Coulmières. Třetí stal se jezuitou. Uposlechl prvního vyzvání k ošetřování raněných a nemocných, onemocněl sám neštovicemi, i vrátil se domů vyléčit se, jakmile však se pozdravil, odebral se znovu do lazaretu, aby věnoval se dále ošetřování nemocných a raněných vojínů.«

Jako hr. Ballestrem v německém říšském sněmě 17. června 1872 vydal svědectví o pozhnaných pracích jezuitů ve Slezsku, podobně Kessler poukázal k blahodárné jejich činnosti v Porýnsku: »Prohlédněte sobě některý z našich spolků střídmosti, jež byly založeny od jezuitův. Zeptejte se kteréhokoliv ze členův jejich, jichž jest na sta, jaký byl jeho rodinný život tehdy, dokud ještě jezuitů neznal, a jaký byl potom; všimněte si, jak jezuité lidu celé srdce své přinášejí vstříc, a pak pochopíte, proč lid s celou duší lpí na těchto svých apoštolech.« (Řeč konaná 19. června 1872.)

Pro Vestfalsko budiž uvedeno jediné pouze svědectví, jež obsahuje oficielní »Šestá zpráva kommissee petiční«. Práví se tam: »Tovární ředitel Mayer a spol. v Bochumu protestují proti urážlivým pro všechny katolíky Německa vexacím řádu, jehož činnost ku blahu církve a státu, působící zvláště také na socialní půdě proti destruktivním tendencím, znají z vlastní zkušenosti.«¹⁾

Táž oficielní zpráva kommissee obsahuje celou řadu krátkých výtahů z petic, v nichž jezuitům vydává se svědectví, že »vždy učili poslušnosti ke světské vrchnosti a že jsou hrází proti hroživé internacionále«; že »u těch, kdož s jezuitu obcovali anebo jejich duchovnímu vedení byli svěřeni, nikde neutrpěla újmy úcta k zákonům a vrchnosti povinná«; že »lidu katolického vždy poslušnost k vrchnosti, zachovávaní státní ústavy a poslušnost k státním zákonům vštěpovali«; že petenti »v posledních 20 letech stopovali činnost údů Tovaryšstva Ježíšova v obci své, že však od nich nic neslyšeli, co by státu bylo nebezpečno, nýbrž vždy jen to, co tvoří pravý nerozborný základ každého státu, totiž víru v Boha, poslušnost vůči světským i duchovním představeným a spravedlnost vůči spoluobčanům.«²⁾

¹⁾ Akta říšského sněmu 1872 čís. 64, II, 21.

²⁾ »Sechster Bericht« l. c. II, 2. 4. 23. Čtrnáctá zpráva: »Akta říšského sněmu« čís. 141, II, 116. Mnohá jiná, ve zprávách kommissee neobsažená svědectví viz u Moufanga »Actenstücke

O činnosti jesuitův ve službách nemocných a raněných v německo-francouzské válce podává stkvělé svědectví »Generální zpráva centrály družstva Johanniscko-Maltézského v Porýnsku-Vestfálsku«: »Bez velikolepé obětavosti řehole františkánské a Tovaryšstva Ježíšova, kteréž k dotazu, kolik as členů stojí k dispozici, odpověděly: ‚Po případě celá provincie‘, bylo by nemožno bývalo potřebě jen poněkud vyhověti. Řeholníci zanechali studií svých a věnovali se nezvyklému ošetřování nemocných, a to s takovým úspěchem, že zdálo se, jakoby neznali žádného jiného zaměstnání. Obětavost a poslušnost způsobily, čehož by pouhý cvik nedosáhl. Královský kommissariát pro dobrovolné ošetřování nemocných, jenž sídlo své měl ve Versailles, povolal celkem 24 milosrdných bratří, asi 65 jesuitův a 40 františkánů s jejich duchovními správci do polních lazaretů.«¹⁾

Berlínská úřední »Zpráva o dobrovolném ošetřování nemocných ve válce 1870—1871« vyslovuje pochvalu také jesuitům z Maria-Laach, že »až do konce v lazaretech s velikou obětavostí konali služby lásky bliženské.«²⁾

Ze mnohých svědectví lékařův o této činnosti jesuitů stačí uvést úsudek jistého protestantského lékaře, jenž jinak prozrazuje ne právě nejsprávnější pojmy o jesuitech. Praví o svém lazaretu: »Neunavně pracovalo pět porýnských jesuitů, z nichž jeden při ošetřování nemocných dysenterii padl za oběť. Věrným plněním povinností získali sobě největší úcty lékařů i nemocných.«³⁾

str. 9—80. — Stkvělé svědectví protestantského zpravodaje Gerlach a ze dne 12. února 1853 o požehnaném ovoci jesuitských misí po roce 1848, jež vydáno bylo na základě úředního materiálu, viz u Warnköniga, l. c. str. 56.

¹⁾ Generalbericht der Centralstelle in Köln 1872 str. 36 n.

²⁾ Bericht über die freiwillige Krankenpflege in Berlin 1871, str. 37.

³⁾ A. Burkhardt, »Vier Monate bei einem preussischen Feldlazaret während des Krieges 1870. (Basilej 1871), str. 13. Srvn. L. Rupprecht, »Militärärztliche Erfahrungen während des Krieges 1870—71 (Würzburg 1871) str. 118.

Co se týče lásky k rodné půdě a věrnosti k rodu panovnickému, nemůže jesuitům učiněna býti žádná oprávněná výčitka. Tvrdí se sice, že prý jesuité toliko katolickým, nikoliv však protestantským vládařům věrnost prokazovali, nelze však tohoto tvrzení ničím dokázati. Jako jesuité XVI. století, tak učí také jesuité nynější, že dle rozkazu Ježíše Krista a dle učení apoštola národův i pohanské vrchnosti poslušnost prokazována býti má; tím více tedy že dlužno poslouchati vrchností křesťanských. Toť jest učením katolické církve, a jesuité neučí nauce jiné. Jest známo, že Bedřich II. vzal v ochranu jesuity, co se týče jejich věrnosti k němu. Nejnovější dějepisec Slezska, pruský tajný archivní rada Grünhagen, praví: »Král v různých listech k francouzským přátelům svým odůvodňoval, proč jesuitům poskytuje ochrany; praví, že od svých jesuitů není se báti státu nebezpečných intrik... A nezklamal se král v naději své, že ochranou, kterou jesuitům v době pronásledování poskytne, zaváže je sobě k díkům a že je sobě nakloní. V jejich řadách nalezl skutečně hojně a horlivě přívržence a ctitele.«¹⁾

Tvrdilo se také: »Jesuita nemá lásky k vlasti, poněvadž nezná lásky k rodičům.« Tento nedostatek lásky k rodičům však dochází náležitěho objasnění jediným slovem ordinata charitas,²⁾ láska náležitě spořádaná, kterouž konstituce řádové od každého jesuity požadují. Láska křesťansky spořádaná požaduje od každého člověka lásku k rodičům, k sou-

¹⁾ Grünhagen, Schlesien unter Friedrich dem Grossen, II. (Vratislav 1892), 449. Srvn. K. A. Menzel, Deutsche Geschichte VI², 70: »Jesuité osvědčili se veskrze jakožto poctiví, králi věrní mužové«.

²⁾ Tento výraz, na němž tu vše záleží, nedovedl göttinský profesor Tschackert (»Die Unvereinbarkeit des Jesuitenordens mit dem Deutschen Reiche« Berlin 1891) přeložiti, proto píše vždy v uvozovkách »ordinirte Caritas« a argumentuje pak proti jesuitům. Jest však přece nejprvnějším požadavkem kritiky, aby ten, kdo útočí na nějaký text, dobře mu rozuměl. Tschackert dopustil se ostatně ještě jiných poklesků překladových. A jako falešné překlady, tak i »fakta« úplně smyšlená přijímá Tschackert za podklad svých argumentací, na př. že jesuitským zpo-

rozencům, k vlasti. Kdyby na př. mladý muž chtěl opustiti nuznou matku svou, aby do některé řehole vstoupil, nebyl by přijat do žádného katolického řádu, a také ne do Tovaryšstva Ježíšova, jehož ústava to zapovídá, leč by o nuznou matku dříve dostatečně bylo postaráno; neboť dle spořádané lásky dlužno nejprve zachovati čtvrté přikázání a pak teprve splnění evangelických rad.

Jakož však násilné odloučení vojína do boje táh-noucího od otce a matky nevyklučuje nejnroucnější lásky k rodičům, tak jí nevyklučuje ani rozloučení se řeholníka s domem otcovským; jako vyšší blaho celku od vojína žádá tuto těžkou oběť a posvěcuje ji, tak posvěcuje ve větší ještě míře láska k Bohu a k nej-vyšším statkům lidstva přetěžkou často oběť, kterou řeholník dobrovolně a s radostnou obětavostí přináší. Prospívá-li činnost vojínova hlavně hmotnému blahu vlasti, má činnost řeholníka na zřeteli přímo ethické statky národa.

Nejlepším důkazem pravé lásky jest, jako všude, tak i při lásce k vlasti, oběť, zřeknutí se vlastního prospěchu. A tato obětavost jesuitům nikdy nechyběla. Obětí ve službě trpících, nemocných nebo raněných spoluobčanův, obětí v těžké službě školní, ve výchově mládeže k věrnému plnění povinností k Bohu, rodičům a vlasti prokazovali jesuité svoje vlastenectví. Ve světle těchto fakt možno »nevlastenectví« jesuitův prohlásiti za pouhou bajku.

vědníkům při dvorech panovnických se dává v instrukci pokyn, aby porušovali zpovědní tajemství; nehledě ani k tomu, že žádný papež a žádný jezuitský generál nesmí požadovati porušení zpovědního tajemství, padá obžaloba již z toho důvodu, že tato instrukce byla sdělována panovníkům samým. Takovýmito překlady a »fakty« dokazuje göttinský professor církevních dějin, že »německá říše spolu s jesuitu obstatí nemůže.«

14. Koniáš.¹⁾

U nás jako odstrašující příklad nevlastenectví uváděn bývá jesuita Koniáš, jakožto ničitel osvětové práce národní věků minulých. Mimo jiné i Svatopluk Čech v básni »Sen Koniášův« (ve sbírce »Nové písně« r. 1888) líčí, kterak Koniášovi těžké muky posmrtné snášeti jest za to, že hubil české knihy; z muk těch prý nebude vybaven dříve, dokud každé myšlenkové zrno spálených knih nezplodí zlatý klas a dokud za knihy zničené vlasti steré náhrady se nedostane. Jiní nazývají Koniáše »potřeštěncem«, »nerozumným horlivcem« a p. Že však se tím Koniášovi děje křivda, vysvitne bohda z tohoto pojednání.

Antonín Koniáš narodil se v Praze dne 13. února roku 1691. Byl synem faktora jezuitské tiskárny, Vojtěcha Jiřího Koniáše.²⁾ Studia konal s dobrým prospěchem, bedliv jsa zároveň života ctnostného. Dokončiv studia filosofická a povýšen byv r. 1707 na bakaláře a r. 1708 na mistra filosofie, vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova. Byl poslán do Brna, kdež byl od r. 1713 český noviciát. Tam r. 1708 dne 15. října započal v sedmnáctém roce věku svého život řeholní. Dokončiv noviciát, vyučoval po čtyři léta latinskému jazyku, rok učil poetice a dvě léta rhetorice. Když pak dokončil studia bohovědecká, oddal se zcela pracím posvátným.

¹⁾ Dle článku Dra. Ant. Podlahy ve »Sborníku historickém« seš. 2. (1893).

²⁾ Matka Koniášova, Kateřina Alžběta zemřela morem roku 1714; otec jeho zemřel již o několik let dříve. Sestra Koniášova Marie Barbora byla jeptiškou v klášteře sv. Anny. Srvn. Jan Herain v textě k Jansové »Staré Praze« str. 15.

Byl několik let kazatelem, stal se r. 1724, kdy dne 12. srpna slavnou professi učinil, missionářem, v kterémžto povolání strávil bez mála celých 37 let.

Ačkoliv byl téměř neustále nemocen, jsa stížen dvojnásobnou průtržl, častými křečovitými záchvaty a prudkými bolestmi hlavy, přece ovládal choré tělo své tak dokonale, že nezdá se za jediný den konal patero nadšených kázání, brzo českých, brzo německých, a to o thematech nejrůznějších, a že ve zpovědnici častokrát sedm i osm hodin i za mrazu nejtěžšího vytrval.

Vytrvalost tato, k níž pojily se všechny vlastnosti muže v pravdě apoštolského, učinila Koniáše nad jiné schopnějším k těžkému úřadu missionářskému. Kde všude jako missionář působil, není známo. Nejčastěji však prodléval v Královéhradecku, kraji různověrstvím velice prosáklém, v němž tudíž působení missionářské bylo nad míru stíženo. Již r. 1727 byl Koniáš v Králové Hradci; první velikou missii pro lid konal tam r. 1735 na náměstí s třemi soudruhy. Roku 1737, dne 28. dubna, přišel se čtyřmi spolubratry do Berouna a ubytoval se v domě »u bílé růže« na náměstí, kde hostil jej radní Václ. Aug. Horčický z Tepence, kdežto ostatní čtyři Jesuité v jiných domech byli pohostinsku. Městská rada vystavěla missionářům uprostřed náměstí lešení, s něhož missionáři kázali. Lid u velikém množství sešel se z blízka, i z dálí. Missie trvala do 5. května. Komunikantův napočteno bylo 11 tisíc. Roku 1738 v červenci konal Koniáš v Chrudimi prohlídku knih. Roku 1744 pracoval v Opařanech u Bechyně (»operarius residentiae Woparzensis«). Roku 1745 konal missii v Kasejovicích, o níž zachovala se v pamětní knize tamější velice zajímavá zpráva, po něvadž z ní souditi lze, kterak jesuité missie své vůbec konali. »Léta Páně 1745«, vypravuje pamětní kniha, »v neděli na den sv. Krescencie (25. června) okolo 8. hodiny z rána začaly se duchovní kající kázání od vel. pánů paterů Jezuitů z tovaryšstva P. J., totiž od dvojctih. p. P. Ant. Koniáše, P. Matouše Sekštetra, P. Frant. Xav. Glitše a P. Josefa Skrochovského v městě Kasejovicích následujícím způsobem. Dvojctih.

a vysoce učený vel. p. Adam Kohout, farář na ten čas Kasejovický, před 8. hodinou po znamení zvonův daném v náležitém pořádku nesa krucifix se zpěváky vyšel z chrámu Páně před krchov, kdežto patres missionarii v poutnickém oděvu klečíce naň čekali. On výbornou exhortací neb chvalořečí ty apoštolské muže přivítal, po kteréžto dokonané řeči dvojctihodný velebný P. Josef Skrochovský přijav od vel. p. faráře krucifix náležitě a horlivě poděkování učinil a na to v počestném pořádku za prospěvování zástupu processí vedena byla na lešení, po kteréžto (processí) vel. p. P. Ant. Koniáš kratičké napomenutí o užitku těch kajících kázání a o dobrém chování při nich etc. učinil, mezi kterým sloužena tichá mše sv. byla, po ní hlavní kázání od vel. p. P. M. Sekštetra držáno bylo, na to mše sv. zpívaná při figurální musice s požehnáním velebné svátosti Oltářní následovala, po které začali zpovídati až do 12 hodin; od první hodiny s poledne až do 2 hodin zase zpovíдали, po vyslyšení zpovědi dáno bylo znamení zvonkem na kázání, tu zase vedla se processí z chrámu Páně s krucifixem od jednoho pátera missionaria s pobožným prospěvováním všeho lidu na lešení, tam držáno naučení spásitelné pro všeobecný lid, na to následovalo hlavní kázání, po něm zpívané lauretanské litanie s požehnáním velebnou svátostí Oltářní, pak zase zpovíдали do 7. hod. večer; a tak ta kající pobožnost pořad 8 dní trvala, kterou s chvalozpěvem Ambrožovským a s papežským požehnáním dokonali. Dne 6. Julii okolo půl desáté hodiny na noc bludem nakažené knihy od vel. p. P. Ant. Koniáše při společnosti mnohého lidu hanebně spáleny byly. Na to odsud dne 7. Julii do Sedlice odjeli.«¹⁾ Roku 1746 byl Koniáš v Košumberce u Skutče, a vyučoval po okolních vesnicích lid katechismu (»catecheta in pagis vicinis«). V letech 1747—1751 byl missionářem v Královéhradecku (»missionarius de poenitentia in missione bohemica, interim Reginae Hradecii«), od roku pak 1751 až do r. 1753 byl představeným missie tamější (»su-

¹⁾ Jan Hille v »Blahověstě« XLII. 1892, str. 200.

perior missionis, interim Reginae Hradecii*). R. 1754 byl missionářem v okolí pražském, máje sídlo v profesním domě u sv. Mikuláše na Malé Straně (*ex missione de poenit. operarius per hiemem. interim Micro-Pragae in domo prof.*), a v letech 1755—1758 působil tamtéž jako náčelník missií (*superior missionis, interim Micropragae*). Roku 1759 byl zase v Košumberce, odkudž i do blízké Moravy na missie vyjížděl (*operarius in missione moravica, interim Kossumbergae*).

Jaké pohnutky vedly Koniáše v tolikaletou ne-
navnou práci missionářskou? Nebyla to toliko hor-
livost náboženská, nýbrž i, jak ze spisů jasně
vysvítá, — láska vlastenecká. Jsa pevně pře-
svědčen, že spása duše jest největším ziskem každého
člověka, toužebně jí přál především krajanům svým.
S bolestí pohlížeje na neblahé roztržky ve víře mezi
nimi, hleděl je sjednotiti ve víře katolické. Toť bylo
cílem všech jeho prací a námah, v nichž strávil drahně
let a jimž obětoval všecko, i své zdraví tělesné.

Vydáváje svůj spis »Zlatá dennice«, s důvěrou
očekává Koniáš, že »poznají zavedení vlastencové naši
božskou římsko-katolického náboženství pravdu, očitě
spatří, že jednosvorné učení všeobecné římské církve
nic proti Bohu, nic proti slovu Božímu věrným ne-
přednáší, ale že všelící článkové její podstatný v ne-
omylném Slovu Božím základ mají. Pročež že po
bedlivém kniž jeho čtení odvrátí se od všelikého
bludu, odřeknou se na věky všech kacířských knih,
navrátí se k samospasitelné církvi Římské bloudící
ovečky, vypudí se z vlasti naší škodlivé v náboženství
rozepře, vzrůst vezme jednota víry Kristovy, přestanou
pohoršlivá rouhání, rozhojní se dědictví Kristovo, mno-
žiti se bude v naší vlasti katolická pravda, velice
oslaven a zveleben bude v církvi své Kristus.«¹⁾ Vy-
bízí pak krajany své slovy: »Sem tedy, rozmilí Če-
chové! Sem bludným učením, podvodným čtením, na-
kaženým rodem zavedení vlastencové! Sem v pravé
víře vrtkavé, o samospasitelné Římsko-katolické církvi

¹⁾ »Zlatá dennice«, v dedikaci.

pochybující duše! Sem srdce! Sem mysl a rozum se
vší snažností obraťte! Živi vás uctivě k bedlivému
neb čtení neb slyšení knihy této slovy sv. Augustina:
Probudte se jedenkrát a rozpomeňte se na svoje
spasení. Nejedná se zde o vašem zlatě neb stříbře,
aniž na pozemském statku, ani na zdraví těla někomu
z vás ublížiti míníme; o dosažení života věčného,
o uvarování zahynutí věčného napomínáme duše
vaše!«¹⁾

Až k nadšenosti stupňuje se horoucnost Koniášova,
když volá se svým krajanům: »Redite ad unita-
tem! Ach přeběda! Conscinditur unitas Christi, bla-
sphematur haereditas Christi! — naříká bolestně svatý
Augustin v listě k Donatistům. A já naříkám s ním,
když pod rouškou čistého slova Božího bludnému
učení husitskému, kalvínskému, lutheránskému věříte
a dle něho hlavní katolické víry články o mši svaté,
o očištění, o počtě sv. obrazů a vzývání svatých, o při-
jímání pod jednou, o soukromé zpovědi, o dobrých
skutcích atd. zavrhuje, jim pokoutně se rouháte,
když bludně, kacířským učením propletené knihy skrý-
vate, zachováváte, zadržujete: conscinditur unitas
Christi, blasphematur haereditas Christi! Rušíte
a trháte jednotu Kristovu! Rouháte se dědictví Kristovu!
Krev Kristovu v katolické církvi, kterouž dobyta jest,
zlehčujete a potupujete. Redite ad unitatem! Navraťte
se, pro lásku Spasitele našeho, pro spasení duše vaší
žádám, navraťte se k jednotě pravé víry! Kdo jednotu
víry ruší, kdo jednu víru v ústech i v srdci, vnitř
i zevnitř nevyznává, k jednomu Bohu nedostane se
na věky! »Stůjte na cestách, a vízte a tažte se na
stezky staré, která by byla cesta dobrá a choďte po
ní, a naleznete občerstvení duším svým,« tak napo-
míná vás Bůh skrze Jeremiáše (v k. 6. v. 16.).«²⁾

»Držte se víry staré.« vybízí Koniáš krajany své
na jiném místě,³⁾ a jinde opět praví: »že pak Boživoj
a potomci jeho, první křesťané v Čechách, ve všem

¹⁾ Ibidem pag. XLIII.

²⁾ Ibid. XLVI.

³⁾ »Zlatá dennice« str. 318.

s církvi svatou apoštolskou římskou se srovnávali, v očištěc věřili, svatě ctili a vzývali, dokazuje se podstatně ze starých letopisů českých v knize léta 1730 v Králově Hradci vydané a »Staročeská víra« nazvané.¹⁾

K zatvrzelým promlouvá takto: »Rozmilí vlastencové, pro lásku ukřižovaného Spasitele vás žádám, proč sobě sami příliš mnoho věříte, vědouce, že tolik císařů, králů a mocnářů, větším dílem všechna — vyjímajíc malý počet — království a krajiny, tolik v duchovním i světském stavu moudrých osob, které ovšem nechťi zatracení býti, s římskou katolickou církví ve všem se srovnávají? Proč z tak velikého, nesčíslného počtu aspoň jednoho moudrého duchovního za radu nežádáte? V obchodě a živnosti časné, abyste škodu netrpěli, sami sobě ne vždycky věříte, rádi s moudřejšími a zkušenějšími se radíte. Jde tu o věčnost; o věčné těla i duše vaší i potomků vašich spasení neb zatracení. Poněvadž v nynějším rozšíření a zvelebení církve Boží dostatečnou příležitost máte k zvývědění a poznání pravdy a pravé víry, nevědomost vás před Bohem vymluvíti nemůže.«²⁾

Takovou tedy hořel Koniáš touhou po spáse lidu, z něhož vyšel — nuže, kdo odepře mu svého uznání? Není zajisté nikoho, jenž by nepřisvědčil slovům, jež Koniáš položil v dedikaci své »Zlaté dennice«:

»Neb své vlasti dobře chtíti,
jest dokonalou ctnost míti,
rovnou cestou k nebi jíti.«

Podnět k roztržkám náboženským zavdávaly v Čechách velice bludné knihy. Dokud byly v rukou lidu, nebylo naděje, že by katolické náboženství v srdcích jeho trvale se ujalo. Bylo za času Koniášova mezi lidem veliké množství bludných knih. »Žádná

¹⁾ »Choti beránkova« str. 35. Knihu »Staročeská víra« se psal Frant. Ant. Scharf, farář v Bohdanči u Pardubic. (Jir. Ruk II. 255; Jungm. Hist. I. V. č. 385; Časopis českého musea 1891 str. 107 a 108.)

²⁾ »Klíč« (2. vyd.) str. XV.

zajisté pochybnost není,« — praví Koniáš, — »že v království našem mezi vlastenci našimi až posavad veliká hojnost takového škodlivého koukole, takového jedu, bludných a kacířských knih se vynachází. Málo který kraj, málo které panství a osadu, málo které město naleznete, ve kterém by aspoň pokoutně, aspoň nevědomě takové plemeno ještěřcí se neplazilo. Divíte se mé smělosti? Pravdu jsem pověděl, kterou jsem častou a jistou vlastní zkušeností očitě poznal.«¹⁾

Odkud se takové množství knih vzalo, vysvětluje Koniáš takto: »Čím větší rozepře co se týče víry mezi vlastenci našimi povstávaly, tím víceji knih ze všech stran bludných se vydávalo. Tlačily se knihy v Praze na mnohých místech; byla tiskárna hlavní v Kutné Hoře, v Příbrami, v Mladé Boleslavi, v Litomyšli, v Hradci. Husitové, Pikhardští, Táborští, Jamoníci, Pivničníci, Adamitové, Kališníci jedni proti druhým knihy vydávali. Vloudilo se časem do Čech i lutherianské i kalvínské i cvingliánské kacířstvo; ti všickni vespolek jak pérem tak tiskem se fechtovali, jeden druhého víru zlehčoval a porážel: v tom jediném se snášeli, že zlořečené bludy proti samospasitelné víře katolické roztrušovali. Jejich knih užívali, s nimi se obírali předkové naši; kde jsou ty knihy, kam se poděly? Předkové umřeli, ale knihy neumřely; dejme tomu, že my jsme katolíci, že i rodičové naši katolickou víru vyznávali, však ale jistá věc jest, že mnozí od takových předků pocházíme, kteří takové bludné knihy do hrobu nevzali, nýbrž nám je zanechali, my je až podnes schováváme, s nimi se těšíme, je kryjeme, je čítáme, mnoho si na nich zakládáme a s nevyhnutelnou škodou a záhubou věčnou jeden druhého jimi kazíme. Ó, zlořečené knihy, které tak ukrutného a hrozného skrze dvě stě let a více v Čechách krveprolití příčinou byly.«²⁾

Jinde omlouvá Koniáš předky, říká: »Že bludné knihy v naší vlasti po starších zanechané až podnes se vynacházejí, víc slitování nežli podivení hodná věc

¹⁾ »Zlatá dennice« str. 307.

²⁾ Ibid. str. 310 a 311.

jest. Nebo věděti sluší, že předkové naši dílem velikým za svého času nedostatkem duchovenstva, dílem pro podvodnou ošemetnost kacířských autorů, ne tak snadno knihy a čtení bludná rozoznati mohli. O jejichžto zlosti, podvodu a přísné zápoovědi kdyby byli dostatečnou zprávu dostali, žádná pochybnost není, že by se jich byli ochotně zhostili.¹⁾

Námítku, že knih vážit si dlužno jako drahého odkazu po předcích, uvážil Koniáš bedlivě, a správně i vtipně ji vyvrátil v jedné z »rozmluv« mezi »čtenářem« a »farářem« ve »Zlaté dennici«. Pravit tam »čtenář«: »Ať, pravdu přiznám, dvojí cti hodný pane faráři, mám nový i starý zákon jednoty bratrské, nachází se u mne Postilla Havla Žalanského, Jiřího Dykasta, užívám i kancionálu Tobiáše Závorky, Tomáše Soběslavského, modliteb Jana Štelcara, Sixta Palmy, Jana Hobermanna atd., ale to vše zůstalo po mých starších. Postilly jsou poslední odkaz otce mého, písně a modlitby a ostatní čtení dědím po své bábě a matce; nevím, jakého bych se zavedení obávati měl. Moji rodičové a starší nebyli žádní pohané, znali Pána Boha, znali slovo Boží, byli dobří křesťané; když umírali, za nejdražší poklad knihy své mně odkázali, prikazujíce, abych je do smrti od sebe nedával. Kterak já tak laskavé a upřímné poručení a odkázání zrušiti mám? proč bych já toho neužíval, čehož oni užívali? já své starší odsuzovati nesmím.«

»Farář« odpovídá: »Vidím, že bezpečnost svého spasení na písku stavíte. Poznáte brzo, zdaž muži moudrému neb bláznivému podobní jste. Což kdyby vaši starší věrtel tvrdých tolarů vám odkázali, což kdyby polovička z nich měla minci falešnou, neplatnou, tak že by je žádný ani za haléř přijímati nechtěl, také-li moudře učiníte, pokudž na falešné, však od rodičův odkázané peníze stavěti, hodovati, dlužiti se budete?«

»Čtenář« praví: »Tohoť já neučiním, neb vím, že falešným tolařem ani šenkýře, ani dělníky, ani kupce neupokojím, ani dluhy nevyplatím.«

¹⁾ »Klíč« (2. vyd.) § I. n. 1.

Na to »farář«: »Když k platu přijde, proč byste nemohl z tašky výmluvu vytáhnouti a říci: »Tyto peníze jsou od mých starších, od dobré paměti mého dědečka atd., byli oni dobří hospodářové, věděli, co dobrý, co zlý peníz jest; od nich zanechané a mně odkázané peníze nemohou nežli dobré býti. Mám za to, že vaše výmluva neobstojí. Řekneť každý přijímač: Necht jsou od kohokoliv, jsou falešné, já je nepřijmu; každého při své cti zanechávám, však tuto minci za dobrou uznati ani přijímati nemohu. Takhle rodičové vaši, ač dobří hospodářové byli, mohli nevědomě vám odkázati falešný peníz. Podobně i starší a předkové vaši, ačkoliv byli dobří křesťané, mohli, aspoň nevědomě, vám zanechati bludné a zmíchané knihy... Mohl někdo starším vašim podstrčiti falešný peníz, mohl i jim někdo poskytnouti bludnou a zmíchanou knihu.«

»Čtenář« ještě namítá. »Nám se zdá, že bychom proti čtvrtému přikázání zhřešili, kdybychom knihy od milých rodičův nám zanechané potupně spálili. Naopak máme za to, že ctíme rodiče své, když i jen některé listy knih a čtení jejich počestně zachováváme.«

Odpověď »farářova«: »Rodičové vaši, kdyby se nyní na svět navrátiti mohli, nohama by šlapali a na kusy trhali i pálili vám odkázané knihy, neboť v onom životě teprv, však příliš pozdě, faleš a podvod jejich patrněji poznávají.«¹⁾

Předkové, praví Koniáš, mohli se vymluviti nedostatkem kněžstva katolického, »poněvadž však za našich časů, buď Bohu čest a chvála, duchovními správci vlast naše hojněji zaopatřena jest, kteří lid sobě svěřený horlivě napomínati nepřestávají, škodu věčnou, mnohých duší nenahraditelnou zkázu, přísnou záповěď bludných knih předstírají, kdokoliv pro ohled svých starších a přátel bludné knihy až posavad zdržuje, skutkem dokazuje, že více tělesným svazkem sobě spojené starší, než Krista Ježíše, jemuž věčnou láskou přivtělen býti má, miluje. Nebo poněvadž Kristus jest »hlava církve« (Efes. 5, 23), kdokoli v za-

¹⁾ »Zlatá dennice« 298—302.

držování zapověděných knih církvi se protiví, Krista se spouští a nepořádnou láskou ku předkům svým zaslepený předky své Kristu představuje, pročež i dědictví Kristova sebe bídně zbavuje podle patrných slov věčné Pravdy: »Kdo miluje otce nebo matku více nežli mne, není mne hoden.«¹⁾

Proti knihám špatným, které byly pramenem tolikerého zla, vystupovala církev odedávna rozhodně a přísně, zapovídajíc jich vydávání, čtení a rozšiřování.

Koniáš dokazuje ve »Zlaté dennici« (str. 413 až 416), že kacířské knihy jsou zapovězeny: 1. právem božským a přirozeným, 2. právem božským od Krista (Mat. 7, 15; 24, 23) a svatého apoštola (Žid. 13, 9) v Písmě sv. ustanoveným, 3. právem a mocí duchovní vrchnosti, 4. po příkladu sv. Otců, 5. z nařízení sněmů církevních, a připomíná, že do klatby církevní ipso facto upadá, kdo kacířské knihy o víře jednající vědomě a svévolně proti zákazu církevnímu čte, tiskne a rozšiřuje.

»V užívání a v rozeznávání knih,« praví, »měl by jedenkaždý věrný křesťan před očima míti přísnou všeobecné církve záповěď, kterážto jménem a mocí Kristovou všem věrným všeliké kacířské knihy pod těžkým hříchem, ano i pod hroznou klatbou zapovídá, a záповěď tu každoročně na den Zeleného čtvrtka opakuje a potvrzuje.«²⁾

Bylo tudíž nutno, stanovit, které české knihy jsou po stránce věroučné nebo mravoučné závadny. To bylo všem dosti obřížno. Neboť slovo Koniášových »bludné knihy ne každý hned rozsouditi a rozeznati může, leč kdo má výbornou povědomost všech kacířských autorův, kterýchž na mnoho set při konci sněmu tridentského se počítá, leč kdo v duchovních právech, ve všelikých víry křesťanské tajemstvích, ve starých svatých otců čteních dlouhou a pracně nabytou zkušenost má; nad to všecko takové množství, taková rozličnost bludných knih ve vlasti naší onde

¹⁾ »Klíč« § I. n. 1.

²⁾ »Klíč« I. c.

i onde se povaluje, v nichžto všeliká v nesčíslném počtu kacířstva se roztrušují, s mnohonásobnými, úlisnými, podvodnými důvody se předkládají, že i velmi učený a v těch věcech zběhlý člověk ne hned každou a celou knihu bez všeliké práce rozeznati a schváliti může.«¹⁾

Odtud povstávala nemalá různost úsudku o některých knihách, která censorům byla vytýkána a kterouž vykládá Koniáš, odpovídaje na otázku: »Kterak se to děje, že mnohdykrát jeden duchovní pastýř některou knihu nám k užívání zanechává, druhý pak tu a ne jinou knihu tupí, zapovídá, a ne bez podivení našeho nás ujišťuje, kterak bez ublížení duše ji zachovati nemůžeme. Z toho patrně následuje, že my sprostní lidé nevíme, komu věřiti máme« — způsobem následujícím: »Porozuměti sluší, že jiná věc jest knihu zanechat, jiná věc knihu tupiti a mezi přísně zapověděné přičísti. Takové pak množství v krajinách těchto rozličných náboženských knih obratně a potutelně zmíchaných se nachází, že není skoro ani možno, aby jedenkaždý duchovní pastýř každou knihu v prvním pohledění ihned zlou od dobré, zapověděnou od dovolené rozeznal. Nad to mnozí duchovní správcové tak posluhováním svátostí, vyučováním a jinou dle povinnosti své prací zaměstnání jsou, že nemohou ihned, jak knihu do ruky dostanou, celou důkladně přehlédnouti. Odkudž často se přihází, když otec duchovní u své ovečky knihu nějakou spatří a v jednom i druhém nebo třetím zběžném prohlédnutí nic zcestného v ní nenachází, pokudž jistou autora té knihy povědomost nemá, aneb, jakž velmi často se stává: jestliže předních i zadních listů kniha zbavena jest, takovou knihu podezřelou nepoznává, svému osadnímu ji zatím ponechává. Později najde tu knihu u téhož křesťana jiný duchovní člověk, kterýž o ní, jakož i o autoru jejím výbornou povědomost má, an již takovou knihu jiným časem celou bedlivě přečetl, ví tedy, kde, ve kterém místě bludná a podvodná jest, protož z lásky křesťanské nebo spolu i z povin-

¹⁾ »Zlatá dennice« 297.

nosti pastýřské jedem nakvašený pokrm věrné duši odjímá.«¹⁾

Aby snáze nalezl v knihách místa závadná, užíval nepochybně sám hojně prostředku, o němž takto se zmiňuje: »Mnozí horliví kacířstva nepřátelé, vyřikajíce nábožně kleče modlitbu Páně a pozdravení andělské, po pobožném vzývání Rodičky Boží a sv. Antonína Paduánského, křížem svatým se žehnají, říkajíce tato přemocná slova: Ecce crucem Domini, fugite partes adversae! Vicit leo de tribu Juda, radix David, Alleluja! Na to vstanouce matem knihu, o které pochybnost mají, otvírají a s velikým potěšením častokráté bez dlouhého hledání i v prvním pohlezení bludy kacířské nacházejí.«²⁾

Již v pátém roce své činnosti missionářské vydal Koniáš r. 1729 seznam knih zapovězených pod názvem: »Clavis haeresim claudens et aperiens. Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamýkající, aneb registřík některých bludných, pohoršlivých, podezřelých neb zapověděných knih, s předcházejícími a účinnými prostředky, s kterými pohoršlivé a škodlivé knihy vyzkoumati a vykořeniti se mohou, na světlo vydaný. S dovolením duchovní vrchnosti. Vytisťený v Hradci Králové, u Václava Jana Tybély, Léta 1729.« (12° XCIV a 200 str.). »Klíč« tento obsahuje důkladné poučení všeobecné a »Registřík zapověděných neb nebezpečných a podezřelých knih podle alfabetní litery«. Knihy pod jednou literou uvedené rozděleny jsou dle formátu v oddíly s nadpisy: »české knihy in quarto, to jest na čtvrt-archovním listě; české knihy in octavo, to jest ve velikosti osmého dílu jednoho archu; české knihy in decimo sexto neb decimo octavo neb menší.« Jednotlivé oddíly tištěny jsou tak, že po každém nechávají veliké mezery k pozdějším doplňkům rukopisným: nepovažoval Koniáš dílo své za úplné. Že pomýšlel na vydání nové, patrně je také z toho, že

¹⁾ »Zlatá dennice« str. 426. O téže věci zmiňuje se také v »Choti beránkové« na str. 372 a vykládá ji týmž způsobem.

²⁾ »Klíč« (2. vyd.) LXXXV.

na str. 200 (na konci) dí: »Kde a kterak Historie česká Martina Kuthena polepšiti se může, jiným časem následovati bude.« A skutečně po dvaceti letech (1749) vydal Klíč podruhé s týmž titulem (toliko tiskář jest: Jan Kliment Tybéla), avšak daleko obšírnější (str. XCVI. a 420) a místy opravený.

Práci svou odůvodňuje slovy: »Poněvadž veliké množství bludných a zapověděných knih v naší vlasti se vynachází, jak v české, německé, tak i v latinské a francouzské řeči, ku snadnějšímu rozeznání knih nejlépe jest před rukama míti registřík zapověděných knih z poručení Innocentia XI., římského biskupa, vydaný, při konci sv. sněmu tridentského postavený, kterýžto registřík se dvěma přídávky mnohých znova zapověděných knih až do konce měsíce března léta 1716 zvlášť v latinském jazyku přetlačený jest v Praze v arcibiskupské tiskárně léta 1727. Že pak mnozí čeští i němečtí bludní kacířští autorové v dotčeném registříku se nenacházejí, k další známosti zapověděných knih sloužiti bude registřík následující.«¹⁾ Dále pak praví: »Že v rozličných širokého světa krajinách veliké množství podvodných, bludných a velice škodlivé učení vydávajících authorů vzniklo a napotom vzniknouti a povstati může, kteří ne tak snadno a rychle římskému dvoru všickni ke známosti přijíti mohou, Kliment toho jména VIII, římský biskup, za velice k zachování pravé samospasitelné víry katolické potřebný prostředek uznal, aby všickni mimo vlašské země biskupové registřík takových knih zpraviti a vyhlásiti, neb vůbec vydati se snažili, které v jejich královstvích a krajinách buď kacířstvem porušené, buď dobrým mravům odporné se roztrušují, byť vlastním té krajiny neb cizozemským jazykem neb řečí vydané byly (Ita instructio Clementis VIII. auctoritate regulis indicis adjecta § 3). Z té příčiny tuto spasitelnou a obecnému dobru velmi prospěšnou práci před sebe jsme vzali, abychom v následujícím registříku bludné knihy a authory jejich dle nejvyšší možnosti poznamenali, kteří v našich nebo

¹⁾ »Klíč« (2. vyd.) LXXXIV.

blízkých krajinách nebo velmi pohoršlivé nebo velice škodlivé učení vydávali, neb až posavad vydávají; nebo byť dáleji od nás na světlo vydány byly, však nicméně v naší vlasti pohoršlivě se roztrušují.«

V »Klíči«¹⁾ podává Koniáš »některá pravidla ku snadnějšímu rozeznání knih«, jež zasluhují zvláštního povšimnutí. Jsou následující:

1. »České knihy vydané od léta 1414 až do léta 1620, o náboženství jednající, větším dílem nebezpečné a podezřelé jsou. Protož, pokudž se dostatečně a patrně poznati nemůže, zdaž author i překladač jejich byl římský katolík, k bedlivému rozvážení vzíti se mají.« — V indexu boh. libr. prohibitorum, deset let (r. 1770) po smrti Koniášově vydaném, kde toto pravidlo přeloženo do latiny, omylem překladatelovým stojí: »libri... ab a. 1414... typis in Bohemia editi«, čemuž Dobrovský se posmívá, poněvadž první česká kniha vyšla tiskem teprve r. 1468, a sám Hanuš chybu tu Koniášovi přičítá. Koniáš však se nedopustil té chyby, neboť praví: »knihy české vydané (ne: tiskem!) od léta 1414«, t. j. i rukopisné, nejen tištěné.²⁾

2. »Když nějaká kniha bez titule a bez poznamenání authora se vynajde, vyzkoumati se může někdy její author z předmluvy, z prostředku neb i z konce knihy. Item z týchž míst vyzkoumati se může, kdy,

¹⁾ Na str. LXXXIV a násl.

²⁾ Dr. Jar. Vlček ve svých »Dějínách literatury české« seš. VII. str. 58 nechce přece na věci té Koniáše viny zbaviti, an tvrdí: »Že tím náčelník literární protireformace české mínil tisky a ne rukopisy, přibájí si počátek knihtisku v Čechách již na počátek věku patnáctého, svědčí pramen odsudku Koniášova, záповěd pražské synody, která rovněž zamítá knihy od r. 1414, kdy kacíři ve vlasti naši zúřiti počali, až do r. 1635 tiskem v Čechách vyšlé! Ale tento důvod Vlčkův spočívá na omylu. Neuvážil p. autor, že pražská synoda konána byla r. 1605, a že tudíž výroku, v němž obsažena jsou slova, až do r. 1635, učiniti nemohla. A ona ho také neučinila. Pán Vlček následoval tu slepě mylného tvrzení Hanušova, jenž v Časopise českého musea 1868 str. 90 praví: »Tu hrubě poklesla synoda pražská a po ní Koniáš, neznajíce ani, kdy knihtiskařství bylo vynalezeno.« Ale Hanuš tu poklesl sám, dopustiv se nedopatření; měl před sebou »Index

v kterém čase a kde vydána jest, o čem jedná, z kterýchžto okoličností po pobožném vzývání Ducha sv. snadno, jaká jest, se pozná.«

3. »Byť některé knihy author římsko-katolický byl, vyzkoumati sluší, zdaž i ten, který ji do češtiny přeložil, katolíkem byl, což se často z předmluvy vyšetřiti může. Neb se někdy vynachází kniha authora katolického, kterou však kacíř do jiné řeči překládá, mnohými bludy porušil, nebo potutelným přeložením podezřelou učinil.«

4. »Kniha česká starého v nakaženém věku vydání, která ne evangelium neb epištolu nedělní neb sváteční, ale samé písmo verš po verši vykládá, když ku příkladu přednáší výklad na Daniele, na Tobiáše neb jiného proroka, na žalm, na Jesus Sirach, na modlitbu Páně, na desatero atd., kromě výkladu bible české v Praze 1677, 1712, 1715 vydaného, jest obyčejně kacířstvem nakažená, a mezi zapověděné počítati se může.«

5. »Postilly pak, výklady, summy, naučení na nedělní epištoly neb na evangelia poznati se mohou, jaké jsou, pokudž bedlivě se přehledne výklad na neděli mezi očitábem Narození Páně, na neděli Květnou, neb Smrtelnou, to jest 5. postní, na neděli 2. a 5. po Velikonoci, na neděli 2., 10. a 11. po sv. Duchu. Ve svátečních pak především vyšetřiti se má: zdaliž po Navštívení P. Marie neklade se svátek Jana Husa. Item přeběhnouti se může řeč na Zelený čtvrtek, na Boží Tělo, na den sv. Štěpána, sv. Víta, sv. Petra a Pavla, sv. Michala etc.«

6. »Písně, aby se poznaly, jsou-li kacířstvem promíchané, ať se v nich titulové prohlédnou. Jsou-li

bohemicorum librorum proh.« z r. 1770, v němž na listech D4 až D6 jest otištěn výňatek z řečené synody o zapověděných knihách, kdež o knihách od r. 1414 tiskem vydaných není ani zmínky, a na listech *1—*8 řečený latinský překlad pravidel Koniášových, do něhož vinou překladatelovou ono osudné slovo »typis« se vloudilo. Hanuš smísl obě tyto části v jedno, domnívaje se, že to vše jest snesení synodální, při čemž nic mu nevádí rok 1635, ač na předešlé stránce 89. dobře udává rok, kdy slavena byla synoda (1605)! A p. Vlček přejal tento omyl do svého díla!

takoví: o křtu, o klíčích, o zavedení církve, o večeři Páně, o těle a krvi, o pokušení církve od antikrista etc., znamení jest, že kacířské jsou, zvláště v nakaženém věku vydané.«

7. »Písně in 8° hrubou literou, starého vydání, obyčejně se nacházejí bez prvních a posledních listů. Jsou pak odpadlice Klimenta Bosáka, ovšem zapověděné, ač mnoho dobrých i nám obecních písní obsahují, nebo s bludy kacířskými onde i onde jsou promíchány. Ať se vyhledají písně při službách Božích neb o Večeři Páně, neb o Těle a Krvi, neb Sanctus de B. Virgine: troffus, kdežto se najde onen bludný verš: »Kdožby nebral z obojího« etc. »Item písně o pokání, o svatých, o slovu Božím.«

8. »Písně maličké in 16° starého vydání, pokudž po stranách počet římský mají, bývají kacířstvem promíchány, jakž se poznati může z písní o Těle a Krvi: »Pán Ježíš lidu věrnému«, o pokání: »V tento čas nebezpečný«, o přímlovách svatých: »Kriste, nejmilější králi,« item mezi obecnými: »Ó lidské pokolení«, item: »Král i věčný nás požehnej.««

9. »V jiných pobožných neb o náboženství jednajících knihách ať se prohlídnou titulové: o Bohu, o přikázáních Božích, o ospravedlnění, o církvi, o svátostech, o pokání, o těle a krvi Páně, o svatých, o služebnících církevních, a blud kacířský snáze se dopadne.«

10. »V modlitebních knížkách bývají porušené neb podezřelé modlitby: při službách Božích, před přijímáním a po přijímání těla a krve, proti pokušením a protivenstvím, za služebníky církevní, za ochranu neb zachování neb rozhojnění slova Božího, za přispoření víry, item modlitby o pokání etc.«¹⁾

Hlavní zřetel Koniášův obrácen byl tedy ke knihám, kteréž o věcech náboženských pojednávaly. Na otázku: »Což, kdyby kniha nějaká hospodářská, historická, lékařská neb jakákoliv jiná, která o náboženství nejedná, někde bludem kacířským zapáchala«, odpovídá: »Není taková kniha pod tak

¹⁾ »Klíč« (2. vyd.) LXXXIV—LXXXVIII.

těžkou klatbou zapověděna: povinen jest však jedenkaždý, kde co bludného nalezne, ihned vymazati, neb dovolení od biskupa svého k užívání jí sobě vyjednati, neb duchovnímu správci k přehlídnutí ji doněsti, nepolepšenou ale žádný ať nezachovává, pamatuje na ono krásné naučení svatého Jarolíma ad Nepotian.: Libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est, rád se zbavím koflíka, o kterém dosti chatrné podezření mám, že by poněkud jedem nakažen byl.«¹⁾

Církev katolickou proti křivému obvinění, jako by obecnému lidu písma svatého nepřála a jemu čtení bible zapovídala, hájí Koniáš takto: »Církev v záповědi té právě apoštolskou býti se prokazuje, následujíc úmysl knížete apoštolského sv. Petra, který k témuž cíli směřoval, když v epištole své druhé v kap. 3. v. 16. o všech epištolách sv. Pavla, a nížeji i o všech knihách písma svatého takto doložil: „Jako i ve všech epištolách, mluvě Pavel v nich o těch věcech: v nichž některé věci jsou nesnadné k srozumění, kteréž neučení a neustaviční převracují, jako i jiná písma k svému vlastnímu zahynutí.“ Co k záhubě duší uvádí, právem Božským, přirozeným i apoštolským i církevním slušně se zapovídá. Dobrá jest zbraň, a ve mnohých případech potřebná; však dětem a prchlivým beze vši křivdy se ujímá. Dobré jest Písmo svaté, bible, zákon, ano i celé obci křesťanské k spasení potřebné: však dítkám církve svaté, to jest neučeným lidem, anobř i učeným, kvapně, na způsob prchlivých, Písmo ke škodě vykládajícím, spasitelně se někdy odnímá.«²⁾

V »Choti Beránkově« srovnává podrobně (na str. 463—492) text písma sv. podle obecného latinského přeložení s textem »podle přeložení odborníkův římské církve léta 1596 nejdrobnějším písmem, i prostředním 1722 bez výkladu vydaného, jakož i větším písmem v šesti dílech s obsírnými výklady vytištěného,« a ukazuje hrubá pochybení v nesprávných těchto překladech.

¹⁾ »Zlatá dennice« 425.

²⁾ »Klíč« 2. vyd. XLIII.

Proč
at
mbl.

Žet nadmíru škodlivě čísti písmo sv. bez řádného výkladu, dovozuje Koniáš zertovně: »Ať každý, nač přijde, jak knihu otevře, beze všeho rozdílu na jakékoliv slovo trefí, ihned se ho chopí, s všeobecnou církví a s duchovními správci náležitě představenými se neporadí, ano, ať je vždy podle samé litery kvapně vykládá, co z toho pojde? Půjde pocestný v zimě po kluzké cestě s holí přes příkrý kopec podle hluboké propasti, a rozpomene se, že stojí v písmě psáno: ‚Nic neberte na cestu, ani hůlky‘ (Luk. 9, 3). Zahodí tedy v největší potřebě hůl, potom se skály spadne a hlavu srazí. Pošle hospodář čeledína s mošnou a s penězi, aby na trhu nakoupil potravu; čeledín na cestě se rozpomene, že někdy v bibli četl: »nenostež na cestě pytlíka, ani mošny, ani chleba, ani peněz« (na témž místě). Řekne tedy: ‚víc sluší poslouchati Boha než lidí‘ (Skut. ap. 4, 19.), a zahodí mošnu i s penězi, pak se prázdný domů navrátí, a za svůj výklad dobrý výprask dostane.«¹⁾

»Mnozí šanují knihy zapověděné,« praví Koniáš, »protože mnoho dobrého i spasitelného v nich se nalézá; zeptati by se někdo mohl takových písmáků: také-li stkvostný pokrm chutně připravený, pokudž jediná ještěrka z něho vyhlíží, požívati budou? Také-li dobytek svůj na louce krásným kvítím oplývající, mezi kterým však jedovaté koření roste, pásti dovolí? Tělo své, stádo své výborným, však s jedem smíchaným pokrmem pásti nechtí; proč tedy duši své nesmrtelné a mnohému stádu potomků svých, krví Syna Božího vykoupenému, pokrm duchovní, jakkoliv chutný, však jedem kacířským nakažený poskytnouti míní? ať tedy následují rady sv. Jarolíma, takto ep. 10. ad Furiam píšícího: »Takových toliko autorů knihy čítej, o nichž vůbec povědomo jest, že víry dobré byli; nemáš toho potřebu, abys zlato v blátě pohledával.« Ať pamatují na onu výstrahu sv. Řehoře I. Moral. c. 3. ‚Nec enim Deo accepta sunt, quae ante ejus oculos malorum admixtione maculantur‘, ‚nic Bohu milého není, co jedenkrát před očima

¹⁾ »Choti ber.« 363.

Božským bludným učením nakaženo a poskvrněno jest.«¹⁾

Ještě lépe objasňuje Koniáš celou tuto věc ve »Zlaté dennici«, kde »farář« v rozhovoru se »čtenářem« tlu- močí jeho názory. Tento rozhovor jest velmi zajímavý, tak že neváháme položit zde z něho aspoň některé úryvky:

»Čtenář«: »Co okem rozumu patrně dobrým býti uznávám, kterak mohu míti v podezření? Postilla Žalanského a Spangenbergera svaté čtení krásnými výklady vysvětluje. Summarie Jana Straněnského, Achillea Berounského, Tomáše Soběslavského výtah svatého evangelium i epištoly se spasitelným naučením představuje. Výklad na Jesusa Siracha Jana Straněnského k všelikým ctnostem vzbuzuje a od všelikých neřestí čtenáře odluzuje. Jakub Petrozelinus, Blažej Borovský svou řeč důkladně písmem svatým potvrzuje. Jiřík Jakobeus Dačický všemu dobrému v svém Rozmlouvání vyučuje. Martin Philadelphus, Jan Mathesius vtipným podobenstvím a svědectvím svatých otců své věci jadrně vyvádí. To vše má býti zlé? to vše od ďábla pochází? Tomu nevěřím. Tak krásného čtení se zbaviti, je spáliti mám? Toho učiniti nemohu.«

»Farář«: »Znamenám, že vy, příteli, kvapně knihu každou dle prvního pohlezení soudíte, a jak v ní jeden neb druhý list dle vašeho zdání pobožný seznáte, ihned knihu tu pérem Ducha sv. sepsanou býti věříte. V tom nejináč se mámíte, jako kdyby někdo, jak zahlédne skořepinu mořskou, ihned, že perlovou matku v ní nalezl, se těšil a honosil. ‚Knihy,‘ dí učený Theofil Raynaud, ‚jsou tak říkáje rozumné skořepiny mořské; některé z nich jasností nebeskou zastíněné, drahé perly rodí, jiné pak místo perly škodlivým hnísem a hnojem, ač zevnitř od perlových matek se nerozeznávají, jsou naplněné. První vyobrazují knihy dobré, nebeským dotknutím počaté, čistým a vzácným zbožím naplněné; druhé pak skořepiny slušně přirovnávají se zlým knihám, z nichž samý lži- věho vyučování hnis a hnůj velice škodný nakažlivý se

¹⁾ »Klič« 2. vyd. V.

provaluje. Pročež takových knih slušně hroziti se máme. Pročež jak vy nějakou knihu, zvlášť větší, krásně svázanou, puklami mosaznými a záponami zaopatřenou spatříte, ať toliko na její titul neb na evangelium neb epištolu neb díl písma sv. představený polovičním okem vzezříte, ihned zdá se vám, že jste drahou perlovou matku z osvětlení Ducha svatého k světlu uvedenou našli, upokojení žádného nemáte, dokadž jí sobě nezjednáte . . . zatím, kdybyste skořepinu rozrazili, kdybyste zápony v knize otevřeli, a ne zběžně, nýbrž bedlivě veskrz a veskrz tu perlovou knihu prohlédli, našli byste se zahanbením vlastním, že jste místo drahé perly samý talov a neřád bludného a zlořečeného kacířstva koupili. Co se týče Martina Philadelpa, Havla Žalanského, Jana Spangenbergera, Jana Mathesia, ty jste právě polouzavřeným okem přehlížeti musili, neb by se tomu koza zasmála, kdyby kdo jakékoliv spisy a knihy jejich o náboženství za dobré a spravedlivé uznal. Nahlédněte do Summarie Achillesovy na výklad epištolní v neděli Smrteinou, do všech tří na Zelený čtvrtek, a perly s hnojem kacířským smíchané spatříte. Vyhleďte ve výkladu Jana Straněnského na Jesusa Siracha kapitolu 34., 37., 38., v kázáních Jakuba Petrozelína list 37., 38., 291., 505., v řečích epištolních a nedělních Blažeje Borovského díl druhý, list 187., v Diurnálu Dačického list 9., 10., 11., — slibuji: takové perly, jakéž na koňském a dobytčím trhu se smetají, naleznete.«¹⁾

Dále uvádí výrok sv. Řehoře: »Ta jest všech kacířů vlastnost, že dobré učení s bludným a zlým promichují, aby tak snáze smysl čtenáře neb posluchače omámili, jako kdo koho koflíkem jedu otrávití míní, svršek koflíka medem oslazuje«, a dodává: »Kacíři, chtějí ubohé duše jedem převráceného učení nakazití a otrávití, . . . úlisnými slovy k čtení té neb oné knihy zváti budou lačného čtenáře, v knize své nejsladší jméno Ježíš i Maria nastokrát vytlačí, evangelium, písmo sv. ustavičně v paměť uváděti, spasitelná naučení předstírati neopomenou, zatím buď v prostředku, buď

¹⁾ »Zlatá dennice«, 329—331.

při konci zluč, utrých a jeď kacířských bludů tak fortelně podstrčí, že ne tak snadno, zvlášť sprostý člověk med od jedu, dobré čtení od zlého rozezná . . . Mnohá kacířská kniha, ach, jak krásná jest! Výslovnost písma sv., texty, rozličná i dobrá naučení, líbí zpěvové, horlivé modlitby k Bohu Otci, ke Kristu Ježíši, rozjímání o umučení Páně, připamatování nebeské radosti a slávy věčné — toť jsou krásní kvítkové pobožnosti; ale medle lístek obraťte, latet anguis in herba, v kancionálu Jakuba Kunvaldského list 19., 20., 119., 120. přehlédnete, a hadí i ještěřčí plemeno kacířstva dopadnete. V kancionálu Klimenta Bosáka slovuťnomilostné písně se nalézají: Narodil se Kristus Pán, Den Božího narození, Poslán jest archanděl atd. Toť jsou krásní kvítkové vroucnosti křesťanské; obraťte lístek, vyšfárejte hlouběji písně o pokání, o církvi, o těle a krvi Páně, písně obecné: fugite hinc, latet anguis in herba!«¹⁾

»Čtenář« namítá: »Proč ale medle máme koukol i pšenici ke hranici odsouditi; v knize mé, je-li co zcestného proti víře, toho já čísti nebudu, co dobrého jest, proč bych já toho užívati nemohl?«

»Farář« odpovídá: »Byť byste vy se nenakazil (což písemně vám od žádného dáno býti nemůže), nevíte však, komu někdy kniha ta do ruky se dostati může; my umíráme, knihy neumírají, chcete za všechny před trůnem Božím odpovídati, ku kterým někdy zmíchaná kniha po vaší smrti se dostane, pokudž oni z užívání jich nakažení od víry pravé, od cesty spasení odstoupí a na věky zatraceni budou?«²⁾

Častokráte bylo již Koniášovi slýchati výčitku, že hubením knih lid český znenáhla o všecku stravu duševní bude připraven a tím že duševně zmalátní. Námitku tuto klade též ve »Zlaté dennici« v ústa »čtenářova«, který tam praví: »Jestliže já svou postillu Žalanského neb Výklady Spangenbergera i Summariji Achillesovu i kancionál i všecko ostatní čtení své vám odevzdám, již tedy budu jako

¹⁾ Zlatá dennice str. 334—336.

²⁾ Tamtéž str. 338.

pohan, budu pravým n ezabo hem, neb kdo slovo Boží nezná, ani Boha poznati nemůže. Moji předkové před smrtí svou mne napomínali, abych se staré víry, slova Božího a čtení svatého nespouštěl.« Na to zní odpověď »farářova«: »Nemíním z vás pohana tvořiti, nýbrž podobně vzbuzuji: držte se víry staré, která před sedmnácti sty lety se sv. apoštoly se začala, ne pak té nové, která před třemi nebo dvěma sty lety s Husem a Lutherem se vyhlhla, nespouštějte se čtení svatého, ani slova Božího.«¹⁾ »Čtenář« namítá ještě: »Jestliže všeckv knihy spálíme, již právě mezi námi a nerozumnými hovady malé rozeznání bude.« Na to »farář«: »Opakuji zase, že žádný dobrých knih na hranici neodsuzuje. Rozmlouvání naše jest o bludných, zmíchaných, jedem kacířským nakažených knihách. Vím já, že starší vaši neb nekatoličtí bratří vás troštují, abyste se čtení starých nekatolických knih odevzdali, že nebudete jako hovada, že budete aspoň, co zlého jest a dobrého, znáti, — avšak pamatovati máte, že ne jiným troštem úlisný had první rodiče naše podvedl.«²⁾

Z dobrých tedy důvodův a s čistým úmyslem pracoval Koniáš k tomu, aby byla z rukou lidu vzata četba záhubná. A činil to celkem opatrně a obezřetně. Dobrých knih neničil nikdy, nýbrž svědomitě jich šetřil. Knihy polepšitelné s velikou pilí a bedlivostí, odepíraje sobě spánku, i v noci opravoval a často na začátku nebo na konci knihy poznamenal, že censuru vykonal.³⁾ Ano i knih zcela špatných — pokud možno bylo — šetřil a je k budoucímu užívání vědeckému do knihoven jezuitských ukládal. Sám bibliotekář Hanuš svědčí: »Shledáváme, že v sechny vzácnější knihy Koniášem stíhané se zachovaly, a že jich tedy, jakož po válkách husitských a po restauraci Ferdinandem II. zavedené již velmi řídké

¹⁾ »Zlatá dennice«, 318.

²⁾ Tamtéž str. 325.

³⁾ Památky archaeol. 1866. str. 227. — Pelzel, Jesuiten: »Er hat auch einige tausend böhm. Bücher mit eigener Hand corrigirt und die ihm anstößigen Stellen mit Dinte verlöscht.«

byly, velmi málo páčil, ba, hojně je ve knihovnách jezuitských uchoval.«¹⁾

Počet knih Koniášem zničených byl nad míru nadsazován, a dovoláváno se při tom svědectví chvalořeči (elogia), již po smrti Koniášově napsal jeden z jeho řeholních spolubratrův. Správného znění elogia však nikdo neznal, poněvadž se v Praze vůbec nenalézalo již od dob Pelclových, a marně po něm bylo pátráno. Pelcl sice praví, že ho užil a tvrdí: »Sein Biograph, ein Jesuit, versichert, dass Koniasch an dergleichen Bücher über sechzig tausend Bände verbrannt habe«, a cituje pod čarou slova elogia: »Eorum ultra sexaginta facile millia Vulcano dedit in praedam.« Slova těch však v autentickém znění elogia vůbec nenalézáme. Pelcl citoval buď jen po paměti, anebo pouze z doslechu. V pravém elogiu, kteréž obsaženo jest v rukopisném foliantu »Annuae litterae Collegii S. J. Pragae ad Sanctum Clementem ab anno 1757—1772«, jenž nalézá se v Lobkovické knihovně v Praze (signatura MS 276), čteme o Koniášovi: »Qui plura cum eo lustra paribus studiis consumpserunt, ultra triginta codicum venenatorum millia numerant sola unius Patris industria conquisitorum manique illius flammis injectorum, quibus salubriores alios, suã interim Minervã compositos, magnoque sumptu proelo commissos ultro substituebat«,²⁾ t. j. že Koniáš více než 30 tisíc knih vlastní rukou do ohně vmetal, za ně však že knihy dobré, jež sepsal a velikým nákladem vydal, rozdál. Pelcl tudíž počet v elogiu udaný o své újmě zdvojnásobil!

Ovšem i 30 tisíc jest počet značný. Dlužno však uvážit, že v tom zahrnutý jsou četné výtisky jedné a téže špatné knihy. Na základě »Klíče« Koniášova určití lze počet knih zapovídaných, jakož i jejich jakost. Dle Jungmannovy »Historie literatury české« vyšlo do roku 1750 celkem 3614 českých knih, z nichž dle »In-

¹⁾ Časopis česk. musea 1863, str. 194.

²⁾ Celé elogium otištěno v Časopise českého musea 1895, 322—324.

dexu bohemicorum libr. proh.«, jenž jest rozmnoženým vydáním Koniášova »Klíče« a vydán byl r. 1770, mělo býti zničeno 1233, opraveno 130. Tedy toliko třetina českých knih tiskem do r. 1750 vůbec vyšlých ocitla se na indexu. A z těchto 1363 spisů jest 1158 obsahu náboženského. Z jiných oborů naučných vyšlo do té doby 1075 knih, z nichž toliko 132 naprosto zapovězeny byly a 73 opraveny býti měly.¹⁾ Počítáme-li, že každé z oněch 1233 knih zničil Koniáš průměrně 25 výtisků, obdržíme snadno sumu 30.000. Však ani toho není potřebí, poněvadž v těchto 30.000 nejsou zahrnuty toliko knihy české, nýbrž i cizojazyčné. Koniáš totiž v 2. vydání svého »Klíče« zaznamenává kromě knih českých také 890 knih německých, 263 knihy latinské a 77 francouzských, které zničeny býti mají. Zbude tudíž na knihy české z 30 tisíc toliko polovina.²⁾

Vnitřní hodnota spisů Koniášem ke zničení odsouzených byla většinou nicotná,³⁾ i neutrpěla tím osvěta národní přílišné škody.

Bludných knih vyhledával Koniáš u šlechty i u lidu obecného; neohlížeje se na osoby a nedbaje ústrků, týráni ni posměchu, kráčel směle za vytknutým cílem. Zajímavé by bylo stopovati Koniáše v této jeho činnosti; zachovalo se nám o ní však toliko málo zpráv. Čeho jsme se dohledali v elogiu a ve spisech Koniášových, neváháme v následujících řádcích sdělit.

U šlechty katolické nalézal Koniáš hojně a vydatně podpory. Zvláště hrabě František Josef

¹⁾ Srovnej článek Dra. Ant. Podlahy »Kolik a jakých knih bylo v Čechách ničeno a zapovídáno« v časopise »Vlast« roč. VI. str. 481—490.

²⁾ Spisy Veleslavínovy, Hájkovy, Paprockého, Lupáčovy, Kocínovy, Lomnického, Harantovy atd. buď jen podrobeny opravě, buď shledány nezávadnými. Sám dr. J. Vlček (Děj. literatury, str. 60) vyslovně svůj podiv nad tím, že »právě při knihách od první do poslední stránky s protireformací naprosto neslučitelných, jako je na př. Komenského Labyrint neb Chelčického Poštilla a Sít víry, uvádí se několik málo míst závadných...«

³⁾ Jestli mezi nimi řada knih pověrečných, hojně modlitbiček zažehnavacích, s nepravými odpustky spojených atd.

Šlik a manželka jeho Anna Josefa, rozená hraběnka Krakovská z Kolovrat, poskytovali mu štědrě peněz na vydávání dobrých knih,¹⁾ a podporovali vůbec missionáře všemožným způsobem, přísně sice na své poddané, kteří tvrdošijně pravdě odpírali, dokračující,²⁾ zároveň však s velikou štědrostí chudým dobrodiní prokazující.³⁾

Jednoukrát povolal Koniáše — jak sám vypravuje — jistý »vzácný staročeského rodu, rytířského stavu pán do své knihovny, všelike knihy po předcích zanechané k bedlivému přehlížení rád a mile obětoval, a když Koniáš více než 30 bludem nakažených knih u něho nalezl, sám je vlastníma rukama do pivovaru vnesl, pod kotel, neobávaje se žádného zahanbení, do ohně metal; Koniášovi pak upřímně děkoval, že jej navštívil a nepřítele Božího, kterého nevědomě až posavad zachovával, zbavil, na to snažně žádal, aby jméno jeho žádnému netajil, nýbrž jej za příklad dával, že by si srdečně přál, aby mnozí, zvláště okolní páni podobně duchovním soudcům všelike čtení své ku přehlédnutí předložili.«⁴⁾

Nebyliť všichni stejně ochotni, jako tento šlechtic. Stýská sobě Koniáš, že »mnozí proti výstraze sv. Pavla (k Řím. 11, 25) zdají se sobě sami býti příliš moudří. Pročež pýcho u naduti, ač vedle závazku svědomí, pro uvarování nakažení svých milých potomků povinni jsou všelike čtení své výborně zkušenému duchovnímu správci k bedlivému přehlédnutí poukázati, to zanedbávají, majíce za to, že oni sami všemu výborně rozumějí, že každou knihu dobrou od zlé snadno rozeznati schopni jsou. Zdaž to jest spasitelnou vyvoleně nádoby radu následovati, když ten, jenž radou duchovních správců svých pokorně u věcech náboženství se

¹⁾ Koniáš jim za to připsal svoje knihy »Vejtažní naučení« a »Zlatá, neomylné římsko-katolické pravdy dennice«.

²⁾ Srovnej: Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách. V Praze 1887, část I, str. 73.

³⁾ Srovnej: »Vejtažní naučení« (dedikace): »vznešená a království českému výborně povědomá štědrota, s kterouž . . . velike náklady k obživení chudých udělují« atd.

⁴⁾ Zlatá dennice str. 465.

týkajících se řídití má, bezprávně a opovázlivě úřad duchovního soudce sobě osobuje? Není-li to plus sapere, víc nežli sluší, moudrým býti, když někdo máje špatnou zapověděných authorův a knih povědomost, kterou duchovní soudcové pracně skrze mnohá léta nabývají, běžně přehlédnutou knihu hbitě za dobrou vyhláší?«¹⁾

Zvláště prý mnozí »pro nádherný ohled na vznešený rod, stav nebo úřad svůj předivné úskoky a výminky, které před Bohem neobstojí, v záповědi (bludných knih) sobě vymýšlejí. Neb pyšně předstírají, jakoby záповěď o bludných knihách toliko k sprostnému sel-skému lidu se vztahovala. Avšak pravou urozenost sama jediná ctnost působí a dává,“ dí Eneáš Sylvius v Kronice české v kap. 2.«

»Kde pak vši vznešenosti a důstojnosti kořen, pravá ctnost s tělesnou urozeností spojená jest, tam pokorná k církvi svaté a k jejím správcům poslušnost vždycky domácí se vynachází. Měli by se takoví roz-pomenouti, že král králův a mocnář nad mocnáři, Kristus, který není přijímač osob (Actor. 10. v. 34.), když falešných učitelů a proroků se vystříhati poručí (u sv. Mat. 7. v. 15.), jim a všem křesťanům spolu zhoštění se všeho bludného čtení a učení přísně pří-kazuje . . . Čím zajisté kdo vyššího rodu, stavu a hod-nosti jest, tím ochotněji, aspoň pro příklad poddaných, radu s duchovními otci pohledávati má. Zvláště mnozí ze slavných staročeských rodů pocházející potomci, poněvadž slavným rodům českým před časy nešťastně bloudícím obětováno jest množství knih, jakž nás toli-keří popisové, erby a památky v bludných knihách vyučují.«²⁾

Mezi lidem obecným setkával se Koniáš taktěž zřídka jen s ochotnou poslušností, daleko častěji však s odporem a zatvrzelostí.

Díky a vděčnost za své působení klidil vůbec ve-lice zřídka. Jen o jediném případě takovém dočítáme se ve »Zlaté dennici«, kde se o něm Koniáš zmiňuje

¹⁾ Klíč (2. vyd.) II.

²⁾ Klíč (2. vyd.) III. a IV.

takto: »Mně jakýsi před rokem sprostý měšťan velice děkoval, když jsem postillu Spangenberggerovu z domu jeho odnesl, dokládaje, že pokud ji měl, žádného po-žehnutí v práci své řezbářské neměl, jakoby dům jeho zabeđený byl, žádný nic nekupoval, ani díla ne-dovážel; v tom okamžení pak, jak jest mně zlou po-stillu, kterou (že obrazy umučení Božího v ní viděl) z nevědomosti za dobrou měl, odvedl, ihned pobožní kupci do domu vkročili a pro obec svou dřevěná Boží muka smlouvali a kupovali.«¹⁾

Za to tím častěji setkával se s tuhým odporem.

»Když s poručením duchovní i světské vrchnosti« — praví Koniáš — »kacířské knihy se zapovídají, po-hledávají, sbírají, kazí a pálí: horší se obyčejně čtená-řové, směle se obořují, řkouce: „Co jest to? Pastýři naši, Kristovi náměstkové přestupují ustanovení našich starších? Zákon, Písmo svaté, slovo Boží, dobré a spasitelné knihy, krásné výklady, postilly, kancionály, modlitby křesťanské na hromadu kvaltem nám od-nímají, takové potupně i veřejně pálí! Proč to? Co jest to? Proč že nás zbavují rozmilého dědictví našich rodičův? Naši předkové byli dobří křesťané, proč nám kněží zapovídají takové knihy, jichž předkové naši uží-vali? Není to jistě příkladná věc: chvalitebné obyčeje a ustanovení starších svých rušiti a kaziti.“ Takovým vysokomyslným a neústupným písmákům zacpati se mohou ústa odpovědi Kristovou, kterou on nemoudrou opovázlivost zákonníkův zarazil, když řekl: Všelike ští-pení, jehož neštípil otec nebeský, vykořeněno bude.«²⁾

Některí, jimž z knih závadné listy vytrhány byly, dovedli ztrátu brzy nahraditi, pročez Koniáš radí, aby takové knihy celé lidu odnímány byly, neboť prý »zku-šenost bolestně nás vyučuje, ať se některému čtenáři z bludné knihy list toliko bludný vytrhne, a kniha ta-ková zanechá; v brzkém čase od jiného sobě rovného takovou knihu si vydluží a bludný vytržený list zase, s nebezpečím škodného nakažení, do knihy vpíše.«³⁾

¹⁾ Zlatá dennice str. 437.

²⁾ Zlatá dennice 304.

³⁾ »Klíč« (2. vyd.) XCI.

»Jiní lakomstvím zaslepeni, poznávajíce, že bludné knihy své s dobrým svědomím zachovati nemohou, aby papírového pokladu se škodou svou nepozbyli, jak a kde mohou, lidem zvlášt již prv nakaženým je rozprodávají.«¹⁾

Říkávají prý: »Knihy mé za mnoho peněz stojí, ať je duchovnímu odevzdám, přijdu o všechno, ne navrátí se ke mně ani jedna. Zatím za svého Slovaciusa dostati mohu 5 neb 6 rýnských, za Žalanského nemnoho méněji. Postila Husova a Špangenberggerova za dukát se platívá. Tvrdý tolar za veliký Strach utržím, za summarie a kancionály několik strychů obilí získám.« Ano, takovito lidé obviňovali ze zlomyslnosti missionáře, že prý knihy na jednom místě odňaté zase jinde prodávají; missionářům však naopak byly častokráte zabavené knihy kradeny, poněvadž bylo za ně dobře placeno. I nevěděli si mnozí missionáři jiné rady, leč zabavené knihy veřejně před očima lidu páliťi.²⁾

V kraji královéhradeckém prý »jistý člověk raději do rybníka skočil a hanebně sobě zoufal, nežli by duchovnímu správci bludné knihy odvedl.«³⁾

K odporu byli prý lidé podněcováni. »Žitaváci neb husitští písmákové,« praví Koniáš, »namlouvali jim, aby knih od sebe nedávali, aby je kryli a zapírali, aby z nich pokradmu, pokoutně výklady čítali nebo poslouchali, že v nich Krista poznají i naleznou.«⁴⁾ A dělo se tak skutečně, neboť prý lidé »knihy, které chtějí, (duchovním správcům) ukazují, a které nechťejí, sem i tam zanášejí a ukrývají, dobré a spravedlivé knihy, které jen na oko pro křtalt v domě mají, přednášejí. Žitavské a kacírské do skrejší zahrabávají«⁵⁾ a pak prý »duchovnímu nestydatě a opovážlivě předvrhují: „Hleďte, hleďte, kde chcete,“ jako by řekli: hleďte, kde knihy přeschované jsou?«⁶⁾

¹⁾ »Klíč« (2. vyd.) VI

²⁾ Zpráva o tom z r. 1735. Viz Rezek I. c. str. 71.

³⁾ »Choti beránkova« 14.

⁴⁾ »Zlatá dennice« 443.

⁵⁾ »Choti beránkova« 373.

⁶⁾ »Choti ber.« 375.

Kde bývaly knihy obyčejně skrývány, dovidáme se ze slov následujících: »Kdyby skrýše a sklepy, truhly a almary, kdyby komory a špýchary mluvití mohly, ukázaly by nám několik dílů pikhardských zapověděných biblí. Kdyby se všechny došky rozpadnouti měly, vypadly by z nich postilly jednoty bratrské. Ještě v jarmarách se skrývá katechismus jednoty bratrské, modlitby i písně Žitavské, Trnavské i Drážďanské.«¹⁾

Neústupnosti takové diví se Koniáš, řka: »Tomu se v naší vlasti dosti vynadiviti nemohu, kterak mnozí s nebezpečenstvím těžkého časného trestu, škody statku ano i života svého, s patrným uražením velebnosti Božské, lživě a podvodně víru a knihy své krejí, zapírají, a v ustavičném strachu a nepokoji ve bludné a k zahynutí věčnému zavádějící víře živi jsou, ježto by mohli v jisté a bezpečné, slovem Božím utvrzené církvi v pokoji statečku svého beze všeho strachu požívatí a živi býti.«²⁾

A proti neústupnosti a zlobě ozbrojil se Koniáš rovněž skalopevnou vytrvalostí a vzornou trpělivostí. Jest to patrnó ze příhod, které ho potkaly, a o nichž nám elogium vypravuje. Jedenkrátě odňal Koniáš jistému husitovi velikou knihu plnou bludův; když však z domu odcházal, obořil se naň majetník knihy a s velikým hněvem a s mnohými hrozbami žádal knihu zpět. Odepřel to Koniáš, tu rozzuřený sektář uchopil sekeru a s velikou silou se jí rozehnal po jeho hlavě; když však Koniáš nejsvětější jména Ježíš a Maria vzýval, tu útočník jako bleskem zasazen, odhodiv sekeru, k nohám se mu vrhl, a pro zamýšlený zločin snažně za odpuštění prosil. — Jindy dověděl se Koniáš, že v jakémsi mlýně v Královéhradecku jsou zapověděné knihy uschovány, neprodleně se tam odebral a po dlouhém pátrání konečně skrýši našel. Avšak mlynář nedopustil, aby ji prohledával, nechce-li býti na místě zabit. Než, hrozbami nijak nejsa zastrašen, pokračoval Koniáš ve své práci, vyňal ze skrýše knihy, a jakkoliv

¹⁾ »Zlatá dennice« 312.

²⁾ »Klíč« (2. vyd.) XXXIII.

již již na hlavu jeho smrtící rána sekerou dopadnouti měla, s pomocí Boží přece bez pohromy vyvázl.

Když jednou v téže končině podezřelou chalupu prohlížeti chtěl, uvítán byl od rolníka mnohými a tak těžkými ranami, že mu po jedné z nich boule na hlavě až do smrti zůstala, a pak byl od něho do chlévka uzavřen, aby tam hladem zemřel. Celé dva dny již ztrávil ve smrdutém vězení bez pokrmu a nápoje, každé chvíle očekáváje smrt; teprve třetího dne, když z domu všichni i s hospodářem do krčmy odešli, aby tam posvícení hýřením oslavovali, Koniáš zpozorovav, že není střežen, zpravil ženu náhodou mimodoucí skulinou o nebezpečí, které mu hrozí; žena urazivši visutý zámek, propustila jej na svobodu. — Jinde přistižen byl od zlovolných nenávistníků pravé víry při vykonávání svého posvátného úřadu. Poručeno mu, aby okamžitě k smrti se hotovil; poněvadž pak nebylo vyváznutí, aniž prosbám sluchu popřáno, na kolena padnuv, a kříž, který na krku nosíval, s vroucími vzdechy k srdci přitisknuv, každým okamžikem smrtící ránu očekával, když tu z nenadání čeledín rychtářův (toparchae oconomus) zabuší na dvěře a vstoupí; vida pak kněze na zemi klečícího, s úžasem se táže, co to znamená. Koniáš však odvětil, že rozličnými evičenými ve ctnostech kolemstojící vzdělává, a tak veškeré podezření zamýšleného zločinu od nich odvrátil.¹⁾

Horlivými rozšiřovateli špatných knih byli v Čechách židé. Vydávali knihy rouhavé a oplzlé, které jim několikrát, na př. r. 1669 a 1678, zabaveny býti musily.²⁾ Chytajíce se všeho, co jim zisk přinášelo, obstarávali židé také tajný dovoz a prodej nekatolických knih; zvláště činili tak za válek Bedřicha II. s Marií Terezií a za osazení Čech Karlem VII. a jeho francouzskými spojenci. Když pak koncem r. 1744 židé

¹⁾ Z elogia; Pelcl krátce dí: »Er besass eine besondere Geschicklichkeit, die Bibliotheken der Hussiten auszuspiiren, dabei er keine Gefahr achtete, wie er dann öfters Misshandlungen und Schläge davontragen musste.«

²⁾ P. J. Svoboda v Čas. kat. duch. 1876 str. 185 a 186.

z Prahy a z království Českého pro spojení své s nepřitelem vypověděni byli, bylo se obávati, aby, odcházejíce z Čech, knih nekatolických, které na skladě měli, za laciný peníz neprodali. Tomu zabrániti chtěl P. Koniáš, i žádal místodržících českých o dovolení, aby u knihkupeců takové podezřelé a pohoršlivé knihy směl vybrati a od knih dobrých odděliti, knihkupec pak aby povinni byli knihy podezřelé lacinu mu prodati. Místodržící, vyhovujíce přání Koniášovu, vydali dne 19. m. dubna 1745 patent, nařizujíce majetníkům takových knih, i židovským i křesťanským, aby Koniášovi nebránili knihy o víře a sektářství jednající prohlédnouti, ty pak, které podezřelými a pohoršlivými býti usoudí, aby mu lacinu prodali, an by beztoho takové knihy zabaveny býti měly. U koho by knihy takové po uplynutí 14 dní byly nalezeny, tomu pohrozeno zabavením knih nebo přísným potrestáním.¹⁾

Některé listiny z tehdejší doby podávají zprávy o veliké přísnosti, ano ukrutnosti, které prý missionáři z Tovaryšstva Ježíšova užívali. Zprávy ty dlužno přijmati s velikou nedůvěrou, poněvadž pocházejí od zarytých jejich nepřátel, kteří při svých obviňováních pravdy ovšem nedbali. Tak se na příklad emigranti čeští v supplikaci, kterou sboru »Corpus evangelicorum« nazvanému a v Řezně zasedajícímu r. 1735 podali, o missionářích vyslovují taktó: »Z té příčiny jsou — poněvadž všecko to zlé od papežských kleriků pochází. — dvanácte zvláštních, lstí a ukrutností naplnění jezoviti ustanoveni, kteří po krajině sem i tam se toulají a lid co neukrutněji trápí, jim evangelické knihy páli, a aby je v největší potupu před lidmi uvedli, za kacíře vyhlašují.«²⁾ Císař Karel VI., dověděv se o žalobách v supplikaci obsažených, nařídil již dne 24. března 1735 nejvyššímu purkrabí pražskému Janu Arnoštovi hraběti Schaffgotschovi, aby spolu s arcibiskupem zavedl vyšetřování.³⁾

¹⁾ Jos. Emler v Památkách Archaeologických z r. 1866 str. 227—228.

²⁾ Celá supplikace uveřejněna jest v Osvětě roč. VI. díl I. na str. 325—328; místo námi citované jest na str. 326.

³⁾ Rezek, l. c. 98.

Nejvyšší purkrabí na základě provedeného vyšetřování oznámil císaři, že žaloby ty jsou na větším díle lživé a zlomyslné.¹⁾ Že by Jesuité r. 1735 byli z missionářství úplně odstraněni a nahrazeni světskými duchovními, jak tvrdí Bílek a po něm Rezek,²⁾ není již proto pravda, poněvadž Koniáš i potom, skorem až do své smrti, jako missionář působil.

Že přísnost, které missionáři časem užívati musili, nevyplývala ze zlomyslnosti, nýbrž z horlivosti apoštolské, a že konána byla s otcovskou laskavostí, vysvítá z následujících slov Koniášových: »Napomínám a prosím všechny vlastence mé s učitelů církevních knížetem sv. Augustinem, tak, jak jest on tvrdošíjně Donatisty napomínal v epišt. 166: „Srovnejte se, upokojte se s námi, bratří nejmilejší! Nenaříkejte, nepohoršujte se nad námi, že vám pravdu někdy přísněji dotíráme; milujeme vás, to vám přejeme, co i sobě. Jestliže proto nás tížeji nenávidíte, že vám blouditi a hynouti nedáme, u Boha se omluvte, který zlým pastýřům přísně vytýká a vyhrožuje, řka: Co zbloudilo, nenapravili jste, co zhynulo, nehledali jste.“³⁾

Zejména omlouvá Koniáš přísný způsob, jakýmž konáno bývalo pátrání po zapověděných knihách, řka: »Divíte se, když my, duchovní otcové, knihy od vás vybýváme, přehlízíme, zlé a zmíchané trháme a pálíme, z toho se horšíte, přenáramně nás pomlouváte, naříkáte, ano, vlasy sobě z hlavy trháte, medle povězte mně, také-li byste dítkám svým pokrm sice sladký, cukrový, mastný, chutný, však tajně s jedem smíchaný požívati popřáli a dovolili; jsem jist, byť i oni naříkali, prosili jakkolivěk, pokudž otcem jste, žeť byste jim takový pokrm bez meškání od úst odtrhli . . . A divíte se, ano i horšíte, když my z lásky křesťanské, ano i z povinnosti pastýřské duši vaší jedem pekelným nadívanou potravu odjímáme?«⁴⁾

Emigranti, kteří sobě na missionáře tak stěžovali

¹⁾ Bílek v Čas. čes. musea 1881 str. 420, Rezek, l. c. 100.

²⁾ Bílek, l. c. str. 422, Rezek, l. c. 101.

³⁾ »Zlatá dennice« XLIV. a XLV.

⁴⁾ »Zlatá dennice« 334, 335.

litovávali nejednou — aspoň mnozí z nich, — že z vlasti do ciziny odešli. Pruský král, chtěje zalidniti svoji říši, lákal je do svých zemí,¹⁾ kde však na ně čekalo zpravidla veliké zklamání. Také Koniáš o tom dobře věděl, a zkušenost, kterou v té věci nabyt, klade ve své »Zlaté dennici« v ústa čtenářova, který praví: »Já jsem takových tuláků a vandrovníků mnoho znal, kteří trucovitě se vyzdvihli, s manželkami, dítkami jinam se odebrali, ale po dvou, třech neb některých letech, an jim v cizí krajině nic darmo dáti nechtěli, pomalu rádi zase ke svým starým hnízdečkám přilezli. Peníze s sebou odnesli, prázdný měšec zase přinesli a stýskali sobě, že toho vandru dosti mají, že by mnoho za to dali, aby byli doma zůstali a s jinými zároveň z počátku ku katolické víře přistoupili . . . Předně, grunty své i jiné mnohé svršky že jsou od polu darmo prodati, neb jich dokonce po sobě pustých zanechati musili. Za druhé, quoty a zaplacení věřitelův také dobrý díl odňalo. Za třetí, mezi cizozemci buďto draze se vkoupiti neb veliké činže dávatí musili. Za čtvrté, poněvadž se mezi cizí a neznámé dostali, že jim od žádného nic nejmenšího darmo a bez platu poslouženo nebylo, anobř ještě jiným v nenávisti byli, jakoby oni, cizozemci, obyvatelům obchodem svým chléb před hubou brali, a proto je psy a jinými potupnými jmény nazývali, a všelikými vymyšlenými způsoby z peněz vyssátí se vynasnažovali; in summa: že nebohým dosti těžce a perně to přestěhování v Pírně i jinde přicházelo.«²⁾ Měli tudíž naříkatí a žalovati spíše na sebe než na missionáře.

Jak šetrně asi Koniáš na svých missiích s lidem jednal, poznati lze ze slov následujících: »Mnohé až podnes zachvacuje marný strach a stud, pro kterýžto neb zapověděných kněh se zhostiti, neb majíce o nich povědomost, takové vyjeviti neb odevzdati zanedbávají.

¹⁾ Rezek, l. c. 87.

²⁾ »Zlatá dennice« 347. — Srovnej u Rezka str. 96: »Do ciziny přišli (emigranti) na větším díle otrhaní a polonazí, obyčejně s četnou rodinou, ale bez krejcaru peněz. V Prusku působil to nesnáze, neboť král Fridrich Vilém I. mínil, že »žebráky jemu ani městu Berlínu není poslouženo.«

Neb poněvadž samé toliko jméno kacířstva jakousi hanbu plodí; z druhé pak strany od duchovní i světské vrchnosti všeliké bludné čtení přísně se přetruhuje, obávají se někteří, aby trestání neb zahanbení nebyli, kdyby kacířské knihy odevzdali, neb kdeby a u koho by takové byly, vyjevili. Kterí pro podobný strach a stud knihy své duchovnímu odevzdání odkládají, podobní jsou nemocnému, lékaři rány své odkrýti nechtícímu. K uzdravení, ne ke škodě slouží ran největších odkrýti; k potěšení, ne ke zkáze sloužiti bude všech knih celodůvěrné duchovnímu odevzdání. Ať se takový rozpomene, kterak na mnoho tisíc tisíců knih bludných, jako někdy za času prvých křesťanů Act. 19. se dalo, až posavad snášejí k duchovním správcům věrní křesťané, žádného pak z nich nikdy žádný trest neb pohanění, nýbrž vznešená pochvala následuje. Ano místo trestu hojná odplata se připovídá, když místo bludných dobré a spasitelné knihy se obětují. Pročež jako kdyby světská vrchnost poručení vydala, aby všichni falešné peníze shledali, je na určité místo přinesli, jsouce ujištění, že místo falešných a neplatných peněz darmo dobrou minci odnesou, žádný moudrý, zisku svého žádostivý, pokudž by jaký falešný peníz měl, jej vyložiti styděti by se neměl. Tak, když duchovní vrchnost poroučí, aby všickni knihy své duchovnímu ku přehlížení obětovali, s tou laskavou přípovědí, že každý na místo zlé dobrou obdařen bude: žádný dobrého čtení, časného i věčného zisku milovník, byť jakkoliv zlé knihy měl, nemá se ostýchatí všecky, i nejhorší knihy od kohokoliv zachované, jakkoliv dlouho až posavad zadržené, co nejochotněji duchovnímu přednésti a obětovati, jsa na všecken způsob ubezpečen, že důvěrnost jeho ne ke škodě, ne k trestu, nýbrž k užítku a k štědré odplatě jemu sloužiti má. Trest pro zadržování bludných knih uložen jest zatvrzele takové knihy zapírajícím, ne pak dobrovolně odevzdávajícím neb vyzrazujícím.¹⁾ Zvláště se však krásná povaha Koniášova jeví v těchto slovech: »Kdybych já zde před sebou všecky podezřelé vlastence,

¹⁾ »Klíč« (2. vyd.) VIII. a IX.

všecky čtenáře a písmáky měl, všem vesměs, ano k nohám jednoho každého bych padl a jej per viscera misericordiae Dei, skrze střeva milosrdenství Božího, skrze předrahou cenu krve a umučení Syna Božího, skrze všecky rány pro nás ztrýzněného a usmrceného Pána Ježíše, skrze nejsvětější jméno Ježíš a Maria, pro lásku Boží, pro uvarování věčného zatracení, pro spasení vlastní duše jednogokaždého bych snažně a nejhorlivěji prosil, aby se rozpomenul na tolikerou přísnou záповěď, na patrné nebezpečení nakažení svého i mnohých jiných duší, aby nad celý svět, nad tolik svatých a moudrých lidí spasitelné výstrahy nemudroval, aby sobě samému nevěřil, aby pro kus shniliny duši svou nezatracoval, aby všeliké čtení své důvěrně otcí duchovnímu přednesl, neb jej k tak potřebnému přehlídnutí do příbytku svého povolal, obětoval bych jemu nové za staré, dobré za bludné a chybné knihy, kterými by on i sebe i své potomky těšiti mohl, ubezpečil bych ho, že všemu trestu a pokutě ujde, že ho žádnému nepronesu, a kdyby se jinou stranou na něj co proneslo, že ho ze všech stran na všecken způsob zastávají a hájiti chci.¹⁾

Ze slov těchto zároveň jest patrné, s jakou horlivostí Koniáš dobré knihy za zlé rozdával. Bylo mu to umožněno hlavně štědotou hraběcích manželů Šlikových. Zajímavo jest, co o tom Koniáš ve »Veytažním naučení« roku 1740 vydaném, vypravuje. Práví v dedikaci: »Ó, vy všickni, kteří touto novou knížkou obdařeni budete . . . běžte a k nohám jejich Excellencí padněte, za laskavé duchovní potraviny poskytnutí povinné poděkování složte. Ano i vy větším dílem všickni, kteří jste skrze 14 let ode mne nějakou pobožnou knihu přijali . . . pospěšte k oběma vysoce hraběcím Milostem . . . Toť jest ten od Boha požehnaný dům, z něhožto jsem nikdy bez přijatého dobrodiní nevykročil. Toť jest ten staročeský rod . . ., od něhožto, cokoliv jsem až posavad pro věčné našich vlastencův spasení žádal, všecko jsem ochotně obdržel. Toť jest ta štědroty a lásky plná Josefova špižirna, která mně

¹⁾ »Zlatá dennice« 462 a 463.

před 14 lety při těžkém začátku mém v rozdávaní knih přehojnou pomocí přispěla a od té chvíle do dnešního dne mně v té příčině pomáhati nepřestává.« Dle toho započal Koniáš již roku 1726 knihy rozdávatí.

Avšak knihy, které missionáři lidu na výměnu nabízelí, nebyly mnohým po chuti, někteří, nechtíce v nich ani čísti, ihned je zase vraceli.

»Vím,« praví Koniáš, »terak odpornci všeliké knihy římsko-katolického vydání, pokudž o víře jednají, větším dílem zavrhují, předstírajíce: že jim nerozumějí, že jsou pro ně příliš vysoké a nepochopitelné.«¹⁾

Mnohý prý knihu od missionářů darovanou »opovazuje se zas navrátiti a dosti neuctivě jinou si vybíráti a předstíráti, že jí nerozumí, že je pro ně vysokého smyslu, že je v ní mnoho latinského, mnoho počtů a cifer atd., to však prý nic jiného není, nežli pláštíček zatvrzelosti; nebo ve mnohé zapověděné kacířské knize dosti jsou vysoké a zatemnělé věci, často se v nich latinský text, citací kapitol, počty a cifry obyčejně latinsky dokládají; nicméně některý nakažený člověk raději by duši dal, než aby se bludné knihy zhostil, kterou od starších zdědil neb od pokoutných podvodníků přijal. Čemu se v prvním pohlezení v nějaké katolické knize porozuměti nemůže, to se ve druhém, v třetím a dalším bedlivém čtení pochopiti neb od duchovního správce vyložiti může. Dokládá-li se latinskou řečí některý text, ten se od pouhého Čecha pominouti může: neb obyčejně to, co se v latině předneslo, ihned v češtinu uvedené se dokládá. Počty a cifry beze škody se pominouti mohou, neb na nich podstata spasitelného učení nezáleží.«²⁾

»Krvavě slzeti žádám« — praví Koniáš na jiném místě — »nad skalnatou tvrdošijností těch, kteří s neústupným srdcem blud svůj, byť mohli, poznati nechtí; pročež z pouhé zatvrzelosti každé napomenutí tím samým, že se jim od katolického kněze dává, slepě zavrhují, knihy spasitelné, byť se jim do rukou do-

¹⁾ »Choti ber.« XIV.

²⁾ »Choti ber.« 9.

staly, ani čísti, ani poslouchati nechtí.«¹⁾ Sámť prý »osobně a mnohdykráté zkusil, kterak mnozí vlastencové knihu katolickou tím samým, že o víře jedná, jak do ní zběžně nahlédnou, zavrou a do ní více ne-nahlédnou. Dostane-li jí římský katolický křestan, ten řekne, že jí nepotřebuje, že ví, co věřiti má, ježto i dobře vycvičený křestan vždy něčemu se přiučiti může, aby sebe aneb k sobě přináležející u víře potvrditi mohl.«²⁾

Než nejen se zjevnou tvrdošijností, nýbrž i s podlým pokrytectvím bylo missionářům bojovati. »Vím,« praví Koniáš, »že mnohým krajanům mým až podnes domlouvati by mohl Kristus slovy: „Co jste, ježto se spravedliví činíte před lidmi, ale Bůh zná srdce vaše“ (u sv. Lukáše v kap. 16. v 15.), ó, jak mnozí mají na sobě oděv ovčí, vskutku pak pravé ovčičky Kristovy nejsou! Mnohý falešný a pokryský katolík, ach, jak on veliká znamení horlivosti katolické na sobě ukazuje! v chrámu Páně spatříš ho vždy skoro v příchodu prvního, v odchodu posledního, uzíš v rukou jeho často růženec, před očima jeho otevřené katolické knížky, k svátosti svaté zpovědi a přijímání přistupuje nad povinnost svou častěji; aby všecku podezřelost zmařil, vezme před sebe pouť k zázračnému obrazu, nakoupí světla, dá sloužití mši svatou atd. atd. Před duchovní i světskou vrchností nepřestane víru katolickou vychvalovati, jistě veliká znamení katolické vroucnosti ze sebe vydává. Řekl bys, že nevinná a upřímná ovce Kristova jest, řekl bys, že kus ohně nebeského z křídel svatých Cherubínů a Serafínů k sobě přitáhl, však ale to vše čini toliko před tváří lidskou, před obličejem těch, před nimiž by nesměl víru svou evangelickou skrytou vyjeviti. Kdybys jej v soukromí zavřeného navštívil, ve čtení zlořečených kacířských knih bys jej dopadl, kdybys jej v krémě neb jinde při schůzce jemu podobných oděvem ovčím přikrytých vlkův o víře rozmlouvajícího slyšel, kterak svaté vyvolené Boží i obrazy jejich maňasy a tatrmany, ta-

¹⁾ Ibid. str. 4.

²⁾ Ibid. str. 8.

jemství mše sv. ďábelským kejklířstvím, soukromou zpověď babským šeptáním atd. atd. nazývá, kterak církevním starobylým obyčejům, ustanovením a příkázáním ohavně se rouhá, je zlehčuje a přetřásá, kterak všecku vzteklou a jedovatou prchlivostí se svatokrádežným utrhaním na samospasitelné katolické náboženství vylévá, poznal bys na něm ne již beránka, nýbrž lítého draka.«¹⁾

V náhradu za špatné knihy bylo nutno dávat knihy dobré, těch však nebylo příliš mnoho. Tu Koniáš, jenž, jak jsme již výše podotkli, knihy horlivě rozšiřoval, chopil se péra, aby zásobu dobrých knih rozmnožil.

Jak sám praví, nepsal knih svých pro učence, nýbrž pro lidi prosté; nehleděl tudíž příliš na lepou vnější formu, nýbrž spíše na jadrný a zdravý obsah; knihy své nazývá vhodně žitnou duchovního chleba skývou, která prý, ač chatrnější a špatnější pšeničné, přece podstatnější jest a větší síly každému dodává.²⁾

»Co se výřečnosti, krasomluvnosti a mistrně zbroušené češtiny dotýče,« dí Koniáš, »opovídám se, a volně se přiznávám, že jsem do grammatiky české před touto prací mou nahlédnouti příležitost neměl. Mateřskou řečí s rozmilým čtenářem a s vlastenci mými rozmlouvám. Nadál jsem se, že upřímná sprostomluvnost v přátelských rozmlouváních laskavému čtenáři nad vysokou, dle všech dokonalé češtiny pravidel sformovanou výslovnost líbiti se bude; nad to cíl a konec této knížky jest, aby ona ubohým vlastencům mým na místě zlých a podvodných kacířských knih k duchovnímu pokrmu a potěšení sloužila; že pak větším dílem sprostější obecní lid snázeji bludným čtením zaveden bývá, měl jsem za to, že k snadnějšímu pochopení sprostého lidu, prospěšnější bude kunstovné okrasy zbavená mateřská řeč.«³⁾

Slohu prstonárodního Koniáš ve spisech svých vždy bedliv býti chce, řídě se v tom, jak sám praví,

¹⁾ »Zlatá dennice« 398.

²⁾ »Zlatá dennice« XLII.

³⁾ »Zlatá dennice« XXXIX a XL.

míněním sv. Augustina, že »výborného vtipu znamenitá vlastnost jest: v slovích ne slova, nýbrž pravdu milovati; neb co prospěje zlatý klíč, pokudž to, co žádáme, otevřítí nemůže; aneb kterak škodný může býti sprostý dřevěný klíč, pokud k žádoucímu otvírání schopný jest; ježto nic jiného než žádáme, než aby se ním, co zavřeno jest, otevřítí mohlo.«¹⁾

Zvláštní vnady dodávají slohu Koniášovu častá a vhodná přirovnání a podobenství, o čemž sám se zmiňuje slovy: »Užívám pak k vysvětlení pravdy často podobenství z domácího obchodu vzaté, aby sprostější lid to, čemu v hlubokém písmu svatého tajemství porozuměti nemůže, v podobenství snáze poznati mohl. Budou-li se některá podobenství někomu zdáti poněkud sprostější, ať pamatuje, kterak sám milý Spasitel náš, moudrost věčná, v řeči a v obcování svém skrze všeliká podobenství o vezdejším hospodářském obchodu pravdu zákona svého vyučoval.«²⁾

Ve svých spisech přihlíží Koniáš hlavně k těm článkům katolického věroučení, které nekatolíci popírali a proti nimž nejčastěji námitky pronášeli; tak pojednává Koniáš o přijímání pod jednou, o vyzvání Svatých, o očistci, o mši sv., o sv. zpovědi, o odpustcích atd. Činí to způsobem velmi srozumitelným a laskavým, tak na př. i v »Klíči« o večeři Páně takto vykládá: »Neměl úmyslu Kristus Pán, aby všem pod ztracením duše nařídil přijímati z toho, čeho mnozí nemají, aniž dosáhnouti mohou, jakož jistá zkušenost učí, že mnozí národové vína zcela zbaveni jsou. Kdyby byl Kristus chtěl, aby všichni z přísného nařízení jeho přijímali posvátné víno: musil by dáti potřebně všem dostatečnost vína. Jako kdyby byl chtěl všem přikázati, aby všickni pokřtěni byli vínem: musil by byl potřebně dáti dostatečnost vína pro všechny. Nebo kterak medle budou se křtíti vínem ti, jenž žádného vína dostati nemohou? Nápodobně jestliže mají se báti pekla horoucího všickni ti, kteří z kalicha posvátné víno nepřijímají, kterak pak takové víno přijímati

¹⁾ Sv. Aug. de doctr. christ. IV. 11. »Zlatá dennice« XLI.

²⁾ »Jediná choti beránkova« X.

mohou, které na žádný způsob dostati nemohou, jakž se mnohým půlnočním krajinám přihází? Poněvadž tedy jistá pravda jest, že není dostatečná úroda vína od Boha dána pro všechny v celém světě, neměl ten úmysl Kristus, když řekl: „Pijte z toho všickni“, aby všickni věrní z kalicha posvátné víno pili, nýbrž podle pouhé litery to poručení na samé toliko apoštoly přítomné se vztahovalo, aby z toho jednou od Krista posvěceného kalicha všickni přítomní tak střídmě pili, aby všem přítomným stačilo. Poněvadž pak jeden každý apoštol svatý při té slavné večeři za kněze a služebníka církevního od Krista ustanoven byl, příkázání všem apoštolům vydané na všechny apoštolův svatých v úradě následovníky, to jest na všechny kněze se vztahovati má atd.«¹⁾

Zvláště pěkný jest spis »Zlatá neomylné římsko-katolické pravdy dennice na výroční slavnosti svatých a světic Božích v epištolních řečích, které i k nedělním epištolám dle prvního rejstříku přivlastniti se mohou, světlými písmi sv. důvody, jednosvorným svatých otcův svědectvím se vyjasňující, zavedené v temnostech bludu duše světlem samospasitelné víry osvícující, někdy od dvojčetihodného kněze Kryštofa Pflaumera z Tovaryšstva Pána Ježíše ve přátelském rozmlouvání představená, nyní pak od jednoho téhož Tovaryšstva kněze v epištolní vysvětlení rozšířená, milým vlastencům místo bludných knih obětovaná. S dovolením duchovní vrchnosti. Vytisknuta v Praze u Joachima Kamenického. L. 1728.« (8° pag. 870 XLVIII, Epistola dedicatoria a rejstřík). Není to pouhý překlad, nýbrž širší zpracování již i v původním německém vydání velmi pěkného spisu »Dialogi catholici de una vera, bona fide, d. i. kath. Glaubensgespräch etc.«

»Zlatá dennice« obsahuje výklady epištol na jednotlivé svátky roční ve formě dialogu mezi farářem, »to jest správcem duchovním, čtenářem, to jest člověkem neučeným.« Rozmluvy tyto týkají se hlavně námitek činěných proti katolické víře od protestantů

¹⁾ »Klíč« (2. vyd.) XVII.

a článků rozeznávacích. Psány jsou velice řízně, vtípně a srozumitelně a působily zajisté velmi blahodárně. Ukázkou klademe zde hned rozmluvu prvou, která jedná o tom, že »není dosti ku spasení: toliko v Boha neb v Krista věřiti.«

Sprosták. Dej vám Pán Bůh dobrý den, duchovní a učený pane.

Farář. Zdrávi buďte, milý příteli; co nového tak ráno přinášíte?

S. Nemnoho zvláštního. Jsem poněkud zamyšlený a bojím se, abych nepobloudil, kdybych bez rady duchovního správce ve svém zmateném a sprostém rozmyšlování něco za pravdivé a spasitelné uznal, což takového není.

F. Těším se z té synovské důvěrnosti. Ovšem nebezpečně činí, kdožkolivěk máje nějakou pochybnost o věcech k spasení přináležejících, radu s moudrými nebéře. Oč nám jde, že vašemu zmatenému myšlení včerejší epištola sv. Pavla nedobře pochopená a vyložená příležitost poskytla?

S. Trefili jste mi na notu, pane faráři. Včerejšího dne po službách Božích velel jsem sobě dle obyčeje přečísti epištolu, která na svátek svatého Ondřeje, apoštola Páně, připadá, a jak jsem z ní tato slova vyslechl: »Všeliký, kdož věří v Něj, nebude zahanben,« k Řím. v 10. kap. verš 11. a zase: »Každý zajisté, kdožkoli vzývati bude jméno Páně, spasen bude,« ve verši 13., pomyslně jsem sobě: jestliže Bůh sám skrze písmo svaté nás všechny o spasení věčném zabezpečuje, budeme-li v něj věřiti a Jeho svaté jméno vzývati; proč tedy duchovní i světská vrchnost nás k jistému a jednomu toliko náboženství římsko-katolickému dohání? Zdaliž pak nemůžeme tak dobře v luteránském, kalvínském, husitském, neb v jakémkoliv jiném náboženství jako v katolickém v jednoho Boha věřiti a Jeho svaté jméno vzývati, a tak bezpečně spasení věčného dojíti? proč se nám taková svoboda ujímá?

F. Příteli rozmilý, Duch svatý k tomu Vás vzbuzoval, abyste tu cestu ke mně vážili a se mnou, jakožto s otcem duchovním, jenž krev, život i duši svou k získání duše Vaší vynaložiti hotov jsem, se pora-

dili. »Běda samému,« praví Kazatel v 4. k. v. 10. Jako v nemoci tělesné, kdo uzdraven býti žádá, rány a nemoci své lékaři tělesnému ukázati neb vyjeviti musí, nebo jak krásně k mému předsevzetí píše svatý Augustin tom 8. enarr. 2. in Psal. 31., »Si tu tegere volueris erubescens, medicus non curabit. Jestliže ty ránu krytí chceš, lékař tebe nikdy neuzdraví,« tak nápodobně v nemoci duchovní. Duše vaše nebezpečně raněna jest takovým zmateným rozmýšlováním. Šťastný jste, že duchovnímu lékaři rány své ukazujete. Pročež vězte: jako to vnuknutí, abyste pochybnost svou mně vyjevil, od Ducha svatého pochází, tak dojista pře-vrácený výklad dnešní epištoly nepřítel Boží a váš zlý duch vám vnukl, byl by vás snad beze snadu tak zavedl, jako kohosi čtenáře blíže Prahy podvedl, o kterém nedávno od hodnověrného svědka jsem slyšel, když jest sobě dle svého sprostého a zmateného úsudku Písmo a všeliké čtení vykládal, s duchovním správcem radu bráti nechtěl, z pouhého čtení v pochybnost, z pochybnosti v zoufanlivost upadl, tak že jest se, zanechaje knihu před sebou otevřenou, na svém domácím dvoře veřejně s nemalým zahanbením rodu svého nad to se škodou věčnou duše své haněbně oběsil.

S. Prosím, odpusťte, duchovní otče, uznal jsem i já za dobré s moudřejšími se poraditi, pročež odpoledne do krčmy jsem se odebral, kdežto čtenáři se scházívali a o písmu předivně mudrují, a když jsem se s nimi o té věci v rozprávku dal, jakýsi z nich starý čtenář dal mně tuto výstrahu; abych sobě o to starosti žádné nečinil. Neb ačkoliv stran rozdílnosti v náboženství mezi kněžmi a učenými sice daleko přišlo, však to vše že školské smyšlenky jsou, z kterýchž lid obecný odpovídati povinen není. Kdo v Boha věří, Krista za prostředníka a vykupitele svého vyznává, s bližním svým dobře a upřímně zachází, ten že spasením svým ubepečen jest. Kristus že za všechny nás umřel, a to vše vykonal, co bychom my učiniti nemohli. Kdo se těchto hlavních punktův drží, ten že může při kterémkoliv z těch náboženství zůstatí, a že není potřeby v tom se mnoho rozmýšleti.

F. Zle jste učinil, že jste v krčmě mezi ožralci v tak podstatných věcech radu duchovní vyhledával. Není-li pravda: s roztrhaným oděvem půjdete ke krejčímu? s dřevým střevícem k ševci, duši pak svou malomyslností neb jinou nemocí duchovní obtíženou duchovnímu lékaři svěřiti máte. Ale medle vizte, kdo to tak tuze na dvěře tluče?

S. Jest jeden mně dobře povědomý, hlavní čtenář, o tom vím, že málo o našem náboženství katolickém drží.

F. Otevřete, již vím, kdo jest, častěji ke mně přichází a rád o náboženství a víře rozmlouvá.

Čtenář. Hospodin vás pomiluj, dvojčtihodný a velebný pane. Prosím, necht v dobré obrátí toto mé tak ranní navštívení.

F. Dobře v čas přicházíte, milý sousede, právě jsem s tímto přítelem hádku začal.

Č. Zajisté o náboženství.

F. O náboženství.

Č. V kterémžto punktu?

F. V tomtéž, o kterém jsme nedávného času k slovům přišli, zdali je k dosažení spasení dosti, když kdo v Krista věří atd.

Č. Já jsem velebnému pánu faráři své mínění již oznámil, já se zřetelného slova Božího držím, u svatého Marka v 16. kap. »Kdož uvěří a pokřtí se, spasen bude.«

F. Ale jest otázka, co se musí věřiti?

Č. A to mi povídá Kristus Pán krátkými slovy u sv. Jana v 17. kap.: »Tentof jest pak věčný život, aby poznali Tebe, samého Boha pravého, a kteréhož jsi poslal, Ježíše Krista.«

F. Nicméně přece otázka pozůstává, co k pravému poznání samého pravého Boha, a kteréhož on poslal, Syna jeho Pána Ježíše Krista, náleží?

Č. Více nic, než že Kristus Pán, můj vykupitel, spasitel a jediný prostředník jest, že za nás lidi umřel a za všechny hříchy naše dostiučinil. Když tomu pevně věřím, na to spoléhám a nejmenšího nic o tom nepochybují, tehdy budu před očima Božíma ospravedlněn, a následovně spasen; ostatní mohou velcí

theologové a školní fechtýři mezi sebou vyvésti. Vy, sousede, nejste li se mnou téhož smýšlení?

S. Ne zle se se slovem Božím sróvnává: ale pan farář vrtí hlavou.

Č. Však jsem já příliš mnoho pravil, ve svých mladých letech vlaskou, francskou a englickou krajinu, též i Polsko jsem projel a mnoho učených, znamenitých lidí natrefil, kteřížto ještě méně k spasení za potřebné býti soudí a sobě to mínění ne zle oblibovali, že jeden každý u víře své spasen býti může, byť pak i výslovně v Krista nevěřil.

S. Aj, to by příliš mnoho bylo.

F. Anobř bylo by velmi málo.

Č. Proč málo? Byť pak tomu tak bylo (jakož já od osoby mé beze vší pochybnosti držím), že Kristus náš vykupitel jest, a že od něho nám lidem vše dobré vyplývá: proč by však musilo při všech i nejhloupějších lidech potřebné býti, aby zejména v Krista věřili? Což není dosti, když člověk věří, že cožkoliv my zde máme a tam očekáváme, že to vše od Boha pochází, byť třeba nevěděl, jakým prostředkem toho dosahujeme? Nemůže to tedy ani slovu Božimu, ani dobrému rozumu odporne býti.

F. Děkuji vám, pane čtenáři, dáváte mi sami meč do rukou, kterým bych vás přemohl a smýšlení vaše v nic obrátil: neb ono proti písmu svatému i zdravému rozumu patrně čelí.

Č. To musí dokázáno¹⁾ býti.

F. Dobře a velmi snadno. Slovo Boží učí zřetelně, že se vykoupení Kristovo nejnak nežli skrze víru přivlastňuje, z kteréžto příčiny všichni, ježto víry v Krista nemají, od ospravedlnění vzdáleni zůstávají, zůstávají pod hřichem, zůstávají synové hněvu a věčnému zatracení podmanění. Necht pan čtenář nahlédne, co svatý Pavel k Římanům v 3. kap. v. 22. píše, totiž: „Spravedlnost pak Boží skrze víru Ježíše Krista ke všem a na všechny, kteříž věří v něho.“ Což i sv. Petr ve Skutcích apoštolských o Kristu Ježíši potvrzuje ve 4. kap. v. 12. řka: „Není jiného jména pod nebem da-

¹⁾ provedeno.

ného lidem, skrze které bychom měli spaseni býti.“ A co rozum zdravý velí jiného, než chceme li nějakeho nad míru velikého a neobyčejného dobrodiní účastni býti, že netoliko dotčené dobrodiní, ale i dobrodince samého znáti a jeho, jakž náleží, povinným díkův činěním ctíti máme? I poněvadž dobrodiní lidského vykoupení tak veliké a neobyčejné jest, dobrodinec, od kteréhož pochází, tak vyvýšený, veliký a důstojný: způsob také, kterýmž je prokázal, tak přepodivný, tedy jest také potřebné, abychom my to dobře a důkladně poznali, tak abychom se snad proti takovému dobrodinci velké nevděčnosti nedopustili, lásku nenávisť, milost pohrdáním, štědrost (jakž to zatvrzelí židé činí) haněním a zlořečením neodpláceli. Pročež bylo by to velmi nevhodné (nepotrefné) ty, jižto v Krista nevěří, spasení od Krista získaného chtíti účastné činiti.

C. Ta rozmluva (diskurs) jest mně příjemná.

F. Ale necht mi pán ještě jedno poví: Domnívá-li se, že dospělý člověk může spasen býti, byť pak nic nevěděl neb nevěřil o Bohu a dobrodiní jeho, kteréhož došel skrze stvoření?

Č. Tomu já odpírám, neb bych sice příliš blízko k atheismu, totiž k nevěření, že Bůh jest, přišel, a všechny bych modláře v nebi nechati musil.

F. Dobře, já ale ještě lépeji z toho zavírám, že tolikéž ten nemůže spasen býti, kterýž dobrodiní lidského vykoupení nepoznává, nebo toto jest mnohem větší a divnější: vztahuje se také víceji ke cti a sláve Boží a Kristově a vyhledává od nás větší pocty, služby a vděčnosti.

S. Milý pane faráři, smím-li já také sprostný člověk k této hluboké věci slovíčko říci? Kterak pak se děje mnoha tisícům lidí prostých a snad dobrého srdce, kteřížto uprostřed pohanův, Židův neb Turkův se rodí a vychování bývají, neslyší po celý život svůj nic o Kristu, ctí Boha, jak umějí, a nikdy o náboženství svém nepochybují?

F. Není zlá otázka. Musíte však dříve věděti, že těchto časův Turci a Židé méněji výmluvy mají, když

v Krista nevěří, než před časy pohané měli, ježto jednoho Boha, stvořitele nebe i země, neznali. Nebo tehdy, když téměř celý svět modloslužebnosti podroben byl, jednoho každého, jako říkáje nějaký proud, všeobecná zvyklost zachvacovala, a lid obecný nenasnadno měl příčinu neb příležitost o náboženství svém pochybovati, a byť byl i pochyboval, byl by sotva měl prostředek pravdu vyzvědět. Ale když nyní křesťanské náboženství skrze veškeren svět prošlo, a ve všech končinách světa křesťané se nacházejí neb nacházeli, tedy není možné, aby Turkům a Židům příležitosti se nedostávalo o falešném náboženství svém pochybovati. A protož jsou povinni na tuto platnou věc se vpytávati a od křesťanův, kteréž před rukama mají, dostatečnou zprávu bráti; nečiní-li toho, nýbrž mysl svou z nenávisti k náboženství křesťanskému neb jiné nepostačitelné příčiny od tak dobrého rozjímání odvracejí, tehdy nemohou před Bohem vymluveni býti: za druhé byli-li by kteří, jenž by o křesťanském náboženství dokonce nic neslyšeli, neb kterýmž by nikdy nic takového na mysl nepřišlo, čím by k lepšímu vyrozumění vedeni a doháněni byli, takoví nebudou zatraceni proto, že jsou v Krista nevěřili, nýbrž pro jiné hříchy, kteréž jsou proti zákonu spáchali, a těch se z milosti Boží uvarovati mohli, an jim Bůh milosti své tak dalece neodpírá, kdyby oni toliko podle možnosti a povinnosti své jí užívali, že by takovým hříchům dobře ušli. Jakož hojnost jest příkladů těch, kteří mezi vzteklými a slepými pohany božským obecným vnuknutím místo dávali, nevinný život vedli a naposledy k pravému poznání Boha i Krista Pána, spasitele našeho, přišli. Ať mlčím o příkladech indiánských, o kterýchž pravdivě sepsáno, za těchto časův v Novém Světě lidé se vynášeli, kteříž vedle zákona přirozeného dobře živi byli, věku svého přes sto let došli, až jim Bůh křesťanského kněze z Evropy poslal, od něhož se Krista znáti vynaučili, křest svatý přijali a teprva spasitelně zemřeli. Také jest nemožný k zapření příklad, onen římský a pohanský setník Kornelius v Skutcích apošt. v 10. kap. Ten Bohu modlitbami a almužnami pobožně sloužil a

skrze anděla k svatému Petru, aby se známosti Krista od něho vynaučil, odkázán byl.

Č. Ten příklad já dobře pochopuji, tak že pochybovati nemohu, než že Bůh i pohanům, Turkům a Židům tak mnoho pomoci dodává, kdyby oni jí užívatí chtěli, že by dobře a rozumně živi býti a tím větší milosti k známosti samého Krista nabýti mohli.

F. To nápodobně má o mnohých nekatolických lidech smýšleno býti, ježto uprostřed saské, pomoršské země atd. v bludném náboženství zrozeni a zvedeni jsou, o pravdě katolické víry nemnoho slyšeli a tolikéž o svém falešném náboženství žádné pochybnosti neměli. Neboť předně nemůže těchto let takových lidí na mnoze býti, poněvadž katolické náboženství, zvlášť prostředkem té pominulé 30tileté války s katolickými armádami skrze všecky země prošlo, všudy v poli i quartýřích katolické služby Boží i kázání se držely, mnozí očití zázrakové před tvářmi takových nekatolických k potvrzení a osvědčení samého pravého náboženství katolického se dali, tak že tudy mnoho tisíc vojáků, jižto katolickým sloužili, horlivě katolických jest učiněno. Podle čehož málo těch se nachází, kteří by dostatečné příčiny neměli, svou náruživost proti katolické víře na stranu odložiti, na pravdu její lépe se vpytávati a mysliti atd. Jakož ve svědomí svém jsou zavázáni to učiniti: neboť náboženství a spasení člověka věc tak vysoce platná jest, že nade všecko jiné o to samé pečovati náleží, a žádný, aby toliko v tom důkladně zprávy nabýti mohl, ani do dalekých zemí proto se vypraviti, ani všeliké časné škody, ztráty a nepřiležitosti sobě za těžké přicházeti dáti nemá. Ale nechť třebaš vždy někdo se vynajde, který by žádného takového prostředku, žádné nesnáze ve svědomí a pochybnosti neměl, tehdy takový ne sice pro svou falešnou, však od něho nepoznanou víru, nýbrž pro jiné hříchy a přestoupení Božích přikázání zatracen bude. Pakli živ jest dobře a nevinně, tehdy Bůh mu najisto příležitost způsobí, aby katolickým býti mohl. Jakýchž příkladů nemálo. Svědka k tomu máme sv. Augustina, jenž nám věčně paměti hodná slova zanechal: „Spasení náboženství toho, skrze které

jedině pravdivé spasení v pravdě se příslibuje, nikdy žádnému se nedostávalo, který toho hoden byl a pokudž někdy se nedostávalo, ten toho hoden nebyl.«

Ke druhému spisu zavdalo Koniášovi podnět hnutí pietistické, které povstalo působením knih Liberdových na Opočensku. Sedláci pietismem nakažení zorganizovali se v náboženskou společnost a usmyslili sobě, že požádají vrchnost, aby jim bylo dovoleno svobodně vyznávat nově náboženství. Přišlo jich dne 16. září r. 1732 sedm do zámku Opočenského a podali hraběti Colloredovi pamětní spis.¹⁾

Na tento spis odpověděl hned následujícího roku P. Koniáš a později (r. 1746) farář Václav Klugar zvláštní knihou.

Kniha Koniášova nese nápis: »Jediná choti beránkova, od prvního počátku zasnoubení a založení svého až na věky v učení Kristovém neporušená, bezpečnou za Beránkem k životu věčnému cestu ukazující: všeobecná římská církev; z pravého a dokonalého zákona Božího v ukřižovaném Pánu Ježíši všem tichého Beránka Krista následovníkům, po pravé poddanosti a svobodě Pána Ježíše toužícím křesťanům a bratřím: bloudícím k výstraze, věrným k potěšení představená, a konečně z nesmírné lásky a prozřetelnosti Božské gruntovně dokázaná od jednoho kněze z Tovaryšstva Pána Ježíše. S dovolením duchovní vrchnosti. Vytiskněná v Hradci Králové u Václava Tybély 1733.« (8° str. XX a 510.) Dedikována jest »svaté římské říši knížeti Mauriciusovi Adolfovi Karlovi, biskupu Králohradeckému.« Pod dedikací podepsán jest: »Nejdůstojnější arcibiskupské a biskupské jasnosti nejposlušnější missionarius Antonius Koniáš S. J.«

Ve předmluvě se o pietistech praví: »Vyskytli se noví ‚synové Belial beze jha‘. Nazývají se oni v jakémisi spisu svém ‚po svobodě Pána Ježíše toužící‘, podpisují se ve svém spise ‚Křesťané a bratři, jejichžto síla jest Emmanuel‘. Nazývají se jinak harfenistové,²⁾ a to

¹⁾ Rezek, l. c. str. 78—82.

²⁾ Též Klugar oslovuje přívržence Liberdovy: »Vy, Harfenisti«, nepochybně dle spisku Liberdova »Harfa nová na Hoře Sion«.

proto: že ustavičným kacířstvem porušených písní prozpěvováním na svatbu Beránkovu se chystají . . . Jaké lživé povyký noví harfenistové mezi sprostým obecným lidem roztrušovali, sami sobě nejlépe povědomi jsou. Když se duchovní a světská vrchnost podle povinnosti své na bludné knihy, na pohoršlivé kacířské učení doplává, našich harfenistů heslo a pravidlo jest: lháti, zapíratí i křivě přísahati. A byť se někteří urputně k bludům svým hlásili, v této knize o mnohonásobné patrné lži přesvědčení budou. Když při konci spisu svého dokládají odporníci, pokudž by v čem pochybili, že žádají z Písma svatého vyučení býti; kdyby s vroucím vzýváním Ducha svatého, s pokorným a upřímným srdcem takové vyučení žádali a přijali od náležitě zřízených duchovních správců, jistá by naděje byla, že blud svůj poznají, na cestu spasení šťastně se navrátí a pomstu Boží pro své tvrdosjinné výstupky od sebe odvrátí. Pročež na písemnou žádost jejich tuto knihu jsem napsal, v nížto z pravého a nezfalšovaného slova Božího všem bloudícím ovčičkám náležitá zpráva se děje, která: když písmem svatým a Kristem Pánem nejvíc se honosí: skrze bludy své pravého Kristového učení i platného písma svatého se spouštějí. Neporážím bludy odporníkův podle pořádku článkův od nich sepsaných, protože v rozdílných člancích jednu věc často opakují, nýbrž za dobré jsem uznal pravdu spasitelného náboženství v některé kapitoly pořádně rozvrhnouti, aby kniha ta i dobrým katolíkům k duchovnímu potěšení sloužiti mohla.«

I tento spis jest živě a vtipně psán. Námitky odpůrcův svých obratně poráží; mezi jiným praví na př.: »Někteří plnými ústy vytrubují, že za Kristem jdou, že Pána Ježíše následují, a zatím ani pobožné vyřknutí nejsvětějšího jména Ježíš trpěti nemohou; ať je upřímný Krista milovník potká a řekne: »Pochválen buď Ježíš Kristus«, na to co špalek oněmějí, místo odpovědi proti tomu vrčí, reptají, žádného pak sebe potkajícího tak nepozdravují, ano, opovažují se upřímné Pána Ježíše vyznavače stíhati, říkajíce: u nás tak neříkají, naši starší se tak nepozdravovali, nemáme také říkati, neb stojí v zákoně Božím psáno: Nevezmeš

jména Pána Boha svého nadarmo. Ať se jich popotáme: kterak oni na potkání se pozdravují? řeknou: Zdrávi byli! Zdař Bůh! Taková slova, jakožto chvalitebná, církev svatá žádnému sice nezapovídá, však i to slovo Bůh jméno Boží jest.*

Třetí velká kniha Koniášova má nápis: »Veytažní naučení a veykladové na vsecky nedělní i sváteční epištoly, též evangelia celého roku atd. V Hradci Král. u Václava Tybély r. 1740.« 8°, a vyšla r. 1756 po třetí s titulem: »Postilla, anebo celoroční výkladové na epištoly a evangelia sepsaný, a po třetí na světlo vydaný od kněze Ant. Koniáše. V Praze u Ignacia Františka Pruši 1756.« (8° 1034 str.)

V této postille jest položen vždy text epištoly, pak parafraze její, dále evangelium, k němuž připojen krátký výklad, příklad a modlitba.

Na konci pracného tohoto díla napsal Koniáš: »Potěš tedy Pán Bůh náš tuto práci, aby ten pot náš byl vám k užítku věčného spasení, ne pak k svědectví obžalování. Konečně věděti máte, že více prospívati budete modlitbami svými než vzbuzováním našim. Neboť pokudž k něčemu dobrému vám slouží řeči naše, to vše připisovati sluší milosti Toho, v jehož rukou i my i naše řeči jsou.«

V náhradu za různé kancionály, jež lidu odnímal, vydal zpěvník, jehož název jest »Cytara nového zákona, pravého Boha v předrahých Kristové víry tajemství a v svatých jeho libozpěvně oslavující . . . Milým vlastencům místo nekatolických bludy kacírskými porušených písní za dar obětovaná. V Hradci Králové, u V. J. Tybély 1727.« (579 str. v 8°). Jest to sbírka písní ze starších kancionálů, zejména z kancionálu Šteyerova vybraných a bez not otištěných. Z krásných starých zpěvů českých většina i v »Cytare« jest obsažena. Než pohříchu pojal Koniáš mezi ně i několik písní, jež sám složil, a které prozrazují, že neměl nadání básnického aniž vytríbeného vkusu. Skládání jeho obsahem i formou jsou ovšem vesměs nedostatečná a nechutná, avšak mezi množstvím výborných a dobrých písní starších v »Cytare« otiště-

ných takořka mizí. Pravým monstrem jest »Píseň o mukách pekelných«, v níž vyličují se muky pekelné způsobem opravdu odporným.

Ale kromě této písně není ve spisech Koniášových, co by zvláštní nějaký odpor nebo hrůzu vzbuzovalo, naopak většinou jsou spisy Koniášovy věci i slohem jasné, ano místy veselé a vtipné, jakož podané ukázky o tom zřetelně svědčí. Že týmž způsobem Koniáš kázal, není žádné pochyby, jinak by nebyly řeči jeho mívaly takového účinku, s jakýmž se setkávaly.

Tvrzení »Slovníku Naučného« (IV. 261), že Koniáš »kázával o pekle a o očistci tak důkladně, až se někteří posluchači trvale v hlavě zmátli«, anebo jak ještě názorněji na jiném místě v témž díle (str. 786) se povídá, že prý »hřímaje Koniáš hlavně horoucím peklem nad srdcem hříšníků, uměl malovati muky zatracenců a pekelníků tak živými barvami, že mnozí potřeběni vycházeli z kázání jeho, hlavně pak ženské hlasitým a usedavým pláčem zkroušenost a pokání své zjevovaly« — nesrovnává se s pravdou.

Pilně jsme hledali ve spisech Koniášových pověstná tato líčení muk pekelných,¹⁾ avšak ani v Postille jeho, v níž se mu k tomu naskytovala nejedna příležitost, a která patrně kázání jeho obsahuje, není po nich stopy.

O posledním soudě mluví Koniáš takto (Postilla str. 671—676):

»Když podle proroctví dnešního svatého čtení dvě veliká nebe světla, slunce a měsíc, se zatmí, ano vsecky hvězdy s nebe spadnou, když všecka celého světa stavení, hory a skály s hrozným hřmotem a zemětřesením se otloukati budou, když moře smutně zvučeti, celý svět jedním plamenem hořeti bude: tehdaž všecka andělskou troubou do údolí Josafat shromážděná pokolení země uzří Syna Člověka přicházejícího v oblacích nebeských s mocí mnohou a velebností. A toť bude hněvem zapálený, k pomstě

¹⁾ Píseň o pekle v »Cytare« jakkoliv odporná, není přece s to, aby někoho na rozumu pomátla — působí spíše komickými

připravený přísný soudce, který všem nekajícím hříšníkům všeliká provinění vytýkati a je nevyhnutelným or telem odsouditi má. „S jakým srdcem bude státi odbojník před vůdcem svým: ztracený před cenou vykoupení svého? S jakou smělostí doufati bude milosrdenství ten, který tenkrát z toho, že milosrdenstvím Božím pohrdal, souzen býti má?“ táže se sv. Eucherius.

Ó, ubohý hříšníku! tenkrát rozlícený a zuřivosti plný soudce do očí tobě nahlédne a před celým světem s největším zahanbením tvým tobě všechny výstupky a nešlechtnosti vyčítati bude. Oboří se na tebe slovy Nathana proroka a řekne: Tys ten muž? Tys ten nešlechtník, který mně zlostnými nepravostmi tvými tolikrát přátelství do očí na věky vypověděl, který mně, Bohu svému, službu vypověděl? Tys ten bezbožník, který dědičné právo k věčné slávě, které jsem tobě krvavě zjednal, pro časný zisk, pro ohavnou rozkoš promrhal? mé umučení, mou přehořkou smrt na sobě zmařil, mou krev, mé rány nohama šlapal? Tys ten zlostný hříšník, který mne po tolikráte tobě prokázané lásce znovu usmrtiti usiloval? Ty jsi ten, který smradlavý hříšného těla hnis, pomfjející život, bídné stvoření víc než mou neobstihlou krásu a sladkost, víc než mou božskou tvář miloval? Mluv, odpověď, proč jsi se ke mně tak nešlechtně zachoval?

Ó, hříšníku! předvrhne tobě vševědoucí soudce tvůj všechno, cos v mladosti, cos v starosti, cos ve dne, cos v noci, cos doma, cos vně myslil, mluvil neb bohaprázdně činil; předstírali tobě bude všechno, cos veřejně, cos pokoutně, v kostele, ve světnici, v komoře, ve sklepě, v chlévě, ve stodole, v lese, na poli, na lukách a pastvách, neb kdekoli bezbožně páchal: postaví tobě před oči všechno, cos proti Bohu, proti stydlivosti a počestnosti, proti bližnímu a spravedlnosti, proti svědomí vlastnímu se dopustil. Co počneš? kam se utečeš? nebudeš se moci vyhnouti ani skryti: nebude možno něco zapřít, na věky nic tenkrát napraviti, odvolati, nahraditi nemůžeš. Nyní tedy, pokudž čas máš, sám na sebe žaluj, sám před jediným du-

chovním otcem vyčítej všechny nepravosti své: tak všem výčítkám v onen hrozný soudný den šťastně ujdeš.

Po strašlivém všech ohavností hříšných vytýkání a stíhání následovati bude nevyhnutelně před celým světem odsouzení: nezměnitelný poslední ortel, neboť když přijde Syn Člověka u velebnosti své, a všickni andělé s ním, tehdy se posadí na trůnu velebnosti své: a shromáždění budou před něj všickni národové. I rozdělí je na různě, jako pastýř odděluje ovce od kozlů: a postaví ovce na pravici své, kozly pak na levici. Tu tedy na trůnu velebnosti své sedící král králův a Pán Pánův, nejvyššího všeho tvora vladař, neuprositelný všeho zlého mstitel, přísný živých i mrtvých soudce, mečem zuřivosti přepásaný, k pomstě hotový, všemu soudnímu průvodu konec učiní, jako lev řvoucí strašlivým hlasem všechny bezbožné zakřikne, a hromem zuřivosti své do propasti pekelné je vrazí, řka: Odejděte ode mne, zlořečení, do ohně věčného. Ó hrozný hlas! ó bolestný zvuk, který v uších zatracených smutně zvučeti a na věky se rozléhati bude!

Odejděte! od koho? od svého Boha, který již vašim Bohem více býti nechce: od svého Stvořitele, který se k vám jako k svému stvoření víc nezná; od svého Vykupitele, který sám jediný vás potěšiti a nasytiti a spasiti mohl, na němž všechno vaše štěstí záleželo, odejděte od něho, neb vám jeho vykoupení vaší vinou na věky nebude sloužiti k naději věčného spasení: odejděte od tváře Boží, k jejímužto patření stvoření jste: — již brána milosti vám zavřena jest, již od naděje k smilování, od slávy věčné, od tovaryšstva vyvolených Božích na věky odloučení jste. Odejděte, ale kam? do ohně věčného, do ohně zžírajícího, který tělo i duši vaši pronikne a na věky zžíratí má: odejděte do ohně šírou a smolou zapáchajícího: do ohně nesnesitelného, do ohně věčného, který na věky zhasen nebude: odejděte do trápení pekelného, kterýmž tak dlouho, jak dlouho Bůh Bohem bude, mučení a trestání — beze všeho ulevení, beze vší naděje k vysvobození — budete. Ó přísnost! ó hrůza! ó strach nevyhnutelného ortele posledního soudu!

Bolest a hrůza rozmnoží to, že ortel Kristův proti hříšným spolu vysloví a potvrdí všecko stvoření, kteréžto, jak Duch sv. svědčí, rozněcuje se k trápení proti nespravedlivým (Moud. 16, 24.). Pročež vyhrožuje Habakuk: ‚Zhřešila duše tvá, kámen ze stěny volati bude, a dřevo, kteréž mezi spojením stavení jest, odpovídati bude‘ (kap. 10., 11.). Když andělové jako vichr větru rozrazí, rozmrští bezbožné od vyvolených, řekne-li komu Soudce: ‚Odejděte, zlořečení,‘ řekne i nábožný otec bezbožnému synu: ‚Odejdi, zlořečený synu, do ohně věčného, neb jsi dle otcovského napomenutí řídit se nechtěl‘; řekne zlostný syn bezbožnému otcovi: ‚Odejdi, zlořečený otče, neb jsi se toho, v čem mne trestal, sám nevystříhal‘; řekne bohobojný manžel k zavržené manželce: ‚Odejdi, zlořečená ženo, neb jsi kláním, pomlouváním a jinou neřestí svou zasloužila, abys ode mne na věky odloučena byla‘; řekne vyvolený bratr, soused, zavrženému bratru a sousedu: ‚Odejdi, zlořečený sousede, bratře, že's ctnostného příkladu mého nenásledoval, že's Bohu, Pánu všeho tvorů, se mnou sloužití a Jeho příkázání ostříhati nechtěl, nemáš na věky žádné sdílnosti a žádného účastenství se mnou mítí‘. —

Ach, kam se tenkrát obrátí nešťastná duše; ode všech vyvolených, od vlastních přátel a známých bude vyloučena, od Boha zavržena, od soudce přísného odsouzena. Ach, jaký zármutek, jakou žalost z toho mítí bude, že se Krista Pána přidržeti nechtěla, že se nešlechetně protivila tomu, který nyní její věčné štěstí v rukou má! Ach, jaké potěšení budou mítí všickni ctnostní a bohobojní z toho, že se žádnému k vůli Pánu Ježíši spustili nechtěli! Ach, jakou radost v srdci svém pocítí z toho, že víc než tělo, víc než časné obživení, víc než všecken svět milovali Pána Ježíše, který je tenkrát za vyvolené ovce své vyhlásí. Chceme-li toho sladkého potěšení užítí, poněvadž Syn Boží ortel náš v ústech, spasení naše v svých rukou mítí bude: zachovejme sobě dobrého přítele Pána Ježíše. Šetřme, abychom jeho laskavé přízně, jeho přátelství, žádným hříchem nepozbyli. Poněvadž tenkrát všichni rovnostejně nás odsoudí, a žádný nás z rukou

prehlivosti Páně nevytrhne: my nyní z žádného ohledu lidského, žádnému stvoření k vůli, k hříchu nesvolujeme. Tak se stane, že v Kristu Pánu v poslední den soudný nenalezneme soudce, ale laskavého Otce, ne mstitele, ale tichého Beránka; nebude nás souditi, ale slávou nesmrtelnosti korunovati, nezarazí nás oním strašlivým ortelem, nýbrž z Jeho medotekoucích úst ono přezádné slovo uslyšíme: ‚Pojďte požehnání...‘

Nuže, tážeme se: vane snad z kázání toho hrůza, nebo spíše hluboké přesvědčení duše pevně věřící? Není-liž to řeč úchvatná, za niž by se věru žádný z kazatelů současných stydět nemusil?

P. Koniáš kázal tedy úchvatně, mluvil častěji i o posledním soudu a o věcech, které hříšníky po smrti očekávají, to však, jak bezpečně sezná každý z jeho spisů, činil způsobem přiměřeným; míval, pravda, při kázáních takových často řetěz kolem krku, to však na znamení kajcnosti, ne snad, aby chřestem jeho zvyšoval dojem svého kázání. Nebyli tehdejší lidé tak útlých nervů, jako jsou nyní naši liberálové, kteří vůbec tuze neradi slyší o smrti a o pekle — z příčin na snadě jsoucích.

Že uměl P. Antonín i nejzatvrzejší hříšníky na ručest obracet, dokazují různé příklady. Aby pak lidi neřestné a zločinné ku polepšení přivedl, sám (jak elogium vypravuje) všelikými tresty proti sobě samému zuřil, neustáváje dříve, až nad jejich zavidlostí vítězství slavil.

Jedenkrát dychtil jistého šlechtice, jehož vznešeného rodu slávu hanba nepravostí zastiňovala, přiměti ke sporádanějšímu způsobu života, avšak hrubý služebník zbraňoval mu k němu vejíti. Když pak důrazněji naléhal, sluha pozbyv trpělivosti, vrhl se naň a k zemi jej povalil. Stařec bezbožníka přivětivě takto asi oslovil: ‚Milý příteli! Nevzbudíš-li ihned opravdovou lítost nad smělým skutkem svým, věz, že pomstě Boží neujdeš. Jáť odtud neodejdu dříve, pokud s tvým pánem nepromluví; na tomto místě zatím tobě a tvému pánu Božského milosrdenství se doprošovati budu, abyste oba spasitelnější úmysly pojali.‘ To stačilo ke zdrcení hříšníka: neboť ihned k nohám duchovního otce pa-

dnuv, za odpuštění prosil a ihned ho také dosáhl, a neodvážil se pak více v tužbě jeho jej zdržovati.¹⁾

Jistý rolník stal se ve hříších tak otrlým, že nechtěl o pokání ani slyšeti. Než sotva P. Antonína řečtelzem obtíženého s kazatelny o přísnosti posledního soudu mluvčícího spatřil: z nenadání prodral se velikým množstvím posluchačův ke kazatelně, vystoupil na ni a k nohám kazatelovým se vrhl, přezlý stav duše své hlasitě přede všemi vyznal a pro duši svou s mnohými slzami léku žádal.²⁾ To-li jest ona pomatenost a ztřeštěnost mysli?!

Roku 1748 odsouzen byl v Novém Bydžově Jan Píta, krejčí z Chudonic, jenž přidav se k sektě položidovské, dopustil se odpadlictví, rouhání a svůdnictví, na smrt upálením. Když mu rozsudek byl oznámen, rouhal se ještě více. Nic neprosívaly domluvy duchovních, úpěnlivé prosby manželky jeho a dítek: z úst jeho zaznívala stále bohopustá rouhání. P. Koniáš uslyšev o hrozném té zatvrzelosti, odebral se nejprve do školy a tam vyzval dítky, aby se za zatvrzelce vroucně modlily, pak požádal některé kněze o vzpomínku při mši sv. na týž úmysl. Znalť Koniáš neodolatelnou sílu vroucích modliteb. Potom odebral se do žaláře. Zpočátku zdálo se, že Píta od tvrdé zpuštělosti své neupustí. Koniáš složiv tajně pod hlavu spícího zločince ostatky jistého světce, odešel, zatím ničeho, jak se zdálo, nepořídív. Avšak ještě téže noci dotkla se milost Boží srdce zavlého hříšníka. Píta nemohl se dočkatí rána, i žádal, aby mu přivedli kněze. P. Koniáš přišel a vyzpovídal jej. Kající hříšník pak odprosil všecko obyvatelstvo za pohoršení, které mu byl životem svým dával, odvolal s lítostí svůj blud a pak dle ortele zemřel kajicně na hranici (dne 18. prosince).³⁾

A čím docílil Koniáš výsledků tak velikých a překvapujících? Především pevnou vírou v pomoc Boží,

¹⁾ Elogium.

²⁾ Elogium.

³⁾ P. Jos. Svoboda v Čas. čes. duch. 1878 str. 80 a 81, Rezek, l. c. 115.

vroucí modlitbou, kajícími skutky, jimž na místě zatvrzelých hříšníků sám se podroboval — vůbec pak svatostí života. Bylť, jak vypravuje elogium, velice skromný; všeliké marné slávy tak velice se štítit, že obávaje se jí, znamenité dary duševní a nejkrásnější ozdoby ctností co nejpečlivěji skrýval, o sobě a o svých věcech nejinak, leč velmi opovržlivě mluvil a smýšlel. S pokorou spojoval nenávisť k sobě samému, kteroužto jsa pobadán, pracemi a nemocemi zlomené tělo dobrovolně přijatými tresty každodenně potíral. Spánku při neustálém zaměstnání skrovně toliko sobě poprával, velmi záhy již vstával, a zatím co soudruhové jeho spali, četl, psal, knihy bludné opravoval. S pokrmem nejsprostším se spokojil, vína nikdy nepil a čerstvého ovoce nikdy do úst nevzal. Chodíval v oděvu ošumělém a v obuvi zablácené. Stále byl v boji proti přirozené žádostivosti, a krotil ji způsobem, jakéhož toliko hrdinové ve ctnosti křesťanské užívali. Na cestách svých s radostnou myslí snášel posměšky, týrání a kamenování surové luzy. Jsou — praví elogium — toho pamětníci, kterak P. Antonín nejživějšími ulicemi pražskými i po kamenném mostě se vozíval na voze, ve kterém se smetl odváželo.

Sestarav horlivý kněz v namáhavé práci missiionářské, povolán byl r. 1760 do kolleje klementinské a učiněn tu spirituálem a zpovědníkem. Pobyl tam však toliko kratičkou dobu. Povolalť jej brzy nejvyšší Pán života náhlou smrtí ku přijetí odměny zásluhám jeho určené. Smrt však přece P. Antonína nepřekvapila, neboť ji několik neděl napřed předpovídal. Když totiž v poslední měsíc jeho života jeden z bohoslovců maje jakési tušení, že mu smrt nastává, P. Antonínovi pro útěchu svou to vyjevil, tu Koniáš navrátil se od modlitby před Nejsv. Svátostí s jistotou tvrdil, že předtucha smrti spíše jemu platí a připojil, že v několika nedělích zemře. Totéž i v den před svou smrtí starému spolupracovníku svému v missiích oznámil. Když totiž k němu za nějakou záležitost přišel, tu Koniáš s veselou tváří s ním se loučil,

řka: »Předrahy Otče! již dlouho spolu na tomto světě nepobudeme; jáť za nedlouho umru, a vy mne mrtvého naleznete, nevědouce, kterak jsem skonal.«
A skutečně: dne 27. října r. 1760 v pondělí, vyzpovídav ještě ráno několik kněží, nalezen byl o 1/2. hodině odpolední ve svém pokojíku mrtev. Dne 29. října pak byl slavně pochován v kostele sv. Salvátora.

15. Zrušení jesuitského řádu jakožto důkaz jeho nebezpečnosti pro obecné blaho.

Pohnutky, jež vedly ke zrušení jesuitského řádu charakterisuje jeden odpůrce jeho povšechně jakožto činitele, kteří spatřovali v katolické církvi přirozeného svého odpůrce. Byl to prý především »mohutně probouzející se duch nové doby, který ve starém, na spojenství absolutismu s církví zakládajícím se řádu veřejných poměrů cítil se býti stísněným a v jesuitském řádu nejpevnější hráz tohoto řádu spatřoval«; dále »stále zřejměji se ukazující nutnost reform . . . , kteréž v římské církvi a zvláště v jesuitech nalézaly tvrdošijné a nebezpečné odpůrce; konečně snaha světské suverenity po neobmezeném panství v teritoriích jejich . . . «¹⁾ Tedy jinými slovy: protikřesťanské osvícenství a nejkrajnější absolutismus.

Poněkud zevrubněji líčí zástupce této »světské suverenity« protestantský státní rada Fischer: »Kdyby bylo možno přijati za pravdu, že oni státníci, kteří proti Tovaryšstvu vystupovali, byli vzory moudrosti a ctnosti a o blaho státu horlivě byli pečliví, dalo by se ovšem z jejich antipathie souditi na zaslouženou nepřízeň. Ale tomu odporují dějiny, kteréž ony ministry téměř bez výjimky líčí jakožto potměšilé intrigány, jimž více na srdci leželo, aby dosáhli nanejvýš jednostranných politických účelů, nežli všeobecné blaho státní.«²⁾

¹⁾ Huber, »Jesuitenorden« str. 499.

²⁾ Fischer, »Aburtheilung der Jesuitensache aus dem Gesichtspunkte der historischen Kritik« (Lipsko 1853) str. 89.

Jiný protestant, pruský diplomat Schoell, vrstevník periody osvícenské, nazývá věc pravým jmenem: »Kolem polovice 18. století chtěli revolucionáři, kteří namířeno měli na podvrácení monarchií, především moc církve zlomiti, jelikož věděli, že od dávné doby zájmy církve těsně s mocí monarchickou byly sloučeny... Ale, aby bylo možno zlomiti moc církevní, bylo nutno ji izolovati, a to tím, že jí odňata byla podpora oné posvátné falangy, která se obhajování papežské stolice zasvětila, totiž jesuitův. V tom spočívá pravá příčina nenávisti, kterou toto Tovaryšstvo bylo pronásledováno... Nenávist a pronásledování řádu, který katolickému náboženství a trůnu oddán byl, staly se právním titulem pro každého, aby zval se filosofem.«¹⁾

Jan Müller, rovněž současník dotyčných událostí, praví: »Bylo to neobyčejné hnutí, jako by nějaké nové nebezpečí hrozilo panovníkům se strany duchovenstva, všude vyšetřovala světská moc zařízení klášterů; mnohé byly rušeny, všude rozlučovány svazky podrobenosti vůči generálům řádů a papeží... Ze všech návrhů reformních líbilo se zabrání duchoven-ských statků dvorům nejvíce. Když však přátelé svobody a pokoje viděli se množiti kasárny v téže míře, v níž ubývalo klášterů, pohlíželi s nelibostí na tento nepříznivý obrat nutné reformy... Klement vydal bez útrady s kardinály bullu zrušovací... Panovníkům dostalo se tím větší moci nad duchovenstvem, ale... moudrým mužům bylo brzy patrné, že společná hradba všech autorit padla.«²⁾

Souhlasně s tím praví jeden z největších dějepisců naší doby, kterýž sobě dobu Klementa XIV.

¹⁾ Schoell, »Cours d' Histoire des États européens«, svazek 44, str. 71 a násl. Ještě roku 1765 mluvil D'Alembert: »Il n'y a pas d'apparence qu'un Pape, quel qu'il puisse être, pousse jamais jusqu'à ce point l'oubli de ses vrais intérêts (anéantir la Société). Les Jésuites sont les Janissaires du souverain Pontife...« (Sur la destruction des Jésuites en France s. l. 1765, str. 107.)

²⁾ Jan z Müllerů, »Sämtl. Werke« VI. (Stuttgart 1831), 199—201.

zvolil za předmět zvláštní studie: »Oněch dvacetpět let, kteráž po zrušení Tovaryšstva Ježíšova následovala, ukázalo s dostatek, jakého způsobu byly ony tendence, jež nikoliv snad, jak předstíraly, pouze zlé stránky v tomto jediném řádu, jakož i to jen, co — často bez příčiny — fanatismem nazývaly, potíraly, nýbrž namířeno měly na zničení náboženských i monarchických principů.«¹⁾

Také Ranke, jenž jinak zrušení líčí nepřesně a na odpor historickým faktům, píše přece takto: »V politice měli nekatolíci nepopíratelnou převahu, a katolické státy hleděly spíše jim se přiblížiti, nežli je k sobě přidružiti. V tom, jak myslím, spočívá nejpřednější příčina zrušení řádu. Bylť zřízením válečným, jež do doby pokoje více se nehodilo (?)... Nejbližší účinek mělo zrušení to však na země katolické. Jesuité byli potíráni a ku pádu přivedeni hlavně proto, že obhajovali nejpřísnější pojem svrchovanosti římské Stolice... Snahy opposice dobyly nepochybného vítězství... A když takto vnější hradby byly vzaty, zahájen byl tím prudší útok na vnitřní pevnost. Hnutí vzrůstalo den ode dne, odpadlictví šířilo se dál a dále.«²⁾ A o několik stránek dále připouští: »Duch opposice, jenž vznesl se z nitra zbloudivšího(?) katolicismu, slíhl vždy víc a více. Krok za krokem pronikal v před; v bouřích roku 1789 dostoupil největší své moci, i domníval se, že vše staré musí zničiti, aby svět obnovil.«³⁾

A titíž mužové, kteří připravovali vítězství revoluce, pracovali co nejhorlivěji na potlačení jesuitův. Důvěrně sami k tomu se přiznali. Dne 4. května 1762 psal D'Alembert Voltairovi o jesuitech v Paříži takto: »Parlamentní kruhy nepostupují ospale. Mní, že slouží náboženství, netušíce, že prokazují služby rozumu, jsou pochopy ve službě filosofie, od níž, aniž o tom vědí, dostávají rozkazy.«⁴⁾ A v témž listě se praví:

¹⁾ (Reumont) »Ganganelli. Seine Briefe und seine Zeit« (Berlín 1847) str. 73.

²⁾ Ranke, Die römischen Päpste III, 205 násl.

³⁾ Tamže str. 210.

⁴⁾ Oeuvres de Voltaire XCVII (Deux-Ponts 1792), 211.

»Ecrasez l'inf... , opakujte často toto heslo, ale nechtež, by ta Infame (křesťanské náboženství) sama sebou vzala za své; půjde to rychleji, nežli myslíte. Víte, co praví Astruc: „Nejsou to nikterak jansenisté, od nichž jesuité byli zničeni, nýbrž toť encyklopédie, vskutku toť encyklopédie.“ To by mohlo míti do sebe něco správného, a ten halama Astruc mluví někdy dosti rozumně. Co se mne týče, jenž se dívám teď na všechno růžovým sklem, vidím jansenisty příštím rokem umíratí klidnou smrtí, když byli tento rok jesuitům připravili násilnou smrt, vidím vítězství snášlivosti, návrat protestantů, ženitbu kněží, zničení vyznání a zhoubu fanatismu, a to bez hluku a klidně.«¹⁾

V dopise z 2. března 1764 pronáší D' Alembert přání, aby poslední jesuita, jenž království opustí, odešel v průvodě posledního jansenisty. »Nejtěžší kus práce je vykonán, osvobozena-li filosofie od granátníků fanatismu a intolerance; ostatní toť jen kozáci a panduři, kteří proti našim pravidelným vojskům neobstojí.«²⁾ Zamilovaným titulem D' Alembertovým pro jesuity je „canaille.“³⁾

Jako D' Alembert, tak i Voltaire sůčastnil se četnými letáky přímo štvání proti jesuitům.⁴⁾

Voltaire píše D' Alembertovi dne 26. prosince 1764: »Jesuiti byli kamenováni kameny z trosk Port-Royalských; Vy kamenujete konvulsionnery (jansenisty) troskami z hrobu jáhna pařížského,⁵⁾ a prak, jímž své kameny metáte, zasáhne až v Římě papežův nos.«⁶⁾ Již 11. května 1761 psal Voltaire Helvetiovi:

¹⁾ Oeuvres de Voltaire XCVII, 113.

²⁾ Ibid. XCVII, 309.

³⁾ Ibid. XCVII, 208, 281; XCVIII, 25.

⁴⁾ Kreiten, Voltaire (2. vyd. Freiburg 1885) str. 420 n., 482 nn.

⁵⁾ Convulsionnaires de Saint Médard byla jansenistická sekta, jež povstala ve Francii r. 1730. Jejím shromážděním byl hřbitov sv. Medarda v Paříži, kde na hrobě jáhna Františka pařížského, asketika († 1727), počali konati pobožnosti, při nichž mnozí jako u vytržení zachvacováni byli křečemi (franc. convulsion; odtud název sekty). Viz Ottův Slovník Naučný V 608.

⁶⁾ Oeuvres de Voltaire XCVII, 348.

»Což by snad slušný a skromný návrh, oběsiti posledního jesuitu na střevě posledního jansenisty, nepůsobil v té věci jakýsi obstojný směr?«¹⁾ Této hnusné větě dal Diderot později následující neméně ohydnou formu: »Střevem posledního kněze rduste hrdlo posledního krále.«²⁾ Touto travestií Diderot bezděky označil souvislost tehdejší zášti proti jesuitům s choutkami revolučními.

I jest to tudíž nezvratná skutečnost, že oni Církvi a Kristu nepřátelští činitelé, jejichž snahy vrcholily v revoluci proti oltáři a trůnu, zasazovali se o pád řádu jezuitského, jakožto záštitu autority. Podobně dá se jako bezpečný výsledek historického badání dokázati i to, že papež jen po dlouhém zdráhání a pak mravně jsa nucen, nařídil zrušiti řád jezuitský cestou správní.

Jan z Müllerů píše o tom takto: »Často chválena osvícenost jeho ducha (Klementa XIV.), avšak týž ustoupil jen nátlaku mocných okolností; jinak sotva lze si pomysliť, že by se byl chtěl zbaviti osvědčené opory své vlády.«³⁾

Jindřich Leo, ač protestant, až výtka chce činiti papeži pro jeho povolnost: »Klement XIV., jenž se neměl nikdy takovýmto způsobem dát přinutiti ke zrušení duchovního řádu, povolil konečně výhrůžkám dvorů bourbonských a Portugalska a zrušil řád jezuitský brevem z 23. července 1773.«⁴⁾

Neméně určitě mluví o tom pruský konsistorní rada Karel Adolf Menzel: »Hlavní podmínkou učiněno bylo papeži zrušení jesuitův. Klement zdráhal se po tři léta, než se k tomu odhodlal. Byl si vědom veliké zodpovědnosti, již by na se vzal, kdyby Tovaryšstvo, jež tak veliké služby církvi prokázalo, obětoval zášti církvi nepřátelských stát-

¹⁾ Kreiten, l. c., (2. vyd.), str. 470.

²⁾ Et des boyaux du dernier prêtre serrez le cou du dernier roi.

³⁾ Joh. v. Müller, Sämtl. Werke VI. 201.

⁴⁾ Leo, Universalgeschichte IV². (Halle 1842), 454.

níků v... I povoloval Klement krok za krokem naléhání dvorů.«¹⁾

Reumont končí své badání slovy: »Vavřinec Ganganelli byl jen nástrojem ku provedení toho, čeho původcem nebyl, čeho nutnost více vnější než vnitřní uznával, ale čemu zabrániti nemohl.«²⁾

Předchozí stadia tohoto nátlaku líčí Ranke takto: »K tomu směřovalo nepřátelství bourbonských dvorů. Od pronásledování jesuitů přešly přímo k útoku na stolec římský... Zmužilost Klementa XIII. byla zlomena. Počátkem r. 1769 přicházeli vyslanci bourbonských dvorů, jeden po druhém, aby žádali za neodvolatelné zrušení celého řádu. Chování se dvorů bylo příliš hrozivé, působení jejich příliš mocné, než aby byly v konklave, jež následovalo, své vůle neprosadily a nepomohly k trojnásobné koruně (tiaře) muži, jakého potřebovaly... Ganganelli byl zvolen v konklave hlavně působením Bourbonů.«³⁾

I všechny nedávno uveřejněné dokumenty a depeše o době Klementa XIV., ku př. francouzské a španělské od St. Priesta⁴⁾ a Theinera,⁵⁾ rakouské od Arnetha,⁶⁾ a portugalské od Bikera⁷⁾ a Goma⁸⁾ atd., prokazují onu nezvratnou skutečnost, že

¹⁾ K. A. Menzel, Neuere Geschichte der Deutschen VI². (Vratislav 1855), 52 n.

²⁾ Reumont, l. c., p. 74.

³⁾ Ranke, l. c., III. 201—203.

⁴⁾ Saint-Priest, Histoire de la chute des Jésuits (Bruxelles 1845), p. 70 sq.

⁵⁾ Theiner, Geschichte des Pontificats Clemens' XIV., I. (Lipsko 1853), 366; ohledně Španělska I. 380 nn., II. 217 nn.

⁶⁾ Arneth, Maria Theresia, IX. 85 nn., 91 nn. Srv. výše třetí bajku, str. 42 nn.

⁷⁾ Collegio dos Negocios de Roma no reinado del Rey Dom José I., III. (Lisboa 1874, 54. sq, 130. sq. Tam jsou obsaženy skoro všechny depeše Pombalovy od dubna roku 1768 do září roku 1773, zaslané portugalskému plnomocníku Almadovi v Římě, jež žádají za zrušení řádu.

⁸⁾ Fr. L. Gomes, Le Marquis de Pombal. Esquisse de sa vie publique (Lisbonne 1869) pag. 217 n., 236 n. Portugalský vyslanec Gomes, jenž opírá se hlavně o listiny v ministerstvech v Lisaboně a Paříži, praví: »En 1767... Pombal fit les propositions suivantes à la cour de ce pays (Espagne) et à celle de France: Les trois cours devaient se réunir pour demander au

Klement XIV. teprve po nevýslovných trýzních a neustálých hrozbách bourbonských dvorů a Portugalska ke zrušení řádu se odhodlal, když se všechny jeho odkladné prostředky o tvrdošijnost dvorů byly ztroskotaly.«¹⁾

Již za Klementa XIII. činěny byly pokusy, přiměti tohoto papeže hrozbami, úplatky a násilnostmi ke zrušení jesuitův. Ke konci r. 1767 spojily se bourbonské dvory a Portugalsko k tomu výslovnému clli, aby vynutily na papeži zrušení řádu jesuitského.²⁾

Portugalský vyslanec v Madridě, Don Aires de Sa y Mello, poslal španělskému státnímu sekretáři markýzovi Grimaldimu dne 23. září 1767 list. v němž se praví, že Tovaryšstvo Ježíšovo zpustlo tak, že žádný rozumný člověk o tom nepochybuje, že musí býti zrušeno. Poněvadž prý papež jesuitů chrání, že jde o to, kterých prostředků užiti, by se zrušení řádu docílilo. Připojené dobrozdání portugalského státního rady, udává prý tyto prostředky; byť i prostředky ty byly drsné, že prý je král jistě schválí, jelikož mírné prostředky by k ničemu nevedly. Nechť prý tedy španělská vláda o těchto navržených prostředcích se poradí.³⁾

pape l'abolition complète de la Compagnie de Jésus et de la démission de Torregiani. En cas de refus, les trois cours devaient envoyer une ambassade solennelle à la Sainteté.« (Archives du ministère des Aff. Etrang. de France, vol. XCVII., f. 244. 249.) Tamtéž i odpověď Choiseulova. Ustavičné hrozby papeži činěné líčí Gomes zevrubně na str. 247 n.

¹⁾ Jinak mluvil posl. Kiefern v zasedání říšského sněmu německého 16. května 1872: »Bylo to — což listiny, jež o tom existují, jasně dokazují — vlastní rozhodnutí papeže, jenž se předsvědčil, že... nutno tento řád, jakožto řád zhoubný zrušiti.«

²⁾ Srv. depeše markýze D' Aubeterra Choiseulovi u Carayona, Documents inédits, XVI. 408 nn. — Dne 18. srpna 1767 podává císařský plnomocník Kail z Lisabonu tuto zprávu: »Breve papežské ve prospěch jesuitů ze Španělska vypuzených vydané bylo zde přijato velmi nemile; proto se madridský a zdejší dvůr spojily, aby s Francií o zničení celého řádu jesuitského a proti kardinálovi Torregianimu společně jednaly, a chtějí též c. k. dvoru věc tu předložit.« (Videň, Tajný státní archiv: Portugalsko 1767.)

³⁾ Orig. Simancas, Est. 5054.

Tento list odevzdán byl následkem dobrozdání portugalského státního rady z 24. srpna 1767, kdež se vykládá: Ke zničení společného nepřítel (Tovaryšstva Ježíšova) jeví prý se především býti nutným, aby se král (portugalský) úzce spojil s oběma vládci, španělským a francouzským, kteří prý stejně jsou uraženi a ohroženi, aby římskou kurií společně mocí přivedli k rozumu.¹⁾ By se toho docílilo, nemá prý se papeži válka nijak vypovídati, nýbrž papežské území ať prý se prostě obsadí a jen pak se opět navrátí, když papež Tovaryšstvo zruší a nepřátele mocnářů příkladně potrestá, jako ku př. kardinála státního sekretáře a generála Tovaryšstva. Dle toho mají prý vyslancům v Madridě a v Paříži dány býti instrukce. Toto dobrozdání zaujímá bezmála dvacet foliových stran a je v úředním opise se zlatou ořízkou připojeno k depeši portugalského vyslance.

Návrh Pombalův byl vládě španělské velice vhod; vždyť i pro ni úplné zrušení Tovaryšstva bylo ospravedlněním jejího násilného jednání proti jesuitům. I píše předseda státní rady, hrabě Aranda, markýzovi Grimaldimu dne 14. prosince 1767 (z Madridu): Dne 18. října sdělila Vaše Excellence s námi, že od nejvěrnějšího krále (portugalského) bylo králi a pánu našemu poukázáno k tomu, jak důležité jest jednati o úplné zrušení Tovaryšstva Ježíšova. Jeho Veličerstvo schválilo ihned důvody, jež dvůr lisabonský pro provedení tohoto plánu uvedl; o věci má prý se v mimořádné státní radě konati porada.²⁾

I ve Francii nalezl návrh Pombalův dobře připravenou půdu. Již dne 12. května 1767 psal Choiseul francouzskému vyslanci v Římě, D' Aubeterrovi, že se mu zdá býti přesně dokázáno, že zrušení Tovaryšstva je prospěšno náboženství, sv. Stolicí, katolickým mocím i samým jesuitům.³⁾ D' Aubeterre byl

¹⁾ Parece que o primeiro delles deve ser o de procurar Sua Magestade unirse muito estreitamente com os dous Monarcas que se acham igualmente ameaçados, para de commun accordo reduzir a Curia de Roma á razas pela via da força.

²⁾ Orig. Simancas, Est. 5054.

³⁾ Carayon, Documents inédits, XVI. 403.

téhož mínění, ale soudil, že k tomu, by zrušení řádu se docílilo, je třeba sjednocení všech katolických mocí, a i tak že neručí ještě za dobrý výsledek, jelikož prý papež nikdy neučiní, co, jak mu bylo namluveno, je proti jeho svědomí. — V téže depeši ze dne 27. května 1767, v níž D' Aubeterre své mínění takto projevuje, zjevuje se kardinál Ganganelli poprvé jako podporovatel zrušení řádu jesuitského. »Kardinál Ganganelli, jediný theolog v nynějším sv. kollegiu, poslal mně tajně vzkaz, že po zralém uvážení této věci shledává, že se věc ta shoduje úplně s ustanoveními církevními, a kdyby se ho papež tázal, že by neotálel projeviti své mínění... To je, a za to snažně prosím, jenom pro vás; kdyby to přišlo na jevo, byl by kardinál Ganganelli vydán v šanc nájezdům.«¹⁾

Dne 1. června oznamuje Choiseul vyslanci, že dostal zprávy, že král španělský bude žádati na papeži úplné zrušení řádu, a král (francouzský) že bude žádost svého bratrance podporovati.²⁾ V pondělním slyšení, tak sděluje D' Aubeterre dne 24. června, řekl jsem papeži rovnou, nejlépe že je, řád zcela zrušiti. Papež prý ho vyslechl s tváří plnou netrpělivosti a naproستého nesouhlasu a odporu, a ku konci prý mu suše řekl: Kdyby jesuité v zemích, z nichž byli vyhnáni, nic dobrého již nekonali, že působí dobře jinde.³⁾ Později, 8. července, soudí D' Aubeterre, že je marno, těšiti se nadějí, že dosáhne se od Sv. Otce zrušení řádu; chce-li se toho dosíci, je prý nutno zrušení to vynutiti (il faut penser à l'arracher). Z toho prý zjevna pro krále nutnost, aby obsadil Comtat.⁴⁾

¹⁾ Carayon, Documents inédits, XVI. 407.

²⁾ Ibid., XVI, 409.

³⁾ Ibid., XVI. 413.

⁴⁾ Carayon, l. c, 415. Dne 15. července praví D' Aubeterre opětovně: ... Il ne faut pas se flatter qu'on puisse jamais déterminer le Pape à accorder de bonne grâce cette sécularisations... Il faut penser à la lui arracher... Le Pape refusant absolument l'extinction de l'ordre des Jésuites et témoignant au contraire par se refus de vouloir les conserver, le Roy ne pourroit se dispenser pour assurer la tranquillité de ses Peuples de s'empareur du Comtat... (Cop. Simancas, Est. 4565). Toto místo chybí ve výtahu u Carayona XVI. 416.

Přes příznivou náladu, jež pro zrušení řádu se jevila, choval se Choiseul z počátku k vyzvání Pombalovu chladně, neboť v říjnu r. 1767 psal francouzskému plnomocníku Simoninovi: že dne 28. září dostal depeši ze 7. září, a že čeká na projev Souzův¹⁾ ohledně vyzvání dvoru portugalského. Ze by zajisté bylo nejlépe, kdyby papež Tovaryšstvo zrušil, ale nyní prý nutno doznati, že by se dvory francouzský, španělský a portugalský ocítily v rozpacích, co by měly papeži odpověděti, kdyby jim papež namítl, že se jim není více jesuitův obávati, když je již vyhnaly.²⁾ Později dal Choiseul Simoninovi instrukce obsahu rovněž souhlas projevujícího.

Avšak teprve za půl roku po onom rozhodném dobrozdání státního rady španělského byl Španělsku projeven souhlas francouzského dvora. Choiseul sděluje v dopise, datovaném ve Versaillu dne 27. prosince 1768, španělskému vyslanci jménem Conde di Fuentes: že král souhlasí s králem španělským, aby bylo žádáno za zrušení řádu; jemu že bylo uloženo, aby dal D' Aubeterrovi příslušné instrukce³⁾

Klement XIII. obdržel sice již v říjnu roku 1767 o úmyslu dvorů neurčitě zprávy,⁴⁾ ale trvalo to ještě přes rok, než dvory svou společnou žádost papeži oficiálně sdělily. Dne 16., 20. a 21. ledna 1769 podali vyslanci žádosti svých dvorů.⁵⁾ Odpověď papežova zněla: »Ať se dělá se mnou, co libo, jelikož nemám vojsk a kanonů; ale není v moci lidí, by mne přinutili, abych jednal proti svému svědomí.« Za několik dní po té, 2. února 1769, zemřel téměř náhle těžce zkoušený a zmužilý Klement XIII.⁶⁾

¹⁾ Souza Coutinho, portugalský vyslanec v Paříži.

²⁾ Gomes, l. c., p. 218 sq.

³⁾ Orig. Simancas, Est. 4565.

⁴⁾ D' Aubeterre dne 14. října 1767, u Carayona XVI. 422.

⁵⁾ Byli to vyslanci: španělský, neapolský a francouzský. Portugalsko pro svou roztržku s Římem nemělo tehdy u svaté Stolice žádného vyslance.

⁶⁾ »Nade vše pomýšlení bezohledný nátlak bourbonských dvorů, zřejmé násilí, jež ohledně záležitosti jesuitů svědomí jeho

Jeho nástupcem zvolen byl dne 19. května 1769 působením bourbonských ministrův a Pombalovým¹⁾ kardinál Ganganelli. Zvěděv o tom píše Choiseul dne 30. května: Konečně máme papeže, a ten zvolen je z počtu kardinálů, kteří po trojkoruně toužili. Kardinálové a ministři bourbonských mocí mluvili a jednali při této příležitosti v úplné shodě, okolnost to, jež usnadnila a urychlila výsledek našich společných úmyslův ohledně kardinála Ganganelliho.²⁾

Přes to však bylo ještě třeba více let trvajících a neustávajících hrozeb spojených absolutistických ministrův, aby konečně vůlí svou prorazili.³⁾

Naléhání a štvání dvorů počalo hned po volbě a dosáhlo svého vrcholu r. 1772 a 1773. Španělské, francouzské a portugalské listiny v Simance⁴⁾ dokazují to zcela jasně. V jedině příhradě 5037. leží sta dopisů z r. 1770, jež ukazují, jak byl papež den co den štván. Papež se snažil tomu se vyhýbati. Dne 14. května r. 1771 píše Grimaldi španělskému vyslanci v Římě, Azpuruovi: Vše, co papež ve slyšení řekl, byla neurčitá a vyhýbavá slova, aby si z okamžité nesnáze pomohl.⁵⁾

Azpuru nedosáhl ničeho; na jeho místo byl poslán do Říma obratný fiskál castilský, José Moñino. Jeho

(Klementa XIII.) činily, ho usmrtilo,« tak píše Reumont, Geschichte Toscanas, II. (Gotha 1877), 191.

¹⁾ Konklavní akta v tajném stát. archivě ve Vídni.

²⁾ Cop. Simancas, Est. 4571.

³⁾ Z posud neotříděných depeší císařských vyslanců a agentů dala by se uvést celá řada svědectví, jež dokazují, jak činěn byl nátlak na Klementa XIV. Tak ku př. píše Brunati z Říma dne 28. listop. 1772: *Questi Ministri Borbonici e di Portogallo continuano sempre più a far spargere ogni sorta di scritti, di libelli, di stampe ingiuriosi per diffamare i Gesuiti; non lasciano respiro al Papa per la sollecita soppressione della Compagnia (Videň, Tajný stát. archiv: Romana 1772).* — Dne 9. srpna 1769 oznamuje Mercy z Paříže: »Choiseul, když byly jesuitským missonářům povoleny odpustky (od Klementa XIV. dne 12. července 1769), pravil zdejšímu nuntiovi, že papež musí do šesti neděl řád jesuitský zrušiti, jinak že sáhne se k jiným prostředkům.« (Videň, Tajný stát. archiv: Francie 1769).

⁴⁾ Estado 5036 násl.

⁵⁾ Est. 5038.

instrukce byly toho druhu, že papež zvěděl o nich pravil portugalskému vyslanci Almadovi: Odpusť to Bůh katolickému králi.¹⁾

Dne 27. srpna oznamuje Moňino: Papež prý mu řekl, že jsou tu veliké obtíže se strany oněch zemí, odkud jesuité ještě nejsou vypuzeni; v Německu prý jsou biskupové s jesuity za jedno; je prý nutno jednat opatrně; kníže Lamberg prý jesuity doporučil, a jak se zdá, i král pruský chce prý jesuitů chrániti.²⁾

Tyto vytáčky papežovy se Moňinovi pramálo líbily. Již před tím, 20. srpna, psal Grimaldimu: Každodenně přesvědčuji se více o tom, že je třeba stálosti a jisté ráznosti, spojené časem se zdvořilostí, má-li býti sv. Otec pohnut.³⁾

Dne 3. září 1772 oznamuje: že užil oproti svatému Otci hrozeb.

Dne 10. září: Odevzdal papeži kusy (články) pro zrušující bullu.⁴⁾

Dne 20. října: Jedna z obtíží záleží v tom, že papež nemůže za účelem zrušení řádu konati konsistoř, jelikož kromě Yorka Marefoschiho a ještě jednoho jsou všichni ostatní kardinálové proti zrušení, nebo jsou podezřelí.

Dne 5. listopadu: Moňino radí, aby se Ronciglione a Castro obsadilo, by papež takto byl nucen k povolnosti.

Dne 12. listopadu: Moňino hrozil papeži přerušným spojením. Španělsko prý nepřijme žádného nuncia.⁵⁾

Dne 3. prosince: Almada znepokojil velice papeže hrozbami Španělska.

Dne 2. a 28. ledna 1773: Moňino udal Zeladovi různé kusy, jež by se musily v návrhu bully změnit; Zelada předložil vše papeži.

¹⁾ Moňino dne 30. července 1772. Orig. Est. 5089.

²⁾ Orig. Est. 5039.

³⁾ Cada die me voy asegurando mas de que es necessaria la firmeza y algun ardor aunque mezclado a vezes de cierta dulzura para poner en movimiento al Ste Padre. (Orig. Est. 5039.)

⁴⁾ Návrh je připojen; obsahuje hlavní články pozdějšího breve.

⁵⁾ Entonces aproveche aquel momento de turbación para infundir en el Papa el terror que absolutamente conviene. (Orig. Est. 5039). Tamtéž jsou i originály dříve uvedených depeší.

Dne 11. února: Moňino posílá návrh bully; aby až k tomu došlo, bylo zapotřebí papeži věc hezky důrazně a podrážděně vyložití.¹⁾

Dne 3. června: Moňino užil oproti papeži hrozeb a výčitek, tak že se papež velice zarmoutil; papež prosil mne (Moňina), abych ho přece tak neznepokojoval a hrůzou nenaplňoval.²⁾

Dne 10. června: Užil opět oproti papeži hrozeb a velice ostrých výrazův.

Dne 17. června: Papež konečně breve podepsal a dal je vytisknouti, protože komoře papežské (Camera apostolica) důvěřovati.

Dne 24. června: Moňino nepochybuje, že papež breve uveřejní; zatím žiji v nevýslovné netrpělivosti.³⁾

Dne 1. července: Je neuvěřitelné, jakou mám s tím práci, bych přiměl sv. Otce, aby jednal rychle, jak toho věc ta vyžaduje.⁴⁾

Dne 2. července 1773 píše španělský vyslanec Fern. de Megallon z Paříže Grimaldimu, že dostal Moňinovu depeši, v níž mu tento oznamuje, že papež žádá za vydání Avignonu a Beneventa před uveřejněním zrušovacího breve: Vaše Excellence ví lépe než kdokoliv jiný, že se od Říma nikdy nedosáhlo ničeho, dala-li se slabost na jevo.⁵⁾

¹⁾ Con bastante fortaleza y resentimiento. Brzy po té sděluje Moňino dne 4. března, že je papež zarmoucen, on pak (Moňino) že činí vše, by ho rozjařil. (Orig. Est. 5040.)

²⁾ Rogandome que no le angustiase ni mitiase en dudas y temores. Audience trvala dvě hodiny.

³⁾ Quedo entretanto con un impaciencia imponderable.

⁴⁾ Es increíble la dificultad que me cuesta hacer el S. Padre vaya con la prisa que ya requiere el asunto. Totéž píše Moňino důvěrně dne 5. července. Originaly Est. 5040. — Theiner píše ve svých Dějinách pontifikátu Klementa XIV. (II. 339): »Tak tedy jednal Klement XIV. . . samostatně, beze všeho nátlaku, naprosto sám z vlastního popudu, aniž ve slavnostním okamžiku rozhodnutí svého sebe méně dal na sebe působiti vyslanci dvorů, jichž při této příležitosti k audienci ani nepřipustil, jediné vzývaje po několik neděl Boha za přispění.« Podobně i v datech je líčení Theinerovo nespolehlivo. Tak dle něho ku př. obdržel prý Moňino breve teprve 19. srpna (str. 350; srv. str. 340 a 342.)

⁵⁾ Orig. Est. 4589.

Dne 13. července oznamuje Tanucci Grimaldimu: Co papež Mořinovi stran Avignonu a Beneventa řekl, to že se králi (neapolskému) velice nelíbilo. Mořino že prý zajisté papeži vyloží, jak je nevhodno, směšovati toto vydání se zrušením. Není prý nedostatek dobrých důvodů proti tomu, a především jsou prý to důvody, týkající se pověsti papeže samotného. Současné a příští doby že by ho obviňovaly ze slabomyslnosti, nespravedlnosti a svatokupectví, kdyby se zvědělo, že zrušení stalo se v odměnu za vydání Avignonu a Beneventa.¹⁾

Dne 22. července oznamuje Mořino Grimaldimu, že papež je pln obav ohledně úmyslů co do vydání Beneventa. Aby se nezdál býti krutým, chce prý papež nechat minouti svátek sv. Ignáce a pak teprve breve uveřejniti. K této depeši připojen je stkvostný výtisk breve v latinském a španělském jazyku, vydaný tiskem v Madridě. Dne 19. srpna může konečně Mořino oznámiti, že bylo breve dne 16. srpna generálovi jesuitů sděleno.²⁾

U spojenců panoval veliký jásot. Mořino byl od svého královského pána zahrnut důkazy přízně: královským nařízením z 12. října 1773 byl povýšen do stavu hraběcího³⁾ a od té doby podepisuje se jako Conde de Floridablanca.

Církví nepřátelští a revoluční živlové nutí papeže ke zrušení řádu jezuitského. V této jediné skutečnosti obsažen je nejvýmluvnější důkaz proti nebezpečnosti řádu jezuitského za doby zrušení jeho. Na tom nemůže změnití ničeho ani sám vynucený papežský list. List ten označován odpůrci většinou jako bulla, ale

¹⁾ Cop. Est. 6021. Srv. depeši císařského vyslance v Paříži. hraběte Mercyho, ze 17. července 1773 u Arnetha, I. c., IX. 95.

²⁾ Orig. Est. 5084.

³⁾ Titulo de Castilla con la denominación de Conde Florida-blanca. Dne 28. října děkoval za toto povýšení. — O peněžitých darech pro důvěrníky papežovy srv. »Die Etappen bei der Aufhebung der Gesellschaft Jesu« v inšprucké »Zeitschrift für kath. Theologie« XXII. (1898), str. 451 nn. O jiných pokusech úplatných viz: Carayon, I. c., XVI. 409, 412, 415.

zcela bezpečně je to jen breve.¹⁾ Klement chtěl bezpochyby vydati své rozhodnutí co možná nejméně slavnostně. Dále prý je tento list neomylným prohlášením s katedry; než toto mínění postrádá všelikého základu. To, zdaž církev ten či onen řád skutečně zruší, závisí většinou na ryze praktických úvahách a důvodech. Rozhodnutí o praktických důvodech je však věci správní: žádnému učení církve znalému katolíku však nenapadne, aby církevním nebo papežským opatřením správním přikládal neomylnost a ještě méně je to článkem víry církve.²⁾

Také samo zrušující breve poukazuje na vnější nátlak. Jeho obsah je krátce tento: Ačkoliv řády mají pro blaho církve tak vynikající místo, přece různí papežové obmezili jich počet dle určitých zásad. S ohle-

¹⁾ Z počátku, závěru, pečeti a podpisu sekretáře brevi je zjevno, že list ten je breve. Neboť nejen při originále dá se již z různého pergamenu a pečeti a různého zapečetování poznati, je-li ten či onen papežský list bulla nebo breve, nýbrž i při olisku dá se to ihned určit. Bully totiž počínají jménem papežovým bez připojeného čísla řadového s přídavkem: servus servorum Dei. Tak počíná bulla z 13. ledna 1764, již Tovaryšstvo se stvrzuje, slovy: Clemens Episcopus servus servorum Dei a bulla ze 7. srpna 1814, již řád znovu zřízen, počíná slovy: Pius Episcopus servus servorum Dei, kdežto breve řád zrušující počíná slovy: Clemens Papa XIV. Dále lze povahu listu určití snadno z podpisu: bully podepisuje prodavař, brevia podpisuje sekretář brevi; prvnější titul se vždy připojuje, druhý se vynechává. Dalším, vždy poznatelným znakem jest přídavek v brevích: sub annulo Piscatoris, protože se pečeti rybářským prstenem, kdežto bully mají pečet jinou (s obrazem sv. Petra a Pavla), o čemž se v textě neděje zmínka. Zrušující breve má tento přídavek: Datum Romae . . . sub annulo Piscatoris, a není podepsáno prodavařem kardinálem Malvezzim, nýbrž kardinálem Negronim, sekretářem brevi. I je tudíž o povaze tohoto listu jakožto breve vyloučena všeliká pochybnost. — Ostatně Klement XIV. označuje jej sám jako breve v prováděcím breve z 13. srpna 1773. Theiner, Clementis XIV. Epistolae et Brevia selectiora pag. 259; totéž dí papež Lev XIII. ve svém breve z 13. července 1886.

²⁾ Poslanec Schulze-Berlin, aby ospravedlnil vypuzení německých spolubratří, uvedl v sedění říšského sněmu dne 16. května r. 1872 tento důvod: »Pánové! Nejvyšší úřad, jež pánové z centra musí uznati, papež Klement XIV., rovněž tak, jako papež nynější, neomylný, promluvil.«

dem na tyto příklady, hleděli jsme se důkladně poučiti o původu, pokroku a nynějším stavu řádu, jenž se zove Tovaryšstvem Ježíšovým. Nikdy nechybělo nejtěžších žalob proti tomuto řádu, z čehož povstaly četné spory a stížnosti. Ačkoliv papežové vystupovali rázně proti takovýmto žalobám, přece opět nové a nové žaloby povstávaly. Ani opatření některých papežů proti Tovaryšstvu, ani nedávná stvrzovací bulla Klementa XIII. ve prospěch Tovaryšstva daná¹⁾ nezpůsobily změny v ohledě tom. Nové bouře a nevole následovaly, tak že i dřívější příznivci Tovaryšstva, králové: francouzský, španělský, portugalský a obou Sicilií, viděli se nuceny, jesuity ze svých území vyhnati. Poněvadž uvedení králové nepokládají toto vyhnání za dostatečné, žádají co nejnaléhavěji za zrušení celého řádu.²⁾ Vzhledem k tomu, aby pokoj byl zachován, a protože nad to Tovaryšstvo onen přehojný užitek, k vůli němuž bylo založeno, sotva přinéstí může anebo skoro vůbec již ho

¹⁾ O této stvrzovací bulle užívá se ostrých slov: *litteris extortis potius quam impetratis*. Bulla ta nebyla vynucena; srv.: *Lettere di S. Alfonso Maria de Liguori I.* (Roma 1887), 566 sq.; breve z 13. března 1765, dané arcibiskupu tarragonskému, v *Bullar. Clem. XIII.*, III. 60; *Sensa Romanorum Pontificum Clementis XIV. Praedecessorum cum animadversionibus circa eiusdem Breve dat. 21. Iul. 1773 (Amstelodami 1776)*, p. 80 sq., 105 sq., a *Cré-tineau-Joly, Polémique sur le Pape Clément XIV (Liège 1853)*, p. 235 sq. By se jednotlivým ostřejším výrazům rozumělo, dlužno míti na paměti, že nástin breve toho musil býti předložen dvorům. Tanuccimu zdálo se breve býti příliš mírným a proto nestrpěl jeho uveřejnění v Neapoli. Ravignan, *Clément XIII et Clément XIV*, I. 397. — Cordara vypravuje ve svých *Pamětech*, že se bál, že papež, jak odpůrci tomu chtěli, pojal do breve obžaloby nesčetných hanopisův. Avšak nic podobného prý se nestalo (Döllinger, *Beiträge*, III. 54).

²⁾ . . . ut Reges Francorum, Hispaniarum, Lusitaniae ac utriusque Siciliae suis ex regnis socios dimittere coacti omnino fuerint et expellere . . . sua idcirco apud praefatum Clementem PP. XIII. praedecessorem exposuerunt studia ac voluntatem et qua valebant auctoritate et precibus, coniunctis simul votis expostularunt ut efficacissima ea ratione . . . Ecclesiae bono consuleret . . . Hinc Nobis in eadem Petri Cathedra constitutis eaedem statim oblatae sunt preces, petitiones et vota (*Litterae apostolicae [Florentiae 1886]*, p. 322).

přinéstí nemůže, a z jiných příčin, jež jsme v srdci svém uzavřeli, zrušujeme jmenované Tovaryšstvo přihlížeje k příkladu předchůdců našich, zejména Řehoře X. na koncilu lyonském. Jednotlivých členů mohou biskupové užiti v duchovní správě a ve školách, a nesmějí ani tajně ani veřejně býti tupeni nebo pronásledováni.¹⁾

Odsouzení řádu ani co do regulí ani co do učení list ten neobsahuje. »Breve — praví Schoell — neod-suzuje ani učení, ani mravův, ani disciplíny jesuitů; žaloby dvorů na řád jsou jedinými důvody, jež se pro zrušení uvádějí, a papež ospravedlňuje zrušení to od-voláváním se na řády dříve zrušené.«²⁾ Při posuzování jednotlivých obžalob dlužno míti na paměti, že nejsou výsledkem právnicky vedeného processu, neboť řád, jak je povědomo, byl zrušen »bez předchozího vyšetřování a bez výslechu obžalovaných«, jak jiný dějepisec protestantský se vyjadřuje.³⁾ Každý, kdo zná vnější okolnosti, za nichž breve povstalo, musí přiznati, že je pro posouzení nebo odsouzení řádu »jako historický dokument zcela neupotřebitelné«⁴⁾ Vždytť sám Klement XIV. čtyři léta před podepsáním zrušovacího breve označil v jednom důkaze milosti pro Tovaryšstvo (breve z 12. července 1769) jesuity jako muže, »kteří z lásky k Bohu a k lidem v zájmu křesťanského náboženství o spásu duší s veškerou horlivostí pečují.«⁵⁾

Že tato poslední slova byla správnou signaturou Tovaryšstva a že o zpuslosti a obecné nebezpečnosti tehdejšího řádu nelze vůbec mluvit, o tom máme četná, kriticky naprosto nepopíratelná svědectví.

¹⁾ *Litterae apostolicae*, p. 313—328.

²⁾ Schoell, *Cours d'Histoire des États européens*, XLIV. 83. Podobně Spittler, *Säml. Werke*, X. 159 n.

³⁾ K. A. Menzel, *Geschichte der Deutschen*, VI.², 55.

⁴⁾ Spittler, *Werke*, X. 159.

⁵⁾ *Coelestium munerum thesauros, quorum dispensatores esse Nos voluit Altissimus, libenter iis impertimur, quos pro sua in Deum et proximos charitate et Christianae religionis zelo, animarum salutem omni studio procurare intelligimus. Quo in genere cum Societatis Iesu religiosos habeamus . . .* (*Litterae apost.*, p. 312.)

Dříve však než svědectví ta uvedeme, nebude od místa, vysvětliti sporný předmět. Dvě otázky je zde dobře rozlišovati: 1. Byly v Tovaryšstvu Ježíšové v době zrušení nedostatky a vady, jaké se vyskytují v každé z lidí sestávající, byť sebe lepší společnosti? 2. Byly tyto nedostatky takové, že mohou zrušení Tovaryšstva nějak ospravedlniti nebo že směji se pokládati za vlastní příčinu zrušení toho? Jako k první otázce nutno bez váhání přisvědčiti, tak se ke druhé otázce musí se vši rozhodností odpověděti záporně.¹⁾

Pravdu o stavu řádu mohli především věděti nejlépe jesuité sami, a po zrušení řádu nebylo již prážádného důvodu, proč by se byli měli touto pravdou tajiti, zněl-li úsudek pro řád nepříznivě, protože to bylo tehdejším osvíceným velmožům líbeznou hudbou: i nebylo tedy v časném zájmu exjesuitů, dávali-li řádu dobré svědectví. Přes to však exjesuité, a to jak ti, kteří jen několik málo let v řádě ztrávili, tak oni, kteří 30, 40, 50 let byli příslušníky řádu, vydali Tovaryšstvu Ježíšovu stkvělé svědectví. Podobně nepopratelnou moc průkaznou mají do sebe ony projevy exjesuitů, jež nebyly určeny pro veřejnost.

Všeobecný soud pronáší o věci té Cordara, jenž svým pobytem v Římě, svými četnými styky a svým úřadem jako dějepisec řádu byl zajisté s to, aby si mohl správný soud utvořiti. Cordara svědčí: »Dovolávám se svědectví Boha a všech svatých, že jsem za

¹⁾ Jest nekritické, označovati jednotlivé vady jako hlavní příčinu pádu jesuitů, zvlášt pocházejí-li projevy takové od mužů, kteří ke druhé výše položené otázce odpovídají se vši rozhodností záporně. A to platí jak o Cordarovi, tak o sv. Alfonsovi. Oproti jednomu projevu sv. Alfonsa (perchè un poco di superbia ci può distruggere, come ha distrutti i Gesuiti. Lettere, II. 270), jenž nad to ještě má za účel asketické napominání, stojí jiné četné projevy tohoto svatého učitele církevního, v nichž vzdává se Tovaryšstvu Ježíšovu za dob jeho zrušení naprostá chvála (srv. Lettere, I. 158, 441, 566; III. 55; III. 20—27). Poctivý kritik nezneužije tohoto jediného asketického napomenutí proti jesuitům a tím méně přejde při takovém užití mlčením současná stkvělá svědectví týchž mužů ve prospěch jesuitův.

těch více než 50 let, jež jsem v Tovaryšstvu ztrávil, pozoroval sice vady u toho či onoho, ale ve všeobecné správě a kázni řádové mohl jsem viděti jen to, co směřovalo k pokoře, lásce k chudobě, opovrhování vezdejšími věcmi, krátce k dokonalosti křesťanského a náboženského života. A o sobě samém vyznávám, že jsem byl sice velice svatosti dalek, ale že to byla jediné a pouze vina má. Neboť napominání představených, příklady mých spolubratří a stále zachovávané obyčeje sloužící ku podporování zbožnosti vedly mne vždy jen ke svatosti života.«¹⁾

Jiný exjesuita, jenž pro své přísné kárání jednotlivých vad často se od odpůrců jesuitův uvádí, Cornova, vydává jesuitům v Čechách neméně příznivé svědectví.²⁾ O kázni řádové praví toto: »Avšak nebylo dosti na tom, že se zásady nezištnosti vštěpovaly, nýbrž zásady ty se též podporovaly tím, že si odříkání obezřetně navykáno; novic měl všechny opravdové potřeby a učil se domnělých potřeb snadno, ba s jakýmsi veselím postrádati.« Po té zmiňuje se o tom, že novicové nedostávali snídaně, »ale každému novicovi bylo volno, aby požádal novicmistra za dovolení, by mohl ráno požití polévky. A ačkoliv se dovolení to dávalo vždy bez nejmenší nesnáze, přece žádali za ně jenom málokterí: mezi 90 jinochy, kteří se mnou po dvě léta v noviciátě žili, viděl jsem případ ten sotva čtyřikrát nebo pětkrát... Tento nikterak násilný způsob, zvykati si odříkání, byl mladému jesuitovi dobrodiním. Takto jsa uvyklý, dovedl si pak raději všecko odříci, než aby se toho byl způsobem méně ušlechtilým domáhal.« Na jiných místech chválí též exjesuita nezištnost, mnohostranné podporování chudých a nadšení mladých jesuitů pro školu a vědu. Někteří z představených byli Cornovovi nezapomenutelnými. Jako mladý magister byl v Brně r. 1762 postižen prudkou kolikou. »Neměl jsem tedy ještě prážádných zásluh o řád, ještě nijak jsem se svému

¹⁾ Döllinger, Beiträge, III. (Viedeň 1882), 7. vyd., str. 66 n.

²⁾ Cornova, Die Jesuiten als Gymnasiallehrer (Praha 1804), str. 215 n.

rektorovi nedoporučil: a muž ten, onen výše chvalně vzpomenutý Oppersdorf, sedal denně několik hodin u mého lůžka. Největší péčí jeho bylo, aby mně pomohl, aby mně svou útěchou v bolestech mých ulevil.«¹⁾ Svého provinciála, P. Reyského, zove »opravdovým pěstitelem mladých talentův.« »Nevyslovím nikdy jména Reyský, aniž bych si k němu nepřipojil v mysli jména ,otec'.«²⁾ O zrušení řádu praví příležitostně toto: »Jestli dobře poučený a spolu poctivý státník tomu, co mně opětovně byl pravil, totiž že jesuité v nečas byli zrušeni, rozuměl tak, že by od nynějška byli pro vědy vykonali ještě více, neměl bych, proč bych s ním nesouhlasil. Po všelikém jiném smyslu tohoto výroku mně tuto nic není, jakož si vůbec neosobuji, posuzovati důvody našeho zrušení. Slyšel jsem důstojného muže — bývalého ředitele bohosloví P. Frant. Hoffmanna (jesuitu) — pronést v domácím kázání v předvečer svátku sv. Františka Xaverského r. 1770 tato slova: kdyby pokoj církve, což musíme ponechatí úsudku prvního pastýře jejího, žádal toho, aby Tovaryšstvo bylo zrušeno, že každý pravý jesuita musí i tuto oběť bez reptání přinést.«³⁾

Slavný biskup rezenský, Michael Sailer, jenž pobyl v řadě teprve několik let, když bylo zrušující breve vydáno, prohlásil při příležitosti, když berlínský Nicolai r. 1787 jesuity napadl: »Prohlašuji tímto slavnostně, že jsem mezi jesuity, v jichž středu tři léta jsem žil, ani v nejmenším nebyl poučován o padoušských zásadách, jež se jim přičítají, a že jsem ani toho nejmenšího o tom nezpozoroval, naopak že mne slovem i příkladem vzdělali ve křesťanském sebezapírání, jehož teď velmi dobře užiti mohu.«⁴⁾ Oproti podezříváním Nicolaiovým volá Sailer: »Mužové ně-

¹⁾ Cornova, I. c., p. 220.

²⁾ Ibid. p. 67.

³⁾ Cornova, I. c., p. 103.

⁴⁾ »Das einzige Märchen in seiner Art. Eine Denkschrift an Freunde der Wahrheit für das Jahr 1786. Gegen eine sonderbare Anklage des Herrn Fr. Nicolai (Mnichov 1787), p. 107. U Nicolai, Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz im Jahre 1784, VIII. (Berlín 1787), Dodatek 125 n.

mečí, slyšte mne! Znáte-li mezi exjesuity některá individua, ať je jich hodně nebo málo, která jsou padouchy, jmenujte je, dokažte svou obžalobu, oběste je nebo lamte je kolem a jedněte s nimi po zásluze . . ., a já první řeknu: Dobře tak na ty zlosyny!«¹⁾

Šlechtný Křištof ze Schmidů vypravuje o Sailerovi: »Mezi mnohým jiným vyprávěl jednou o nejšťastnějších letech svého mládí, o svém noviciátě v Landsberce. Vypravoval nám obšírně, o čem se v dopise jistému příteli jen krátce zmiňuje: Žil jsem tam, tak psal, život skoro rajský. Rozjímání o věčnosti, láska k Bohu a zbožnost, jež z tohoto dvojího zřídla čerpá, tento v pravdě vyšší život duchovní byl ziskem těchto let.« Celé zařízení to líčil tak živě, že jsme k tomuto světoznámému řádu, který již tenkrát velice byl zneuznáván a nenáviděn, nabyli veliké úcty.«²⁾

Také o některých jiných exjesuitech vypravuje Křištof ze Schmidů ve svých vzpomínkách: »Zvláště

¹⁾ Sailer, str. 108. U Nicolaie, I. c., str. 130. — Ozvěnou provolání Sailerova jeví se býti ctná slova, jež věnuje protestantský historik K. A. Meuzel slezským exjesuitům: »Bedřichovo mínění o neškodnosti jeho jesuitů bylo ostatně potvrzeno výsledkem. Kněží školského ústavu osvědčili se vesměs jako poctiví, králi věrně oddaní muži, a ač nebyli mezi nimi velicí vědátory, a též v oborech filologických a v některých předmětech, zejména v klassické filologii, výkony jejich pohlávaly za pracemi mladších učitelů protestantských z potomní hallské filologické školy, přece se jim nenedostávalo pravého humanitního vzdělání. Co do snadného a zběhlého užívání latiny vynikali i nad mnohé stoupence klassicity, matematiky a obory k ní příslušící byly prospěšně pěstovány, a — což bylo věci hlavní — studující katolická mládež byla vychovávána v názorech a smýšlení, v němž protivy mezi katolickou církví a státem stále více se vyrovnávaly a snad jenom proto úplně nepominuly, že král po zabrání Slezska ponechal v platnosti stanovené vyloučení nebo zatlačování katolíků z vyšších a středních správních úřadův. Četným členům zrušeného řádu, nyní již vesměs zemělým, zachována přátelská paměť, a z jejich chovanců požíval konsistorní a školní rada Skeyde ve Vřatislavi († 1827), jenž v prvních desetiletích tohoto (XIX.) století řídil katolické školství ve Slezsku, u protestantův i u katolíků stejné úcty.« (Neuere Geschichte der Deutschen, VI². 70 n.)

²⁾ Chr. v. Schmid, Erinnerungen aus meinem Leben, II. (Augsburg 1885), 39 n.

jsem si vážil faráře Kellera z Dürrolewangu. Byl to muž rozumný, vědecky vzdělaný a úctyhodný. Jeho farní dům byl velmi čistě držán a v nejlepším pořádku. Duchovní správě věnoval se s lahodnou vážností. Jeho knihovna byla malá, ale vybraná. Aby pokračoval s duchem doby, odebíral časopis jednajících o literatuře. I krásné literatury si všiml; měl v tom zálibu a nenáviděl vše, co zavánělo předpojatostí. Seznámil mne též s několika pozdějšími latinskými básníky. Jeho celý způsob života byl velmi pravidelný. Hostince nikdy nenavštívil. Zachovával přesně denní pořádek a byl neustále duševně zaměstnán, což zhlédal jsem u všech členů Tovaryšstva Ježíšova, v němž on však byl jenom novicem. — Ctihodný stařec z Tovaryšstva Ježíšova, jenž bydlil v Mindelheimě, moudrý a zbožný muž, již dávno jubilovaný kněz, byl veliký filolog, římské i řecké literatury velmi dobře znalý. Přes své vysoké stáří vypadal stále ještě velmi svěže. Zvolil jsem si ho za svého zpovědníka a i jinak jsem s ním častěji obcoval.¹⁾

Jiný, právě tak známý a šlechetný muž jako Sailer, exjesuita Michael Denis, podal ve své autobiografii vyličení svého řádového života, jež bude vždy jedním z nejkrásnějších dokladů pro dějiny Tovaryšstva Ježíšova a zvláště pro rakouskou provincii řádovou.

Denis vstoupil do domu noviců u sv. Anny ve Vídni ke konci r. 1747. Tam bylo kromě bratří-laiků 68 noviců, »výkvět mládeže, mnozí ze vznešeného rodu, všichni dobře nadaní, Rakušané, Uhři, Charváti, Dalmatinci, Štýřané, Korutanci, Krajinci,« mezi nimi i tací, jichž jména měla záhy býti proslavena, jako Pilgram, Wurz, Apfalter, Biwald, Storchenau atd. Cíl, jenž těmto novicům byl vytčen, líčí Denis těmito slovy: »Boha vždy před očima míti, věci pozemské dle jich patřičné hodnoty oceňovati, nikoliv pro svoji zisknost, nýbrž ku prospěchu mnohých žítí, bližnímu slovem i skutky pomáhati, a proto nespořádané náklonnosti ke smyslnosti, přepjatosti a hněvu ovládati,

¹⁾ Erinnerungen, III. 86 n.

všechna protivenství ochotně snášeti, vůli svou podrobovati, svých představených ochotně poslouchati, ústraní a mlčení milovati, o sobě a svých vlastních záležitostech vždy velmi skromně smýšleti a mluvití, nemotorné počínání jiných trpělivě snášeti, zášti nikdy nežítí a bližnímu nikdy na cti neutrhati, s nejmenším se spokojiti a vše, čemukoliv ještě křesťanská moudrost životní učí: to tanulo mně vždy na mysli, to snažil jsem se v častých rozjímáních si osvojití.«¹⁾

Nebyl změkčilým život, jež novicové vedli, ale »i tvrdost nezdála se jim býti tvrdostí«: »mohlo-li něco zvlášt krutým se zdáti, pak to byl obyčej vždy o 4. hodině ranní, a to i v zimě v nevytopených světnicích bez meškání vstáti; ale horlivost překonala i tuto obtíž.«²⁾ Na svých představených chválí Denis opětovně upřímnost a otcovské smýšlení.³⁾ Také ze studijních svých let v řádu uvádí Denis mnoho jednotlivostí, jež ukazují, že zachovávání řehole a náboženská disciplína vůbec v nejkrásnějším nalézaly se rozkvětu. Časně vstávati, pilně studovati, svůj pokoj sám zametati, na stůl jídla nositi, obnovování slibu a osmidenní exercicie každého roku: »v tom všem nic nebylo, co by pýše a smyslům lichotilo, co by podporovalo lenost a pohodlnost. Ale v přesvědčení, že prospívá muži, nese-li jho od mládí svého, a povzbuzování jsouce vzájemným příkladem, brali jsme to vše s tím větší ochotou na sebe, poněvadž jsme mohli bez starosti žítí jen Bohu, vědě a prokazování vzájemné lásky.«⁴⁾ Jako kazatel v Prešpurce obstarával Denis mimo to i duchovní správu v chorobinci a v předměstích. Činnost, kterou tento jesuita zde s nasazením vlastního života za moru dnem i nocí, ve větru a nepohodě, sněhu a ledu ve prospěch nemocných a chudých rozvinul,⁵⁾ svědčí o tom, že ve škole Tovaryšstva stal se z něho pravý jesuita, jesuita takového

¹⁾ Michael Denis' literarischer Nachlass, herausgeg. von J. Fr. Freiherrn v. Retzer (Viedeň 1801), 24—28.

²⁾ Literární pozůstalost str. 25.

³⁾ Tamže str. 26, 33.

⁴⁾ Tamže str. 43. O studijních srvn. str. 20, 31, 44 násl.

⁵⁾ Tamže str. 53 násl.

rázu, jako byli ti, jež jako mladý student za doby studií svých, kdy po šest let s nimi důvěrně obcoval, poznal a vyličil »jakožto muže, kteří mají na zřeteli výhradně jen čest Boží a spásu duší.«¹⁾

Také jinde, nejen ve své autobiografii, vydával Denis svému řádu vždy svědectví nejstkvělejší. Tak píše ve svých »Lesefrüchte« (I. 194), vypočítav celou řadu učenců z Tovaryšstva: »Toto na památku Tovaryšstva, v němž jsem od konce roku 1747 až do jeho zrušení nepřetržitě bez hmotných starostí uprostřed krásných příkladů ctnosti a horlivosti pokojně žil, se učil i vyučoval, a dosud nepamatuji se na nižádný svůj nebo cizí poklések, kterýž by od představených nebyl odkryt a trestán.« Bolest svou nad zrušením Tovaryšstva projevuje Denis ve veliké ódě »Extinctae Societati meae,« v níž mnohostrannou činnost řádu velebí,²⁾ jakož i v básni »Sfñ Aeonů« těmito verši:

»Bohem posvěcena všechněm plemenům
všech pásem sloužící mužů společnost
úklady byla zpřetrhána,
bez viny důkazu, neslyšána.«³⁾

V knihovně historického spolku v Dillingách nalézá se malá knížečka, do níž P. Josef Ruff T. J. zapsal jména svých žáků v Ingolstadtě, Neuburgu a Dillingách. K tomuto seznamu připojuje dojemnou zmínku o zrušení Tovaryšstva Ježíšova: »Působiv dvanácte let na gymnasiích, byl jsem povolán k úřadu apoštolského missionáře ve Švábsku. Pět let zastával jsem tento těžký sice, ale nanejvýš požehnaný úřad

¹⁾ »Experiebar homines divinae gloriae mortaliumque saluti studiosissimos, Principibus suis addictissimos, in agendo prudentes et circumspectos, temporis avaros, modeste graves, frugi.« (Lit. pozůstalost str. 20.)

²⁾ Literární pozůstalost II, 76 násl.

³⁾ Tamtéž II, 102. — Nábrobní nápis, jež sobě Denis sám složil, uvádí jakožto první čestný titul podnes ještě slova: »Extinctae S. J. Sacerdos:« »Kněz zrušeného Tovaryšstva Ježíšova.« O literárním významu tohoto exjesuity srv. Hofmann-Welshof, »Michal Denis«, Inšpruk 1881, a Nicolai, »Reise durch Deutschland« IV. 785 násl.

radostně, a to v posledních dvou letech také jako představený. A když vše výborně se dařilo, zjevilo se pojednou apoštolské breve papeže Klementa XIV. a zničilo nadobro celé Tovaryšstvo Ježíšovo. — A takž jsem po dvaceti letech, ztrávených v Tovaryštvě Ježíšově, jež jsem vždy vroucně miloval, přestal býti missionářem a řeholníkem: s jakou bolestí duševní — to víš Ty, Pane vševědoucí! Ale je-li i to k větší Tvoji cti, budiž i v tom veleben, jemuž čest a sláva na věky věkův. Amen.«¹⁾

Ze mnohých takovýchto svědectví budiž aspoň ještě jedno jen uvedeno. Bylo dáno od onoho exjesuity, jenž o stavu Tovaryšstva Ježíšova v době, kdy bylo zrušeno, nejlépe byl zpraven. Toto svědectví vydal způsobem nejslavnějším nedlouho před smrtí svou.

Když exgenerál Ricci cítil, že nadchází konec jeho života, žádal 19. listopadu 1775, pět dní před smrtí svou, aby mu uděleny byly svátosti umírajících. Dříve nežli přijal Tělo Páně, předčítal v přítomnosti místokastellana a několika důstojníků a vojáků²⁾ z andělského hradu slavné prohlášení, v němž mimo jiné praví: »Maje na paměti, že co nevidět mi bude před-

¹⁾ Atque ita post viginti quatuor annos in Societate Iesu mihi semper intime amata exactos, desii esse et Missionarius et Religiosus, quo animi dolore, tu nosti, Domine, qui nosti omnia! Verum si et hoc ad maiorem tuam gloriam cedat, sis etiam in hoc benedictus, qui es benedictus et laudabilis in saecula saeculorum. Amen.

²⁾ Jména přítomných jsou uvedena u Murra, »Journal zur Kunstgeschichte und allgemeinen Literatur IX. (Norimberk 1780), 270. Tam nalézá se také úplný vlašský text onoho prohlášení. Pravost tohoto aktu jest nepochybná. Pro případ, že by pro prudkou nemoc nebo pro jinou překážku nemohl protest svůj předčítati, poslal P. Ricci vlastnoruční jeho opis P. Seguiovi se žádostí, aby jej po případě uveřejnil. Tuto listinu prohlásil P. Ignác Rhomberg, německý assistent, jež Ricci vikářem jmenoval, rozhodně za rukopis generálův, jež velmi dobře znal. Rhomberg píše dne 25. února 1781 z Říma: »Protestatio suprema Adm. Rev. Patris N. (Generalis) p. m. tam certe et indubie ab eodem facta est, antequam reciperet ssmum Viaticum, quam certum ac indubium est, quod obierit in Castello S. Angeli.« — Francouzský překlad u Ravignana »Clément XIII et Clément XI«, I, 338 násl.

stoupiti před soudnou stolicí neomylné Pravdy a Spravedlnosti, uvažoval jsem dlouho a zralé, i prosil jsem pokorně milosrdného Vykupitele a přísného Soudce svého, aby nedopouštěl, bych se nedal unést nějakou vášní, zvláště při jednom z posledních činů života svého, ani hořkostí srdce, aniž bludnou nějakou náklonností nebo nesprávným úmyslem, nýbrž pouze a jediné vědomím povinnosti, že musím vydati svědectví pravdě a nevinnosti. Protož dávám toto prohlášení a ujištění:

»Předně prohlašuji a ujišťuji, že zrušené Tovaryšstvo nedalo žádné příčiny ke svému zrušení. To prohlašuji a jistím tou morální jistotou, jakouž dobře zpravený představený o stavu svého řádu míti může.«

»Za druhé prohlašuji a ujišťuji, že nezavdal jsem sebe menší příčiny ke svému uvěznění. Prohlašuji a jistím to s onou svrchovanou jistotou a evidencí, kterouž každý má o vlastních skutečích svých. Pozvedám tento druhý protest jen proto, že toto ujištění jest nutno pro čest zrušeného Tovaryšstva, jehož generálním představeným jsem byl.«¹⁾

Toto svědectví exjesuitův o stavu Tovaryšstva shoduje se s úsudkem celého katolického světa, pokud mu v tom nebylo bráněno těmi, kdož ke zrušení Tovaryšstva pracovali. Ranke pravil kdysi: »Sotva možno pochopiti, proč ani jesuité sami ani jiní s nimi spojení věřící nevydali ani jediné původní a účinné knihy

¹⁾ Srvn. také zápisky Ricciovy o jeho processu, o nichž již dříve jsme se zmínili. Ricci tázal se při výslechu několikrát, proč byl uvězněn. Konečné odpověděl mu Andreotti, že nebyl uvězněn pro zločin nějaký, což již z výslechu samého seznati může, neboť nebyly mu kladeny otázky toho se týkající (Murr IX., 268, Ravnigan II, 447). Na konci praví Ricci: »Končím tuto zprávu ujištěním, že jsem ji jen proto sepsal, abych se ujal cti pollačeného Tovaryšstva Ježíšova; neboť vzhledem k mému úřadu, jakožto generála řádu jest moje čest úzce spojena se ctí Tovaryšstva. Pokládám jsem za přísnou povinnost, abych hájil cti Tovaryšstva; kdyby šlo pouze o moji osobní dobrou pověst přenechal bych to božské Prozřetelnosti« (Murr IX 270; Ravnigan II. 448). Ostatní uvěznění jesuité byli hned po smrti generalově jakožto neviní propuštěni na svobodu; mezi nimi byl také svrchu uvedený P. Rhombert.

obránné, kdežto práce jejich protivníků svět zaplavovaly a veřejnému přesvědčení směr určovaly.«¹⁾ Není sice podiv Rankův ve všeobecném tomto znění oprávněným, ale něco pravdy jest přece v jeho poznámce: jeden z důvodů, jež zjev tento vysvětlují, nalézáme v memoirech Cordarových. Cordara vypravuje: Když Pombal jesuity z Portugalska vyhnal a ve jménu krále biskupům poručil, by vydávali pastýřské listy proti jesuitům, počali biskupové celého světa listy oplývající chválou Tovaryšstva papeži posílali, nejdříve biskupové španělští, pak francouzští, čeští, němečtí, belgičtí, polští a italské. Cordara chtěl z těchto dopisů uveřejniti ty, jichž opisy jesuité obdrželi, pod prostým názvem: »Úsudek veškeré církve o nynějším stavu Tovaryšstva Ježíšova.« Tato dobrá myšlenka nedošla však schválení představených, zvláště proto, že v tom spatřována byla jakási indiskretnost vůči biskupům.²⁾

Záměr Cordarův byl později aspoň částečně proveden Ravniganem. Ravnigan uveřejnil totiž v doplňcích ke svému dílu »Klement XIII. a Klement XIV.« celou řadu biskupských listů z Portugalska, Španělska, Italie, Francie, Čech, Německa, Uher, Polska atd., jež podávají nejstkvělejší vysvědčení o dobrém stavu Tovaryšstva Ježíšova krátce před zrušením Z Čech uvedeny jsou dva listy arcibiskupa pražského.³⁾

Než Ravniganova sbírka není nikterak úplná. Zvláště náleží sem ještě četné listy, jež žádají o zachování jezuitského řádu. K dotazu knížete biskupa eichstättského, jenž toho se týkal, odpovídá na př. pasovský biskup, Leopold kardinál Firmian, 19. září 1773: »Ujišťujeme upřímně, že politování hodný osud

¹⁾ Ranke, l. c. III, 194 nsl.

²⁾ Döllinger, l. c., III, 26. — Z podobných ohledů upuštěno bylo asi od mnohých obran, snad také proto, že jesuité důvěřovali příliš v nestrannou spravedlnost a že účinnost spisů nepřátelských podceňovali. Ostatně dlužno připomenouti, že již Klement XIII. generálu Ricciovi doporučil »mlčení a trpělivost« (tamže III, 22).

³⁾ Ravnigan, Clément XIII et Clément XIV. Volume supplémentaire, documents historiques et critiques« (Paříž 1854, str. 88 nsl.). Srv. Wolfsgruber, »Cardinal Migazzi« (Saulgau 1891) str. 168 nsl., 178 nsl.

Tovaryšstva stejně i našeho srdce se dotýká . . . , i jsme přesvědčeni, že nutno pomýšleti na to, aby všestranný veliký užitek, ježž Tovaryšstvo to zvláště naší vlasti prokazovalo, i na dále byl zachován . . . «¹⁾ Dotaz knížete-biskupa eichstättského Antonína Strassolda ze dne 11. září 1773 měl na zřeteli společné zakročení biskupů německých za tím účelem, aby Tovaryšstvo Ježíšovo bylo zachováno. »Zrušením,« tak praví, »jsou nejen krutě postiženi členové Tovaryšstva, nýbrž jest zrušení to také bez odporu jednou z nejdůležitějších událostí, které se v církvi, ba snad i v katolickém státě německém v posledních 200 let sběhly, jelikož se nedá popřít, že otcové řečeného Tovaryšstva horlivou duchovní činností svou jak pravému náboženství, tak i důkladným a obratným vyučováním a vědeckým státu velice platné služby neustále konali; i nelze tudíž pánům Ordinariis zajisté nikterak zamlít, touží-li po tom, aby tohoto nyní zrušeného ústavu, jakožto osvědčené bezpečné hradby proti nevěře, bludařství, proti svobodomyšlnictví, jež právě nyní více než jindy bují, i nadále užívati mohli k velikému prospěchu svěřených sobě oveček.«²⁾

Rovněž tak horlivě, jako kníže-biskup eichstättský, pracoval i biskup řezenský Ignác Fugger k tomu, aby jesuité byli zachováni. Mnohonásobně jeho kroky v této záležitosti spočívají na přesvědčení, jež vyjádřeno jest v několika jeho dopisech; tak v listě, ježž dne 11. září 1773 napsal knížeti-biskupovi frýsinskému: »Ve svědomí svém jsem rozhodně přesvědčen, že tento řád u nás v Německu vychovával zbožné křesťany a dobré poddané, a že tudíž Bohu i světu velice užitečný byl.«³⁾ Již dne 30. srpna r. 1773 obrátil se

¹⁾ Diendorfer, „Die Aufhebung des Jesuitenordens im Bisthum Passau« (4. vyd., Pasov 1891), str. 17.

²⁾ Diendorfer, l. c., str. 11 násl.

³⁾ »Ungedruckte Briefe und Relationen über die Aufhebung der Gesellschaft Jesu in Deutschland« v »Histor. Jahrbuch der Görres Gesellschaft« 1885, str. 425 násl. Srn. Diendorfer, str. 10. — V listě ze dne 1. června 1772 vydal biskup lidovým missiím jezuitským stkvělé svědectví: »Vydáváme pravdě svě-

biskup Ignác k papeži. Klada důraz na velikou prospěšnost Tovaryšstva a odvolává se na svoji pastýřskou povinnost, prosil naléhavě, aby jesuité v Německu nebo aspoň v jeho biskupství řezenském a v jeho proboštství byli ponecháni.¹⁾ Rovněž tak důrazně připomínal dne 11. září 1773 papežskému nunciovi v Kolíně, že »zrušovacím dekretem ničí se řád, ježž aspoň v Německu pro Boha, církev a stát vždy co nejprospěšněji působil.«

Mikuláš z Frobergu, biskup v Basileji, poslal 12. září roku 1773 knížeti-biskupovi frýsinskému tento dotaz: »Jelikož jsme byli toho daleci na řečený řád kdy sobě stěžovati, a jelikož naopak na vydatné jeho služby dobře se pamatujeme, ježž nám i ve věcech náboženských i ve vyučování mládeže prokazovali, a ježž nepochybujeme, že Vaše Milost rovněž tak

dectví a prohlašujeme tímto otevřeným listem, že Patres Missionarii Soc. Jesu jak ve zdejší biskupství vůbec, tak také zejména v obou vévodstvích neuburgském a sulcbašském od nepamětných let obvyklá missijní cvičení, záležející v dojemných kázáních ku pokání povzbuzujících, v neustálém a často až do pozdní noci trvajícím zpovídání, ve vyučování mládeže katolickému náboženství a v jiných podobných velmi spasitelných úkonech, s pravou apoštolskou a neunavnou horlivostí až dosud neunavně a vytrvale konali, a to tak, že dle svědectví zpráv visitačních a každého roku docházejících zpráv dekanátních, i dle jiných závažných oznámení při řečených missiích nejen žádná nepřistojnost nikdy se nepřihodila, nýbrž spíše mravy lidu jimi neobyčejně se zlepšily, mnozí zarytí a od mnoha let v neřestech živší hříšníci obrázení, zakořeněná nepřátelství vyhlazena a vůbec mnoho duševních užtkův jimi bylo docleno, takže i akatolíci to uznávají . . . « (Orig. v mnichovském říšském archivu. Jes. F. 99. čís. 1979 c., vol. III.)

¹⁾ »Postquam enim viri praedictae Societatis omni scientiarum ornamento decoratissimi tam in Episcopatu meo Ratisbonensi quam in ditione principalis Praepositurae meae Elvacensis uberimam sane et nunquam satis laudandam utilitatem hucusque praestiterunt . . . His bene perpensis concedita mihi cura pastoralis me movet ac urget, Sanctitati vestrae hisce supplicare, ut clementissime annuere velit, ut praedicti viri in nostra saltem Germania, ad minimum vero in dioecesi Ratisbonensi ac ditione praepositurae Elvacensis in suis collegiis persistere ibique docendo ac praedicando verbum divinum munere suo ut hactenus laudabiliter perfungi possint.« Concept in der Privatsammlung des Herrn Grafen Hugo von Walderdorf.

s ním byla spokojena, bylo by mi nadmíru milo dověděti se, není-li již žádného prostředku k tomu, aby řád tento byl zachován.«¹⁾

Jakožto poslední příklad přemnohých biskupských projevů ve prospěch jesuitů stůž zde několik slov z listu, jež kardinál Migazzi, arcibiskup vídeňský, 29. dubna 1773 psal císařovně Marii Terezii:

»Nemohu jinak, než jesuitům po pravdě vydati svědectví, že jsou jak v hlavním chrámě sv. Štěpána, tak i v ostatních chrámech, v nichž jim úřad kazatelský svěřen jest, statnými hlasateli evangelia. Ve zpovědnících požívají veliké důvěry a ve svých kostelích rozličnými bohoslužebnými úkony zbožnost horlivě rozněcují; slušnost, pořádek a příkladnost jeví znamenitě ve všech těchto úkonech.

»Celé město dosvědčí, s jakou láskou a neunavností nemocným a umírajícím pomoci poskytují, a mně jest předobře známo, jak mnohé ovoce zbožnosti a kajivosti jejich missie na venkově přinášejí.

»Vychovávání mládeže v dobrých mravech i ve vědách jest jednou z nejpřednějších částí zaměstnání, povinností a povolání kněze tohoto Tovaryšstva. V těchto úkonech, jež náboženství i státu tak nutny jsou, osvědčují se znamenitě, a že měli v každé době celou řadu mužů ve všelikých vědách vynikajících, nebude moci nikdo tak snadno popírati, jelikož jejich tiskem vydané spisy a jejich prokázané služby příliš zřetelně a přesvědčivě svědčí v jejich prospěch.«²⁾

¹⁾ »Histor. Jahrbuch« 1885, str. 426.

²⁾ Wolfsgruber, l. c., str. 168 násl. — O stanovisku kardinála-arcibiskupa vídeňského Migazziho vůči jesuitům bylo rozšiřováno mnoho bajek. Tak praví na př. professor ve Stýrském Hradci Krones ve své Příručce rakouských dějin (IV, 442), když byl učinil některé koncesse ve prospěch jesuitů: »Jesuity stihl, jak horlivý církevník Migazzi, vídeňský arcibiskup, ve mnohém chvalořečník Tovaryšstva, sám doznal, jako každé lidské zřízení vůbec žalostný onen osud, jenž tomu chce, aby vše klonilo se ke svému zániku, i zdálo se, že naprosto odchýlili se od dobré cesty, na kterouž druhdy Tovaryštvem samým uvedeni byli, t. j. oni nebyli již bojujícím a zápasícím řádem, nýbrž ve vědomí svých úspěchů z pupným, v soustavu nesnášlivé samolibosti zakukleným, duševně zkostraněným Tovaryštvem Ježíšovým, jež ve věcech

Mimo biskupy vyslovují se také četní laikové i kněží nejrozhodnějším způsobem pro jesuity. Soudobé korespondence poskytují množství toho dokladů. Světský dvorní kancléř passovský Marian z Molitorů píše 12. září 1773: »Zitřejší den určen jest k prohlášení papežského breve; smutný den, jenž mně samému vyluzuje slzy, pomýšlím-li naň. Stále se domnívám, že není ani možno, aby již nebylo žádného Tovaryšstva Ježíšova na světě. Všim právem jest se nám obávati, že brzo pocítíme smutné následky zrušení Tovaryšstva v Německu rovněž tak, jako Francie,

víry a vyučování postavilo strnulou formu a pouhé zdání nad živoucí obsah, svoje cíle nad všelidské úkoly církve a státu.« Kdyby tento soud s pravdou se shodoval, kterak by pak mohl na př. Hofmann-Wellenhof ve své biografii exjesuity Denisa (Inšpruk 1880 str. 15) psáti: »Také nesmíme zapomenouti, že zvláště v Rakousku v minulém století přední pěstitelé a podporovatelé věd a umění z valné části vyšli z mocného Tovaryšstva Ježíšova?« Ono místo, jež Krones uvádí, vyňato jest z dopisu Migazziho Crivellimu, jež Wolf (Geschichte der Jesuiten IV, 18 násl.) uveřejnil. Ale na onom místě nemluví se o jesuitech, nýbrž o vědách. Praví se tam: »To však vědám nikterak neposloužilo, jelikož nenalezaly se v tom stavu, v němž rozumní lidé by je byli rádi viděli. Ony měly, jako každé lidské zřízení« atd. Dle latinského opisu zní to místo doslovně takto: »Artium studia non eo quo boni omnes optabant loco erant, sed communi et misero rerum humanarum fato de egregia, in qua eadem Societas ea quondam posuerat, via deducta esse videbantur.« I jinak shledáváme u Wolfa celou řadu zkolenin a znetvoření, srovnáváme-li jeho překlad s latinským rukopisem, jež máme před rukama; nevíme pokud je lze přičítati na vrub vlašského textu, jehož se Wolf dovolává. Místo »aliqui e Societate« překládá zkrátka »jesuité«. tam, kde o čestném místě jesuitského rektora v senátě universitním činí se zmínka slovy: »Sumpserat ille quidem sibi ab aliquo tempore hunc honoris inter Proceres gradum«, tvrdí Wolf mnohem více, an dí: »Od nějakého času osoboval si totiž rektor takového místa a chlubil se jím u hodnostářů dvorských.« Wolf překládá: »Podotkl jsem zvláště, že studijní direktorát, jenž z různých vynikajících členů Tovaryšstva se skládal, úplně byl zrušen.« Ale v původním textu se čte: »sed maxime propterea quod a praeclarissimo instituto quam studiorum rationem vocant, a praestantissimis Societatis viris composito, quam longissime recesserant.« Tedy ze studijního řádu, sepsaného vynikajícími členy Tovaryšstva, učinil Wolf »studijní direktorát, jenž z různých vynikajících členů Tovaryšstva se skládal.« Jak z ce-

Španělsko a jiné země.«¹⁾ Podobně píše 9. září 1773 passovský tajný rada, Arnošt z Grueberu: »Mým míněním jest, že Suppressio Societatis jest v následcích svých těžkou ranou zasazenou církví a státu; papež však že snad více uškodil sobě, nežli jesuitům.«²⁾ Ještě ostřeji vyjadřuje se hrabě Antonín Fugger v listě datovaném v Inšpruku 6. září 1773, v němž praví, že »tento casus jest scandalum pro celou katolickou církev.« Velmi podrobně líčí vládnoucí kníže Hohenlohe (Schillingsfürst) v delším dopise ze dne 4. srpna 1773 následky, jež zrušení Tovaryšstva mítí bude. Na počátku prohlašuje, že jest zbytečno mluvit »o velikém užítku, jež Tovaryšstvo od počátku svého trvání náboženství přinášelo, jakož i o výhodách, jež stát měl z toho, že Tovaryšstvo mládež vychovávalo.«³⁾

Na katolické obyvatelstvo učinilo zrušení namnoze dojem trapný. Dobře praví o tom Huber: »Zrušení rádu vzbudilo, jak bylo lze předvídati, nesmírnou sensaci; u kléru i u lidu, kde Tovaryšstvo velikých sympatií požívalo, setkalo se s nelibostí a s přísnou hanou.«⁴⁾ V Rakousku vzbuilo zrušovací breve u katolického lidu všudež smutek a soustrast, jak nejznamenitější rakouští dějepisci důrazem nejednou konstatovali. »Tovaryšstvo Ježíšovo,« praví baron Helfert, »bylo populárním v plném slova toho smyslu.«⁵⁾ Ředitel štyrskohradeckého gymnasia, Dr. Peinlich, praví ve výroční zprávě z r. 1872: »Nikdo zajisté nemůže popřítí, že jesuité v rakouských zemích byli oblíbení a

lého listu Migazziho a z jiných jeho písemných dobrozdání, jež máme před rukama, vyplývá, domníval se Migazzi z počátku vzhledem k důstojenství svému, že jest nutno, aby jesuitům kladl různé požadavky, jichž však jesuité splniti nemohli. Dotyčné místo podal tudíž Kroner nesprávně, a tím také padají jeho důsledky, jež z něho vyvozuje a slovy »to jest« uvádí.

¹⁾ Diendorfer, l. c., str. 20.

²⁾ Diendorfer, l. c., str. 19.

³⁾ »Histor. Jahrbuch« 1885, str. 414. Srvn. také dopis hraběte Hohenlohe ze dne 3. září 1773 světícímu biskupovi bamberskému u Webra, »Geschichte der gelehrten Schulen im Hochstift Bamberg« I. (Bamberg 1880) 131.

⁴⁾ Huber, l. c., 543.

⁵⁾ »Die Gründung der österreich. Volksschule« str. 277 n.

že požívali veliké popularity.«¹⁾ Arneth píše: »Všude odevzdali se jesuité bez odporu v osud svůj a nikde se nepokusili o to, aby v lidu vzbudili rozčlenění. Ale ovšem na některých místech, zvláště ve větších městech, jako v Št. Hradci a v Linci, dal lid z vlastního podnětu na jevo nevoli svou nad zrušením Tovaryšstva.«²⁾ Kardinál Firmian píše v Pasově: »Věděl jsem sice, že jesuité v Pasově byli oblíbeni, přece však nikdy jsem si nepomyslel, že by v obecnstvu vzniknouti mohlo zděšení tak veliké, jaké na jevo dává.«³⁾

Mnohá města nepřestala na pouhém smutku, nýbrž projevila city své energickými protesty ve prospěch jesuitův. Tak učinila na př. v Německu tato města: »Augšpurk, Landshut, Straubing, Amberg, Ellwangen atd.«⁴⁾ Protest »veškerého měšťanstva Landshutského« klade mimo jiné důraz na to, že »tito řeholníci, jichž nelze ani dosti vynachváliti, po celou dobu, po kterou se zde zdržovali, bezúhonným životem svým nejkrásnější příklad jiným dávali...«, dále že »jesuité... duchovní úřad svůj s neobyčejnou horlivostí konali, nemluvíce ani o tom, kterak v době hladu nutným domácím chudým i jiným lidem, kteří se k nim o pomoc utíkali, co nejmilosrdněji pomáhali.«⁵⁾ K této poslední okolnosti poukazuje také měšťanstvo straubingské v podání svém ze dne 11. září 1773: »Jest známo, že jesuité potřebným domácím i jiným z docházejících je darův značné almužny udělovali..., že veškery chudé v nejnebezpečnějších okolnostech těla i duše ve dne i v noci neunavně navštěvují; shledávají u jesuitů »vesměs takové muže, kteří nám

¹⁾ »Programm des ersten Staatsgymnasiums zu Graz« 1872 strana 8.

²⁾ Arneth, l. c., IX, 100. Jiná svědectví u Ebnera, »Beleuchtung der Schrift: »Die Jesuiten-Gymnasien in Oesterreich« (v Linci 1874) str. 533 násl.

³⁾ Diendorfer, l. c., str. 21.

⁴⁾ Srvn. Histor. Jahrbuch 1885 str. 427 násl.; pro jiná města, jako Koblenz, viz Dominicus, »Koblenz unter dem letzten Kurfürsten von Trier« (Koblenz 1869) str. 121 násl.; pro Solothurn: Fiala, »Geschichtliches über die Schule von Solothurn« V. (Solothurn 1881), 24—26.

⁵⁾ Histor. Jahrbuch 1885 str. 430.

naše dítky a poddané pravým naukám víry a dobrým mravům, jakož i jiným naukám vyučují.¹⁾ Měšťané ambergští v Horní Falci stěžují si, že zrušení Tovaryšstva »tím citelněji a bolestněji našeho srdce musí se dotknouti, ježto za utěšený rozkvět pravého křesťanského náboženství v našem městě Ambergu výhradně a jedině tomuto chvályhodnému Tovaryšstvu Ježíšovu děkovati máme.« Také ambergští velebí horlivost jesuitův a jejich lásku k chudým. Nemalou chválu obsahuje list »městského rychtáře, měšťanstva a ostatního obyvatelstva« ellwangského (datovaný v Ellwangách 6. září 1773). V něm rovněž s důrazem se praví: »Kolik Otců vydávalo v době zuřících ve vlasti naší nakažlivých nemocí život svůj v nebezpečí! A také nejedni z nich života svého z lásky k předkům našim pozbyli.«²⁾ Kulturně-historicky zajímavá jest žádost augšpurského magistrátu ze dne 11. září 1773 papeži o zachování jezuitského řádu. Chvála, kterou magistrát jezuitům vzdává, shoduje se se zprávou, kterou právě o 200 let dříve, totiž roku 1573, šest Augšpurských, totiž tři Fuggerové a tři Ilfungové, Řehoři XIII. o jesuitech podali.³⁾

Není tudíž nápadno, jestliže professor Diendorfer ve svém na cenných netištěných aktech spočívajícím spise »Die Aufhebung des Jesuitenordens in Passau« vzhledem ke zrušení řádu v jižním Německu k tomuto úsudku dospívá: »Ani jediného hlasu, jenž by sebe méně zrušení schvaloval, nenalezli jsme v aktech, jež jsme měli k dispozici, ale také ani slůvka hany Tovaryšstva samého. Jest to pochopitelné. Neboť právě v Německu bylo Tovaryšstvo Ježíšovo ode dávna ozdobou církve a zůstalo jí až do svého zrušení.«⁴⁾

¹⁾ Část této »Suppliky podané Jeho kurfiřtské Jasnosti o milostivou ochranu a dobrotivě zachování bohumilého jezuitského Tovaryšstva« otištěna u G. Kolba, »Geschichte der Unterrichts-Anstalten der Stadt Straubing« (Landshut 1858) str. 126 násl. Originál podání probošta a kapitoly ve Straubingu kurfiřtovi ze dne 18. října 1773 ve prospěch jezuitů nalézá se v říšském archivu mnichovském Jes. 104, čís. 2095.

²⁾ Original: Corresp. Walderdorf.

³⁾ Histor. Jahrbuch 1885, str. 428¹ násl.

⁴⁾ Diendorfer, l. c., str. 81 násl.

Domnělé škodlivosti jeuitského řádu pro obecné blaho odporuje dále uznání a ochrana, kteréž přemnozí velmoži jesuitům právě při zrušení jejich poskytli. Budiž tu poukázáno jen k Marii Terezií, ke Kateřině II. a Bedřichovi II.¹⁾ Osob obecnému blahu škodlivých by byli zajisté ani nechválili, ani nechránili. A ještě méně by byly katolické dvory německé po příkladu většiny biskupů jesuity ponechaly v dřívějších jejich postaveních, jak se stalo ve Vídni, Mnichově a Drážďanech.²⁾

Všechny tyto projevy ve prospěch jesuitův dovršují prohlášení papežů vydaná nedlouho před zrušením Tovaryšstva.³⁾ Roku 1748 vydává papež Benedikt XIV. ve »zlaté bulle«, v níž doporučuje mariánské kongregace, Tovaryšstvu Ježíšovu největší chválu,⁴⁾ a

¹⁾ Srvn. výše třetí bajku. Ravignan II, 454. K. A. Menzel, l. c. VI², 70 násl.

²⁾ Co se týče Vídne srovnej výše třetí bajku; co se týče Mnichova: Murr, »Journal zur Kunstgeschichte« IX (Norimberg 1780), 214 násl.; co se týče Drážďan: kníže Corsini píše 22. března 1775, že papež k prosbám kurfiřta saského jednoho exjesuitu jmenoval apoštolským vikářem v Drážďanech (videňský státní archiv: Romana 1775). Prosbá toho se týkající podána byla krátce po zrušení. Klement XIV. píše 22. ledna 1774 kurfiřtovi Bedřichu Augustovi: »Luculentissimum porro Nobis fuit testimonium tuum de illorum obedientia apostolicis iis litteris praestita tui socii in illo ordine (S. J.) erant, quos cum in aula muneribusque retinere constitueris, minime dubitamus, quin suam illi vivendi agendique rationem ad illius Nostri Brevis normam accuratissime exacturi sint... Quod vero petis, ut confessarium tuum, qui ex illo ordine fuit, in vicariatus apostolici per Saxoniae electoratum munere confirmemus... (Clementis XIV. P. M. Epist. et Brevia selectiora, ed. A. Theiner, [Paříž 1852] str. 290. Srvn. Theiner, Clemens XIV, II, p. 489).

³⁾ Bully a breve papežů ve prospěch jezuitů sebrány jsou v díle: »Sensa Romanorum Pontificum Clementis XIV. praedecessorum, Amstelodami 1776.«

⁴⁾ »Nunc autem ad declarandum magis magisque propensum Nostrum studium tam erga pias huiusmodi Sodalitates... quam etiam erga dilectum filium Franciscum Retz, praefatae Societatis Jesu praepositum generalem eiusdemque Societatis alumnos, quorum strenuam atque fidelem operam, in propaganda aut asserenda per universum terrarum orbem catholicae fidei atque unitatis, Christianaeque doctrinae ac pietatis integritate et sanctitate cum Divini Nominis ac

několik málo jen let před zrušením, totiž r. 1764, velebí Klement XIII., odvolávaje se k dopisům biskupů z celého katolického světa,¹⁾ kteří jednohlasně převelikou užitečnost (maximas utilitates) jezuitův ve svých diecésích uznávali a chválili, a dokládaje se dále výroky svých předchůdců, ve slavnostní bulle řád jezuitský jakožto ústav zbožný a svatý, kterýž až po dnešní den tolik obhájců víry, zmužilých missionářův a vychovatelů mládeže vydal.²⁾

V tomto svém přesvědčení o výbornosti Tovaryšstva pronesl Klement XIII., a nikoliv, jak pověst tvrdí, »svéhlavý« general Ricci, proslulá ona rozhodná slova: »Sint ut sunt, aut non sint«, »Nechť jsou takovými, jakými jsou, anebo ať raději nejsou«.

Ludvík XV. chtěl francouzskému parlamentu býti potud po vůli, že jezuité ve Francii obdržeti měli svého vlastního francouzského generálního vikáře s mocí neobmezenou. Tento návrh předložil Ricci svým assistentům. Ti mínili, že v důležité této věci dlužno ponechati rozhodnutí papeži. Mínili, že by sobě spíše bylo práti, aby ve Francii nebylo vůbec

Beatissimae Virginis cultu plurimi facimus; quosque pro devota, quam profitentur et exhibere non cessant in Nos et Apostolicam Sedem observantia, singulari paternae charitatis affectu prosequimur.« (Litterae Apostolicae str. 287). — Podobné velice pochvalné výroky Benedikta XIV. obsaženy jsou ve brevech z 15. července 1749 str. 293, ze dne 29. března 1753 str. 301 násl., ze dne 16. května 1753 str. 304.

¹⁾ Bylo těch biskupů víc než 200. Podrobnosti viz u Ravignana, »Clément XIII et Clément XIV«, I, 158.

²⁾ Omnium praedecessorum Nostrorum inherendo vestigiis, hac nostra perpetuo valitura constitutione, eodem modo, ratione et forma, quibus ipsi edixerunt et declararunt, Nos quoque edicimus et declaramus Institutum Societatis Jesu summopere re-dolere pietatem et sanctitatem, tum ob praecipuum finem, quo maxime spectat, defensionem scilicet propagationemque catholicae religionis tum ob media, quae adhibet ad eiusmodi finem consequendum, quod vel ipsa Nos hactenus docuit experientia, cum ex eadem disciplina tum multos ad hanc usque aetatem prodixisse novimus orthodoxae fidei propugnatores, sacrosque praecones, qui invicto animi robore terra marique subiere pericula, ut ad gentes immanitate barbaras evangelicae doctrinae lumen afferrent...« (Litterae Apost. str. 311.)

žádných jezuitův, než aby tam byli jezuité špatní. Ricci odebral se tedy k papeži, »který po zralé úvaze konečně byl toho mínění, že požadavek králův dlužno naprosto odmítnouti a při tom užil onoho výroku: »Aut sint ut sunt, aut non sint«. A totéž sdělil Ricci i francouzskému vyslanci, čímž celé ono vyjednávání bylo přerušeno a skončeno.¹⁾

¹⁾ Text u Cordary, jenž o tom vypravuje, zní ovšem takto: »An non optandum magis, ut nulli sint quam ut mali? haec privatim inter patres iactata Riccius ad Pontificem detulit, quibus rebus omnibus pensatis at extremum praecise reiendum regis postulatam putans in illam erupit vocem: Aut sint ut sunt, aut non sint. Et id ipsum Riccius ad legatum retulit, quo omnia illa tractatio abrupta finitaeque est« (Döllinger, I. c., III, 35). Slovo »quibus« jest vzhledem k obsahu, jakož i ke konstrukci věty patrně chybou písařskou nebo tiskařskou místo »qui«, neboť poslední rozhodnutí měl přece v rukou papež, a Ricci šel schválně k papeži, aby si od něho rozhodnutí to vyžádal. Kdybychom ponechali slovo »quibus«, nebyl by papež vůbec odpovídal, slovo »pensatis« vztahovalo by se rovněž na Riccia, který věc již dávno před tím zralé uvážil, a důrazně vytčeni podmětu ve slovech »Id ipsum Riccius« bylo by zúplna nerosrozumitelným, nehledíc ani k tomu, že připojení slůvkem »quibus« v tomto případě pro »haec... detulit« bylo by při nejmenším příliš tvrdé ne-li zcela nesprávné. Dodatečně nalezl jsem dva rukopisy, v nichž nalézají se memoiry Cordarovy o zrušení Tovaryšstva »De suppressione S. J. commentarii«. Rukopisy ty obsahují z valné části doslovně to, co Cordara ve větším svém memoarovém díle o zrušení vypravuje, a mimo jiné také celé ono místo: nuže, v obou exemplářích stojí zřetelně nikoliv »quibus«, nýbrž »qui rebus omnibus pensatis« atd. — List, který Klement XIII. 28. ledna 1762 v této věci Ludvíkovi XV. psal, jest rovněž pouze parafrází věty »Sint ut sunt, aut non sint« a ukazuje mimo to jasně, že papež a nikoliv general učinil konečné rozhodnutí. »Cette chose (un vicairé général pour les jésuites de France) n'est pas au pouvoir du général, et nous-même, avec toute notre puissance, nous ne pouvons l'y autoriser. Ce serait là une altération trop substantielle dans l'institut de la compagnie; institut approuvé par tant de constitutions de nos prédécesseurs, et même par le saint concile de Trente. Cet exemple tirerait à de si funestes conséquences, que le moindre mal qu'il y aurait à en attendre, serait la dissolution d'un corps qui, pendant deux cents ans, a été si utile à l'Église, principalement par son union et son entière dépendance de son chef« (Ravignan I, 103 násl.) Ravignan sám, jenž mnoho listů z této doby užil, praví výslovně: »Když jednalo se o tento požadavek, pronesl Klement XIII. jednoho dne pověstný výrok: »Sint ut sunt, aut non sint« (I, 105).

Z podaných důkazů vyplývají tedy tato nepopíratelná fakta: 1. Oni živlové, kteří zasazovali se o zrušení Tovaryšstva, byli dílem zástupci bezuzdného a neúprosného absolutismu, dílem byli to přímí předchůdcové revoluce proti trůnu a oltáři; 2. pouze vnějšími vlivy jsa nucen, přikročil papež ke zrušení; 3. v breve zrušovacím nepronáší se odsuzovací výrok nad Tovaryštvem, aniž mohl být vynesena, ježto nad Tovaryštvem nebyl konán soud; 4. nejvěrohodnější exjesuité, biskupové celého katolického světa, katolická města i knížata, ano i všichni papežové až do posledních let před zrušením vydali Tovaryšstvu souhlasně i o posledním čtvrtstoletí jeho trvání svědectví nejstkvělejší.

Z těchto fakt plyne s nezvratnou jistotou, že ze zrušení Tovaryšstva nemůže být brán sebe menší důkaz pro jeho špatnost nebo škodlivost, a že tudíž všichni ti, kdož ze zrušení Tovaryšstva soudí na jeho škodlivost pro obecné blaho, bloudí v říši historických bajek.

16. Zlopověstná mravouka jesuitská.

Znamenití protestantští historikové, theologové i filosofové postavili nejednou mravouku jesuitskou na pranýř jakožto zkaženou, nekřesťanskou, jedovatou a ďábelskou. »Zlý duch papeženství, duch duševní panovačnosti, duch nepřátelství vůči pravdě, duch nevěry a pohrdání lidstvem vtělil se... v Tovaryšstvu Ježísovu. Protikřesťanský princip, nic nekonati z lásky, nýbrž pouze pro užitek, nic nekonati ke cti Boží, nýbrž vše jen k vlastní své cti, byl principem jesuitismu... A horší jest ještě, že jesuité vlili do mravovědy všechen jed zkaženého svého smýšlení.« To tvrdí jeden z nejváženějších moralistů našeho století.¹⁾ Podobně mluví jiný u protestantů na slovo vzatý moralista: »V lůně jesuitského řádu zrodila se znenáhla theologická morálka, kteráž byla tkanivem chabosti a dvojsmyslnosti; často největší špatnost a ničemnost líčila jako lhostejnou a dovolenou, veškery zločiny bránila a omlouvala a pravý opak ryzí křesťanské morálky k platnosti přivéstí chtěla.«²⁾ »Neméně směle mluví dánský biskup Martensen: »Jesuitismu jsou posvátnými pouze prostředek a škraboška pozemského cíle... Jest toliko jediná a nezměnitelná povinnost: poslušnost k papeži. Veškery ostatní povinnosti mohou dle okolností býti změněny a modifikovány a mají býti

¹⁾ Leberecht de Wette, »Christliche Sittenlehre« II. (2 díl, Berlín 1821), 331 násl.

²⁾ Ständlin, »Neues Lehrbuch der Moral für Theologen« (Göttingy 1825) str. 632.

vždy dle účelnosti určovány.« Jesuitismus užíval sofistiky, »aby nejržejším hříchům dával absoluci.«¹⁾

Také muž, jenž sobě na svých exaktních badáních nemálo zakládá, professor Harnack, píše: »Tento řád (jesuitů) proměnil pomocí probabilismu téměř veškery smrtelné hříchy v hříchy lehké. Opět a opět podával návody k tomu, kterak v mravní špíně se váletí, svědomí ve zmatek uváděti a ve zpovědnici hřích hříchem shlazovati.« Dále vytýká Harnack jesuitům dokonce i »ďábelské posuzování mravních zásad.«²⁾

Rovněž tak exaktně jako tento theolog tvrdí i filosof Kuno Fischer ve svých dějinách novější filosofie: »Čím větší (dle učení jesuitů) jest hřích, tím menší jest jeho pravděpodobnost, takže na konec hříchy smrtelné jsou pravdě nejméně podobny a takřka nemožny . . . Jest rovněž tak snadno pomocí takovéto morálky hříchů se zbaviti, jako se vůči ní nsnadným býti jeví vůbec ještě hřešiti.«³⁾

Mirbt, professor církevních dějin v Marburgu, píše roku 1893: »Návrat jesuitského řádu . . . značí podkopání mravních základů národního našeho života . . . Jed jesuitské morálky působí zvolna, ale jistě.« A na jiném místě nazývá jesuitskou morálku »největším ohrožením ethických zásad našeho náboženství, jaké si jen lze mysliti. V rouše kněžském podáváti návod ke hříchu — jest velezradou páchanou proti Bohu, jest rouháním a ďábelskou karrikaturou křesťanství! Tvrdím snad příliš mnoho, pravím-li, že jesuitská morálka jest škodlivá a bezbožná?«⁴⁾

Mirbt jest opět dokladem, kterak veškerými pravidly kritiky se pohrdá, jde-li o jesuity. Jeho prameny jsou veskrze prameny z druhé a třetí ruky, a nad to pocházejí většinou od rozhodných nepřátel jesuitův,

¹⁾ Martensen, »Christliche Ethik« I³ (Gotha 1878), 528 násl.; II. 159.

²⁾ Harnack, »Dogmengeschichte« III (Frýburk 1890), 641.

³⁾ Kuno Fischer, »Geschichte der neuern Philosophie«, I. (Mnichov 1878), I³, 135 násl.

⁴⁾ »Der deutsche Patriot und die Jesuitenfrage« (Marburg 1898), str. 17, 23.

jako jsou: Jordan, Brecht, Huber, Jakobi, Fey, Augustin Keller, Döllinger, Hering, Friedrich, Nippold, Schoell, Pascal. Cellská Doctrina moralis cituje se osmkrát. Tu ovšem nelze se diviti, že kritický výsledek jest výsměchem vědeckého badání.

Z těchto úsudků vysvítá, že uvedení historikové, theologové a filosofové nikdy žádného většího mravovědného díla některého jesuity nestudovali, jinak by přece našli pravý opak těchto vět, a pak by jim nejen úcta ku pravdě, nýbrž i péče o dobrou jejich pověst vědeckou nedopustila, aby takovéto pošetilosti tiskem vydávali.

Chceme-li morálku jesuitů správně posouditi, musíme míti především na paměti, že zvláštní nějaké jesuitské morálky vůbec není.

Mravouka v katolické církvi uznaná a panující byla vždy také jesuitům jedině a výhradně směrodatnou: ani biskupové ani papež nebyli by bývali trpěli mravouky nové, od učení církevního se odchyloující. Zdroji mravouky byly pro jesuity, jako i pro jiné moralisty: dekalog, Písmo sv., učení církve, spisy sv. Otcův a spisy theologických odborníkův. Jako jesuité důkladně studovali spisy nejesuitských theologův a pilně jich užívali, tak zase theologové z jiných řádů i z kléru světského hojně čerpali z mravovědných spisů jesuitův. Není zvláštní jesuitské morálky, aniž jest nějaký rozpor mezi morálkou jesuitův a morálkou jiných katolických theologův. Jinak by nebylo bývalo možno, aby sv. Alfons z Liguori zvolil sobě příručku jesuity Busenbauma za základ vlastní své práce. První vydání mravovědného díla, jež sv. Alfons vydal, nese jakožto hlavní titul jméno P. Busenbauma¹⁾ a v předmluvě ke čtenáři podotýká veliký, od církve vysoce vážený ten učitel, že »doplňky své vybral z rozličných osvědčených autorit, jako jsou sv. Tomáš, Lessius,

¹⁾ »Medulla theologiae moralis R. P. Busenbaum S. J. cum adnotationibus per R. P. D. Alphonsum de Liguori adiunctis« Teprve později byl titul pozměněn, zvláště pro bouři, kterou Jansenisté proti Busenbaumovi ztropili. Srvn. list svatého Alfonsa ze dne 12. června 1763 v »Lettere di S. Alfonso de Liguori III« (Řím 1890), 167.

Sanchez, Castropalaus, Lugo, Laymann, Bonacina, Viva, Croix, Roncaglia a j., zvláště pak theologové Salamanští, kteří pro výtečné probírání morálky všeobecné vážnosti se těšili.« Tedy nejesuita, theolog, jež církev slavně za učitele církevního prohlásila, uvádí mezi těmito tak velebenými a výslovně uvedenými jedenácti prameny sedm moralistů z Tovaryšstva Ježíšova. Ve svých listech nazývá týž svatý Otec církevní jesuity »mistry mravovědy«;¹⁾ »jelikož názory jejich nejsou ani laxní ani přísné, nýbrž spravedlivé, že se jich většinou drží; rozhodne-li se však proti názoru některého jesuity, že činí tak skoro vždy opíraje se o autoritu jiných jesuitů.«²⁾

Z poslední poznámky jde na jevo, že v mravouce v nerozhodnutých otázkách stojí někdy jesuité proti jesuitům, že tudíž, odezírajíc od toho, co všem katolíkům je společno, nepanuje ani v řádě učení zcela jednotné. I k tomu budiž ještě poukázáno, že v mnohých seminářích, v nichž duchovenstvo světské se vychovává, zavedeny jsou příručky mravouky od jesuitů sepsané: biskupové a představení seminářů jistě by knih takových netrpěli, kdyby obsahovaly jinou než všeobecně katolickou morálku. »I není tudíž« — tak píše Dr. Moufang — »žádné morálky jesuitské, žádné mravouky, jež by jesuitům byla vlastní a od učení církve katolické by se lišila. Kdo Tovaryšstvo Ježíšovo z lehkomyšlné a pokažené morálky viní, ten napaďá katolickou církev, jež nemá morálky jiné a morálku jesuitů trpí.«³⁾

¹⁾ List ze dne 15. února 1756: »perchè questi in verità sono maestri di morale« (Lettere III, 20).

²⁾ List z 30. března 1756: Attenandomi io per lo più alle opinioni dei PP. Gesuiti, essendo le loro opinioni nè larghe nè rigide, ma giuste. E se io sengo qualche opinione stretta contro alcuno scrittore Gesuita, la tengo forse quasi sempre coll' autorità di altri scrittori Gesuiti, da' quali confesso avere imparato quel poco che ho scritto; perchè essi (come dico sempre) sono stati e sono i maestri della morale (Lettere III, 23). Tam obsažena též v poznámce jeho chvála o Lugovi, jež prohlašuje za největšího theologa po sv. Tomáši (Moral. lib. III, n. 552). Srv. Lettere III, 26 s.

³⁾ Actenstücke, betreffend die Jesuiten in Deutschland (Mohuč 1872), str. 107. Srv. k tomu velmi dobré výkiady ve spise »Die

Chtěl-li by někdo namítati, že texty, Pascalem v jeho »Provinciálních listech« a autory spisu »Extraits des assertions« z jesuitských moralistův uvedené, dokazují přece, jak se zdá, opak, musí právě tato okolnost již předem vzbuditi největší nedůvěru ohledně správnosti těchto textův. A vskutku, přihlédneli se k věci té blíže, tu jak u Pascala tak u Extraits nedůvěra ta a podezření se potvrzují.

Nezavřitelná, jesuitům nepřátelská svědeckví dokazují, že Pascal neměl prázdného theologického vzdělání, že všechna jím zpracovaná místa byla mu dodána jeho jansenistickými přáteli.¹⁾ Základ, na němž Pascal staví, jest tento: Jesuité chtějí mravouku pokaziti, aby mohli svědomí ovládati; jinými slovy: špatný účel nečiní je vyběračnými při volbě špatných prostředkův. Tento předpoklad Pascalův odporuje však učení a životu jesuitův. Ba naopak, výtky té Pascal a jeho pomocníci nikterak nemohou býti ušetřeni: chtějíť prokázati, že morálka jesuitů je špatnou, a k tomu cíli jest jim každý, byť sebe ohyzdnější prostředek dobrým. Maynard, jenž otiskuje nejlepší text »Provinciálních listův« a krok za krokem doslovné a přesné citáty z jesuitských autorů s větami Pasca-

Jesuitenfrage und die Instruction von St. Gallen von J. Baumgartner, Alt-Landammann (Rorschach 1847)« str. 27 nn. u A. Baumgartnera, Gallus Jakob Baumgartner (Freiburg 1892), str. 310 nn.

¹⁾ Bertrand, Blaise Pascal (Paříž 1891), str. 99. Týž autor dovozuje, že Pascal při své ostré kritice měl dosti příčiny, aby si vzpomněl na své vlastní pletichy (str. 77). Smlouvy, jež se svou sestrou uzavřel, jevíly un caractère véritablement léonin. Sám Voltaire píše: On tentait toutes les voies de les (les Jésuites) rendre odieux. Pascal fit plus, il les rendit ridicules. . . Il est vrai que tout le livre portait sur un fondement faux. On attribuait adroitement à toute la société les opinions extravagantes de plusieurs jésuites espagnols et flamands. On les aurait déterrées aussi bien chez des casuistes dominicains et franciscains; mais c'était aux seuls jésuites qu'on en voulait. On tâchait, dans ces lettres, de prouver qu'ils avaient un dessein formé de corrompre les moeurs des hommes; dessein qu'aucune secte, aucune société n'a jamais eu et ne peut avoir. Mais il ne s'agissait pas d'avoir raison, il s'agissait de divertir le public (Siècle de Louis XIV, III, 294. s. Oeuvres compl. [éd. Gotha 1791] vol. XX).

lovými srovnává, pronáší o rozmanitých uměleckých kouscích Pascalových tento úsudek: Pascal překrucuje, trhá texty, cituje autory, jež jesuité zavrhlí, překládá nesprávně a nedokonale. ¹⁾ Pascalovi dokázána celá řada zkomolenin textů, vzatých z Escobara, Filliucia, Bauneho, Laymanna ²⁾ a j. Opět a opět vynechány celé věty, v nichž se právě zavrhuje, co Pascal za učení jesuitů prohlašuje. ³⁾

I ohledně spisu »Extraits des assertions pernicieuses et dangereuses que les soi-disants Jésuites ont soutenues« ⁴⁾ podán v jistém trojsvazkovém díle vědecký důkaz, že se autoři dopustili četných porušení a zkomolenin. Texty pojaté do »Extraits« a texty právě v původní řeči položeny vedle sebe, takže každý může o věci té samostatný úsudek si utvořiti. ⁵⁾

Podobný, ale menší výbor takovýchto v »Extraits« zkomolených textů podává též pastýřský list pařížského arcibiskupa Beaumonta z 28. října 1763. Na pádných příkladech ukazuje arcibiskup, uváděje vždy texty, že autoři spisu »Extraits« texty: 1. zkomolili a hlavní části z nich vypustili, 2. že je nedostatečnými a nesouvislými citáty pozměnili a 3. že podali je ve smyslu, jenž se názoru autorovu příčí. ⁶⁾

¹⁾ Maynard, Les Provinciales et leur réfutation (Paris 1851), I. 41. Na jiném místě mluví Maynard o »perfides insinuations de Pascal, ses calumnieuses inductions, ses mordents sarcasmes, sa méchante ironie« (I. XI). Srv. spis téhož učence: Pascal, sa vie et son caractère, ses écrits et son génie (Paris 1850), 2 vols.

²⁾ Tamtéž I. 233, 235, 242. Srv. Zeitschrift für Kirchengeschichte, XX. (1899), 98 n.

³⁾ Tamtéž I. 331 n. Srv. též Réponses aux Lettres provinciales, Liège 1658, (Daniel), Entretiens de Cléandre et d'Eudoxe sur les Lettres au Provincial, Cologne 1694.

⁴⁾ Paris 1762.

⁵⁾ (Grou) Réponse au livre intitulé Extraits des assertions... (1763—1765, 3 voll.

⁶⁾ Doslovné znění viz v »Documente zur Vertheidigung der Gesellschaft Jesu« XVIII. 145 nn. Celý pastýřský list ten je otištěn též ve spise: L'église, son autorité, ses institutions et l'ordre des Jésuites défendus contre les attaques et les calomnies de leurs ennemis, Paris 1844. O Extraits jedná se na straně 90—129.

Papež Klement XIII. »mluví v různých brevích ostrými slovy o »Extraits«, jež od nepřátel církve nebo od nevěrných rukou jansenistův ošemetně byly sestaveny.« ¹⁾

Döllinger pronesl o »Extraits« tento zdrcující soud: »Z popudu pařížského parlamentu, jenž měl se za schopna a oprávněna i k rozhodování otázek theologických, byla vydána v silném quartovém svazku proslulá sbírka »Assertions«. Tato celá slátanina byla tak nejapným podvodem, že člověk neví, má-li se více diviti drzosti nebo nepoctivosti těchto lidíček. Buď byl zfalšován text latinský, nebo francouzské překlady; přídavky, vynechávání, měněním slov nebo interpunkce kladly se spisovatelům z řádu jesuitského do úst výroky, o nichž se jim ani nezdálo, ba jimiž často právě to tvrdí, co oni vlastně zavrhovali a vyvraceli. Více jesuitů bylo uvedeno, kteří pražádné knihy nenapsali, nebo z nichž žádná nebyla citována; domnělé přednášky kollejni, jichž nikdo neznal, musily sbírku tu rozmnožiti; zcela pravá a bezúhonná tvrzení uvedena byla jako tvrzení zavržení hodná. Přes uvedený název vzata byla mnohá místa ze spisů, jimž se nikdy schválení nedostalo. Věty skutečně závažné a nesprávné patřily téměř všechny jesuitům ze 16. a z počátku 17. století, ale nebyly to věty jim vlastní, nýbrž bylo jim od theologů jiných řádů právě tak často, a zhusta ještě ostřeji učeno, a bylo by snadno bývalo ze spisů na př. řádu dominikánského sebrati právě tolik bludův. Jesuité přejali tyto věty od jiných, kteří je již před nimi stanovili, a tu spáchána ještě ta nepoctivost, že byli vynecháni autoři, na něž se odvolávali, byli-li to theologové z jiných řádův. Jiní jesuité tyto bludné

¹⁾ Reusch, Index, II. 922 (Bull. III. 17. 23). Dotyčná breve jsou otištěna v Sensa Romanorum Pontificum Clementis XIV. praedecessorum cum animadversionibus circa eisdem Breve dat. XXI. Julii 1773 (Amstelodami 1776) p. 93 s. Papež zove knihu tu: Famosus assertionum liber, ab iis consarcinatus, qui ecclesiae sunt a multo tempore infensi, . . . ab infidelibus Janseniorum manibus consarcinatus, . . . inhorruimus perditissimam sectam nullum ad animarum perniciem, quam ille liber afferre potest, habuisse respectum.

věty popírali, a častěji byl počet odpůrců z řádu větší než počet obhájců; přes to vše bylo tu však nějaké, dvěma nebo třemi jesuity hlášené tvrzení prohlášeno za trvalé učení celého Tovařystva. A toto lživé dílo musilo pak vedle domnělých chyb řádového zřízení sloužiti za záminku zrušení řádu ve Francii. ¹⁾

Tento »nejapný, drzý a nepoctivý podvod«, toto »lživé dílo« podal Ellendorf německému lidu pod názvem »Moral und Politik der Jesuiten«. Kniha Ellendorfova jest prostě německým, místy poněkud zkráceným překladem spisu »Extraits«; »Extraits« počínají probabilismem a končí vraždou tyranů, rovněž tak i Ellendorf; přirovnají li se citáty v »Extraits« a u Ellendorfa, shledá se úplný souhlas. Přes to však snaží se Ellendorf v předmluvě (str. XXI. n.) vzbuditi zdání, že je kniha jeho něčím zcela novým. O názvu »Extraits« ani se nezmiňuje, nýbrž praví jenom všeobecně toto: »O morálce a politice jesuitů nemáme téměř ničeho. Veliké francouzské dílo, jež kolem r. 1760 z rozkazu pařížského parlamentu ze spisů jesuitských o tomto předmětu bylo sebráno; nebylo ani, nemýlím-li se, do němčiny přeloženo a je v Německu úplně neznámo« (str. XXI.). Potom velebí Ellendorf svoji důkladnou metodu, které při své práci se přidržel, jelikož prý skoro všecko sám v originále četl; »jenom několik míst je, která jsem vzal s Pascalových listů, aniž jsem je srovnal s originály, jichž jsem po ruce neměl.« ²⁾

¹⁾ Döllinger ve svém pokračování Hortigova spisu »Handbuch der christlichen Kirchengeschichte«, II. sv., 2. odd. str. 794. Přes to však Lossen ještě r. 1894 užil ve své akademické slavnostní řeči o učení o tyranovraždě (str. 34) tohoto »lživého díla« jako spolehlivého pramene, a z těchto výpisků nepřátel soudil na učení jesuitův.

²⁾ Str. XXII. Jak vůbec málo spolehlivým Ellendorf je, dosvědčil mezi jiným též důkaz, že ve svém podezírání Walterova »Církevního práva« tohoto kanonistu »obmyslně z absurdních pouček obvinil, jeho slova a charakter porušil a podezíral, uvedená průkazní místa zkomolil a nejpádnější důkazy mlčením pomínil. Takovýto muž zaslouží, aby literárním čestným soudem byl postaven na pranýř opovržení obou stran, ctímilovných katolíkův i protestantův.« Freiburger Zeitschrift von Hug, Hirscher... 1841, VI. 275—300; citov. v Keiserově spise »Antwort auf Dr. A. Kellers Schrift: Die Moraltheologie des Je-

U spisů, jakými jsou »Provinciální listy« a »Extraits«, nelze stanovisko, jaké autoři jich zaujmají, dosti ostře vyznačiti. Sv. Augustin praví na jednom místě: »Není metody, jež by zaslouhovala více výtky libověle a opovržlivosti než ta, jež se táže po smyslu knihy těch, kdož jsou autoru té knihy z té či oné příčiny nepřáteli.« ¹⁾ Než, jisto jest, že Jansenisté a Pascal jakož i jejich nynější následovníci, starokatolíci, jsou zarputilými nepřáteli jesuitův.

Výtky nekritické libověle nemohou tudíž ušetření býti ti, kdož chtěli z Provinciálních listův, »Extraits« a jich opisovačů, vesměs to pramenů jesuitův nepřátelských, stanoviti pravdu o mravouce jesuitské.

Iv jiné velice důležité věci pominuta jsou úplně při stanovení jesuitské mravouky pravidla kritiky. Benedikt XIV. podává v jedné instrukci examinatorům posv. Officia (Inquisice) kritické zásady, jichž dlužno při posuzování nějakého spisovatele nutně dbáti. »Napomínáme jich, aby dobře uvážili, že nelze o pravém smyslu nějakého autora pronésti spravedlivý úsudek, nečte-li se celé dílo jeho; ne přirovná-li se k sobě vzájemně, co na různých místech se nalézá; ne-

suiten Pater Gury (Luzern [Räber] 1870), str. 43. — I ve starokatolických »Blüthen der Jesuitenmoral« a v jich druhém vydání »Doctrina moralis Iesuitarum« setkáváme se často se starými známými z »Extraits«, tak ku př. se zkomoleným místem Bonarsiovým (Scribaniho); správné znění těchto a jiných míst lze nalézt ve spise »Réponse«. V »Doctrina moralis« se v předmluvě výslovně podotýká, že »Výkvetý« (jesuitské morálky) obsaženy jsou »většinou v menších spisech jesuitů, t. zv. kompendiích«, a této zásadě že i druhé vydání »pokud možná věrno zůstalo.«

¹⁾ Augustinus, De utilit. cred., cap. VI. (Migne, P. L. XLII., 74). Jakožto zásady moderní kritiky všeobecně přijaty jsou tyto zásady: »1. Bedlivě jest nám přihlížeti k tomu, zda a se kterými určitými kruhy má autor osobní styky a vztahy, patří-li k nějaké určité politické nebo náboženské straně, píše-li o osobních protivnících nebo o přátelích... Proto nebude možno zprávy takového spisovatele, jež v takovýchto vztazích se nalézá, pokud zprávy ty těmito vztahy mohou býti podmíněny, míti bez zvláštní kontroly skutečně za nezkaleny... 2. Odezírajíc zcela od subjektivity spisovatelovy modifikuje se podání faktů literárním zpracováním, literárním účelem způsobem, jež pro užití jich je směrodatným.« (Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode [Leipzig 1889], str. 348—350).

pečuje-li se o to, aby se poznal hlavní úmysl a cíl, jež si spisovatel vytkl. Nesudí se o spisovateli dle jedné nebo dvou vět, jež z celého díla vytrženy, nebo od jiných, které v témž díle se nalézají, odděleny jsouce, tvořily základ úvahy a zkoumání, jelikož často se stává, že to, co autor nejasně a jakoby mimochodem pověděl, najde se pak na jiném místě jeho spisu vyloženo tak přesně a jasně, že nejasnost první věty zmizí a věta ta neobsahuje v sobě více nic, co by hany zasluhovalo.«¹⁾

Těchto tak samozřejmých pravidel nedbáno naprosto způsobem zcela zvláštním při posuzování učebnic mravouky jesuity psaných, a tak se knih těchto mnohonásobným způsobem zneužilo. Především pak nepřihlédnuto k účelu těchto příruček mravovědy.

Příručky mravouky nejsou učebnicemi ctností pro věřící, nýbrž pomocnými knihami pro zpovědníky. Dle předpisů koncilu tridentského má zpovědník přihlížeti k tomu, aby kajicník vyznal všechny smrtelné hříchy co do způsobu jich a počtu. Proto musí zpovědník napřed sám umět hříchy ty rozeznávat. Pak musí zpovědník vědět, co může, po případě musí věřícím pod podmínkou odepření rozhřešení býti uloženo nebo zakázáno — a to nejen v obyčejných, často se opakujících případech, nýbrž i v nejzávažších potřebách, v nejzamotanějších a nejtěžších okolnostech. Dobrý zpovědník musí vědět, jak daleko lze se v nejnějnějším případě beze hříchu ještě odvážiti, jako ku př. v případech, často velice obtížných, kde se jedná o nucené nebo takové spolupůsobení k cizímu hříchu, jehož se jen s velice těžkými ztrátami vyvarovati lze. Samo sebou se rozumí, že zpovědník raditi bude k tomu, co jest dokonalejší, ale jemu jest nutno vědět, co s podmínkou odepření rozhřešení žádati smí, kdyby kajicník nechtěl projeviti zmužilost nebo sílu nebo dobrou vůli ke splnění této rady.

¹⁾ Benedicti XIV. Constit. 7. Id. Iul. 1763, Bull. IV. 124.

Proto musí spisovatelé těchto o mravouce jednajících knih mluvit též o jistých věcech, o nichž se v obyčejném styku nemluví. Úvaha o takových věcech, praví Ihering, »může býti nutná. Tak tomu je tehdy, když vědecké nebo praktické zájmy nutně toho vyžadují, aby se o takových věcech mluvilo, jako ku př. dotazuje-li se lékař, vyšetřující soudce, nebo při přednášce anatomově, fysiologově. Medicina, jurisprudence, fysiologie, krátce věda nezná nic neslušného, předpokládají, že je to věda, jež o předmětu tom jedná, a nikoliv zvědavost (Lüsterheit), která pod pláštíkem vědy ve špíně se brodí — prostituování to vědy, jež bohužel v dřívějších dobách nebylo na německých universitách zvláštností.«¹⁾

Na obhájení těch tak často tupených kasuistů poukazuje Paulsen velmi případně k oběma hlavním věcem: »Nutnost takovéto mravovědy (jako Guryho) jest ovšem odůvodněna celým systémem zpovědním a kajicným; byloť třeba, poučením pokud možná nejdůkladnějším přispěti ku pomoci zpovědníkovi, jenž neměl sám zkušenosti nebo schopnosti, aby se mohl v tak obtížných věcech vyznati... Dvě okolnosti nutno tu míti na zřeteli: předně, že tyto mravouky nejsou určeny k tomu, aby byly dány do rukou laikovi jako učebnice nebo jako knihy vzdělavací; jsou určeny k tomu, by zpovědník našel v nich poučení; za druhé nutno míti na paměti, že tato mravouka nepodává ideál, nýbrž minimum toho, co se od každého pod trestem vyžaduje. Ideálem, na nějž kázání stále ukazuje, jest život svatých.«²⁾

Příruček mravovědy zneužívá se dále tím, že se při posuzování jich nepřihlíží k zásadním výkladům ve velkých dílech o mravouce jednajících, na nichž jsou tyto příručky založeny a k nimž neustále odkazují. V příručkách se o mnohých věcech činí jen kratičká zmínka, některé věci, jako ku př. skoro celý obor mravní filosofie, se předpokládají, a mnohé

¹⁾ Ihering, Zweck im Recht, II. (Lipsko 1888), 474.

²⁾ Paulsen, System der Ethik (Berlín 1899), str. 135.

věci se výslovně ponechávají výkladům profesora morálky.

Zneužití toto stupňuje se ještě více tím, že se místa z příruček těch ani úplně neuvádějí, že vytrhují se ze souvislosti a že odlučují se od všeobecných zásad, které buď na témž místě nebo na jiném místě téže příručky se vykládají.

Konečně pak děje se zneužívání příruček tím způsobem, že bludné a převrácené rozhodnutí v jednotlivém případě prohlašuje se za učení, za zásadu systému... Aby se příštím knězi usnadnilo užití mravních zásad v konkrétním praktickém případě, by rychle a správně rozhodnouti mohl, vymysleli doktoři četné možné případy, jež pak dle zásad mravouky, kanonického práva a dle učení jiných znamenitých bohoslovců řešili. Že při tom došlo k odchýlným názorům... není žádnému katolíkovi s podivem. Ba jest jen zcela přirozeno, že na jedné straně povolnost prokazovaná slabosti lidské, na druhé pak straně přísnost, s jakou se až do krajností dbá písmene zákona, byly samy příčinou zcela opačných a naprosto chybných rozhodnutí. Jsou to většinou věty, jež od rozličných papežů, Alexandra VII., Innocence XI. atd., byly zavrženy. Takováto převrácená a chybná rozhodnutí jednotlivých případů nejsou ani v občanské právovědě nic řídkého; ku př. někdo, jenž byl obžalován z lehkomyšlného a podvodného úpadku, appelleje k vyšší instanci. Ta ho prohlásí nevinným. Jak je to možno, že si obě soudní stolice odporují, že jedna schválí, co druhá zavrhlá? Obě soudí dle týchž zákonův, avšak v aplikaci těchto zákonů na tento určitý případ se liší, jelikož chyba člověkem vládné. A dejme tomu, že by onen obžalovaný člověk byl vskutku lehkomyšlným a podvodným bankrotářem a že by to bylo všeobecně známo; přece by se nemohlo říci, že soud, jenž ho osvobodil, jednal špatně nebo řídil se špatnými zásadami. Rozhodlť dle svého přesvědčení, dle předpisů zákona, byť bylo rozhodnutí to chybné... Komu tudíž může býti s podivem, že jednotliví bohoslovci mohou blouditi, vydají-li rozhodnutí, jež týká se nejen vnější legálnosti jednání, nýbrž

jež, což jest daleko obtížnější, zejména vnitřní povahu, abych tak řekl: duši jednání, totiž úmysl, poznání, stupeň souhlasu, stupeň svobody atd. na zřeteli má, aby se dle toho určila jeho vina před Bohem? Jak nerozumně by jednal, kdo by chtěl z takovýchto nesprávných rozhodnutí uzavírat, že mužové ti jednali dle špatných zásad. Avšak ještě větším nerozumem a pošetilostí by bylo, kdyby se pro poblouzení jednotlivců připisovaly hanebné zásady celé společnosti, v níž tisícové členů jsou sdružení! *)

Nejznamenitější protestantští učenci, bohoslovci a historikové prohřešili se tím, že nedbali těchto nejelementárnějších požadavků kritiky. Dovoláváje se Pascalových »nesmrtelných« »Lettres provinciales«, jimiž dostalo se jesuitismu »spravedlivého potrestání«, píše Martensen doslovně takto:

»Naskytuje se otázka: Jak často a při kterých příležitostech dlužno Boha milovati? Boha stále milovati, bylo by přílišným požadavkem pro nedostatečnost lidskou; proto někteří učitelé soudili, že dostačí milovati jej, když smrt je blízka, nebo když se člověk ve velikém pokušení, ve velikém nebezpečství nalézá, nebo když se člověku právě dostalo od Boha nějakého dobrodiní, nebo účastní-li se kdo svátostí. Jiní opět soudili, že dostačí, Boha každý pátý rok milovati, kdežto jiní tvrdí, že každou neděli Boha milovati dlužno. Naproti tomu jiní se domnívají, že Bůh toho od nás vůbec nezádá, abychom ho milovali, jenom když zachovááním ostatních přikázání jeho vůli plníme, a že dostačí, jen Boha v nenávisti nemít.«²⁾

Escobarovo učení je v pravdě toto: Naší povinností jest, Boha nade vše milovati a v každém okamžiku býti odhodlánu, raději zemřítí než Boha těžce uraziti. Avšak »jsme též povinni, vzbuzovati vždy pozitivní (t. j. výslovné, s rozmyslem z určitých

*) Fiedeldey, Die Jesuitenhetze in Bremen (Bremen 1868), str. 23 nn.

2) Martensen, Christl. Ethik, I. 525. Právě tak nekriticky počívá si Luthardt, Geschichte der christl. Ethik (Lipsko 1898) II. 130 nn.

pohnutek vyplývající) akty lásky? Nikoliv, tomu potřeby našeho života (spánek atd.) nedovolují. Kdy jen nastává pod těžkým hříchem závaznost k takovému úkonu? Protože se jedná o přikázání affirmativní, neplatí závaznost ta pro každou dobu; dle mého mínění je závaznost ta jenom pro tu dobu, kdy je člověk povinen k úkonu lítosti, při nebezpečí smrti, přijímání svátostí« atd. Později, při pojednání o ctnostech, uvádí Escobar různá mínění moralistův o povinnosti ke vzbuzení tohoto pozitivního aktu, kdy a jak často se to má státi.¹⁾

Rozdíl mezi tímto zcela rozumným učením Escobarovým a znetvořeninou Pascalovou a Martensenovou, kteří místo výrazu: »závaznost, vzbuditi výslovný akt lásky k Bohu« kladou prostě závaznost k lásce k Bohu, je zřejmý.

Také Ranke dopouští se takovýchto zcela libovolných znetvoření věci, o niž jde. Píše: »Jesuité nejen že měli za dovolené, držeti se učení shovívavějšího, nýbrž oni k tomu i radili. Skrupulí svědomí dlužno prý nedbati, a pravá cesta, jak se jich zbaviti lze, je prý ta, když se dbá nejmírnějších mínění, i kdyby názory ty méně byly bezpečny. Jak stává se tímto způsobem nejnuiternější tajemství sebeurčování zcela vnějším jednáním!«²⁾ Ranke cituje na doklad Busenbaumův »Lék proti skrupulosnímu svědomí« (Heilmittel gegen ein scrupulöses Gewissen). Již z tohoto titulu mohl Ranke poznati, že se zde nejedná o pochybnostech svědomí vůbec, nýbrž jenom

¹⁾ Liber theologiae moralis . . . quem P. Antonius de Escobar et Mendoza . . . in examen confessoriorum digessit (ed. 43a, [Bononiae 1647] p. 47 s.; srv. p. 565). Velmi jasně pojednává též P. Tamburini o otázce: Quandonam obligat praeceptum affirmativum charitatis: Laborant Doctores in assignando tempore, quo debet Fidelis ex obligatione actum positivum amoris elicere erga Deum, variaque tempora ut varia sunt ingenia hominum assignant (Tamburini, Explicatio Decalogi [ed. Monachi 1659] p. 194). O dokladech, jež Escobar uvádí, srv. Maynard, l. c., II. 36. Týž praví o jednání Pascalově toto: Pascal a dénaturé Escobar, car sa longue citation est habilement composée avec deux passages différents et pullule d'infidélités.

²⁾ Ranke, l. c., III. 185.

o svědomí nemocně přepjatém, jež vidí hříchy tam, kde hříchů není, a v úzkosti a mukách žije život téměř nesnesitelný: stav to svědomí plný nebezpečnosti pro tělo i pro duši. Co však je pro zdravého jedem, bývá pro nemocného lékem: a tento nemocný má nedbati svých skrupulí a dáti přednost názorům mírnějším. Co řeklo by se o kritikovi, jenž by tvrdil: »Tento lékař předpisuje všem zdravým lidem jed,« ačkoliv lékař ten přede-psal tento jed jenom pro stav nemoci od něho zcela přesně vylíčený? A takovýmto kritikem je Ranke.

Jako ve století XVIII. nepřátelé jesuitův hlavně z Busenbauma strašidlo učinili, tak ve stol. XIX. zejména v Německu »spis jesuity Guryho zvolen za smířčího kozla, nad nímž proneseny byly všechny kletby a proklínání, na nějž složeny všechny hříchy a nepravosti minulých i přítomných dob a jenž má všelikou hanbu století odnésti do pouště.«

V boji proti Gurymu velebí se jako »Lessing« Dr. Augustin Keller, »hlavní původce klášterních bouří v Aargavsku, muž, jenž způsobem sobě vlastním jednou ranou zničil nebo v opak přeměnil místa, kde po celá století věda vzkvétala, odkud se paprsky pravé zbožnosti a ryze křesťanského života po celých krajích rozlévaly.«¹⁾ Jako své pomocníky jmenuje Keller mezi jinými Pascala, Ronge a Ellendorfa. Die Kellera napsal prý Ellendorf »výtečnou knihu« o morálce a politice jesuitův.

Co do věci nepověděl Keller nic nového: jsou to stará »neporozumění, falešné překlady, podezřívání a překrucování«, jak to zvlášť důkladně dokázal ředitel a professor Keiser ve své odpovědi na spis Kellerův.²⁾

Těch, kdož Guryho napadají, týká se ona již dostatečně odůvodněná výtka častého zneužití, jíž ne-

¹⁾ Augustin Keller, der moderne Moralist; von einem Katholiken aus dem Aargau (Luzern 1870), str. 1.

²⁾ Keiser, Antwort, str. 232. — Pozdější nájezd Göttingův na Guryho došel zaslouženého odbytí ve spise Maově: Götting und die »Moraltheologie« von Gury. Entgegnung auf ein »Oeffentliches Antwortschreiben«. Crefeld (Klein) 1883.

mohou býti ušetřeni všichni ti, kdož chtějí učení jesuitů místo z pramenů dokazovati z krátkých příruček. Neboť ani Gury nemá žádného významu jako theolog samostatný; nechtěl podati žádné učení nové nebo samostatné, a do principiálních výkladů buď vůbec se nepouští, nebo jen málo. Jeho zásluhou jest, že složil dovedně praktickou, t. j. stručnou, pochopitelnou, přehlednou a přece co do látky dosti úplnou školní knihu. Kniha ta, jako všechny podobné knihy, potřebuje výkladu professorova, a ten se též ve všech kněžských seminářích podává. Jeť totiž kniha tato psána jenom pro studující bohosloví a pro kněze, nikoli však pro laiky. Protože byla prakticky sestavena, měla učebnice Guryho veliký úspěch. Gury nepřidrží se ani žádného autora jesuity, nýbrž svatého Alfonsa z Liguori; skoro nikde nepodává svého vlastního mínění; v případech pochybných klade vedle sebe mínění různých theologů, jak nejesuitů tak jesuitův. »Dá se snadno dokázati« — praví Dr. Moufang — »že odpůrci Guryho nerozumějí dostatečně ani věci, o níž kniha jedná, ani řeči, v níž je napsána, ani technickým výrazům, jež tam přicházejí, ani účelu, jemuž má sloužiti.«¹⁾

Ostatně jest učení Guryho učení zdravé a vši hany prosté. Neboť jenom tak dá se vysvětliti skutečnost, že byla Guryho příručka zavedena ve více než čtyřiceti německých a švýcarských seminářích;²⁾ jenom tak dá se vysvětliti pochvalný úsudek tak mnohých biskupův a theologův.

Odpovědi Keiserově na útoky Kellerovy předeslán jest přípis biskupa basilejského Eugena Lachata, daný v Římě dne 24. února 1870, v němž se praví:

»Tento zcela správný názor (že mají býti kněží jako lékaři duší, jako zpovědníci a vůdcové svědomí v mravouce po této prakticky nejdůležitější stránce důkladně vzděláni) vedl vás, veledůstojný pane řiditeli, když jste pro vyučování mravouce v kněžském semináři v Solothurnu Guryho compendium mravovědy

¹⁾ Moufang, I. c., str. 111.

²⁾ Keiser, I. c., str. XVI.

jako příručku navrhl a s vrchnopastýřským svolením po deset let ho užíval: knihy to, jež co do praktického obsahu je výborná, jež stručnost, zdařilost, jasnost a úplnost v sobě spojuje a proto též rychle do četných seminářů přístup našla. Již tato pozoruhodná okolnost, spojená s vážností, jaké knize té dodává úplný souhlas s mravními zásadami a rozhodnutími sv. Alfonsa z Liguori, jakož i schválení a doporučení tak četných biskupův a učenců ve vědách bohoslovných, jichž horlivost pro ctost a mravnost nad velikou pochybnost jest vyvýšena, měla by každému nepředpojatému člověku dostačiti, aby cenu její uznal a považoval ji za výraz oprávněného mravního směru v církvi katolické.«¹⁾

V novějších vydáních Guryho lze naléztí ona četná doporučení a schválení arcibiskupův a biskupův. Jeden z nejvíce vynikajících biskupů německých, svobodný pán Ketteler, hájil knihy té zvláštním spisem pod názvem: »Die Angriffe gegen Gury's Moral-Theologie in der Main-Zeitung und der Zweiten Kammer zu Darmstadt. Zur Beleuchtung der neuesten Kampfesweise gegen die katholische Kirche für alle redlichen und unparteiischen Männer.«²⁾ Mohučský biskup napsal obranu svou jasně, pevně a jadrně, jako všechny své spisy, a při vědomí své duševní převahy přece klidně a umírněně, a tak přesvědčivě, že mnozí myslili, že spis ten sporu tomu konec učiní. Avšak myslili se.«³⁾

Biskup Ketteler soudí takto: »Odezírajíc od některých osobních náhledů spisovatelových, obsahuje Gury skoro vesměs v největší stručnosti jen zásady a názory mravouky, jíž katolická věda od nejstarších

¹⁾ Keiser, I. c., str. V.

²⁾ Mohuč (Kirchheim) r. 1869. »Main-Zeitung« vzala své zbraně ze spisu pastora Linsse. »Tento spis (Linsův) je pln vytržených, zkomolených, překroucených a špatně pochopených vět z Guryho.« Více viz u Meuerera, Jesuiten und Jesuitismus, str. 49 nn. V komoře (sněmovně) darmstadtské byl to poslanec Metz, jenž nazval učení Guryho nemravným. »Je známo, proč byl tento muž od té doby odsouzen,« podotýká Keiser, I. c., str. 51.

³⁾ Keiser, I. c., str. 51.

křesťanských dob učila, a proto jest užívání příručky této oprávněno, byť i jednotlivé názory spisovatelovy mohly se popírati.«¹⁾ Ketteler poukazuje »na vnitřní nepravdivost těchto obžalob. Pod zástěrou mravního rozhořčení vytýkají se jiným učením, jež jsou mnohem přísnější než ta, jichž se odpůrci sami drží.«²⁾ A tak tomu bylo právě u obžalobce Guryova, proti němuž biskup mohučský zvláště psal; proto dí Ketteler: »Nemohu pominouti mlčením, že odvažuje se jako strážce mravnosti před sněmovnami žalovati na můj seminář pro užívání knihy té týž muž (Metz), jenž právě v těchto dnech, kdy toto píše, musí se hájiti proti žalobcům, kteří ho ve všech oborech mravnosti z nejtěžších přečinů proti mravnímu zákonu viní.«³⁾

Professor Keiser sám prohlašuje ku konci své práce: »Nejsem v naprosto žádném spojení s jesuity, nebyl jsem nikdy jejich žákem a nemám vůči nim pražádného závazku. Kdo zná můj život, ví, že bych mohl pověděti více. Ale takovéto až k nezodpovědnému podezřívání a na cti utrhaní stupňované náruživé osočování celého řádu a jednotlivců příčí se mému citu spravedlnosti. Shledá-li kdo, že je kniha Guryho v mnohém ohledě nedostatečná . . . nemám nic proti tomu. Avšak zve-li se kniha ta nemravnou, necudnou a záhubnou, špatnou a nebezpečnou četbou; chce-li se všeobecný zvyk v seminářích, aby se kandidáti kněžství bezprostředně před nastoupením svého úřadu poučili o dotyčných přestupcích, odsuzovatí jako něco nevhodného nebo dokonce jako škola nemravnosti: pak odmítám obžaloby tyto, budiž si autorem jich kdokoliv, jako nepravdivé, neodůvodněné a neoprávněné. A co zvláště semináře se týče, v jehož čele jsem deset let stál, prohlašuji slova, že se v něm učí něčemu nemravnému, ať jest autorem jich kdokoliv, za podlé na cti utrhaní.«⁴⁾

Již před Keiserem ujal se Guryho professor Jo-

¹⁾ Die Angriffe gegen Gury, str. 62.

²⁾ L. c., str. 58.

³⁾ Ibid. p. 60.

⁴⁾ Keiser, l. c., str. 227.

cham ve Freisinku, spisovatel cenného spisu mravoučného. Týž praví mezi jiným: »Učím mravouce již pětadvacátý rok. Kdybych se byl mohl kdy přesvědčiti o tom, že ze všech těch výtek, jež se učitelům mravouky činí, jen to nejmenší s pravdou se shoduje, nebyl bych mohl ani o den déle přednáseti a vykládati mravouku a s ní spojené učení právní. Nejsem žákem jesuitů . . . Zásady kasuistiky poznal jsem nejprve z Pascalových »Lettres provinciales«, v nichž všechny ty obžaloby, jež se nyní způsobem v pravdě klukovským pronášejí . . . již před 200 lety od tohoto naskrz zbožného, věřícího, ale strannictvím v tomto ohledě zaslepeného laika hozeny byly do světa.«¹⁾

Když na odůvodněnou vypuzení jesuitů v německém říšském sněmě r. 1872 spolu s jinými ohavami též Gury na jeviště byl uveden, odpověděl Dr. Moufang: »Nuže, pánové, téže knihy Guryho užívám jako professor morálky po 16—18 let jako učebnice a myslím, že mohu, aniž bych byl osobivým, činiti nárok na to, bych nebyl pokládán za člověka nemravného a nesvědomitého a též ne za tak slabomyslného, že bych nedovedl rozpoznati nemravnost a nesvědomitost, kdyby kniha o ní jednala. Ve zprávě uvedeno několik věcí, ohledně nichž prý Gury učil zásadám laxním; avšak přihlédne-li se k věci blíže, pak se celá ta výtka rozplyne.«²⁾

Jestliže četní biskupové katoličtí knihu Guryho doporučují, jestliže učení theologové, mravů čistých, kteří 20 až 30 let knihu tu studovali a jí denně užívali, slavnostně prohlašují, že spis Guryho neobsahuje nic nemravného, ba naopak, že je vši chvály hoden, pak věru soud tento, i když odezíráme od důvodů vnitřních, musí míti zajisté větší váhu, než výroky mužů, kteří jenom za tím výslovným účelem knihou

¹⁾ Die Jesuitenmoral und die sittliche Verpestung des Volkes. Mit besonderer Bezugnahme auf die Moralthologie von P. Gury, beleuchtet von Dr. Magnus Joachim, k. Lycealprofessor in Freising (Mohuč 1866, 2. vyd. 1869), str. 44 n.

²⁾ Řeč v říšském sněmě německém dne 15. května r. 1872. Stenogr. zpráva. Moufang dotýká se četných podrobností.

tou se probírali, aby z ní brali zbraně proti jesuitům.¹⁾

Avšak, namítá se, jsou některá učení jesuitů, jež jsou rozhodně špatná a zavržení hodná, jako ku př. probabilismus, učení o výhradě a úmyslu.

»Hlavní zhoubnost jesuitské mravouky — praví de Wette — záležela v učení o probabilitě mravního přesvědčení a o úmyslu jednání.«²⁾ Harnack vidí v probabilismu »nestvůrnosti, ohavnost, nemravnost«, při nichž »zvuky pekelné zaznívají.«³⁾ Filosofu Kunovi Fischerovi »je probabilismus uměním, jak lze učiniti ze svědomí počet pravděpodobnosti, a to takový, jenž pravděpodobnost hříšných pohnutek zmenšuje.«⁴⁾ »Proti tomuto celému probabilismu a jeho rouhavé hře se svatým zákonem Božím, od jehož požadavků probabilismus dle libosti dispensuje... psal Pascal své nesmrtelné *„Lettres provinciales“*. Tak dí Martensen.«⁵⁾

Jak již toto poslední odvolávání se na Pascala ukazuje, není nám ani zde jednati s vědeckými názory, jež opírají se o důkladné studium velikých spisů jesuitských, jednajících o mravovědě. Ani jeden z učenců tuto uvedených nepropracoval se k vědeckému přesvědčení, je-li systém od nich jesuitům připisovaný skutečně učení jesuitův, a o přesvědčení takové nepostarali se ani jiní četní učenci, ani justiční výbor německé spolkové rady.⁶⁾

¹⁾ Vedle Guryho uvádí se v poslední době proti jesuitské morálce jako dílo zvláště pádné Döllinger-Reuschův spis *„Geschichte der Moralstreitigkeiten“*. K tomu odpovídá jistý liberál: »Spis Döllinger-Reuschův prostudoval jsem hned po jeho vydání. Na mne působil tak, že uzavíraje knihu zvolal jsem: Tot — uvážíme-li, jak kniha ta povstala — nejstkvělejší obrana rádu jesuitského!« (*Grenzböten* 1893, č. 30. str. 184).

²⁾ L. de Wette, *Christliche Sittenlehre*, II, 2, 334.

³⁾ *Dogmengeschichte*, III. 641.

⁴⁾ *Geschichte der neuern Philosophie*, I, 1, 185.

⁵⁾ *Christliche Ethik*, I. 526.

⁶⁾ Dle zprávy justičního výboru (*„Magdeburger Zeitung“* 1873, č. 208) »opravňuje probabilismus jesuitův i k jednání proti svědomí, jsou-li jen pro to jakés takés důvody.«

Otázky, jež jsme uvedli, nemohou ovšem v našich »Bajkách« zevrubně až do posledních základů býti vyloženy. Tot úkolem spisů theologických a theologického vysokého učení; nad to je k úplnému pochopení třeba filosofických a theologických průpravných pojmův. Avšak již sám všeobecný nástin těchto napadených učení ukáže nepravdu tvrzení výše uvedených.

Zásady, jichž při posuzování probabilismu dbáti dlužno, jsou tyto:

1. Každý jest povinen činiti, co svědomí (určitý, rozumnou pochybnost v daném případě vylučující soud) činiti velí, a nečiniti, co zakazuje.

2. Co o sobě je špatné: vražda, křivá přísaha, cizoložství a pod., to jest a zůstává špatným za všech okolností, a nemůže býti nikdy prolašováno za dovolené.

3. Člověk nemá jednati, pokud nedospěl k bezprostředně praktickému úsudku, že jednání, jež má býti předsevzato, není nedovoleno.

4. V těch případech, kdy jest nejisto, zdaž nějaké jednání pod zákon rozkazující nebo zapovídající spadá čili nic, kde tedy v každém případě zbývá pochybnost, může člověk řídit se míněním, jež jeho svobodu obmezuje, ale závaznosti k tomu není.

5. Pochybný zákon totiž neváže, pokud pochybným zůstává, nechť jsou důvody, jež pro svobodu mluví, jistější, pravděpodobnější nebo jen pravděpodobné, t. j. i v posledním případě ještě vždy pravdivé, závažné, jež na rozumného člověka působí (*rationes vere probabiles*, odtud probabilismus).

6. Nemůže-li se někdo v takovéto pochybnosti z vnitřních důvodů sám rozhodnouti, může se řídit autoritou svědomitých a učených mužův, i když se tito přísnějšího názoru nepřidrží.

To a nic jiného je těmito několika větami nastíněný probabilismus, jež jesuité při svém vystoupení již našli,¹⁾ jej přijali a ho hájili, a jemuž se nyní

¹⁾ Že jesuité probabilismus nevyňali, musí uznati sám Harnack, *Dogmengeschichte*, III. 642; podobně Gass, *Ge-*

od převážné většiny všech katolických moralistů učí. Není to škola zločinu, není to mravouka padouchů; nýbrž jest to respektování lidské svobody, jak se důstojnosti lidské a požadavkům rozumu naprosto odpovídá. ¹⁾

I tak zvané výhradě může se rozuměti jenom v souvislosti s celým učením, a zejména s učením o lži. Učením jesuitů jest:

1. Lež, k níž patří vůle, nepravdu říci, a skutečné užití slov a znamení, jež nepravdě slouží, je vždy a všude naprosto zakázána.

2. Výpověď, jež o sobě a dle daných okolností má jenom jediný význam, a jež by jenom tehdy pravou myšlenku mluvícího vyjadřovala, kdyby tento ještě něco připojil, co si jen ve svém nitru k tomu, co bylo řečeno, přimyslí, není nic jiného než lež a je proto naprosto zakázána (restrictio pure mentalis).

3. Dvojsmyslná výpověď, ať si dvojsmysl ten záleží jen ve slovech (aequivocatio, amfibologie) nebo ve spojení slov s vnějšími okolnostmi času, osoby atd. (restrictio), může býti za jistých okolností dovolená: smí se jí užití jenom tehdy, když v daném případě projevení pravdy není povinností a zastření pravdy je příkazem (úřední tajemství, oproti jistým zvědavým otázkám dětí atd.).

4. Nastane-li povinnost, pravdu projevit, ku př. jako svědek před soudem, při uzavírání smluv atd., je užívání všelikých dvojsmyslných výpovědí zakázáno.

5. Ve všech případech je k dovolenému užití dvojsmyslné výpovědi zapotřebí poměrně důležitého důvodu. ²⁾

Nepřistoupí-li se na toto, zde krátkými větami nastíněné učení, dospěje se nutně s mnohými protestantskými autory k tomu, že se buď propadne ztrnu-

schichte der christlichen Ethik (Berlín 1886, sva. II. 1. část), přes to, že má jinak o jesuitismu abnormní představy. Srovnej Études 1880, I. 54.

¹⁾ Srv. Cathrein, S. J. Moralphilosophie (Freiburg 1890), I. 349 řn.

²⁾ Blížší rozvedení a odůvodnění viz u Cathreina, I. c., II. 71—84.

lému, přímo zpozdilému a v praktickém životě provedení naprosto neschopnému rigorismu, nebo že se uzná dovolenost vlastní lži a klamání v jistých případech.

Stäudlin uvádí více protestantských moralistů, kteří učí: »Kde jest rozumno a správně, škodu jiných vyhledávati, nebo kde škoda ta dle okolností nijak nemůže býti tušena, a kde toho spíše zajisté sám prospěch těch, o něž se je starati, nutně vyžaduje, aby byli klamáni, tam jest dovoleno, od pravdy ustoupiti.« ¹⁾ O sv. Pavlovi soudí Stäudlin: »Pavel se ovšem někdy přizpůsobuje (accomodirt sich) takovým způsobem, jenž se nedá (?) s přísnou pravdomluvností v soulad uvésti, ale zakazuje všelikou lež.« ²⁾ »Luther (však) opustil tuto svého milého Augustina a prohlašuje některé lži ze dovolené a zbožné.« ³⁾ To stalo se tudíž v evangelické církvi ne sice všeobecně přijatým, přece však panujícím učením.« Ku potěšení připojuje se toto nepravdivé tvrzení: »Mnohem dále zašli jesuité a též jiní katoličtí theologové-moralisté, kteří stanovili ty nejlaxnější zásady o lži.« ⁴⁾

Leberecht de Wette soudí takto: »Rigorismus některých moralistů, kteří stanoví bezvýjimečný požadavek, pravdu všude a vždy říci, přiči se zdravému citu a vytváří úzkostlivé svědomí; co však je škodou největší, jest to, že se tím mravní úsudek mate. Lupiči, jenž má úmysl mého otce přepadnouti a snad ho zabít, nejsem povinen dáti upřímnou odpověď, táže-li se mne, kde by ho mohl najíti... Může se státi, že vlada a soud, strannictvím zaslepeny, nejen zákonů zneužívají, aby nevinné odsoudily, nýbrž že i obor právomoci své překročují... V takovémto případě není žalovaný povinen přiznati se k tomu, nač se tázati soudce žádného práva nemá... Jest jistý druh obtížné zvědavosti, před níž nelze jinak se

¹⁾ Stäudlin, Neues Lehrbuch der Moral, str. 348.

²⁾ Tamtéž, str. 350.

³⁾ Kommentář ku Genesi: Werke, Ausgabe von Walch, I, kap. 12, § 189 a kap. 26.

⁴⁾ Stäudlin, I. c., str. 354.

zajistiti, leč když ji nepravdou nasytíme... Moudří lékaři musí často nemocné svoje obelhávati, jakož i rodiče svoje děti, jestliže se na př. na jisté tajnosti vyptávají; přátele, jimž máme sděliti nějakou žalostnou zprávu, musíme nepravdami na to připraviti.«¹⁾

Podobně mluví Rothe ve své Theologické Ethice,²⁾ jenž vyhýbavé odpovědi prohlašuje za methodický podvod a tvrdí, že »všechny tak zvané výhrady při výpovědích pravdivosti bez výjimky se protíví. Jakožto methodický podvod náleží výhrady právě k nejproštějším lžím.«

Naproti tomu podotýká novější monografie o našem předmětu: »Bylo by nemethodickým, ano přímo nesmyslným, veškery výhrady šmahem zavrhovati a zároveň lež dovoliti, ač-li by výhrady nebyly prohlášeny za lži nejhoršího druhu, kteréžto tvrzení však ničím nemůže býti ospravedlněno, nýbrž jakožto bezpodstatná výčitka musí býti odmítnuto. Zavrhuji amfibologii, nepoznávající naprosto její podstaty, a aby jí nemusili dovoliti, pronášejí v případech, v nichž nikterak se nerozpakují lež za dovolenou prohlásiti, zcela neoprávněnou výtku, že amfibologie jistě lži co do špatnosti daleko předčí a tudíž že naprosto jest zavržitelná. Tím aspoň zachraňují ohroženou svoji metodu.«³⁾

Co jest v případech nutnosti lepší: lháti nebo užiti jen vyhýbavého a dvojsmyslného obratu? Jesuité učí, že jest dovoleno pouze užiti obratu vyhýbavého a dvojsmyslného.

Paulsen tvrdí ve své Ethice: »Může býti, že lež z nouze v systém některého moralisty se nehodí; to však dokazuje pouze nevhodnost systému k pojetí morálních předmětů.« A dále: »... jakož vůbec nemůže býti řeči o právu, nýbrž o povinnosti nebo nutnosti, v určitých případech klamu se dopouštěti z po-

¹⁾ L. de Wette, I. c., II, 2, 126—131. Srvn. Chr. Fr. Schmid, »Christl. Sittenlehre«, vyd. Heller (Stuttgart 1861), str. 784, a Fr. Kössing, »Ueber die Wahrheitsliebe« (Paderborn 1893), str. 153 násl., 192 násl.

²⁾ III. díl § 1074.

³⁾ Kössing, I. c., str. 154 násl.

vinnosti, již sebe pravdomilovnější muž vyhnouti se nemůže.«¹⁾

Ihering dovoluje ve svém velikém díle »Účel v právu« netoliko »konvencionelní anebo šetrnou lež«, nýbrž i »lež záchranou«, kde účel zachraňuje: »Dobrý účel to jest, jenž ospravedlňuje odchylku od pravdy, a netoliko ospravedlňuje, nýbrž i za povinnost jí ukládá; toto obojí jde ruku v ruce; lež jest mravně dovolena, kde jest mravně přikázána; dobrý účel, pravím, a netoliko pouhý dobrý úmysl.«²⁾ To, jak se zdá, není přece ničím jiným, leč kus oné jesuitům bludně připisované nauky, že dobrý účel posvěcuje i špatné prostředky.

Ačkoliv Martensen lež vyličuje jakožto naprosto zavržitelnou, píše přece na odpor sobě samému: »Jest nepravda z nouze, kteréž dlužno přece místa popřáti pro slabost lidskou.« »Vyhýbavým odpovědím však, které se vždy ve dvojsmyslné, jesuitsky zabarvené odpovědi mění,« nedopřává místa žádného.³⁾ Tím naznačena jest příčina toho, proč asi mnozí protestantští theologové nechtějí připustiti jedině přípustné rozřešení záhady, totiž odpověď vyhýbavou; obávajíc se, aby nezabředli do názorů »jesuitských«, t. j. aby nemusili přidati se k učení moralistů katolických.

Fichte pravil: »Nikdy nesmíme lháti«. Když mu pak Jindřich Steffens předložil k rozhodnutí případ, v němž by těžce nemocné šestinedělce, již by, dotazující se po dítěti, sdělení pravdy, že dítě její umírá, přivedilo smrt, neměl Fichte jiného rozhodnutí, leč: »Zemře-li žena ta následkem pravdy, nechať zemře!« Martensen projevuje rozhorlení své nad tímto »chladným, bezohledným rozhodnutím«. »Bezděky,« dokládá, »vzpomeneme si na Rousseaua, jenž řekl: „Přísná morálka jest velice snadna, pokud zůstává na papíře.“«⁴⁾

¹⁾ Paulsen, »System der Ethik«, str. 544, 548. Srovnej Rothe, »Theolog. Ethik« III, § 1074.

²⁾ Ihering, I. c., II, 615—618.

³⁾ Martensen, I. c., II, 260.

⁴⁾ Martensen, I. c., 260. — V praxi neřídil se Fichte přísně svojí zásadou. Jak ze životopisu jeho vysvitá, dovolil si

Protestantskou nauku o lži objasniž příklad z praxe. Ve spise francouzského kalvinisty Bodina »O rozpusťlém a zuřivém vojsku ďáblově, skládajícím se z posedlých čarodějnic a čarodějův«, jež protestantský satyrik Fischart do němčiny »přeložil, rozmnožil a vyložil«, udávají se rozličné prostředky, jimiž by na čarodějnicích doznání bylo vylákáno, mimo jiné také i lež: »Nechce-li (obžalovaný čarodějník) ničeho vyznati, dlužno mu namluviti, že jeho tovaryši, kteří spolu s ním byli chyceni, naň vyznání učinili, jakkoliv v pravdě se jim o tom ani nezazdalo. Potom on zajisté na druhy své žalovati počne, aby se jim pomstil. Takovéto prostředky, nástrahy a úskoky připouští božské i lidské právo jakožto dovolené, jakkoliv sv. Augustin ve knize »De Mendacio« a Tomáš Aquinský jsou toho mínění, že není nikdy dovoleno užívatí takovýchto lží; ale soudcové nic nedají na takovéto resoluce a taková mínění... Protož dlužno doznati, že jest ctnostno, chvalitebno i nutno lháti, aby život nevinného byl zachráněn, naproti tomu však že jest hříšno říci pravdu, jestliže by jí nevinný ku pádu byl přiveden.« Jak již Plato a Xenofon pravili, smí »vrchnost zajisté lháti«. A to prý zvláště má místo vůči čarodějům.¹⁾

Proti tomuto, v následcích svých přímo hroznému upotřebení protestantské nauky hlásá vykřičený jesuita P. Martin Delrio: »Dlužno pokládati za článek víry: Lež jest naprosto a sama sebou špatná, a proto

vůči nastávajícímu svému tchánu nepravdivý výrok, a nevěstě své radil v dopisech svých, aby příbuzné o zamýšleném jeho návratu obelhala (J. Bona Meyer, Probleme der Lebensweisheit [2. vyd.] str. 205 násl., citát u Kössinga, l. c., str. 200.)

¹⁾ De Daemonomania Magorum. Vom Ausgelassenen Wütigen Teuffelsheer... wie sie vermög der Rechte erkannt... peinlich ersucht und gestrafft sollen werden... wider Doctoris J. Wier Buch geschrieben durch den Edlen Hochgelehrten und Fernberühmten H. Johann Bodin, der Rechten Doctorn und des Parlaments Rath in Frankreich, nun erstmals durch den auch Ehrnvesten und Hochgelehrten H. Johann Fischart, der Rechten Doctorn, aus Frantzösischer Sprach treulich in Teutsche gebracht und an etlichen Enden gemehret und erkläret« (Strassburg 1581), str. 564 násl.

jest tou měrou nedovolená, že ani papež sám dispensi ji dovolenou učiniti nemůže. Jestliže soudce lží vyznání vynutí, nestačí takovéto vyznání samo o sobě nikterak k odsouzení.«¹⁾

O třetím hlavním oddíle »zkažené jesuitské mravouky, totiž o řízení úmyslu, o »la grande methode de diriger l'intention«, jak je Pascal nazývá, není třeba zde mluvit, poněvadž hlavní zásady jeho později zvlášť budou vyloženy. Z upotřebení jeho jde samo sebou, že nesmím se nikdy radovati nad zlem, pokud jest zlem, nebo nad neštěstím svého bližního, pokud jest neštěstím, ovšem však nad dobrem, jež s oním zlem nebo neštěstím pro mne nebo jiné jest spojeno. Kdyby to nebylo dovoleno, nesměli bychom se nikdy radovati nad vítězstvím našich vojsk, neboť každé veliké vítězství na naší straně spojeno jest s nesmírným neštěstím pro nepřitele našeho.«²⁾

Povšechně jest pravda, že — nehledíc k několika rigoristům — četní moralisté z Tovaryšstva Ježíšova se v celku zdržovali přehnaných požadavkův a že vzhledem k břemenům, jež věřícím měla býti ukládána, raději řídili se mírnějšími nežli přísnějšími názory — ovšem jen tam, kde nebylo ne-pochybného příkázání Božího nebo církevního. Při tom jesuité nikdy neopomjeli poukazovati k tomu, co jest dokonalejším a takřka mravním ideálem, a nikdy neopomjeli věřícím k tomu raditi. I když mezi hojnými jesuitskými moralisty jednotlivci, zdánlivými důvody byvše svedeni, pronesli mínění příliš odvážná, jež od církve byla zavržena, není to přece nižádným důkazem pro volnou mravouku jesuitskou. Neboť při otázkách tak těžkých není pro jednotlivce omyl nikdy vyloučen, a rovněž tak jako věty jesuitů, byly i podobné výroky členů jiných řádův a světského kleru zapovídány. Odsouzené věty byly od dotyčných spisovatelů ihned odvolány, i nenapadne žádnému jesuitovi, aby jich hájil.

¹⁾ Delrio, Disquisitionum Magicarum libri IV (vyd. 1600), III, 120.

²⁾ Srvn. Maynard, l. c. I, 301 násl.

Snaha po mírnosti slouží jesuitům jen ke cti a shoduje se s příkladem Páně: »Běda vám zákonníkům, nebo obtěžujete lidi břemeny, kterýchž nemohou nésti, a sami se těch břemen ani jedním svým prstem nedotýkáte.« (Luk. 11, 46). Sobě samým nekladli jesuité nikterak požadavků laxních, a již tento rozpor mezi skutečným životem jesuitův a jejich učením měl by sám stačiti k tomu, aby poctivý protivník ustál od neoprávněných pomluv.

Již Voltaire upozornil na tento rozpor: »Porovnejtež přece Lettres provinciales a kázání P. Bourdaloua; v oněch naleznete umění výsměchu, umění lhostejné věci vylčiti jako zločin a nestoudně jim se vysmívati; u P. Bourdaloua naučíte se býti přísnými sami k sobě, shovívavými k jiným... Není většího odporu, není větší hanby pro lidstvo, nežli viniti z laxní morálky muže, kteří v Evropě velmi tuhý život vedou a kteří do dálné ciziny spěchají, aby v nitru Asie a Ameriky hledali smrt.«¹⁾

Týž muž, jenž roku 1872 v německém říšském sněmě morálku jesuitů prohlásil za »hnusnou« a »podlou«, musil přece před tím připustiti, »že v celku, pokud známo jest, členové řádu pilni byli života počestného a ctnostného, a že až na ojedinělé případy nebyla pronesena nižádná hana, která by se dotýkala jejich mravnosti; naopak víme, že dějiny u největších učitelů jesuitského řádu, a to právě u oněch učitelů, s jejichž zhoubnými naukami jest nám se zabývati, velebí bezúhonnost a přísnost jejich života.«²⁾

¹⁾ Voltaire Latourovi, 7. února 1746. K tomuto rozporu poukázal také pruský diplomat Schöll v »Cours d'histoire des États Européens« XLIX, 41. — Jesuité prý učí cizoložství, a přece touž dobou povznáší Bourdaloue mocného svého hlasu s apoštolským zápalem proti cizoložství, a to dokonce před samým královským cizoložníkem. Madame de Sévigné píše 29. března r. 1680: »Nous entendîmes après dîner le sermon du Père Bourdaloue, qui frappe toujours comme un sourd, disant des vérités à bride abattue, parlant à tort et à travers contre l'adultère: sauve qui peut! il va toujours son chemin.« (Lettres VI, 332. Srv. Maynard, Les Provinciales I, 179, a Lauras, Bourdaloue I [Paříž 1881], 250 násl., 348 násl.)

²⁾ Reč poslance Windthorsta (berlínského) ve 22. sezení německého říšského sněmu dne 15. května 1872. Stenogr. zpráva.

V Německu byli jesuité dáni v klatbu pro nauky, jichž prý »naprosto nelze ve shodu uvésti se zdravou a čistou duchu i mysli vyhovující morálkou«,¹⁾ a v témž Německu nemohl býti zjištěn ani jeden mravní poklesek jesuitův. »Jakže?« — tak tázal se dr. Moufang v německém říšském sněmě — »jesuité že jsou lidé nesvědomití a nemravní? kde se jimi býti ukázali? Ve svém životě snad? Ziji 20 let zjevně před našima očima, a přece nepřátelé jejich žádnému z nich dosud nemohli nic dokázati, aniž se o to pokusiti, aby právem mohli říci: Tento muž, tento jediný muž, jest nemravný a nesvědomitý.«²⁾ Působení jesuitů ve prospěch křesťanského lidu na missiích, ve prospěch štvaných dělníků ve spolicích, pro nemocné a raněné ve špitálech a na bojištích vyžadovalo takového odříkání a takových obětí, jakýchž valná většina protivníků »ani prstem se netkla.«

Jest to opravdu ironie, že z těchto protivníků právě ti nejvíce proti volné morálce jesuitův horlí, kteří sami skorem veškeru morálku odvrhli. Také zde patrna jest Nemesis. Vidímeť mezi těmi, kdož tropí největší hluk proti »zločinné« jesuitské morálce, odpadlé katolíky a odpadlé kněze, kteří vedeni smyslností a pýchou zrušili přísahy nejsvětější; rušitele klášterů, kteří místa bohulibé modlitby a křesťanské kultury násilnou rukou zničili; lidi, kteří pro podvod, ziskost a nemravnost v opovržení upadli a ve veřejném mínění navždy jsou znamením potupy označení.

Nechť tedy výtky proti morálce jesuitův posuzujeme po stránce methodické, věcné či osobní, všude spatřujeme na nich znamení lži.

Pozn. Tomáš V. Bílek líčí učení a zásady mravouky jesuitské na str. 41—64 svého spisu »Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova«. Prof. Dr. Jakub Hödr podrobuje také tuto část spisu Bílkova zevrubnému rozboru a píše: »Devět prvních řádků vzdává prvním členům řádu tak vřelou chválu pro horoucí lásku k víře, že člověk vlastním očím málem by nevěřil, čte-li, co ihned na 24 stranách následuje. Brzy prý jesuité »jali se porušovati učení otců církevních, dokazovati i pravý opak toho, co

¹⁾ Windhorst (berlínský) 15. května 1872.

²⁾ Sezení 15. května 1872.

písmo obsahovalo. Na doklad je na str. 42. Ludvík Molina, jenž prý proti učení katolické církve, že milosti Boží k spasení nevyhnutelně jest potřebí, zastával »kacířské učení« ve spise svém »Svobodný náhled o darech milosti boží«. V poznámce uvádí se latinský název knihy, jenž zní »Liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione concordia.« Tak umí překládati Bílek! Správně kniha se nazývá: »Shoda čili srovnalost svobodné vůle s dary milosti Boží atd.« a název nás poučuje, že Molina v ní vysvětliti se snaží, kterak svobodnou vůli lidskou srovnati lze s působením milosti Boží. Již z toho patrně, že Molina potřeby milosti Boží nikdy nepopíral, a nauku jeho nazývá »kacířským učením« zakázal papež Pavel V. dekretem, jímžto dlouholeté spory o nauce Molinově byly zakončeny... Bílek tvrdí dále, že Busenbaum učí: »Kdyby někdo toliko z té pobnutky, aby viděn byl neb aby na pána si hráti mohl, na mši šel, aneb právě z toho úmyslu, aby tam krásti mohl, ten by přece úmyslem tím zádost učinil, i kdyby tento v mnohých okolnostech dosti hříšný byl.« S rozhořčením volá Bílek: »A tak učili jesuité, že se Bohu sloužiti může i hříchem!« Na štěstí udává Bílek, kde místo ono lze nalézt, a sice Medulla theologiae moralis L. I. tract. 2. cap. 3, kde Busenbaum jedná o tom, jakým způsobem lze zádost učiniti zákonu a praví: »Si quis... intersit sacro ob vanam gloriam vel etiam ut furetur, potest nihilominus implere praeceptum, etiam per actum ex circumstantia peccaminosum: quia implet substantiam illius praecepti, licet peccet contra aliud, cui finis ille malus opponitur.« V českém překladě Bílkově proloženým tiskem jest vyznačeno, co Bílek přidal, a v textě latinském zase to, co vynechal; Busenbaum nepraví nic více nežli, že příkázání církevnímu sice zádost by učinil, kdo by s úmyslem hříšným mši sv. přítomen byl, ale ihned dodává, že by se prohřešil proti jinému zákonu Božímu, a to p. Bílek zúmyslně vynechal... Na str. 45. čteme: »Jesuité popírali i základní pravidlo křesťanského učení, že povinni jsme milovati bližního.« Na důkaz uveden jest jesuita Lamius. Každý boboslovec, čte-li citát i v tom znění, ve kterém Bílek jej uvádí, na první pohled poznává, že jde tam o vzbuzování vnitřního úkonu lásky ke všem lidem; tolik také každému křesťanu jen poněkud v náboženství vzdělanému jest jasno, že příkázání lásky nedovoluje sice, abychom některého člověka z lásky své vylučovali, jej tedy v nenávisti měli; abychom však ke všem lidem úkon lásky ustavičně vzbuzovali, zákon lásky nemůže ukládati za povinnost, poněvadž prý to vůbec ani možná není. Jiná otázka jest, zdali citát uvedený jest pravý. O tom se přesvědčiti nikterak nelze, neboť jesuita Lamius jest osobností, o které ani Hurter ani Kirchenlexikon naprosto ničeho neví... V dalším líčení zásad »mravouky jesuitské« podává Bílek vždy nové doklady vlastní nevědomosti, lehkomyšlnosti, ale také zarýté umíněnosti. Hrubá zajisté nevědomost vyzírá z jeho pojmu o probabilitismu, kterýžto dle něho v tom pozůstává, »že dovolen jest každý čin a skutek, dá-li se vůbec některak odůvod-

nití, i největší zločiny mohou býti skutky vyvolané důvody, nutností — tedy netrestné!« Nikdo by sice nebyl oprávněn požadovati od p. Bílka hlubších vědomostí theologických, ale také nikdo ho nezval, aby o věcech theologických psal; když však si umínil »mravouku jesuitskou« odsuzovati, aspoň základních pojmů od něho požadovati docela jsme oprávněni... Bílek citáť zrovna nás zasypává na str. 52—56, kde líčí nauku jesuitskou o vyhrazení v myslí (čeští moralisté říkají tomu »tajná výhrada«), o čtvrtém a pátém příkázání Božím. Odkud tato štědrost? Že p. Bílek citatů z původních děl nevybral, patrně již z toho, že jen třikrát udává místo, na kterém se nalézají. Kdyby do původních pramenů byl nahlédl, byl by seznal, nejen že uvedený Jesuita Stolz (str. 55) vlastně se jmenoval Sto z, ale také že Caramuel a Navarra (str. 56) jesuity nikdy nebyli. O Caramuelovi mohl se přesvědčiti také z Ottova Slovníku naučného (V. 138 a n.). Domníval se asi p. Bílek, že vyhledati původní díla je zbytečno, poněvadž práci tuto vykonali známi »příznivci« jesuitů v Paříži roku 1762, vydavše spis zvaný: »Extraits des assertions pernicieuses et dangereuses que les soi-dissants Jésuites ont soutenues.« Spis tento objednal pařížský parlament, aby mohl jesuity souditi a odsouditi. Obhájcové řádu nemeškali a třísvazkovým dílem vědecky dokázali, že 758 citatů nepravých v díle se uvádí. Sám Döllinger, z veliké přízně k jesuitům jistě nepodezřelý, nazývá »Extraits« slátaninou (Machwerk), nejpřímým podvodem, »při kterém člověk neví, má-li se diviti více drzosti nebo nepoctivosti sběratelů« (Döllinger, Fortsetzung des Handbuchs d. christl. Kirchengesch. v. Hortig, II. Bd. 2. Abth. pg. 794). Z tohoto »díla lživého« čerpal Ellendorf (Moral und Politik der Jesuiten), a Ellendorf byl zase přiznaným pramenem p. Bílkovým (viz předmluvu).

Pro zvláštnost uvádíme, že jesuité dle p. Bílka »dovolují a schvalují otcovraždu!« I kdyby citaty uvedené všechny pravé byly, o vraždě — úmyslném to zabiti člověka — v nich není ani řeči. Fagundez a Gobat toliko praví, že radovati se může syn z bohatého dědictví po otci, jehož by v opilosti, ve stavu tedy nepřičetném, byl zabil. — J. de Dicastillo se táže, smí-li syn zavražditi otce vypovězeného, a odpovídá: »Multi affirmant.« Pan Bílek slovičko multi překládá »velký počet spisovatelů (jesuitů)«. Tážeme se, jakým právem ten přídavek do překladu se dostal? De Dicastillo však »náhledu mnohých« přidává se jen pro ten případ, kdyby otec takový byl škodlivým státu a společnosti a kdyby nebylo jiného prostředku, škodu odvrátiti (»neque aliud esset remedium avertendi tale malum«). Tuto druhou výhradu p. Bílek prostě vypustil.

Třetí případ »otcovraždy« opět vraždy vůbec ani se netýká, praví-li totiž Fagundez, Toletus a Escobar, že dovoleno jest synovi udati rodiče u soudu pro kacířství, kdyby také věděl, že upálení budou na hranici; sám p. Bílek cituje, že takto jednati bylo by jen tehdy dovoleno, kdyby rodičové syna násilím od pravé víry odvrátili chtěli. Fagundez ještě dodává, že v tom případě mohl by syn otce také zabiti, ale má hned vy-

hradu: »cum moderamine inculpatae tutelae«, kterážto výhrada i ve sílce »Doctrina moralis Jesuitarum« se čte, ale od p. Bilka zase vynechána jest.

Tak se tedy dělá mravouka jesuitská: citáty se opisují ze kteréhokoliv hanopisu, sem tam něco se přidává, sem tam něco vynechává.

A přece nemůžeme se odvrátiti od šeredných stran, abychom ctěné čtenářstvo neseznámili ještě s jednou hroznou naukou a sice jesuity Busenbauma, a ten jesuitou byl, také správně tak se jmenoval, a což více platí, skutečně aspoň co do hlavní věci takto napsal (kde? p. Bílek sice neuvádí, ale povíme mu to: »Medulla« L. III. tract. 4. cap. 1. dub. 3): »Aby někdo život svůj zachránil anebo zdravé údy své zachoval, dovoleno jest protivníka svého zabiti; v případě takového smí zabiti syn otce, mnich opata, poddaný panovníka«. Ovšem byla by tato věta o sobě postavena bez dalšího vysvětlení dosti povážlivá, ale každý snadno se dovítí, že jde o nespravedlivého útočníka na život, kteréhož zabiti dovoleno jest, ale jen »servato modera mine inculpatae tutelae«, t. j. že třeba šetřiti míru bezděčné obrany. Učili takto dosud všichni moralisté, nejen jesuité, a také rakouský zákon trestní (§ 2. lit. g) takové zabiti člověka za zločin nepokládá. Panu Bilkovi zalíbilo se citovati větu vytrženou ze souvislosti, slovo »iniquus aggressor« mírně přeložiti slovem »protivník« a výhradu o zachování míry bezděčné obrany prostě zamlčeti. Busenbaum na místě vyznačeném odpovídá na otázku: »Zdali a jakým způsobem dovoleno jest zabiti soukromou mocí nespravedlivého útočníka?« V čele odpovědi postavil hlavní zásadu, ku které slovíčkem »unde resolves« připojuje 11 zvláštních případů; věta u p. Bilka citovaná nalézá se v č. 8., a proto k ní patří také výhrada o zachování míry bezděčné obrany ve větě hlavní výslovně vytknutá a vysvětlená, že totiž nesmí se učiniti větší škoda aniž užití ze smí většího násilí, nežli třeba jest k odražení nespravedlivého útoku. — Že by Busenbaum dále dovoloval »zavraždit člověka třeba nevinného«, to prostě jest vylháno

Pomijejíce raději umlčením, co ještě o vypuzení plodu se praví, ale ničím nedokládá, ocítáme se na str. 57, kde rozhořčení p. Bilko vytryskuje mohutným proudem a to pro nestoudnost, s jakou prý vykládají jesuitští moralisté šesté a deváté Boží přikázání. Zvláště Gury mysl jeho tak rozbouřil, že ani pravé jméno mu nenapadlo, jelikož zde dvakráte napsal Gury a v předmluvě Gurg; teprve když dokončeno dílo »slavné«, na dvou místech oprava přikázána, na třetím dosud stojí Gury. Jeho učebnice prý líčí »s neobyčejnou nestydatostí tajnosti manželského života k poučení mladých kleriků« a byla prý zavedena v mnohých seminářích, zejména v Mohuči. Tázeme se, odkud p. Bílek ví právě o Mohuči? Vždyť svým časem i u nás všeobecně se jí užívalo jakožto učebnice velmi praktické, která měla sice své nedostatky, ale nestydatou, nemravnou knihou není. Proti útokům nespravedlivým sám věhlasný biskup mohučský Ketteler zvláštním spisem jí hájil (Die Angriffe gegen Gury's

Moraltheologie, 1869). Máme zde nový doklad toho, že p. Bílek »badání svá historická« konal ve známých spisech německých.

Nejhůře však pochodil jesuita Sanchez pro své známé dílo: »Disputationum de sancto matrimonio sacramento tomii III.« Spisovatele p. Bílek zrovna na taková místa do učení posílá, že je nechceme zde ani jmenovati. Bylo by dostačilo, jen zběžně nahlédnouti do kteréhokoliv životopisu Sanchezova, tam se mohl p. Bílek přesvědčiti, že Sanchez po celý život vyznamenával se neobyčejnou zbožností a přisností; zemřel roku 1610 v Granadě v pověsti svatého. Knihy své nenapsal »pro lidi svobodné, snoubence a manžely«, ale pro zpovědníky a pro církevní soudy manželské. Je to tedy dílo čistě odborné, právě tak jako podobná díla právníká a lékařská, určená toliko pro toho, kdo svým povoláním jest zavázán, aby v oboru tomto zjednal si potřebné vědomosti, bez kterých nemohl by vykonávati odpovědného úřadu svého.

Horší-li se pan Bílek nad tím, že výklady o šestém a devátém přikázání Božím určeny jsou pro mladé kleriky, odpovídáme, že posluchači na fakultě právníké a lékařské tuším také nejsou dospělejšího věku než klerikové; těmto dostává se však všeobecného a soustavného vzdělání o mravovědě, jest jim tedy dobře povědomo, že nikdy a nikomu dovoleno není, čestbou podobnou za jiným účelem se zabývati, nežli jest vědecké vzdělání k nastávajícímu úřadu kněžskému; jim se také udávají vhodné prostředky, kterými lze vlastní duši uchrániti náklady mravní, a to právě tak, jak chrání se lékaři náklady tělesné. Pohoršení Bilko je tedy takové, jež moralisté nazývají farizejským.«

17. Planoucí hranice.

Döllinger napsal ve svém díle »Kirche und Kirchen«: »S historického stanoviska není nesprávnějšího tvrzení nad to, že prý reformace byla hnutím za svobodu svědomí. Pravý toho opak jest pravda. Pro sebe samy ovšem požadovali Lutheráni a Kalvínci, rovněž jako lidé všech dob vůbec, svobody svědomí, ale jiným jí popřáli jim ani nenapadlo tam, kde byli v přesile. Úplné potlačení a vyhubení katolické církve pokládali všichni reformátoři za věc, jež rozumí se sama sebou. Již hned na počátku vyzývali panovníky i náčelníky měst, aby násilím odstranili bohoslužbu katolickou. V Anglii, Irsku, Škotsku, v Dánsku a Švédsku dokonce stanoven byl trest smrti na ty, kdož by vykonávali náboženství katolické.«¹⁾

Luther nechtěl trpěti kázání, která by jednotu víry mohla porušiti, tím méně pokoutných kázání a obřadů; občané že jsou povinni takovéto pokoutníky oznámiti vrchnosti a farářům.

»Chce-li někdo kázati nebo učiti, dokažž povolání anebo rozkaz, jež jej k tomu pudí anebo nutí,

¹⁾ Döllinger, »Kirche und Kirchen« (Řezno 1861) strana 68 násl. — S fakty nedá se naprosto ve shodu uvésti úsudek Rankeův: »Protestantismus není povahy výbojné. Spokojí se, bude-li mu popřáno, aby se bez cizího vlivu vyvíjel. O to také se evangelická knížata od prvopočátku zasazovala« (»Deutsche Geschichte« V, 278). Ale v »Geschichte der römischen Päpste« (I, 155) míní též spisovatel, že »lutherství, kalvínství a katolictví snažily se, aby se navzájem vytlačily a svět sobě výhradně opatřily.«

anebo mlč. Nechce-li mlčeti, nechať vrchnost takového kluka přikáže mistru popravnímu. Než, tu by někdo proti mně mohl vykrucovati a vyvozovati, že takovouto naukou tyrany, kteří evangelium pronásledují, posilují a jim okna a dvěře otvírá. Neboť, ježto naše evangelium za kacířství a rouhání pokládají, budou prý nyní předstírat, že svědomí jejich a úřad nutí je, aby nás jako rouhače trestali. K tomu odpovídám: co mi po tom? Kdybychom k vůli tyranům měli nechati potřebného vyučování, musili bychom dávno již nechati celého evangelia vůbec. Králové israelští usmrcovali pravé proroky; proto však nesměl býti zrušen příkaz, aby falešní proroci byli kamenováni.«¹⁾

Kterak Kalvín snášelivosti rozuměl a ji vykonával, jest známo. Jakub Gruet skončil 26. června r. 1544 na popravišti a Michael Servet dne 26. října r. 1553 v plamenech hranice, poněvadž nechtěli náboženská mínění Kalvínova uznati. Kalvín, Beza a mnozí z jeho učených přívrženců, jako na př. oba štrassburští professori Zanchi a Vermigii, hleděli dokázati, že jest právem i povinností světské vrchnosti, by kacíře k smrti odsuzovala.²⁾ Za to velebí Kalvína za našich ještě dob protestantský professor Adolf Zahn ve Stuttgartě. Zahn píše r. 1894: »Tím Kalvín vyniká, že proti mnohým stoletím samojedině pravdu třímal — ovšem v jednotě se všemi reformátory — a že jí s neodolatelnou silou a se sžíravou nesenášelivostí hájil.« A ještě ostřeji: »Kalvín byl úplně v právu, když vydával svoje rozsudky vyhnanství a smrti, i myslím, že by Ideletta (manželka Kalvínova) byla jednala jako Luisa Henrietta Brandeburská, která muže svého z Berlína odstranila, kdyby v podpisování rozsudků smrti býval byl shovívavým... Hněv Lutherův a Kalvínův byl dobrodiním a spočít-

¹⁾ Luthrovy sebrané spisy: Walch V, 1055—1064; Erlangské vydání XXXIX, 250—256. Srvn. Paulus, »Die Strassburger Reformatoren und die Gewissensfreiheit« (Frýburg 1895) str. 6, a Döllinger »Reformation« III, 217.

²⁾ Srvn. Paulus, l. c., str. 94 násl.

vala v něm nesmírná síla. Reformace nemohla potřebovati mečících ovcí, nýbrž řvoucích lvů.«¹⁾

Melanchthon bývá pro svou mírnost tak často veleben, a přece — tak píše Döllinger²⁾ — »stával se proti jinověrcům s rostoucím stářím stále tvrdším a trpčím,« a to přes to, že v podstatných člancích věroučných svoje přesvědčení změnil, »ale ani vědomí vlastního kolísání a vlastní měnivosti, ani hádky, které v jeho církvi s každou naukou opět a opět vznikaly, nenaladily ho shovívavěji k jiným. Naopak chtěl tomu, aby k zachování vratké jeho církve užívalo se meče, a hrozil božskými tresty, jestliže by se vrchnost v tom z falešné shovívavosti a snášlivosti ukázala býti liknavou.³⁾ Opět a opět žádal, aby novokřtění byli vyhubeni a zatvrzeli aby byli odpraveni, prohlásil upálení Servéta v Ženevě za zbožný a pamětihodný příklad⁴⁾ i ukládal světské moci za povinnost, aby Theobalda Thammera, jenž tvrdil, že také pohané spasení býti mohou, veřejně dala odpraviti.«⁵⁾

Již r. 1530 psal Melanchthon Bedřichu Mykoniovi: »Jsem toho mínění, že také ti, kdož obhajují názory ne sice buřičské, přece však rouhavé, od vrchnosti mají býti usmrceni.«⁶⁾ Rouháním rozumí Melanchthon

¹⁾ »Studien über Johannes Calvin« (Gütersloh 1894) str. 89, 94 násl. Zahn obhajuje odpravení Serveta: »Servet byl by se mohl ještě zachrániti upřímným vyznáním a podrobením se pravdě« (t. j. míněním Kalvinovým) str. 108. Proti Haseovi podotýká: »Mnozí ti bludní učitelé naší církve, kteří z učitelských stolic reformace učinili lotrovské peleše k záhubě duší, měli by ke svému poučení patřiti v tyto plameny hranice, v nichž dle božské prozřetelnosti vykonán byl spravedlivý soud« (str. 109). Tito bludaři nechať se tedy mají na pozoru: »Moderní bludaři upomínají ovšem živě na Serveta. Tak jest christologie Beyschlagova prostým opakováním ideí Servetových« (str. 99). Dr. Zahn není jesuita, nýbrž protestantský kazatel a professor.

²⁾ »Die Reformation« I², 339.

³⁾ De Serveto 1555, Corp. Ref. VIII, 523.

⁴⁾ pium et memorabile ad omnem posteritatem exemplum (C. R. IX, 153).

⁵⁾ Buchholzero 1557, C. R. IX, 125.

⁶⁾ C. R. II, 17 násl. Srvn. Paulus. »Melanchthon und die Gewissensfreiheit« v časopise »Katholik« 1897, I, 534 násl.

také učení čelící proti božství Kristovu, proti křtu dítek atd.¹⁾ Na počátku r. 1536 bylo k radě Melanchthonově v Jeně několik novokřtěncův odpraveno, protože tvrdošijně trvali při svém bludu.²⁾ Ještě dne 1. února r. 1557 psal Melanchthon dánskému superintendentovi Petru Palladiovi, že světská vrchnost co nejpřísněji jest povinna proti katolíkům, kteří od svého náboženství upustiti nechtějí, užívatí trestů tělesných.³⁾ Kdyby tedy bývalo šlo po vůli tohoto »mírného« a »tolerantního« reformátora, bývaly by se musily v protestantských zemích konati hromadné popravy.⁴⁾

Protestantští historikové, jako Hessenkamp, Erichson, Baumgarten, chválí zvláště Bucera pro »neslýchanou toleranci«, »vlídnou snášlivost« a »odpor vůči všelikému fanatismu«;⁵⁾ ale sotva Bucer v létě 1523 ve Štrassburce za kazatele byl ustanoven, jal se ústně i písemně hlásati, že vrchnost »má o to se starati, aby lidu hlášáno bylo slovo Boží a že na těle trestati má ty, kdož je falšují nebo jakýmkoliv způsobem mu překážky kladou; k tomu že zavázán jest křesťanský magistrát zákonem božským, a to že také vždy zbožní králové a knížata, jako Mojžíš, Josue, David, Ezechiáš a jiní konali.«⁶⁾

»Neštítí-li se nikdo,« praví Bucer ve svém Dialogu r. 1535, »buřičská města, která veřejně od svého pána odpadla, musí-li mocí dobyta býti, ztroskotati a povraždití vše, co v nich jest, ženy i muže, mladé i staré — proč by zbožná vrchnost měla štítiti se takovýchto prostředků, jestliže některé město odpadne od pána svého a se vzbouří v tom, což nejvyššího jest, totiž v bohoslužbě?« »Jakže,« volá Simprecht s hrůzou, »chtěl bys také taková krveprolití schvalovati, při nichž nevinné dívky a slabé ženy byly utra-

¹⁾ Srvn. Paulus, I. c., str. 537.

²⁾ C. R. II, 1004. Srvn. časop. »Katholik« 1897, I, 540.

³⁾ C. R. IX, 77. Srvn. časop. »Katholik« 1897, I, 469.

⁴⁾ Döllinger, »Reformation« I², 400.

⁵⁾ Doklady u Paulusa, »Strassburger Reformatoren« strana 27, 62.

⁶⁾ Paulus, I. c., str. 1 násl.

covány?« — »Takovýto trest,« odpovídá Bucer, »byl by mírný, spravedlivý a milosrdný.«¹⁾

Dále praví: »Vrchnosti, jež meč nosí a nad některým územím vykonávají moc svrchovanou, jsou povinny odstraňovati vše, co v okrsku jejich moci zlého se děje, a trestati jednoho každého za zločin jeho. Nuže, není škody, není vraždy, není požáru a není vůbec nižádného tělesného zla, jehož by se člověk vůbec mohl dopustiti, jež by tak velice škodilo a jež by Bůh byl přísněji přikázal staviti a trestati, nežli převrácené učení a nepravá bohoslužba. Proto všichni bohobojní představení takového zla u poddaných svých a v okrsku své svrchovanosti nechtějtež trpěti, nýbrž se vším úsilím je potlačujtež, a to u kohokoliv, kdož by se v okrsku pravomoci vaší toho odvážil, nechať jest poddaným kohokoliv a nechať požívá svobod sebe větších.«

To platíž však především o »bludném učení a rouhavých ceremoniích i obyčejích papežencův.« »Sebe větší ohavnosti, jež bychom vylíčiti mohli, nic nejsou proti strašlivé převrácenosti všeho křesťanstva, jež nyní od mnoha let papeži, biskupy a celým houfem duchovních byla zavedena a vykonávána.« »Papežské zlořády převyšují všeliká modlářství, jež kdy na zem přišla«; jsou prý hnusnější nežli »prznění žen a dcer.«²⁾

Posléze pojednával Bucer o povinnostech vrchnosti vzhledem k náboženství ve svém spise »O říši Kristově«, který roku 1550 krátce před smrtí svou v Anglii sepsal a králi Eduardu VI. věnoval. »Také mocí meče,« tvrdí reformátor, »musí zbožná knížata říši Kristovu šířiti; proto jest jejich povinností, aby nikoho netrpěli, kdo pravé nauce veřejně odporuje a se v ní vyučovati dáti nechce. Všichni poddaní mají býti donucováni k poslouchání evangelického kázání.«³⁾

V srpnu 1555 byla na witemberské universitě ve

¹⁾ Paulus, l. c., str. 13.

²⁾ Tamtéž str. 18.

³⁾ Tamže str. 27.

veřejné disputaci hájena these, že světská vrchnost kacíře, kteří popírají články víry, smrti pokutovati musí.¹⁾

Bylo namítáno, že uvedení zde reformátoři neprohlásili sice svobodu náboženskou, přece však že proklamovali svobodu svědomí. Tato námitka nic nedokazuje. Svoboda svědomí, t. j. svoboda myšlení bez vnějšího projevu myšlenky, nebyla ani v nejtemnějším středověku nikdy podrobena vnější církevní cenzuře. De internis non iudicat praetor s. ecclesia. Nad myšlenkami soud se nekoná.

V Anglii byli četní katolíci nejkrutějšími mukami usmrcováni. Sám Hellwald vidí se nucena připustiti:

»Celkem nutno veškerých těch temných barev, jimiž se hrůzy papežství líčívají, užití také při líčení působení reformačního. To dokázalo historické badání nejnověji opět pro dobu královny Alžběty v Anglii.²⁾ Spousta objevených dokumentů ... dokazuje s dostatek, že způsob, jímž s katolíky mocnější jejich protivníci nakládali, byl nekonečně krutější, nežli se dosud za to mělo. Záznamy, jež jsou před rukama, odhalují soustavu nejraffinovanější špionáže, zběsilou ukrutnost, o níž jsme měli jedva tušení — tortura nehraje při tom malou úlohu — a systematické pronásledování, které, poněvadž déle trvalo, bylo také záhubnější, nežli předchozí pronásledování protestantů za panování královny Marie.«³⁾

¹⁾ C. R. X, 851. Srvn. Paulus v časopise »Katholik« 1897, I, 549.

²⁾ Zde připojuje Hellwald tuto poznámku: »Obširně o tom pojednává John Morris ve knize: 'The Troubles of our Catholic Forefathers related by themselves', Londýn 1875, 2 sv. Vydavatel, kterýž svoji úloze výborně dostál, byl dříve soukromým sekretářem kardinála Wisemana; nyní jest jesuitou. Pres to vzbudila tato kniha v celém Anglicku nejen velikou pozornost, nýbrž dostalo se jí všude také nelíčeného uznání.« V Briegerově časopise »Zeitschrift für Kirchengeschichte« (Gotha 1880, IV, 273) mluví Buddensieg o »zdařilých pracích, jež od několika let Pater Morris o pronásledování katolíků reformovaným Anglickem uveřejnil.«

³⁾ Hellwald, »Culturgeschichte« II¹ (Augšpurk 1877), 444.

Toto kruté pronásledování katolíků trvalo až do smrti královny Alžběty. Také později byla návštěva kterékoliv jiné bohoslužby kromě bohoslužby státně církevní trestána transportací, nucenou prací, po případě i smrtí. Anglický historik James Mackintosh píše:

»Protestanté pokládali papežství a snášelivost za pojmy neslučitelné. Dlužno však podotknouti, že věřící a pro vzrůst církve nadšený katolík není proto již nutně pronásledovatelem jinověrcův; že Fénelon, naplněn jsa duchem lásky a pravé snášelivosti, ujímal se pronásledovaných francouzských protestantův v téže době, kdy protestantští biskupové angličtí jako jeden muž pro anglické katolíky a dissentery okovy kuli a na pronásledování jich naléhali; konečně že od restaurace až k prvému prohlášení svobody svědomí Jakubem II. více než 15.000 rodin bylo zničeno a více než 5000 osob v žalářích zemřelo, jakožto oběti intolerní tyranie státní církve anglické.«¹⁾

»Poměry v luteránském Švédsku vyrovnají se bezmála poměrům kalvínským v Americe,« tvrdí Döllinger. Buckle praví ve svých »Dějínách vzdělanosti«: »Ve Švédsku, jež jest z nejstarších zemí protestantských v Evropě, vládla nikoliv občas, nýbrž zpravidla taková nesnášlivost a pronásledovačnost, že by se za ni i kterákoliv katolická země styděla, a jež tím jest hanebnější u národa, kterýž tvrdí, že základem jeho náboženství jest právo vlastního úsudku.«²⁾

V Dánsku bylo ještě v letech 1777 a 1779 nařízeno, že řeholníci pod trestem smrti nesmějí do

¹⁾ James Mackintosh, History of the Revolution in England in 1688 II. (vyd. v Paříži 1834), 119 násl. Svobodu svědomí prohlásil k církvi katolické se vrátivší Jakub II. dne 4. dubna 1687; při pádu jeho brály dle Mackintosha, jež není nikterak přítelem Jakubovým, hlavní úlohu: »intrigue, perfidy, intolerance« (II, 128). O strašlivém anglickém zákonodárství proti katolíkům a dissenterům I, 306 násl.

²⁾ Buckle, »Dějiny vzdělanosti« I, 227 n. (vyd. něm.) V poznámce se říká: »V 17. st. bylo švédskou církví nařízeno a vládou potvrzeno, že, přestoupí-li švédský poddaný k jinému náboženství, má býti ze země vypovězen a že má on i jeho dívky pozbýti práva dědičného.« Srvn. bajku osmou.

země vstoupiti.¹⁾ Byla to jen ozvěna »dánského zákona« z r. 1683, jehož ustanovení vzhledem k náboženským poměrům zůstávala v platnosti až do vydání »dánského základního zákona« roku 1849. Zákon z r. 1683 stanovil trest smrti mnichům, jesuitům a podobným duchovním osobám, které by v dánské říši byly postiženy.²⁾ Dne 19. června 1613 vydáno bylo nařízení královské, aby každý, kdo přidržuje se učení katolického, zem opustil. Katolicismu přízniví predikanti byli 18. srpna 1613 ze země vypovězeni; a bylo jim pohroženo smrtí, kdyby se opět do Dánska vrátili.³⁾ Kristián IV., přední bojovník proti papežské nesnášlivosti, vydal dne 28. února 1624 přísný edikt, jež pod trestem smrti zapovídal pobyt v Dánsku všem »papežským mnichům, jesuitům, světským kněžím nebo jiným podobným duchovním osobám.«⁴⁾

V Americe byli katoličtí kněží, kteří se tam objevili, odpravováni. Nejmírnějšími tresty pro kvakery a jiné bludaře bylo vypálení potupného znamení, vyhnanství, propíchnutí jazyka žhavým železem.⁵⁾

Také v protestantských částech Německa daly se popravy pro odchýlné náboženské mínění, tak na př. v Heidelbergu, Královci, Drážďanech, a ještě r. 1687 v Lubeku. při čemž rozsudek wittenberští bohoslovci schválili.⁶⁾ Brandenburský hrdelní řád z r. 1582 stanoví na kacířství trest upálení.

Nejnesnášlivější zemí v německé říši není snad některá ze zemí katolických, nýbrž protestantský Meklenburg; v žádné katolické zemi německé nejsou protestantští diakoni a diakonisky vyloučeni, za to však ve mnohých zemích zcela nebo i jen zcela pro-

¹⁾ Döllinger, »Kirche und Kirchen« str. 84.

²⁾ Podrobnější jednotlivosti s udáním pramenů viz v Ko-daňském »Dagbladet« ze dne 15. dubna 1888, čís. 92.

³⁾ Andr. Brandrud, Klosterlasse (Christianie 1895) str. 223 násl.

⁴⁾ Tamže str. 228.

⁵⁾ Döllinger, l. c., str. 76.

⁶⁾ Doklady u Reichmanna, »Die Jesuiten und das Herzogthum Braunschweig« (Fryburg 1890) str. 42 a K. A. Menzel VI¹, 428.

testantských jsou katoličtí řeholníci dokonce zákonem a ústavou prohlášeni za psance.¹⁾

Na to vše zapomínají, jak se zdá, oni protestantští kazatelé a professori, kteří tak velice horlí na nesnášlivost jesuitův: jesuité prý ohněm i mečem zuřili, »planoucí hranice« že označovaly cestu, kudy se ubírali, nebo jak se poslanec Schulze (berlínský) dne 14. června 1872 v německém říšském sněmě vyjádřil, »hranice se všemi svými konsekvencemi«.

Pravda ovšem, že i v katolických zemích užíváno bylo násilí, aby vniknuvší protestantismus byl vytlačen a aby jednota církve byla obnovena; ale protestanté neměli práva si na to stěžovati, ježto přece jen zásady, kterou oni stanovili a s největší bezohledností prováděli, totiž: »Čí země, toho víra« proti nim bylo užíváno. Augšpurský mír náboženský ze dne 25. září r. 1555 »nebyl snad mírem mezi katolíky a protestanty, nýbrž pouze jen mírem uzavřeným mezi katolickými a lutheránskými stavy říšskými. Nevztahoval se ani na přívržence směru zastávaného Zwinglim a Kalvínem, aniž byl dán ve prospěch poddaných. Toliko knížata a vrchnosti neměli si pro náboženství činiti obtíže. Naproti tomu knížatům a vrchnostem příslušelo právo určovati víru svých poddaných... Snášlivost vůči některému jinému náboženství byla protestantům rovněž tak daleka jako katolíkům. Poddaným, kteří podrobili se nechtěli, bylo přičteno právo, že mohou statky své prodati a se vystěhovati.«²⁾

Než, kdo chce také vůči katolíkům a jesuitům býti spravedlivým, musí s Döllingrem míti na zřeteli těžké postavení katolických zemí v oněch dobách. »Strana katolická octla se vůči theorii a praxi, jejíž

¹⁾ Tak jest tomu dokonce i v Bádensku, v němž katolíci tvoří většinu. O Württembergu, jenž rovněž katolickému lidu mužské řehole odpírá, viz »Denkschrift über die Frage der Männerorden in Württemberg. Im Auftrage des bischöflichen Ordinariats verfasst von Domkapitular Dr. v. Linsenmann.« Stuttgart 1892.

²⁾ Alf. Huber, Geschichte Oesterreichs IV (Gotha 1892), str. 141.

původcové a přívrženci již od protestace špýrské r. 1529 prohlašovali, že nechtějí katolického náboženství vedle sebe trpěti, a skutečně také všude jali se vše-likou stopu starého náboženství vyhlazovati.« »A takž viděli katolíci, knížata, klerus i lid od samého počátku se vší určitostí, že by oni sami byli utlačováni, jakmile by se strana novému náboženství příznivá dosti silnou cítila. Vedli tudíž boj o sebezachování, ježto vše vynakládali na to, aby zabránili tomu, by protestantismus do jejich území nevníkl, a aby protestantismus již vnikší zase vytlačili. Veškerí reformatoři a theologové nových církví netají se ve svých spisech nikterak zásadou, že katolické náboženství všude musí býti vyhubeno, kde to možno jest... A ježto zároveň hájili učení, že knížata a občanské úřady jsou držiteli nejvyšší moci náboženské, dospěli koryfeové reformovaného vyznání k tomu, že knížatům, kteří učení kalvínského nepřijali, právo k vládě upírali, a jejich sesazení za dovolené nebo i nutné prohlašovali. Jest známo, jak daleko Knox a jiní v této věci zašli, jaký podíl tento názor měl na záhubě Karla I. anglického. Ale také ve Švédsku byl Sigmund o korunu oloupen, protože byl katolík.«¹⁾

Jestliže jesuité katolická knížata a katolický lid v boji o sebezachování povzbuzovali, nemůže jim to od poctivých protivníků býti zazlíváno. Ve volbě zbraní byli jesuité proti přemnohým tehdejším protestantským theologům ještě velmi tolerantními; v nižádném případě nedopustili se toho, co jim kterýs protestantský list za vinu klade, totiž že prý »ohněm a mečem, kolem a šibenicí civilisovali a kultivovali.«

Místa a dne takovéto krvavé civilisace jesuitské nemohou nepřátelé jesuitův udati, místo toho chytají se ojedinelých výroků jednotlivých jesuitův, beze všeho ohledu k času a okolnostem, i míní, že tím již dokázali, kterak jesuité užívali »ohně a meče, kola a šibenice«. Jak řídkými jsou však i takovéto výroky, to dokazuje nejlépe ta okolnost, že takové výroky musí býti vybrány stále jen z poetických a rhetorických

¹⁾ Döllinger, »Kirche und Kirchen« str. 63, 70 násl.

deklamací příležitostných, jako na př. ze spisu »Imago primi saeculi S. J.«, jejichž nadsázky rozumný kritik nepokládá za bernou minci.¹⁾ Již Pascal a spisovatel díla »Extraits des assertions« vytrasili se proti jesuitům s řečeným slavnostním spisem, a jejich příkladu následovali nepřátelé jesuitův až do dnešního dne. Tak prohlásili na př. erfurtští členové evangelického svazu v prosinci r. 1890: »V jesuitském slavnostním spise stojí: 'Přisáhli jsme všechněm protestantům věčnou nenávisť.' Zvláště pak jsou Němci Bohu i lidem národ nejodpornější, kterýž zločinně viru otců svých odvrhl.«²⁾

Proti tomuto nekritickému využitkování poukazuje se v periodické publikaci »Katholische Flugschriften« (čís. 20) právem k rázu poněkud přepjatého slavnostního spisu a ke kontextu. Když před více než 200 lety konána byla stoletá památka založení jesuitského řádu, byly v belgických jesuitských kolejiích konány školní slavnosti, při nichž jesuité i žáci jesuitští v poetických a rhetorických výlevech nadšení své pro Tovaryšstvo živě projevovali. Příležitostné tyto elaboráty byly v jedno sebrány a r. 1640 pod názvem »Imago primi saeculi« tiskem vydány. Tehdáž zuřil nejtuzší boj mezi protestanty a katolíky. Dotyčné místo nalézáme v takovéto souvislosti: »Imago primi saeculi S. J.« na str. 843 vypravuje o krutém pronásledování jesuitů hollandskými kalvinisty, kteří nepřestávali na tom, že v Nizozemí ohněm, mečem a hrubými mukami tyto bezbranné kněze pronásledovali, nýbrž i »až do nejdálších končin světa zanesli svoji nenávisť a používali dokonce i divokých barbarů za nástroj svůj.« Hollandané totiž v Japonsku tak dlouho proti utěšeně vzkvétající missii jesuitské brojili, až krvavé pronásledování křesťanův, ovoce jejich pomluv, missionáře a tisíce nově obrácených zahla-

¹⁾ Výroky Peltanovy a Possevinovy, jež druhdy často bývaly uváděny na důkaz krvežiznivosti jesuitů, jsou dílem úplně vymyšleny, dílem zkromoleny. Srvn. Gretser, »Epistola de Historia ordinis Jesuitici, scripta ab Helia Hasenmüller, edita a Polycarpo Leiser« (Dirlingae 1594) str. 93 násl.

²⁾ Erfurtské noviny »Allgemeiner Anzeiger« 1890, čís. 298.

dilo. Při těchto smutných úvahách naskytá se spisovatelům knihy »Imago primi saeculi« námitka: »Ale snad kalvinisté nenávisť svou proti nám ospravedlní tím, že také my proti nim navzájem zášť chováme; řeknou, že nepřátelství jest obapolné.«

»Nepopíráme,« tak praví se dále, »že na obranu katolického náboženství tuhý a ustavičný boj proti bludu vedeme. Se svatým Jeronymem prohlašujeme: ... dokud žijeme, budeme proti vlkům na obranu katolického stádečka štěkati. Na pokoj není ani pomýšlení ... Přisáhali jsme věčný boj. Než, hle, s jak nerovnými zbraněmi se bojuje! Kacířství bojuje lží a ukrutností; Tovaryšstvo Ježíšovo pravdou a láskou. Odkrýváme bludy kacířův, aby se obrátili a jiných v blud neuvedli, oni však zahrnují dobré naše jméno pomlucami, aby jim lidé neřídili se na cestě ke spáse. Kacíři vyhledávají nás, aby nás uvrhli do žalářův a okovů, my však vyhledáváme je pro svobodu dítek Božích; oni žízní po naší krvi, my však po jejich spáse.«

Pak dovolávají se Hollandska a Belgie za svědky, zda fakta minulosti nepotvrzují těchto slov.¹⁾

¹⁾ O dějinách a rázu spisu »Imago« srvn. Maynard »Les Provinciales et leur réfutation« I (Paříž 1851), 215 násl. a »Stimmen aus Maria-Laach« XLIV, 296 násl. Také druhá část dotyčného místa, týkající se německého národa, jest znetvořena, jelikož jest ze souvislosti vytržena a nesprávně přeložena. Jestliť tam řeč o stoleté slavnosti luteránské, a tu se praví: »Saeculum esse iactabant (Lutherani), ex quo nimirum Divis hominibusque infestissima gens Religionem avitam per nefas excusserat« (Imago str. 18). Jak nazývají Luther, Melancthon a j. katolíky? Přirovnámež k tomuto výroku pocházejícímu z doby třicetileté války některé výroky protestantské z konce tolerantního XIX. st. Dle časopisu »Landauer Zeitung« (17. listopadu 1890, čís. 41) prohlásil protestantský advokát Bangratz ve shromáždění protestantův v Landavě 17. listopadu 1890 veřejně: »Přehrozný boj by vzplanul, kdyby jesuité zase do vlasti naší přišli. Pak vzplane fanatismus protestantů; zhubný požár rozšíří se po vši zemi, veškery ostatní zájmy ustoupí vůči tomuto boji do pozadí. Citím sám v celém těle svém, jak fanatickým protestant státi se může, a stane-li se protestant fanatickým, pak rozpálí se fanatismem desetkrát více nežli kdokoliv jiný, neboť my jsme uvědoměle fanatickými! Neprál bych si, abychom byli draždění, abychom ukázati musili, jak vášnivými můžeme se státi.« Srvn. časopis »Pfälzer Zeitung« ze dne 23. listopadu 1890.

Kdyby se byli jesuité tak rádi kochali v »popravách kacířů«, musil by zajisté oheň a meč nejhrozněji proti jinověrcům zuřiti tam, kde jesuité měli vliv největší. Velikého vlivu nabyli jesuité na př. v Rakousku a v Bavořích, ale ani v Bavořích ani v Rakousku nelze zjistiti ani jediného případu, kde by se byli jesuité skutečně zasadili o odpravení některého protestanta proto, že byl jiné víry.

V Bavorsku byli sice někteří novotáři odpraveni, ale to stalo se v době, kdy jesuité svojí činností ještě nezahájili; jesuité nabyli vlivu za vlády vévody Albrechta, a v době té, pokud známo, nikdo pro víru smrti pokutován nebyl.¹⁾ O Rakousku píše Ehrenberg: »Jesuité vyložili Ferdinandovi I., že krutost nikoho nepřesvědčí, aniž koho k dobrému obrátí... Od té doby nebyl již žádný kacíř upálen; prudkost, již Ferdinand v mládí svém časem opanovati se dával, ustoupila duchu spůsobující umírněnosti.«²⁾ Také Alfons Huber píše o pozdějších letech Ferdinandových: »Ne více přísnoští a nemožnými rozkazy, nýbrž vnitřním posilováním katolické církve hleděl Ferdinand cíle svého dosáhnouti.«³⁾

Kdežto v zemích protestantských stará víra byla z kořene vyvracována, počínala si mnohem více roz-

čís. 318. — Kazatel Solingský Giesecke pravil ve shromáždění evangelického svazu v Kreuznachu (v červenci 1891) o katolických kněžích, že prý jsou to »cizinci bez domoviny žijící v německé vlasti« a opakoval výrok Lutherův: »Pán naplníž vás požehnaním svým a nenávisť k papeži« (»Kölnische Volkszeitung« ze dne 8. července 1891, č. 184) Na valném shromáždění evangelického svazu v Magdeburce (5. října 1898) purkmistr Fischer opověděl Římu boj; superintendent Frümpelmann nazval patriotismus německých katolíků »červotočivým« atd. Jest směšno, když takovito lidé si stěžují na mnohem umírněnější výrazy jesuitův.

¹⁾ Lossen, »Der Kölnische Krieg« I (Gotha 1882), 55. Srvn. také »Jahrbuch für Münchener Geschichte« IV, 53. Ve vévodství Bavorském byly »pro protestantské názory« toliko tři osoby odpraveny; poslední roku 1527. Tak praví Riezler, »Geschichte Baierns« IV (1899), 169.

²⁾ »Wien und seine Landesfürsten«. Vídeň 1834.

³⁾ A. Huber, l. c., IV, 144. Co se týče Tyrolska srvn. Hirn, »Erzherzog Ferdinand I« (1885), 208 násl.

křičená »protireformace« v zemích katolických vůči novému učení mnohem mírněji. To možno v Dolních Rakousích dokázati i číselně. Byloť tam shledáno ještě r. 1647 42 protestantských rodů stavu hraběcího a panského, a 30 rodů stavu rytířského; ony se 154, tyto se 78 mužskými členy.¹⁾ Ve Vesendorfu nedaleko Vídně bylo r. 1644 ještě 187 lutheránů. V Inzersdorfu bylo mezi 800 obyvateli 700 protestantů. Také v jiných místech v okolí hlavního města bylo ještě hojně protestantův.²⁾

Proč jsou při protireformaci většinou vojáci průvodčími císařských kommissarů, dá se zhusta odvodniti tím, že se zkušenost příliš často vykazovala činným násilným odporem protestantů proti císařským kommissarům, jako r. 1600 v Solništi (Salzkammergut),³⁾ ve Štýrsku r. 1590⁴⁾ a 1599,⁵⁾ v Dolních Rakousích r. 1578,⁶⁾ v Korutansku r. 1600.⁷⁾ I přes vojenský průvod byli zeměpanští kommissari uvítáni mnohdy zbraní v rukou.⁸⁾ Obnovení katolictví ve vnitřním Rakousku, jež v současných a pozdějších protestantských spisech rozkřičeno jako zvlášť ukruté, nestálo ani krůpěj krve.⁹⁾

Ba, sv. Ignác z Loyoly členům svého řádu zakázal, přijímati úřady při inkvisici, a to z té příčiny, že »nechtěl, aby měli moc, kacíře na smrt vydávati.«¹⁰⁾

Pro jesuitskou působnost »ohněm a mečem« pro-

¹⁾ Meiern, Acta pacis Westphal. IV, 174 násl.; u A. Hubra l. c. V, 242.

²⁾ Wiedemann, »Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns« III (v Praze 1882), str. 581, 591.

³⁾ Huber, l. c., IV, 309.

⁴⁾ Tamtéž IV, 383.

⁵⁾ Tamže IV, 346.

⁶⁾ Tamže IV, 307 n.

⁷⁾ Tamže IV, 349.

⁸⁾ Ku př. v Eisenerzu, IV, 346; v Běláku a v Lublani, IV, 349.

⁹⁾ Schuster, Fürstbischof Martin Brenner (Št. Hradec 1898), str. 443 nn.

¹⁰⁾ Genelli, Leben des hl. Ignatius von Loyola (Inšpruk 1848), str. 256.

vozovanou uvedena celá řada domněnek a báchorek jako ryzí pravda.

R. 1550 usmrčeno ve Ferrare několik novotářů. Jistý, v Gothě (r. 1869) o vévodkyni Renatě vydaný spis praví: »Řád jesuitský byl sotva prost spoluviny na tomto činu.« Oproti tomu praví však Druffel: »Mínění, že jesuité byli vlastními původci oněch poprav kacířských, postrádá všelikého základu.«¹⁾

Na základě dobrozdání Fénelonova²⁾ obvinění francouzští jesuité v Marennes za doby zrušení ediktu nanteského z krutosti proti nově obráceným protestantům. Avšak dobrozdání Fénelonovo je padělek, jak autentické dopisy Fénelonovy o týchž jesuitech marenneských dokazují.³⁾

Krvavou politiku jesuitů chtěl professor Koldewey dokázati na základě dopisu císařského zповědníka Lamormaina, poslaného dne 8. dubna 1625 jistému spolubratru do Hildesheimu, v němž vyzývá se k násilí a podvodnému jednání proti kacířům; avšak tento domnělý list není leč proticísařským, ve službách ciziny napsaným a často tištěným štváčským listem.⁴⁾

»Důkaz, že hildesheimští jesuité byli téhož smýšlení jako Lamormain — tak píše Koldewey dále — podává záluďné a krvelačné jednání, jehož se dopustili vůči lutherskému faráři Janu Bissendorfovi v Gödringách.«⁵⁾ Tento tak zvaný protestantský mučeník byl dle líčení svého chvalořečníka »zasmušilým a v sebe uzavřeným misanthropem, jenž každého jinak smýšlejícího a jinověrce pokládal za svého nepřitele,« jenž zuřivými kontroversními kázáními a pobuřujícími

¹⁾ Druffel, Herzog Hercules von Ferrara; Sitzungsberichte der k. bayer. Akademie 1878. Separatabdruck, str. 41.

²⁾ Je ne vois, Monsieur, que les Pères Jésuites qui puissent faire cet ouvrage, car ils sont respectés par leur science et pour leurs vertus. (Oeuvres de Fénelon 1827, Correspondance I. 3. s. Srv. Laura, I. c., II. 311).

³⁾ Dobrozdání to uveřejnil Ruthière ve svých Éclaircissements historiques sur les causes de la révocation de l'édit de Nantes (1788).

⁴⁾ Důkazy viz u Reichmanna, I. c., str. 28—35.

⁵⁾ Koldewey, Die Jesuiten und das Herzogthum Braunschweig (Braunschweig 1869) str. 20.

spisy proti duchovním i světským osobám stavovským šval a rozsudkem světského soudce dle tehdejších tvrdých zákonů »jako pobuřující, potupující, pohoršlivý rouhač a diffamator« ke smrti mečem odsouzen byl. Ani v protestantských pramenech není nejmenší opory pro to, že jesuité k jeho zatčení nebo k jeho odpravení spolupůsobili.¹⁾

Jesuité prý dále způsobili a podporovali ony; mnohdy na výsost politování hodné násilnosti při obnově katolictví ve Slezsku: »Liechtensteinští dragoni« táhnou tu pod kommandem jesuitův. Avšak právě jesuita ozval se co nejrozhodněji proti těmto násilnostem. Protestantské prameny uvádějí dobrozdání jesuity P. Nerlicha, v němž se praví:²⁾

»Takovýmto jednáním se myslí roztrpčují a svatě náboženství katolické činí se nenáviděným, jakoby takováto násilná loupění a drancování ubohých utlačenců, jež jsou hříchem do nebe volajícím, byla plodem náboženství katolického, a bylo by možno míti za to, že je to špatné ovoce náboženství katolického. Proto by dle mé sprostnosti nebylo k upokojení roztrpčených myslí lepšího prostředku, než aby vojáci, kteří posud od svých násilností neustávají a jsou vpravdě spáry v ranách církve, odtud byli odvoláni.«

Konečně všechno, co revoluční duch v Uhrách spáchal, klade se na vrub jesuitův. A tu sám Leibniz ujal se jesuitův, ovšem s obmezením, jež ani od něho dokázáno není:

»Co se mne týče, jsem přesvědčen« — tak píše 4./14. srpna 1683 lantkraběti Arnoštovi Hessen-Rheinfelskému — »že jesuité často neprávem bývají obviňováni a často ukládá mně pravda povinnost, abych se jich zastal, když se jim vše ostatní v Uhrách

¹⁾ Důkaz viz u Reichmanna, I. c., str. 35—45. — Ačkoliv professor Koldewey svých naprosto neudržitelných tvrzení užil různým způsobem ke štvání proti jesuitům, přece až posud nevyhověl odůvodněnému vyzvání, aby tato svá jak těžká tak nespravedlivá obvinění odvolal.

²⁾ Ziegler, Gegenreformation in Schlesien (Halle 1888), str. 65. Srvn. Hensel, Protestantische Kirchengeschichte der Gemeinen in Schlesien, str. 300. Minsberg, Geschichte der Stadt Gross-Glogau (Hlohov 1853), II. 93 n.

na vrub klade; neboť ačkoliv vyznávám, že špatně řízená horlivost některých těchto pánů k tomu přispěla (?), přece nicméně trvám při tom, že ctižádostivost několika magnátů, nenávisť Uhrů k Němcům a porušování jejich výsad přispěly k tomu více než ohledy náboženské. A také první povstalci, kteří byli ve Vídni stati, byli katolíci. Ostatně pak náboženství zde jako při povstáních nizozemských sloužilo pánům za zástěru, aby lid dráždili, na nějž by snad zachování výsad nebylo tak velice působilo.«¹⁾

Jesuité tedy nezuřili proti jinověrcům ohněm a mečem, jako protestantská knížata a protestantští bohoslovci, a hranice jesuity zanícené planou jenom v protijesuitsky rozhárané fantasii.

¹⁾ Rommel, Leibniz und Landgraf Ernst von Hessen-Rheinfels (Frankfurt 1847), I. 367.

18. Jesuité a katolická reformace v Čechách.¹⁾

Tomáš V. Bílek ve svých »Dějinách řádu Tovaryšstva Ježíšova« (1896) píše: »Po bitvě bělohorské vtrhli jesuité v průvodě vojsk Ferdinandových do zemí království Českého, aby v nich dokonali dílo zkázy a záhuby, které zosnováním vzpoury byli započali, totiž aby z kořene vyplenili národ kacírů, jak předky naše nazývali . . . Jesuité způsobili ono ohromné a strašné pronásledování, které počalo proti Čechům poraženým. V jesuitských kolejiích konány byly porady o krutém potrestání a pokutování všech účastníků předešlého povstání. Dle jejich dobrého zdání pokutování byli nejenom náčelníci této vzpoury na hrdle, cti a statcích svých, nýbrž i všichni účastníci povstání stavu vyššího i městského.«

Trestání vzpoury bylo věcí číře světskou, ve které ani církve katolická ani jesuité neměli naprosto žádného účastenství. Porady o tom nekonaly se v kolejiích jesuitských, ale při císařském dvoře vídeňském. Gindely²⁾ účastníky porad vypočítává, ale mezi nimi ani jediného jesuity není; o míře trestu takto se vyslovuje: »Přemožení neměli práva stěžovati si, že je stihl osud úplně nezasloužený; byloť jim jenom opláceno, co byli sami konali.«

Na doklad svého tvrzení uvádí Bílek pražské měšťany, Václava Maštěrovského a Šimona Sušického,

¹⁾ Srvn. Prof. dr. Jakub Hodr, Hlídka II. (XIV.) 1897, str. 850 a násl.

²⁾ Dějiny českého povstání. V Praze 1870—1880. IV. díl, str. 31.

kteří prý jen přičiněním a k naléhání jesuitů byli odsouzeni, ačkoli prý »se neprovinili ničím jiným, než tím, že od jesuitů byli obviněni z vydrancování kolleje jesuitské u sv. Klementa, k jejíž opatrování po vypovězení jesuitů ze země r. 1618 od správců zemských za kommissaře byli zvoleni.« Z vlastních slov Bílkových již vysvítá, že kommissaři tito špatně konali úkol opatrovníkův odbojnými stavy jim svěřeny: ale o to přiti se nebudeme, zdali zanedbání této povinnosti bylo zločinem hrdelním. Nás více zajímá, jak umí Bílek citovati vlastní spis svůj »Dějiny konfiskací v Čechách«. Cituje předně str. 359, kde je řeč o Mašterovském, a tento citát je správný; nám ovšem není možno okamžitě nahlédnouti do původního pramene uschovaného v archivě král. místodržitelství českého a přesvědčiti se, zdali zde Bílek po svém známém způsobu něčeho nezamlčel. Ale vizme druhý citát na str. 580, kde je řeč o Sušickém; tam sám výslovně o něm praví, že provinil se v čas vzpoury předně zmíněným opatrovnictvím kolleje jesuitské nedbale konaným; »pak že snesení stavu městského o zvolení Fridricha . . . stavům vyšším na sněmě shromážděným v známost uvedl; též že zvolen byl od stavův na sněmě dne 25. dubna 1620 mezi osoby nařízené k přehlížení starých dluhů atd.« Výslovně tedy zde troje provinění sám jmenuje a přece opovažuje se místo toto citovati na doklad, že také Sušický »ničím jiným« se neprovinil, než nedbalým opatrovnictvím. Kommentáře k tomu jednání není třeba.

Odstavec končí Bílek těmito slovy: »A proto řád jesuitský zapsán jest na nejkrvavější list dějin národa českého na věčnou hanbu a kletbu jeho.« Ale to Bílkovi nestačilo, pokračuje takto: »Ale i po popravě na náměstí Staroměstském vykonané řád tento až do zrušení svého r. 1773 činnost svou obracel jen na zahubení národa českého. Hned po svém opětovném usazení se v zemích národa českého, započali v nich jesuité na novo kleté své dílo zatemňování, odnárodnování a duševního vraždění, oni byli původcové onoho krutého pronásledování nekatolíkův v tak zvané reformaci katolické.«

Obnova náboženství katolického byla tedy dle Bílka »na zahubení národa českého« a byla »kletým dílem zatemňování atd.«

Tážeme se, dočetl-li Bílek známé dílo Denisovo až do konce? Denis katolíkem není, a proto jeho konečné úvahy (na str. 737—740) tím větší pozornosti zasluhují. Píše do slova: »Přes to přese všecko možná ještě tázati se, zda porážka na Bílé Hoře . . . nebyla k dobrému. Šlechta dala příliš zjevné a četné důkazy své lehkomyšlnosti a nevědomosti, úplného nedostatku politického ducha, aby mohlo se doufati v možný obrat její, a bez hrůzy nelze pomýšleti na možné vítězství její. Příklad Polska příliš jasně ukazuje, jaká by byla budoucnost Čech za vlády stavovské. Poroba vždy těžší, měšťanstvo na mizině a v nevážnosti, šlechta surová, útratná a úplatná, poklesnutí povah a strnulost duchů, bezvládní postavené na místě ústavy, občanská válka schválená a ustálená, země otevřená cizím pletichám, pokrok vlivu německého a osudným závěrem nepřátelský vpád a výboj. Taková byla bilance vlády polských velmožův, a páni čeští by byli nebývali ani osvícenější ani šťastnější.« O výsledku hnutí náboženského dosvědčuje takto: »Země česká prohlásila svobodu jak ve světě tak v církvi, zlomila na chvíli okovy feudální, vzbudila několik sekt nejdovážlivějších, jež kázaly osvobození socialní. A posledním výsledkem tohoto velkého úsilí demokratického bylo zřízení vlády oligarchické, kde několik set rodin, zvítězivších jak nad národem tak nad králem, v neobratných rukou svých spojovalo moc, kterou nedovedlo uchrániti ani před odvetou absolutismu.« O bytí a nebytí národa českého vyslovil se již výše na str. 583 v tato slova: »Národnost česká celkem udržela se pod Habsburky, kteří byli ochranou její proti Německu: zda rod falcký nebo saský byl by to mohl nebo jen chtěl? Aby opět Čechové ujali se jednou svého místa na přední stráži světa slovanského a přirozené úlohy své jako prostředníci mezi západem a východem, bylo především třeba, aby nebyli pohlceni jiným kmenem; přežili despotismus — zda byli by odolali bezvládní?«

O podstatném vlivu náboženství katolického na záchranu národa českého vydal již dříve svědectví Tomek¹⁾ těmito slovy: »Národ v celosti navrátil se k starému náboženství, povrchně sice z počátku, ale dosti brzy také upřímně a opravdově, a nabyt tím při vši jinak bídě, hmotné i duchovní, útěchy srdce a mravního posílení potřebného k novému budoucímu obživení.«

A tomuto dílu, kterým národ český zachráněn byl před záhubou neodvratnou, opovažuje se Bílek klnouti, klnouti také Tovařystvu Ježíšovu, jež s nasažením života svých členů k zachování národa mocně přispělo! Vyjádřiti city své nad takovou zuřivostí, k tomu věru již nestačí mluva lidská! A pak ještě v čele spisu osvědčuje, že píše »bez záští«!

Není zajisté mezi katolíky jediného, jenž by schvaloval prostředky násilné, jichžto při obnově katolické dosti často se použilo; ale neužila jich nikdy a nikde církev katolická, ani jesuité, nýbrž moc světská. Ale i tato přecho často byla k tomu donucena nebezpečnými vzpourami, které mezi nekatolíky povstávaly.

Panu Bílkovi zdálo se události následující tak líciti, jakoby všechny úřady, politické i vojenské, od císařského dvora počínajíc, byly bývaly pod velitelstvím jesuitským: všechno se dělo »prostřednictvím, přičiněním, k naléhání, dle návrhu, z ponuknutí, k radě, návodem, povzbuzením« jesuitův, ačkoliv určitých dokladů pro tato svoje tvrzení neuvádí!

O missiích jesuitských také podstatně jinak než Bílek soudí Rezek,²⁾ a to takto: »Zprávy o těchto missiích nám zachované vesměs svědčí, že nedělo se při nich nic násilného, nýbrž jen nadšením pro věc a mravním životem působeno na lid nekatolický, ne bez patrného výsledku, ovšem často jen okamžitého.«

Ve stati: »Nepatrný výsledek reformační činnosti jesuitů r. 1650 opět zahájené« tvrdí Bílek, že »povzbuzením jesuitův k naléhání generálního vikáře

¹⁾ Děje království českého 5. vyd. str. 299.

²⁾ Děje Čech a Moravy za Ferd. III. až do konce třicetileté války. V Praze 1890 str. 127.

Caramuele přikročilo se dle král. nařízení ze dne 3. června r. 1651 a podle král. instrukce, 25. října t. r. dané, opět co nejpřísněji k nekatolickým obyvatelům a poddaným uvězňováním atd.« P. Svoboda¹⁾ pana spisovatele pro toto tvrzení, jež již dříve ve spise »Reformace katolická« byl pronesl, přímo vyzval, aby udal, ze kterého pramene to vzal; zde se výrok opětuje zase bez udání pramene. Pravý opak toho, co tvrdí Bílek, tvrdí Rezek,²⁾ že totiž jesuité stáli »ve příčině boje proti kacířům na stanovisku docela jiném a opačném« nežli Caramuel z Lobkovic. Caramuel nebyl ani proti trestu smrti, ale jeho návrhy při dvoře císařském přijaty »ve formě mnohem mírnější, která více odpovídala návrhům jesuitů.« Budíž připomenuto, že Caramuel jesuitou nebyl, ačkoliv Bílek za jesuitu jej považuje.

Ve stati nadepsané »Poslední zuření jesuitů proti nekatolíkům« (str. 529—531) píše Bílek takto: »V Čechách však za vlády Josefa I., zvláště pak za jeho nástupce císaře Karla VI. obnoveno bylo ponuknutím a řízením jesuitů ukrutné pronásledování a trýznění nekatolíků, v němž se obzvláště fanaticismus jesuitský objevil. Dle ustanovení hrdelního zřízení Josefinského každý odpraven býti měl mečem, kdo by se opovážil kacířské učitele, kazatele a vyslance v domě svém přechovávatí atd.« Tvrzení Bílkovo, že pronásledování obnoveno bylo »ponuknutím a řízením jesuitů,« pravdě docela odporuje. Pravou příčinu udává Rezek, an praví: »Co se dělo pro katolicismus, nevycházelo z lásky k církvi, nýbrž z interessu státního.«

Za vlády císaře Karla VI. nastaly spory mezi vládou světskou a mezi vrchností duchovní, spory, ve kterých vláda sama doznala, že jedná dle vzoru francouzského krále Ludvíka XIV. Dle zásad protestantismu a jansenismu sestavili učenci gallikánští Petr Pithou, du Puys a j. články, které supremát papežův potlačují kněžstvem domácím, a kněžstvo domácí zase vládou

¹⁾ Rozbor knihy: Reformace katol. V Praze 1893 str. 22.

²⁾ Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha I. V Praze 1892. Str. 157—171.

státní; státem pak byl Ludvík XIV. sám. Dovolávali se řádů starobylých, ze kterých vybrali, co se jim líbilo, a nového přidali, co se hodilo. Z hlavního principu svého, že prý král jest ve věcech světských nezávislým na papeži, vyvozovali věci přemnohé; tak soudili a trestali haeretiky, svolávali synody biskupův a farářův, a papež neměl míti práva na úředníky královské vynáseti pokuty církevní. Tomu se opřeli biskupové a řehole, vyhlašující takoveto »svobody« spíše za služebnost, avšak vláda nepovolila. Takový systém se zalíbil mnohým svobodomyšlným učencům, ministrům a králům, a za vlády Karla VI. (1711—1740) jej zavedli v Rakousích, až svého vrcholu dostoupil za vlády císaře Josefa II. V Čechách tento systém narazil na chvály hodný odpor. Až dosud jednaly obě vlády, světská i duchovní, ve věcech náboženských v dobré shodě, a oběma to dobře sloužilo. Ale r. 1716 žádal soud appelační v Praze, aby při soudech o pravověrnosti těch, kteří z haerese byli obviněni, zasedal také komissar světský, ježto prý haerese také zákony zemskými jest zakázána, a tudíž prý v obor pravomoci soudů zemských náleží. Arcibiskup pražský Ferdinand z Khuenburgu se tomu opřel, svoluje jedině k tomu, že světský úřad smí zatknouti takového provinilce, ale souditi jej a vyšetřovati jeho pravou či nepravou víru že patří vrchnostem duchovním. Duchovní že o tom sami rozhodnou, a bude-li kdo vinným shledán, uloží mu duchovní soud pokutu církevní. Světské úřady, nedbajíce toho, zatýkaly, soudily a trestaly ty, kdož haeresi se byli provinili. Bez úspěchu obrátil se arcibiskup cestou české kanceláře až k císaři; nedostav ani odpovědi, poslal na počátku r. 1721 svého zpovědníka P. Větrovského S. J. k předsedovi appelačního soudu, hraběti z Kokořova, k oběma přísedícím Hochovi a Řeháčovi, který jim, když vyjednávání k žádoucímu konci nevedlo, oznámil ve jménu arcibiskupa, že svým vkládáním se do věcí duchovních upadli v exkommunikaci. Pánové ti stěžovali si císaři, a proto vypravil opatrný a neohrožený arcibiskup P. Větrovského do Vídně. Větrovský dlouho o té věci jednal s ministry. Vláda se zdála býti ochotna

vyhověti aspoň poněkud požadavkům arcibiskupovým, i žádala, aby buď úřad duchovní vyšetřoval haeretiky v přítomnosti světského komisara, nebo aby protokoly soudu církevního byly sdělovány úřadu světskému. P. Větrovský namítal, že posavad s haeretiky jednalo se mírně, a že tudíž provinilci upřímně k pochybení svému se přiznávali, čehož by v přítomnosti komisara světského, bojíce se přísného trestu, neučinili; protokoly pak sdělovati že by bylo porušením důvěry. Avšak český kancléř hr. Schlick, svého povolání voják a polní maršálek, odbyl P. Větrovského a odkázal na příklad francouzského krále Ludvíka XIV., jenž prý také odňal kněžím vyšetřování a trestání haetikův a přikázal je parlamentům; tudíž prý to u nás také tak býti má. P. Větrovský vyjednával ve Vídni po několik měsíců, předkládaje pádne důvody své, až i pohrozil, že si osobně u Jeho Veličenstva císaře bude stěžovati. Ale úřadové, věduce, že jsou pojištěni, toho nedbali; Větrovský obdržel sice audienci u císaře, ale jen kratičkou a nic platnou. Vláda vydala rozhodnutí, tak zvanou »pragmatiku«. Arcibiskup se znovu opřel, avšak obdržel od císaře ostrý dopis, že při pragmatice zůstane, ať se arcibiskup neodvází jeho královské vůli se opřiti, sic jinak že se najde prostředků, by se královské rozkazy splnily. Darma pracoval arcibiskup; královské místodržitelství v Čechách nemeškalo vydati patentem ze dne 29. ledna 1726 své paragrafy a tresty na kacíře: kdo se ponejprv proviní výkonem kacířským, bude královským apellačním soudem trestán obecnou prací na jeden rok, kdo po druhé, na dva neb na tři roky, nenapraví-li se, bude ze země vypovězen. Kdo se v té obecné práci napraví a k náboženství katolickému vrátí, má býti propuštěn; avšak kdyby opět padl, je-li muž, bude poslán na galeje, je-li žena, bude vymrskána a na věčné časy vypovězena. Predikanté a svůdcové budou na hrdle trestáni, kdo podlouzně přiveze kacířské knihy do země, mečem má odpraven býti. Tyto zákony vydala vláda světská přes všeliký odpor vrchnosti duchovní. Císař Karel VI. nechtěl protestantů v zemích svých trpěti, ale také nechtěl, by se mu duchovní vrchnost

do toho vkládala. Lidé, kacírstvem provinili, přicházeli do žalářů, neb na veřejné práce, ženy byly mrskány, dle toho, jak úředník uznal. Pan Bílek o takovém mrskání, věznění atd. povídá, ale neříká, že se tak dělo dle vzoru Ludvíka XIV. ve »svobodách gallikanských«. Kněží tomu neubránili.

O jesuitovi P. Firmovi vypravuje Bílek, že prý »šlapal nekatolíkům na bosé nohy svými botami, do nichž si zúmyslně dal zarazit ostré hřebíky, tahal je za uši a za vlasy tak dlouho a tak silně, až se přiznali, kde (nekatolické) knihy uschovali.« V této věci souhlasíme úplně s p. Bílkem, odsuzující rozhodně takové surovosti — ovšem zakládá-li se na pravdě zpráva jeho. Ale p. Bílek neudává pramene, ze kterého ji čerpal. Zatím tedy na slovo věřiti tomu, co nám vypravuje, není nikterak naší povinností.¹⁾

Na str. 136 své knihy »Reformace katolická« píše Bílek: »O nepatrném zdaru reformace katolické v kraji boleslavském svědčí zpráva dra. Taebnera; tato zpráva arcibiskupovi pražskému zasláná a v pamětní knize farní vsi Svěbořic (Schwabitz) zapsaná zní takto: „Ukončivše reformaci náboženství na panství Jablonském (Gabel), kde kommisar hrabě z Kolovrat obyvatele mocí vojenskou, bitím a vězením k víře katolické v měsíci únoru přivedl a knihy evangelické veřejně v městě Jabloném spáliti dal, odebrali jsme se dne 22. února 1628 na statek Mimoňský.« Ale pamětní kniha Svěbořická praví jen tolik: »Nachdem wir die Glaubensreformation auf der Herrschaft Gabel vollendet, haben wir uns auf Niems gewendet.« Podávši pak zprávy o Mimoni (Niems), končí slovy: »Die Reformation ist leicht und glückselig vollendet worden«. Missionář P. Pavel Stephanides S. J., jenž se missie té účastnil, podává o ní tuto zprávu: »Když císař Ferdinand II. vydal svůj patent o reformaci (31. července 1627), ustanoven jest od Jeho Milosti císařské za kommisara v kraji litoměřickém a boleslavském Zdeněk hr. Kolovrat, a jemu přidán Bohumír rytíř Hirsch, oba horliví katolíci. Po vůli

¹⁾ Prof. dr. J. Hodr, l. c.

císaře pána a Jeho Em. kardinála Harracha měli jíti dva missionářové z Tovaryšstva Ježíšova, i jsou posláni P. Pavel Stephanides a P. Jan Spanberger. K svátku obrácení sv. Pavla učiněn začátek, a shledáno za dobré začít v pohoří na hranicích k Míšni a k Lužici, na takových panstvích, kde lid posavad největší vzdor byl jevil. Žádné vojsko nebylo na pomoc přibráno (»nulla vis militaris fuit adhibita«), nýbrž pp. komisarové, přišedše na místo, svolali obce, přečetli císařský rozkaz a představili ve jménu císaře a z nařízení arcibiskupa missionáře, kteří tu pravdám sv. náboženství vyučovati budou. Potom se oba pp. komisarové odebrali na panství jiné, aby obci nedělali zbytečných útrat na výživu své osoby, čeledi a koní, ohlašující, že by ihned přišli, jakmile by jich missionáři povolali. Taková šetrnost jim nemalé přízně všeho lidu získala.« A to že jest násilí? ¹⁾ A jak se věc má s oním »bitím a vězením«, o nichž Bílek se zmiňuje? Současné svědectví duchovního kommisara dra. Teubnera stkvěle obvinění to vyvrací. Píšeť dr. Teubner arcibiskupu pražskému, kardinálu Harrachovi, o své missii v Grafenšteině: »Hrozně jsme tu od predikantů rozkřičeni, tak že lid před námi utíká. Nalhali o nás, že jsme kleštěmi otvírali ústa k sv. přijímání a cpali do nich sv. hostii, že prý holemi, železem, pouty, žalářem, smrtí a vyhrožováním k církvi katolické nutíme; což však od lživých křivověrců vyhláno jest. Způsobem co nejlaskavějším jsme s každým jednali a v takové dobrotě o pravdě víry je usvědčili a k ní přivedli, že nám, když jsme odcházeli, podobně jako v Jabloni a Mimoni ve vsi poníženosti za takový způsob missie děkovali.« ²⁾

O činnosti missionářů jesuitských ve druhé polovici XVII. století píše dr. A. Podlaha takto: »Činnost těchto missionářů bývá posuzována často velmi nepříznivě: říká a píše se o nich, že s lidem zacházeli

¹⁾ J. Svoboda v časop. »Vlast« VI. (1889—90), str. 241 až 242.

²⁾ Svoboda, l. c., str. 261.

velmi nelaskavě, a že nekonali nic jiného, než že kázali, lid ke zpovědi velikonoční nutili, jemu knihy odnámati a pálili. Celkem prý zůstávala snaha jejich marnou, roztríšťujíc se prý o houževnatost lidu, s nížto lpěl na víře lutheranské a na vyznání bratří českých. Ale z autentických zpráv, které o činnosti jejich se zachovaly, jde na jevo, že vysoce důležitého úkolu svého dobře si byli vědomi, a že svědomitě jej plnili. Kněze missionáře čekala krušná práce. Přišed do vykázaného sobě rozlehlého kraje, musil, žádného pohodlí nepožívaje, po městech a vesnicích choditi, vyučovati, kázati a svátostmi přísluhovati. Lid na mnohých místech byl sice z počátku k nim nedůvěřiv, ba prchal před nimi do lesův a skrýší; vida však, jak vlídně kněz missionář sobě počíná, znenáhla se vracel a dychtivě naslouchal slovům jeho. Nedůvěru a nenávisť proti missionářům a kněžstvu katolickému vůbec rozsévati a rozněcovali praedikanti, většinou emigranti čeští, kteří tajně do země přicházejíce a bludy svoje mezi lidem rozsévajíce, velikými byli škůdci vlasti své: nepřejíce sobě, by sjednocena konečně ve víře katolické nabyta bývalé síly a slávy, rozjitřovali staré rány dosud nezhojené. Tajná jejich činnost připravovala missionářům v mnohých krajích veliké nesnáze. Úžasná byla nevědomost obecného lidu tehdejšího ve věcech náboženských, jenž chápal se tím ochotněji bludův od praedikantů rozsěvaných a různých pověr. Poučování lidu tudíž missionáři vesměs pokládali za přední svůj úkol, i dosahovali v tom směru značných úspěchův. Poučovali dospělé i dítky všude, kdekoli se k tomu udála příležitost: v kostele, v domech soukromých, ve školách, na návsi i v polích pod širým nebem. K lidu měli se vesměs laskavě, i získávali si z pravidla jeho lásky. Snažili se býti zanedbanému lidu vším, pečujíce o veškerý jeho potřeby duševní a nezřídka i tělesné. Navštěvovali chudé, jež potěšovali nejen vlídným slovem, nýbrž i almužnou, vcházeli do vězení a žalářův a občerstvovali vězně netoliko duchovní potěchou, nýbrž nezřídka se postarali o polehčení nebo i o úplné prominutí jejich trestu. Nikdy neopomenuli podati stíž-

nost proti pánům, jestliže tito nelidsky utiskovali svoje poddané, nebo jestliže nestarali se patřičně o duševní jejich potřeby. Missionáři, nečekajíce odměny časné a hotovi jsouce k jakýmkoliv obětem, cele se zasvěcovali vznešenému povolání svému: v tom pak spočíval jejich úspěch i zásluha.«¹⁾

¹⁾ »Z dějin katolických misii v Čechách r. 1670—1700« ve Sborníku hist. kroužku seš. 4 (1895), str. 104—105.

V řadě žalobců jde za Wolfem tomuto úplně rovnocenný dějepis rytíř Lang.¹⁾ Týž tvrdí ve svých »Dějínách jesuitů v Bavorsku«:²⁾ »Ostatně byla moc představeného tak veliká, že mohl i svým poddaným

mortale in virtute oboedientiae, quando id multum conveniat ad universale bonum. — V druhém »zcela opraveném a rozmnoženém vydání« (Lipsko 1803) praví Wolf: »Konstituce (řádové) praví výslovně, že představený může mocí poslušnosti přiměti své podřízené i k páchání těžkých hříchův« (III. 360).

¹⁾ Lang nezískal si pověsti historika svědomitého, a také jeho »Paměti« neukazují nám ho jako charakter čistý a poctivý. Muncker soudí o něm ve »Všeob. německé biografii« (XVII. 613) takto: »Spisovatel tento sděluje skoro o všech mužích, s nimiž obcoval, většinou jen věci špatné a nedůstojné. Jeho »Pamětem« nedostává se půvabu pravdy...; i charaktery, jichž památku uchovaly dějiny mnohem čistší, jsou u něho pokáleny ohyznými skvrnami... Lang psal svou biografii ve službách samolásky: aby sebe a své často dvojaké jednání ospravedlnil nebo omluvil, znetvořoval obraz jak poměrů, tak osob.« Ještě příkřeji odsoudil povahu, činnost a »Paměti« Langovy Heigel ve svých přednáškách »Aus drei Jahrhunderten« (Vídeň 1881) str. 214—233. Mezi jiným ukazuje Heigel, že Lang nedbal první a hlavní povinnosti archivářovy. Jako přednosta říšského archivu řídil totiž Lang vydání publikace »Regesta Boica«, výtahy to z nejstarších listin v bavorských archivech chovaných. Výtahy ty, jež kromě podstatného obsahu listin obsahovaly též jména svědků, psány byly od archiválních úředníků na zvláštních listech. Lang předsevzal korektury, jež se mu pro tisk zdály žádoucími. Na původních conceptech lze přesně stopovati, že Lang, kdykoli mezi svědky uvedeni jsou předkové některého, jemu nemilého rodu šlechtického, vlastnoručně jména ta přeškrtnl, takže v tisku jich dbáno nebylo a že byla pro dějiny dotyčné rodiny ztracena, — malý to příklad, jenž charakterisuje vhodně malicherné smýšlení přísného Mina« (str. 230). Již roku 1815 dokazovali V. z Pallhausenů a Šeb. Günther Langovi oprávněnost výtky, že listiny zhusta padělal a zkomolil. Viz: »Der Jesuitenfeind« (Frankfurt 1817) str. 68, 79.

²⁾ »Geschichte der Jesuiten in Bayern« (Norimberg 1819). Nepravdy a padělků těchto »Dějin«, jež z rozkazu ministra Montgelase (Předmluva, str. IV.) napsány byly, dokázány jsou ve spise bývalého sekretáře říšského archivu v Mnichově, Wittmanna: »Die Jesuiten und der Ritter H. von Lang« (Augšpurk 1845). Wittmann praví: »Přihlížíme-li k těmto faktům, lze velice pochybovati o tom, že kdy nějaký nepřítel jesuitů pronesl proti nim nestoudnější lži než Lang... i citáty z tištěných spisů zkomolil« (str. 42—44). Lang sám chválí v předmluvě svou »největší věrnost a velikou nestrannost«, a ve svých »Pamětech« (II. 216) praví, že Montgelas velebil jeho »zvláštní nestrannost a obezřelost.«

19. Závaznost ke hříchu.

1. Dějiny bajky. — V řeči, kterou parlamentní advokát Antonín Arnauld dne 12. července 1594 proti jesuitům proslovil, nalézá se mezi jinými hrůznými obviněními také to, že prý jesuité, kteří mají ve svém představeném spatřovati přítomna samého Krista Ježíše, i tehdy musejí poslechnouti, když by jim vražda byla nařízena. »Kdyby Ježíš Kristus vraždu přikázal, musila prý by se vykonati. Tedy kdyby jejich španělský generál nařídil, aby krále francouzského zavraždili nebo zavražditi dali, musili prý by jesuité poslechnouti.«¹⁾

Všeobecné obvinění, že poslušnost může zavazovati jesuity ku všem těžkým hříchům a ku všelikému zločinu, je poměrně novějšího data. Poprvé zajisté výtku tuto činí Petr Filip Wolf ve svých »Dějínách jesuitův«. Týž označuje to jako »zcela zvláštní zjev v ústavě tohoto řádu, že z poslušnosti k představeným i smrtelné hříchy, jež jsou dle dogmatického učení církve nejtěžší urážkou Boha, mohou býti páchány, vyžaduje-li toho všeobecný prospěch.«²⁾

¹⁾ Philippica Ant. Arnauldi... nomine universitatis Parisiensis actricis in Iesuitas Reos XII et XIII Iulii 1594 (s. l. 1594), p. 14. Gretser (Opp. XI, 209 sq.) k tomu odpověděl, představený že není Bohem, a že dlužno mu poslušnost odepřiti, kdyby nařizoval něco, co by čelilo proti přikázáním Božím (srv. XI, 464 s.).

²⁾ Allgem. Geschichte der Jesuiten (Lissabon, Pombal et Comp., 1792), III. 348, pozn. Superiores possunt obligare ad peccatum

ve jménu Pána našeho Ježíše Krista poručiti, by těžkého hříchu se dopustili, jakmile se tím mohlo dosíci účelu všeobecně dobrého.«¹⁾

Görres soudil o tomto objevu Langově svým drastickým způsobem takto:

»Nejstkvoznějšího objevu dodělal se pan badatel, odhaliv, že má generál moc, dáti rád, když by se mu toho zachtělo, čertu beze všeho na pospasy tím, že by každému členu takový maličký smrtelný hříšek jeden po druhém nařídil. Kdyby byl měl vynálezce nějakou zkušenost v historickém badání, pak již sám snadný způsob, jak se tohoto objevu domakal, byl by ho učinil nedůvěřivým a on by byl ještě jednou bedlivěji věc zkoumal. Kdyby byl měl onen historický takt, jež jsme mu právě upřeli, pak by byl takt ten ihned v něm povstal proti domněnce, že náboženská společnost, z nábožných mužů k většímu rozšiřování slávy Boží utvořená, uzavírá zároveň ve zvláštní klauzuli také zvláštní úmluvu s ďáblem a před očima celého světa staví mu kapličku hned za oltářem.«²⁾

Tutéž těžkou obžalobu proti jesuitům opakoval pak též Ranke v prvním vydání svých Dějin papežů (Geschichte der Päpste), dále Jordan v rozmnoženém vydání svého článku »Jesuité« v Rotteck-Welckerově Staatslexikonu, a mnozí jiní méně význační spisovatelé protestantští.

Jacobi soudí, že dlužno vyznati, že se tu »s objetností nejopovázlivější jedná o otázce, jež patří mezi nejvážnější.«³⁾

Weicker jedná o této otázce ve zvláštním odstavci a dospívá k tomuto závěru: »Povinnost poslušnosti k představeným, a to až ke spáchání hříchu, není sice obsažena ve znění jednoho místa, ovšem však v souhlasném obsahu mnohých míst jesuitských zákonů řádových.«⁴⁾

¹⁾ Lang, Geschichte, str. 70. v. Görres, Polit. Schriften, V. 222 n.

²⁾ v. Görres, Polit. Schriften, V. 222 n.

³⁾ Die Jesuiten (Halle 1862), str. 17.

⁴⁾ Das Schulwesen der Jesuiten nach den Ordensgesetzen (Halle 1863) str. 288.

Na jiném místě přijímá Weicker za svá slova Wagenmannova, jimiž týž ve své veliké »Encyclopädie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesens«¹⁾ tytéž početilosti tvrdí: »Jelikož jesuita nebo žák jesuitský jenom tehdy poslušnost odepřiti smí, když rozkaz představeného hřích zřejmě od něho žádá, jelikož však se na něho nijak nesluší, aby rozkaz představeného jakkoliv zkoumal, nýbrž povinností jeho jest, aby prost vůle, jako mrtvola' poslušen byl, není tu jiného důsledku leč ten, že i v tom případě, když mu představený hřích podkládá, nemá jiné volby leč poslechnouti, by se nedopustil smrtelného hříchu neposlušnosti svých představených.«

Velice bije do očí, že i spravedlnostní výbor německé rady spolkové vznesl na jesuity totéž hrozné obvinění. Slavný tento výbor připouští sice ve své zprávě o charakteristických zvláštlostech jesuitů, »že poslušnost nezavazuje k peccatum manifestum, jakož se dříve arci následkem nepochopeného výkladu jistého dvojsmyslně(?) stylisovaného místa řádových stanov soudilo.« »Avšak obmezení tomuto (výhradě této) nelze« prý »přikládati veliké váhy,« a to 1. pro »učení o probabilitě«, od jesuitské morálky »vytvořené, jež i proti svědomí jednati opravňuje,« »jenom jsou-li pro to jakés takés důvody«; 2. pro »theorii o řízení úmyslu«; 3. pro »reservatio mentalis«; 4. pro »vzdání se vůle a úplné zapření vlastního poznání a úsudku, jež od každého člena se požaduje«; 5. proto, že člen řádu jest povinen »spatřovati v představeném zástupce Božího, z čehož následuje, že představený a jeho předpisy již předem mají charakter neomylnosti.«

Z těchto důvodů dle soudu spravedlnostního výboru »ruší se úplně požadavkem slepé poslušnosti a vzdání se vlastního úsudku předpoklad, za jehož existování zmíněné obmezení hříchu v rozhodnutí jednajícího vůbec k rozhodné působnosti dospěti mohlo.«²⁾

¹⁾ Od K. A. Schmid a, III. sv. str. 781. Tytéž početilosti otiskuje Schmid beze změny i v druhém, opraveném vydání z roku 1880 (IV. 838).

²⁾ V úřední »Magdeburger Zeitung« 1873, č. 218. Srovnej »Germania« 1873, č. 109.

Jenom mimochodem budiž tuto proti tomu podotčeno: 1. že učení jesuitů, jako učení všech církevních spisovatelů, zakazuje, jednati proti svědomí; tak ku př. Gury praví: »Vše, co není podle svědomí, jest hřích«;¹⁾ 2. že dle učení jesuitů žádná intentio čili řízení úmyslu nemůže vědomé překročení zákona, t. j. hřích, učiniti dovoleným;²⁾ 3. že reservatio mentalis, t. j. zatajení pravdy z důležitých příčin při neoprávněných otázkách (ku př. proti úřednímu tajemství) užitím slov víceznačných zde, při poslušnosti, v úvahu vůbec nepřichází; 4. že vzdání se vlastní vůle a zapření vlastního úsudku má samozřejmou a výslovnou podmínku: »ve všech věcech, v nichž člověk (představený) neporoučí nic proti zákonu Božímu«;³⁾ 5. že představený a jeho předpisy právě tak neomylnosti nemají, jako jí nemá vrchnost pohanská, o níž praví sv. Ignác ve svém tak velice tupeném listě o ctnosti poslušnosti: »Je to příkaz apoštolův, abychom poslouchali vrchnosti, i světské a pohanské, jako Krista Pána, od něhož všeliká řádná moc pochází.«⁴⁾

Způsobem ještě bezpodstatnějším pronesl brzy po té tuto těžkou obžalobu hessenský ministr Starck. Když byl r. 1873 hessenský jezuitský kněz P. Michael Zöller ze svého rodného města Seligenstadtu vypořázen, stěžoval si otec tohoto jesuity s mnohými svými spoluobčany u stavů zemských do vypovězení kněze toho. Na to byla dána zpravodaji o této stíž-

¹⁾ Theologia moralis n. 36. sq. Podobně Busenbaum, Medulla theologiae moralis (ed. Coloniae 1716) lib. I., tr. I., c. 1 (p. 2): Quod non est secundum conscientiam, peccatum est, ut dicitur ad Rom. 14. Laymann, Theologia moralis (ed. Bambergae 1669), lib. I. tr. I., c. 4. (p. 3): Peccat homo nisi conscientiam recte praecipientem vel prohibentem in operando sequatur.

²⁾ Laymann, l. c., tr. II. c. 9. (p. 27.): Circumstantia finis boni nihil confert actui ex obiecto malo, sed relinquit simpliciter et undequaque malum. Ea quae constat esse peccata, nullo bonae causae obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt: jednání o sobě špatné nemůže žádným úmyslem a žádným účelem státi se dobrým, nýbrž zůstává špatným a vždy nutno se ho varovati.

³⁾ Epistola s. Ignatii de virtute obedientiae n. 16.

⁴⁾ Epistola n. 4. Instit. S. J. II. (Romae 1870) 28.

nosti ministeriální odpověď, jež byla spolu s jeho zprávou sdělena hessenské komoře. V tomto ministeriálním listě vytýká se stěžovatelům, že »jsou jim instituce tohoto řádu úplně neznámy«, ku př. že »mu (jesuitovi) může představený i dle řádových zákonů jménem Kristovým naříditi, by se dopustil smrtelného nebo lehkého hřichu.«¹⁾ Dopis byl podepsán správcem ministerstva vnitř, sv. pánem Starckem, a byl následkem stížnosti biskupa mohučského z 1. prosince 1873 v č. 350 úředních darmstadtských novin z 18. prosince 1873 hájen. Obrana končí se slovy: »Po tom všem nebude se moci vláde ani činiti výtky proto, že, majíc povahu Societatis Iesu krátce charakterisovati, zmínila se též o tom, že představený řádový může jesuitovi i naříditi, by hřichu se dopustil, aniž se bude moci od ní právem žádati, aby toto tvrzení jako nesprávné odvolala.« Přes to, že tato »nesprávnost« v dalším obšírném listě Kettelerově z 28. prosince 1873 evidentně byla dokázána, setrval ministr Starck při svém bludu a odepřel listu biskupovu uveřejnění v úředních novinách. Proto uveřejnil biskup Ketteler celou věci té se týkající korespondenci ve spise: »Může-li býti jesuita od svého představeného zavázán ke hřichu?«²⁾ Málo kdy byla zajisté absurdnost závaznosti ke hřichu tak všestranně a pádně prokázána, jako se to stalo v onom biskupském listě z 28. prosince 1873, ve spise tomto uveřejněném (str. 24—40).

Vyskytnou-li se přes to i v nejnovější době někteří spisovatelé, kteří více nebo méně určitě jesuitům příkaz hřichu za vinu kladou, dá se to vysvětliti jenom velice nízkou úrovní vědecké kritiky.

Beyschlag píše: »Toto místo (závaznost ke hřichu) vykládají někteří ve smyslu nevinném, a časem, když poslušnost se nakazuje, činí se výhrada: »nejedná-li se o zřejmý hřích«. Jenom že nelze pochopiti, jak může rozkaz představeného obsahovati zřejmý hřích pro

¹⁾ Úřední zpráva hessenských sněmovních jednání, příloha č. 229 ke 42. protokollu z 3. listopadu 1873.

²⁾ Kann ein Jesuit von seinem Obern zu einer Sünde verpflichtet werden? Mohuč 1874.

toho, jenž zásadně vlastního úsudku se vzdal a se zavázal, za správné pokládati vše, co mu představený praví.«¹⁾

Přece však není tak těžko to pochopiti, jenom chce-li se pochopiti to, že zásadní zřeknutí se vlastního úsudku jest nemravné a že žádný jezuita nic takového nečiní.

Martin Philippon píše ve svých dějinách »Západní Evropy za doby Filipa II.«: »Toto obmezení poslušnosti podmínkou: kde hřích se nespátřuje, jest jen pouhé pokrytectví. Neboť konstituce (VII. 5.) předpisují výslovně, že papeže nutno poslouchati beze všeho obmezení, a to i bez obmezení hříchů; a podobně že je tu povinnost, dopustiti se smrtelného nebo lehčího hříchů, když jej představený ve jménu Pána našeho Ježíše Krista nebo odvolává se k poslušnosti nakáže: což může se státi pro věci nebo osoby, pro něž se to má za užitečné ku prospěchu jednotlivce nebo k dobru obecnému.« — Tak ospravedlňují se úplně konstitucemi Loyolovými i nejhroší obvinění nepřátel řádu jezuitského. Pod touto tak nesmírně roztažitelnou záminkou nějakého prospěchu může představený nakázati jezuitovi nejhroznější zločin, a ten musí jej, z poslušnosti, spáchat. A toto hanebné zřízení odůvodňuje se těmito cynicky pokryteckými slovy: »aby se dosáhlo větší slávy a chvály u Krista, pána a stvořitele našeho!«²⁾

Místo, jež Philippon s uvozovacími znaménky, s přesným udáním pramene a proloženým písmem uvádí, v konstitucích se vůbec nenalézá, a 5. hlava nebo kniha části 7. (VII. 5), jak Philippon cituje, vůbec neexistuje. Výrazy: »hanebný, cynický, pokrytecký« padají tudíž zpět na tohoto, padělaných citátů užívajícího dějepisce.³⁾

¹⁾ Gehören die Jesuiten ins Deutsche Reich? (Berlín 1891) str. 13.

²⁾ Westeuropa im Zeitalter von Philipp II. (Berlín 1882), str. 62.

³⁾ I jinak užívá Philippon falešných citátů, jako ku př. když na str. 42 píše: »Jesuitští dějepisci sami vypravují, že se

Takovéto zřestěnosti obsaženy jsou ve veliké, pěkně illustrované sbírce Onckenově »Allgemeine Geschichte und Einzeldarstellungen«. K této sbírce patří jak Philipponova »Westeuropa«, tak Gustava Droysena »Geschichte der Gegenreformation«, kdež tento autor r. 1893 tvrdí: »Vůči rozkazům těchto autoritativních instancí není, nedbá se nijak přikázání rozumu a mravnosti, nedbá se hlasu svědomí; a to ani tam, kde se přikazuje něco hříšného. Hřích není již proviněním proti zákonu mravnosti, nýbrž proviněním proti rozkazům představeného.«¹⁾

R. 1896 přinesl liberálně-protestantský náboženský týdeník »Christliche Welt« (č. 8. z 20. února) »důkaz« závaznosti ke hříchů s tím závěrem, že »nikoliv vypovězení jich (jesuitů) z území říšského, nýbrž připuštění jich bylo by porušením obecného práva.« Na důkaz toho odvolával se tento list mezi jiným na Ludvíka Häussera, jenž prý ve svém spise »Zeitalter der Reformation« píše: Pravidlo jezuitů »zná jenom jednu výjimku, ale i ta má obmezení: praví se výslovně, že nemůže býti závaznosti ad peccatum mortale vel veniale, tedy ke hříšným činům nejvyššího nebo nižšího stupně, leda že je představený ve jménu Ježíše Krista vel in virtute oboedientiae přikáže, roztažitelná to věta, již zajisté bylo možno vyjádřiti heslem: »Účel posvěcuje prostředky!«

Toto obvinění zdá se býti listu »Christliche Welt« ještě »poněkud chabě Häusserem vyjádřeno... V pravdě jest to nesmyslné, aby měl člověk moc, žádati ve jménu Ježíšově hříšné jednání.« Zcela správně, jenom že tento nesmysl nebyl nikdy pronesen od jezuitů, nýbrž přes veškeré protesty metala jej protestantská nekritičnost opět a opět na hlavy jezuitův. Sám »evan-

několik dam dávalo týdně od otců Tovaryšstva k velikému pohoršení lidu mrskati. Na doklad toho cituje se Imago primi saeculi p. 736. Tam však čte se pravý opak toho: že je to hanebné obviňování, jež od zlomyslných lidí se rozšiřuje, ale jehož bezdůvodnost veřejným ediktem byla prokázána.

¹⁾ Geschichte der Gegenreformation (Berlín 1893) str. 153 n. Srv. str. 156.

gelický svaz« vyznal o tom v tak zvaném »Vyvrácení Duhrových bajek o jesuitech« (»Widerlegung der Duhrschen Jesuitenfabeln« — »Anti-Duhr« str. 13), jak následuje: »Č. 10. Závaznost ke hříchu je thema velice otřepané. Již dávno a opětovně bylo dokázáno, že obligare ad peccatum in regulis řádu jesuitského neznamena zavazovati ke hříchu, nýbrž zavazovati pod hříchem.«

2. Vyvrácení. — Že se »závaznost ke hříchu« skutečně udržeti nedá, budiž dokázáno důvody vnitřními i vnějšími. Hlavní místo, o něž se Lang a jeho nástupcové opírali, je ze souvislosti (z kontextu) vytržená věta v 5. hlavě šesté části konstitucí.¹⁾

Tato hlava, jež má nadpis: »Konstituce nezavazují pod hříchem,« klade v předvěti Langem vynechaném důraz na to, že přesné zachování řádových statut je sice přáním Tovaryšstva, avšak toto tak důležité zachování pravidel nemá být s druhé strany nijak příčinou znepokojování svědomí a nepotřebných obav, že by se přestoupením regulí mohl spáchat hřích, proto — tak počíná ono zneužitě dověti —

¹⁾ Const. pars VI., c. 5. V souvislosti zní toto místo takto: »Quod constitutiones peccati obligationem non inducunt. Caput V. Cum exoptet Societas universas suas Constitutiones, Declarationes, ac vivendi ordinem, omnino iuxta nostrum Institutum, nihil ulla in re declinando observari; optet etiam nihilominus suos omnes securos esse, vel certe adjuvari, ne in laqueum ullius peccati, quod ex vi Constitutionum huiusmodi aut ordinationum proveniat, incidant; visum est nobis in Domino, excepto expresso Voto, quo Societas Summo Pontifici, pro tempore existenti, tenetur, ac tribus aliis essentialibus Paupertatis, Castitatis et Oboedientiae, nullas Constitutiones, Declarationes, vel ordinem ullum vivendi, posse obligationem ad peccatum mortale vel veniale inducere; nisi Superior ea in nomine Domini Nostri Iesu Christi vel in virtute oboedientiae iuberet: quod in rebus, vel personis illis, in quibus, iudicabitur, quod ad particulare uniuscuiusque, vel ad universale bonum multum conveniet, fieri poterit: et loco timoris offensae, succedat amor et desiderium omnis perfectionis; et ut maior gloria et laus Christi Creatoris ac Domini Nostri sequatur.« Lang předvěti a poslední dověti vynechal; jako samostatnou větu uvádí zkomoleně slova: »Visum est (sic) exceptis votorum obligationibus (sic) nullam constitutionem (sic) vel ordinem ullum vivendi, posse obligationem ad peccatum atd. az fieri poterit.«

»jsme ustanovili v Pánu, že žádná konstituce, deklarace aniž žádný řád způsob život určující sám o sobě nezavazuje pod hříchem.« Obsah pravidel řádových může představený jenom tehdy pod hříchem nakázati, když takovýto rozkaz jeví se být pro zvláštní dobro jednotlivce nebo celku žádoucím. Pohnutkou věrnosti při zachování regule nemá být bázeň, že přestoupením jejím hříchu možno se dopustiti, nýbrž láska a touha po všestranné dokonalosti.

Jak vidno, je smysl v souvislosti zcela jasný, ale jelikož z celého souvětí vytržen byl jenom kus, bylo možno nepochopení u těch, kdož mají jesuity za schopny všelikého darebáctví, zejména když rčení »obligatio ad peccatum« bylo zcela nesprávně přeloženo.

Dříve však, než si blíže rčení tohoto povšimneme, uvedeme tuto přírovnání, jehož jistý novější spisovatel užil, aby věc tu učinil ještě pochopitelnější. »Dejme tomu« — tak píše — »že by v přísaze poddaných nebo státních služebníků byly všechny povinnosti občana a úředníka jednotlivě přesně vytčeny, s dodatkem: Přejeme si sice, aby tyto povinnosti ode všech věrně a přesně plněny byly; ale poněvadž chceme zároveň předejiti úzkostlivostem a pochybnostem svědomí a přejeme si, aby naši poddaní a zřízcenci ne tak z bázně, jako spíše ze svobodné, ryzí lásky nás poslouchali a nám sloužili, prohlašujeme výslovně, že jenom ti, kdož velezrady a zemězrady se dopustí, spiknutí proti naší osobě a proti členům našeho domu se účastní, ústavu v podstatných kusech porušiti a stávající státní a vládní formu násilně zvrátiti chtějí, dopouštějí se hříchu a zasluhují těžkého trestu; co se týče všech ostatních předpisů, je každý občan a úředník jenom tehdy k jich zachování pod hříchem a trestem zavázán, když jeho nejbližší představený nebo naše ministerstvo to napřed výslovně byli prohlásili a zachování jich mocí poslušnosti pod trestem bylo zvlášť za povinnost uloženo, — myslíme si takového vysvětlení občanské a úřední přísahy: jak by všechen svět oplýval velebením svobodomyšlnosti vladaře, jenž

by je byl vydal! Nuže, konstituce jesuitů neobsahují nic víc a nic méně nežli to.«¹⁾

Přecházejíce k podrobnostem, tažme se nejdříve: Co znamená obligatio ad peccatum? V klassické latině rčení: obligare ad aliquid — zavazovati k něčemu, ani se nevyskytuje. Dle analogie jiných správně latinských rčení možno výrazu tomu rozuměti jako »zavazovati pod hříchem« ve smyslu »až ke hříchu«. Předložka ad neznamená zde, podobně jako v některých jiných klassických rčení,²⁾ předmět, nýbrž sesílení, stupeň závaznosti. Celé toto rčení jest právě tak jako v češtině (a němčině) elliptické; až ke hříchu, pod hříchem zavázati (bis zur Sünde, unter Sünde verpflichtet) zní vlastně »až k dopuštění se hříchu«, »pod trestem »hříchu« (»bis zum Begehen«, »unter Strafe einer Sünde«).³⁾ V tomto významu vyskytuje se toto rčení opět a opět u humanisty Erasma, ku př. praecepta Dei obligant ad poenam gehennae — »příkázání Boží zavazují nás pod trestem pekla.«⁴⁾ Ale i kdyby nemělo rčení to pražádné obdoby s klassickou latinou, musili bychom je přece bráti ve významu, jaký ve středověké latině zevšeobecněl. Kdyby někdo některé technické výrazy středověkých kronikářů chtěl místo

¹⁾ Riffel, Die Aufhebung des Jesuitenordens (III. vydání, Mohuč 1855), str. XLIX. Na svobodomyšlnost tuto označenou nemohou arcí činiti nároků ti, kdož jedním dechem řádu jesuitskému výtku čini, jakoby jesuitští představení mohli své poddané zavazovati ke hříchu, a pak státní moci přiznávají právo a povinnost, by mohla své poddané ke hříchu nutiti, i když nikoliv jednotlivci, nýbrž millionové nemohou zachovávaní právu se přičícího zákona státního se svým svědomím v soulad uvésti a musí si proto zachovávaní jeho pokládati za hřích. Na všechnen způsob jde státní a zejména vojenská poslušnost mnohem dále než poslušnost jesuitů. »Neoprávněně dané nařízení musí býti od poddaného vykonáno mocí bezpodmínečné poslušnosti,« praví se ku př. v instrukci kadetní školy, kterou »Germania« (v květnu 1873) uveřejňuje. Při skládání přísahy dne 21. února r. 1896 bylo rekrutům námořnictva z autoritativní strany řečeno: »Co jest disciplina (kázeň)? Nic, leč bezpodmínečné podřízení vlastní vůle pod vůli vyšší« (srv. »Germania« z r. 1896 č. 57, II.)

²⁾ Ku př. ad insaniam concupiscere.

³⁾ Více viz ve filologickém dobrozdání u Kettelera str. 43.

⁴⁾ Opp. omn. I. (Basil. 1540), str. 673. násl.

dle Du Cange překládati dle Mergueta, nejen že by jednal zcela pošetile, nýbrž dodělal by se v překladě výsledků přímo absurdních.

Rčení obligatio ad peccatum stalo se však vskutku ve významu závaznosti pod hříchem technickým výrazem, a jen hrubá neznalost středověké latiny mohla dáti podnět k naprosto nepřipustnému překladu »závaznosti ke hříchu.«

V reguli sv. Františka¹⁾ a sv. Dominika,²⁾ v theologických spisech sv. Tomáše³⁾ a magistra Humberta⁴⁾ a pozdějších theologů⁵⁾ vysvítá rčení obligatio ad peccatum ve významu závaznosti pod hříchem z kontextu tak jasně, že všeliký jiný význam jest prostě nemožný. I paralelní místa institutu Tovaryšstva samého vylučují všeliký jiný překlad; tak na př. nadpis kapitoly, jenž zní: Quod constitutiones peccati obliga-

¹⁾ Cap. 20. Regulae fratrum sororumque de poenitentia qui iudicium tertiarium dicuntur zní doslovně takto: »Qualiter in praedictis nemo obligetur ad culpam mortalem. Caeterum in praemissis omnibus, ad quae fratres et sorores huius ordinis non ex divinis praeceptis vel statutis tenentur ecclesiae, nullum ipsorum ad mortalem culpam volumus obligari, sed impositam sibi poenitentiam pro transgressionis excessu prompta humilitate recipiat et efficaciter studeat adimplere.« (B. P. Francisci Assis. Opp. omn. [ed. Coloniae 1849] p. 104.)

²⁾ Constit. Praedicatorum c. 5.: praecepta obligantia ad mortale peccatum.

³⁾ S. Thom. 2, 2, q. 186. a 9.: In aliqua tamen Religione transgressio talis non obligat ad culpam neque mortalem neque venialem, sed solum ad poenam taxatam sustinendam... ita nec in lege Ecclesiae omnes ordinationes vel publica statuta obligant ad mortale.

⁴⁾ Willart, Ord. Praed. M. Humberti. Expositio super Regulam, pars II. (Montibus 1645) c. 15, p. 62.: Matth. 7 praecipit eis ne cui dicerent. Quis audeat dicere quod intenderet eos Dominus per hoc ligare ad mortale et quod peccassent mortaliter praedicando?

⁵⁾ Ku př. Salmeron. Andries, Salmeronis doctrina de Iurisdictionis episcopalis origine ac ratione (Moguntiae 1871), p. 44: Inter praecepta Dei distinctio est in robore, quaedam ad letale crimen obligant, quaedam etiam obligant quidem, sed minime ad letale; quaedam etiam doctrinae, etsi a Christo immediate prodierint, ad nullum peccatum obligant ut evangelica consilia (srv. Suarez, De virtute et statu religionis, tract. 8, lib. I, c. 2, kdež užívá se rčení obligatio ad peccatum a obligatio sub peccato stále jako rčení souznačných).

tionem non inducunt — »stanovy nezavazují pod hříchem«; dále slova, jež předcházejí ona slova špatně pochopená: Ne in laqueum ulius peccati, quod ex vi constitutionum huiusmodi aut ordinationum proveniant, incidant, — »aby pro tyto stanovy nebo nařízení neupadli do osidel nějakého hříchu.« V pražském vydání Institutu z r. 1757 udán jest obsah právě této hlavy 5. v indexu (obsahu) těmito slovy: Constitutiones non obligant sub peccato — Stanovy nezavazují pod hříchem¹⁾ (p. 6., c. 5., p. 414).

Na dvou místech mluví sv. Ignác podrobněji o poslušnosti, a obě tato místa obsahují obmezení poslušnosti ohledně věcí, »v nichž nespátruje se nic hříšného«²⁾ a »jichž se (poslušnost) bez újmy lásky k Bohu týkati může.«³⁾ V poznámce podává sv. Ignác vysvětlení poslední věty slovy: »t. j. ve všech věcech, v nichž se nejví nic hříšného.«⁴⁾ V téže hlavě opakuje zákonodárce výjimku tu slovy: »ve všech věcech, kde nemůže býti rozpoznán nějaký hřích, jak bylo již řečeno.«⁵⁾ Tím sv. Ignác sám vysvětlil, co rozumí se »zřejmým hříchem«, an vylučuje výslovně všeliký druh hříchu, i hřích lehký.⁶⁾

Chtěl-li by někdo proti těmto místům odvolati se na t. zv. »slelou poslušnost« jesuitů, dlužno připome-

¹⁾ Srv. pars X.: si eius oboedientia, qui sub poena peccati potest praecipere, eos non compulerit. Pars IX. c. 4. B: nec Societas approbabit, si Pontifex praecepto, quod ad peccatum obliget, non compelleret. Pars IX. c. 5. E: nisi oboedientia Sedis Apostolicae intercederet, quae praepositum ad peccatum obliget, nisi res ad effectum perducatur.

²⁾ Ubi peccatum non cerneretur.

³⁾ Omnibus in rebus, ad quas potest cum caritate se oboedientia extendere.

⁴⁾ Huiusmodi sunt illae omnes, in quibus nullum manifestum est peccatum.

⁵⁾ In omnibus ubi definiri non possit aliquod peccati genus intercedere.

⁶⁾ Const., III., I., 23; VI., I., 1. Decl. B. Srv. Stimmen aus Maria-Laach I., 458 nn. Tam se dle Suarez a (De virtute relig. tract. 10. de relig. Soc. Iesu IV., 12, n. 10. sq.) ukazuje, že představený nemůže dáti poslušnosti ani mimo obor hříchu libovolný rozsah, nýbrž že autorita představeného nejde dále, než toho vyžaduje účel rádu, dokonalost členův a bližního.

nouti, že tak zv. »slepá poslušnost« — výraz to, již otcí církevními užívaný, — nevylučuje úsudku o mravnosti přikázaného jednání, nýbrž že snaží se vyloučiti všeliké obmeškávající rozpaky o rozumnosti, vhodnosti, možnosti či nemožnosti nějakého rozkazu, jenž hříšným shledán nebyl. Vyskytla-li by se pochybnost o hříšnosti nějakého rozkazu, jest každému poddanému volno, aby se o tom s muži, jeho důvěry požívajícími, jak v Tovaryšství tak mimo ně poradil.¹⁾ Avšak právě na místě, kde sv. Ignác o »slepé poslušnosti« mluví, činí taková obmezení a výhrady, jež všelikou rozumnou pochybnost vylučovati musí.

V prvním nástinu konstitucí praví sv. Ignác při této příležitosti, že máme poslouchati tak, abychom ve všech indifferenčních věcech, v nichž nemůžeme nijakého hříchu spatřovati, byli ochotni tak uposlechnouti hlasu poslušnosti, jako kdyby pocházel od Krista Ježíše,²⁾ a hned po té obmezuje opět tuto poslušnost na věci, v nichž nelze postřehnouti nějaký hřích.³⁾

Co pak týče se těch tak často napadaných a špatně pochopených výrazů: »poslouchati jako mrtvola« nebo »jako hůl v rukou starcových«, jsou to právě jen obrazy a přirovnání, jež jednak mají vyjádřiti nejvyšší stupeň poslušnosti, arcif ve věcech dovolených a dobrých, jednak pak jako obrazy a přirovnání nesmějí se bráti doslovně. Ostatně pak obraz o mrtvole podrobně proveden jest u sv. Františka z Assisi,⁴⁾

¹⁾ Srv. Stimmen aus Maria-Laach, I. 464.

²⁾ En manera, que en todas cosas indiferentes, que no podamos juzgar ó jurar que sean pecado alguno, seamos prestos (J. de la Torre, Constitutiones S. J. latinae et hispanicae [Matriti 1892], p. 888).

³⁾ En todas cosas que el Superior ordena, donde no se pueda determinar, como es dicho, que haya alguna especie de pecado (l. c.). Tento poslední výraz vyskytuje se doslovně též v opraveném návrhu z r. 1556, l. c. p. 187. Místo »cosas indiferentes« stojí v pozdějším návrhu: »en todas cosas a que puede con la caridad estenderse la obediencia,« a k tomu připojuje se ještě na okraji poznámka: Tales son todas aquellas donde no hay manifesto pecado alguno.

⁴⁾ Permoti socii dixerunt ei (S. Francisco): Dic nobis pater quae sit perfecta et summa oboedientia. At ille verum descri-

a sv. Basilius¹⁾ praví, že řeholník musí poslouchati jako sekera v ruce drvoštěpově. I byla by zde věru na místě otázka, proč vytýká se tato »mrtvolná poslušnost« stále jen a jen sv. Ignáci a jesuitům, nikoli však sv. Serafickému a jeho učeníkům, nebo proč nejedná se spravedlivě a nemluví se též o pravé »poslušnosti mrtvolné«, jež nejen u prostých vojáků, nýbrž i u vzdělaných důstojníků v míru i válce je něčím, co se samo sebou rozumí.

Že představený nesmí naříditi nic hříšného, jest nad to samozřejmo. Jeť výslovným učením církve katolické: Kdyby světská nebo duchovní moc nařizovala něco hříšného, nesmí jí na žádný způsob býti posloucháno, neboť nade všemi příkázáními stojí příkázání Boží, a zachování příkázání Božích nemůže ani císař ani papež nikoho sprostiti. Řád, jenž by učil, že představený může zavazovati ke hříchu, nebyl by církví nikdy uznán. Tím méně by tak mnozí tisícové, mezi nimiž i dle svědectví nejurputnějších nepřátel jesuitů byli přece mnozí zbožní a učené mužové, byli to pokládali za své největší štěstí, býti členy řádu, v němž za jistých okolností i těžké hříchy a zločiny mohou se nařizovati. Že člověk z křehkosti a naruživosti příkázání Boží přestoupí, jest pochopitelné; že zbožný muž, mravů čistých, vstoupí do společnosti, v níž mu každou chvíli může se naříditi, by těžkého hříchu, ohyzdného zločinu se dopustil, je zrovna nepochopitelné, — takový muž musil by býti obudným nemravou a mimo to by musil býti nesmírným obmezencem.²⁾

bens oboedientem sub figura corporis mortui, respondit: Tolle corpus exanime, et ubi placuerit pone; videbis non repugnare motum, non murmurare situm, non reclamare situm, quod si statuatur in cathedra non alta sed ima respiciet. (Vita secunda S. Francisci Assisiensis auctore B. Thoma de Celano eius discipulo [Romae 1880], p. 99). Totéž místo nalézá se též v životopise sv. Františka, jež napsal sv. Bonaventura (B. Francisci Ass. Opera omnia [ed. Colon. 1849], p. 345 sq.). Vysvětlení regule františkánské praví, že poslušnost Františkánů jest ještě přísnější než jesuitů (Regula Fratrum Minorum A. R. P. Hilario Parisiensi explanata [Lugduni 1870], p. 224 sq.).

¹⁾ Basilius in Constit. Monach. c. 18, 12.

²⁾ Že poslušnost ve věcech hříšných je v přímém rozporu s ctností poslušnosti, dokazuje Gretser proti protestantskému

I kdyby se bylo vyskytlo několik obmezených fanatiků, kteří by byli slíbili zásadné povrhování příkázáními Božími, neměl by takovýto nemravný slib pro dobu neštěstí, nebezpečenství a hrdinné oběti prázdné záruky trvalosti. Domněnka o závaznosti ke hříchu na základě poslušnosti Bohu slíbené má v sobě tudíž tolik absurdností, že jenom muži, kteří měli o církvi a jejích řádech naprosto převrácené a zpitvořené názory, mohli se jí přidržeti.

Jazykové, věcné a psychologické důvody, jež mluví proti bajce o prikazování hříchu, jsou tak mocny, že mnozí protestantští učenci dokázali nemožnost této výtky; ano i tací, kdož z nevědomosti a povrchnosti jesuity z počátku ze závaznosti ke hříchu vinili, když blíže věc poznali, byli nuceni, obvinu tu v pozdějších spisech svých odvolati.

První protestant, jenž proti Langovi veřejně vystoupil, byl göttinský professor Kern, jenž ve spise »Widerlegung der Langschen Behauptung einer gesetzlichen Sünde-Anbefehlung unter den Jesuiten«¹⁾ (•Vývrácení tvrzení Langova o zákonitém příkazu hříchu u jesuitů•) dokázal zevrubně nesmyslnost této věty. V úvodě spisovatel podotýká: »Tento soukromý náhled jednotlivcův, jemuž, pokud mně je známo, posud odporováno nebylo, již jest na tom, aby si získal moci a práva veřejného mínění německého lidu, a ku přkl. hned v následujícím roce 1820 opakoval recensent paškvilu »Catechismo de' Gesuiti« v Hermesu, vydávaném u Brockhause (St. 3., č. VII.), toto tvrzení

kazateli Steinovi, jenž podobně jako Arnauld tvrdí, že představený může jesuitovi naříditi, by spáchal vraždu: Oboedientia... virtus est et quidem praestantissima virtus, inclinataque non ad malum sed ad bonum; nec malum reddit eum, a quo posseditur, sed bonum; alioqui virtus non esset, quia virtus est habitus bonus, ad solum bonum ex natura sua propendens ac propensus. Vidisset itidem regulam hanc intelligi conformiter iis, quae viri sanctissimi et religiosae vitae cultores praestantissimi de oboedientia tradiderunt, qui omnes consona voce docent non esse oboediendum Superioris mandato, si peccatum aliquod praecipiat. (Stigma Misenicum [Ingolstadii 1606], p. 439 sq. Opera omnia XI., 465.)

¹⁾ Mohuč 1824, pod pseudonymem: Christian Mensch.

Langovo, aniž by je byl zkoumal, a to měrou hojnější.« »Vyrácení mé bude záležitosti v důkaze, že rčení »obligatio ad peccatum, peccati« je zde (velice motivovaným) výrazem technickým a vyjadřuje povinnost, jež je-li přestoupena, hřích působí. . . A k tomuto účelu uvedu v první řadě jenom takové obtíže, jež se obmezují nejprve pouze na místa, jež od něho zkoleně byla uvedena, pak uvedu ona místa jesuitského zákona, jež výslovně zakazují řídit se příkazem ke hřichu. . . «¹⁾ Nejdříve poukazuje Kern trefně k psychologickým kontradikcím, kterak »jesuitský novic, aby hřichu unikl, vstupuje ze světa do kláštera jako do patentovaného comptoiru, v němž rozevřen jest kodex zločinný«; kterak toto tvrzení činí z papežů, kteří řád schvalovali, z členů Tovaryšstva, z jeho představených a zvláště ze zakladatelů řádu nemravné nestvůry, ba ďáblů, »kteří jako ďábel od počátku hřeší, a to, počínajíc svými zakládacími listinami soustavně, ne z pomíjející vášně, nýbrž jako z povolání.«²⁾ Kern otiskuje paralelní místa ústavy doslovně a dochází k výsledku: »Formální vynětí hřichu z věcí, na něž závazek poslušnosti se vztahuje, vyskytuje se tedy jednou ve stručně psaném summaři a jednou v listě Loyolově, v konstitucích pak čtyřikráte, dohromady tedy šestkrát, a to v různých výrazech a obratech.«³⁾

Proti Jordánovi obrátil se protestantský státní rada Fischer ve svém spise: »Aburtheilung der Jesuitensache.«⁴⁾ Soudí takto: »Zásadám spravedlnosti se protíví, když někdo v tomto případě, kde tři zákonitá ustanovení nade vši pochybnost rozumný a ethický rozkaz vyslovují, prohlašuje ustanovení čtvrté, jež postrádá obou těchto vlastností (t. j. je-li nesprávně přeloženo), právě za nejrozhodnější.«⁵⁾

Dokonce i Ellendorf potírá Jordana: »Na konec ještě jedna poznámka na obranu jesuitů. Jordan ve svém spise »Jesuité a jesuitismus« tvrdí, že generál

¹⁾ Str. 3.—8.

²⁾ L. c., str. 10.—62.

³⁾ Str. 73.

⁴⁾ Lipsko 1853 str. 85—42.

⁵⁾ Str. 40.

řádu ve jménu Ježíšově mocí obediencie zavazovati může k těžkému hřichu. Jordan opsal dotyčné místo počtivě v původním znění, ale přehlédl, že »obligationem ad peccatum mortale inducere« v jesuitské řeči značí tolik co »sub peccato«, t. j. ukládati závazek pod těžkým hřichem.«¹⁾

Gieseler píše ve své učebnici církevních dějin: »Tomuto místu bylo přechasto špatně rozuměno. Obligatio ad peccatum není v mnišské latině závazkem ke hřichu, nýbrž závazek pod hřichem, obligatio sub poena peccati, t. j. závazek takový, jehož přestoupení by počítáno bylo za hřích.«²⁾

V prvních doplňcích protestantské Reální encyklopedie píše Steitz: »Co se týče otázky, zda v konstitucích (p. VI, c. 5.) superiorovi dává se právo zavazovati podřízené své k těžkému hřichu, odkazují ke svému v časopise »Jahrbücher der deutschen Theologie« (1864, str. 148—164) uveřejněnému pojednání: »Význam středověkého rčení obligare ad peccatum mortale.« V článku tom jest proti Weickerovi (»Das Schulwesen der Jesuiten« 1863) na základě pramenů dokázáno: 1. že dotyčná konstituce složena jest dle 20. kapitoly pravidel Františka z Assisi pro terciáře a dle kap. 4.—6. konstitucí dominikánských; 2. že výraz »obligare ad peccatum, ad culpam, ad poenam taxatam« nevyskytuje se toliko v těchto řeholních zákonech, nýbrž že jich užívá scholastika vůbec, pojednává-li o závaznosti slibů mnišských; 3. že formule »statutum aut transgressio obligat ad peccatum aut ad poenam (sc. transgressorem)« neznamená nic jiného, nežli že řádový statut nebo vlastně přestoupení jeho uvaluje na vinníka hřích nebo trest; 4. že smysl jesuitského nařízení jest tento: aby svědomí nebylo zbytečně obtěžováno, nemají žádné řádové zákony vyjímajíc čtyři řeholní sliby míti takové moci, aby ten, kdo je přestoupí, upadl v hřích smrtelný anebo lehký hřích, leč by superior obsah takovéhoho řádového statutu ve jménu Kristově nebo in

¹⁾ Ellendorf, »Moral und Politik der Jesuiten« str. XXIII.

²⁾ Gieseler, »Kirchengeschichte« III. (Bonn 1853), 2, 535²⁹.

virtute oboedientiae výslovným rozkazem podřízenému na srdce vložil.«¹⁾

Onu výtku jesuitům činěnou odvolali na příklad Reuchlin,²⁾ Niedner,³⁾ Gardiner a Ranke. Odvolání obou posléze jmenovaných mužů jest charakteristické. Gardiner, ten čas nejznamenitější anglický historik, pojal do svých anglických dějin pro studující tuto větu: »Jesuita musil býti poslušen všechněch rozkazův, i když jich vykonání se mu býti zdálo hříchem smrtelným.«⁴⁾ Ale, když P. Kingdom dopisem ze dne 24. dubna 1891 o pravém smyslu konstitucí jej poučil, odpověděl Gardiner již po několika dnech, že nahlíží svůj omyl a že do všech dosud neprodaných exemplářů dá k onomu místu vlepiti lístek se slovy: »Jesuita musil býti poslušen všechněch rozkazův, ač-li nebyl přesvědčen, že to, co se mu poroučí, jest hříšno.«⁵⁾ Ne tak rychle a ušlechtilo stalo se odvolání historika pruského. Obrat Rankův jeví dvě stadia na cestě k lepšímu názoru. V prvním vydání svých Dějin papežův (1834) pronesl Ranke těžkou obžalobu, že superior může jesuitovi poručiti i čin hříšný. V druhém vydání tuto výtku odvolal, neboť upozorněn byl na nesprávný překlad a výklad. V tomto vydání i ve vydáních následujících zní místo to takto: »Sotva věříme svému zraku, čtouce to. A vskutku jest i jiný význam možný, nežli ten, jenž v prvém okamžiku se naskýtá. Obligatio ad peccatum mortale vel veniale má zajisté spíše označovati závaznost, s níž řádová konstituce jest spojena, takže ten, kdo ji přestoupí, lehkého nebo těžkého hříchu vinný se stává. Dlužno však doznati, že by konstituce měla býti jasnější, i nemůže býti nikomu zazlíváno, jestliže bona fide slovo »ea« vztahuje k »peccatum mortale vel veniale« a ne na »constitutiones.« V šestém vydání praví: »Sotva věříme svému zraku, čtouce to. Neboť nejprí-

¹⁾ Realencyklopedie XIX¹, 671.

²⁾ »Pascals Leben« (1840) str. 110.

³⁾ »Lehrbuch der christlichen Kirchengeschichte«, 2. vyd.

⁴⁾ A Students History of England II, 437.

⁵⁾ Korrespondence tato uveřejněna jest v »Letters and Notices« (Roehampton 1891), str. 95 násl.

rozenější jest a prosté myslí nejbliže na snadě leží, vztahuje-li slovo »ea« ke slovům »peccatum mortale vel veniale«, takže by pak ovšem superior hřích mohl přikázati.¹⁾ Vskutku však nesměřoval k tomu úmysl těch, kdož nařízení to vydali. Přimyká se konstituce ta ku prohlášení řehole dominikánské, v němž převorům dává se moc: praecepta facere quae transgressores obligabunt non solum ad poenam, sed etiam ad mortalem culpam. Jest tu řeč o rozkazech, jichž přestoupení zahrnuje v sobě provinění vnitřní.«

Netřeba teprve zvlášť poukazovati k tomu, jak malicherny jsou různé ty obraty v uvedených větech Rankových — kdyby byl tento »mistr historické kritiky« dbal nejelementárnějších pravidel vědecké kritiky, totiž náležitého zřetele k obvyklým obrátům mluvy a k souvislosti, nebyl by se mohl dopustiti takového omylu. Než, stačí nám jeho odvolání. Toto odvolání, jakož i ta okolnost, že přemnozí závažní protestanští učenci potírají závaznost jesuitů ke hříchu, dokazují opět, jak pošetile jednájí ti, kdož stále ještě trvají chtějí při onom nesmyslném obvinění.

Obvinění, že jesuitští představení mohli zavazovati podřízené své i ke hříchu, musí tedy každý, jehož zrak není fanatismem nebo strachem před jesuity zakalen, bez obtíže z jazykových, věcných, psychologických i vnějších důvodův uznati za pošetilou bajku.²⁾

¹⁾ Vztahovati zájmeno »ea« k »peccatum mortale vel veniale« není naprosto »nejpřirozenějším«, jak Ranke se domnívá, neboť toto »ea« musí grammaticky býti vztahováno ke »constitutiones, declarationes, ordo ullus vivendi« a nikoliv k singuláru »peccatum mortale vel veniale«, jenž by vyžadoval zájmena »id« (srvn. filologické dobrozdání u Kettelera, str. 45).

²⁾ Také o této bajce prohlašuje evangelický svaz: »Jest velmi smutné, že takovéto odbyté bajky o jesuitech ještě dnes tu a tam se ohřívají« (Anti-Duhr str. 14). — Také T. Bílek ohřál ve svém spise o jesuitech (str. 28) bajku o závaznosti ke hříchu. Výraz »Obligatio ad peccatum« překládá slovy »Povinnost ke hříchu«, a v poznámce praví: »Z toho patrno, že členové řádu na rozkaz představených svých musí vykonávati i činy hříšné.«

20. Účel posvěcuje prostředky.

»Jako si černocho nemůžeme mysliti bez černě, rovněž tak heslo: 'Účel posvěcuje prostředky' jest nerozlučitelným attributem jesuitův.«¹⁾ Tato slova, jež před mnohými lety napsal kterýs protestantský spisovatel, platí podnes ještě o mnohých učených i neučených lidech, kteří domnívají se, že žalují-li na jesuity, již předem zbaveni jsou povinnosti vyšetřovati, zda obžaloba jejich srovnává se s pravdou čili nic.

Kdy tato obžaloba poprvé proti Tovaryšstvu byla pronesena, nedá se již zjistiti. Nepochybně připadla mu dědičným údělem již při založení jeho. Jestit známo, že již sv. apoštol Pavel proti této obžalobě hájiti se musil slovy: »A neříkáme, jak se o nás zle mluví, a jakož praví někteří, že bychom my říkali: Čiňme zlé věci, aby přišlo dobré.«²⁾

Nejen v nejrůznějších časopisech, nýbrž i ve mnohých učených pracích přičítá se zásada »Účel posvěcuje prostředky« na vrub jesuitům; tak činí na př. Guericke,³⁾ Hartmann,⁴⁾ Martensen,⁵⁾ Ziegler,⁶⁾ Gass,⁷⁾ Luthardt⁸⁾ a j.

¹⁾ Fischer, Aburtheilung der Jesuitensache (Lipsko 1858), str. 54.

²⁾ Et non, sicut blasphemamur et sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, ut veniant bona. (K Řím. 3, 8.)

³⁾ Handbuch der Kirchengeschichte III° (Lipsko 1846), 321.

⁴⁾ Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins str. 565.

⁵⁾ Christliche Ethik I. (3. vyd., Gotha 1878), 523 násl.

⁶⁾ Geschichte der christl. Ethik, str. 574.

⁷⁾ Geschichte der christl. Ethik II. 1, 187.

⁸⁾ Geschichte der christl. Ethik II. (1893), 132 násl. — Srvn. Neumann, Leitfaden für den evangelischen Religionsunterricht an höheren Lehranstalten III, 9.

Důkazů, že jesuité nebo aspoň jediný jen jesuita tuto zavržení hodnou zásadu skutečně hlásal anebo jí se řídil, ovšem ani tato učená díla nepodávají, neboť sháněti pro tak strašlivou obžalobu proti jesuitům teprve důkazy — jest patrně zbytečno. Tohoto mínění byl také lipský professor Rietschel, když dne 9. ledna 1891 v Lipském lidovém shromáždění pravil: »Jesuité vypsalí cenu, kterouž ochotni jsou vyplatiti tomu, kdo dokáže, že věta tato v jejich spisech jest obsažena. Ale zdaž potom, co jsem řekl, jest ještě takového důkazu třeba?«¹⁾ Podobně píše kazatel Richard Weitbrecht ve svém časopise »Sonntagsblatt des evangelischen Bundes« (1890 čís. 5.): »Jest jisto, že jesuité předně dle této zásady tisíckrát jednali, za druhé že touto zásadou proniknuta jest celá jejich mravouka, a za třetí že se tato věta skutečně nalézá v knize jesuity Busenbauma v této formě: »Je-li dovolen účel, jsou dovoleny i prostředky.«

Aby dopátral se příčiny tohoto nekritického obvinění, uvažuje Paulsen ve své Ethice takto:

»Tovaryšstvo Ježíšovo zajisté, jako i jiné společnosti, neskládalo se ze samých světcův, ale také nikoliv ze samých padouchů nebo-li »Mužů zloby«, jak je kterýs protestantský historik stylisuje, nýbrž z lidí. Že pak právě jemu ona věta se přisuzuje jako obzvláštní jeho majetek, tu by mohl obhájce řádu ještě připojiti, že jest na snadě pravděpodobná toho příčina: čím silnější jest některá strana, tím nepohodlnější jest stranám jiným, a čím větší a neočekávanější jsou její úspěchy, tím spíše očekávají lze, že protivníci budou hleděti vysvětliti je prostředky nepoctivými.«²⁾

Jiný protestant lituje toho, že i jinak učení a ctihodní mužové, pronášejíce tuto obžalobu, nezkoumají, zda obžaloba ta skutečně jest oprávněna.

»Možno zajisté právem říci, že v tomto hesle shrnuta jest veškerá tíha obžaloby jesuitův... Zda však důkaz fakta, že jesuité tento princip skutečně

¹⁾ »Leipziger Tagblatt« číslo 11. ze dne 11. ledna r. 1891, 6. příloha.

²⁾ »System der Ethik« (Berlín 1889) str. 187 násl.

za zásadu svého řádu přijali, nepotřebuje dříve ještě přísného odůvodnění, to, jak se zdá, nenapadne nikomu z oněch tisícův lidí, kteří toto tvrzení přijímají přímo za axiom, jenž nepotřebuje prázdného důkazu, za článek víry, jemuž veřejné mínění sankci udělilo... Ale nejen podivem, nýbrž i zármutkem nás naplňuje, že i učení a ctihodní mužové tak velice předsudkem zaslepovati se nechávají, že pokládají se za zproštěny povinnosti zkoumati, zda obvinění tak těžké zakládá se na pravdě.«¹⁾

Kdo zkoumání takové podniknouti chce, musí především objasnit si smysl zásady, o níž jde. Bezmyšlenkovitě opakování této obžaloby mělo v zápětí, že mnozí věty »Účel posvěcuje prostředky« jako strážidla se bojí a ji odsuzují. Mnozí čtenáři se zajisté podiví, řekneme-li, že tuto větu, pokud vůbec připouští správný smysl, uznává celá katolická církev a netoliko jesuité. Neboť jedině správný smysl věty jest, že svatý účel posvěcuje také i veškery prostředky, pokud se vůbec posvětití dají. A takž tedy tato věta není nic jiného leč křesťanskou naukou o dobrém úmyslu; jest to jen obměna Kristova výroku: »Bude-li oko tvé sprostné (čisté, nezkažené), všecko tělo tvé bude světlé.«²⁾

Věta tato není tedy, ač-li ji pojmáme ve správném smyslu,³⁾ nikterak naukou zavržitelnou, nýbrž jest naukou zdravou, ano božskou, a neobsahuje tudíž také žádné obžaloby proti Tovaryšstvu Ježíšovu. Měla-li by tedy zavdati podnět k obžalobě, musila by býti vyslovena takto: »Účel posvěcuje prostředky, jež se nedají posvětití«, nebo kratěji: »Účel posvěcuje prostředky špatné.«

Jak nutna jest tato přesná stylisace obžaloby,

¹⁾ Fischer, l. c., str. 48 násl.

²⁾ »Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit« (Mat. 6, 22). Knabenbauer podotýká k tomuto místu: »Secundum quam (intentionem) si operamur, omnia opera nostra bona sint necesse est« (Cursus Sacrae Scripturae, in Matth. P. I. p. 278).

³⁾ Srvn. k tomu Kössing, »Ueber die Wahrheitsliebe« str. 261.

vysvítá s dostatek z popletenosti obžalobných spisův, o nichž níže budeme mluvit. Kdyby bývali byli obžalobu onu v oné podobě nechali, kterou jí sv. Pavel v listě k Římanům dal, byla by již bývala dávno padla. Obsahujeť tato věta právě v této přesné stylisaci vnitřní rozpor, i nedává tudíž žádného smyslu, nýbrž jest — laskavý čtenář račiž nám toto slovo prominouti — čirým nesmyslem. Komu však jde o pravdu, postaví si, tak jak to učiníme také my, otázku tu takto: »Zda jesuitský řád kdy věty »Účel posvěcuje prostředky« hájil anebo jí se řídil?«

Bychom tuto otázku ze všech stran objasnili, přejmež slovo oběma stranám: jesuitům i jejich žalobcům.

Co se nejdříve jesuitů týče, možno zásady jejich poznati z trojho zdroje: z »Institutum Societatis Jesu« z jejich směrodajných spisovatelův a z dějin řádových. »Institut« obsahuje hlavně apoštolské bully, jimiž řád byl založen a schválen, pak konstituce a pravidla, sepsaná sv. Ignácem z Loyoly, a snesení generálních kongregací i nařízení generálův. Z tohoto »Institutu« uveřejnilo 13. generální shromáždění výtah (»Epitome«),¹⁾ který později (r. 1847) od generála P. Roothaana byl rozšířen a nově vydán. Veškery údaje v tomto výtahu doloženy jsou odkazy k »Institutu« samému. Pravdymilovný čtenář může si tedy z tohoto výtahu utvořiti velice snadno úplně spolehlivý názor o účelu a o prostředcích v řádě jesuitském.

Jakožto účel řádu uvádí se v prvních šesti řádcích výtahu (viz Prooemium) spása a zdokonalení duší, účel tedy, jež také Spasitel světa na zřeteli měl. Jest to zajisté účel svatý. O prostředcích pak nalézáme poučení ve čtvrté a páté části výtahu. Oddíly ty nesou totiž nápisy: »O prostředcích, jichž všichni členové řádu k vlastnímu zdokonalení užívati mají« a »O prostředcích, jichž Tovaryšstvo užívá na prospěch bližních«. Tyto prostředky se pak v 15 odstavcích vypočítávají a zevrubně vyličují. Prohlédnětež si je a

¹⁾ Tento »Výtah«, rovněž jako »Institut« naléztí lze ve všech větších bibliothékách.

ukažte nám byť jediný jen špatný prostředek! V »Institutu« nebylo tedy příležitosti, aby užito býti mohlo věty: »Účel posvěcuje špatné prostředky.«¹⁾

Přicházíme ke spisovatelům řádovým. Není nikterak třeba upozorniti na to, že učení řádu nemůže býti representováno ojedinelým spisovatelem, nýbrž jen veškerým jeho spisovatelstvem jakožto celkem. A všichni spisovatelé jesuitští shodují se bez výjimky v nauce o poměru prostředků k účelu při všech normálních lidských skutcích.

Na důkaz toho mohou zde uvedeni býti všichni jesuité, kteří o mravní ceně lidských skutků psali. Postačí zde zajisté, uvedeme-li ze XVII., XVIII. a XIX. století vždy jen spisovatele jednoho. Jedním z největších moralistů XVII. století jest německý jesuita Pavel Laymann. V první knize své veliké mravouky pojednává také o mravní hodnotě lidských skutků a praví: »Dobrý účel nemění skutek, jenž co do předmětu svého jest zlým, v dobrý; skutek zůstává v tomto případě naprosto (simpliciter et undequaque) zlým; na př. kdo krade, aby dal almužnu, dopouští se nemravného činu nespravedlnosti, a nekoná mravně dobrého skutku dobročinnosti.« P. Laymann dovolává se při tom učení svatého Augustina, jenž praví: »Kdo lže, aby jinému prospěl, hřeší, rovněž tak i ten, kdo okrádá bohatce, aby to, co ukradl, chudým dáti mohl.« »Totéž učí sv. Augustin ve spise svém o lži (kap. 7), kde také všeobecně praví: »To, co jest nade vši pochybnost hříšno, nesmíme za žádnou záminkou konati, nechť touto záminkou jest dobrá věc, dobrý účel nebo dobrý úmysl.« A apoštol sám zavrhuje větu (Řím. 3, 8): »Činíme zlé věci, aby přišlo dobré.«²⁾

¹⁾ Luthardt (Geschichte der christl. Ethik« II, 132) připouští, že »tato zásada v konstitucích řádových vyslovena není«, připojuje k tomu však poznámku: »Jakkoliv zde VII, 5 generálu dává se plná moc, aby každý smrtelný hřích proměňoval v čin záslužný, takže tedy účel řádu posvěcuje každý prostředek (srvn. Wuttke I, 478).« V konstitucích nenalézá se však ani místo citací VII, 5 naznačené, aniž nesmyslná ona »plná moc«.

²⁾ Theologia moralis lib. 1, tr. 2, c. 9 (ed. Bambergae 1669), str. 27.

Váženým moralistou XVIII. století byl P. Edmund Voit, professor university Würzburgské. Šesté vydání jeho morálky obsahuje pojednání o mravní ceně lidských skutků. Tam se praví: »Kdo volí špatný prostředek, jedná špatně, . . . protože, jak svrchu bylo řečeno, již chtění předmětu, jenž poznán byl jakožto zlý, činí jednání nemravným . . . Je-li dobrý účel zamýšlen s určitým vztahem k špatnému prostředku, stává se skutek absolutně zlým.«¹⁾

S touto naukou starých jesuitů shodují se i jesuité nynější úplně. Nejnovějším dílem, jež o této věci jedná, jest dvousvazková morální filosofie P. Cathreina. V kapitole »O příčinách nebo zdrojích subjektivní dobroty vůle« čteme: »Veškerý skutky, jež jsou objektivně mravně indiferentní, jako na př. jísti, pracovati a p., a rovněž tak i veškerý objektivně mravně dobré skutky, jako almužna, modlitba atd., jsou dobré nebo zlé, dle toho, je-li vůle, z níž tyto skutky vycházejí, dobrá či zlá . . . Objektivně zlé vnější skutky naproti tomu, jako lež, křivá přísaha, krádež a p., mají sice veškeru svoji subjektivní špatnost od vnitřního rozhodnutí vůle; rozhodnutí to však při správném poznání nutně jest zlým, protože čelí k špatnému předmětu. Neboť vůle, kteráž chce zlé, jest zlá a sděluje tuto zlobu také činům, které z ní vycházejí . . . Vůle, která čelí k předmětu mravně špatnému, nemůže státi se žádným vnějším účelem dobrou. Kdo tedy poznává špatnost krádeže, nemůže k vůli žádnému sebe lepšímu účelu chtíti krásti, aniž by jeho vůle nebyla zlou.«²⁾

¹⁾ Theologia moralis concinnata a P. Edmundo Voit S. J. I, (ed. 6, Wirceburgi 1769), 18 sq.

²⁾ Cathrein. »Moralphilosophie«. Eine wissenschaftliche Darstellung der sittlichen, einschliesslich der rechtlichen Ordnung« I (Fryburg v B.), 232. Jako v učených knihách, tak i v knihách určených pro širší kruhy přednášeli jesuité vždy totéž učení. Srv. Sodalit Mariani Gazophylacion. In usum sodalit. B. M. V. Nissae in archiduc. et episcop. Collegio S. J. (Nissae 1721) str. 45: »Malum vero facere propter Deum nullo modo potes, hoc enim esset Deo illudere eumque irridere, sic non potes furari propter Deum. V knížce »Mission-Büchlein zu grösserer Ehr Gottes und Hülff der Seelen«, kterou porýnští jesuité

Tolik zajisté stačí o spisovatelích řádových. Čtenář nyní zajisté nabyt přesvědčení, že jesuité zásadě »Účel posvěcuje špatné prostředky«, neučí. Zda však snad v praxi jí se řídili? Tu musíme dějiny řádové vzít na potaz. Jde tedy o otázku: Zda jesuité, všichni nebo aspoň většina jich, dopustili se nějakých zločinů, jež by se vysvětlili daly jen tím, že řídili se zásadou: »Účel posvěcuje špatné prostředky?« Rozumí se samo sebou, že zločiny jednotlivých členův nelze pokládati za praxi celého řádu. A rovněž tak jest jisto, že mohou zločiny býti páchány, aniž by pachatelé onou zásadou se řídili. Nuže, kterak dlužno zmíněnou otázku dějepisně zodpověděti? Dle zásady, že každého dlužno pokládati dotud za počestného, dokud jeho bezectnost není dokázána, mohou jesuité klidně odkázati ke svým dějinám a vyčkati, až jim někdo všeobecné zločiny, jež ze zásady té vyplynuly, určitě dokáže a udá přesně, kde a kdy se to stalo. Tyto »jesuitské bajky« samy jsou součástí dějin řádových a vrhají kritické světlo na hlavní, řádu vytýkané zločiny. Čtenář necht soudit sám, zda tyto »zločiny« budou jej moci přesvědčiti o skutečném užívání oné zásady.

Zde možno poukázati ke stkvělé obraně, jíž se řádu dostalo od nové říše německé. Když nepřátelé řádu byli odhodláni z říše jej vypuditi, shledávali horlivě důvody pro vypuzení; měli po ruce dosti vhodných knih a pramenů dějepisných, jakož i dosti učerých mužů, kteří uměli těchto knih a spisův užívati. A výsledkem toho všeho bylo veřejné prohlášení v říš-

missionáři r. 1758 vydali, praví se v zrcadle zpovědním u osmého prikázání: »Lügen ist allzeit ein Sünd; daher auch in grösster Noth nicht erlaubt zu lügen. Da siehest du, was von den Noth-Lügen zu halten ist« (Mission-Büchlein [Mohuč 1758] str. 133). Ještě jasněji mluví sto let později P. Deharbe ve své knize »Erklärung des katholischen Katechismus« I (Paderborn 1857), 256: »K čemu zavazuje nás pravdomluvnost a věrnost Boží? — Odpověď: . . . Abychom vždy pravdu mluvili a daný slib plnili. Je-li Bůh věčná pravda, musí se mu nutně nelibiti vše, což lživé jest; proto nemůže lež nikdy býti dovolena, byť úmysl byl sebe lepší, a byť jí nějakému velikému zlu, ba třeba i hříchu mohlo býti zabráněno; neboť nikdy nesmíme činiti zlé, aby z toho vzniklo dobré.«

ském sněmě, že žádnému členu řádu nelze dokázati nižádný zločin.¹⁾ Tím méně ovšem bylo možno udati čas, místo a okolnosti domnělých zločinů jesuitských. Vypovězení jesuitů dokazuje rovněž tak málo jejich vinu, jako kterékoliv jiné opatření, jež proti nim učiněno bylo beze všeho vyšetřování proti všemu právu.²⁾

Že tedy jesuité zásadě: »Účel posvěcuje špatné prostředky« učí nebo jí se řídí, zbývá protivníkům z ústavy, spisův a dějin jesuitů teprv dokázati.

Poslyšmež tedy, co žalobci k věci té uvádějí. S takovými žalobci, kteří se úplně vymykají z oboru kritiky, nelze ovšem se hádati. K těm patří všichni ti, kdož jen všeobecně mluví o »nebezpečí, jež německé říši hrozí«, všichni ti, kdož před lidem volají: »Ale je-li vůbec ještě třeba takového důkazu,« všichni, kdož v bludném kruhu se pohybují, říkajíce: »Jesuité učí oné infamní zásadě, neboť nescíslněkráté jí se řídili; jednali dle této zásady, neboť jí učí ve své morálce.«

Obrátíme se tedy k oněm žalobcům, kteří hledí uvéstí místa, v nichž prý obsaženo jest nemravné učení: »Účel posvěcuje špatné prostředky.« Než, ukáže se, že při každém takovémto pokuse i nejelementárnější pravidla kritiky se ignorují.

V úvodě (str. 2) žádali jsme, aby při obviňování, jež týkají se učení jesuitského, text přesně byl stanoven, a mimo to aby text tento nejen ze souvislosti čili z kontextu nebyl vytrháván, nýbrž aby jeho smysl a význam byl objasněn také z jiných paralelních míst. Tohoto zajisté spravedlivého požadavku protivníci v našem případě nikterak nedbali. Vytrhávali z textu kusé věty, které při luštění jednotlivých případů jako úplně známé, dříve s dostatek vysvětlené principie stručně byly naznačeny, dali jim bludný výklad a tímto výkladem dokazovali hanebnou onu morální zásadu jesuitův. Samozřejmý požadavek

¹⁾ Srvn. doklady ve spise Warnkönigově, »Socialdemokraten und Jesuiten« (Berlín) str. 42 násl.

²⁾ Ty, kdož ve zrušení jesuitského řádu domnívají se spátrovati důkaz viny, odkazujeme na příslušnou bajku, výše položenou.

kritiky: To, čemu spisovatel učí, dlužno dokázati především z oněch odstavců, v nichž o sporné otázce výslovně a obšírně jedná, tedy zde z jezuitských traktátův o mravní hodnotě lidských činů, — nechali neomluvitelným způsobem prostě bez povšimnutí.

Ve své brožuře: »Stará písnička: Účel posvěcuje prostředky«, vypravuje P. Roh:

»Když jesuité konali na podzim r. 1852 missii ve Frankfurtě n. M., byli všelijakými pamflety a paškvily takřka zasypáváni. Ve všech toninách byla zvláště stará písnička, Účel posvěcuje prostředky, jakožto prý nejvyšší zásada jezuitské morálky, až do omrzení opakována. Uznal jsem za dobré na konci missii s kazatelnou učiniti toto prohlášení: 1. Jestliže někdo právnícké fakultě v Heidelbergu nebo Bonnu předloží knihu od některého jesuity napsanou, v níž by infamní věta: Účel posvěcuje prostředky buď těmito nebo podobnými slovy byla obsažena, vyplatím k pokynu dotýčné fakulty ukazateli oné knihy 1000 zl. rýnských. 2. Ten však, jenž bez takového důkazu ústně nebo písemně jezuitskému řádu ono hanebné učení připisuje, jest bídny na cti utračen. Prosil jsem zároveň přítomné, aby toto prohlášení uvedli ve všeobecnou známost.

»Nedlouho potom vyšel v hallském časopise, Volksblatt, malý článku z Lübecku datovaný, v němž pisatel žádal oněch 1000 zl., jelikož prý ona zásada v samé ústavě řádové (Const. p. VI. cap. 5) jest zřejmě vyslovena. Rychle proběhl tento článku celým svobodomyšlným tiskem. I citoval jsem v časopise, Volkshalle, celou onu kapitolu a probral jsem ji. Hallský, Volksblatt, ihned odvolal a prohlásil, že byl mystifikován. Ale, pokud vím, žádný jiný list nenásledoval jeho příkladu. Časopis, Elberfelder Zeitung, přinesl dokonce ještě tři neděle po uveřejnění mé odpovědi a po odvolání hallského, Volksblattu, aniž by o ní sebe menší zmínku učinil, onu obžalobu z hallského listu jako čerstvou novinku!«¹⁾

¹⁾ Roh, »Das alte Lied: Der Zweck heiligt die Mittel« (Frýburg 1869) str. 8 násl. R. 1894 vyšla zajímavá ta knížka ve třetím vydání.

O vánocích r. 1861 měl P. Roh v Halle n. S. konference v katolickém kostele. Tam dostaly se mu do rukou přednášky profesora A. Tholucka v Halle o ethice a morálce. Tento profesor zmiňuje se v nich o morálce jezuitské takto: »Účel posvěcuje prostředky. Ode dávna připisuje se tato zásada také od katolických spisovatelů jesuitům. Podiv tedy musí vzbuditi, že P. Roh 1852 se nabídl, že tisícem zlatých odmění toho, kdo dokáže, že tato věta v jezuitských spisech skutečně jest obsažena. Kterýs Lübecký protestant pokusil se o to s, Constitutiones Societatis Jesu. Ale P. Roh vyvrátil jej, a to právem, v hallském listě, Volksblatt, 1852. Katolík Ellendorf zjišťuje tuto větu z Filluciova spisu Tractatus moralis. Věta ta nalézá se také u Hartada: »Honestantur media ex causa finali.«¹⁾

Ellendorfova kniha »Morálka a politika jesuitů«²⁾ vyšla již roku 1840 v Darmstadtě a dotýčné místo nalézá se na str. 43 v této formě: »Fillucius připojuje zároveň tento důvod: poněvadž účel určuje dobrotu činu.« Byv požádán, aby sdělil dotýčné místo z Fillucia, prohlásil Tholuck, »že místa toho sám nečetl, jelikož jest známo, že jesuité tuto zásadu měli, a že to stojí také u Ellendorfa.«³⁾

Zdá se, že ani Ellendorf ani Tholuck nedbají toho, že se u této žaloby jedná o větu: »Účel posvěcuje špatné prostředky.« Jinak by byli ve Filluciovi hledali větu, jež takto zní: »Honestantur media inhonesta ex causa finali«; nebo by se byli aspoň snažili z Fillucia dokázati, že ona uvedená věta onoho spisovatele míněna jest o špatných prostředcích. A i kdyby se byli o to pokusili, nepodařilo by se jim to, neboť

¹⁾ Henne, »Das schwarze Buch. Beiträge zur Moral der Jesuiten I. Otto Andreae und der Jesuit Busenbaum II. Consistorialrath A. Tholuck und der Jesuit Roh« (Paderborn 1865) str. 159.

²⁾ Ellendorfův spis »čerpán jest z úplna z těchto kalných (francouzských) pramenův, a o Ellendorfovi i o všech podobných spisovatelích lze dobře tvrditi, že ani jediného většího díla jezuitského nečetli« (Riffel, »Die Aufhebung des Jesuitenordens«. 8. vyd. str. 75).

³⁾ Henne, l. c. 178.

Filliucius učí výslovně v kapitole o mravní dobrotě a zlobě lidských činů: »K dobrému skutku žádá se mimo svobodu jednání i dobrý předmět... K špatnému skutku stačí nepřímé poznání jeho nemravnosti nebo připojení nemravné okolnosti.«¹⁾ Aby tedy čin skutečně byl dobrý, žádá se dle Filliucia, aby nejen vůle dobro svobodně jakožto účel chtěla, nýbrž také předmět jednání, totiž to, co se koná, musí býti mravně dobrý. Naproti tomu stává se skutek špatným, jakmile zlo jakýmkoliv způsobem, třeba jen ve vnější okolnosti, v čin se vmísí.²⁾ Dle této obšírné nauky Filliuciový dlužno tedy oné z něho citované větě: »účel určuje dobrotu skutků« rozuměti jen o oněch skutcích, jež samy o sobě jsou lhostejné, t. j. ani dobré ani zlé.

P. Roh za svého pobytu v Halle sám s kazatelny před mnohými studenty a některými professory prohlásil, že juridické fakultě hallské podati lze onu obžalobu a zasloužiti sobě tak vypsanou cenu.

»Dokud jsem v Halle dlel« (od 24. prosince 1861 do 7. února 1862), píše P. Roh, »žádný ani nedutal. Sotva však jsem odcestoval, měl pan J. L. Jacobi, professor theologie v Halle, veřejnou přednášku o »jesuitech«, kterouž také u Pfeffera v Halle dal vytisknouti... Kterak se professor Jacobi z neshody vykroutil? Jednoduše takto. Práví na str. 70, 71, 72: P. Roh zajisté sám nečetl všech knih, jež jesuité napsali. Ona zásada mohla by tedy přece v některé z nich býti obsažena, aniž by on o tom věděl. Za druhé jest prý P. Roh zajisté s to, aby nějak již onu zásadu oddisputoval, kdyby ji skutečně našel. Konečně doufá professor Jacobi, že žádný protestant, budiž on theologem nebo ne, nebude ani stý díl oněch knih pročítati, aby mizernou onu větu našel.« Končí pak slovy: »A proto při tom zůstane. Jesuité, druhdy i dnes, řídí se, hodí-li se jim to, zásadou: účel po-

¹⁾ Synopsis universae theologiae moralis (Herbipoli 1626) str. 288.

²⁾ Dle známého, od jesuitů všude hlášaného axiomu: »Bonum ex integra causa, malum ex quolibet defectu.«

svěcuje prostředky, a kde toho dle své nauky o probabilitě potřebují, také zásadou: prostředky posvěcují účel.«¹⁾

Při své missii v Brémách roku 1863 byli jesuitští missonáři obtěžováni touž obžalobou, i prosili tudíž P. Roha o dovolení, aby jeho prohlášení znovu mohli uveřejniti. P. Roh odpověděl tímto dopisem:

»Vaše Důstojnosti! R. 1852 učinil jsem s kazatelny ve Frankfurtě n. M. a r. 1862 opět zase v Halle n. S. následující prohlášení, připojiv žádost k posluchačům svým, aby je co možno nejvíce rozhlásili (následuje výše uvedené prohlášení). Od r. 1852, kdy toto prohlášení poprvé v mnohých časopisech bylo uveřejněno, nedošlo mne ještě od žádného z označených časopisů vyzvání, bych oněch 1000 zl. vyplatil, a takž zůstává tudíž obžaloba jesuitského řádu pomluvou dokázanou mlčením tak výmluvným; ježto však vždy ještě jsou lidé, kteří onu pomluvu bezmyšlenkovitě opakují, prohlašuji tímto, že také dnes ještě trvám při uvedeném prohlášení, a dovoluji Vaší Důstojnosti, jakož i každému jinému, aby je ve jméně mém doslovně opakoval.

Vaší Důstojnosti oddaný

Paderborn, 8. června 1863.

P. Roh, S. J.«

Konečně r 1868 pokusil se protestantský farář Maurer o to, aby si vydělal oněch 1000 zlatých.²⁾ Celým jeho důkazem jest důvod, jež Busenbaum stručně připojuje k rozluštění jistého praktického případu svědomí: »Je-li účel dovolen, jsou také prostředky dovoleny.«

Bázeň před strašidlem jeví se také zde. Místo co by uváděl zásadu, již učí celá křesťanská církev, měl by Maurer pátratí po větě: »Je-li účel dovolen, jsou

¹⁾ Roh, l. c., str. 5 násl.

²⁾ »Neuer Jesuitenspiegel Insbesondere Beweis, dass die Jesuiten den Satz lehren: „Der Zweck heiligt die Mittel.“ (Mannheim 1868.)

také špatné prostředky dovoleny«; nebo měl by aspoň dokázat, že Busenbaum na uvedeném místě mluví o špatných prostředcích. Pozorné studium onoho praktického případu bylo by jej však přesvědčilo, že Busenbaum nejen žádných špatných prostředků nedoporučuje, nýbrž výslovně je vylučuje. Oni čtenáři, kteří dílo Busenbaumovo nemají po ruce, naleznou latinský text onoho praktického případu s překladem a výkladem v uvedeném spise P. Roha: „Das alte Lied: »Der Zweck heiligt die Mittel« (str. 10 násl.). Tím jest onen »důkaz« z Busenbauma sice nadobro odbyt; přece však budiž ještě toto podotknuto:

V předmluvě k prvému vydání (Münster 1645) připomíná P. Busenbaum výslovně, že při sestavování své Medully užil hlavně prací paterů Heřmana Nunninga a Bedřicha Spe, jimž tudíž za většinu toho, co podává, díkem jest zavázán, a kteří tudíž participují na úspěchu, jehož snad spis ten dosáhne. Tento úspěch byl vskutku neobyčejně veliký. Od roku 1645 až do r. 1848 vyšlo as 200 vydání, připadá tedy během 200 let na jeden rok průměrně jedno vydání. Největší cti dostalo se však Busenbaumovi tím, že Alfons z Liguori, jež církev za církevního učitele uznala, zvolil »Medullu« za základ veliké své morálky.

Z toho vyplývá: 1. kdo jen poněkud zná povahu, názory a činy šlechtného P. Bedřicha Spe, neodvází se zajisté tvrditi, že by P. Spe ve svých mravovědných přednáškách hlásal zásadu »Účel posvěcuje nemravné prostředky«. 2. Kdo jen jakýs takýs pojem má o mravovědě katolické a o zvyklostech katolické církve, nebude se zajisté domnívati, že by církev pro více než 200 let připouštěla do škol svých učebnici, kteráž by hlásala zásadu, jež celé morálce církve katolické se naprosto protiví. 3. Přímo nepochopitelným by bylo, že by si byl tak zbožný, bezúhonný a učený biskup, jako sv. Alfons, tuto knihu za základ svého spisu zvolil, a že by církev takového biskupa čestným názvem učitele církevního ozdobila.

Kromě těchto vnějších důvodů podává Busenbaumova kniha sama úplně dostatečně vyvrácení oné těžké obžaloby. Jelikož P. Busenbaum ve své Medulle po-

dati chtěl pouze stručný nástin praktické morálky, nepředslal, jako ostatní moralisté, zvláštního theoreticko-spekulativního pojednání o mravní hodnotě lidských činů, z něhož by ihned vysvitl opak toho, z čeho jest vinen. Ale i tak uvádí příležitostně na různých místech zásady, jež onu obžalobu činí bezdůvodnou. Na příklad odpovídá P. Busenbaum k otázce, zda přirozený zákon vždy dlužno zachovávat, takto: »Zakazující zákon přirozený, jenž zapovídá nějaký čin sám v sobě nemravný, nesmí nikdy býti přestoupen, byť šlo o to, aby kdo tím smrti ušel,«¹⁾ tedy také nikoliv, jde-li o sebe lepší účel.

Také na onom místě, jež žaloba uvádí, jest mínění P. Busenbauma zcela jasné. Pojednává o tom, co obžalovanému vzhledem k útěku z vězení jest dovoleno. Jakožto princip předesílá: »Každý člověk má takové právo na zachování svého života, že žádná lidská moc nemůže jej zavázati, aby se ho zřekl, lze-li mu důvodně se nadíti, že si ho zachovati může; leda by veřejné blaho něčeho jiného vyžadovalo.«²⁾ Potom uvádí se mezi tím, co dovoleno jest: »Jest také dovoleno, aspoň před forem svědomí, oklamati strážce, ovšem bez užití násilí a bez právi, tím na př. že se předloží jim pokrm a nápoj, aby usnuli, nebo že se způsobí, aby od žaláře poodešli; rovněž dovoleno jest ze žaláře se vylámati, ježto, je-li účel dovolen, jsou dovoleny i prostředky.«³⁾ Jelikož pak Busenbaum bezprostředně před tím praví, že »vězeň nesmí z lásky bliženské prchnouti, je-li škoda strážcova větší nežli škoda vězňova« (čís. 1.), a jelikož každé užití násilí zakazuje (čís. 2.), vylučuje zde v čís. 3. výslovně

¹⁾ Praeceptum naturale negativum, prohibens rem intrinsece malam, non licet violare, ne quidem ob metum mortis (Lib. I, c. 4, d. 2, n. 1 [ed. Coloniae 1716] str. 83.)

²⁾ Lib. IV, c. 8, d 7, a 2 Quid liceat Reo circa fugam poenae (ed. Coloniae 1716) 421.

³⁾ Licet etiam, saltem in foro conscientiae, custodes praecisa vi et iniuria decipere, tradendo v. g. cibum et potum, ut sopiantur, vel procurando, ut absint: item vincula et carceres effringere: quia cum finis est licitus, etiam media sunt licita« (l. c. n. 3.)

všeliké násilí a všeliké bezpráví, tedy všeliké nemravné prostředky. Může tudíž věta: »Je-li účel dovolen, jest dovolen také prostředek,« míti dle výslovného učení P. Busenbauma pouze tento smysl: Je-li účel dovolen, jest také dovoleno k tomu účelu užití prostředků, jež samy o sobě jsou lhostejny.¹⁾

Proti tomuto důkazu byla učiněna tato dvě »podotknutí«: »Předně obsahuje v sobě věta: ‚Rovněž dovoleno jest ze žaláře se vylámati‘ kontradikci, neboť strážce oklamati a ze žaláře se vylámati jest v očích každého posuzovatele přísných mravů již bezprávím. Za druhé nelze užívání mravně indiferentních prostředků, jež na každý způsob nikoliv nejsou nemravny a tudíž samy o sobě již jsou dovoleny, činiti závislým na dovolenosti účelu, jak se to v oné podmínečné větě činí.« Tak namítá hallský historik Dr. Richard Krebs.²⁾

Jestliže vojín nepřátelské strážce oklameme, jestliže vyláme žalář, v němž jeho soudruzi jsou zavřeni, jestliže detektiv šejdiře klame, jestliže násilím otevře pokoj, do něhož jej chytrý šibal zamkl, není to vše ani v očích posuzovatele mravů sebe přísnějších ještě prázdným bezprávím.

Může však užití prostředků, jež samy o sobě jsou indiferentní, jako: klamu, vylámaní ze žaláře atd. v určitém případě býti nedovoleno; neboť zajisté není správně tvrditi, že užití mravně lhostejných prostředků vždy jest dovoleno: lunt zapáliti jest mravně indiferentní; kdybych však tento mravně indiferentní čin vykonal za tím účelem, abych tovarnu na střelný prach nebo parlament d) povětrí vyhodil, jest indiferentní ten čin zločinem. Rovněž tak jest zločinem, jestliže oklamáním strážcův a vylá-

¹⁾ Srvn. také: P. Roh, l. c., str. 9 násl., kde faráři Maurovi, jenž mimo jiné také s uherským proklínacím formulářem se vytasil, z nepřesného jeho překladu a mylných závěrů se dokazuje, že oněch 1000 zl. si ještě nezasloužil.

²⁾ »Bernard Duhr, S. J. und die Lehre der Jesuiten vom Tyrannenmord« (Lipsko 1892), str. 14 násl.

máním žaláře osvobodím nepolepšitelného vraha a zháře, aby v strašlivém díle svém mohl pokračovati.

Jeden protestantský badatel, jenž zabýval se studiem tohoto místa Busenbaumova, dospívá k tomuto, ostatně samozřejmému resultátu: »Smysl jeho není vlastně, že mravně dobrý nebo dovolený účel proměňuje skutek zlý v dobrý, nýbrž že komu dovoleno jest dokonání skutku, tomu že musí také dovolen býti jeho počátek a další průběh... Větu: ‚Účel posvěcuje prostředky‘ jakožto morální princip od jesuitů vyslovený při tom do popředí stavěti, nebylo by však na ten čas slušno, dokavad nebude před rukama lepších dokladů nežli jsou doklady, o nichž jsme mluvili (z Busenbauma).«¹⁾

Jiná podobná místa, jež obsažena jsou v později vydaných »Květobraních z jesuitské morálky«²⁾ mohou býti rovněž tak málo obžalobou, jako svrchu uvedené výrazy: »media ordinata ad finem«, nebo »honestantur media ex causa finali«, anebo »secundum quam intentionem si operamur, omnia opera nostra bona sint necesse est«, a nalézají se všude v katolických spisech o mravovědě jednajících, ano nalézáme jich na sta v asketických pojednáních o dobrém úmyslu. Ti, kdož rád obviňují, věc si velice ulehčují, když místa taková s rozhořčením uvádějí a pak od strašitelné bázně lidské touženého účinku se nadějí. Budiž konečně stržena maska tomuto strašidlu a ať vyzná se poctivě, že věta: »Účel posvěcuje prostředky« v jediné správném

¹⁾ (Briegers) Zeitschrift für Kirchengeschichte XV (Gotha 1895), 437 násl.

²⁾ Z takovéto od nepřátel jesuitů k potírání jesuitů sepsané anthologie čerpal také professor Tschakert svoje nejnovější důkazy, aby ukázal, že ona podlé zásada aspoň ze spisů jesuitských prosvitá (Zeitschrift f. Kirchengesch. XIX. [1898], 369 nn.). Ale místa jím z Escobara, Casnediho a Allozy citovaná, rozplynula se kritickým rozborem Reichmannovým v témž časopise (XX, 95 násl.) v níveč. Escobar učí výslovně: »Circumstantia finis boni nihil confert actui ex objecto malo, sed relinquit simpliciter et undequaque malum v. g. furari ad dandum eleemosynam. Qui actus malus non est capax ullius moralis bonitatis; quod enim habet aliquam debitae bonitatis privationem, est simpliciter malum« (Theol. moralis, I. [Lyon 1652], 14 násl.)

smyslu, jaký připouští, má základ v Písmě svatém a v celé církvi se jí učí. Chce-li se však řádu vytýkati nesmyslná a nemravná zásada: »Účel posvěcuje špatné prostředky«, pak nechť prokáže se tolik poctivostí, aby se uvedla jen taková místa, jež s touto větou buď co do znění nebo co do souvislosti jsou souznačná; jinak řečeno, nechť uvedou se místa, kde se mluví o špatných prostředcích. Není povinností obžalovaných, dokazovati, že se na všech jim vytýkaných místech jedná o prostředcích dobrých nebo indifferenčních, nýbrž povinností žalobcovou jest, aby dokázal, že se na oněch místech mluví o prostředcích špatných.

Že důkazu toho nikdy nepodali, vysvítá ze skutečnosti, že ceny P. Rohem vypsáné nikdo nezískal. Nejprve r. 1852 v domě frankfurtském prohlášena, potom r. 1861 v Halle a opět r. 1863 v Brémách obnovena, byla cena ta plných 20 let vypsána a zašla teprve smrtí Rohovou r. 1872. Soudci nebyli snad jesuité, nýbrž právnické fakulty universit heidelbergské nebo bonnské nebo hallské. P. Roh nazval nezískání si ceny té »výmluvným mlčením« a označil to právem ne snad jen jako důkaz negativní, že obžaloba na jesuity vznešená není prokázána, nýbrž jako důkaz pozitivní, jež žalobě té vtiskuje znak pomluvy a na cti utrhaní.¹⁾

Zmíněný již protestantský státní rada Fischer uzavírá své šetření o tomto přímo nesmyslném obvinění těmito slovy: »Jak bylo možno dospěti k tomu, aby se celé, zásadně z nejmoudřejších mužův utvořené korporaci připisovala zásada tak nemoudrá s hlavním účelem korporace té v tak křiklavém rozporu se nacházející, ba aby se zásada ta prohlašovala i za pravidlo jejího jednání, jest tím nepochopitelnější, kdyžtě moudrým mužům nemůže se nijak nedostávatí prostředků spravedlivých, by cíle svého dosáhli.

¹⁾ Viz jeho výše uvedený list zasláný do Brém roku 1863. Ostatně pak možno se opět o cenu tu ucházeti. Neboť r. 1890 obnovil pan kaplan Richter v Duisburce nabídku Rohovu (srv. »Duisburger Volkszeitung« a »Rhein- und Ruhr Zeitung« z r. 1890).

Tolik jest ve věci této jisto: to, že jezuitský řád má jakožto tajný základní statut zásadu, že účel posvěcuje prostředky, není pravda, není ani pravděpodobno, ba nejdůkladnější badatelé z odpůrcův jeho toho ani netvrdili, nýbrž to má základ jedině v domněnce, z nejmělejších pramenů u lidu, jakými čtení románův a nezralý úsudek jsou, čerpané a bezdůvodné, jež však až k fixní ideji se stupňovala.«¹⁾

¹⁾ Fischer, l. c., str. 54 n. — Věta »Účel posvěcuje prostředky« jest také Bílkovi patrně zvláštní pochoutkou; tuto lůdku podává čtenářům svým dvakrát ex professo (na str. 52 a 63) a později ještě několikrát, a to zcela nezištně. V poznámce sám se zmiňuje o vypsáné odměně 1000 zl., a proto jest to hrdinským opovržením bídného mammonu, že p. Bílek vůbec ani se nepokouší, aby cenu získal. Myslí, že věc odbyl právě: »Marně namáhal se řád jezuitský dokázati, že zásada: Účel posvěcuje prostředky« jest mu cizí; v ústavě řádu není arciž zřejmě vyslovena, ale v naukách od jeho nejznamenitějších mravouků zastávaných jest co možná nejjasněji vyslovena a vyložena.« Bílek zapomíná, že jesuité nepotřebují se pranic namáhati, aby zde něco dokazovali; dle pravidla »asserentis est probare« povinnost důkazu spočívá celá na bedrách žalobníků, a důkaz takový dosud podán nebyl. Nejnovější vyzvání v této věci obdržel v prosinci 1896 slovinský »Učiteljski Tovariš« od bohoslovcův lublaňských, kteří 1000 korun slíbili učitelům, dokáží-li opětované nařknutí Tovaryšstva Ježíšova, a důkazem bylo — poukázání na Brockhausův konverzační lexikon (Vaterland« č. 358 r. 1896). Pan Bílek místo citátů uvádí jen řadu spisovatelů. Mezi nimi jest jmenován Filincio, jež správně Filliucius (Figliuci) se nazývá, a pak Raimund Boncel; je-li míněn Bonal, o něm ani Hurter nepoznamenal, zdali vůbec jesuitou byl (Hurter, Nomenclator I ed. sv. II. 236, 281, 296). Panu Bílkovi nezbývá jiného, než přivlastniti si druhou část prohlášky P. Roha: »Kdo nepodává důkazu, hanebncu tuto nauku řádu jezuitskému připisuje, jest bezectným pomluvačem.« Prof. dr. Jakub Hořr v časop. »Hlídká« roč. II. (XIV), 1897, str. 300—301.

21. Toruňské krveprolití.

Dne 16. července 1724 konali katolíci toruňští na hřbitově sv. Jakubském průvod s nejsv. Svátostí. Jeden student z jesuitské kolleje byl neuctivým chováním jistého protestanta tak rozhořčen, že mu strhl s hlavy pokrývku. Z toho povstala bouře: onen studující byl ze hřbitova vyvečen a protestantský magistrát vsadil ho proti právu do vězení. Prudký studentský spor, jenž po té následoval, zakončen byl následujícího dne dobytím a hrozným zpusťšením jesuitské kolleje.¹⁾

Proti těmto výtržnostem vznesli jesuité žalobu u příslušného dvorního a assessorního soudu ve Varšavě.²⁾ Po zákonitém a důkladném vyšetřování byl dne 16. listopadu ve vší právní formě pronesen rozsudek.

Rozsudek ten stanovil trest smrti na praesidenta (purkmistra) a vicepraesidenta toruňského Rösnera a

¹⁾ Inductio quasi iuridica caussae seu confrontatio et comparatio partium collitigantium nobilis magistratus Thorunensis ab una et PP. Iesuitarum studiosorumque eorundem ab altera (Videň, tajný stát. archiv, duchov. archiv č. 406, a tamtéž, č. 416, list krále polského z 1. prosince 1724 králi pruskému). O podrobnostech srv.: Frydrychowicz, Die Vorgänge zu Thorn im Jahre 1724 v »Zeitschrift des Westpreuss. Geschichtsvereins« XI, 81 nn.; Kujot, Sprawa Toruńska z r. 1724. Poznań 1893; Kujot, Dokumenta odnoszące się do Sprawy Toruńskiej z r. 1724. Poznań 1895. Obě poslední díla jsou zvláštní otisky z Roczniku Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, XX, XXI. Jacobi, Das Thorner Blutgericht, Halle 1896; Kujot, Der Thorner Tumult 1724. Toruń 1897.

²⁾ Frydrychowicz, l. c., str. 83; Jacobi, l. c., str. 41.

Zerneke, jakož i na devět hlavních původců. Co se týče k smrti odsouzených, měl rozsudek teprve pak vejít v moc práva, až by jeden z jesuitů spolu se šesti spolupřísežníky laiky znovu před kommissí přísahou potvrdil vinu obžalovaných, před soudem již prokázanou. Tento způsob právního řízení byl v Polště ve sporných a trestních věcech obyčejným. Dále stanovil rozsudek, aby příště pro uvarování se dalšího potlačování katolické strany byli dosazováni do městské rady a městské stráže z polovice katolíci, jak již roku 1638 říšské zákony nařizovaly. Protestantský kostel vedle gymnasia, jenž byl Bernardinům (Františkánům) bezprávně vzat, budiž jim vrácen. Veřejným průvodům katolickým právě tak jako veřejným pohřbům nebudiž, jako posud, od nekatolíků překáženo, nýbrž buďtež dle dřívějšího obyčeje (uti olim fuerunt) trpěny. Protestanté nechť si vystaví gymnasium poblíž města a nechť se snaží, právě tak jako jesuité, o to, aby se žáci jejich vystříhali všelikých sporův.¹⁾

O tomto rozsudku píše císařský vyslanec v Drážďanech, hrabě Vratislav, ve své depesí k císařskému dvoru ze dne 12. března 1725 taktó: »Když na stížnost anglického ministra zde podanou došla od primasa a různých korunních ministrů v Polště odpověď, proslýchá se, že se tam tak snadno k nějaké povolnosti pohnouti nedají, nýbrž naopak že jsou toho mínění, že ani Anglie ani jiné protestující moci neměly příčiny, tak ostře proti provedení toruňského rozsudku od republiky proneseného protestovati, a to způsobem, jímž vladařská moc králova a republiky, pouze od Boha jim udělená, aby jí oproti poddaným dle starobylých zákonů říšských vykonávali, tak citelně poškozovanou spatřovati se musí. Nejprve prý v onom dekrétě, byť se jiným sebe krutějším býti zdál, nebyl na město Toruň stanoven nijak trest přísnější, než je právě ten, do něhož pro svoji vzpouru

¹⁾ Dle Iudicium S. R. Maiestatis in causa excitati tumultus a Thorunensibus contra scholam et collegium R. P. S. J. (Videň, tajný stát. archiv, Polonica 1724). Srv. Schmeizel, Histor. Nachricht von dem zu Thorn passirten Tumult (Jena 1726), str. 321.

za panování dřívějších králů již častěji byli upadli, a jenž mu různými dekrety již i před tím byl vyměřen, jehož vykonání však ze zvláštní shovívavosti až posud bylo pomínuto, jelikož se doufalo v polepšení jeho. Za druhé pak zmíněná Decreta co do rozdělení magistrátu uvedením katolických radů nebyla prý prováděna, pokud se město Toruň drželo skromně v mezích poslušnosti a úcty, jakou králi a republice a náboženství v Polsku panujícímu povinno jest, jakož mír olivský Art. 2do § 2do circa Jura et Privilegia Protestantium výslovně stanoví: ut iis in totum fruantur secundum leges Regni; a tak prý se to má za třetí i s restitucí kláštera a kostela Mariánského, jež republika kdykoliv bez nejmenšího porušení míru olivského jejich vlastníkům vrátiti byla oprávněna, jelikož dá se plně dokázati, jak lutherský magistrát dávno před olivským mírem po moru, na nějž všichni řeholníci vymřeli, nepřislušným způsobem, a nikterak secundum leges Regni, si je přivlastnil, zvláště když v uvedeném míru o tom vlastně pranic vymíněno nebylo, — což jsou zajisté věci, jež dlužno považovati vždy za soukromé záležitosti republiky, do nichž se jiné cizí a při tomto míru súčasněné moci míchati nemají.¹⁾

Vykonání krutého rozsudku kruté doby zaplavilo jesuity potupami, a způsobilo zejména v sousedních zemích veliké spousty. »Chvalozpěvy krvelačných jesuitů« pěly známou píseň o krvelačnosti těchto »děblů«; ve »Varšavském rozsudku a přísné exekuci« prohlašovalo se jako učení jesuitů, že je dovoleno, každého protestanta zavraždit jen proto, že je lutheranem nebo kalvínem; »Hovor v říši mrtvých« zove polský národ nejdivočejším a nejzpuštělejším národem křesťanským.²⁾

Také pozdější protestantští dějepisci nazvali pravdu, na základě soudního rozsudku vykonanou, »krveprolitím toruňským« a »truchlohrou toruňskou«,

¹⁾ Videň, tajný stát. archiv, Polonica 1725.

²⁾ Různé tyto hanopisy uvádí Faberova Staatskanzlei XLVIII, 493 nn.

popravené »mučeníky reformace«, jesuity však »kato-vými pacholky« a »pekelníky«.

»Ortel« — tak píše Förster — »ve Varšavě pro-nesený, aniž obžalovaným právního slyšení a hájení se přáno bylo, podepsal král August vlastnoručně a týž byl k jeho rozkazu vykonán. Třeba že současní dějepisci o přestupu kurfiřta saského k církvi kato-lické lehkomylně soudívají, z tohoto případu vidíme, jak vážná to byla věc a jakým pekelníkům propadl, kdo se jejich smyčkou vésti dává; i v Polsku chtěli míti jesuité krvavou svatbu a autodafé.«¹⁾

Professor Lehmann spatřuje v událostech toruňských účelně zasazenou ránu »náčelníků protirefor-mace«²⁾ a r. 1893 míní professor Mirbt: »Krveprolití toruňské dokazuje, jak rád (jesuitský) ještě 100 let po veliké válce soudil o paedagogice vůči kacírům, když polští popravčí byli k exekuci pohotově.«³⁾

Aby události toruňské správně mohly býti posou-zeny, dlužno míti na paměti okolnosti místní i časové. Toruň byla pod mocí království polského, a dle pol-ských zákonů nesměla býti svoboda náboženství kato-lického nijak zkracována; protestanti pak zůstávali v užívání své náboženské svobody dle míry smlouvami a zákony stanovené.

Neprátelství toruňských protestantů a protestant-ského magistrátu oproti tamější kolleji jesuitské mělo již více než stoletou historii. Jesuité usadili se v To-runi r. 1593, byli však od protestantského magistrátu dvakrát z města vyhnáni, poprvé r. 1606. Protestant

¹⁾ Förster, Die Höfe und Cabinette Europas im 18. Jahr-hundert, III. 208. Že nebylo obžalovaným přáno právního vý-slechu a hájení se, toť jedna z četných nepravd, jaké Förster podává. Jak v srpnu před vyšetřující komisí do Toruně po-slanou, tak v říjnu před assessorním soudem ve Varšavě bylo jim rozsáhlou měrou dovoleno se hájiti (srv. Frydrychowicz, l. c., str. 85 n.)

²⁾ Lehmann, Preussen und die katholische Kirche, I, 419. Tam nalézá se též vylíčení repressalií, jichž k vůli toruňské udá-losti se užilo.

³⁾ Der deutsche Patriot und die Jesuitenfrage (Marburg 1893), str. 10.

Hartknoch píše ve svých »Pruských církev. dějinách« k roku 1606: »Poněvadž takovýmito prostředky nic nedalo se pořídit, usneseno za souhlasu všech pořádků města Toruně, že jesuité a jejich žáci, jelikož přes opětovnou žádost od svého úmyslu ustáti nechtějí, z kostela a školy mají býti odstraněni, ale tak, aby na nikom násilí spácháno nebylo . . . Proto byla dne 7. října r. 1606 veřejná vyhláška vyvěšena.« Když jesuité brzy po té biskupem do svého kostela znovu byli uvedeni, bylo »rozkázáno, že žádný nesmí v domě svém míti jesuitského studenta nebo toho, kdo by k jesuitům do školy chodil.« Až do r. 1611 nemohli míti jesuité žádné školy. V tomto roce nařídil sněm polský: »Poněvadž se jim (jesuitům v Toruni) ještě teď škola odpírá a dětem šlechtickým bytu v městě se nedopřává, proto toto ustanovení (z r. 1607) tou měrou zostřujeme, že, jestliže jesuitům nebo rytířstvu, tím že se mládeži škola odepírá, jisté praejudicium z toho vznikne, na vinníky klatbu prohlašuje«. Teprve potom mohla býti škola jesuitská zase otevřena.¹⁾

Po druhé byli jesuité vyhnáni r. 1655, když Švédové Toruň zabrali. I později trvalo nepřátelství nábo.

V Toruni však vyvinuly se nejen protivity náboženské, nýbrž i protivity národní a společenské. Protestantský magistrát byl německý, katolická menšina byla polská. Tato katolická a polská menšina byla vyloučena ze všelikých úřadů městských. »Právě zde, v Toruni,« — tak praví jistý protestantský znalec dějin Toruně — »byly to protivity nejen náboženské, nýbrž i sociální, jež vedly ke krvavým událostem z r. 1724.«²⁾

Jakmile vešel rozsudek ve věci toruňské ve známost, docházely od protestantských knížat stížné listy ve prospěch odsouzených. Král Bedřich Vilém I. psal dne 28. listopadu 1724, že trest je příliš přísný, ježto

¹⁾ Hartknoch, Preussische Kirchenhistorie, str. 914—917. Ohavnosti páchané při vypuzení r. 1606 líčí podrobně »Diarium domus professae S. J. Cracoviensis« v publikaci »Scriptores Rerum Polon.« X (1866), 224 sqq.

²⁾ Passow u Natzmera, Lebensbilder (Gotha 1892), str. 9.

prý se jedná pouze o vzbouření chátry proti několika bezvýznamným jesuitům (nullius in verba); rozsudek prý neodpovídá spravedlnosti, nýbrž nesmířitelné zášti jesuitů proti našemu (protestantskému) náboženství, kteří se domnívali, že je k tomu nyní vhodná příležitost, aby Toruňské nejen výsad jejich zbavili, nýbrž dle možnosti je vyhubili.¹⁾

V odpovědi krále Augusta z 1. prosince 1724 praví se mezi jiným s důrazem toto: »Torunští protestanté zneužili naší a republiky milosti, dle níž se vykonávání jejich náboženství trpělo; osobiliť si a osobují si posud, katolíky, jimž dle ustanovení našich předchůdců má býti volným přístup k městským úřadům v městech pruských, ze všech úřadů vylučovati a s nimi nedůstojným, skoro tyranským způsobem zacházeti.«²⁾ August zamítá pak zakročení ono rozhodnými slovy, jelikož prý by mohl mnohem větším právem stěžovati si do nespravedlivého a nesnesitelného utiskování katolických poddaných se strany stěžovatelovy. Odmítnutí to nebylo nezasloužené.³⁾

Karel Adolf Menzel poznamenává příležitostně všeobecně toto: »Poddaní větších říšských států musili všeliké vykonávání státní moci proti cti a životu trpělivě snášeti, kdežto v případě, když některý katolický kníže protestantské věci ubližoval, ozvalo se říšské Corpus evangelicorum v Řezně jakožto orgán církevního strannického ducha . . .«⁴⁾

V záležitosti toruňské vzhopilo se však s Bedřichem Vilémem I. nejen »říšské Corpus evangelicorum«, nýbrž i ostatní co do nesnášlivosti spolu závodící moci, jako Dánsko, Švédsko, Anglie a — jakoby toto odporů plné jednání mělo se státi hodně nápadným — i ruský car: týž car, jež mnichy basiliany v Polocku vlastní rukou vraždil; týž car, jenž ne-

¹⁾ Faber, Staatskanzlei XLV, 606.

²⁾ Vídeň, Tajný stát. archiv, duchov. archiv č. 416.

³⁾ Důkaz podává Döllinger, Kirche und Kirchen (Mnichov 1861) str. 117, a K. A. Menzel, Geschichte der Deutschen, V², 282.

⁴⁾ K. A. Menzel, l. c. V. 208.

dávno před tím svého vlastního syna Alexise dal zardousiti. Týž car psal tedy, že záležitost toruňská tak na srdci mu leží, jako kdyby byli Toruňští jeho poddanými.¹⁾ Bedřich IV. Dánský svaloval ve svém listě z 23. prosince 1724, daném králi polskému, veškeru vinu na jesuity. »Jest velice víry hodno, že jesuité sami vyvolali tuto od několika lidí z nejsprostší chátrý města Toruň způsobenou bouří, a to k tomu konci, by tím nabyli příležitosti, jak by všechny evangelíky o život, čest a svobodu nejhroznějším způsobem připravili.«²⁾

O zakročení Anglie, jež ve své vlastní zemi katolíky pouze pro návštěvu mše sv. neustále způsobem nejkrutějším trestala, podotýká císařský vyslanec v Drážďanech, hrabě Vratislav, v depeši zaslané císaři dne 16. února 1725 toto: »Je zajisté podivno, jak se může Anglie odvážiti, míchat se do vnitřních záležitostí polských, když jak v dřívějších tak v nejnovějších dobách, kdy parlament nejkrutější zákony proti katolíkům vydal a je s nejhrošším tyranstvím provádí, ani republika ani jiné katolické vlády ni nejmenší měrou do věci těch nezasáhly.«³⁾

Všichni tito zakročovatelé odvolávali se na mír olivský, jehož ručiteli prý jsou. Rozsudkem oním běže prý se protestantům toruňským kostel a škola, proto prý jsou nuceni zakročiti. I císař musí prý proto proti Polsku vystoupiti. Avšak hrabě Vratislav odpověděl vyslancům, jak již 10. prosince r. 1724 oznamuje, »že potrestání takovéto vzpoury a pohoršlivého zločinu patří mezi Res domesticas Poloniae; že Status possessionis, jak jsem slyšel, jest takový, že kostel a škola byly vlastnictvím kláštera, a v době moru, když všichni duchovní, kteří se v něm nalézali, zemřeli, že je evangelický magistrát zabral pro sebe; že Jeho císařské

¹⁾ Faber, Staatskanzlei XLVI, 633 n. Bedřich Vilém I. obrátil se na cara listem, daným v Berlíně 6. ledna 1725, slovy: »Dávám Vašemu císařskému Veličenstvu bratrsky a přátelsky na uváženou, zdaž by se nechtělo věci této vážně ujeti« (tamtéž XLV, 620).

²⁾ Tamtéž str. 620.

³⁾ Vídeň, tajný stát. archiv, Polonica 1725.

Veličenstvo je (mimo to) sice compaciscentem, nikoli však ručitelem míru olivského.«¹⁾

Protestantské vlády udělaly z toruňského případu státní záležitost první třídy a sledovaly při tom zájmy své vlastní. Tak píše císařský vyslanec hrabě Vratislav císaři dne 16. února 1725: Toruňská poprava působí prý posud veliké hnutí, »jelikož nejen tiskaři časopisů v Hamburce a Altoně stále z toho záminku si činí, by s jedem a zlobou o věcech náboženských psali, nýbrž i král pruský, jenž by bezpochyby rád měl příčinu, aby mohl své vojsko k polskému Prusku posunouti.«²⁾ Car ujišťoval, »že z toho lze poznati, jaký národ Poláci jsou«,³⁾ slova to, jež v ústech carových mimoděk upomínají na rozdělení Polska, jež ani ne za 50 let po té se stalo.

Hraje tedy politika při událostech toruňských rozhodně velikou úlohu; jenom že nebyla to politika církevní, nýbrž domácí politika knížat. Protikatolické spisy využítkovaly popravy toruňské s »jedem a zlobou« proti církvi a zejména proti jesuitům. Již jméno, jímž věc tu označují, je lež; neboť kde nazvána byla kdy poprava osob právem ke smrti odsouzených krveprolitím? »Není to krev nevinně prolitá, nýbrž tehdejší přísné právo stanovilo tento krutý trest.« V Prusku ku př. byla krádež 10 tolarů trestána šibenicí. »Právní formy byly při celém tom processe přísně zachovány: příslušný soud pronesl rozsudek a král jej potvrdil. Dle tehdejšího práva stanoven byl na zločin proti náboženství trest smrti. Nesmímeť zapomenouti, že celý děj ten odehrává se na počátku XVIII. století, kdy často

¹⁾ Tamtéž 1724. Že potrestání to neodporuje míru olivskému, dokazuje obšírný pamětní spis (Faberova Staatskanzlei XLVII, 483–504; tamtéž na str. 504 nn. otištěn protispis).

²⁾ Vídeň, Tajný stát. archiv, Polonica 1725. Pruský vyslanec, generálmajor hrabě Schwerin, učinil již dříve návrh, aby se dalo do města pruské vojsko. Bývalý kazatel toruňský, Bachstrom, vyžádal sobě, by mohl do Toruň pospíšiti a radu městskou k tomu pohnouti, aby město postavila pod ochranu pruskou (Jacobi, l. c., str. 96 nn.). Avšak hrozny byly tehdež ještě kyselé.

³⁾ Frydrychowicz, l. c., str. 92.

na menší přečiny, než je tento, trest smrti byl stanoven.«¹⁾

Jako nemohl býti jesuitům v Polsku prokázán žádný zločin ani při vzpouře ani při žalobě jejich, již práva se domáhali, tak nesmí se ani jejich přísaha zváti nějakou ohavností. »Nemůžeme jim to (přísahu) vytýkati, neboť povinností uraženého není, aby průchod práva zdržoval nebo dokonce ve prospěch odsouzeného zakročoval.«²⁾ A ještě k jiné okolnosti dlužno přihlédnouti. Tím, že se vejítí rozsudku v moc práva učinilo závislým na přísaze jesuitův, uvedeni byli toruňští členové řádu v trapné postavení. Kdyby se byli jesuité zdráhali, přísahu vykonati, tu by jistě jen málokterým jejich odpůrcům, jejichž nenávisť byla věru s dostatek prokázána, bylo napadlo, aby odepření přísahy přičetli šlechetnosti těžce uražených. Daloť se s jistotou očekávati, že by se okolnosti té využítokovalo jako důkazu pro nepravdivost výpovědi, jež dříve v soudním processe pod přísahou učiněny byly.

Polský sněm z r. 1724 přijal záležitost toruňských jesuitů za svou; i zde působily protivy náboženské, národní a sociální, aby se rozohněné myslí rozpálily na nejvyšší stupeň. Odpor proti cizímu, zvláště proti pruskému vměšování se do vnitřní záležitosti polské mohl působiti pro obžalované jenom nepříznivě. Když pak byl rozsudek vynesena, určovalo ustanovení sněmu, že má býti rozsudek bez odkladu a ve všech kusech vykonán a do Toruň že má býti posláno potřebné vojsko.³⁾ Za tohoto stavu věcí bylo by musilo ustoupení jesuitů vzbuditi největší nevoli.

Nejnovější protestantský dějepisec toruňských událostí, toruňský kazatel Jacobi, praví: »Jak zuřivě byl by se sněm po tom všem, co předcházelo, obořil na krále, kdyby byl odsouzeným udělil milost?«⁴⁾ Když

¹⁾ Tamtéž, str. 94 n. Srv. dekrét kurfirta saského, daný v Drážďanech dne 2. července 1726 z příčiny bouře drážďanské. (Faber, Staatskanzlei XLVIII, 580.)

²⁾ Frydrychowicz, l. c., str. 94.

³⁾ Jacobi, l. c., str. 104.

⁴⁾ Jacobi, l. c., str. 177. Jacobi ve své zášti proti jesuitům

o králi samém to platí, pak musí okolnost ta tím více uvedena býti na omluvu jesuitův.

Že náhled tento je správný, potvrzuje delší list papežského nuntia, v němž tento mezi mnohými výtkami, jež mu Poláci činili a pro něž za jeho odvolání bylo žádáno, uvádí též své zakročení ve věci toruňské. Nuntius vypravuje takto:

»Přicházím nyní k poslední věci, kterou nepřiznivě myslí v Grodně proti mně uvedly. Jeden (nevím, zdaž bylo jich více) chtěl tvrditi, že jsem stál po straně dissidentů v Toruni, a že vynaložil jsem vši možnou píli k tomu, aby k smrti odsouzený praesident a vicepraesident při životě byli zachováni. Z tohoto úmyslu zakázal prý jsem Patribus Societatis vážně, aby nepokračovali v žalobě již podané, nebo aby nestvrzovali jí přísahou. Ve všem tom, co jsem ve věci této učinil, nedovolávám se za soudce nebo svědka nikoho jiného, než polského velikého kancléře samotna. Ten připomene sobě, jaký byl vždy můj náhled, když jsem s ním o tom mluvil; totiž že se musí uraženému náboženství, promeškané spravedlnosti a veřejnému pokoji rozsudkem učiniti zadost; zájmy naší bohoslužby, na jichž ochranu, jak sám mne ujišťoval, jsou decreta nejjas. králů polských, že se musí jednou skutečně potvrditi a na jisto postavit; přece však přál jsem si ku konci též dle povinnosti svého stavu, aby i milosti a milosrdenství k odsouzeným při tom místa bylo dáno, a života jejich by se šetřilo. Vždy v tom se mnou co nejlaskavěji souhlasil a vždy mne ujišťoval, že si ze srdce přeje totéž jako já. Jakmile jsem tedy od velitele toruňského písemně byl požádán, abych, možno-li mně to, vymohl, by praesident a vicepraesident trestu smrti byli ušetřeni, odebral jsem se k němu bez prodlení a co nejrychleji, a přečetl jsem mu list ten u přítomnosti pana Jana Lipse, nynějšího velezasloužilého polského vicekancléře.

nemá pochopení pro postavení jesuitů: Jesuité jsou vším vinni; oniť věru »mezi činiteli, kteří způsobili záhubu Polska, nebyli činitelem nejmenším« (str. 152). Rusko a Prusko, jež se o Polsko proti všemu právu rozdělily, jsou bezpochyby u přirovnání k jesuitům nevinými dětičkami.

Na to ujišťoval mne veliký kancléř, že se mu věc ta velice líbí, ale že se mu nezdá nikdo býti vhodnějším nežli já, aby věc tu obstaral, ba co více, že tak mohla by velmi lehce býti uskutečněna; abych prý jen psal Otcům v Toruni a je prosil, aby upustili od přísežné žaloby, jež dle polských zákonů ještě jedno u proti obžalovaným přísahou stvrzena býti musí; to že by posvátnosti jejich a mého stavu bylo důstojno. K jeho pokynu napsal jsem tedy list, a ten nebyl do Toruně dříve odeslán, až když jej přečetl a svůj souhlas s ním vyslovil a mně na ruku dal, jak bych měl věc tu opatřiti, aby se list nedostal snad Otcům do rukou později, než toho nutná potřeba vyžadovala. Co po té následovalo, je známo.¹⁾

Charakteristickou pro posouzení stavu toho je prosba, kterou nuntius připojil ke svému listu rektori zaslanému, o němž právě zmínka se stala: »Prosím též Vaši Důstojnost, abyste se nikomu o tom nezmínil, že jsem v tomto smyslu psal.«²⁾ Nuntius sám však toto své zakročení uvedl ve známost, a to nejbezohlednějšímu odpůrci Toruňských, knížeti Lubomirskému, jenž velel vojsku v Toruni³⁾ a jako velitel

¹⁾ Leben und Thaten Papst Benedicti XIII., I. (Frankfurt 1731), 714.

²⁾ Prvou část dopisu viz u Frydrychowicze, I. c., str. 91. Část dopisu, jež u Frydrychowicze chybí, zní takto: »Eos enim quantum in me esse poterit poena omni liberari magnopere cupio, cum misericordiae ac lenitatis causa, quae omnes sacri nostri ordinis viros imprimis decet, sed eos praecipue, qui pontificia legatione funguntur, tum vero, ut ea religionis ac sacrorum nostrorum commoda, quae memorata sententia continentur, hac indulgentia adhibita reipsa facilius consequamur. Ideo ego ita capio, ut nihil magis sed illud etiam a te R. A. P. nunc peto, ne ulli omnino homini patefacias me ad te in hanc sententiam scripsisse. Duplicem hunc caritatis ac prudentiae tuae fructum me omnino a te habiturum confido atque in omni officii ac benevolentiae significatione declarari pergo.« (Copia litterarum Ill^{mi} D. Nuncii apostolici ad R. P. Rectorem S. J. collegii Torunensis die 26. novembris 1724.) Tuto kopii připojil nuntius ke své depeši z 13. prosince 1724 na papežského státního sekretáře (Řím, Archiv Vatik., Nunziatura di Polonia n. 154).

³⁾ Depeše nuntiova z 29. listop. 1724 u Kujota, Dokumenta, p. 128.

rozhodoval o klíči města, a tím o vpuštění nebo zadržení jakéhokoliv poselství. Nuntius ovšem, čině toto sdělení, byl veden míněním, že Lubomirski jeho záměry podporuje; avšak má-li se celé chování knížete v této věci na mysli, jest již napřed pravděpodobno, že vědomosti té užil ve smyslu opačném. Současné, rektorem schválené výroční zprávy toruňské kolleje z r. 1724 praví též výslovně, že Lubomirski zadržel dopis Santiniův a že teprve den po popravě dovolil jej doručiti.¹⁾ Ale také přátelé Toruňských obdrželi důkladnou vědomost o krocích nuntiových,²⁾ a tak mohlo se státi, že rektora toruňské kolleje došla sice o úmyslech nuntiových zvěst, aniž však dopis jeho obdržel.

Všechno to potvrzuje ještě více zpráva toruňských jesuitů samých, jak nalézá se ve výroční zprávě kolleje toruňské. Toruňští jesuité otázku tu již dávno a zrale byli uvážili. Po pečlivé úvaze všech okolností rozhodnuto, aby se přísaha vykonala. »Někteří bohoslovci (jesuité) sice soudili« — tak vypravuje kronikář — »aby se nepřísahal; než přes to vše po pečlivém uvážení všech okolností iuris et facti a všech důvodů pro et contra (pohoršení a zrušení celého rozsudku a soudních vyšetřování, kdyby prokázáný zločin přísahou stvrzen nebyl) bylo uzavřeno, aby jeden z bratří laiků přísahal.« Když pak soudcové viděli bratra laika se šesti šlechtickými spolupřísežníky ku přísaze hotovy, namítali někteří z nich, že církevní zákon zakazuje duchovním při hrdelních přích spolupůsobiti; dále pak poukazovalo se k tomu, že nuntius poslal kolleji list, v němž složití přísahu zakázal. K první námitce odpověděl P. rektor, že ví velmi dobře, že je to kněžím a klerikům zakázáno, a že spolu prohlašuje, že on jako kněz přísahu tu vykonati nesmí, avšak se zřením ke královskému dekrétu že je bratr laik, jenž není klerikem, povinen, vykonati přísahu rozsudkem předepsanou; kdybychom

¹⁾ Kujot, I. c., p. 156.

²⁾ Dopis sekretáře Behne z 30 listopadu 1724 u Kujota I. c., p. 129.

se (my jesuité) zdráhali přísahati, vinila by nás protivná strana z křivé přísahy a křivého svědectví. Co se druhé námitky týče, nemůže prý věřiti, že nuntius vydal kolleji zákaz ohledně přísahy; kdyby jej byl poslal, že by zákaz ten rozhodně do kolleje byl došel. — Vskutku byl nuntiem dopis, ba i druhý se zákazem tím odeslán, avšak oba dopisy byly zadrženy a teprve následujícího dne po popravě nám doručeny.¹⁾

S tím souhlasí též odpověď rektora Czyzewského, daná nuntiovi dne 10. prosince 1724. Že prý obdržel dopis nuntiiův a v tajnosti jej choval. Avšak dříve než jej byl obdržel,²⁾ že již zvěst o jeho odeslání naplnila dissidenty velikou radostí, katolky největším zármutkem. šlechtu pak nenávisť proti nuntiovi a papežské stolici. V tomto spleťtém postavení že prý z ohledů na čest nuntiovu a provedení rozsudku povolil hrozbám šlechty. Hned po vykonání přísahy prosil prý s celou kollejí se slzami soudce o milost pro oba vinníky, kteréž prý se již napřed zcela jistě nadál.³⁾

¹⁾ Litterae annuae Collegii Thorunensis. Nyní otištěny u Kujota, l. c., p. 153 sq.

²⁾ Vylíčení podané u Jacobiho, l. c., str. 119 a 177, jest nesprávné; mezi annály rektorem schválenými a jeho vlastním dopisem není nijakého rozporu.

³⁾ Dopis ten zní doslovně takto: »Litterae Ill^{mae} ac R^{mae} Excellentiae Vestrae de non convincendo praesidente et vicepraesidente Thorunensi ad me datae, non tantum debita ac profundissima adoratione, sed et obsequentissima voluptate susceptae sunt et magno arcano custoditae. Sed antequam a latore, meo religioso sacerdote easdem receperam, iam fama de iisdem ferendis praeiverat, dissidentes gaudio, et tripudiis, catholicos summo moerore, nobilitatem odio contra Ill^{mam} Vram Excellentiam, et Romanam Sedem affecerat et easdem publicauerat. Positus igitur in perplexo rerum discrimine maxime sollicitus, ne misericordia nostra intaminato honori Excellentiae Vestrae notam aliquam inureret, et aduertens quod executio decreti in aliis punctis difficulter seruarietur, ad conuictionem nobilium minis et clamoribus stimulatus omnino debebam condescendere. Qua peracta, cum toto collegio Ill^{mis} iudiciis cum lacrymis supplicavi, ut iisdem duobus sentibus clementiam largirentur, quam uidebar in ante praeuidisse secururam, et fere de eadem fueram securissimus. Si itaque non poteram in toto, saltem in parte obediensimum probavi me subditum mandatis et nutibus Ill^{mae} Vrae

Úsilí toruňských jesuitů na prospěch odsouzených i jinak jest prokázáno: daliť městu radu, aby poslali do Varšavy deputaci měšťanů, jež by před králem na kolena padla a tak srdce jeho obměkčiti se snažila.¹⁾ Dále: »Když se kommissari dopoledne o svátek svatého Mikuláše (6. prosince) odebrali do kostela svatého Jana, padli katoličtí měšťané se svými ženami a dětmi, dále polští šlechtici, ba i jesuité hodnostářům těm k nohám a prosili za život Zernekův.«²⁾ Tím Zerneke zachován: královský list z 10. prosince, jímž milost udělena, došel do Toruně dne 12. prosince. Již den před tím propuštěn Zerneke na svobodu. »Ano i rektor jesuitské kolleje Czyzewski blahopřál mu k jeho propuštění na svobodu.«³⁾ Již dne 23. listopadu psal sekretář Behne gdanskému magistrátu: »I od jesuitů staly se na oko (zum Schein) přímluvy za osoby z rady k smrti odsouzené.«⁴⁾

Protestantské »ano i« a »na oko« skutečností neodstraní, nýbrž vyzírá z něho zase jen náhled protestantský o krvelačnosti jesuitův.

Zdaž by jesuité nebyli učinili lépe, kdyby byli naléhání polských šlechticů se vzepřeli a raději zdání kolísavosti a nejistoty spolu s ohrožením celého rozsudku na se vzali, nežli aby byli přísahu vykonali, toť otázka, na niž má-li se odpověděti, musí se podrobně uvážiti tehdejší okolnosti časové, poměry a zákony.⁵⁾ Události, jež pak následovaly, dávají, jak se

Excellentiae. Anima enim Dⁿⁱ vicepraesidis servata est, et vivet ut spes est, sanctae Romanae ecclesiae, illius complice in obstinatissima haeresi morte castigato. Spero gratiam me recepturam apud Ill^{mam} Vestram Excellentiam, dum ex motivo tuendi honoris divini et sanctae Sedis, ille Og apud Samuelem misericordiam non consecutus, quam ego semper imploro. — Ill^{mae} Excellentiae Vrae domini mei clementissimi Humillimus seruus et mancipium Casimirus Czyzewski S. J. Thorunii, 10. decembris 1724. (Kopie ve Vatik. archiv., Nunziatura di Polonia n. 154.)

¹⁾ Jacobi, l. c., str. 199.

²⁾ Tamtéž, str. 121.

³⁾ Tamtéž, str. 135.

⁴⁾ Kujot, l. c., p. 125.

⁵⁾ Obranu jednání jesuitů toruňských viz u Kujota, Thorner Tumult, str. 68 nn.

zdá, spíše za pravdu těm jesuitům, kteří byli pro odepření přísahy. Než, ať odpoví se k otázce této jakkoliv, vždy přece jistě se prokáže, že o nějakém toruňském krveprolití nebo o krvelačnosti toruňských jesuitů nemůže býti u rozumných lidí řeči.¹⁾

¹⁾ Bílek o tak zvaném »Toruňském krveprolití« vypravuje l. c. na str. 226 a n. těmito slovy: »Roku 1724 dne 16. července udály se bouřlivé a násilné výstupy při průvodě o Božím Těle mezi chovanci tamější kolleje jesuitské a žáky protestantského gymnasia, z čehož povstaly krvavé rozbroje mezi občany katolickými a evangelickými, při čemž kollej jesuitská byla zpustošena. Jesuité svrhli všecku vinu rozbrojů těchto na starostu města Jana Gottfrieda Roesnera, který, ačkoli nevinný, od soudu s devíti též nevinnými obyvateli lutheranskými na základě falešných svědectví se strany jesuitů k smrti stětím byl odsouzen. Ortel tento zcela nezákonnitý dala vláda polská dne 7. prosince r. 1724 vykonati.«